

ХРЕСТОМАТИЯ по ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ

ARRA QVIVI LA DIVA POLIA LA NOBIL
TIQVA ORIGINE SVA.ET COMO PER LI PR
SORISVITRIVISIOFVE EDIFICATO.ET DIC
GENTE LELIA ORIVNDA.ET PER QVAF
DISAVEDVTA ET INSCIA DISCONCIAME
NAMOROE DI LEI IL SVO DILECTO POLIPH
ARRA QVIVI LA DIVA POLIA LA NOBIL
TIQVA ORIGINE SVA.ET COMO PER LI PR
SORISVITRIVISIOFVE EDIFICATO.ET DIC
GENTE LELIA ORIVNDA.ET PER QVAF
DISAVEDVTA ET INSCIA DISCONCIAME

*Поэзия вагантов, Петрарки, произведения Данте,
Боккаччо, исторические трактаты, религиозные гимны
на латинском языке*

ХРЕСТОМАТИЯ по ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ

Средние века и Возрождение

*Книга для чтения
латиноязычных
авторов*

Москва
АСТ • Астрель
2003

Автор-составитель *Н.А.Федоров*

Компьютерный дизайн обложки
Сальниковой И.Г.

Подписано в печать 17.01.2003. Формат 70х90¹/₁₆
Гарнитура «Ньютон». Бумага офсетная
Усл. печ. л. 33,93. Тираж 5000 экз. Заказ № 858
Санитарно-эпидемиологическое заключение
№ 77.99.02.953.Д.008286.12.02 от 09.12.2002 г.
Общероссийский классификатор продукции
ОК-005-93, том 2; 953005 — литература учебная

Хрестоматия по латинскому языку: Средние века и
X91 Возрождение/Авт.-сост. Н.А.Федоров. — М.: ООО
«Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ»,
2003. — 462,[2] с.

ISBN 5-17-018103-5 (ООО «Издательство АСТ»)

ISBN 5-271-05632-5 (ООО «Издательство Астрель»)

В настоящей хрестоматии представлены фрагменты всемирно известных произведений, написанных на латинском языке в эпоху Средневековья и Возрождения. Издание впервые знакомит российского читателя с религиозными гимнами, извлечениями из ученых (философских, нравственно-этических) и исторических трактатов, а также с бытовыми новеллами, легендами, с любовной и шуточной поэзией. Здесь собраны фрагменты поэзии вагантов и «Исповеди» Блаженного Августина, «Похвалы глупости» Эразма Роттердамского и писем Франческо Петрарки, трактата «Монархия» Данте и фавеллы Поджо Браччолини.

Книга предназначена для читателей, изучающих латинский язык и интересующихся западноевропейской культурой.

УДК 821.124
ББК 81.2Латин

ISBN 5-17-018103-5
(ООО «Издательство АСТ»)
ISBN 5-271-05632-5
(ООО «Издательство Астрель»)

© Н.А.Федоров, 2003
© ООО «Издательство Астрель», 2003

ПРЕДИСЛОВИЕ

Произведения на латинском языке составляют значительную часть литературного наследства Средних веков и эпохи Возрождения. Эта литература огромна, едва обозрима, разнообразна в жанровом отношении. Более тысячелетия латинский язык продолжал оставаться в Европе языком науки, истории, богословия, судопроизводства, дипломатии, художественной литературы, а также разговорным языком образованных кругов общества. Тем существеннее роль данной литературы в развитии культуры названных эпох. Для серьезного изучения этой культуры, естественно, необходимо знакомство с подлинными, оригинальными текстами. Между тем, большинство текстов до сих пор труднодоступно нашему читателю. Если тексты исторического характера были представлены в хрестоматиях, изданных в 1950-х—1960-х годах Московским университетом¹, то произведения собственно художественного творчества остаются у нас до сих пор неизданными на языке оригинала², не вовлекаясь тем самым в научный и учебный процесс. Частично восполнить этот существенный пробел мы пытаемся настоящим изданием.

Очевидно, что за пределами данной книги останется огромный пласт теологических, научных, историко-хронологических, юридических текстов, которые могут составить предмет специальных изданий. Но и в этом случае необъятный массив материала делает чрезвычайно затруднительным его отбор для хрестоматийного издания, который смог бы дать более или менее репрезентативную картину развития средневековой латинской сло-

¹ Хрестоматия латинских текстов средневековых авторов. Ч. I. — М.: МГУ, 1956.

Хрестоматия средневековых латинских источников. Ч. II. — М.: МГУ, 1964.

² *Существуют переводы и комментарии на русском языке всемирно известных латинских памятников.* См.: Памятники средневековой латинской литературы: В 2 т. — М.: Наука.

Т. I: IV—IX вв. — 1970; Т. 2: X—XII вв. — 1972.

Памятники средневековой латинской литературы: IV—VII вв. — М.: Наследие, 1998.

весности, поэтому неизбежна определенная субъективность в выборе материала и остается повод для упрека в его неполноте.

Стремление представить в этой (первой такого рода) книге возможно большее количество текстов привело к отказу в данном случае от комментария и словаря. Отсутствие их, конечно, может затруднить пользование книгой, но поскольку данное издание предназначается для читателя, в достаточной степени владеющего латинским языком и специальной научной литературой, мы надеемся, что эта трудность может быть преодолена отсылкой к рекомендуемым изданиям³.

На первых порах трудности могут представить и орфографические особенности многих текстов. Мы сохраняли в ряде случаев средневековое написание, не исправляя его на классическое, чтобы дать представление о средневековой орфографии, отражающей изменения произношения, а также привить навыки анализа реального текста. В тех случаях, когда нашими источниками были издания, использующие традиционную орфографию, мы ее сохраняли. Отсюда отсутствие унификации в орфографии различных текстов, заимствованных из различных источников, и такую «пестроту» мы считаем полезной в дидактических целях.

Фонетические изменения, произошедшие в латинском языке, в частности, действие закона палатализации и монофтонгизация дифтонгов, привели к изменению в произношении, а затем и в написании. Так, произношение заднеязычного [k] в положении перед гласными переднего ряда [e, i], переходившего в переднеязычную аффрикату [ç], приводило к смешению написаний групп: *tī* и *cī* (например, *assīo* вместо *actīo*). Монофтонгизация дифтонгов *ae*, *oe* привела к их написанию через букву *e*, что тоже неизбежно вызвало смешение ряда грамматических форм (например, *ille* — указательное местоимение мужского рода единственного числа, но может передавать и указательное местоимение женского рода множественного числа, правильная форма которого должна быть *illae*). С другой стороны, диграфы появляются там, где их не должно быть, представляя собой так называемую гиперкоррекцию (например, *aeclesia* вместо *ecclesia*). Имеет место перестановка гласных, приводящая к смешению форм: *e* — *i*, *i* — *e* (например, *regī* вместо *rege*, то есть дательный падеж употребляется

³ Du Cange Ch. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. — Niort, 1882—1887; Baxter J.H., Johnson Ch. *Medieval latin Word-List from British and Irish Sources*. — London, 1965; Niermayer J.F. *Mediae Latinitatis Lexicon minus*. — Leiden, 1976; Heinichen F.A. *Lateinisch—Taschenwortenburch*. — Leizig, 1980.

вместо ожидаемого аблатива; *avis* вместо *aves* дает именительный падеж единственного числа вместо именительного падежа множественного числа), а также касающееся не форм, но только произношения, смешение *o — u*, *u — o* (например, *diabulus* вместо *diabolus*). Придыхание, ранее передававшееся через *h*, тоже исчезает из текстов (вместо *hortus* (сад) — *ortus* (восход, начало), наоборот, придыхание появляется там, где его быть не должно (*hora* (час) вместо *oga* (уста), и это тоже приводит к путанице, вызывая непонимание текстов. Точно также происходит взаимозамена согласных: *d — t*, *g — j* (например, *aliquot* (несколько) вместо *aliquod* (какой-то).

В области *морфологии* и *синтаксиса* все многочисленные отклонения и нарушения норм классической латыни определяются прежде всего разрушением ее грамматического строя, подвергавшегося все большему воздействию разговорной латыни и формирующихся национальных языков, а также общим снижением грамотности многих авторов и переписчиков. Поэтому данные в Хрестоматии тексты могут представлять различные степени приближения к классической норме в зависимости от образовательного уровня и начитанности автора.

Так, наблюдаются изменения *типов спряжений*: I, II, III спряжения могут перейти в IV, II — в III, III — в I или II спряжения. Смешиваются типы образования времен. Часто при образовании глагольных форм не различаются основы *инфекта* и *перфекта*. Смешиваются *залог* глаголов: *participium perfecti* может употребляться в действительном залоге, в значении действительного залога иногда употребляется *gerundivum*, в обороте *Ablativus Absolutus* *participium praesentis* может обозначать и предшествующее действие. *Безличные глаголы* часто употребляются как личные. *Инфинитив* иногда употребляется как существительное. *Род существительных* тоже может быть изменен, меняется и тип склонения: I—II переходит, например, в III склонение. Значения *степеней сравнения прилагательных* нередко смешиваются.

Изменяются значения многих предлогов.

Важно обратить внимание на особенность *употребления возвратного местоимения* (*sui*), которое далеко не всегда указывает на подлежащее. Точно также *возвратно-притяжательное местоимение* (*suus*) может относиться не только к 3, но и к 1 и 2 лицам.

Глагольные времена употребляются произвольно: в частности, стираются различия в значениях *перфекта* — *имперфекта*, *плюсквамперфекта* — *перфекта*. Резко сокращается частотность употреблений конструкции

Accusativus cum infinitivo, заменяясь на придаточное предложение с союзом *quod*. В придаточных предложениях *индикатив* может употребляться вместо *конъюнктива*; союз *cum* очень часто заменяется союзом *dum* в причинных и временных предложениях. В косвенной речи точно также *индикатив* заменяет *конъюнктив*. Систематическую сводку такого рода изменений с многочисленными примерами можно найти в книге Д. А. Дрбоглава «Учебное пособие по средневековой латыни»⁴.

14

⁴ Дрбоглава Д. А. Учебное пособие по средневековой латыни. — М., 1993.

СОДЕРЖАНИЕ

ЧАСТЬ I

ЛАТИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ IV—IX ВЕКОВ

1. Амвросий Медиоланский Ambrosius Mediolanus (340—397)	14
[Утренняя песнь] Aeterne rerum conditor... ..	15
[Рассветная песнь] Splendor paternae gloriae... ..	15
[Вечерняя песнь] Deus, creator omnium... ..	16
2. Аноним (IV в.)	16
[Гимн о страшном суде] Apparebit repentina dies magna Domini... ..	16
3. [Хвала Господу] Te Deum	18
4. Аврелий Пруденций Клемент Aurelius Prudentius Clemens (348 — ок. 405)	19
[Вступление к Книге гимнов на каждый день] Per quinquennia iam decem... ..	19
[Гимн на каждый час] Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus... ..	21
[Гимн при отходе ко сну] Ades, pater supreme... ..	22
[Похоронный гимн] Iam maesta quiesce querela... ..	22
5. Иероним Софроний Евсебий Hieronymus Sophronius Eusebius (ок. 340—420)	23
ПИСЬМА EPISTULAE	24
Письмо к Паммахию О наилучшем способе перевода Ad Pammachium... ..	24
Письмо к Евстохии Epistola ad Eustochium... ..	26
6. Блаженный Августин Sanctus Augustinus (354—430)	27
Исповедь Confessio	28
Правила [монастырской жизни] Regula... ..	53
Из Псалма «Против донатистов» Omnes qui gaudetis de pace... ..	59
7. Павлин Ноланский Paulinus Nolanus (353—431)	60
[Соловей] Adnuc, fons verbi, verbum Deus, et velut illam... ..	60
8. Блоссий Эмилий Драконтий Blossius Aemilius Dracontius (V в.)	60
[Земной рай] Est locus interea diffundens quattuor amnes... ..	60
9. Венанций Фортунат Venantius Fortunatus (ок. 530—600)	61
О своем плавании De navigio suo	62
[Гимн Святому Кресту] (1) Pange, lingua, gloriosi proelium certaminis... ..	64
[Гимн Святому Кресту] (2) Vexilla regis prodeunt... ..	65

[Стих на Воскресение] <i>Tempora florifero rutilant distincta sereno</i>	65
[При посылке фиалок Св. Родегунде] <i>Tempora si solito mihi candida lilia ferrent</i>	66
10. Григорий Турский Gregorius Turonensis (538—595)	67
История франков <i>Historia francorum</i>	67
11. Исидор Севильский Isidorus Hispalensis (570—638)	78
Этимологии или Начала <i>Etymologiarum siue originum libri XX</i>	79
12. Святой Колумбан Sanctus Columbanus (VI—VII вв.)	90
[Послание к Фидолию] <i>Accipe, quaeso</i>	90
13. Теодорид Theodofridus (VII в.)	91
[География Азии] <i>Asia ab oriente vocata antiquitus</i>	91
14. Евгений из Толедо Eugenius Toledanus (VII в.)	91
[Соловей] <i>Vox, philomela, tua cantus edicere cogit</i>	92
Автоэпитафия <i>Epitaphion proprium</i>	92
О краткости сей жизни <i>De breuitate huius vitae</i>	92
Молитва <i>Oratio</i>	93

ЧАСТЬ II

ЛИТЕРАТУРА КАРОЛИНГСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ VIII—IX ВЕКОВ

15. Петр Пизанский Petrus Pisanus (VIII в.)	96
Послание к Павлу Диякону <i>Versus ad Paulum Diaconum</i>	96
XL [К читателю] <i>Nos opus exiguo quod cernis tramite, lector</i>	97
16. Павел Варнефрид Диякон Paulus Varnefridus Diaconus (ок. 725—799)	98
Послание к Петру Пизанскому <i>Versus ad Petrum Pisanum</i>	99
О мальчике, который погиб, провалившись под лед	
<i>De puero qui in glacie extinctus est</i>	100
Стихотворение во славу озера Лапа <i>Versus ad laudem Larii lacu</i>	100
[Послание другу] <i>Angustae vitae fugiunt consortia Musae</i>	101
Басня о теленке и журавле <i>Fabula de vitulo et ciconia</i>	101
Просительное послание Павла к Карлу <i>Versus Pauli ad regem precando</i>	101
История лангобардов <i>Historia Longobardorum</i>	102
17. Алкуин (Альбин) Alcuinus (Albinus) (ок. 730—804)	116
Грамматика <i>Grammatica</i>	117
Задачи... <i>Propositiones</i>	123
Послание об изучении наук <i>Epistola de litteris colendis</i>	126
Рассуждение о риторике и добродетелях <i>Disputatio de rhetorica et de virtutibus</i>	128
[Послания к друзьям]	129
XI. <i>Pectus amor nostrum penetravit flamma</i>	129
XXII. <i>Cur rogo, nate, tuo patri irasceris, amate</i>	129
XXX. <i>Ianua parva quidem et parvus habitator in aede est</i>	130
XL. <i>Nix ruit e caelo, gelidus simul ingruit imber</i>	130
LV. <i>Dulcis amor lacrimis absentem plangit amicum</i>	130
Стихотворение о кукушке <i>Versus de cuculo</i>	131
Стихотворение о соловье <i>Versus de luscinia</i>	132

К своей келье <i>Ad cellam suam</i>	133
[Послание к Карлу] <i>Vivere me terris</i>	134
[Надпись на скриптории] <i>Hic sedeant</i>	134
Словопрение зимы и лета <i>Conflictus veris et hiemis</i>	135
18. Теодульф Theodulpus (760—821)	137
О семи свободных искусствах... <i>De septem liberalibus artibus</i>	137
К королю Карлу <i>Ad Carolum regem</i>	140
Обманутое ожидание <i>Delusa expectatio</i>	146
О потерянной лошади <i>De equo perduto</i>	147
19. Эйнхард Einhard (ок. 770—840)	147
Жизнь Карла Великого <i>Vita Karoli Magni</i>	148
20. Каролингские ритмы (IX в.)	166
Плач о кончине Карла Великого <i>Planctus de obitu Karoli</i>	166
О победе над аварами <i>De victoria Avarica</i>	168
Стихотворение о битве при Фонтанете <i>Versus de bella quae fuit acta Fontaneto</i>	170
21. Храбан Мавр Hrabanus Maurus (776—856)	171
[Молитва] <i>Omnipotens genitor, qui rerum es maximus auctor</i>	171
К папе Пасхалию <i>Ad Paschalem papam</i>	173
Вступление к книге <i>Prooemium ad librum</i>	173
К Эгилию, о книге, которую написал <i>Ad Eigilium de libro quem scripserat</i>	173
Стихотворение к другу <i>Versus ad amicum</i>	174
22. Валахфрид Страбон Walahfrid Strabo (808/809—849)	174
[Роза и лилия] Из поэмы «Садик» (<i>Hortulus</i>)	
или «О садоводстве» (<i>De cultura hortorum</i>)	175
Сапфические строфы <i>Metrum Sapphicum</i>	176
23. Годескальк Godescalcus (ок. 805 — между 866—869)	178
[Молитва к Господу] <i>Christe, mearum</i>	179
[Покаянная молитва] <i>O Deus, miseri</i>	180
[К юноше] <i>Ut quid iubes, pusiole</i>	182
24. Седулий Скотт Sedulius Scottus (IX в.)	182
К Хартгарию <i>Ad Hartgarium</i>	183
К тому же Хартгарию <i>Ad eundem Hartgarium</i>	183
К Хартгарию <i>Ad Hartgarium</i>	184
К Фергу <i>Ad Fergum</i>	185
[Образ жизни поэта] <i>Aut lego vel scribo</i>	185
25. Саксонский поэт Poeta Saxo (IX в.)	185
Из поэмы «О деяниях Карла Великого»	185
[1. Коронация Карла]	185
[2. Битва с басками]	186
26. Геральд (?) Geraldus (?) (IX в.)	187
Из поэмы «Вальтарий»	187

27. Эрмольд Нигелл Ermoldus Nigellus (IX в.)	191
О деяниях Людовика Благочестивого <i>De rebus gestis Ludovici Pii</i> [Вступление к поэме]	192
28. Ноткер Заика Notkerus Balbulus (840—912)	192
На Рождество Господа Нашего Иисуса Христа <i>In Natale Domini Nostri Jesu Christi</i>	193
Деяния Карла <i>Gesta Karoli</i>	194
29. Эклога о лысых Ecloga de calvis (IX в.)	196
30. Кольман Colman (IX в.)	197
[Прославление Ирландии] <i>Dum subito properas dulces invisere terras...</i>	197
31. Анонимные стихи	198
[Аахен — Второй Рим] <i>Quis poterit tanti praeconia promere regis...</i>	198
[Гимн Деве Марии] <i>Ave maris stella...</i>	199
[Аббат из Анжера] <i>Andecavis...</i>	199
Святой сеятель <i>Sancte sator</i>	200

ЧАСТЬ III

ЛИТЕРАТУРА X—XI ВЕКОВ

32. Кембриджские песни Carmina Cantabrigiensia (X—XI вв.)	202
<i>Verna feminae suspiria</i>	202
<i>Invitatio amicae</i>	203
<i>Modus liebinc</i>	203
<i>Modus florum</i>	204
<i>Sacerdos et lupus</i>	205
<i>De abbate Iohanne brevis stature</i>	206
33. Хротсвита Гандерсгеймская Hrosuitha Gandersheimensis (ок. 935 — ок. 1002)	207
Предисловие <i>Hrosuithae</i>	207
[Письмо ученым мужам...] <i>Epistola eiusdem</i>	208
Дульций <i>Dulcitius</i>	210
34. Петр Альфонси Petrus Alfonsi (кон. XI—XII вв.)	216
Поучение клирику <i>Disciplina clericalis</i>	217
35. Саксон Грамматик Saxo Grammaticus (1150 — ок. 1206)	259
История Дании <i>Historia Daniae</i>	260

ЧАСТЬ IV

ЛИТЕРАТУРА XII—XIII ВЕКОВ

ПОЭЗИЯ ВАГАНТОВ	280
36. Гугон Примас Орлеанский Hugo Primas Orleanensis (ок. 1093 — ок. 1160)	281
[Изгнание из больницы Капитула] <i>Dives eram et dilectus...</i>	281
[В эти майские иды...] <i>Idibus his Mai...</i>	284
37. Вальтер Шатильонский Gualterus de Castellione (ок. 1135—1200)	284
[Против продажности Римской курии] <i>Utar contra vitia...</i>	284
[Жалобы поэта] <i>Sepe de miseria...</i>	287
[Пастораль] <i>Sole regente lora...</i>	288
[Стих о светопреставлении] <i>Versa est in luctum...</i>	289

38. Архипоэта Archipoeta (XII в.)	290
Исповедь Confessio	290
[Послание к Регинальду, архиепископу Кельнскому] Archicancellarie... ..	292
[Лечение в Солерно] Laudibus eternum... ..	296
39. Carmina Burana (XII—XIII вв.)	296
О Серьезном Seria	296
Стихи о монете Versus de nummo	298
О любви Amatoria	299
О винопитии и игре Potatoria et lusoria	312
Варанты о себе Ordo vagorum	315
Gregis pastor Tityrus	317
Vinum bonum	317
40. Антиклерикальная поэзия	318
[Жалобы клириков на запрещение браков духовенства]	318
A. Prisciani regula penitus cassatur... ..	318
B. Clerus et presbyteri nuper consedere... ..	319
[Обличение монашества и священства]	321
A. Scire cupis, quid sit monachus, tam nobile vulgus?	321
B. Universi audiant, que sum iam dicturus!	321
Обличение голиардов Invectio contra goliardos	322
ПРОЗА	324
41. Жак де Витри Iacobus de Vitry (Jacques de Vitry) (1160/1170—1240)	324
Exempla	324
42. Деяния римлян Gesta romanorum (XIII в.)	327
РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЭЗИЯ	376
43. Stabat Mater (XIII в.)	376
44. Dies irae (XIII в.)	377

ЧАСТЬ V

ЛИТЕРАТУРА ВОЗРОЖДЕНИЯ

45. Данте Алигьери Dante Alighieri (1265—1321)	380
О народном красноречии De vulgari eloquentia	380
Монархия Monarchia	390
46. Франческо Петрарка Franciscus (Francesco) Petrarca (1304—1374)	391
Письма к близким Epistolae familiares	392
О восхождении на гору Мон Венту De ascensione in montem Ventosum	392
К Филиппу, епископу Кавайонскому Ad Philippum... ..	398
Тайна Secretum	401
Африка Africa	402
47. Джованни Боккаччо Giovanni Boccaccio (1313—1375)	403
О знаменитых женщинах De claris mulieribus	404
48. Колюччо Салютати Coluccio Salutati (1331—1403)	405
Письма Epistolae	406

49. Поджо Браччолини Poggius (Poggio) Bracciolini (1380—1459)	408
Фации Facetiae	409
Письмо к Гварино Вероненци Poggius Florentinus... ..	422
50. Джованни Пико делла Мирандола Giovanni Pico della Mirandola (1463—1494)	425
Речь о достоинстве человека De hominis dignitate	425
51. Эразм Дезидерий Роттердамский Erasmus Desiderius Roterodamensis (1469—1536)	426
Похвала Глупости Moriae Encomium	427
Дружеские разговоры Colloquia familiaria	449
Беседа о кораблекрушении Colloquium naufragium	450
Гостиница в Германии Diversoria in Germania	456
52. Из рукописей (XIV—XV вв.)	459
О Карле Великом и Роланде De Karolo Magno et Rolando	459
О монахе, который влюбился в козу De monacho, qui capram dilexit	462
О медведе, который захотел попробовать мед De urso, qui mel gustare voluit	462
Волк-монах Lupus monachus	462

Часть I

**ЛАТИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА
РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ**

IV—IX веков

1. АМВРОСИЙ МЕДИОЛАНСКИЙ (340—397) AMBROSIUS MEDIOLANUS

Один из первых Отцов западнохристианской церкви. Родился в знатной римской семье (отец его был префектом Галлии, Испании и Британии); в молодости успешно продвигался по политической лестнице, к тридцати годам став правителем Лигурии и Иллирии, но вскоре прервал гражданскую карьеру. Он принял посвящение в сан и в 367 г. стал епископом Медиолана (Милана), целиком посвятив себя церковной деятельности. Амвросий — влиятельная фигура и в политической жизни. Он принудил императора Феодосия Великого к церковному покаянию за учиненную тем расправу с восставшими в Фессалониках, убедил императора Валентина II запретить возвращение в Сенатскую курию золотой статуи богини Победы — символа былого величия языческого Рима, тем самым утвердив торжество христианской линии в религиозной политике императора. Активная церковно-политическая деятельность не мешала Амвросию в его литературно-богословских занятиях: он пишет сочинения, разъясняющие церковные догмы («О вере», «О Святом Духе»), толкующие Священное Писание («Шестоднев», «О рае»), устанавливающие нормы церковной и христианской этики («Об обязанностях церковнослужителей» — трактат, построенный по образцу трактата Цицерона «Об обязанностях»). Образцами его риторического искусства остались надгробные речи на смерть брата Сатира, императоров Феодосия Великого и Валентина II — самые ранние речи такого типа в христианской литературе, а также письма: к Феодосию (о кровопролитии в Фессалониках) и два письма об алтаре Победы. Наконец, Амвросий положил начало латинской христианской гимнической поэзии, ориентированной на массовую аудиторию верующих. Образцы именно этого жанра приводятся в Хрестоматии.

[Утренняя песнь]

Aeterne rerum conditor⁵,
noctem diemque qui regis
et temporum das tempora,
ut alleves fastidium.

Praeco diei⁶ iam sonat,
noctis profundae pervigil,
nocturna lux viantibus,
a nocte noctem segregans.

Hoc excitatus lucifer
10 solvit polum caligine,
hoc omnis erronum⁷ chorus
vias nocendi deserit.

Hoc nauta vires colligit
pontique mitescunt freta,
hoc ipse petra ecclesiae
canente culpam diluit.

[Рассветная песнь]

Splendor paternae gloriae,
de luce lucem proferens,
lux lucis et fons luminis,
diem dierum illuminans,

Verusque sol, illabere
micans nitore perpeti
iubarque sancti spiritus
infunde nostris sensibus.

Votis vocemus et patrem,
10 patrem perennis gloriae,
patrem potentis gratiae,
culpam releget lubricam.

Surgamus ergo strenue,
gallus iacentes excitat,
et somnolentos increpat,
20 gallus negantes arguit.

Gallo canente spes redit,
aegris salus refunditur,
mucro latronis conditur,
lapsis fides revertitur.

Iesu, labentes respice
et nos videndo corrige;
si respicis, lapsus cadunt,
fletuque culpa solvitur.

Tu lux refulge sensibus
mentisque somnum discute,
30 te nostra vox primum sonet,
et ora solvamus tibi.

Informet actus strenuos,
dentem retundat invidi⁸,
casus secundet⁹ asperos,
donet gerendi gratiam.

Mentem gubernet et regat:
casto, fideli corpore,
fides calore ferbeat,
20 fraudis venena nesciat.

Christusque noster sit cibus,
potusque noster sit fides,
laeti bibamus sobriam
ebrietatem spiritus.

⁵ Conditor — здесь Христос.

⁶ Praeco diei — петух (символ Христа).

⁷ Errones — блуждающие демоны.

⁸ Invidus — дьявол.

⁹ Secundare — менять к лучшему.

Laetus dies hic transeat,
pudor sit ut diluculum,
fides velut meridies,
crepusculum mens nesciat.

Aurora cursus provehit,
30 aurora totus prodeat,
in patre totus filius
et totus in verbo pater.

[Вечерняя песнь]

Deus, creator omnium
polique rector, vestiens
diem decoro lumine,
noctem soporis gratia,

Ut, cum profunda clauserit
diem caligo noctium,
fides tenebras nesciat,
20 et nox fide reluceat.

Artus solutos ut quies
reddat laboris usui
mentesque fessas allevet
luxusque solvat anxios;

Dormire mentem ne sinas,
dormire culpa noverit,
castos fides refrigerans
somni vaporem temperet.

Grates peracto iam die
10 et noctis exortu preces,
voti reos ut adiuves,
hymnum canentes solvimus.

Exuta sensu lubrico
te cordis alta somnient,
nec hostis invidi dolo
pavor quietos suscitet.

Te cordis ima concinant,
te vox sonora concrepet,
te diligat castus amor,
te mens adoret sobria.

Christum rogemus et patrem,
30 Christi patrisque spiritum,
unum potens per omnia,
fove precantes, trinitas.

2. АНОНИМ (IV в.)

[Гимн о страшном суде]

Apparebit repentina dies magna Domini,
fur obscura velut nocte improvisos occupans.

Brevis totus tum parebit prisci luxus saeculi,
totum simul cum clarebit praeterisse saeculum.

Clangor tubae per quaternas terrae plagas concinens
vivos una mortuosque Christo ciet obviam.

De caelesti iudex arce, maiestate fulgidus,
claris angelorum choris comitatus aderit.

Erubescet orbis lunae, sol et obscurabitur,
10 stellae cadent pallescentes, mundi tremet ambitus.

Flamma ignis anteibit iusti vultum iudicis,
caelos, terras et profundi fluctus maris devorans.

Gloriosus in sublimi rex sedebit solio;
angelorum tremebunda circumstabunt agmina.

Huius omnes ad electi colligentur dexteram,
pravi pavent a sinistris, hoedi velut fetidi.

Ite' dicet rex a dextris "regnum caeli sumite,
pater vobis quod paravit ante omne saeculum;

Karitate qui fraterna me iuvistis pauperem,
20 karitatis nunc mercedem reportate divites."

Laeti dicent "quando, Christe, pauperem te vidimus?
te, rex magne, vel egentem miserati fuimus?"

Magnus illis dicet iudex "Cum iuvistis pauperes,
panem, domum, vestem dantes, me iuvistis humilem."

Nec tardabit a sinistris loqui iustus arbiter
"In gehennae maledicti flammis hinc discedite;

Obsecrantem me audire despexistis mendicum,
nudo vestem non dedistis, neglexistis languidum."

Peccatores dicent "Christe, quando te vel pauperem,
30 te, rex magne, vel infirmum contemnentes sprevimus."

Quibus contra iudex altus "Mendicanti quamdiu
opem ferre neglexistis, me sprevistis improbi."

Retro ruent tunc iniusti ignes in perpetuos,
vermis quorum non moritur, ignis nec restinguitur,

Satan atro cum ministris quo tenetur carcere,
fletus ubi mugitusque, strident omnes dentibus.

Tunc fideles ad caelestem sustollentur patriam,
choros inter angelorum regni petent gaudia.

Urbis summae Ierusalem introibunt gloriam,
40 vera lucis atque pacis in qua fulget visio,

Xristum regem iam paterna claritate splendidum
ubi celsa beatorum contemplantur agmina.

Ydri¹⁰ fraudes ergo cave, infirmantes subleva,
aurum temne, fuge luxus, si vis astra petere.

Zona clara castitatis lumbos nunc praecingere,
in occursum magni regis fer ardentis lampades.

3. [ХВАЛА ГОСПОДУ] TE DEUM

Один из известнейших гимнов католической церкви, написанный ритмической прозой. Авторство его точно не установлено; приписывается епископу **Никите Ремесианскому** (IV в.), считали автором и Амвросия Медиоланского.

Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.
te aeternum patrem omnis terra veneratur.
tibi omnes angeli, tibi caeli et universae Potestates,
tibi Cherubin et Seraphin incessabili voce proclamant
Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.
pleni sunt caeli et terra maiestate gloriae tuae.
te gloriosus Apostolorum chorus,
te Prophetarum laudabilis numerus,
te Martyrum candidatus laudat exercitus,
te per orbem terrarum sancta confitetur ecclesia,
patrem immensae maiestatis,
venerandum tuum verum unigenitum filium,
sanctum quoque paraclitum spiritum.
tu rex gloriae, Christe, tu patris sempiternus es filius.
tu ad liberandum suscepturus hominem non horruisti
virginis uterum.
tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna
caelorum.
tu ad dexteram Dei sedens in gloria patris iudex crederis
esse venturus.
te ergo quaesumus, tuis famulis subveni;
quos pretioso sanguine redemisti,
aeterna fac cum sanctis tuis in gloria munerari.
salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuae,
et rege eos et extolle illos usque in aeternum.
per singulos dies benedicimus te,

¹⁰ Ydrus — *здесь змий (искуситель), дьявол, буквально водяная змея.*

et laudamus nomen tuum in saeculum et in saeculum
saeculi.
dignare, Domine, die isto sine peccato nos custodire.
miserere nostri, Domine, miserere nostri.
fiat misericordia tua, Domine, super nos quemadmodum
speravimus in te.

4. АВРЕЛИЙ ПРУДЕНЦИЙ КЛЕМЕНТ (348 — ок. 405) AURELIUS PRUDENTIUS CLEMENS

Наряду с Амвросием Медиоланским Пруденций может по праву считаться основоположником латинской христианской гимнографии — жанра, сыгравшего немалую роль во всей поэзии Средневековья.

Пруденций родился в Испании, но о его жизни практически не известно ничего, кроме того, о чем он сам в достаточно общей форме говорит в Предисловии к книге «Повседневных гимнов» (*Cathemerinon libri*), состоящей из двенадцати гимнов. Эти гимны относятся к определенным часам дня, связанным с событиями Нового Завета и повседневной жизни. Гимны интересны и своей оригинальной поэтической формой, ритмическим многообразием (9 разных размеров в 12 стихотворениях), своеобразием строфической организации. Пруденций известен также как автор поэм «О божестве», «Против Симмаха» (обличает языческие верования), «Книга о венцах» (о мучениках эпохи раннего христианства) и особенно поэмой «Борьба в душе» («Психомехия»), изображающей борьбу добродетелей и страстей в душе человека — первым образцом латинской аллегорической поэзии. Пруденций оказал сильное влияние на последующее развитие латинской средневековой поэзии.

[Вступление к Книге гимнов на каждый день]

Per quinquennia iam decem,
ni fallor, fuimus: septimus insuper
annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili.

Instat terminus, et diem
vicinum senio iam Deus adplicat.
quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Aetas prima crepantibus
flevit sub ferulis: mox docuit toga¹¹
infectum vitiis falsa loqui, non sine crimine.

¹¹ Toga — здесь школа риторики.

10 Tum lasciva protervitas
et luxus petulans (heu pudet ac piget)
foedavit iuvenem nequitiae sordibus ac luto.

Exin iurgia turbidos
armarunt animos et male pertinax
vincendi studium subiacuit casibus asperis.

Bis legum moderamine
frenos nobilium reximus urbium,
ius civile bonis reddidimus, terruimus reos.

Tandem militiae¹² gradu
20 evectum pietas principis extulit
adsumptum propius stare iubens ordine proximo.

Haec dum vita volans agit,
inrepsit subito canities seni
oblitum veteris me Saliae consulis arguens,

Sub quo prima dies mihi:
quam multas hiemes voverit et rosas
pratis post glaciem reddiderit, nix capitis probat.

Numquid talia proderunt
carnis post obitum vel bona vel mala,
30 cum iam, quidquid id est, quod fueram, mors
aboleverit?

Dicendum mihi: quisquis es,
mundum, quem coluit, mens tua perdidit:
non sunt illa Dei, quae studuit, cuius habebereis.

Atqui fine sub ultimo
peccatrix anima stultitiam exuat:
saltem voce Deum concelebre, si meritis nequit:

Hymnis continuet dies,
nec nox ulla vacet, quin Dominum canat:
pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem,

40 Conculcet sacra gentium:
labem, Roma, tuis inferat idolis,
carmen martyribus devoveat, laudet apostolos.

Haec dum scribo vel eloquor,
vinclis o utinam corporis emicem
liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo.

¹² Militiae — здесь, возможно, означает не военную службу, а некоторое гражданское звание лица, приближенного к императору.

Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus
dulce carmen et melodum, gesta Christi insignia
hunc camena nostra solum pangat, hunc laudet lyra.

Christus est, quem rex sacerdos adfuturum protinus
infulatus concinebat voce, chorda et tympano,
spiritum caelo influentem per medullas hauriens.

Facta nos et iam probata pangimus miracula;
testis est orbis, nec ipsa terra quod vidit negat,
comminus Deum docendis proditum mortalibus.

- 10 Corde natus ex parentis ante mundi exordium,
alpha et ω cognominatus, ipse fons et clausula
omnium quae sunt, fuerunt, quaeque post futura sunt.

Ipse iussit et creata, dixit ipse et facta sunt
terra, caelum, fossa ponti, trina rerum machina,
quaeque in his vigent sub alto solis et lunae globo.

Corporis formam caduci, membra morti obnoxia
induit, ne gens periret primoplasti ex germine,
merserat quem lex profundo noxialis tartaro.

- O beatus ortus ille, virgo cum puerpera
20 edidit nostram salutem feta sancto spiritu,
et puer redemptor orbis os sacratum protulit.

Psallat altitudo caeli, psallite omnes angeli,
quidquid est virtutis usquam psallat in laudem Dei;
nulla linguarum silescat, vox et omnis consonet.

Ecce quem vates vetustis concinebant saeculis,
quem prophetarum fideles paginae spoponderant,
emicat promissus olim; cuncta collaudent eum.

- Te senes et te iuventus, parvulorum te chorus,
turba matrum virginumque, simplices puellulae,
30 voce concordēs pudicis perstrepant concentibus.

Fluminum lapsus et undae, litorum crepidines,
imber, aestus, nix, pruina, silva et aura, nox, dies
omnibus te concelebrent saeculorum saeculis.

¹³ Этот отрывок в католическом богослужении частично использовался как Рождественский гимн.

[Гимн при отходе ко сну]

Ades, pater supreme,
quem nemo vidit unquam,
patrisque sermo Christe,
et spiritus benigne.

O trinitatis huius
vis una, lumen unum,
Deus ex Deo perennis,
Deus ex utroque missus.

Fluxit labor diei,
redit et quietis hora,
blandus sopor vicissim
fessos relaxat artus.

Mens aestuans procellis
curisque sauciata
totis bibit medullis
obliviale poculum...

Cultor Dei, memento
te fontis et lavacri
rorem subisse sanctum,
te chrismate innotatum.

Fac, cum vocante somno
castum petis cubile,

frontem locumque cordis
crucis figura signet.

Crux pellit omne crimen,
fugiunt crucem tenebrae;
tali dicata signo
mens fluctuare nescit

Procul, o procul vapantium
portenta somniorum,
procul esto pervicaci
praestigiator astu!

O tortuose serpens,
qui mille per meandros
fraudesque flexuosas
agitas quietia corda,

Discede, Christus hic est,
hic Christus est, liquescere,
signum, quod ipse nosti,
damnat tuam catervam.

Corpus licet fatiscens
iaceat recline paullum,
Christum tamen sub ipso
meditabimur sopore.

[Похоронный гимн]

Iam maesta quiesce querela,
lacrimas suspendite matres,
nullus sua pignora plangat,
mors haec reparatio vitae est.

Sic semina sicca virescunt
iam mortua iamque sepulta,
quae reddita caespitem ab imo
veteres meditantur aristas.

Nunc suscipe, terra, fovendum
gremioque hunc concipe molli:

hominis tibi membra sequestro
generosa et fragmina credo.

Animae fuit haec domus olim
cui nobilis ex patre fons est,
fervens habitavit in istis
sapientia principe Christo.

Tu depositum tege corpus;
non inmemor ille requiescet
sua munera fidor et auctor,
proprieque aenigmata vultus.

Veniant modo tempora iusta,
cum spem Deus inpleat omnem:
reddas patefacta necesse est,
qualem tibi trado figuram.

Non, si cariosa vetustas
dissolvent ossa favillis.
fueritque cinisculus arens
minimi mensura pugilli:

Nec, si vaga flamina et aurae
vacuum per inane volantes
tulerint cum pulvere nervos,
hominem periisse licebit.

Sed dum resolubile corpus
revocas, Deus, atque reformas,
quanam regione iubebis
animam requiescere puram?

Gremio senis addita sancti
recubabit, ut est Eleazar,

quem floribus undique septum
dives procul aspicit ardens.

Sequimur tua dicta, redemptor,
quibus atra morte triumphans
tua per vestigia mandas
socium crucis ire latronem.

Patet ecce fidelibus ampli
via lucida tam paradisi,
licet et nemus illud adire
homini quod ademerat anguis.

Illic precor, optime ductor,
famulam tibi praecipe mentem
genitali in sede sacrari,
quam liquerat exul et errans.

Nos tecta fovebimus ossa
violis et fronde frequenti,
titulumque et frigida saxa
liquido spargemus odore.

5. ИЕРОНИМ СОФРОНИЙ ЕВСЕБИЙ (ок. 340—420) HIERONYMUS SOPHRONIUS EUSEBIUS

Иероним известен прежде всего своим переводом на латинский язык книг Нового и Ветхого Заветов (Библии), получившим название «Вульгаты» (в отличие от более раннего перевода Библии «Италы») и остающимся поныне каноническим текстом в католической церкви.

Иероним родился в Далмации. Он рано приезжает в Рим, где глубоко изучает классических авторов — Плавта, Теренция, Цицерона, Горация, Вергилия и пр. Любовь к ним он сохраняет и в зрелом возрасте, вырабатывая на этих литературных образцах свой стиль; увлекается в то же время философией и риторикой. Полученное им блестящее образование давало ему право называть себя *«трехязычным»* (trilinguis), то есть знатоком греческого, латинского и еврейского языков.

Годы учения сменяются годами странствий в европейских и малоазийских землях, завершающихся четырьмя годами отшельничества в Халкиде, посвященными углубленному изучению Священного Писания и еврейского языка. Потом, приняв сан пресвитера в Антиохии, он приезжает в

Константинополь, а затем — в Рим. Тогда же он начинает свою работу над переводом Нового и Ветхого Заветов, завершая ее лишь в 405 г. Параллельно он изучает и переводит Отцов Церкви (Ориген, Дидим), пишет ряд богословских трудов.

После смерти покровительствовавшего ему папы Дамаса Иероним уезжает из Рима и поселяется в Вифлееме, где продолжает работу над переводом и толкованием Библии. Среди литературного наследия Иеронима особый интерес представляют его письма, являющиеся порой настоящими трактатами на богословские, этические темы, часто полемического характера, а также известная работа «О знаменитых мужах» (*De viris illustribus*), где систематизируются все сведения о всех христианских писателях, предшествовавших Иерониму.

В Хрестоматии приводится несколько отрывков из писем, дающих представление как о личности Иеронима, так и о тех литературных принципах, которым он следует в своих переводах.

ПИСЬМА EPISTULAE

Письмо к Паммахию

О наилучшем способе перевода

Ad Pammachium de optimo genere interpretandi

Epistola LVII

5

...Ego enim non solum fateor, sed libera uoce profiteor me in interpretatione graecorum absque scripturis sanctis, ubi et uerborum ordo mysterium est, non uerbum e uerbo, sed sensum exprimere de sensu, habeoque huius rei magistrum Tullium, qui Protagoram Platonis et Oeconomicum Xenofontis et Aeschini et Demosthenis duas contra se orationes pulcherrimas transtulit. Quanta in illis praetermiserit, quanta addiderit, quanta mutauerit, ut proprietates alterius linguae suis proprietatibus explicaret, non est huius temporis dicere. Sufficit mihi ipsa translatoris auctoritas, qui ita in prologo earundem orationum locutus est: putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuertere enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se que contrarias, Aeschini et Demosthenis, nec conuertere ut interpres, sed ut orator, sentiis isdem et earum formis tamquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis, in quibus non pro uerbo uerbum necesse habui reddere,

sed genus omnium uerborum uimque seruaui. Non enim me ea adnumerare lectori putauī oportere, sed tamquam adpendere, rursumque in calce sermonis: quorum ego, ait, orationes si, ut spero, ita expressero uirtutibus utens illorum omnibus, id est sententiis et earum figuris et rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro, quae si e graecis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus (et cetera). Sed et Horatius, uir acutus et doctus, hoc idem in Arte poetica erudito interpreti praecipit: nec uerbum uerbo curabis reddere fidus interpres. Terentius Menandrum, Plautus et Caecilius ueteres comicos interpretati sunt: numquid haerent in uerbis ac non decorem magis et elegantiam in translatione conseruant? Quam uos ueritatem interpretationis, hanc eruditi kakozelian nuncupant. Unde et ego doctus a talibus ante annos circiter uiginti et simili tunc quoque errore deceptus, certe hoc mihi a uobis obiciendum nesciens, cum Eusebii Chronikon in latinum uerterem, tali inter cetera praefatione usus sum: difficile est alienas lineas insequentem non alicubi excidere, arduum, ut, quae in alia lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conseruent. significatum est aliquid unius uerbi proprietate: non habeo meum, quo id efferam, et, dum quaero implere sententiam, longo ambitu uix breuis uiae spatia consumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines casuum, uarietates figurarum, ipsum postremo suum et, ut ita dicam, uernaculum linguae genus: si ad uerbum interpretor, absurde resonant; si ob necessitatem aliquid in ordine, in sermone mutauero, ab interpretis uidebor officio recessisse. et post multa, quae nunc persequi otiosum est, etiam hoc addidi: quodsi cui non uidetur linguae gratiam interpretatione mutari, Homerum ad uerbum exprimat in latinum — plus aliquid dicam —, eundem sua in lingua prosae uerbis interpretetur: uidebit ordinem ridiculum et poetam eloquentissimum uix loquentem.

6

Uerum ne meorum parua sit auctoritas — quamquam hoc tantum probare uoluerim, me semper ab adulescentia non uerba, sed sententias transtulisse — qualis super hoc genere praefatiuncula sit, in libro, quo Beati Antonii uita describitur. Ipsius lectione cognosce: ex alia in aliam linguam ad uerbum expressa translatio sensus operit et ueluti laeto gramine sata strangulat. Dum enim casibus et figuris seruit oratio, quod breui poterat indicare sermone, longo ambitu circumacta uix explicat. Hoc igitur ego uitans ita Beatum Antonium te petente transposui, ut nihil desit ex sensu, cum aliquid desit ex uerbis. Alii syllabas aucupentur et litteras, tu quaere sententias. Dies me deficiet, si omnium, qui ad sensum interpretati sunt, testimonia replicaui, sufficit in praesenti nominasse

Hilarium confessorem, qui homilias in Iob et in Psalmos tractatus plurimos in Latinum uertit e Graeco nec adsedit litterae dormitanti et putida rusticorum interpretatione se torsit, sed quasi captiuos sensus in suam linguam uictoris iure transposuit.

Письмо к Евстохии

Epistola ad Eustochium, Paulae filiam

Epistola XXII

29

Variis callidus hostis pugnat insidiis. Sapientior erat coluber omnibus bestiis, quas creauerat Dominus super terram. Unde et Apostolus: *Non, inquit, ignoramus ejus astutias.* nec affectatae sordes, nec exquisitae munditiae conveniunt Christiano. Si quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interroga eum, quem vita commendat, excusat aetas, fama non reprobatur; qui possit dicere, “Desponsavi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo” (2. Cor. 11. 2). Aut si non est qui possit exponere, melius est aliquid nescire secure, quam cum periculo discere... Nec tibi diserta multum velis videri, aut Lyricis festiva carminibus, metro ludere. Non delumbem matronarum salivam delicata secteris, quae nunc strictis dentibus, nunc labiis dissolutis, balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, rusticum putantes omne quod nascitur. Adeo illis adulterium etiam linguae placet: “Quae enim communicatio luci ad tenebras? Qui consensus Christo cum Belial” (2. Cor. 6. 14)? Quid facit cum Psalterio Horatius? cum Evangeliiis Maro? cum Apostolo Cicero? Nonne scandalizatur frater, si te viderit in idolio recumbentem? Et licet omnia munda mundis, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: tamen simul bibere non debemus calicem Christi, et calicem daemoniorum. Referam tibi meae infelicitatis historiam.

30

Cum ante annos plurimos domo, parentibus sorore, cognatis, et quod his difficilius est, consuetudine lautioris cibi, propter coelorum me regna **115** castrassem, et Jerosolymam militaturus pergerem, Bibliotheca, quam mihi Romae summo studio ac labore confeceram, carere omnino non poteram. Itaque miser ego lecturus Tullium, jejunabam. Post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus [al. *manibus*]. Si quando in memetipsum reversus, Prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus; et quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus

serpens [al. *hostis*] illuderet, in media ferme Quadragesima medullis infusa febris, corpus invasit exhaustum: et sine ulla requie (quod dictu quoque incredibile sit) sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix haererem. Interim parantur exequiae, et vitalis animae calor, toto frigescente jam corpore, in solo tantum tepente pectusculo palpitabat: Cum subito raptus in spiritu, ad tribunal judicis pertrahor; ubi tantum luminis, et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui praesidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus: ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum (Matth. 6. 21). Illico obmutui, et inter verbera (nam caedi me jusserat) conscientiae magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: “In inferno autem quis confitebitur tibi” (Ps. 6. 6)? Clamare tamen coepi, et ejulans dicere: Miserere mei, Domine, miserere mei. Haec vox inter flagella resonabat. Tandem ad praesidentis genua provoluti qui astabant, precabantur, ut veniam tribueret adolescentiae, et errori locum poenitentiae commodaret, exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam majora promittere, dejerare coepi, et nomen ejus obtestans, dicere, Domine, si unquam habuero codices saeculares, si legero, te negavi. In haec sacramenti verba dimissus, revertor **116** ad superos; et mirantibus cunctis, oculos aperto tanto lacrymarum imbre perfusus, ut etiam, incredulis fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus saepe deludimur. Testis est tribunal illud, ante quod jacui, testis judicium triste, quod timui: ita mihi nunquam contingat in talem incidere quaestionem. Liventes fateor habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.

6. БЛАЖЕННЫЙ АВГУСТИН (354—430)
SANCTUS AUGUSTINUS

Выдающийся христианский богослов и церковный деятель. Родился в Африке, учился в Мадавре и Карфагене, преподавал там риторику, побывал в Милане и Риме. Увлечшись философией, он, пройдя сложный путь философских исканий, приходит в конце концов к христианству, принимает крещение и вскоре становится епископом африканского города Гиппона, оставаясь в этом сане до конца своих дней. В обширном литературном наследии Августина главное место принадлежит двум его сочинениям, получившим мировую славу, — «Исповедь» (*Confessio*; ок. 400) и «О граде Божием» (*De civitate Dei*; после 410). В них излагаются основопола-

гающие идеи его религиозно-философской доктрины. В «Исповеди» — автобиографии Августина — с удивительной для того времени психологической глубиной раскрывается процесс становления человеческой личности в его сложности и противоречивости «диалектики души»; впервые ставится проблема подсознания (М.Л. Гаспаров), при этом Августин сочетает проблему личной воли человека с учением о божественной Благодати, спасающей человеческую душу. В фундаментальном труде «О граде Божием» Августин в религиозно-мистическом аспекте рассматривает весь ход мировой истории, противопоставляя «земному граду», то есть мирскому, «гражданскому» обществу, с его эгоизмом, материальными интересами и, в конечном итоге, отрицанием Бога, мир духовный, «град Божий», основанный на духовной общности людей, вере и любви к Богу («небесный Иерусалим»), подвергая жестокой критике обреченную на гибель античную цивилизацию, греховность языческого Рима. Фигура Августина, ее интеллектуальная и религиозно-нравственная мощь почти на тысячелетие определила развитие европейской религиозно-философской мысли.

Исповедь Confessio

LIBER I

CAPVT I Magnus es, domine, et laudabilis ualde: magna uirtus tua, et sapientiae tuae non est numerus. et laudare te uult homo, aliqua portio creaturae tuae, et homo circumferens mortalitem suam, circumferens testimonium peccati sui et testimonium, quia superbis resistis: et tamen laudare te uult homo, aliqua portio creaturae tuae. tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. da mihi, domine, scire et intellegere, utrum sit prius inuocare te an laudare te, et scire te prius sit an inuocare te. sed quis te inuocat nesciens te? aliud enim pro alio potest inuocare nesciens. an potius inuocaris, ut sciaris? quomodo autem inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent sine praedicante? et laudabunt dominum qui requirunt eum. quaerentes enim inueniunt eum et inuenientes laudabunt eum. quaeram te, domine, inuocans te, et inuocem te credens in te: praedicatus enim es nobis. inuocat te, domine, fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem filii tui, per ministerium praedicatoris tui.

CAPVT 2 Et quomodo inuocabo deum meum, deum et dominum meum, quoniam utique in me ipsum eum inuocabo, cum inuocabo eum? et quis locus est in me, quoueniat in me deus meus? quo deus ueniat in me, deus, qui fecit caelum

et terram? itane, domine deus meus, est quiquam in me, quod capiat te? an uero caelum et terra, quae fecisti et in quibus me fecisti, capiunt te? an quia sine te non esset quidquid est, fit, ut quidquid est capiat te? quoniam itaque et ego sum, quid peto, ut uenias in me, quinon essem, nisi esses in me? non enim ego iam in inferis, et tamen etiam ibi es. nam etsi descendero in infernum, ades. non ergo essem, deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. an potius non essem, nisi essem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia? etiam sic, domine, etiam sic. quo te inuoco, cum in te sim? aut unde uenias in me? quo enim recedam extra caelum et terram, ut inde in me ueniat deus meus, qui dixit: caelum et terram ego impleo?

CAPVT 3 Capiunt ergone te caelum et terra, quoniam tu imples ea? an imples et restat, quoniam non te capiunt? et quo refundis quidquid impleto caelo et terra restat ex te? an non opus habes, ut quoquam continearis, qui contines omnia, quoniam quae imples continendo imples? non enim uasa, quae te plena sunt, stabilem te faciunt, quia etsi frangantur non effunderis. et cum effunderis super nos, non tu iaces, sed erigis nos, nec tu dissiparis, sed colligis nos. sed quae imples omnia, te toto imples omnia. an quia non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt et eandem partem simul omnia capiunt? an singulas singula et maiores maiora, minores minora capiunt? ergo est aliqua pars tua maior, aliqua minor? an ubique totus es et res nulla te totum capit?

CAPVT 4 Quid est ergo deus meus? quid, rogo, nisi dominus deus? quis enim dominus praeter dominum? aut quis deus praeter deum nostrum? summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et iustissime, secretissime et praesentissime, pulcherrime et fortissime, stabilis et inconprehensibilis, inmutabilis, mutans omnia, numquam nouus, numquam uetus, innouans omnia; in uetustatem perducens superbos et nesciunt; semper agens, semper quietus, colligens et non egens, portans et implens et protegens, creans et nutriens, perficiens, quaerens, cum nihil desit tibi. amas nec aestuas, zelas et securus es; paenitet te et non doles, irasceris et tranquillus es, opera mutas nec mutas consilium; recipis quod inuenis et numquam amisisti; numquam inops et gaudes lucris, numquam avarus et usuras exigis. supererogatur tibi, ut debeas, et quis habet quicquam non tuum? reddens debita nulli debens, donans debita nihil perdens. et quid diximus, deus meus, uita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis, cum de te dicit? et uae tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

CAPVT 5 Quis mihi dabit adquiescere in te? quis dabit mihi, ut uenias in cor meum et inebries illud, ut obliuiscar mala mea et unum bonum meum amplectar,

te? quid mihi es? miserere, ut loquar. quid tibi sum ipse, ut amari te iubeas a me et, nisi faciam, irascaris mihi et mineris ingentes misérias? paruane ipsa est, si non amem te? ei mihi! dic mihi per miserationes tuas, domine deus meus, quid sis mihi. dic animae meae: salus tua ego sum. sic dic, ut audiam. ecce aures cordis mei ante te, domine; aperi eas et dic animae meae: salus tua ego sum. curram post uocem hanc et adprehendam te. noli abscondere a me faciem tuam: moriar, ne moriar, ut eam uideam. Angusta est domus animae meae, quo uenias ad eam: dilatetur abs te. ruinosam est: refice eam. habet quae offendant oculos tuos: fateor et scio. sed quis mundabit eam? aut cui alteri praeter te clamabo: ab occultis meis munda me, domine, et ab alienis parce seruo tuo? credo, propter quod et loquor. domine, tu scis. nonne tibi prolocutus sum aduersum me delicta mea, deus meus, et tu dimisisti impietatem cordis mei? non iudicio contendot tecum, qui ueritas es; et ego nolo fallere me ipsum, ne mentiatur iniquitas mea sibi. non ergo iudicio contendo tecum, quia, si iniquitates obseruaueris, domine, domine, quis sustinebit?

CAPVT 6 Sed tamen sine me loqui apud misericordiam tuam, me terram et cinerem, sine tamen loqui, quoniam ecce misericordia tua est, non homo, inrisor meus, cui loquor. et tu fortasse inrides me, sed conuersus misereberis mei. quid enim est quod uolo dicere, domine, nisi quia nescio, unde uenerim huc, in istam, dico uitam mortalem, an mortalem uitalem? nescio. et susceperunt me consolationes miserationum tuarum, sicut audiui a parentibus carnis meae, ex quo et in qua me formasti in tempore; non enim ego memini. exceperunt ergo me consolationes tactis humani, nec mater mea uel nutrices meae sibi ubera implebant, sed ut mihi per eas daberis alimentum infantiae, secundum institutionem tuam, et diuitias usque ad fundum rerum dispositas. tu etiam mihi dabas nolle amplius, quam dabas, et nutrientibus me dare mihi uelle quod eis dabas: dare enim mihi per ordinatum affectum uolebant quo abundabant ex te. nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod ex eis non, sed per eas erat: ex te quippe bona omnia, deus, et ex deo meo salus mihi uniuersa. quod animaduerti postmodum clamante te mihi per haec ipsa, quae tribuis intus et foris. nam tunc sugere noram et adquiescere delectationibus, flere autem offensiones carnis meae, nihil amplius. Post et ridere coepi, dormiens primo, deinde uigilans. hoc enim de me mihi indicatum est et credidi, quoniam sic uidemus alios infantes; nam ista mea non memini. et ecce paulatim sentiebam, ubi essem, et uoluntates meas uolebam ostendere eis, per quos implerentur, et non poteram, quia illae intus erant, foris autem illi, nec ullo suo sensu ualebant introire in animam meam. itaque iactabam et membra et uoces, signa similia uoluntatibus meis, pauca quae poteram, qualia poteram: non enim

crant ueri similia. et cum mihi non obtemperabatur, uel non intellecto uel ne obesset, indignabar non subditis maioribus, et liberis non seruientibus, et me de illis flendo uindecabam. tales esseinfantes didici, quos discere potui, et me talem fuisse magis mihi ipsi indicauerunt nescientes quam scientes nutritores mei. Et ecce infantia mea olim mortua est et ego uiuo. in autem, domine, qui et semper uiuis et nihil moritur in te, quoniam ante primordia saeculorumet ante omne, quod uel ante dici potest, tu es et deus es dominusque omnium, quae creasti, et apud te rerum omnium instabilem stant causae,et rerum omnium mutabilium inmutabiles manent origines, et omnium inrationalium et temporalium sempiternae uiuunt rationes, dic mihi supplici tuo, deus, et misericors misero tuo, dic mihi, utrum alicui iam aetati meae mortuae successerit infantia mea. an illa est, quam egi intra uiscera matris meae? nam et de illa mihi nonnihil indicatum est et praegnantem ipse uidi feminas. quid ante hanc etiam, dulcedo mea, deus meus? fuine alicubi aut aliquis? nam quis mihi dicat ista, non habeo; nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. an irrides me ista quaerentem, teque de hoc, quod noui, laudari a me iubes, et confiteri me tibi? confiteor tibi, domine caeli et terrae, laudem dicens tibi de primordiis et infantia mea, quae non memini; et dedisti ea homini ex aliis de se conicere et auctoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. eram enim et uiuebam etiam tunc, et signa, quibus sensa mea nota aliis facerem, iamin fine infantiae quaerebam. unde hoc tale animal nisi abs te, domine?an quisquam se faciendi erit artifex? aut ulla uena trahitur aliunde, qua esse et uiuere currat in nos, praeterquam quod tu facis nos, domine, cui esse et uiuere non aliud atque aliud est, quia summe esse atque summe uiuere id ipsum est? summus enim es et non mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, et tamen in te peragitur, quia in te sunt et ista omnia: non enim haberent uias transeundi, nisi contineresea. et quoniam anni tui non deficiunt, anni tui hodiernus dies: et quam multi iam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, et ex illo acceperunt modos, et utcumque extiterunt, et transibunt adhuc alii et accipient et utcumque existent. tu autem idempse es, et omnia crastina atque ultra omniaque hesterna et retro hodie facies, hodie fecisti. quid ad me, si quis non intellegat? gaudeat et ipse dicens: quid est hoc? gaudeat etiam sic, et amet non inueniendo inuenire, potius quam inueniendo non inuenire te...

CAPVT 11 Audieram enim ego adhuc puer de uita aeterna promissa nobis per humilitatem domini dei nostri descendentis ad superbiam nostram, et signabar iam signo crucis eius, et condiebar eius sale iam inde ab utero matris meae, quae

multum sperauit in te. uidisti, domine, cum adhuc puer essem, et quodam die pressu stomachi repente aestuarem paene moriturus, uidisti, deus meus, quoniam custos meus iam eras, quo motu animi et qua fide baptismum Christi tui, dei et domini mei, flagitaui a pietate matris meae et matris omnium nostrum, ecclesiae tuae. et conturbata mater carnis meae, quoniam et sempiternam salutem meam carius parturibat corde casto in fide tua, iam curaret festinabunda, ut sacramentis salutaribus initiarer et abluerer, te, domine Iesu, confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset, ut adhuc sordidarer, si uiuerem, quia uidelicet post lauacrum illud maior et periculosior in sordibus delictorum reatus foret. ita iam credebam, et illa, et omnis domus, nisi pater solus, qui tamen non euicit in me ius maternae pietatis, quominus in Christum crederem, sicut ille nondum crediderat. nam illa satagebat, ut tu mihi pater esses, deus meus, potius quam ille: et in hoc adiuuabas eam, ut superaret uirum, cui melior seruiebat, quia et in hoc tibi utique id iubenti seruiebat. Rogo te, deus meus, uellem scire, si tu etiam uelles, quo consilio dilatus sum, ne tunc baptizarer, utrum bono meo mihi quasi laxata sint lora peccandi an non laxata sint. unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis sonat undique in auribus nostris: sine illum, faciat; nondum enim baptizatus est. et tamen in salute corporis non dicimus: sine uulneretur amplius; nondum enim sanatus est. quanto ergo melius et cito sanarer, et id ageretur mecum meorum meaque diligentia, ut recepta salus animae meae tuta esset tutela tua, qui dedissem eam. melius uero. sed quot et quanti fluctus inpendere temptationum post pueritiam uidebantur! nouerat eos iam illa mater, et terram potius, unde postea formarer, quam ipsam iam effigiem committere uolebat.

CAPVT 12 In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quam de adolescentia metuebatur, non amabam litteras et me in eas urgeri oderam; et urgebar tamen, et bene mihi fiebat nec faciebam ego bene: non enim discerem, nisi cogerer. nemo enim inuitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit. nec qui me urgebant, bene faciebant, sed bene mihi fiebat abs te, deus meus. illi enim non intuebantur, quo referrem quod me discere cogeant, praeterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosae inopiae et ignominiosae gloriae. tu uero, cui numerati sunt capilli nostri, errore omnium, qui mihi instabant ut discerem, utebaris ad utilitatem meam, meo autem, qui discere nolebam, utebaris ad poenam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer et tantus peccator. ita non de bene facientibus tu bene faciebas mihi, et de peccante me ipso iuste retribuebas mihi. iussisti enim et sic est, ut poena sua sibi sit omnis inordinatus animus.

CAPVT 13 Quid autem erat causae, cur graecas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. adamaueram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui grammatici uocantur. nam illas primas, ubi legere et scribere et numerare discitur, non minus onerosas poenalesque habebam quam omnes graecas. unde tamen et hoc nisi de peccato et uanitate uitae, qua caro eram et spiritus ambulans et non reuertens? nam utique meliores, quia certiores, erant primae illae litterae, quibus fiebat in me et factum est et habeo illud, ut et legam, si quid scriptum inuenio, et scribam ipse, si quid uolo, quam illae, quibus tenere cogebar Aeneae nescio cuius errores, oblitus errorum meorum, et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore, cum interea me ipsum in his a te morientem, deus, uita mea, siccis oculis ferrem miserrimus. Quid enim miserius misero non miserante se ipsum et flente Didonis mortem, quae fiebat amando Aenean, non flente autem mortem suam, quae fiebat non amando te, deus, lumen cordis mei et panis oris intus animae meae et uirtus maritans mentem meam et sinum cogitationis meae? non te amabam, et fornicabar abs te, et fornicanti sonabat undique: euge, euge. amicitia enim mundi huius fornicatio est abs te et euge, euge dicitur, ut pudeat, si non ita homo sit. et haec non flebam, et flebam Didonem extinctam ferroque extrema secutam, sequens ipse extrema condita tua relicto te, et terra iens in terram: et si prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem talis dementia honestiores et uberiores litterae putantur quam illae, quibus legere et scribere didici. Sed nunc in anima mea clamet deus meus, et ueritas tua dicat mihi: non est ita, non est ita; melior est prorsus doctrina illa prior. nam ecce paratior sum obliuisci errores Aeneae atque omnia eius modi, quam scribere et legere. at enim uela pendent liminibus grammaticarum scholarum, sed non illa magis honorem secreti quam tegimentum erroris significant. non clament aduersus me quos iam non timeo, dum confiteor tibi quae uult anima mea, deus meus, et adquiesco in reprehensione malarum uiarum mearum, ut diligam bonas uias tuas, non clament aduersus me uenditores grammaticae uel emptores, quia, si proponam eis interrogans, utrum uerum sit quod Aenean aliquando Karthaginem uenisse poeta dicit, indoctiores nescire se respondebunt, doctiores autem etiam negabunt uerum esse. at si quaeram, quibus litteris scribatur Aeneae nomen, omnes mihi, qui haec didicerunt, uerum respondent et secundum id pactum et placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. item si quaeram, quid horum maiore uitae huius incommodo quisque obliuiscatur, legere et scribere an poetica illa figmenta, quis non uideat, quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? peccabam ergo puer, cum illa inania istis utilioribus amore praeponebam uel potius ista oderam, illa amabam.

iam uero unum et unum duo, duo et duo quattuor odiosa cantio mihi erat, et dulcissimum spectaculum uanitatis equus ligneus plenus armatis, et Troiae incendium, atque ipsius umbra Creusae.

CAPVT 14 Cur ergo graecam etiam grammaticam oderam talia cantantem? nam et Homerus peritus texere tales fabellas, et dulcissime uanus est, et mihi tamen amarus erat puero. credo etiam graecis pueris Vergilius ita sit, cum eum sic discere coguntur ut ego illum uidelicet difficultas, difficultas omnino ediscendae linguae peregrinae, quasi felle aspergebat omnes suauitates graecas fabulosarum narrationum. nulla enim uerba illa noueram, et saeuis terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi uehementer. nam et latina aliquando infans utique nulla noueram, et tamen aduertendo didici sine ullo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum et ioca arridentium et laetitia alludentium. didici uero illa sine poenali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parienda concepta sua, id quod non esset, nisi aliqua uerba didicissem non a doctis, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. hinc satis elucet maiorem habere uim ad discenda ista liberam curiositatem quam meticulousam necessitatem. sed illius fluxum haec restringit legibus tuis, deus, legibus tuis a magistrorum ferulis usque ad temptationes martyrum, ualentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines reuocantes nos ad te a iucunditate pestifera, qua recessimus a te...

LIBER II

CAPVT 1 Recordari uolo transactas foeditates meas, et carnales corruptiones animae meae, non quod eas amem, sed ut amem te, deus meus. amore amoris tui facio istuc, recolens uias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meae, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix et segura, et colligens me a dispersione, in qua frustatim discissus sum, dum ab uno te auersus in multa euanui. Exarsi enim aliquando satiari inferis in adulescentia, et siluescere ausus sum uariis et umbrosis amoribus, et contabuit species mea, et conputrui coram oculis tuis, placens mihi et placere cupiens oculis hominum.

CAPVT 2 Et quid erat, quod me delectabat, nisi amare et amari? sed non tenebatur modus ab animo usque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiae, sed exhalabantur nebulae de limosa concupiscentia carnis et scatebra pubertatis, et obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis a caligine libidinis. utrumque in confuso aestuabat et rapiebat inbecillam aetatem per abrupta cupiditatum atque mersabat gurgite flagitiorum. inualuerat super me ira tua, et nesciebam. obsurdueram stridore catenae mortalitatis

meae, poena superbiae animae meae, et ibam longius a te, et sinebas, et iactabar et effundebam et difflebam et ebullebam per fornicationes meas, et tacebas. o tardum gaudium meum! tacebas tunc, et ego ibam porro longe a te in plura et plura sterilia semina dolorum superba deiectione et inquieta lassitudine. Quis mihi modularetur aerumnam meam et nouissimarum rerum fugaces pulchritudines in usum uerteret earumque suauitatibus metas praefigeret, ut usque ad coniugale litus exaestuarent fluctus aetatis meae, si tranquillitas in eis non poterat esse fine procreandorum liberorum contenta, sicut praescribit lex tua, domine, qui formas etiam propaginem mortis nostrae, potens inponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradiso tuo secluserum? non enim longe est a nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus a te. aut certe sonitum nubium tuarum uigilantius aduerterem: tribulationem autem carnis habebunt huius modi, ego autem uobis parco; et: bonum est homini mulierem non tangere; et: qui sine uxore est, cogitat ea quae sunt dei, quomodo placeat deo, qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. has ergo uoces exaudirem uigilantior, et absclusus propter regnum caelorum felicius expectarem amplexus tuos. Sed efferbui miser, sequens impetum fluxus mei relicto te, et excessi omnia legitima tua, nec euasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? nam tu semper aderas misericorditer saeuens, et amarissimis aspargens offensionibus omnes illicitas iucunditates meas, ut ita quaererem sine offensione iucundari, et ubi hoc possem, non inuenirem quicquam praeter te, domine, praeter te, qui fingis dolorem in praecepto et percutis, ut sanes, et occidis nos, ne moriamur abs te. ubi eram, et quam longe exulabam a deliciis domus tuae, anno illo sexto decimo aetatis carnis meae, cum accepit in me sceptrum, et totas manus ei dedi, uesania libidinis licentiosae per dedecus humanum, illicitae autem per leges tuas? non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio, sed cura fuit tantum, ut discerem sermonem facere quam optimum et persuadere dictione.

CAPVT 3 Et anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi reducto a Madauris, in qua uicina urbe iam coeperam litteraturae atque oratoriae percipiendae gratia peregrinari, longinquioris apud Karthaginem peregrinationis sumptus parabantur, animositate magis quam opibus patris, municipis Thagastensis admodum tenuis. cui narro haec? neque enim tibi, deus meus, sed apud te narro haec generi meo, generi humano, quantulumcumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. et ut quid hoc? ut uidelicet ego et quisquis haec legit cogitemus, de quam profundo clamandum sit ad te. et quid propius auribus tuis, si cor confitens et uita ex fide est? quis enim non extollebat laudibus tunc hominem,

patrem meum, quod ultra uires rei familiaris suae impenderet filio, quidquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? multorum enim ciuium longe opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat, cum interea non satageret idem pater, qualis crescerem tibi aut quam castus essem, dummodo essem disertus uel desertus potius a cultura tua, deus, qui es unus uerus et bonus dominus agri tui, cordis mei. Sed ubi sexto illo et decimo anno interposito otio ex necessitate domestica feriatu ab omni schola cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum uepres libidinum, et nulla erat eradicans manus. quin immo ubi me ille pater in balneis uidit pubescentem et inquieta indutum adulescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicauit, gaudens uinulentia, in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum et creaturam tuam pro te amauit, de uino inuisibili peruersae atque inclinatae in ima uoluntatis suae. sed matris in pectore iam inchoaueras templum tuum et exordium sanctae habitationis tuae: nam ille adhuc catechumenus et hoc recens erat. itaque illa exsiluit pia trepidatione ac tremore, et quamuis mihi nondum fideli, timuit tamen uias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum et non faciem. Ei mihi! et audeo dicere tacuisse te, deus meus, cum irem abs te longius? itane tu tacebas tunc mihi? et cuius erant nisi tua uerba illa per matrem meam, fidelem tuam, quae cantasti in aures meas? nec inde quicquam descendit in cor, ut facerem illud. uolebat enim illa, et secreto memini, ut monuerit cum sollicitudine ingenti, ne fornicarer, maximeque ne adulterarem cuiusquam uxorem. qui mihi monitus muliebres uidebantur, quibus obtemperare erubescerem. illi autem tui erant, et nesciebam, et te tacere putabam atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas, et in illa contemnebaris a me, a me, filio eius, filio ancillae tuae, seruo tuo. sed nesciebam et praeceps ibam tanta caecitate, ut inter coetaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audiebam eos iactantes flagitia sua et tanto glorianes magis, quanto magis turpes essent, et libebat facere non solum libidine facti uerum etiam laudis. Quid dignum est uituperatione nisi uitium? ego, ne uituperarer, uitiosior fiebam, et ubi non suberat, quo admisso aequarer perditis, fingebam me fecisse quod non feceram, ne uiderer abiectior, quo eram innocentior, et ne uilior haberer, quo eram castior. ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniae, et uolutabar in caeno eius tamquam in cinnamis et unguentis pretiosis. et in umbilico eius quo tenacius haererem, calcabat me inimicus inuisibilis et seducebat me, quia seductilis eram. non enim et illa, quae iam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in ceteris eius tardior, mater carnis meae, sicut monuit me pudicitiam, ita curauit quod de me a uiro suo audierat, iamque pestilentiosum et in posterum periculosum sentiebat coercere termino coniugalibus affectibus, si resecari ad uiuum non poterat. non

curauit hoc, quia metus erat, ne inpediretur spes mea conpede uxoriam, non spes illa, quam in te futuri saeculi habebat mater, sed spes litterarum, quas ut nossem nimis uolebat parens uterque, ille, quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania, illa autem, quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinae. ita enim conicio recolens, ut possum, mores parentum meorum. relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenae ultra temperamentum seueritatis in dissolutionem afflictionum uariarum, et in omnibus erat caligo intercludens mihi, deus meus, serenitatem ueritatis tuae, et prodiebat tamquam ex adipe iniquitas mea.

CAPVT 4 Furtum certe punit lex tua, domine, et lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas: quis enim fur aequo animo furem patitur? nec copiosus adactum inopia. et ego furtum facere uolui, et feci, nulla compulsus egestate, nisi penuria et fastidio iustitiae et sagina iniquitatis. nam id furatus sum, quod mihi abundabat et multa melius; nec ea re uolebam frui, quam furto appetebam, sed ipso furto et peccato. arbor erat pirus in uicinia nostrae uineae, pomis onusta, nec forma nec sapore inlecebrosis. ad hanc excutiendam atque asportandam nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quousque ludum de pestilentiae more in areis produxeramus, et abstulimus inde onera ingentia non ad nostras epulas, sed uel proicienda porcis, etiamsi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret a nobis quod eo liberet, quo non liceret. ecce cor meum, deus, ecce cor meum, quod miseratus es in imo abyssi. dicat tibi nunc ecce cor meum, quid ibi quaerebat, ut essem gratis malus et malitiae meae causa nulla esset nisi malitia. foeda erat, et amaui eam; amaui perire, amaui defectum meum, non illud, ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amaui, turpis anima et dissiliens a firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

CAPVT 5 Etenim species est pulchris corporibus, et auro et argento et omnibus, et in contactu carnis congruentia ualet plurimum, ceterisque sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum; habet etiam honor temporalis et imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam uindictae auditas oritur: et tamen in cuncta haec adipiscenda non est egrediendum abs te, domine, neque deuiandum a lege tua. et uita, quam hic uiuimus, habet inlecebram suam, propter quendam modum decoris sui, et conuenientiam cum his omnibus infimis pulchris. amicitia quoque hominum caro nodo dulcis est propter unitatem de multis animis. propter uniuersa haec atque huius modi peccatum admittitur, dum immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, melior et summa

deseruntur, tu, domine deus noster, et ueritas tua et lex tua. habent enim et haec ima delectationes, sed non sicut deus meus, qui fecit omnia, quia in ipso delectatur iustus, et ipse est deliciae rectorum corde. Cum itaque de facinore quaeritur, quae causa factum sit, credi non solet, nisi cum appetitus adipiscendi alicuius illorum bonorum, quae infima diximus, esse potuisse adparuerit, aut metus amittendi. pulchra sunt enim et decora, quamquam prae bonis superioribus et beatificis abiecta et iacentia. homicidium fecit. cur fecit? adamauit eius coniugem aut praedium aut uoluit depraedari, unde uiueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere aut laesus ulcisci se exarsit. num homicidium sine causa faceret ipso homicidio delectatus? quis crediderit? nam et de quodam dictum est uacordi et nimis creduli homine, quod gratuito potius malus atque crudelis erat; praedicta est tamen causa: ne per otium, inquit, torpesceret manus aut animus. quare id quoque? cur ita? ut scilicet illa exercitatione scelerum capta urbe honores, imperia, diuitias adsequeretur, et careret metu legum et difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris et conscientiam scelerum. nec ipse igitur Catilina amauit facinora sua, sed utique aliud, cuius causa illa faciebat.

CAPVT 6 Quid ego miser in te amaui, o furtum meum, o facinus illud meum nocturnum sexti decimi anni aetatis meae? non enim pulchrum eras, cum furtum esses. aut uero aliquid es, ut loquar ad te? pulchra erant poma illa, quae furati sumus, quoniam creatura tua erat, pulcherrime omnium, creator omnium, deus bone, deus summum bonum et bonum uerum meum; pulchra erant illa poma, sed non ipsa concupiuit anima mea miserabilis. erat mihi enim meliorum copia, illa autem decerpsi, tantum ut furarer. nam decerpta proieci epulatus inde solam iniquitatem, qua laetabar fruens. nam et si quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. et nunc, domine deus meus, quaero, quid me in furto delectauerit, et ecce species nulla est: non dico sicut in aequitate atque prudentia, sed neque sicut in mente hominis atque memoria et sensibus et uegetante uita, neque sicut speciosa sunt sidera et decora locis suis, et terra et mare plena fetibus, qui succedunt nascendo decedentibus; non saltem ut est quaedam defectiua species et umbratica uitiiis fallentibus. Nam et superbia celsitudinem imitatur, cum tu sis unus super omnia deus excelsus. et ambitio quid nisi honores quaerit et gloriam, cum tu sis prae cunctis honorandus unus et gloriosus in aeternum? et saeuitia potestatum timeri uult: quis autem timendus nisi unus deus, cuius potestati eripi aut subtrahi quid, quando aut ubi aut quo uel a quo potest? et blanditiae lasciuiuentium amari uolunt: sed neque blandius est aliquid tua caritate, nec amatur quicquam salubrius quam illa prae cunctis formosa et luminosa ueritas tua. et curiositas affectare uidetur studium scientiae,

cum tu omnia summe noueris. ignorantia quoque ipsa atque stultitia simplicitatis et innocentiae nomine tegitur, quia te simplicius quicquam non reperitur. quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? et ignauia quasi quietem appetit: quae uero quies certa praeter dominum? luxuria satietatem atque abundantiam se cupit uocari: tu es autem plenitudo et indeficiens copia incorruptibilis suauitatis. effusio liberalitatis obtendit umbram: sed bonorum omnium largitor affluentissimus tu es. auaritia multa possidere uult: et tu possides omnia. inuidentia de excellentia litigat: quid te excellentius? ira uindicatam quaerit: te iustius quis uindicat? timor insolita et repentina exhorrescit, rebus, quae amantur, aduersantia, dum praecauet securitati: tibi enim quid insolitum? quid repentinum? aut quis a te seperat quod diligis? aut ubi nisi apud te firma securitas? tristitia rebus amissis contabescit, quibus se oblectabat cupiditas, quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest. Ita fornicatur anima, cum auertitur abs te et quaerit extra te ea quae pura et liquida non inuenit, nisi cum redit ad te. peruerse te imitantur omnes, qui longe se a te faciunt et extollunt se aduersum te. sed etiam sic te imitando indicant creatorem te esse omnis naturae et ideo non esse, quo a te omni modo recedatur. quid ergo in illo furto ego dilexi, et in quo dominum meum uel uitiose atque peruerse imitatus sum? an libuit facere contra legem saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancā libertatem captius imitarem, faciendo inpune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiae similitudine? ecce est ille seruus fugiens dominum suum et consecutus umbram. o putredo, o monstrum uitae et mortis profunditas! potuitne libere quod non licebat, non ob aliud, nisi quia non licebat?..

LIBER III

CAPVT 1 Veni Karthaginem, et circumstrepebat me undique sartago flagitiosorum amorum. nondum amabam, et amare amabam, et secretiore indigentia oderam me minus indigentem. quaerebam quid amarem, amans amare, et oderam securitatem et uiam sine muscipulis, quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo, te ipso, deus meus, et ea fame non esuriebam, sed eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium, non quia planus eis eram, sed quo insanior, fastidiosior. et ideo non bene ualebat anima mea, et ulcerosa proiciebat se foras, miserabiliter scalpi auida contactu sensibilibus. sed si non haberent animam, non utique amarentur. amare et amari dulce mihi erat, magis si et amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiae coinquinabam sordibus concupiscentiae, candoremque eius obnubilabam de tartaro libidinis, et tamen foedus atque inhonestus, elegans et urbanus esse gestiebam abundanti uanitate. rui etiam in amorem, quo cupiebam capi. deus meus, misericordia mea, quanto felle mihi

suauitatem illam et quam bonus aspersisti, quia et amatus sum, et perueni ad uinculum fruendi et conligabar laetus aerumnosis nexibus, ut caederer uirgis ferreis ardentibus zeli et suspicionum et timorum et irarum atque rixarum.

CAPVT 2 Rapiebant me spectacula theatra, plena imaginibus miseriarum mearum et fomitibus ignis mei. quis est, quod ibi homo uult dolere luctuosa et tragica, quae tamen pati ipse nolle? et tamen pati uult ex eis dolorem spectator, et dolor ipse est uoluptas eius. quid est nisi miserabilis insania? nam eo magis eis mouetur quisque, quo minus a talibus affectibus sanus est, quamquam, cum ipse patitur, miseria, cum aliis compatitur, misericordia dici solet. sed qualis tandem misericordia in rebus fictis et scenicis? non enim ad subueniendum prouocatur auditor, sed tantum ad dolendum inuitatur et auctori earum imaginum amplius fauet, cum amplius dolet. et si calamitates illae hominum uel antiquae uel falsae sic agantur, ut qui spectat non doleat, abscedit inde fastidiens et reprehendens; si autem doleat, manet intentus et gaudens. lacrimae ergo amantur et dolores. certe omnis homo gaudere uult. an cum miserum esse neminem libeat, libet tamen esse misericordem, quod quia non sine dolore est, hac una causa amantur dolores? et hoc de illa uena amicitiae est. Sed quo uadit? quo fluit? ut quid decurrit in torrentem picis bullientis, aestus inmanes taetratum libidinum, in quos ipsa mutatur, et uertitur per nutum proprium de caelesti serenitate detorta atque deiecta? repudietur ergo misericordia? nequaquam. ergo amentur dolores aliquando. sed caue inmunditiam, anima mea, sub tutore deo meo, deo patrum nostrorum et laudabili et superelato in omnia saecula, caue inmunditiam, neque enim nunc non misereor, sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quamuis haec imaginarie gererent in ludo spectaculi, cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar; et utrumque delectabat tamen. nunc uero magis miseror gaudentem in flagitio quam uelut dura perpersum detrimento perniciosae uoluptatis et amissione miserae felicitatis. haec certe uerior misericordia, sed non in ea delectat dolor. nam etsi adprobatur officio caritatis qui dolet miserum, mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. si enim est maleuola beneuolentia, quod fieri non potest, potest et ille, qui ueraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros, ut misereatur. nonnullus itaque dolor adprobandus, nullus amandus est. hoc enim tu, domine deus, qui animas amas. longe alteque purius quam nos, et incorruptibilis misereris, quod nullo dolore sauciaris. et ad haec quis idoneus? At ego tunc miser dolere amabam, et quaerebam, ut esset quod dolerem, quando mihi in aerumna aliena et falsa et saltatoria, ea magis placebat actio histrionis meque alliciebat uehementius,

qua mihi lacrimae excutiebantur. quid autem mirum, cum infelix pecus aberrans a grege tuo et inpatiens custodiae tuae, turpi scabie foedarer? et inde erant dolorum amores, non quibus altius penetraer — non enim amabam talia perpeti, qualia altius spectare — sed quibus auditis et fictis tamquam in superficie raderer: quos tamen quasi ungues scalpentium feruidus tumor et tabes et sanies horrida consequebatur. talis uita mea numquid uita erat, deus meus?

CAPVT 3 Et circumuolabat super me fidelis a longe misericordia tua. in quantas iniquitates distabui, et sacrilega daemoniorum, quibus immolabam facta mea mala, et in omnibus flagellabas me! ausus sum etiam in celebritate sollemnitatum tuarum, intra parietes ecclesiae tuae concupiscere, et agere negotium procurandi fructus mortis: unde me uerberasti grauibz poenis, sed nil ad culpam meam, o tu praegrans misericordia mea, deus meus, refugium meum a terribilibz nocentibus, in quibus uagatus sum praefidenti collo ad longe recedendum a te, amans uias meas et non tuas, amans fugitiuam libertatem. habebant et illa studia, quae honesta uocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis, hoc laudabilior, quo fraudulentior. tanta est caecitas hominum de caecitate etiam gloriantium. et maior iam eram in schola rhetoris et gaudebam superbe et tumebam typho, quamquam longe sedatior, domine, tu scis, et remotus omnino ab euersionibus, quas faciebant euersores — hoc enim nomen saeuum et diabolicum uelut insigne urbanitatis est — inter quos uiuebam pudore inpudenti, quia talis non eram: et cum eis eram et amicitias eorum delectabar aliquando, a quorum semper factis abhorrebam, hoc est ab euersionibus, quibus proterue insectabantur ignotorum uerecundiam, quam proturbarent gratis inludendo atque inde pascendo maleuolas laetities suas. nihil est illo actu similis actibus daemoniorum. quid itaque uerius quam euersores uocarentur, euersi plane prius ipsi atque peruersi, deridentibus eos et seducentibus fallacibus occulte spiritibus in eo ipso, quo alios inridere amant et fallere?

CAPVT 4 Inter hos ego inbecilla tunc aetate discebam libros eloquentiae, in qua eminere cupiebam, fine damnabili et uentoso per gaudia uanitatis humanae; et usitato iam discendi ordine perueneram in librum cuiusdam Ciceronis, cuius linguam fere omnes mirantur, pectus non ita. sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam et uocatur Hortensius. ille uero liber mutauit affectum meum, et ad te ipsum, domine, mutauit preces meas, et uota ac desideria mea fecit alia. uiluit mihi repente omnis uana spes, et immortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili, et surgere coeperam, ut ad te redirem. non enim ad acuendam linguam, quod uidebar emere maternis mercedibus, cum

agerem annum aetatis undeuicensimum, iam defuncto patre ante biennium; non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat. Quomodo ardebam, deus meus, quomodo ardebam reuolare a terrenis ad te, et nesciebam quid ageres mecum! apud te est enim sapientia. amor autem sapientiae nomen graecum habet philosophiam, quo me accendebant illae litterae. sunt qui seducant per philosophiam, magno et blando et honesto nomine colorantes et fucantes errores suos; et prope omnes, qui ex illis et supra temporibus tales erant, notantur in eo libro et demonstrantur, et manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui, per seruum tuum bonum et pium: uidete, ne quis uos decipiat per philosophiam et inanium seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi et non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. et ego illo tempore, scis tu, lumen cordis mei, quoniam necdum mihi haec apostolica nota erant, hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quaecumque esset sapientiam ut diligerem et quaererem et adsequerem et tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo et accendebar et ardebam, et hoc solum me in tanta flagrantia refrangebat, quod nomen Christi non erat ibi, quoniam hoc nomen secundum misericordiam tuam, domine, hoc nomen saluatoris mei, fili tui, in ipso adhuc lacte matris tenerum cor meum pie biberat et alte retinebat, et quidquid sine hoc nomine fuisset, quamuis litteratum et expolitum et ueridicum, non me totum rapiebat.

CAPVT 5 Itaque institui animum intendere in scripturas sanctas, et uidere, quales essent. et ecce uideo rem non compertam superbis neque nudatam pueris, sed incesso humilem, successu excelsam, et uelatam mysteriis, et non eram ego talis, ut intrare in eam possem, aut inclinare ceruicem ad eius gressus. non enim sicut modo loquor, ita sensi, cum attendi ad illam scripturam, sed uisa est mihi indigna, quam Tullianae dignitati compararem. tumor enim meus refugiebat modum eius, et acies mea non penetrabat interiora eius. uerum tamen illa erat, quae cresceret cum paruulis, sed ego dedignabar esse paruulus et turgidus fastu mihi grandis uidebar...

LIBER IV

CAPVT 1 Per idem tempus annorum nouem, ab undeuicensimo anno aetatis meae usque ad duodetricensimum, seducebamur et seducebamus, falsi atque fallentes in uariis cupiditatibus, et palam per doctrinas, quas liberales uocant, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubique uani: hac popularis gloriae sectantes inanitatem, usque ad theatricos plausus, et

contentiosa carmina, et agonem coronarum faenearum, et spectaculorum nugas, et intemperantiam libidinum; illac autem purgari nos ab istis sordibus expetentes, cum eis, qui appellarentur electi et sancti, afferremus escas, de quibus nobis in officina aqualiculi sui fabricarent angelos et deos, per quos liberaremur. et sectabar ista atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. inrideant me arrogantes, et nondum salubriter prostrati et elisi a te, deus meus, et ego tamen confitear tibi dedecora mea in laude tua. sine me, obsecro, et da mihi circuire praesenti memoria praeteritos circuitus erroris mei, et immolare tibi hostiam iubilationis. quid enim sum ego mihi sine te nisi dux in praeceps? aut quid sum, cum mihi bene est, nisi sugens lac tuum aut fruens te, cibo qui non corrumpitur? et quis homo est quilibet homo, cum sit homo? sed inrideant nos fortes et potentes, nos autem infirmi et inopes confiteamur tibi.

CAPVT 2 Docebam in illis annis artem rhetoricam, et uictoriosam loquacitatem uictus cupiditate uendebam. malebam tamen, domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni, et eos sine dolo docebam dolos, non quibus contra caput innocentis, agerent, sed aliquando pro capite nocentis. et, deus, uidisti de longinquo lapsantem in lubrico, et in multo fumo scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magisterio diligentibus uanitatem et quaerentibus mendacium, socius eorum. in illis annis unam habebam, non eo quod legitimum uocatur coniugio cognitam, sed quam indagauerat uagus ardor inops prudentiae, sed unam tamen, ei quoque seruans tori fidem; in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter coniugalis placiti modum, quod foederatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra uotum nascitur, quamuis iam nata cogat se diligi. Recolo etiam, cum mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem haruspice, quid ei dare uellem mercedis, ut uincerem, me autem foeda illa sacramenta detestatum et abominatum respondisse, nec si corona illa ita esset immortaliter aurea, muscam pro uictoria mea necari sinere. necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia, et illis honoribus inuitaturus mihi suffragatura daemona uidebatur. sed hoc quoque malum non ex tua castitate repudiaui, deus cordis mei. non enim amare te noueram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non noueram. talibus enim figmentis suspirans anima nonne fornicatur abs te, et fidit in falsis, et pascit uentos? sed uidelicet sacrificari pro me nollem daemonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. quid est enim aliud uentos pascere quam ipsos pascere, hoc est errando eis esse uoluptati atque derisui?..

CAPVT 3 Itaque illos planos, quos mathematicos uocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium, et nullae preces ad aliquem

spiritum ob diuinationem dirigerentur. quod tamen Christiana et uera pietas consequenter repellit et damnat. bonum est enim confiteri tibi, domine, et dicere: Miserere mei, cura animam meam, quoniam peccaui tibi; neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicae uocis: Ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: de caelo tibi est ineuitabilis causa peccandi et Venus hoc fecit aut Saturnus aut Mars, scilicet ut homo sine culpa sit, caro et sanguis et super a putredo, culpandus sit autem caeli ac siderum creator et ordinator. et quis est hic nisi deus noster, suauitas et origo iustitiae, qui reddes unicuique secundum opera eius et cor contritum et humiliatum non spernis? Erat eo tempore uir sagax, medicinae artis peritissimus atque in ea nobilissimus, qui proconsul manu sua coronam illam agonisticam inposuerat non sano capiti meo, sed non ut medicus. nam illius morbi tu sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam. numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut destitisti mederi animae meae? quia enim factus ei eram familiarior, et eius sermonibus — erant enim sine uerborum cultu uiuacitate sententiarum iucundi et graues — adsiduus et fixus inhaerebam: ubi cognouit et ex conloquio meo libris genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abicerem, neque curam et operam rebus utilibus necessariam illi uanitati frustra inpenderem; dicens ita se illa didicisse, ut eam professionem primis annis aetatis suae deferre uoluisset, qua uitam degeret, et si Hippocraten intellexisset, et illas utique litteras potuisse intellegere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam adsecutum, nisi eas falsissimas conperisset, et nollet uir grauis decipiendis hominibus uictum quaerere. at tu inquit quo te in hominibus sustentas, rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris. quo magis mihi te oportet illa credere, qui eam tam perfecte discere elaborauit, quam ex ea sola uiuere uolui. a quo ego cum quaesissem, quae causa ergo faceret, ut multa inde uera pronuntiarentur, respondit ille, ut potuit, uim sortis hoc facere, in rerum natura usquequaque diffusam. si enim de paginis poetae cuiuspiam, longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis consulit, mirabiliter consonus negotio saepe uersus exiret, et mirandum non esse dicebat, si ex anima humana, superiore aliquo instinctu, nesciente quid in se fieret, non arte sed sorte sonaret aliquid, quod interrogantis rebus factisque concineret. Et hoc quidem ab illo uel per illum procurasti mihi, et quid ipse postea per me ipsum quaererem, in memoria mea deliniasti. tunc autem nec ipse nec carissimus Nebridius, adulescens ualde bonus et ualde castus, inridens totum illud diuinationis genus, persuadere mihi potuerunt, ut haec abicerem, quoniam me amplius ipsorum auctorum mouebat

auctoritas, et nullum certum quale quaerebam documentum adhuc inueneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quae ab eis consultis uera dicerentur, forte uel sorte, non arte inspectorum siderum dici.

CAPVT 4 In illis annis, quo primum tempore in municipio, quo natus sum, docere coeperam, conparaueram amicum societate studiorum nimis carum, coaeuum mihi et conflorentem flore adulescentiae. mecum puer creuerat et pariter in scholam ieramus pariterque luseramus. sed nondum erat sic amicus, quamquam ne tum quidem sic, uti est uera amicitia, quia non est uera, nisi cum eam tu agglutinas inter haerentes sibi caritate diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. sed tamen dulcis erat nobis, cocta feruore parilium studiorum. nam et a fide uera, quam non germanitus et penitus adulescens tenebat, deflexeram eum in superstitiosas fabellas et perniciosas, propter quas me plangebant mater. mecum iam errabat in animo ille homo, et non poterat anima mea sine illo. et ecce tu inminens dorso fugitiuorum tuorum, deus ultionum et fons misericordiarum simul, qui conuertis nos ad te miris modis, ecce abstulisti hominem de hac uita, cum uix expleuisset annum in amicitia mea, suauis mihi super omnes suauitates illius uitae meae. Quis laudes tuas enumerat unus in se uno, quas expertus est? quid tunc fecisti, deus meus, et quam inuestigabilis abyssus iudiciorum tuorum? cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine sensu in sudore laetali, et cum desperaretur, baptizatus est nesciens, me non curante, et praesumente id retinere potius animam eius quod a me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. longe autem aliter erat. nam recreatus est et saluus factus, statimque, ut primo cum eo loqui potui — potui autem mox, ut ille potuit, quando non discedebam et nimis pendebamus ex inuicem — temptaui apud illum inridere, tamquam et illo inrisuo mecum baptismum, quem acceperat mente atque sensu absentissimus. sed tamen iam se accepisse didicerat. at ille ita me exhorruit ut inimicum, admonuitque mirabili et repentina libertate, ut, si amicus esse uellem, talia sibi dicere desinerem. ego autem stupefactus atque turbatus, distuli omnes motus meos, ut conualesceret prius, essetque idoneus uiribus ualeitudinis, cum quo agere possem quod uellem. sed ille abreptus dementiae meae, ut apud te seruaretur consolationi meae, post paucos dies me absente repetitur febribus et defungitur. Quo dolore contenebratum est cor meum, et quidquid aspiciebam mors erat. et erat mihi patria supplicium, et paterna domus mira infelicitas, et quidquid cum illo communicaueram, sine illo in cruciatum inmanem uerterat. expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur: et oderam omnia, quod non haberent eum, nec mihi iam dicere poterant: ecce uenit, sicut cum uiueret, quando

absens erat. factus eram ipse mihi magna quaestio, et interrogabam animam meam, quare tristis esset et quare conturbaret me ualde, et nihil nouerat respondere mihi. et si dicebam: spera in deum, iuste non obtemperabat, quia uerior erat et melior homo, quem carissimum amiserat, quam phantasma, in quod sperare iubebatur. solus fletus erat dulcis mihi et successerat amico meo in deliciis animi mei.

CAPVT 5 Et nunc, domine, iam illa transierunt, et tempore lenitum est uulnus meum. possumne audire abs te, qui ueritas es, et ad mouere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi, cur fletus dulcis sit miseris? an tu, quamuis ubique adsis, longe abiecisti a te miseriam nostram? et tu in te manes, nos autem in experimentis uoluimus: et tamen nisi ad aures tuas ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. unde igitur suauis fructus de amaritudine uitae carpitur gemere et flere et suspirare et conqueri? an hoc ibi dulce est, quod speramus exaudire te? recte istud in precibus, quia desiderium perueniendi habent. num in dolore amissae rei et luctu, quo tunc operiebar: neque enim sperabam reuiuescere illum aut hoc petebam lacrimis, sed tantum dolebam et flebam. miser enim eram et amiseram gaudium meum. an et fletus res amara est, et prae fastidio rerum, quibus prius fruebamur, et tunc, dum ab eis abhorremus, delectat?

CAPVT 6 Quid autem ista loquor? non enim tempus quaerendi nunc est, sed confitendi tibi. miser eram, et miser est omnis animus uinctus amicitia rerum mortalium, et dilaniatur, cum eas amittit, et tunc sentit miseriam, qua miser est et antequam amittat eas. sic ego eram illo tempore, et flebam amarissime et requiescebam in amaritudine. ita miser eram, et habebam cariorem illo amico meo uitam ipsam miseream. nam quamuis eam mutare uellem, nollem tamen amittere magis quam illum; et nescio an uellem uel pro illo, sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui uellent pro inuicem simul mori, quia morte peius eis erat non simul uiuere. sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat, et taedium uiuendi erat in me grauissimum et moriendi metus. credo, quo magis illum amabam, hoc magis mortem, quae mihi eum abstulerat, tamquam atrocissimam inimicam oderam et timebam; et eam repente consumpturam omnes homines putabam, quia illum potuit. sic eram omnino, memini. ecce cor meum, deus meus, ecce intus; uide, quia memini, spes mea, qui me mundas a talium affectionum inmunditia, dirigens oculos meos ad te, et euellens de laqueo pedes meos. mirabar enim ceteros mortales uiuere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat; et me magis, quia ille alter eram, uiuere illo mortuo mirabar. bene quidam dixit de amico suo: dimidium animae suae. nam ego sensi animam meam et animam illius unam fuisse animam

in duobus corporibus, et ideo mihi horrore erat uitae, quia nolebam dimidius uiuere; et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram...

LIBER V

CAPVT 8 Egisti ergo mecum, ut mihi persuaderetur Romam pergere, et potius ibi docere quod docebam Carthagini. et hoc unde mihi persuasum est, non praeteribo confiteri tibi; quoniam et in his altissimi tui recessus et praesentissima in nos misericordia tua cogitanda et praedicanda est. non ideo Romam pergere uolui, quod maiores quaestus maiorque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur — quamquam et ista ducebant animum tunc meum — sed illa erat causa maxima et paene sola, quod audiebam quietius ibi studere adulescentes et ordinatiore disciplinae coercitione sedari, ne in eius scholam, quo magistro non utuntur, passim et proterue inruant, nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem foeda est et intemperans licentia scholasticorum: inrumpunt inpudenter et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. multa iniuriosa faciunt, mira hebetudine et puniendi legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseros eos ostendens, quo iam quasi liceat faciunt, quod per tuam aeternam legem numquam licebit; et impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi caecitate puniantur, et incomparabiliter patiantur peiora, quam faciunt. ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos cum docerem cogebar perpeti alienos; et ideo placebat ire, ubi talia non fieri omnes qui nouerant indicabant. uerum autem tu, spes mea et portio mea in terra uiuentium, ad mutandum terrarum locum pro salute animae meae et Carthagini stimulos, quibus inde auellerer, admouebas, et Romae inlecebras, quibus adtraherer, proponebas mihi, per homines, qui diligunt uitam mortuam, hinc insana facientes, inde uana pollicentes: et ad corrigendos gressus meos utebaris occulte et illorum et mea peruersitate. nam et qui perturbabant otium meum, foeda rabie caeci erant, et qui inuitabant ad aliud, terram sapiebant. ego autem, qui detestabar hic ueram miseriam, illic falsam felicitatem appetebam. Sed quare hinc abirem et illuc irem, tu sciebas, deus, nec indicabas mihi nec matri, quae me profectum atrociter planxit, et usque ad mare secuta est. sed fefelli eam uiolenter me tenentem, ut aut reuocaret aut mecum pergeret, et finxi me amicum nolle deserere, donec uento facto nauigaret. et mentitus sum matri, et illi matri, et euasi; quia et hoc tu dimisisti mihi misericorditer seruans me ab aquis maris plenum exsecrandis sordibus usque ad aquam gratiae tuae; qua me abluto siccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me cotidie tibi rigabat terram sub

uultu suo. et tamen recusanti sine me redire uix persuasi, ut in loco, qui proximus nostrae nauis erat, memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. sed ea nocte clanculo ego profectus sum, illa autem non; mansit orando et flendo. et quid a te petebat, deus meus, tantis lacrimis, nisi ut nauigare me non sineres? sed alte consulens, et exaudiens cardinem desiderii eius, non curasti quod tunc petebat, ut me faceres quod semper petebat. flauit uentus et impleuit uela nostra, et litus subtraxit aspectibus nostris, in quo mane illa insaniebat dolore et querellis et gemitu implebat aures tuas contemnentis ista, cum et me cupiditatibus raperes ad finiendas ipsas cupiditates, et illius carnale desiderium iusto dolorum flagello uapularet. amabat enim secum praesentiam meam more matrum, sed multis multo amplius; et nesciebat, quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentia mea. nesciebat, ideo flebat et eiulabat, atque illis cruciatibus arguebatur in ea reliquiarium Euae, cum gemitu quaerens quod cum gemitu pepererat. et tamen post accusationem fallaciarum et crudelitatis meae, conuersa rursum ad deprecandum te pro me abiit ad solita, et ego Romam.

CAPVT 9 Et ecce excipior ibi flagello aegritudinis corporalis, et ibam iam ad inferos, portans omnia mala, quae conmiseram et in te et in me et in alios, multa et grauius super originalis peccati uinculum, quo omnes in Adam morimur. non enim quicquam eorum mihi donaueras in Christo, nec soluerat ille in cruce sua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis. quomodo enim eas solueret in cruce phantasmatis, quod de illo credideram? quam ergo falsa mihi uidebatur mors carnis eius, tam uera erat animae meae; et quam uera erat mors carnis eius, tam falsa uita animae meae, quae id non credebat. et ingrauescentibus febribus, iam ibam et peribam. quo enim irem, si hinc tunc abirem, nisi in ignem atque tormenta digna factis meis in ueritate ordinis tui? et hoc illa nesciebat, et tamen pro me orabat absens. tu autem, ubique praesens, ubi erat exaudiebas eam, et ubi eram miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis adhuc insanus corde sacrilego. neque enim desiderabam in illo tanto periculo baptismum tuum, et melior eram puer, quo illum de materna pietate flagitauis, sicut iam recordatus atque confessus sum. sed in dedecus meum creueram, et consilia medicinae tuae demens irridebam, qui non me si uisti talem bis mori. quo uulnere si feriretur cor matris, numquam sanaretur. non enim satis eloquor, quid erga me habebat animi et quanto maiore sollicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat. non itaque uideo, quomodo sanaretur, si mea talis illa more transuerberasset uiscera dilectionis eius. et ubi essent tantae preces, tam crebrae sine intermissione? nusquam nisi ad te. an uero tu, deus misericordiarum, sperneres cor contritum et humiliatum uiduae

castae ac sobriae, frequentantis elemosynas, obsequentis atque seruientis sanctis tuis, nullum diem praetermittentis oblationem ad altare tuum, bis die, mane et uespere, ad ecclesiam tuam sine ulla intermissione uenientis, non ad uanas fabulas et aniles loquacitates, sed ut te audiret in tuis sermonibus et tu illam in suis orationibus? huiusne tu lacrimas, quibus non a te aurum et argentum petebat nec aliquod nutabile aut uolubile bonum, sed salutem animae filii sui, tu, cuius munere talis erat, contemneres et repelleres ab auxilio tuo? nequaquam, domine, immo uero aderas et exaudiebas et faciebas ordine, quo praedestinaueras esse faciendum. absit, ut tu falleres eam in illis uisionibus et responsionibus tuis, quae iam commemorauit et quae non commemorauit, quae illa fideli pectore tenebat et semper orans tamquam chirographa tua ingerebat tibi. dignaris enim, quoniam in saeculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus debitor fieri.

CAPVT 10 Recreasti ergo me ab illa aegritudine, et saluum fecisti filium ancillae tuae tunc interim corpore, ut esset cui salutem meliorem atque certioremares. et iungebar etiam tunc Romae falsis illis atque fallentibus sanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum e numero erat etiam is, in cuius domo aegrotaueram et conualueram, sed eis etiam, quos electos uocant. adhuc enim mihi uidebatur non esse nos, qui peccamus, sed nescio quam aliam in nobis peccare naturam, et delectabat superbiam meam extra culpam esse, et cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut sanares animam meam, quoniam peccabat tibi, sed excusare me amabam, et accusare nescio quid aliud, quod mecum esset et ego non essem. uerum autem totum ego eram, et aduersus me impietas mea me diuiserat: et id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar; et execrabilis iniquitas, te, deus omnipotens, te in me ad perniciem meam, quam me a te ad salutem, malle superari. Nondum ergo posueras custodiam ori meo et ostium continentiae circum labia mea, ut non declinaret cor meum in uerba mala, ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, et ideo adhuc combinabam cum electis eorum: sed tamen desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaque ipsa, quibus, si nil melius reperirem, contentus esse decreueram, iam remissius neglegentiusque retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores illos ceteris fuisse philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant, nec aliquid ueri ab homine comprehendi posse decreuerant. ita enim et mihi liquido sensisse uidebantur, ut uulgo habentur, etiam illorum intentionem nondum intellegenti. nec dissimulaui eundem hospitem meum reprimere a nimia fiducia, quam sensi

eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichaei libri pleni sunt. amicitia tamen eorum familiarius utebar quam ceterorum hominum, qui in illa haeresi non fuissent. nec eam defendebam pristina animositate, sed tamen familiaritas eorum — plures enim eos Roma occultabat — pigrius me faciebat aliud quaerere, praesertim desperantem in ecclesia tua, domine caeli et terrae, creator omnium uisibilium et inuisibilium, posse in ueniri uerum, unde me illi auerterant: multumque mihi turpe uidebatur credere figuram te habere humanae carnis, et membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. et quoniam cum de deo meo cogitare uellem, cogitare nisi moles corporum non noueram — neque enim uidebatur mihi esse quicquam, quod tale non esset — ea maxima et prope sola causa erat ineuitabilis erroris mei. Hinc enim et mali substantiam quandam credebam esse talem, et habere suam molem, tetram et deformem siui crassam, quam terram dicebant, siue tenuem atque subtilem, sicuti est aeris corpus: quam malignam mentem per illam terram repentem imaginantur. et quia deum bonum nullam malam naturam creasse qualiscumque me pietas credere cogebat, constituebam ex aduerso sibi duas moles, utramque infinitam, sed malam angustius, bonam grandius, et ex hoc initio pestilentioso me cetera sacrilegia sequebantur. cum enim conaretur animus meus recurrere in catholicam fidem, repercutiebatur, quia non erat catholica fides, quam esse arbitrabar. et magis plus mihi uidebar, si te, deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuae, uel ex ceteris partibus infinitum crederem, quamuis ex una, qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quam si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinari finiri. et melius mihi uidebar credere nullum malum te creasse — quod mihi nescienti non solum aliqua substantia, sed etiam corporea uidebatur, quia et mentem cogitare non noueram nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur — quam credere abs te esse qualem putabam naturam mali. ipsum quoque saluatorem nostrum, unigenitum tuum, tamquam de massa lucidissimae molis tuae porrectum ad nostram salutem ita putabam, ut aliud de illo non crederem nisi quod possem uanitate imaginari. talem itaque naturam eius nasci non posse de Maria uirgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. concerni autem et non coinquinari non uidebam, quod mihi tale figurabam. metuebam itaque credere incarnatum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. nunc spiritales tui blande et amanter ridebunt me, si has confusiones meas legerint; sed tamen talis eram.

CAPVT 11 Deinde quae illi in scripturis tuis reprehenderant defendi posse non existimabam: sed aliquando sane cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, et experiri, quid inde sentiret. iam enim Elpidii

cuiusdam aduersus eosdem Manichaeos coram loquentis et disserentis sermones etiam apud Carthaginem mouere me coeperant, cum talia de scripturis proferret, quibus resisti non facile posset. et inbecilla mihi responsio uidebatur istorum; quam quidem non facile palam promebant, sed nobis secretius: cum dicerent scripturas noui testamenti falsatas fuisse a nescio quibus, qui Iudaeorum legem inserere Christianae fidei uoluerunt, atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. sed me maxime captum et offocatum quodam modo, deprimebant corporalia cogitantem moles illae, sub quibus anhelans in auram tuae ueritatis liquidam et simplicem respirare non poteram.

CAPVT 12 Sedulo ergo agere coeperam, propter quod ueneram, ut docerem Romae artem rhetoricam: et prius domi congregare aliquos, quibus et per quos innotescere coeperam. et ecce cognosco alia Romae fieri, quae non patiebar in Africa. nam re uera illas euersiones a perditis adolescentibus ibi non fieri manifestatum est mihi: sed subito inquit ne mercedem magistro reddant, conspirant multi adolescentes et transferunt se ad alium, desertores fidei et quibus prae pecuniae caritate iustitia uilis est. oderat etiam istos cor meum, quamuis non perfecto odio. quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse quam eo, quod cuilibet illicita faciebant. certe tamen turpes sunt tales, et fornicantur abs te, amando uolatica ludibria temporum et lucrum luteum, quod cum adprehenditur manum inquinat, et amplectendo mundum fugientem, contemnendo te, manentem et reuocantem, et ignoscentem redeunti ad te meretrici humanae animae. et nunc tales odi prauos et distortos, quamuis eos corrigendos diligam, ut pecuniae doctrinam ipsam, quam discunt, praeferant, ei uero te, deum, ueritatem et ubertatem certi boni et pacem castissimam. sed tunc magis eos pati nolebam malos propter me, quam fieri propter te bonos uolebam.

CAPVT 13 Itaque posteaquam missum est a Mediolanio Romam ad praefectum urbis, ut illi ciuitati rhetoricae magister prouideretur, inperita etiam euectione publica, ego ipse ambiui, per eos ipsos Manichaeis uanitatibus ebrios — quibus ut carerem ibam, sed utrique nesciebamus — ut dictione proposita me probatum praefectus tunc Symmachus mitteret. et ueni Mediolanium ad Ambrosium episcopum, in optimis notum orbi terrae, pium cultorem tuum, cuius tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et laetitiam olei, et sobriam uini ebrietatem, populo tuo. ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per cum ad te sciens ducerer. suscepit me paterne ille homo dei et peregrinationem amare coepi primo quidem non tamquam doctorem ueri, quod in ecclesia tua prorsus

desperabam, sed tamquam hominem benignum in me. studiose audiebam disputantem in populo, non intentione, qua debui, sed quasi explorans eius facundiam, utrum conueniret famae suae, an maior minorue proflueret, quam praedicabatur; et uerbis eius suspendebar intentus, rerum autem incuriosus et contemptor adstabam: et delectabar sermonis suauitate, quamquam eruditioris, minus tamen hilaescentis atque mulcentis, quam Fausti erat, quod attinet ad dicendi modum. ceterum rerum ipsarum nulla comparatio: nam ille per Manichaeas fallacias aberrabat, ille autem saluberrime docebat salutem. sed longe est a peccatoribus salus, qualis ego tunc aderam. et tamen propinquabam sensim, et nesciens.

CAPVT 14 Cum enim non satagerem discere quae dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat audire — ea mihi quippe, desperanti ad te uiam patere homini, inanis cura remanserat — ueniebant in animum meum simul cum uerbis, quae diligebam, res etiam, quas neglegebam. cor aperirem ad excipiendum, quam diserte diceret, pariter intrabat et quam uera diceret, gradatim quidem. nam primo etiam ipsa defendi posse mihi iam coeperunt uideri, et fidem catholicam, pro qua nihil posse dici aduersus oppugnantes Manichaeos putaueram, iam non inpudenter asseri existimabam, maxime audito uno atque altero, et saepius aenigmate soluto de scriptis ueteribus, ubi, cum ad litteram acciperem, occidebar. spiritaliter itaque plerisque illorum librorum locis expositis, iam reprehendebam desperationem meam illam dumtaxat, qua credideram legem et prophetas detestantibus atque iridentibus resisti omnino non posse. nec tamen iam ideo mihi catholicam uiam tenendam esse sentiebam; quia et ipsa poterat habere doctos adsertores suos, qui copiose et non absurde obiecta refellerent: nec ideo iam damnandum illud, quod tenebam, quia defensionis partes aequabantur. ita enim catholica non mihi uicta uidebatur, ut nondum etiam uictrix appareret. tunc uero fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichaeos conuincere falsitatis. quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia soluerentur et abicerentur ex animo meo: sed non poteram. Verum tamen de ipso mundi huius corpore, omnique natura, quam sensus carnis attingeret, multo probabiliora plerosque sensisse philosophos magis magisque considerans atque comparans iudicabam. itaque Academicorum more, sicut existamantur, dubitans de omnibus atque inter omnia fluctuans, Manichaeos quidem relinquendos esse decreui; non arbitrans eo ipso tempore dubitationis meae in illa secta mihi permanendum esse, cui iam nonnullos philosophos praeponebam: quibus tamen philosophis, quod sine salutari nomine Christi essent, curationem languoris

animae meae committere omnino recusabam. statui ergo tamdiu esse catechumenus in catholica ecclesia mihi a parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret, quo cursum dirigerem.

Правила [монастырской жизни]
Regula sancti patris nostri Avgustini

1. Ante omnia, fratres carissimi, diligatur Deus, deinde et proximus, quia ista sunt praecepta principaliter nobis data.

2. Haec sunt quae ut obseruetis, praecipimus in monasterio constitui.

CAPVT I DE FINE ET FVNDAVENTO VITAE COMMVNIS

3. Primum, propter quod in unum estis congregati, ut unanimes habitetis in domo et sit uobis anima una et cor unum in Deum.

4. Et non dicatis aliquid proprium, sed sint uobis omnia communia, et distribuatur unicuique uestrum a praeposito uestro uictus et tegumentum, non aequaliter omnibus, quia non aequaliter ualetis omnes, sed potius unicuique sicut cuique opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum, quia erant illis omnia communia et distribuebatur unicuique sicut cuique opus erat (Act. 4, 32 et 35).

5. Qui aliquid habebant in saeculo, quando ingressi sunt monasterium. libenter illud uelint esse commune.

6. Qui autem non habebant, non ea quaerant in monasterio quae nec foris habere potuerunt. Sed tamen eorum infirmitati quod opus est tribuatur, etiam si paupertas eorum, quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat inuenire. Tantum non ideo se putent esse felices quia inuenerunt uictum et tegumentum, quale foris inuenire non poterant.

7. Nec erigant ceruicem, quia sociantur eis ad quos foris accedere non audebant, sed sursum cor habeant et terrena uana non quaerant, ne incipiant esse monasteria diuitibus utilia, non pauperibus, si diuites illic humiliantur et pauperes illic inflantur.

8. Sed rursus etiam illi qui aliquid esse uidebantur in saeculo non habeant fastidio fratres suos qui ad illam sanctam societatem ex paupertate uenerunt. Magis autem studeant, non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate, gloriari. Nec extollantur, si conununi uitae de suis facultatibus aliquid contulerunt, nec de suis diuitiis magis superbiunt, quia eas monasterio partiuntur, quam si eis in saeculo fruerentur. Alia quippe quaecumque iniquitas in malis operibus exercetur ut fiant, superbia uero etiam bonis operibus insidiatur ut pereant; et quid prodest dispergere dando pauperibus et pauperem fieri, cum anima misera superbior efficitur diuitias contemnendo, quam fuerat possidendo?

9. Omnes ergo unanimiter et concorditer uiuite, et honorate in uobis inuicem Deum cuius templa facti estis.

CAPVT II DE ORATIONE

10. Orationibus instate horis et temporibus constitutis.

11. In oratorio nemo aliquid agat nisi ad quod est factum, unde et nomen accepit; ut si forte aliqui, etiam praeter horas constitutas, si eis uacat, orare uoluerint, non eis sit impedimento, qui ibi aliquid agendum putauerit.

12. Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc uersetur in corde quod profertur in uoce.

13. Et nolite cantare nisi quod legis esse cantandum; quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur.

CAPVT III DE FRUGALITATE ET MORTIFICATIONE

14. Carnem uestram domate ieiuniis et abstinentia escae et potus, quantum ualetudo permittit. Quando autem aliquis non potest ieiunare, non tamen extra horam prandii aliquid alimentorum sumat, nisi cum aegrotat.

15. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod uobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite; nec solae uobis fauces sumant cibum, sed et aures esuriant Dei uerbum.

16. Qui infirmi sunt ex pristina consuetudine, si aliter tractantur in uictu, non debet aliis molestum esse nec iniustum uideri, quos facit alia consuetudo fortiores. Nec illos feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsi, sed sibi potius gratulentur, quia ualent quod non ualent illi.

17. Et si eis, qui uenerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, uestimentorum, stramentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus et ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua saeculari uita illi ad istam descenderint, quamuis usque ad aliorum, qui sunt corpore firmiores, frugalitatem peruenire nequiuierint. Nec debent uelle omnes, quod paucos uident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur, accipere, ne contingat detestanda peruersitas, ut in monasterio, ubi, quantum possunt, fiunt diuites laboriosi, fiant pauperes delicati.

18. Sane, quemadmodum aegrotantes necesse habent minus accipere ne grauentur, ita et post aegritudinem sic tractandi sunt, ut citius recreentur, etiam si de humillima saeculi paupertate uenerunt, tamquam hoc illis contulerit recentior aegritudo, quod diuitibus anterior consuetudo. Sed cum uires pristinas reparauerint, redeant ad feliciorum consuetudinem suam, quae famulos Dei tanto amplius decet, quanto minus indigent. Nec ibi eos teneat uoluptas iam uegetos,

quo necessitas leuarat infirmos. Illi se aestiment ditiores, qui in sustinenda parcitate fuerint fortiores; melius est enim minus egere, quam plus habere.

CAPVT IV DE CVSTODIA CASTITATIS ET FRATERNA CORRECTIONE

19. Non sit notabilis habitus uester, nec affectetis uestibus placere sed moribus.

20. Quando proceditis, simul ambulate; cum ueneritis quo itis, simul state.

21. In incessu, in statu, in omnibus motibus uestris nihil fiat quod cuiusquam offendat aspectum, sed quod uestram decet sanctitatem.

22. Oculi uestri, et si iaciuntur in aliquam feminarum, figantur in nemine. Neque enim, quando proceditis, feminas uidere prohibemini, sed appetere, aut ab ipsis appeti uelle, criminum est. Nec solo tactu et affectu, sed aspectu quoque, appetitur et appetit concupiscentia feminarum. Nec dicatis uos animos habere pudicos, si habetis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius. Et cum se inuicem sibi, etiam tacente lingua, conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda uiolatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus.

23. Nec putare debet qui in femina figit oculum et illius in se ipse diligit fixum, ab aliis se non uideri, cum hoc facit; uidetur omnino, et a quibus se uideri non arbitratur. Sed ecce lateat et a nemine hominum uideatur, quid faciet de illo desuper inspectore quem latere nihil potest? An ideo putandus est non uidere, quia tanto uidet patientius, quanto sapientius? Illi ergo uir sanctus timeat displicere, ne uelit feminae male placere. Illum cogitet omnia uidere, ne uelit feminam male uidere. Illius namque et in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est: Abominatio est Domino defigens oculum (Prou. 27, 20).

24. Quando ergo simul estis in ecclesia et ubicumque ubi et feminae sunt, inuicem uestram pudicitiam custodite; Deus enim qui habitat in uobis, etiam isto modo uos custodiet ex uobis.

25. Et si hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo uestrum aduerteritis, statim admonete, ne coepta progrediatur, sed de proximo corrigatur.

26. Si autem et post admonitionem iterum, uel alio quocumque die, id ipsum cum facere uideritis, iam uelut uulneratum sanandum prodat, quicumque hoc potuit inuenire; prius tamen et alteri uel tertio demonstratum, ut duorum uel trium possit ore conuinci et competenti seueritate corrumpi. Nec uos iudicetis esse maleuolos, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres uestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus uulnus haberet in corpore, quod uellet occultare, cum timet sanari,

nonne crudeliter abs te sileretur et misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eum debes manifestare, ne perniciosius putrescat in corde?

27. Sed antequam aliis demonstretur, per quos conuincendus est, si negauerit, prius praeposito debet ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne forte possit, secretius correptus, non innotescere ceteris. Si autem negauerit, tunc nescienti adhibendi sunt alii, ut iam coram omnibus possit non ab uno teste argui, sed a duobus uel tribus conuinci. Conuictus uero, secundum praepositi, uel etiam presbyteri ad cuius dispensationem pertinent, arbitrium, debet emendatoriam sustinere uindictam. Quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de uestra societate proiciatur. Non enim et hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimos perdat.

28. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in ceteris inueniendis, prohibendis, indicandis, conuincendis uindicandisque peccatis, diligenter et fideliter obseruetur, cum dilectione hominum et odio uitiorum.

29. Quicumque autem in tantum progressus fuerit malum, ut occulte ab aliqua litteras uel quaelibet munuscula accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi et oretur pro illo; si autem deprehenditur atque conuincitur, secundum arbitrium presbyteri uel praepositi grauius emendetur.

CAPVT V DE HIS QVIBVS VTITVR TRANSITVRA NECESSITAS EORVMQVE CVSTODIBVS

30. Vestes uestras in unum habete, sub uno custode uel duobus uel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne a tineae laedantur; et sicut pascimini ex uno cellario, sic induimini ex uno uestiario. Et, si fieri potest, non ad uos pertineat, quid uobis induendum pro temporis congruentia proferatur, utrum hoc recipiat unusquisque uestrum quod deposuerat, an aliud quod alter habuerat; dum tamen unicuique, quod cuique opus est, non negetur. Si autem hinc inter uos contentiones et murmura oriuntur, cum queritur aliquis deterius se accepisse quam prius habuerat et indignum se esse qui ita uestiatur, sicut alius frater eius uestiebatur, hinc uos probate quantum uobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamen si uestra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis, quod posueritis, in uno tamen loco, sub communibus custodibus habete quod ponitis.

31. Ita sane, ut nullus sibi aliquid operetur, sed omnia opera uestra in commune fiant, maiori studio et frequentiori alacritate, quam si uobis singuli propria faceretis. Caritas enim, de qua scriptum est quod non quaerat quae sua sunt (1 Cor. 13, 5), sic intellegitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et

ideo, quanto amplius rem communem quam propria uestra curaueritis, tanto uos amplius profecisse noueritis; ut in omnibus quibus utitur transitura necessitas, superemineat, quae permanet, caritas.

32. Consequens ergo est ut etiam si quis suis filiis, uel aliqua necessitudine ad se pertinentibus, in monasterio constitutis, aliquid contulerit, uel aliquam uestem, siue quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiat, sed sit in potestate praepositi, ut in re communi redactum, cui necessarium fuerit, praebeatur. Quod si aliquis rem sibi collatam celauerit, furti iudicio condemnetur.

33. Indumenta uestra secundum arbitrium praepositi lauentur, siue a uobis, siue a fullonibus, ne interiores animae sordes contrahat munda uestis nimius appetitus.

34. Lauacrum etiam corporum, cuius infirmitatis necessitas cogit, minime denegetur, sed fiat sine murmure de consilio medicinae, ita ut, etiam si nolit, iubente praeposito, faciat quod faciendum est pro salute. Si autem uelit, et forte non expedit, suae cupiditati non oboediat. Aliquando enim, etiam si noceat, prodesse creditur quod delectat.

35. Denique, si latens est dolor in corpore, famulo Dei, dicenti quid sibi doleat, sine dubitatione credatur; sed tamen, utrum sanando illi dolori, quod delectat expediat, si non est certum, medicus consulatur.

36. Nec eant ad balneas, siue quocumque ire necesse fueit, minus quam duo uel tres. Nec ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus ipse uoluerit, sed cum quibus praepositus iusserit, ire debet.

37. Aegrotantium cura, siue post aegritudinem reficiendorum, siue aliqua imbecillitate, etiam sine febribus laborantium, uni alicui debet iniungi, ut ipse de cellario petat, quod cuique opus esse perspexerit.

38. Siue autem qui cellario, siue qui uestibus, siue qui codicibus praeponuntur, sine murmure seruiant fratribus suis.

39. Codices certa hora singulis diebus petantur; extra horam qui petierit, non accipiat.

40. Vestimenta uero et calceamenta, quando fuerint indigentibus necessaria, dare non differant, sub quorum custodia sunt quae poscuntur.

CAPVT VI DE PETENDA VENIA ET OFFENSIS CONDONANDIS

41. Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Sic enim legis: Qui odit fratrem suum homicida est (1 Io. 3, 15).

42. Quicumque conuicio, uel maledicto, uel etiam criminis obiectu, alterum laesit, meminerit satisfactione quantocius curare quod fecit, et ille qui laesus est,

sine disceptatione dimittere. Si autem inuicem se laeserunt, inuicem sibi debita relaxare debebunt, propter orationes uestras, quas utique, quanto crebriores habetis, tanto saniores habere debetis. Melior est autem qui, quamuis ira saepe temptatur, tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat, cui se fecisse agnoscit iniuriam, quam qui tardius irascitur et ad ueniam petendam difficilius inclinatur. Qui autem numquam uult petere ueniam, aut non ex animo petit, sine causa est in monasterio, etiam si inde non proiciatur. Proinde uobis a uerbis durioribus parcite; quae si emissa fuerint ex ore uestro, non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, unde facta sunt uulnera.

43. Quando autem necessitas disciplinae, minoribus conuincendis, dicere uos uerba dura compellit, si etiam in ipsis modum uos excessisse sentitis, non a uobis exigitur, ut ab eis ueniam postuletis, ne apud eos quos oportet esse subiectos, dum nimia seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas. Sed tamen petenda uenia est ab omnium Domino, qui nouit etiam eos, quos plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diligatis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter uos debet esse dilectio.

CAPVT VII DE REGENDI OBOEDIENDIQUE RATIONE

44. Praeposito tamquam patri oboediatur, honore seruato, ne in illo offendatur Deus; multo magis presbytero, qui omnium uestrum curam gerit.

45. Vt ergo cuncta ista seruentur et, si quid seruatum non fuerit, non neglegenter praetereatur, sed emendandum corrigendumque curetur, ad praepositum praecipue pertinebit; ita, ut ad presbyterum, cuius est apud uos maior auctoritas, referat, quod modum uel uires eius excedit.

46. Ipse uero qui uobis praeest, non se existimet potestate dominantem, sed caritate seruientem felicem. Honore coram uobis praelatus ist uobis, timore coram Deo substratus sit pedibus uestris. Circa omnes seipsum bonorum operum praebeat exemplum, corripiat inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmos, patiens sit ad omnes. Disciplinam libens habeat, metum imponat. Et quamuis utrumque sit necessarium, tamen plus a uobis amari appetat quam timeri, semper cogitans Deo se pro uobis redditurum esse rationem.

47. Vnde uos magis oboediendo, non solum uestri, uerum etiam ipsius miseremini, quia inter uos, quanto in loco superiore, tanto in periculo maiore uersatur.

CAPVT VIII DE REGVLAE OBSERVANTIA

48. Donet Dominus, ut obseruetis haec omnia cum dilectione, tamquam spiritalis pulchritudinis amatores et bono Christi odore de bona conuersatione flagrant, non sicut serui sub lege, sed sicut liberi sub gratia constituti.

49. Vt autem uos in hoc libello tamquam in speculo possitis inspicere, ne per obliuionem aliquid neglegatis, semel in septimana uobis legatur. Et ubi uos inueneritis ea quae scripta sunt facientes, agite gratias Domino bonorum omnium largitori. Vbi autem sibi quicumque uestrum uidet aliquid deesse, doleat de praeterito, caueat de futuro, orans ut ei debitum dimittatur et in temptationem non inducatur.

Из Псалма «Против донатистов»¹⁴

Omnes qui gaudetis de pace, modo verum iudicate.
Abundantia peccatorum solet fratres conturbare.
propter hoc Dominus noster voluit nos praemonere
comparans regnum caelorum reticulo misso in mare.
congregavit multos pisces omne genus hinc et inde.
quos cum traxissent ad litus, tunc coeperunt separare,
bonos in vasa miserunt, reliquos malos in mare.
quisquis novit evangelium, recognoscat cum timore.
videt reticulum ecclesiam, videt hoc saeculum mare;
10 genus autem mixtum piscis iustus est cum peccatore;
saeculi finis est litus: tunc est tempus separare;
qui modo retia ruperunt, multum dilexerunt mare;
vasa sunt sedes sanctorum, quo non possunt pervenire.
Omnes qui gaudetis de pace, modo verum iudicate.
Bonus auditor fortasse quaerit, qui ruperint rete.
homines multum superbi, qui iustos se dicunt esse.
sic fecerunt conscissuram et altare contra altare.
diabolo se tradiderunt, cum pugnant de traditione
et crimen quod commiserunt in alios volunt transferre.
20 ipsi tradiderunt libros et nos audent accusare,
ut peius committant scelus quam quod commiserunt ante.
qui possent causam librorum excusare de timore,
quo Petrus Christum negavit, dum terreretur de morte,
modo quo pacto excusabunt factum altare contra altare?
et pace Christi conscissa ut spem ponant in homine,
quod persecutio non fecit, ipsi fecerunt in pace.
Omnes qui gaudetis de pace, modo verum iudicate.

¹⁴ Этот гимн был задуман Св. Августином как предостережение прихожанам от нападок донатистов. Донатисты (по имени главы секты, Доната) обвиняли католиков в предательстве, заключавшемся в передаче священных книг языческим магистратам во время гонений на христиан.

7. ПАВЛИН НОЛАНСКИЙ (353—431)

PAULINUS NOLANUS

Родился в Бордо в Аквитании, в богатой и знатной семье. Ученик известного ритора и поэта Авсония. Смерть новорожденного сына послужила причиной принятия Павлином и его женой Терасией монашества (393 г.). Позже из-за недоброжелательства к нему римской церкви переселился в Нолу (в Кампании), где был епископом до конца жизни. О жизни и подвигах Павлина сложилось много легенд, например, о продаже самого себя в рабство к вандалам. Здесь приводится отрывок из стихотворения, посвященного празднику Св. Феликса (небесного покровителя Павлина), гробница которого находилась в Ноле. Помимо приводимого отрывка из произведений Павлина известна поэтическая переписка Павлина с его бывшим учителем Авсонием, а также другие письма, написанные во второй половине жизни.

[Соловей]

Adnuc, fons verbi, verbum Deus, et velut illam
me modo veris avem dulci fac voce canorum,
quae viridi sub fronde latens solet avia rura
multimodis mulcere modis linguamque per unam
fundere non unas mutato carmine voces,
unicolor plumis ales, sed picta loquellis.
nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
ducit acuta sonis, rursum quasi flebile carmen
inchoat et subito praecidens fine querellam
adtonitas rupto modulamine decipit aures.

8. БЛОССИЙ ЭМИЛИЙ ДРАКОНТИЙ (V в.)

BLOSSIUS AEMILIUS DRACONTIUS

Придворный поэт вандальского короля Гунтамунда в Африке. Известно, что он был обвинен в измене и заключен Гунтамундом в тюрьму, где написал поэму «Оправдание» (Satisfactio) и «Восхваление Господа» (De laudibus Dei). Писал он также и стихи языческого содержания (Romulia). Здесь приводится отрывок из поэмы «Восхваление Господа» De laudibus Dei.

[Земной рай]

Est locus interea diffundens quattuor amnes
floribus ambrosiis gemmato caespite pictus,

plenus odoriferis nunquam marcentibus herbis,
 hortus in orbe Dei cunctis felicior hortis.
 fructus inest anni, cum tempora nesciat anni:
 illic floret humus semper sub vere perenni,
 arboreus hinc inde chorus vestitur amoene:
 frondibus intextis ramorum murus opacus
 stringitur atque omnes pendent ex arbore fructus
 10 et passim per prata iacent. non solis anhel
 flammatur radiis, quatitur nec flatibus ille,
 nec coniuratis furit illic turbo procellis;
 non glacies dstricta domat, non grandinis ictus
 verberat aut gelidis canescunt prata pruinis.
 sunt ibi sed placidi flatus, quos mollior aura
 edidit exurgens nitidis de fontibus horti;
 arboribus movet illa comas, de flamine molli
 frondibus impulsis immobilis umbra vagatur:
 fluctuat omnis honos et nutant pendula poma.
 20 ver ibi perpetuum communes temperat auras,
 ne laedant frondes et ut omnia poma coquantur.
 non apibus labor est ceris formare cicutas:
 nectaris aetherei sudant ex arbore mella
 et pendent foliis iam pocula blanda futura,
 pendet et optatae vivax medicina salutis,
 dependent quis dat sollers pictura figuras.

9. ВЕНАНЦИЙ ФОРТУНАТ (ок. 530—600) VENANTIUS FORTUNATUS

Родился в Северной Италии, учился в Равенне. Большую часть жизни он провел во Франции, живя при дворах французских королей, сочиняя для них и для французской знати стихи «на случай».

Поселившись на закате жизни в Пиктавии (Pictavia, фр. Пуатье) он пользуется покровительством королевы Радегонды, принимает духовное звание и становится ее духовником, а позже — епископом г. Пуатье.

Основу его обширного литературного наследия составляют 11 книг разнообразных стихотворений, написанных главным образом гекзаметром и дактилическим дистихом (панегирики, эпитлены, эпиграммы, послания и т.д.). Фортунату принадлежат два известнейших в католическом мире гимна Святому Кресту, написанных по случаю прибытия в монастырь Святого Креста в Пуатье реликвий Святого Креста, присланных Ви-

зантийским императором Юстином II. Поэзия Фортуната, которого называли «непревзойденным поэтом», пользовалась в Средние века всеобщим признанием.

О своем плавании

De navigio suo (10, 9)

- Regibus occurrens, ubi Mettica moenia pollent,
Visus et a dominis ipse retentor equo.
Mosellam hinc iubeor percurrere navita remo,
Accelerans tremulis pergere lapsus aquis;
Ascendensque ratem gracili trabe nauta cucurrit,
Nec compulsa notis prora volabat aquis.
Interea locus est per saxa latentia ripis:
Litore constricto plus levat unda caput;
Huc proram implicitam rapuit celer impetus actam,
10 Nam prope iam tumidas ventre bibebat aquas.
Ereptum libuit patulos me cernere campos,
Et fugiens pelagus ruris amoena peto.
Gurgite suscipior subter quoque fluminis Ornae,
Quo duplicata fluens unda secundat iter.
Inde per exclusas cauta rate pergimus undas,
Ne veluti piscem me quoque nassa levet.
Inter villarum fumantia culmina ripis
Pervenio, qua se volvere Sura valet.
Inde per extantes colles et concava vallis
20 Ad Saram pronis labimur amnis aquis.
Perducor Treverum qua moenia celsa patescunt,
Urbs quoque nobilium nobilis aequae caput.
Ducimur hinc fluvio per culmina prisca senatus,
Quo patet indiciis ipsa ruina potens.
Undique prospicimus minitantes vertice montes,
Nubila quo penetrans surgit acuta silex,
Qua celsos scopulos praerupta cacumina tendunt,
Hispidus et tumulis crescit ad astra lapis.
Nec vacat huc rigidis sine fructibus esse lapillis:
30 Denique parturiunt saxaque vina fluunt.
Palmitum vestitos hic respicis undique colles,
Et vaga pampineas ventilat aura comas;
Cautibus insertae densantur in ordine vites,
Atque supercilium regula picta petit;

- Culta nitent inter horrentia saxa colonis,
In pallore petrae vitis amoena rubet,
Aspera mellitos pariunt ubi saxa racemos,
Et cote in sterili fertilis uva placet,
Quo vineta iugo calvo sub monte comantur,
40 Et tegit umbrosus sicca metalla viror;
Inde coloratas decerpit vinitor uvas,
Rupibus appensis pendet et ipse legens.
Delicias oculis habui dapibusque cibatus,
Haec iucunda tenens, navita regna sequens.
Hinc quoque ducor aquis, qua se rate Contrua complet,
Quo fuit antiquum nobilitate caput.
Tum venio, qua se duo flumina conflua iungunt,
Hinc Rhenus spumans, inde Mosella ferax,
Omne per illud iter servibant piscibus undae
50 Regibus, et dominis copia fervet aquis.
Ne tamen ulla mihi dulcedo deesset eunti,
Pasebar Musis aure bibente melos:
Vocibus excussis pulsabant organa montes,
Reddebantque suos pendula saxa tropos.
Laxabat placidos mox aerea tela susurros,
Respondit cannis rursus ab alpe frutex;
Nunc tremulo fremitu, modo plano musica cantu
Talis rupe sonat, qualis ab aere meat.
Carmina divisas iungunt dulcedine ripas,
60 Collibus et fluviis vox erat una tropis.
Quo recreet populum, hoc exquirat gratia regum,
Invenit et semper. quo sua cura iuvet.
Antonnacensis castelli promptus ad arces
Inde prope accedens sarcina pergo ratis.
Sint licet hic spatiis vineta in collibus amplis,
Altera pars plani fertilis extat agri.
Plus tamen illa loci speciosi copia pollet,
Alter quod populis fructus habetur aquis.
Denique dum praesunt reges in sedibus aulae
70 Ac mensae officio prandia festa colunt,
Retibus inspicitur quo salmo fasce levatur,
Et numerat pisces, cum sit in arce sedens;
Rex favet in mensa, resilit dum piscis ab unda,
Atque animos reficit, quod sua praeda venit.

Illuc fausta videns, huc laeta palatia reddens
Pascens ante oculos post foveat ipse cibis.
Praesentatur item mensae Rheni advena civis,
Turbaque quo residens gratificatur edens.
Ista diu dominus dominis spectacula praestet,
80 Et populis dulces detis habere dies:
Vultibus ex placidis tribuatis gaudia cunctis,
Vester et ex vestris laetificetur apex...

[Гимн Святому Кресту] (1)

Pange, lingua, gloriosi proelium certaminis
et super crucis tropaeo dic triumphum nobilem,
qualiter redemptor orbis immolatus vicerit.

De parentis protoplasti fraude factor condolens,
quando pomi noxialis morte morsu corrui,
ipse lignum tunc notavit, damna ligni ut solveret.

Hoc opus nostrae salutis ordo depoposcerat,
multiformis perditoris arte ut artem falleret
et medelam ferret inde, hostis unde laeserat.

10 Quando venit ergo sacri plenitudo temporis,
missus est ab arce patris natus orbis conditor
atque ventre virginali carne factus prodiit.

Vagit infans inter arta conditus praesaepia,
membra pannis involuta virgo mater adligat,
et pedes manusque crura stricta pingit fascia.

Lustra sex qui iam peracta tempus implens corporis,
se volente, natus ad hoc, passioni deditus,
agnus in crucis levatur immolandus stipite.

Hic acetum, fel, arundo, sputa, clavi, lancea;
20 mite corpus perforatur; sanguis, unda profluit,
terra pontus astra mundus quo lavantur flumine.

Crux fidelis, inter omnes arbor una nobilis,
nulla talem silva profert flore, fronde, germine,
dulce lignum dulce clavo dulce pondus sustinens.

Flecte ramos, arbor alta, tensa laxa viscera,
et rigor lentescat ille quem dedit nativitas,
ut superni membra regis mite tendas stipite.

Sola digna tu fuisti ferre pretium saeculi
atque portum praeparare nauta mundo naufrago,
30 quem sacer cruor perunxit fusus agni corpore.

[Гимн Святому Кресту] (2)

Vexilla regis prodeunt,
fulget crucis mysterium,
quo carne carnis conditor
suspensus est patibulo,

Confixa clavis viscera
tendens manus, vestigia,
redemptionis gratia
hic immolata est hostia.

Quo vulneratus insuper
10 mucrone diro lanceae,
ut nos lavaret crimine,
manavit unda et sanguine.

Impleta sunt quae concinit
David fideli carmine
dicendo nationibus:
regnavit a ligno Deus¹⁵.

Arbor decora et fulgida,
ornata regis purpura,
electa digno stipite
20 tam sancta membra tangere.

Beata cuius bracchiis
pretium pendit saeculi,
statera facta est corporis
praedam tulitque tartari.

Fundis aroma cortice,
vincis sapore nectare,
iucunda fructu fertili
plaudis triumpho nobili.

Salve, ara, salve, victima,
30 de passionis gloria,
qua vita mortem pertulit
et morte vitam reddidit.

[Стих на Воскресение]¹⁶

Tempora florigero rutilant distincta sereno
et maiore poli lumine porta patet.
altius ignivomum solem caeli orbita ducit,
qui vagus Oceanus exit et intrat aquas,
armatis radiis elementa liquentia lustrans
adhuc nocte brevi tendit in orbe diem.
splendida sincerum producunt aethera vultum,
laetitiamque suam sidera clara probant.
terra favens vario fundit munuscula foetu,
10 cum bene vernaes reddidit annus opes.
mollia purpureum pingunt violaria campum,
prata virent herbis, emicat herba comis.

¹⁵ Основано на тексте Ps.XCVI и первом исправлении Иеронима: "Dicite in gentibus quia dominus regnavit a ligno". Это чтение было христианским дополнением к Септуагинте.

¹⁶ Некоторые строфы этого гимна пелись во время пасхального шествия (начиная с XI века).

- paulatim subeunt stillantia lumina florum
arrientque oculis gramina tincta suis.
semine deposito lactans seges exilit arvis,
spondens agricolae vincere posse famem.
caudice desecto lacrimat sua gaudia palmes,
unde merum tribuat, dat modo vitis aquam.
cortice de matris tenera lanugine surgens
20 praeprae ad partum turgida gemma sinum.
tempore sub hiemis foliorum crine revulso
iam reparat viridans frondea tecta nemus.
myrta, salix, abies, corylus, siler, ulmus, acernus:
plaudit quaeque suis arbor amoena comis.
construitura favos apes hinc alvearia linquens
floribus instrepitans poplite mella rapit.
ad cantus revocatur avis, quae carmine clauso
pigrior hiberno frigore muta fuit.
hinc philomena suis attemperat organa cannis,
30 fitque percusso dulcior aura melo.
ecce, renascentis testatur gratia mundi
omnia cum Domino dona redisse suo.
namque triumphanti post tristia tartara Christo
undique fronde nemus, gramina flore favent.
legibus inferni oppressis super astra meantem
laudent rite Deum lux, polus, arva, fretum.
qui crucifixus erat Deus, ecce, per omnia regnat,
dantque creatori cuncta creata precem.
salve, festa dies, toto venerabilis aevo,
40 qua Deus infernum vicit et astra tenet.

[При посылке фиалок Св. Родегунде]

Tempora si solito mihi candida lilia ferrent
aut speciosa foret suave rubore rosa,
haec ego rure legens aut caespite pauperis horti,
misissem magnis munera parva libens.
sed quia prima mihi desunt, vel solvo secunda:
profert qui violas, fert et amore rosas.
inter odoriferas tamen has quas misimus herbas
purpureae violae nobile germen habent:
respirant pariter regali murice tinctae
et saturat foliis hinc odor, inde color.
haec, quod utrumque gerit pariter, habeatis utraque,
et sit mercis odor flore perenne decus.

10. ГРИГОРИЙ ТУРСКИЙ (538—595) GREGORIUS TURONENSIS

Григорий Турский (Георгий Флоренций; имя *Григорий* он взял позже, в честь своего прадеда, св. Григория Лангсского) родился в Аквитании в знатной семье, из которой в свое время вышло несколько епископов Галлии и г. Туры. Григорий получил по преимуществу духовное образование и в 564 г. становится диаконом, а с 573 г. — епископом Турским. В течение следующих десяти лет он неизбежно оказывается втянутым в междоусобную борьбу Сигиберта и Хильперика, внуков короля Хлодвига. И лишь последнее десятилетие жизни он смог посвятить литературной деятельности. Главным его трудом является «История франков», которую он начинает «с сотворения мира». Он использует в качестве материала «Церковные истории» Евсевия Кесарийского, Аросия и др., а также устные предания и рассказы. Несмотря на сравнительно небольшое историческое значение, главный труд Григория Турского отличается большой художественной выразительностью, наблюдательностью, интересом к живым деталям и подробностям событий. «История франков» интересна не только с литературной, но и с лингвистической стороны, как образец живой народной латыни, уже значительно отличающейся от классической. Язык Турского свидетельствует о глубоком разрушении грамматического строя классической латыни, причем это касается всех регистров языка (от фонетики до синтаксиса); наблюдается смешение монофтонгов и дифтонгов, перестановки гласных, путаница в употреблении падежей, наклонений, синтаксических конструкций.

Помимо «Истории франков» Турскому принадлежит «Книга о чудесах» (*Miraculorum Libri VII*) и «Жития Отцов» (*Vitae Patrum*).

История франков *Historia francorum*

Введение к Истории франков *Gregorii praefatio prima incipit*

Decedente atque immo potius peieunte ab urbibus Gallicanis liberalium cultura litterarum, cum nonnullae res gererentur vel rectae vel improbae, ac feretas gentium desaeviret, regum furor acueretur, ecclesiae impugnarentur ab hereticis, a catholicis tegerentur, ferveret Christi fides in plurimis, tepisceret in nonnullis ipsae quoque ecclesiae vel ditarentur a devotis vel nudarentur a perfides, nec repperire possit quisquam peritus dialectica in arte grammaticus, qui haec aut stilo prosaico aut

metrico depingeret versu: ingemescebant saepius plerique, dicentes: "Vae diebus nostris, quia perit studium litterarum a nobis, nec repperiretur in populis, qui gesta praesentia promulgare possit in paginis". Ista etenim atque et his similia jugiter intuens dici, pro commemoratione praeteritorum, ut notitiam adtingerint venientum, etsi incultu effatu, nequivi tamen obtegere vel certamina flagitiosorum vel vitam recte viventium; et praesertim his illicitis stimulis, quod a nostris fari plerumque miratus sum, quia philosophantem rhetorem intellegunt pauci, loquentem rusticum multi. Libuit etiam animo, ut pro suppositione annorum ab ipso mundi principio libri primi poniretur initium, cuius capitula deorsum subieci.

I

In Christi nomen incipit historiarum Liber primum.

Scripturus bella regum cum gentibus adversis, martyrum cum paganis, ecclesiarum cum hereticis, prius fidem meam proferre cupio, ut qui ligari me non dubitet esse catholicum. Illud etiam placuit propter eos, qui adpropinquantem mundi finem desperant ut, collectam per chronicas vel historias anteriorum annorum summam, explanitur aperte, quanti ab exordio mundi sint anni. Sed prius veniam legentibus praecor, si aut in litteris aut in sillabis grammaticam artem excessero, de qua adplene non sum inbutus; illud tantum studens, ut quod in ecclesia credi praedicatur sine aliquo fuco aut cordis hesitatione reteneam, quia scio, peccatis obnoxium per credulitatem puram obtinere posse veniam apud Deum.

Credo ergo in Deum patrem omnipotentem. Credo in Iesum Christum, filium eius unicum, dominum deum nostrum, natum a patre non factum, non post tempora, sed ante cunctum tempus semper fuisse cum patre. Nec enim pater dici potuerat, nisi haberit filium; neque filius esset, si patrem utique non haberet. Illos vero, qui dicunt: "Erat quando non erat", execrabiliter rennuo et ab ecclesia segregare contestor. Credo, Christum hunc verbum esse patris, per quem facta sunt omnia. Hunc verbum carne factum credo, cuius passionem mundus redemptus est, et humanitatem, non deitatem subiacuisset passioni, credo. Credo, eum tertia die resurrexisse, hominem perditum liberasse, ascendisse caelos, sedere a dexteram Patris, venturum ac iudicaturum vivos et mortuis. Credo, sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse, non minorem et quasi ante non esset, sed aequalem et semper cum Patre et Filio coaeternum Deum, cum substantialem naturam, aequalem omnipotentia, consempiternum esse essentia et nunquam sine Patre fuisse vel Filio, neque minorem Patre vel Filio. Credo, hanc Trinitatem sanctam in distinctione subsistere personarum, et aliam quidem personam Patris,

aliam Filii, aliam Spiritus sancti. In qua Trinitate unam Deitatem, unam potentiam, unam essentiam esse, confiteor. Credo beatam Mariam, ut virginem ante partum, ita virginem et post partum. Credo animam immortalem, nec tamen partem habere Deitatis. Et omnia quae a 318 episcopis Nicaenae instituta sunt credo fideliter. De fine vero mundi ea sentio quae a prioribus dedici, Antechristum prius esse venturo. Antechristus vero primum circumcisionem inducit, se asserens Christum, deinde in templo Hierusolimiis statuam suam collocat adorandam, sicut Dominum dixisse legimus: *Videbitis abhuminationem desolationes stantem in loco sancto* (Matth. 24, 15). Sed diem illam omnibus hominibus oculi ipse Dominus manifestat, dicens: *De die autem illa et ora nemo scit, neque angeli caelorum neque filius, nisi Pater solos* (Marc. 13, 32). Sed et hic respondibimus hereticis, qui nos in pugnant, asserentis, minorem esse Filium Patri, qui hanc diem ignoret. Cognoscant ergo, hunc filium christianum populum nuncopatum, de quo a Deo praedicetur: *Ego ero illis in patre, et ipsi erunt mihi in filios*. (2. Cor. 6, 18). Si enim haec de unigenito Filio praedixisset, nunquam ei angelos praeposisset. Sic enim ait: *Neque angeli caelorum neque filios*; ostendens non de unigenito, sed de adoptivo populo haec dixisse. Noster vero finis ipse Christus est, qui nobis vitam aeternam, si ad eum conversi fuerimus, larga benignitate praestabit.

De subpotatione vero huius mundi evidenter chronicae Eusebii Caesariensis episcopi ac Hieronimi presbyteri prolocuntur et rationem de omni annorum serie pandunt. Nam et Hosius diligentissime haec in quaerens, omnem numerum annorum ab initio mundi usque ad suum tempus in unum colligit. Hoc etiam et Victorius cum ordine paschalis solemnitates inquirere fecit. Ergo et nos scriptorum supra memoratorum exemplaria sequentes, cupimus a primi homines conditione, si Dominus dignabitur suum commodare auxilium, usque ad nostrum tempus cunctam annorum congeriem conpotare. Quod facilius adimplemus, si ab ipso Adam sumamus exordium...

II, 12

Childericus vero cum esset nimia luxuria dissolutus et regnaret super Francorum gentem, coepit filias eorum stuprose detrahare. Illique ob hoc indignantes, de regnum eum eieciunt. Conperto autem, quod eum etiam interficere vellent, Thoringiam petiit, relinquens ibi hominem sibi carum, qui virorum furentium animus verbis linibus mollire possit, dans etiam signum quando redire possit in patriam, id est diviserunt simul unum aureum, et unam quidem partem secum detulit Childericus, aliam vero amicus eius retenuit, dicens "Quando quidem hanc partem tibi misero, partesque coniunctae unum efficerent solidum,

tunc tu securo animo in patriam repedabis”. Abiens ergo in Thoringiam, apud regem Basinum uxoremque eius Basinam latuit. Denique Franci, hunc eiectum, Egidium sibi, quem superius magistrum militum a re publica missum diximus, unanimiter regem adsciscunt. Qui cum octavo anno super eos regnaret, amicus ille fidelis, pacatis occultae Francis, nuntius ad Childerico cum parte illa divisi solidi quam retenuerat misit. Ille vero certa cognoscens inditia, quod a Francis desideraretur, ipsis etiam rogantibus, a Thoringia regressus, in regno suo est restitutus. His ergo regnantibus, simul Basina illa, quam supra memoravimus, relicto viro suo, ad Childericum venit. Qui cum sollicite interrogaret, qua de causa ad eum de tanta regione venisset, respondisse fertur “Novi”, inquit, “utilitatem tuam, quod sis valde strinuus, ideoque veni ut habitem tecum. Nam noveris, si in transmarinis partibus aliquem cognovissem utiliolem tibi, expetissem utique cohabitationem eius”. At ille gaudens eam sibi in coniugium copulavit. Quae concipiens peperit filium vocavitque nomen eius Chlodovechum. Hic fuit magnus et pugnatur egregius.

II, 27

His ita gestis mortuo Childerico, regnavit Clilodovechus (481), filius euis, pro eo. Anno autem quinto regni eius (486) Siacrius Romanorum rex, Egidi filius, apud civitatem Sexonas¹⁷, quam quoniam supra memoratus Egidius tenuerat, sedem habebat. Super quem Chlodovechus cum Ragnechario, parente suo, quia et ipse regnum tenebat, veniens, campum pugnae praeparare deposcit. Sed nec iste distolit ac resistere metuit. Itaque inter se utrisque pugnantibus, Syagrius elisum cernens exercitum, terga vertit et ad Alaricum regim Tholosa curso veluci perlabitur. Chlodovechus vero ad Alaricum mittit, ut eum redderit, alioquin noverit, sibi bellum ob eius retentionem inferri. Ad ille metuens, ne propter eum iram Francorum incurrerit, ut Gothorum pavere mos est, vinctum legatis tradedit. Quem Chlodovechus receptum custodiae mancipare praecipit; regnoque eius acceptum, eum gladio clam feriri mandavit. Eo tempore multae aeclesiae¹⁸ a Chlodoveco exercitu depraedatae sunt, quia erat ille adhuc fanaticus erroribus involutus. Igitur de quadam ecclesia urceum mirae magnitudinis ac pulchritudinis hostes abstulerant, cum reliqua ecclesiastici ministerii ornamenta. Episcopus autem ecclesiae illius¹⁹ missus ad regem dirigit, poscens, ut si aliud de sacris vasis recipere

¹⁷ Город Суассон.

¹⁸ Так в тексте: здесь и далее хаотичность в орфографии, в частности, в употреблении дифтонгов; в данном случае происходит гиперкоррекция.

¹⁹ Ремигий Руймский.

non meretur, saltem vel urceum aeclesia sua recipere. Haec audiens rex, ait nuntio: “Sequere nos usque Sexonas, quia ibi cuncta quae adquisita sunt dividenda erunt. Cumque mihi vas illud sors dederit, quae papa poscit, adimpleam”. Dehinc adveniens Sexonas, cunctum onus praedae in medio positum, ait rex: “Rogo vos, o fortissimi proelatores, ut saltem mihi vas istud”, — hoc enim de urceo supra memorato dicebat, — “extra partem concidere non abnuatis”. Haec regi dicente, illi quorum erat mens sanior aiunt: “Omnia, gloriose rex, quae cernimus, tua sunt, sed et nos ipsi tuo sumus dominio subiugati. Nunc quod tibi bene placitum videtur facito; nullus enim potestati tuae resistere valet”. Cum haec ita dixissent, unus levis, invidus ac facilis, cum voce magna elevatam bipennem urceo inpulit, dicens: “Nihil hinc accipies, nisi quae tibi sors vera largitur”. Ad haec obstupefactis omnibus, rex iniuriam suam patientiae lenitate coercuit, acceptumque urceum nuntio ecclesiastico reddidit, servans abditum sub pectore vulnus. Transacto vero anno, iussit, omnem cum armorum apparatu advenire falangam, ostensuram in campo Marcio horum armorum nitorem. Verum ubi cunctus circuire diliberat, venit ad urcei percussorem; cui ait: “Nullus tam inculta ut tu detulit arma; nam neque tibi hasta neque gladius neque securis est utilis”. Et abraehensam securem eius terrae deiecit. At ille cum paulolum inclinatus fuisset ad colegendum, rex, elevatis manibus, securem suam capite eius defixit. “Sic”, inquit, “tu Sexonas in urceo illo fecisti”. Quo mortuo, reliquos abscedere iubet, magnum sibi per hanc causam timorem statuens. Multa bella victuriasque fecit. Nam decimo regni sui anno (491) Thoringis bellum intulit eisdemque suis dictionibus subiugavit.

II, 28

Fuit igitur Gundevichus rex Burgundionum ex genere Athanarici regis persecutoris, cui supra meminimus. Huic fuerunt quattuor filii: Gundobadus, Godigisilus, Chilpericus et Godomarus. Igitur Gundobadus Chilpericum fratrem suum interfecit gladio uxoremque eius, ligatu ad collum lapidem, aquis inmersit. Huius duas filias exilio condemnavit; quarum senior mutata veste Chrona, iunior Chrotchildis vocabatur. Porro Chlodovechus, dum legationem in Burgundiam saepius mittit, Chrotchildis puella reperitur a legatis eius. Qui cum ea vidissent elegantem atque sapientem et cognovissent, quod de regio esset genere, nuntiaverunt haec Chlodovecho regi. Nec moratus ille ad Gundobadum legationem mittit, eam sibi in matrimonio petens. Quod ille recusare metuens, tradidit eam viris; illeque accipientes puellam, regi velotius repraesentant. Qua visa, rex valde gavisus, suo eam coniugio sociavit (492), habens iam de concubina filium nomine Theudericum.

Igitur ex Chrotchilde regina habuit filium primogenitum. Quem cum mulier baptismo consecrare vellit, praedicabat assidue viro, dicens: "Nihil sunt dii quos colitis, qui neque sibi neque aliis potuerunt subvenire. Sunt enim aut ex lapide aut ex ligno aut ex metallo aliquo sculpti. Nomina vero quae eis indedistis homines fuere non dii, ut Saturnus, qui filio, ne a regno depelleretur, per fugam elapsus adseritur, ut ipse Iovis omnium stuprorum spurcissimus perpetratur, incestatur virorum, propinquarum derisor, qui nec ab ipsius sororis propriae potuit abstinere concubitu, ut ipsa ait: *Iovisque et soror et coniux*.²⁰ Quid Mars Mercuriusque potuere? Qui potius sunt magicis artibus praediti, quam divini nominis potentiam habuere. Sed ille coli magis debet, qui caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt verbo ex non extantibus procreavit, qui solem lucere fecit et caelum stillis ornavit, qui aquas reptilibus, terras animantibus, aera volatilibus adimplivit, cuius nutu terrae frugibus, pomis arbores, uvis vineae decorantur, cuius manu genus humanum creatum est, cuius largitione ipsa illa creatura omnes homini suo, quem creavit, et obsequio et beneficio famulatur". Sed cum haec regina dicerit, nullatenus ad credendum regis animus movebatur, sed dicebat: "Deorum nostrorum iussione cuncta creantur ac prudeunt, Deus vero vester nihil posse manifestatur, et quod magis est, nec de deorum genere esse probatur". Interea regina fidelis filium ad baptismum exhibet, adornare ecclesiam velis praecipit atque curtinis, quo facilius vel hoc misterio provocaretur ad credendum, qui flecti praedicationem non poterat. Baptizatus autem puer, quem Ingomerem vocitaverunt, in ipsis, sicut regeneratus fuerat, albiis obiit. Qua de causa commotus felle rex, non signiter increpabat regina, dicens: "Si in nomine deorum meorum puer fuisset dicatus, vixisset utique; nunc autem, quia in nomine Dei vestri baptizatus est, vivere omnino non potuit". Ad haec regina: "Deo", inquit, "omnipotenti, creatori omnium gratias ago, qui me non usquequaque iudicavit indigna, ut de utero meo genitum regno suo dignaretur adscire. Mihi autem dolore huius causae animus non attingitur, quia scio, in albis ab hoc mundo vocatus Dei obtutibus nutriendus". Post hunc vero genuit alium filium, quem baptizatum Chlodomere vocavit; et hic cum aegrotare coepisset, dicebat rex: "Non potest aliud, nisi et de hoc sicut et de fratre eius contingat, ut baptizatus in nomine Christri vestri protinus moriatur". Sed orante matre, Domino iubente convaluit.

²⁰ Вергилий, Энеида, I, 46—47.

Regina vero non cessabat praedicare, ut Deum verum cognosceret et idola neglegerit. Sed nullo modo ad haec credenda poterat commoveri, donec tandem aliquando bellum contra Alamannos commoveretur (496), in quo compulsus est confiteri necessitatem, quod prius voluntate negaverat. Factum est autem, ut confligente utroque exercitu vehementer caederentur, atque exercitus Chlodovechi valde ad internitionem ruere coepit. Quod ille videns, elevatis ad caelum oculis, compunctus corde, commotus in lacrimis, ait: "Iesu Christi, quem Chrothchildis praedicat esse filium Dei-vivi, qui dare auxilium laborantibus victuriamque in te sperantibus tribuere diceris, tuae opis gloriam devotus efflagito, ut, si mihi victuriam super hos hostes induleris, et expertus fuero illam-virtutem, quam de te populus tuo nomine dicatus probasse predicat, credam tibi et in nomine tuo baptizer. Invocaui enim deos meos, sed, ut experior, elongati sunt ab auxilio meo; unde credo, eos nullius esse praeditos potestatis, qui sibi oboedientibus non occurrunt. Te nunc invoco, tibi credere desidero, tantum ut eruam ab adversariis meis". Cumque haec dicerit, Alamanni terga vertentes, in fugam lapsi coeperunt. Cumque regem suum cernirent interemptum, Chlodovechi se ditionibus subdunt, dicentes: "Ne amplius, quaesumus, pereat populus, iam tui sumus". Ad ille, prohibito bello, cohortato populo cum pace regressus, narravit reginae, qualiter, per invocationem nominis Christi victuriam meruit obtinere. Actum anno 15 regni sui.

II, 31

Tunc regina arcessire clam sanctum Remegium Remensis urbis episcopum iubet, depraecans, ut regi verbum salutis insinuaret. Quem sacerdos arcessitum secretius coepit ei insinuare, ut Deum verum, factorem caeli ac terrae, crederit, idola neglegerit, quae neque sibi neque aliis prodesse possunt. At ille ait: "Libenter te, sanctissime pater, audebam; sed restat unum, quod populum, qui me sequitur, non patitur relinquere deus suos; sed vado et loquor eis iuxta verbum tuum". Conveniens autem cum suis, priusquam ille loqueretur, praecurrente potentia Dei, omnes populus pariter adclamavit: "Mortalis deus abigimus, pie rex, et Deum quem Remegius praedicat inmortalem sequi parati sumus". Nuntiantur haec antestiti, qui gaudio magno repletus, iussit lavacrum praeparari. Velis depictus adumbrantur plateae, ecclesiae curtinis albensibus adurnantur, baptistirium componitur, balsama difunduntur, micant flagrantes odorem cerei, totumque templum baptistirii divino respergeretur ab odore, talenique sibi gratiam adstantibus Deus tribuit, ut aestimarent se paradisi odoribus collocari. Rex ergo prior poposcit,

se a pontifici baptizare. Procedit novus Constantinus ad lavacrum, deleturus leprae veteris morbum sordentesque maculas gestas antiquitus recenti latice deleturus. Cui ingresso ad baptismum sanctus Dei sic inquit ore facundo: “Mitis depone colla, Sigamber; adora quod incendisti, incende quod adorasti”. Erat autem sanctus Remegius episcopus egregiae scientiae et rethoricis adprimum inbutus studiis, sed et sanctitate ita praelatus, ut Silvestri²¹ virtutibus equaretur. Est enim nunc liber vitae eius, qui eum narrat mortuum suscitasse. Igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confessus, baptizatus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti delēbutusque sacro crismate cum signaculo crucis Christi. De exercito vero eius baptizati sunt amplius tria milia.

II, 37

Igitur Chlodovechus rex ait suis (507): “Valde molestum fero, quod hi Arriani partem teneant Galliarum. Eamus cum Dei adiutorium, et superatis redegamus terram in ditione nostra”. Cumque placuisset omnibus hic sermo, conmoto exercitu, Pectavus dirigit. Ibi tunc Alaricus commorabatur. Sed quoniam pars hostium per territorium Turonicum transiebat, pro reverentia beati Martini dedit edictum, ut nullus de regione illa aliud, quam herbarum alimenta aquamque praesumeret. Quidam autem de exercitu, inventum cuiusdam pauperis faenum, ait: “Nonne rex herbam tantum praesumi mandavit, nihil aliud? Et hoc”, inquit, “herba est. Non enim erimus transgressores praecepti eius, si eam praesumimus”. Cumque vim faciens pauperi faenum vertute tulisset, factum pervenit ad regem. Quem dicto citius gladio peremptum, ait: “Et ubi erit spes victuriae, si beato Martino offendimus?” Satisque fuit exercitui nihil ulterius ab hac regione praesumere. Ipsi vero rex direxit nuntius ad beatam basilicam, dicens: “Ite et forsitan aliquod victuriae auspicium ab aede sancta suscipitis”. Tunc datis muneribus, quod loco sancto exhiberent, ait: “Si tu, Domine, adiutor mihi es et gentem hanc incredulam semperque aemulam tibi meis manibus tradere decrevisti, in ingressu basilicae sancti Martini dignare propitius revelare, ut cognuscam, quia propitius dignaberis esse famulo tuo”. Maturantibus autem pueris et ad locum accedentibus iuxta imperium regis, dum sanctam ingrederentur basilicam hanc antefanam et improvise primicirius, qui erat, inposuit: *Praecinxisti me, Domine, virtutem ad bellum, subplantasti insurgentes in me subtus me et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum et odientes me disperdedisti* (Ps. 17, 40. 41). Quod psallentium audientes et domino gratias agentes et vota beato confessori promittentes, laeti

²¹ Папа Сильвестр.

nuntiaverunt regi. Porro ille cum ad fluvium Vigenham cum exercitu advenisset, in quo loco eum transire deberit, paenitus ignorabat. Intumuerat enim ab inundationem pluviarum. Cumque illa nocte Dominum depraecatus fuisset, ut ei vadum quo transire possit dignaretur ostendere, mane facto cerva mirae magnitudinis ante eos nuto Dei flumine ingreditur, illaque vadante, populus quo transire possit agnovit. Veniente autem rege apud Pictavus, dum eminus in tenturiis commoraret, pharus ignea, de basilica sancti Helari egressa, visa est ei tamquam super se advenire, scilicet ut lumine beati confessoris adiutus Helarii liberius hereticas acies, contra quas saepe idem sacerdos pro fide conflixerat, debellaret. Contestatus est autem omni exercitu, ut nec ibi quidem ant in via aliquem expoliarent aut res cuiusquam direperent.

Interea Chlodovechus rex cum Alarico rege Gothorum in campo Vogladense decimo ab urbe Pictava miliario convenit, et confligentibus his eminus, resistunt comminus illi. Cumque secundum consuetudinem Gothi terga vertissent, ipse rex Chlodovechus victuriam, Domino adiuvante, obtinuit. Habebat autem in adiutorium suum filium Sigiberti Claudii nomine Chlodericum. Hic Sigibertus pugnans contra Alamannos apud Tulbiacensem oppidum percussus in geniculum claudicabat. Porro rex, cum, fugatis Gothis, Alaricum regem interfecisset, duo ex adverso subito advenientes, cum contis utraque ei latera feriunt. Sed auxilio tam luricae quam velocis equi, ne periret, exemptus est. Maximus ibi tunc Arvernorum populus, qui cum Apollinare venerat, et primi qui erant ex senatoribus corruerunt. De hac pugna Amalaricus, filius Alarici, in Spaniam fugit regnumque patris sagaciter occupavit. Chlodovechus vero filium suum Treudoricum per Albigensem ac Rutinam civitatem ad Arvernus dirigit. Qui abiens, urbes illas a finibus Gothorum usque Burgundionum terminum patris sui dicionibus subiugavit (508—510). Regnavit autem Alaricus annos 22. Chlodovechus vero apud Burdigalinsi urbe hiemem agens, cunctos thesauros Alarici a Tholosa auferens, Ecolisnam venit. Cui tantam Dominus gratiam tribuit, ut in eius contemplatione muri sponte corruerent. Tunc, exclusis Gothis, urbem suo dominio subiugavit. Post haec, parata victoria, Turonus est regressus, multa sanctae basilicae beati Martini munera offerens.

II, 38

Igitur ab Anastasio imperatore codecillos de consolato accepit, et in basilica beati Martini tunica blattea indutus et clamide, inponens vertice diademam. Tunc ascenso equite, aurum argentumque in itinere illo, quod inter portam atrii et ecclesiam civitatis est, praesentibus populis manu propria spargens, voluntate

benignissima erogavit, et ab ea die tamquam consul aut augustus est vocitatus. Egressus autem a Turonus Parisius venit ibique cathedram regni constituit. Ibi et Theudericus ad eum venit.

III, 1

Vellim, si placet, parumper conferre, quae christianis beatam confitentibus Trinitatem prospera successerint et quae hereticis eandem scindentibus fuerint in ruinam. Omittamus autem, qualiter illam Abraham veneratur ad elicem, Iacob praedicat in benedictionem, Moyses cognoscit in sentem, populum sequitur in nubem eandemque paviscit in montem, vel qualiter eam Aaron portat in logium, aut David vaticinatur in psalmum, orans innovare per spiritum rectum, nec sibi auferri spiritum sanctum, atque se confirmare per spiritum principalem. Magnum et hic ego cerno mistirium, quod scilicet, quem heretici asserunt minorem, principalem vox prophetica nuntiavit. Sed haec, ut diximus, omissa, ad nostra tempora revertamur. Arrius enim, qui huius iniquae sectae primus iniquosque inventur fuit²², interiora in secessum deposita, infernalibus ignibus subditur, Hilarius vero beatus individuae Trinitatis defensor propter hanc in exilium deditus, et patriae et paradiso restauratur. Hanc Chlodovechus rex confessus, ipsus hereticos adiutorium eius oppraesset regnumque suum per totas Gallias dilatavit; Alaricus hanc denegans, a regno et populo atque ab ipsa, quod magis, vita multatur aeterna. Dominus autem se vere credentibus, etsi insidiante inimico aliqua perdant in centuplicata restituit, heretici vero nec adquerunt melius, sed quod videntur habere, aufertur ab eis. Probavit hoc Godigisili, Gundobaudi atque Godomari interitus, qui et patriam simul et animas perdiderunt. Nos vero unum atque invisibilem et inmensum, inconpraehensibilem, inclitum, perennem atque perpetuum Deum confitemur, unum in Trinitate propter personarum numerum, id est Patris et Filii et Spiritus Sancti; confitemur et trinum in unitate propter aequalitatem substantiae, Deitatis, omnipotentiae vel virtutis; qui est unus summus atque omnipotens Deus in sempiterna saecula regnans...

VII, 45

Magna hoc anno (585) famis pene Gallias totas oppressit. Nam plurimi uvarum semina, flores avillanorum, nonnulli radices herbae felicitis arefactas redactasque in pulverem, admiscentes parumper farinae, panem conficiebant. Multi enim herbam segitum decidentes, similiter faciebant. Fuerunt etiam multi, quibus non

²² Так в тексте.

erat aliquid farinae, qui diversas collegentes herbas et comedentes, tumefacti deficiebant. Plurimi enim tunc ex inaedia tabescentes, mortui sunt. Graviter tunc negotiatores populum expoliaverunt, ita ut vix vel medium annonae aut semodium vini uno triante venundarent. Subdebant pauperes servitio, ut quantulumcumque de alimento porregerent.

X, 31

Nonus decimus Gregorius ego indignus ecclesiam urbis Turonicae. in qua beatus Martinus vel ceteri sacerdotes Domini ad pontificatus officium consecrati sunt, ab incendio dissolutam dirutamque nactus sum, quam reaedificatam in ampliori altiorique fastigio septimo decimo ordinationis meae anno dedicavi: in qua, sicut a longevis aevo presbiteris comperi, beatorum ibidem reliquiae Acaunensium ab antiquis fuerant collocatae. Ipsam etiam capsulam in thesauro basilicae sancti Martini repperi, in qua valde putredine erat pignus dissolutum, quod pro eorum fuerat virtute delatum. Ac dum vigiliae in eorum honore celebrarentur, libuit animo haec iterum, praeluciscente cereo, visitare. Quae dum a nobis attente rimantur, dicit aedis aedituus: “Est hic, inquit, lapis opertorio tectus, in quo quid habeat, prorsus ignoro, sed nec praecessores ministros huius custodiae scire comperi. Deferam eum, et scrutamini diligenter, quid contineat infra conclusum”. Quem delatum reseravi, fateor; et inveni in eum capsulam argenteam, in qua non modo beatae legionis testium, verum etiam multorum sanctorum tam martyrum quam confessorum reliquiae tenebantur. Nanti etiam sumus et alios lapides, ita ut hic erat, concavos, in quibus sanctorum apostolorum cum reliquorum martyrum pignora tenebantur. Quod munus ego divinitus indultum admirans et gratias agens, celebratis vigiliis, dictis etiam missis, haec in ecclesia collocavi. In cellula sancti Martini ecclesiae ipsi contigua sanctorum Cosmae et Damiani martyrum reliquias posui. Basilicae sanctae parietes adustos incendio repperi, quos in illo nitore vel pingi vel exornari, ut prius fuerant, artificum nostrorum opere imperavi. Baptisterium ad ipsam basilicam aedificare praecepi, in quo sancti Iohannis cum Sergii martyris reliquias posui; et in illo priore baptisterio sancti Benigni martyris pignora collocavi. In multis vero locis infra Turonicum terminum et ecclesias et oratoria dedicavi sanctorumque reliquiis illustravi; quae memorare ex ordine prolixum censeo.

Decem libros Historiarum, septem Miraculorum, unum de Vita Patrum scripsi; in Psalterii tractatu librum unum commentatus sum; de Cursibus etiam ecclesiasticis unum librum condidi. Quos libros licet stilo rusticiori conscripserim, tamen coniuro omnes sacerdotes Domini, qui post me humilem ecclesiam

Turonicam sunt recturi, per adventum Domini nostri Iesu Christi ac terribilem reis omnibus iudicii diem, si numquam confusi de ipso iudicio discedentes cum diabolo condemnemini, ut numquam libros hos aboleri faciatis aut rescribi, quasi quaedam eligentes et quaedam praetermittentes, sed ita omnia vobiscum integra inlibataque permaneant, sicut a nobis relicta sunt. Quod si te, sacerdos Dei, quicumque es, Martianus noster septem disciplinis erudiit, id est, si te in grammaticis docuit legere, in dialecticis altercationum propositiones advertere, in rethoricis genera metrorum agnoscere, in geometricis terrarum linearumque mensuras colligere, in astrologiis cursus siderum contemplare, in arithmetiis numerorum partes colligere, in armoniis sonorum modulationes suavium accentuum carminibus concrepare; si in his omnibus ita fueris exercitatus, ut tibi stilus noster sit rusticus, nec sic quoque, deprecor, ut avellas quae scripsi. Sed si tibi in his quiddam placuerit, salvo opere nostro, te scribere versu non abnuo. Hos enim libros in anno vigesimo primo ordinationis nostrae perscripsimus; et licet in superioribus de episcopis scripserimus Turonicis, adnotantes annos eorum, non tamen sequitur haec supputatio numerum chronicale, quia intervalla ordinationum integre non potuimus repperire. Est ergo omnis summa annorum mundialium talis:

A principio usque ad diluvium anni 2242.

A diluvio usque ad transitum filiorum Israhel in mari Rubro anni 1404.

Ab hoc maris transitu usque ad resurrectionem dominicam anni 1538.

A resurrectione dominica usque ad transitum sancti Martini anni 412.

A transitu sancti Martini usque ad memoratum superius annum, id est ordinationis nostrae primum et vicesimum, qui fuit Gregorii papae Romani quintus, Guntchramni regis trigesimus primus, Childeberti iunioris decimus nonus, anni 197.

Quorum omnis summa est anni 5792...

11. ИСИДОР СЕВИЛЬСКИЙ (570—638)

ISIDORUS HISPALENSIS

Епископ Севильи. Его главный труд — «Этимологии или Начала» (Etymologiae sive Origines) — грандиозная энциклопедия (в 20 книгах), охватывающая все известные к этому времени области знания. Построенная как своеобразное терминологическое исследование, разъясняющее смысл и содержание главных понятий эпохи, энциклопедия Исидора основывалась на широком использовании достижений античной науки, сведения о которой почерпнуты из сочинений позднеантичных авторов и освящены

авторитетом Отцов Церкви, и оставалась в течение всего Средневековья главным источником знаний о мире.

Помимо «Этимологий» Исидору принадлежит множество трактатов на разнообразные темы: «Хроники», «История готских государей», «Некоторые аллегории Священных Писаний», «Сентенции», «О порядке творений», «О природе вещей», «Синонимы». Последний трактат интересен как одна из первых попыток самоанализа.

Этимологии или Начала

Etymologiarum siue originum libri XX

LIBER I

DE DISCIPLINA ET ARTE

Disciplina a discendo nomen accepit: unde et scientia dici potest. Nam scire dictum a discere, quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta disciplina, quia discitur plena. Ars uero dicta est, quod artis praeceptis regulis que consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse uocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a uirtute, quam scientiam uocauerunt. Inter artem et disciplinam Plato et Aristoteles hanc differentiam esse uoluerunt, dicentes artem esse in his, quae se et aliter habere possunt; disciplina uero est, quae de his agit quae aliter euenire non possunt. Nam quando ueris disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit: quando aliquid uerisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

DE SEPTEM LIBERALIBVS DISCIPLINIS

Disciplinae liberalium artium septem sunt. Prima grammatica, id est loquendi peritia. Secunda rhetorica, quae propter nitorem et copiam eloquentiae suae maxime in ciuilibus quaestionibus necessaria existimatur. Tertia dialectica cognomento logica, quae disputationibus subtilissimis uera secernit a falsis. Quarta arithmetica, quae continet numerorum causas et diuisiones. Quinta musica, quae in carminibus cantibus que consistit. Sexta geometrica, quae mensuras terrae dimensiones que complectitur. Septima astronomia, quae continet legem astrorum.

DE LITTERIS COMMVNIBVS

Primordia grammaticae artis litterae communes existunt, quas librarii et calculatores sequuntur. Quarum disciplina uelut quaedam grammaticae artis infantia est; unde et eam Varro litterationem uocat. Litterae autem sunt indices rerum, signa uerborum, quibus tanta uis est, ut nobis dicta absentium sine uoce loquantur. [Verba enim per oculos non per aures introducunt]. Vsus litterarum

reperitus propter memoriam rerum. Nam ne obliuione fugiant, litteris alligantur. In tanta enim rerum uarietate nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri. Litterae autem dictae quasi legiterae, quod iter legentibus praestent, uel quod in legendo iterentur. Litterae Latinae et Graecae ab Hebraeis uidentur exortae. Apud illos enim prius dictum est aleph, deinde ex simili enuntiatione apud Graecos tractum est alpha, inde apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguae litteram condidit, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum et litterarum esse matrem. Sed Hebraei uiginti duo elementa litterarum secundum Veteris Testamenti libros utuntur; graeci uero uiginti quattuor. Latini enim inter utramque linguam progredientes uiginti tria elementa habent. Hebraeorum litteras a Lege coepisse per Moysen: Syrorum autem et Chaldaeorum per Abraham. Vnde et cum Hebraeis et numero et sono concordant, solis characteribus discrepant. Aegyptiorum litteras Isis regina, Inachis filia, de Graecia ueniens in Aegyptum, repperit et Aegyptiis tradidit. Apud Aegyptios autem alias habuisse litteras sacerdotes, alias uulgi; sacerdotales τ ieras, $\pi\alpha\nu\delta\eta\mu\omicron\upsilon\varsigma\alpha$ uulgares. Graecarum litterarum usum primi Phoenices inuenerunt; unde et Lucanus: Phoenices primi, famae si creditur, ausi mansuram rudibus uocem signare figuris. Hinc est quod et Phoeniceo colore librorum capita scribuntur, quia ab ipsis litterae initium habuerunt. Cadmus Agenoris filius Graecas litteras a Phoenice in Graeciam decem et septem primus attulit; $\alpha - \beta - \delta - \epsilon - \zeta - \iota - \kappa - \lambda - \mu - \nu - \omicron - \pi - \rho - \sigma - \tau - \phi$. His Palamedes Troiano bello tres adiecit $\eta - \chi - \omega$. Post quem Simonides Melicus tres alias adiecit $\psi - \xi - \theta$, β -litteram Pythagoras Samius ad exemplum uitae humanae primus formauit; cuius uirgula subterior primam aetatem significat, incertam quippe et quae adhuc se nec uitis nec uirtutibus dedit. Biuium autem, quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextra pars ardua est, sed ad beatam uitam tendens: sinistra faciliior, sed ad labem interitum que deducens. De qua sic Persius ait: Et tibi qua Samios deduxit littera ramos, surgentem dextro monstrauit limite callem. Quinque autem esse apud Graecos mysticas litteras. Prima β , quae humanam uitam significat, de qua nunc diximus. Secunda θ , quae mortem [significat]. Nam iudices eandem litteram θ adponebant ad eorum nomina, quos supplicio afficiebant. Et dicitur Theta $\acute{\alpha}\pi\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon\theta\alpha\nu\acute{\alpha}\tau\omicron\upsilon$, id est a morte. Vnde et habet per medium telum, id est mortis signum. De qua quidam: O multum ante alias infelix littera theta. Tertia τ figuram demonstrans Dominicae crucis, unde et Hebraice signum interpretatur. De qua dictum est in Ezechielo angelo: “Transi per medium Ierusalem, et signa thau in frontes uirorum gementium et dolentium”. Reliquas uero duas summam et ultimam sibi uindicat Christus. Ipse enim principium, ipse finis, dicens “Ego sum

α et ω ". Concurrentibus enim in se inuicem α ad ω usque deuoluitur, et rursus ω ad α replicatur, ut ostenderet in se Dominus et initii decursum ad finem et finis decursum ad initium. Omnes autem litterae apud Graecos et uerba componunt et numeros faciunt. Nam Alpha littera apud eos uocatur in numeris unum. Vbi autem scribunt Beta, uocatur duo; ubi scribunt Gamma, uocatur in numeris ipsorum tres; ubi scribunt Delta, uocatur in numeris ipsorum quattuor; et sic omnes litterae apud eos numeros habent. Latini autem numeros ad litteras non computant, sed sola uerba componunt, excepto I et X littera, quae et figura crucem significat et in numero decem demonstrat.

DE litteris LATINIS

Latinas litteras Carmentis-nympha prima Italidis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Ceterum proprie uocata [est] Nicostrate. Litterae autem aut communes sunt aut liberales. Communes dictae, quia multi eas in commune utuntur, ut scribere et legere. Liberales, quia eas tantum illi nouerunt, qui libros conscribunt recte que loquendi dictandi que rationem nouerunt. Litterarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter in duas partes, in uocales et consonantes. Vocales sunt quae directo hiatu faucium sine ulla conlisione uarie emittuntur. Et dictae uocales, quod per se uocem inpleant, et per se syllabam faciant nulla adhaerente consonante. Consonantes sunt, quae diuerso motu linguae uel inpressione labrorum efficiuntur. Et uocatae consonantes quia per se non sonant, sed iunctis uocalibus consonant. Haec in duabus partibus diuiduntur: in semiuocalibus et in mutis. Semiuocales dictas eo, quod quiddam semis de uocalibus habeant. Ab E quippe uocali incipiunt, et desinunt in naturalem sonum [ut F, L, M et ceterae]. Mutae autem dictae, quia nisi subiectis sibi uocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum uocalis detraxeris sonum, inclusum litterae murmur sonabit [ut B, G, D et ceterae]. Vocales autem et semiuocales et mutas a ueteribus sonas et semisonas et insonas dictas. Inter uocales autem I et V apud Grammaticos uarias habent significationes. Nam modo uocales sunt, modo semiuocales, modo mediae sunt. Vocales ideo sunt, quia solae positae syllabas faciunt et aliis consonantibus coniunguntur. Consonantes ideo habentur, quia interdum habent post se uocales in hisdem syllabis constitutas, ut "Ianus", "uates", et habentur pro consonantibus. Mediae [autem] idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solae medium sonum habent, ut "illius", "unius". Coniunctae aliis pinguius sonant, ut "Ianus", "uanus". Solae enim aliter sonant, aliter iunctae. I uero propterea interdum duplex dicitur, quia quotienscumque inter duas uocales inuenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut "Troia". Geminatur enim ibi

sonus eius. V quoque littera proinde interdum nihil est, quia alicubi nec uocalis nec consonans est, ut quis. Vocalis enim non est, quia I sequitur; consonans non est, quia Q praecedit. Ideo que quando nec uocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem et digammon a Graecis uocatur, quando sibimet aliis que uocalibus iungitur: quae ideo digammon dicitur, quia duplex est instar F litterae, quae duplicem Gammam habet, ad cuius similitudinem coniunctas uocales digammon appellari grammatici uoluerunt, ut “uotum”, “uirgo”. Inter semiuocales autem quaedam liquidae dicuntur propterea, quia interdum in una syllaba postpositae aliis consonantibus deficiunt et a metro excluduntur. Ex quibus duae apud Latinos liquescunt L et R, ut “fragor”, “flatus”. Reliquae M et N apud Graecos liquescunt: ut “Mnestheus”. Decem et septem autem Latinis litteris uetus scriptura constabat. Vnde et legitimae nominantur illa ratione, scilicet uel quod ab E uocali incipiunt et in mutum sonum desinunt, ut sunt consonantes, uel quod a suo sono incipiunt et in uocalem E desinunt, ut sunt mutae [et sunt A B C D E F G I L M N O P R S T et V]. H autem littera pro sola aspiratione adiecta postea est. Vnde et a plerisque aspiratio putatur esse, non littera, quae proinde aspirationis nota dicitur, quia uocem eleuat. Aspiratio enim est sonus uberius elatus, cuius contraria est prosodia, sonus aequaliter flexus. K litteram Saluius Iudimagister pri[m]us Latinis adiecit, ut in sono discrimen faceret duarum litterarum C et Q; quae ideo superuacua dicitur, quia exceptis “Kalendis” superflua iudicatur: per C enim uniuersa exprimimus. Q litteram nec Graeci resonant, nec Hebraei. Exceptis enim Latinis hanc nulla alia lingua habet. Haec prius non erat. Vnde et ipsa superuacua est uocata quia per C cuncta ueteres scripserunt. X littera usque ad Augusti tempus nondum apud Latinos erat, [et digne hoc tempore, quo Christi nomen innotuit, quod per eam, quae crucis signum figurat, scriptitatur], sed pro ea C et S scribebant, unde et duplex uocatur, quia pro C et S ponitur, unde et ex eisdem litteris compositum nomen habet. A Graecis [autem] duas litteras mutuauit Latinitas, Y et Z propter nomina scilicet Graeca, et haec apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro Z duas S ponebant, ut “hilarissat”; pro Y uero I scribebant. Vnicuique autem litterae tria accidunt: nomen, quomodo uocetur; figura, quo caractere signetur; potestas, quae uocalis, quae consonans habeatur. A quibusdam et ordo adicitur, id est quae praecedit, quae sequitur, ut Aprior sit, subsequens B. A autem in omnibus gentibus ideo prior est litterarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus uocem aperiat. Nomina autem litterarum gentes ex sono propriae linguae dederunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas animaduernerunt, et nomina illis et figuras inposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formauerunt: ut puta I et O, quarum uni

sicut exilis sonus, ita tenuis uirgula, alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem natura dedit, uoluntas ordinem et apicem. Inter figuras litterarum et apicem ueteres dixerunt, apicem dictum propter quod longe sit a pedibus, et in cacumine litterae adponatur. Est enim linea iacens super litteram aequaliter ducta. [Figura autem, qua tota littera scribitur].

DE GRAMMATICA

Grammatica est scientia recte loquendi, et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inuenta est, ut iam qui didicerant litteras per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a litteris nomen accepit, *γράμματα* enim Graeci litteras uocant. Ars uero dicta est, quod artis praeceptis regulis que consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse uocabulum *ἀπὸ τῆς ἀρετῆς*, id est a uirtute, quam scientiam uocauerunt. Oratio dicta quasi oris ratio. Nam orare est loqui et dicere. Est autem oratio contextus uerborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est sensu, uoce et littera. Diuisiones autem grammaticae artis a quibusdam triginta dinumerantur, id est, partes orationis octo: uox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae, orthographia, analogia, etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, uitia, metaplasmata, schēmata, tropi, prosa, metra, fabulae, historiae.

DE PARTIBVS ORATIONIS

Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, nomen et uerbum; deinde Donatus octo definiuit. Sed omnes ad illa duo principalia reuertuntur, id est, ad nomen et uerbum, quae significant personam et actum. Reliquae adpendices sunt et ex his originem trahunt. Nam pronomen ex nomine nascitur, cuius officio fungitur, ut “orator ille”. Aduerbium de nomine nascitur, ut “doctus, docte”. Participium de nomine et uerbo, ut “lego, legens”. Coniunctio uero et praepositio uel interiectio in complexu istarum cadunt. Ideo et nonnulli quinque partes definierunt, quia istae superfluae sunt.

DE NOMINE

Nomen dictum quasi notamen, quod nobis uocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. Propria nomina dicta quia specialia sunt. Vnius enim tantum personam significant. Species propriorum nominum quattuor [sunt]: praenomen, nomen, cognomen, agnomen. Praenomen dictum eo, quod nomini praepositur, ut “Lucius”, “Quintus”. Nomen uocatum, quia

notat genus, ut “Cornelius”. Cornelii enim omnes in eo genere. Cognomen, quia nomini coniungitur, ut “Scipio”. Agnomen uero quasi accedens nomen, ut “Metullus Creticus”, quia Cretam subegit. Extrinsicus enim uenit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem uulgo dictum eo, quod nomini cognitionis causa superadiciatur, siue quod cum nomine est. Appellatiua nomina inde uocantur, quia communia sunt et in multorum significatione consistunt. Haec in uiginti octo species diuiduntur, ex quibus corporalia dicta, quia uel uidentur uel tanguntur, ut “caelum”, “terra”. Incorporalia, quia carent corpus; unde nec uideri nec tangi possunt, ut “ueritas”, “iustitia”. Generalia, quia multarum rerum sunt, ut “animal”. Nam et homo et equus et auis animal sunt. Specialia, quia partem demonstrant, ut “homo”. Species enim animalium homo. Principalia, quia primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, ut “mons”, “fons”. Deriuatiua eo, quod ex alio nomine deducantur, ut a monte “montanus”. Diminutiua, quia minuunt sensum, ut “graeculus”, “scholasticulus”. Sono diminutiua, quia sic sonant sicut diminutiua, sed intellectu principalia sunt, ut “tabula”, “fabula”. Tota Graeca, quia ex toto Graece declinantur, ut “Callisto”. Sic enim [et] Graecus et Latinus dicit. Tota Latina, quia ex toto in Latinum uertuntur. Graecus dicit “Odysseus”, Latinus “Vlixes”. Media dicta quia ex parte Graeca sunt, ex parte Latina. Eadem et notha, quia corrumpunt ultimas syllabas manentibus prioribus, ut apud Graecos “Alexandros”, “Menandros” apud nos “Alexander”, “Menander”. Dicta autem notha, quemadmodum nothus dicitur quisquis de dispari genere nascitur. Synonyma, hoc est plurinomia, eo quod sit in pluribus nominibus significatio una, ut “terra”, “humus”, “tellus”. Idem enim sunt omnia. Homonyma, hoc est uninomia, eo quod sit in uno nomine significatio plurima, ut “tumulus”, nunc mons breuis, nunc tumens tellus, nunc sepulchrum. Est enim in uno nomine significatio diuersa. Relatiua dicta eo, quod ad aliam referantur personam, ut “magister”, “dominus”, “pater”. Illa autem quae dicuntur ad aliquid qualiter se habentia, a contraria significatione dicta sunt, ut “dexter”. Dicit enim dexter non potest, nisi sinister fuerit. Porro qualitatis nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur, ut “sapiens”, “formosus”, “diues”. Quantitatis, quia a mensura trahantur, ut “longus”, “breuis”. Patronymica dicuntur eo, quod trahuntur a patribus, ut “Tydides” Tydei filius, “Aeneius” Aeneae filius, quamuis et a matribus et a maioribus ducantur. Ctetica, id est possessiua, a possessione, ut “Euandrius ensis”. Epitheta, quae Latine adiectiua uel superposita appellantur, eo quod ad implendam sui significationem nominibus adiciantur, ut “magnus”, “doctus”. Adicis ea personis, ut “magnus philosophus”, “doctus homo”, et plenus est sensus. Actualia ab actu descendunt, ut “dux”, “rex”, “cursor”, “nutrix”,

“orator”. Gentis a gente ueniunt, ut “Graecus”, “Romanus”. Patriae a patria descendunt, ut “Atheniensis”, “Thebanus”. Loci a loco, ut “suburbanus”. Verbialia dicuntur, quia de uerbo nascuntur, ut “lector”. Participalia, quae sic sonant sicut participia, ut “legens”. Verbis similia, a uerbi similitudine dicta, ut “contemplator”. Nam et uerbum est imperatiui modi, futuri temporis, et nomen, quia comparationem recipit. Haec omnes species a nominum appellatione descendunt. Secunda pars nominis comparatio. Comparatio dicta quia ex alterius comparatione alterum praefert. Cuius gradus tres sunt: positius, comparatius, [et] superlatius. Positius dictus quia primus ponitur in comparationis gradu, ut “doctus”. Comparatius ab eo, quod comparatus positio praefertur illi, ut “doctor”; plus enim nouit quam doctus. Superlatius eo, quod comparatio superferatur, ut “doctissimus”; plus enim scit quam doctior. Genera dicta sunt quod generent, ut masculinum et femininum. Cetera nomina non sunt genera, sed hoc nominum ratio et auctoritas uoluit. Neutrum dictum quia nec hoc est nec illud, id est nec masculinum nec femininum. Commune dictum quia duobus generibus nomen unum communicat, ut “hic” et “haec canis”. Cui contrarium est epicoenon, quia utrumque sexum sub uno genere enuntiat, ut “hic piscis”. Est enim incerti sexus, quod nec natura nec oculis discernitur, sed sensus tantum peritia. Omne genus dictum, quia cunctis generibus seruit: masculino et feminino, [et] neutro et communi et omni. Numerus uocatus quia per eum uel singularia uel pluralia nomina ostenduntur. Figura, quia uel simplicia uel composita sunt. Casus a cadendo dicti; per eos enim inflexa nomina uariantur et cadunt. Nominatius casus dictus quia per eum aliquid nominamus, ut “hic magister”. Genetius, quia per eum genus cuiuscumque quaerimus, ut “huius magistri filius”, uel quod rem significamus, ut “huius magistri liber”. Dativus, quia per eum nos dare alicui aliquid demonstramus, ut “da huic magistro”. Accusativus, quia per eum aliquem accusamus, ut “accuso hunc magistrum”. Vocativus, quia per eum aliquem uocamus, ut “o magister”. Ablativus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, ut “aufer a magistro”. Hexaptota nomina dicta eo, quod per sex casus uarietates habent, ut est “unus”. Pentaptota, quod tantum in quinque casibus uariantur, ut “doctus”. Tetraptota, quod tantum in quattuor casibus declinentur, ut “lateris”. Triptota, quod tantum in tribus, ut “templum”. Diptota, quod tantum in duobus, ut “Iuppiter”. Monoptota, quod uno tantum casu utuntur, ut “frugi”.

DE PRONOMINE

Pronomen dictum, quia pro uice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum dum iteratur. Nam cum dicimus, “Vergilius scripsit Bucolica”, addimus

pronomen, “ipse scripsit Georgica”; sic quae uarietas significationis et fastidium tollit et ornatum inducit. Pronomina autem aut finita sunt, aut infinita. Finita pronomina dicta eo, quod definiunt certam personam, ut “ego”; me enim statim intelligis. Infinita dicuntur, quia non sunt certae personae. De absentibus enim dicitur et incertis, ut “quis”, “quae”, “quod”. Minus quam finita appellantur quia commemorationem faciunt notae personae, ut “ipse”, “iste”. Certum est enim de quo dicitur. Possessiuia uocantur eo, quod aliquid nos possidere ostendunt. Nam dum dico “meus”, “tuus”, definitio aliquid meum esse, uel tuum. Relatiua dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, ut “quis est?” respondetur, “is est”. Demonstratiua, eo quod habent demonstrandi significationem. Aliquem enim praesentem his demonstramus, ut “hic”, “haec”, “hoc”: quae tria et articuli nominantur. Articuli autem dicti, quod nominibus artantur, id est conligantur, cum dicimus “hic orator”. Inter articulum autem et pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, quum nomini coniungitur, ut “hic sapiens”. Cum uero non coniungitur, demonstratiuum pronomen est, ut “hic et haec et hoc”. Omnia autem pronomina aut primogenia sunt aut deductiua. Primogenia dicta sunt quia aliunde originem non trahunt. Haec uiginti et unum sunt. Finita tria: “ego”, “tu”, “ille”. Infinita septem: “quis”, “quails”, “talis”, “quantus”, “tantus”, “quotus”, “totus”. Minus quam finita sex: “iste”, “ipse”, “hic”, “is”, “idem”, “sui”. Possessiuia quinque: “meus”, “tuus”, “suus”, “noster”, “uester”. Reliqua autem deductiua dicuntur, quia ex istis deducta atque composita existunt, ut “quispiam”, “aliquis”, et reliqua.

DE VERBO

Verbum dictum eo, quod uerberato aere sonat, uel quod haec pars frequenter in oratione uersetur. Sunt autem uerba mentis signa, quibus homines cogitationes suas inuicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam, ita uerbum factum dictum quae personae. In persona uerbi agentis et patientis significatio est. Nam “scribo” personae factum est. Item “scribor” personae factum indicat, sed eius a quo patitur. Verborum genera duo sunt: grammaticorum atque rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora: praeteritum, instans, futurum, ut “fecit”, “facit”, “faciet”. Rhetorum autem uniuersa oratio uerba dicuntur ueluti, “uerbis bonis nos cepit”, “uerba bona habuit”, ubi non tantum uerba, quae in tria cadunt tempora, sed uniuersa oratio est. Verborum species sunt formae, modi, coniugationes, et genera [et tempora]. Formae uerborum inde dictae eo, quod nos ad unamquamque rem informant. Per has enim ostendimus quid agamus. [Nam] Meditatiua dicta est a meditantis sensu, ut “lecturio”, id est legere uolo.

Inchoatiua post meditationem ab inchoantis indicio, ut “calesco”. Frequentatiua a saepius agendo, ut “lectito”, “clamit o”. Formae enim sensum tenent, modi declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus. Modi dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. Indicatiuus enim modus dicitur, quia significationem habet indicantis, ut “lego”. Inperatiuus, quia sonum habet inperantis, ut “lege”. Optatiuus, quia per ipsum aliquid agere optamus, ut “utinam legerem”. Coniunctiuus, quia ei coniungitur aliquid, ut locutio plena sit. Nam quando dicis “cum clamem”, pendet sensus; quod si dicam “cum clamem, quare putas quod taceam?” plenus est sensus. Infinitus [modus] dicitur eo, quod tempora definiens personam uerbi non definit, ut “clamare”, “clamasse”. Cui si adiungas personam: “clamare debeo, debes, debet”, fit quasi finitum. Impersonalis dicitur, quia indiget personam nominis uel pronominis, ut “legitur”: addes personam “a me”, “a te”, “ab illo”, et plene sentitur. Sed infinitus modus personam tantum uerbi eget: impersonalis uero uel pronominis personam uel nominis. Coniugatio dicitur eo, quod per eam ad unum sonum multa coniungantur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per inperitiam quis dicat “legebo” pro “legam”. Harum prima et secunda mittunt futurum tempus in “bo” et in “bor”, tertia in “am” et in “ar”. Genera uerborum ideo dicta, quia gignant. Nam actiuo adicis R et gignit passiuum; rursum passiuo adimis R et parit actiuum. Ipsa autem actiua dicuntur quia agunt[ur], ut “uerbero”, [et] passiuua, quia patiuntur, ut “uerberor”; neutralia, quia nec agunt nec patiuntur, ut “iaceo”, “sedeo”. His si R litteram adicis, non sonant Latine. Communia dicuntur quia et agunt et patiuntur, ut “amplector”. Haec similiter, deposita R littera, Latina non sunt. Deponentia uero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiuua, quod exit in “dus”, ut “gloriandus”.

DE ADVERBIO

Aduerbiu dictum est eo, quod uerbis accedat, ut puta, “bene lege”. “Bene” aduerbiu est, “lege” uerbum. Inde ergo dictum aduerbiu, quod semper uerbo iunctum adinpleatur. Verbum enim solum sensum inplet, ut “scribo”. Aduerbiu autem sine uerbo non habet plenam significationem, ut “hodie”. Adicis illi uerbum, “hodie scribo”, et iuncto uerbo inplesti sensum.

DE PARTICIPIO

Participiu dictum, quod nominis et uerbi capiat partes, quasi participiu. A nomine enim indicat sibi genera et casus, a uerbo tempora et significationes, ab utrisque numerum et figuram.

DE CONIUNCTIONE

Coniunctio dicta, quod sensus sententias que coniungat. Haec enim per se nihil ualet, sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, ut “Augustinus et Hieronymus”: aut uerba, ut “scribit et legit”. Vna autem uis omnium, siue copulent, siue disiungant. Copulatiuae autem coniunctiones dictae eo, quod sensum uel personas coniungant, ut “ego et tu eamus ad forum”. Ipsud “et” sensum coniunxit. Disiunctiuae dictae, quia disiungunt res aut personas, ut “ego aut tu faciamus”. Subiunctiuae dicuntur, quia subiunguntur, ut “que”. Dicimus enim “regi que homini que Deo que”; non dicimus, “que regi, que homini”. Expletiuae dictae, quia explent propositam rem, ut puta, “si hoc non uis, saltem illud fac”. Communes nominantur, quia ubiuis ponuntur [et subiunguntur], ut “igitur hoc faciam”, “hoc igitur faciam”. Causales dicuntur a causa eo, quod aliquid cogitent facere, ut puta, “occido illum, quia habet aurum”; causa est. Rationales dicuntur a ratione, qua quisque utitur in faciendo, ut “quomodo eum occidam, ne agnoscar? ueneno an ferro?”

DE PRAEPOSITIONE

Praepositio dicta, quod nominibus praeponatur et uerbis. Accusatiuae et ablatiuae praepositiones a casibus, quibus seruiunt, dictae. Loquellares uero, quia loquellis, id est uerbis semper cohaerent, nec aliquid ualent solae positae, ut “di”, “dis”. Coniunctae uero uerbis figuram faciunt, ut “diduco”, “distraho”.

DE INTERIECTIONE

Interiectio uocata, quia sermonibus interiecta, id est interposita, affectum commoti animi exprimit, sicut cum dicitur ab exultante “uah”, a dolente “heu”, ab irascente “hem”, a timente “ei”. Quae uoces quarumcumque linguarum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

DE LITTERIS APUD GRAMMATICOS

[Quot sint articulatae uoces. Et dicta littera quasi legitima, eo quod legentibus iter praebeat uel in legendo iteretur].

DE SYLLABA

Syllaba Graece, Latine conceptio siue complexio dicitur. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ γράμματα, id est a conceptione litterarum.

συλλαβάνειν enim dicitur concipere. Vnde uera illa est syllaba, quae ex pluribus nascitur litteris. Nam unam uocalem pro syllaba abusiue, non proprie dici, quae non tam syllaba dicenda est quam ratio temporum. Syllabae autem aut breues sunt, aut longae, aut communes. Breues uocatae, quia numquam produci possunt. Longae, quia semper producuntur. Communes autem, quia pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit et producuntur et corripiuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabae longae breues que dicuntur, quia per uarias uocum moras aut dupla aut simpla spatia temporis habere uidentur. Diphthongae syllabae Graeco nomine dictae, quod in eis binae uocales iunguntur. Ex his apud nos ueras esse quattuor: “ae”, “oe”, “au”, “eu”. “Ei” uero apud maiores tantum celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo semipes nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba una est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.

DE ETYMOLOGIA

Etymologia est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles σύμβολον, Cicero adnotationem nominauit, quia nomina et uerba rerum nota facit exemplo posito; utputa *flumen*, quia fluendo creuit a fluendo dictum. Cuius cognitio saepe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam dum uideris unde ortem est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem omnia nomina a ueteribus secundum naturam inposita sunt? Sed quaedam et secundum placitum, sicut et nos seruis et possessionibus interdum secundum quod placet nostrae uoluntati nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae uoluntatis uocabula acciperunt. Sunt autem etymologiae nomen aut ex causa datae, ut *reges* a regendo et recte agendo, aut ex origine, ut *homo*, quia sit ex humo, aut ex contrariis, ut a lavando *lutum*, dum lutum non sit mundum, et *lucus*, quia umbra opacus parum luceat. Quedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a prudentia *prudens*; quaedam etiam ex uocibus, ut a garrulitate *garrulus*; quaedam ex Graeca etymologia orta et declinata sunt in Latinum? Ut *silua domus*. Alia quoque ex nominibus locorum urbium vel fluminum traxerunt uocabula. Multa enim ex diversarum gentium sermone uocantur. Unde et origo eorum uix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina et incognita Latinis et Graecis.

12. СВЯТОЙ КОЛУМБАН (VI—VII вв.)
SANCTUS COLUMBANUS

Знаменитый ирландский миссионер и просветитель, основатель монастырей Люксейл и Боббио на материке. Автор стихотворных и прозаических посланий.

[Послание к Фидолию]

Accipe, quaeso,
nunc bipedali
condita versu
carminulorum
munera parva
tuque frequenter
mutua nobis
obsequiorum
debita redde.	e quibus ista
nunc tibi pauca
tempore prisco
gesta retexam.
exitit ingens
causa malorum
aurea pellis.
10 nam velut aestu
flantibus austris
arida gaudent
imbribus arva,
sic tua nostras
missa frequenter
laetificabat
pagina mentes.
non ego posco
nunc periturae	40 corrui auri
munere parvo
cena deorum,
et tribus illis
maxima lis est
orta deabus;
hinc populavit
Troiegenarum
ditia regna
Dorica pubes...
20 munera gazae,
non quod avarus
semper egendo
congregat aurum,
quod sapientum
lumina caecat
et velut ignis
flamma perurit
improba corda.
saepe nefanda	Si tibi cura
Forte volenti
Carmina tali
Condere versu,
Semper ut unus
30 crimina multis
suggerit auri
dira cupido,	130 Ordine certo
Dactilus isthic
Incipiat pes:
Inde sequenti
Parte trocheus
Proximus illi
Rite locetur.
Sepe duabus
Claudere longis
Ultima versus

140 Iure licebit...

160 Haec tibi dictaram morbis oppressus
acervis,
Corpore quos fragili patior tristisque
senecta;
Nam dum precipiti labuntur tempora
cursu,

Nunc ad olympiadis ter senos venimus
annos.

Omnia pretereunt, fugit inreparabile
tempus;
Vive, vale laetus tristisque memento
senecte.

13. ТЕОДОФРИД (VII в.) THEODOFRIDUS

Монах монастыря Люксейл, с 657 г. аббат монастыря Корбей. Автор поэмы “De Asia et de universa mundi rota” — «Об Азии и вращении (rota) всего мира» (О сотворении мира). Здесь дается фрагмент этой поэмы. Сведения, приводимые Теодоридом, обычно почерпнуты из «Этимологий» Исидора Севильского.

[География Азии]

Asia ab oriente vocata antiquitus
a regina, cuius nomen funxit in imperio²³;
haec in tertiaque parte orbis est disposita.

Ab oriente ortu solis, maris a meridie,
ab occiduoque mare Tyrreno coniungitur,
septentrione fluviale Tanaique cingitur.

Habet primum paradisi hortorum delicias,
omni genere pomorum consitus qui graminat,
habet etiamque vitae lignum inter medias.

Non est aestas neque frigus, sincera temperies,
fons manat inde perennis fluitque in rivulis.
post peccatum interclusus est primaevi hominis.

14. ЕВГЕНИЙ ИЗ ТОЛЕДО (VII в.) EUGENIUS TOLEDANUS

Автор многочисленных стихотворений, особенно популярных в эпоху Каролингов, жил в Испании, в королевстве вестготов. Архиепископ Толедо.

²³Ср. Исидор Севильский, кн. XIV, гл. III.I: “Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata, quae apud antiquos imperium tenuit orientis”.

[Соловей]

Vox, philomela, tua cantus edicere cogit,
inde tui laudem rustica lingua canit.
vox, philomela, tua citharas in carmine vincit
et superas miris musica flabra modis.
vox, philomela, tua curarum semina pellit,
recreat et blandis anxia corda sonis.
floreo rura colis, herboso caespite gaudes,
frondibus arboreis pignera parva foves.
cantibus ecce tuis recrepant arbusta canoris
10 consonat ipsa suis frondea silva comis.
iudice me cygnus et garrula cedat hirundo,
cedat et inlustri psittacus ore tibi.
nulla tuos umquam cantus imitabitur ales,
murmure namque tuo dulcia mella fluunt.
dic ergo tremulos lingua vibrante susurros
et suavi liquidum gutture pange melos.
porrige dulcisonas attentis auribus escas;
nolo tacere velis, nolo tacere velis.
gloria summa tibi, laus et benedictio, Christe,
20 qui prestas famulis haec bona grata tuis.

Автоэпитафия

Epitaphion proprium

Excipe, Christe potens, discretam corpore menteM,
Ut possim picei poenam vitare barathrI
Grandis inest culpa, sed tu pietate redundaS.
Elue probra, pater, et vitae crimina tolle,
Non sim pro meritis sanctorum coetibus exuL,
Iudice te prosit sanctum vidisse tribunaL.
Vis, lector, uno qui sim dinoscere versU,
Signa priora ege, mox ultima nosse valebiS.

О краткости сей жизни

De breuitate huius vitae

1. Criminum mole gravatus et reatu saucius
Carmen iusonare nitor luctuosis questibus:
Lacrimis ora madescant, verberentur pectora.

2. Mundus ecce nutat aeger et ruinam nuntiat,
Tempora grata fugantur, ingeruntur pessima,
Omnia mala propinquant et bona praetervolant.
3. Eugeni miselle plora: languor instat inprohus,
Vita transit, finis urguet, ira pendit caelitus,
Ianuam pulsat ut intret mortis ecee nuntius.
4. Cur, inique, concupiscis falsa mundi gaudia.
Cur caduca non relinquis, curris ad perennia?
Dum petis tantilla lucra, dona perdis maxima.
5. Dic, miser, carne soluta quid tibi solacium?
Nil boni portabis illic quo recedat ultio,
Poena te cremabit ardens, anxiabit spiritus...
9. Nolo me, pater, Averno mancipis incendio,
Flamma quo iugis adurat membra citra terminum;
Hic repende quod meremur, sit quies post transitum,

Молитва

Oratio

- Rex Deus immense, quo constat machina mundi,
Quod miser Eugenius posco, tu perface clemens.
Sit mihi recta fides, et falsis obvia sectis,
Sit mihi praecipue morum correctio praesens.
Sim carus, humilis, verax, cum tempore prudens,
Secreti tacitus et linguae famine cautus.
Da fidum socium, da fixum semper amicum.
Da blandum, sobrium, parcum castumque ministrum.
Non me pauperies cruciet, aut languor obuncet.
- 10 Sit comes alma salus, et sufficientia victus.
Absint divitiae, fastus et iurgia litis,
Invidia, luxus et ventris pensio turpis.
Crimine nec laedam quemquam, nec crimine laedar.
Sic bene velle queam, quo pravum posse recedat.
Nil turpe cupiam, faciam, vel proloquar umquam.
Te mens desideret, lingua canat, actio promat.
Da, Pater altitonans, undosum fletibus imbrem,
Quo valeam lacrimis culparum solvere moles.
Da, precor, auxilium, possim quo vincere mundum,
- 20 Et vitae stadium placido percurrere passu.
Cumque suprema dies mortis patefecerit urnam,
Coucede veniam, cui tollit culpa coronam.

Часть II

**ЛИТЕРАТУРА
КАРОЛИНГСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ
VIII—IX веков**

15. ПЕТР ПИЗАНСКИЙ (VIII в.)

PETRUS PISANUS

Один из деятелей первого этапа Каролингского Возрождения. По приглашению Карла прибыл в Аахен из итальянского города Пизы. Преподавал в придворной школе Карла и был его учителем. Петр Пизанский составил грамматику латинского языка, по которой учились воспитанники этой школы. В дальнейшем грамматика Петра использовалась в средневековых школах. Петр Пизанский известен и как поэт. Здесь приводится стихотворное послание Павлу Диакону (написанное им от имени Карла), в котором с похвалой говорится об учености Павла и его поэтическом искусстве.

Послание к Павлу Диакону

Versus ad Paulum Diaconum

1. Nos dicamus Christo laudem genitoris unico,
Mundi legitur librorum qui creator paginis,
Cuius fine clemens venit liberare perditos.
2. Ante saecula qui natus paterna substantia,
Ut salvaret, quos creavit, carnem nostram induit
Et innumeris ostendit virtutem miraculis.
3. Rupit tartara calcato draconis imperio,
Cuius mos terrarum orbem vastabat invidia,
Vinctos diu paradysi perduxit ad gaudia.
4. Qui te, Paule, poetarum vatumque doctissime,
Linguis variis ad nostram lampantem provinciam
Misit, ut inertes aptis fecundes seminibus.
5. Graeca cerneris Homerus, Latina Vergilius,
In Hebraea quoque Philo, Tertullus in artibus,
Flaccus crederis in metris, Tibullus eloquio.

6. Tu nos gestu docuisti exemplorum credere,
Quod amoris agro nostri plantatus radicitus
Tenearis nec ad prisca cor ducas latibula,
7. Cum grammaticae Latinis fecundare rivulis
Non cesses nocte dieque cupientis viscera
Partiumque satione Graecorum sub studio.
8. Haec nos facit firmiores doctrina laudabilis
Vestra de permansione qua fuit dubietas,
Quod te restis nostrae cinxit nec dimittit anchorae.
9. Credimus post Graecam, multis quam ostendis, regulam
Te iam doctis traditurum Hebraeorum studia,
Quibus ille Gamalihel doctor legis claruit.
10. Magnas tibi nos agamus, venerande, gratias,
Qui cupis Graeco susceptos erudire tramite.
Quam non ante sperabamus, nunc surrexit gloria.
11. Haud te latet, quod iubente Christo nostra filia
Michaelae comitante sollers maris spatia
Ad tenenda sceptrata regni transitura properat.
12. Hac pro causa Graecam doces clericos grammaticam
Nostros <ut> in eius pergant manentes obsequio
Et Graiorum videantur eruditi regulis.

XL [К читателю]

Hoc opus exiguo quod cernis tramite, lector,
Iam Petrus domini fecit amore sui.
Plurima, quae procerum tribuit purganda cilindro
Ordine sunt forsitan non bene dicta suo
Te flagito, praecibus, lector, si flecteris ullis
Ut dicas clarus: "Petre miselle, vale!"
Omnipotens dominus caeli terraeque creator
Lectorem foveat nocte dieque pium.

.....

Hic sunt prata meis, si credis, plena rosetis
Sume rosas manibus carpe reffectus iter!
Qui cupit, ecce bibat nostro de gurgite limphas
Vescaturque cibus me tribuente libri!
Desinat infandas mentis servare tenebras

Desinat et verbis bella ciere suis!
Ratificus servet quae textus littera monstrat,
Rex quoniam Christus pacifer ipae fuit.
Sumere nam flores si torva fronte superbos
De his exspectet, fessus ad ima ruat!
Iam sit vera salus, iam sit concordia sancta,
Iam resonent castris verba beata modis!

16. ПАВЕЛ ВАРНЕФРИД ДИАКОН (ок. 725—799)
PAULUS VARNEFRIDUS DIACONUS

Павел родился во Фриуле (Северная Италия) в знатной лангобардской семье, получил классическое образование при дворе короля Ратхиса, а потом жил при дворе последнего короля Лангобардии Деидерия, пользовался его особым доверием; был учителем его дочери Адильпергии.

Позднее переезжает в Беневент к герцогу Ариху, мужу Адильпергии, где пишет стихи, восхваляющие герцога (на стенах дворца и храма в Салерно сохранились некоторые из них), а потом уходит в монастырь Монте-Кассино.

В 774 (или 776) г. его брат Арахис, после поражения восстания во Фриуле, в числе других лангобардских заложников был увезен во Францию, а имущество было конфисковано. Через несколько лет Павел обращается к Карлу со стихотворным посланием и добивается у него помилования брата и других знатных заложников. Карл, зная об учености Павла, приглашает его во Францию, и с 782 по 786 гг. Павел живет в Аахене, становится приближенным Карла. Кроме того, он является одним из наиболее активных деятелей придворной Академии, созданной Карлом; пишет церковные гимны, стихотворные песнопения, надписи и пр.

В 787 г. он возвращается в монастырь Монте-Кассино, где и живет до конца своих дней, сохраняя дружеские отношения с Карлом и ведя с ним переписку (от лица Карла писал Алкуин). В Монте-Кассино Павел пишет свое самое известное произведение — «Историю лангобардов» в 6-ти книгах (*De gestis Langobardorum libri VI*). В этом труде, описывающем историю лангобардов с момента их вторжения из Скандинавии в Италию (568 г.) до смерти короля Лиутпранда (744 г.), Павел Диакон использует как обширную античную и раннесредневековую литературу, так и богатую устную фольклорную традицию (особенно при повествовании о древних временах). Эти народные сказания, легенды и песни являются также свидетельством существования народного эпического творчества на новых языках.

Послание к Петру Пизанскому
Versus ad Petrum Pisanum

1. Sensi, cuius verba cepi exarata paginis,
Nam a magno sunt directa, quae pusillus detulit.
Fortes me lacerti pulsant, non inbellis pueri.
2. Magnus dicor poetarum vatumque doctissimus
Omniumque praeminere gentium eloquio
Cordis et replere rura fecundis seminibus.
3. Totum hoc in meam cerno prolatum miseriam,
Totum hoc in meum caput dictum per hyroniam.
Heu, et laudibus deridor et cacinnis obprimor.
4. Dicor similis Homero, Flacco et Vergillio,
Similor Tertullo seu Philoni Memphitico,
Tibi quoque, Veronensis o Tibulle, conferor.
5. Peream, si quenquam horum imitari cupio,
Avia qui sunt sequuti pergentes per invium;
Potius sed, istos ego comparabo canibus.
6. Graiam nescio loquellam, ignoro Hebraicam.
Tres aut quattuor in scolis quas didici syllabas,
Ex his mihi est ferendus manipulus ad aream.
7. Nulla mihi aut flaventis est metalli copia
Aut argenti sive opum, desunt et marsuppia.
Vitam litteris ni emam, nihil est, quod tribuam.
8. Pretiosa quaeque vobis dona ferant divites,
Alii conportent gemmas Indicosque lapides:
Meo pura tribuetur voluntas in munere.
9. Anchora me sola vestri hic amoris detinet,
Nectar omne quod praecellit quodque flagrat optime.
Non de litteris captamus vanae laudem gloriae.
10. Nec me latet, sed exulto, quod pergat trans maria
Vestra, rector, et capessat sceptrum pulchra filia,
Ut per natam regni vires tendantur in Asiam.
11. Si non amplius in illa regione clerici
Graecae proferent loquellae, quam a me didicerint,
Vestri, mutis similati deridentur statuis.
12. Sed omnino ne linguarum dicar esse nescius,
Pauca, mihi quae fuerunt tradita puerulo,
Dicam; cetera fugerunt iam gravante senio.

О мальчике, который погиб, провалившись под лед
De puero qui in glacie extinctus est

Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Frigore concretas pondere rupit aquas.
Dumque imae partes rapido traherentur ab amni,
Praesecuit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
“Hoc peperit flammis, cetera”, dixit, “aquis.”

Стихотворение во славу озера Лара
Versus ad laudem Larii laci

- Ordinar unde tuas laudes, o maxime Lari?
Munificentias dotes ordinar unde tuas?
Cornua panda tibi sunt instar vertice tauri
Dant quoque sic nomen cornua panda tibi:
Munera magna vehis divinis divis asyilis,
Regificis mensis munera magna vehis.
Ver tibi semper inest, viridi dum cespite polles
Frigora dum superas, ver tibi semper inest.
Cinctus oliferis utroque es margine silvis
10 Numquam fronde cares cinctus oliviferis,
Punica mala rubent laetos hinc inde per hortos;
Mixta simul lauris Punica mala rebent.
Myrtea virga suis redolet de more corimbis
Apta est et foliis myrtea virga suis.
Vincit odore suo delatum Perside malum,
Citreon has omnes vincit odore suo.
Cedat et ipse tibi me iudice furvus Avernus
Epyrique lacus cedat et ipse tibi.
Cedat et ipse tibi vitrea qui Facinus unda est
20 Lucrinusque potens cedat et ipse tibi.
Vinceres omne fretum, si te calcasset Iesus,
Si Galilaeus eras, vinceres omne fretum.
Fluctibus ergo cave tremulis submergere lintres
Ne perdas homines fluctibus ergo cave.
Si scelus hoc fugias, semper laudabere cunctis;
Semper amandus eris, si scelus hoc fugias.
Sit tibi laus et honor, trinitas immensa, per aevum
Quae tam mira facis, sit tibi laus et honor
Qui legis ista, precor, “Paulo” dic “parce, redemptor,
Spernere neve velis, qui legis ista, precor.”

[Послание другу]

Angustae vitae fugiunt consortia Musae
Claustrorum septis nec habitare volunt,
Per rosulenta magis cupiunt sed ludere prata
Pauperiem fugiunt, deliciasque colunt:
Quapropter nobis aversae terga dederunt,
Et comitem spernunt me vocitare suum.
Inde est quod vobis inculta poemata mitto,
Suscipe sed libens qualiacumque tamen.
Inmodico flagrat de vestro pectus amore
Crede, pater, nostrum, semper amande mihi.
Et peream, si non tecum captare per aevum
Per domini munus regna beata volo.
Hoc mihi est votum, hoc fido pectore spero,
Hoc licet indignus nocte dieque precor.
Tu quoque, si felix vigeas de munere Christi,
Namque potes — misero redde, beate, vicem.
Ante potest flavos Herenus repedare suaves,
Ad fontem et versis pergere Tibris aquis,
Quam tuus e nostro labatur pectore vultus,
Ore colende mihi tempus in omne pater.

Басня о теленке и журавле

Fabula de vitulo et ciconia

Quaerebat merens matrem per prata vitellus,
Cruribus huic longis obvis venit avis,
Dicit: “Io frater, cur tristis pectore mugis,
Vel cur turbatus florida rura teris?
Qui sic respondit: “Soror”, est iam tertia nunc lux
Quo lac non tetigi et famulentus eo.”
Verba refert ales: “Ne cures talia, demens”:
Nam quia non suxi tertius annus abit.”
Ad quam indignatus fertur dixisse vitellus:
“Quo sis pasta cibo, en tua crura docent.”

Просительное послание Павла к Карлу

Versus Pauli ad regem precando

Verba tui famuli, rex summe, adtende serenus,
Respice et ad fletum cum pietate meum
Sum miser, ut mereor, quantum vix ullus in orbe est,

- Semper inest luctus tristis et hora mihi.
Septimus annus adest, ex quo nova causa dolores
Multiplices generat et mea corda quatit.
Captivus vestris et tunc germanus in oris
Est meus, afflicto pectore, nudus, egens.
Illius in patria coniunx miseranda per omnes
- 10 Mendicat plateas ore tremante cibos.
Quattuor hac turpi natos sustentat ab arte
Quos vix pannuciis praevallet illa, tegi.
Est mihi, quae primis Christo sacrata sub annis
Excubat, egregia simplicitate soror:
Haec sub sorte pari luctum sine fine retentas
Privata est oculis iam prope flendo suis
Quantulacumque fuit, direpta est nostra supellex,
Nec est, heu, miseris qui ferat ullus opem,
Coniunx est fratris rebus exclusa paternis,
- 20 Iamque sumus servis rusticitate pares.
Nubilitas periit miseris, accessit aegestas:
Debuimus, fateor, asperiora pati.
Et tandem finem his pie pone malis
Captivum patriae redde et civilibus arvis,
Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,
Cum modicis rebus culmina redde simul;
Mens nostra ut Christo laudes in secula frequentat,
Reddere qui solus praemia digna potest.

История лангобардов
Historia Longobardorum

Liber I

cap. 8 ...Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan victoriam de Winnilis postulaverint, illeque responderit, illis victoriam daturum, quos primum oriente sole conspexisset. Tunc accessisse Gambara(m) ad Pream, uxorem Godan, et Winnilis victoriam postulasse, Preaque consilium dedisse, ut Winnilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem componerent manequae primo cum viri adessent seseque Godan videndas pariter e regione, qua ille per fenestram orientem versus erat solitus aspicere, conlocarent. Atque ita factum fuisse. Quas cum Godan oriente sole conspiceret, dixisse: "Qui sunt ist longibarbi?" Tunc Freia subiunxisse, ut quibus nomen tribuerat, victoriam condonaret. Sicque Winnilis Godan victoriam concessisse. Haec risui digna sunt

et pro nihilo habenda. Victoria enim non potestati est adtributa hominum, sed de caelo potius ministratur.

cap. 9 Certum tamen est Langobardos ab intactae ferro barbae longitudine cum primus Winnili dicti fuerint, ita postmodum appellatos. Nam iuxta illorum linguam “lang” longam, “bart” barbam significat. Wotan sane, quem adiecta littera Gotan dixerunt, ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur; qui non circa haec tempora, sed longe antea, nec in Germania, sed in Graecia fuisse perhibetur...

cap. 20 ...Inter haec moritur Gudeoc, cui successit Glaffo, filius suus. Defuncto quoque Glaffone Tato eiusdem filius, septimus ascendit ad regnum. Egressi quoque Langobardi de Rugiland, habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico “feld” appellantur. Quo in loco dum per trium annorum spatia morarentur, bellum exortum est inter Tatonem atque Rodulfum Herolorum regem. Quos cum prius foedera necterent, causa inter eos discordiae ista fuit, Germanus Rodulfi regis ad Tatonem serendae pacis gratia venerat. Qui cum expleta legatione patriam repeteret, contigit, ut ante regis filiae domum, quae Rumetruda dicebatur, transitum haberet. Illa multitudinem virorum nobilemque comitatum aspiciens, interrogat, iste quis esse possit, qui tam sublime obsequium haberet? Dictumque illi est Rodulfi regis germanum legatione perfuncta patriam regredi. Mittit puella qui eum invitaret, ut vini poculum dignaretur accipere. Ille corde simplici, ut invitatus fuerat, venit, et quia erat statura pusillus, eum fastu superbiae puella despexit, verbaque adversus eum inrisoria protulit. Ad ille verecundia pariter et indignatione perfusus, talia rursus verba spondit, quae amplioem puellae confusionem adferrent. Tunc illa furore femineo succensa, dolorem cordis cohibere non valens, scelus, quod mente conciperat explere contendit. Simulat patientiam, vultum exhilarat, eumque verbis iocundioribus demulcens, ad sedendum invitat, talique eum in loco sedere constituit, quo parietis fenestram ad scapulas haberet. Quam fenestram quasi ob hospitis honorem, re autem vera, ne aliqua eum pulsaret suspicio, velamine texerat pretioso, praecipiens atrocissima belua propriis pueris, ut, cum ipsa quasi ad pincernam loquens “Misce” dixisset, illi eum a tergo lanceis perforarent. Factumque est; et mox crudelis femina signum dedit, iniqua mandata perficiuntur, ipseque vulneribus transfixus in terram corruens expiravit. Ea cum Rodulfo regi nuntiata fuissent, tam crudele germani funus ingemuit, dolorisque inpatiens, ad ulciscendam fratris mortem exarsit. Foedusque quod cum Tatone pepigerat inrumpens, eidem bellum indixit. Quid plura? Conveniunt utrorumque in campis patentibus acies. Rodulfus suos in pugna(m) dirigit; ipse in castris residens, de spe victoriae nihil ambigens, ad tabulam ludit. Erant siquidem tunc Heroli bellorum usibus exerciti multorumque iam strage

notissimi. Qui, sive ut expeditius bella gererent, sive ut inlatam ab hoste vulnus contemnerent, nudi pugnabant, operientes solummodo corporis verecunda. Horum itaque viribus rex indubitanter fidens, dum ipse securus ad tabulam luderet, unum e suis in arborem, quae forte aderat, ascendere iubet, quatenus ei suorum victoriam celerius referret, comminatus eius se caput abscisurum, si Herolorum aciem fugere nuntiaret. Is, cum Herolorum flecti acies et a Langobardis eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege saepius, quid Heroli gererent, eos optime pugnare respondit. Nec prius malum, quod cernebat, loqui non audens, aperuit, quam universas acies hostibus terga praeberent. Qui, licet sero, tandem in vocem erumpens: “Vae tibi”, inquit, “misera Herolia, quae celesti plecteris ira.” Ad haec verba commotus rex ait: “Numquid fugiunt Heroli mei?” At ille: “Non,” inquit, “hoc ego, sed tu, rex, ipse dixisti.” Tunc, ut in talibus fieri adsolet, rex ipse et omnes perturbati, dum quid agerent haesitarent, supervenientibus Langobardis graviter caeduntur. Rex quoque ipse nequiquam fortiter faciens, extinctus est. Herolorum vero exercitus, dum hac illacque diffugeret, tanta super eos caelitum ira respexit, ut viridantia camporum lina cernentes et natatiles esse aquas putarent dumque quasi nataturi brachia extenderent, crudeliter hostium feriebantur a gladiis. Tunc Langobardi, patrata victoria ingentem, quam in castris repererant inter se praedam dividunt. Tato vero Rodulfi vexillum, quod bandum appellant, eiusque galeam, quam in bello gestare consueverat, abstulit. Atque iam ex illo tempore ita omnis Herolorum virtus concidit, ut ultra super se regem omnimodo non haberent. Iam hinc Langobardi ditiores effecti, aucto de diversis gentibus, quas superaverant, exercitu, ultro coeperunt bella expetere et virtutis gloriam circumquaque protelare...

cap. 23 Gepidi igitur ac Langobardi conceptam iam dudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus praeparatur. Commisso itaque proelio, dum ambae acies fortiter dimicarent et neutra alteri cederet, contigit, ut in ipso certamine Alboin, filius Audoin, et Turismodus, Turisindi filius, sibi obvii fierent. Quem Alboin spata percutiens de equo praecipitatum extinxit. Cernentes Gepidi regis filium, per quem magna ex parte bellum constiterat, interisse, mox dissolutis animis fugam ineunt. Quos Langobardi insequentes acriter sternunt. Caesis quam plurimis ad detrahenda occisorum spolia revertuntur. Cumque peracta Langobardi victoria ad sedes proprias remeassent, regi suo Aldoin suggerunt, ut eius Alboin conviva fieret, cuius virtute in proelio victoriam cepissent; ut qui patri ita et in convivio comes esset. Quibus Aldoin respondit se hoc facere minime posse, ne ritum gentis infringeret. “Scitis,” inquit, “non esse aput nos consuetudinem, ut regis cum patre filius prandeat, nisi prius a regi gentis exterarum arma suscipiat.”

cap. 24 His Alboin auditis quadraginta solummodo secum iuvenes tollens ad Turisindum, cum quo dudum bellum gesserat, regem Gepidorum, profectus est causamque qua venerat intimavit. Qui eum benigne suscipiens, ad suum convivium invitavit atque ad suam dexteram, ubi Turismodus, eius quondam filius sedere consueverat, collocavit. Inter haec dum varii apparatus epulas caperent, Turisindus iam dudum sessionem filii mente revolvens natiq̃ue funus ad animum reducens praesentemque peremptorem eius loco resedere conspiciens suspiria alta trahens sese continere non potuit, sed tandem dolor in voce erupit: “Amabilis,” inquit, “mihi locus iste est, sed persona, quae in eo residet satis ad videndum gravis”. “Tunc regis alter qui aderat filius patris sermone stimulatus, Langobardos iniuriis lacessere coepit, asserens eos, quia a suris inferius candidis utebantur fasceolis, equabus, quibus crure tenus pedes albi sunt, similes esse dicens: “Foetulae sunt equae, quae simulatis”. Tunc unus e Langobardis ad haec ita respondit: “Perge,” ait, “in campum Asfeld, ibique procul dubio poteris experiri, quam valide istae, quas equas nominas, praevalent calcitrare, ubi sic tui dispersa sunt ossa quem admodum vilis iumentum in mediis pratis.” His auditis Gepidi confusionem ferre non valentes, vehementer in ira commoti sunt manifestasque iniurias vindicare nituntur; Langobardi econtra parati ad bellum, omnes ad gladium capulos manus iniciunt. Tunc rex a mensa prosiliens, sese in medium obiecit suosque ab ira belloque conpescuit, interminans primitus eum puniri, qui primus pugnam commisisset; non esse victoriam Deo placitam dicens, cum quis in domo propria hospitem perimit. Sic denique iurgio conpresso, iam deinceps laetis animis convivium peragunt. Sumensque Turisindus arma Turimodi, filii sui, ea Alboin tradidit, eumque cum pace incolumem ad patris regnum remisit. Reversus ad patrem Alboin, eiusque dehinc conviva effectus est. Qui dum cum patre laetus regias delicias caperet, ordine cuncta retulit, quae illi apud Gepidos in Turismodi regia contigissent. Mirantur qui aderant et laudant audaciam Alboin, nec minus adtollunt laudibus Turissindi maximam fidem...

cap. 27 ...Mortuus itaque est Aldoin, ac deinde regum iam decimus Alboin ad regendam patriam cunctorum votis accessit. Qui cum famosissimum et viribus clarum ubique nomen haberet, Chlotarius rex Francorum Chlotsuindam ei suam filiam in matrimonium sociavit... Obiit interea Turisindus, rex Gepidorum, cui successit Cunimundus in regno. Qui vindicare veteres Gepidorum iniurias cupiens, inrupto cum Langobardis foedere bellum potius quam pacem elegit... Committitur ergo proelium. Pugnatum est totis viribus. Langobardi victores effecti sunt, tanta in Gepidos ira saevientes, ut eo ad internitionem usque delerent atque ex copiosa multitudine vix nuntius suppresset. Turisindus proinde Chlotsuindum occidit,

caputque illius sublatum, ad bibendum ex eo poculum fecit. Quod genus poculi apud eos “Scala” dicitur, lingua vero latina patera vocitatur. Cuius filiam nomine Rosimundam cum magna simul multitudine diversi sexus et aetatis duxit captivam, quam, quia Chlotsuinda obierat, in suam, ut post patuit, perniciem duxit uxorem...

Liber II

cap. 4 Huius temporibus in provincia praecipue Liguria maxima pestilentia exorta est. Subito enim apparebant quaedam signacula per demos, hostia, vasa vel vestimenta, quae si quis voluisse abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum coeperunt nasci in inguinibus hominum vel in aliis delicatioribus locis glandulae in modum nucis seu dactuli, quas mox subsequebatur febrium intolerabilis aestus ita, ut triduo homo extingueretur. Si vero aliquis triduum transegisset, habebat spem vivendi. Erat autem ubique luctus, ubique lacrimae. Nam, ut vulgi rumor habebat (volentes) fugientes cladem vitare, relinquebantur domus desertae habitatoribus, solis catulis domum servantibus. Peculia sola remanebant in pascuis nullo adstante pastore. Cerneres pridem villas seu castra repleta agminibus hominum, postera vero die universis fugientibus cuncta esse in summo silentio. Fugiebant filii, cadavera insepulta parentum reliquentes, parentes, obliiti pietatis, viscera natos relinquebant aestuantes. Si quem forte antiqua pietas perstringebat, ut vellet sepelire proximum, restabat ipse insepultus; et dum obsequebatur, perimebatur, dum funeri obsequium praebebat ipsius funus sine obsequio manebat. Videres saeculum in antiquum redactum silentium: nulla vox in rure, nullus pastorum sibilus, nullae insidiae bestiarum in pecudibus, nulla damna in domesticis volucris. Sata transgressa metendi tempus intacta expetabant messorem; vinea amissis foliis radiantibus uvis inlaesa manebant hieme propinquante. Nocturnis seu diurnis horis personabat tuba bellantium, audiebatur a pluribus quasi murmur exercitus. Nulla erant vestigia commeantium, nullus cernebatur percussor (percussor), et tamen visum oculorum superabant cadavera mortuorum. Pastoralia loca versa fuerant in sepulturam hominum, et habitacula humana facta fuerant confugia bestiarum. Et haec quidem mala intra Italiam tantum usque ad fines gentium Allemanorum et Baioariorum soils Romanis acciderunt...

cap. 28 Qui rex (Alboin), postquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, insidiis suae coniugis interemptus est. Causa autem interfectionis eius haec fuit. Cum in convivio ultra quam oportuerat apud Veronam laetus resideret, cum poculo, quod de capite Cunimundi regis sui soceris fecerat, reginae ad bibendum vinum dari praecepit atque eam, ut cum patre suo laetanter biberet, invitavit. Hoc

ne cui videatur impossibile, veritatem in Christo loquor. Ego hoc poculum vidi in quodam die festo Ratchis principem, ut illut convivis suis ostentaret, manu tenentem. Igitur Rosemunda ubi rem animadvertit, altum concipiens in corde dolorem, quem compescere non valens mox in mariti necem patris funus vindicatura exarsit, consiliumque mox cum Helmechis, qui regis scilpor, hoc est armiger, et conlactaneus erat, ut regem interficeret, iniit. Qui reginae persuasit, ut ipsa Peredeo, qui erat vir fortissimus, in hoc consilium adsciret. Peredeo cum reginae suadenti tantum nefas consensum adhibere nollet, illa se noctu in lectulo suae vestiariae, cum qua Peredeo stupri consuetudinem habebat, supposuit; ubi Peredeo rem nescius veniens cum regina concubuit. Cumque illa patrato iam scelere ab eo quaereret, quam se esse existimaret, et ipse nomen suae amicae, quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: “Nequaquam ut putas sed ego Rosemunda sum,” inquit. “certe nunc talem rem, Peredeo, perpetrata habes, ut aut tu Alboin interfecies, aut ipse te suo gladio extinguet”. Tunc ille intellexit malum, quod fecit, et qui sponte noluerat, tali modo in regis necem coactus adsensit. Tunc Rosemunda, dum se Alboin in meridie sopori dedisset, magnum in palatio silentium fieri praecipiens, omnia arma subtrahens spatham illius ad lectuli caput, ne tolli aut evaginari possit, fortiter conligavit, et iuxta consilium Peredeo Helmechis interfectorem omni bestia crudelior introduxit. Alboin subito de sopore experrectus, malum, quod imminabat, intellegens, manum citius ad spatham porrexit, quam strictius religatam abstrahere non valens adprehenso tamen scabello subpedaneo se cum eo per aliquod spatium defendit. Sed heu pro dolor! Vir bellicosissimus et summae audaciae nihil contra hostem praevalens, quasi unus de inertibus interfectus est, uniusque mulierculae consilio periit, qui per tot hostium strages bello famosissimus extitit...

cap. 29 Igitur Helmechis, extincto Alboin, regnum eius invadere conatus est. Sed minime potuit, quia Langobardi nimium de morte illius dolentes eum moliebantur extinguere. Statimque Rosemunda Longino, praefecto Ravennae mandavit, ut citius navem dirigeret, quae eos suscipere possit. Longinus tali nuntio laetus effectus, festinanter navem direxit, in qua Helmechis cum Rosemunda, sua iam coniuge, noctu fugientes ingressi sunt, auferentesque secum Albsuindam, regis filiam, et omnem Langobardorum thesaurum, velocius Ravennam pervenerunt. Tunc Longinus praefectus suadere coepit Rosemundae, ut Helmechis interficeret et eius se nuptiis copularet. Illa ut erat ad omnem nequitiam facilis, dum optat Ravennatum domina fieri, ad tantum perpetrandum facinus adsensum dedit; atque dum Helmechis se in balneo ablueret, egredienti ei de lavacro veneni poculum, quod salutis se asseverabat, propinavit. Ille, ubi sensit se mortis

poculum bibisse, Rosemunda(m) evaginato super eam gladio, quod reliquum erat bibere coegit. Sicque Dei omnipotentis iudicio interfectores iniquissimi uno momento perierunt.

Liber III

cap. 30 ...rex Authari legatos post haec ad Baioariam misit, qui Garibaldi, eorum regis, filiam sibi in matrimonium peterent. Quos ille benigne suscipiens Theudelindam suam filiam Authari se daturum promisit. Qui legati revertentes cum haec Authari nuntiavissent, ille per semet ipsum suam sponsam videre cupiens, paucis secum sed expeditis ex Langobardis adhibitis unumque sibi fidelissimum et quasi seniore[m] secum ducens, sine mora ad Baioariam perrexit. Qui cum in conspectum Garibaldi regis iuxta morem legatorum introducti essent, et qui cum Authari quasi senior venerat, post salutationem verba, ut moris est, intulusset; Authari, cum a nullo illius gentis cognosceretur, ad regem Garibaldum propinquius accedens ait: “Dominus meus Authari rex me proprie ob hoc direxit, ut vestram filiam, ipsius sponsam, quae nostra domina futura est, debeam conspicere, ut qualis eius forma sit, meo velim domino certius nuntiare.” Cumque rex haec audiens filiam venire iussisset, eamque Authari, ut erat satis eleganti forma, tacito nutu contemplatus esset, eique satis per omnia complacuisse[t], ait ad regem: “Quia talem filiae vestrae personam cernimus, ut eam merito nostram reginam fieri optemus, si placet vestrae potestati, de eius manu, sicut nobis postea factura est, vini poculum sumere praeoptamus”. Cumque rex id, ut fieri deberet, annuisset, illa accepto vini poculo ei prius, qui senior esse videbatur, propinavit. Deinde cum Authari, quem suum esse sponsum nesciebat porrexisset, ille, postquam bibit ac poculum redderet, eius manu(m), nemine animadvertente digito tetigit dextramque suam sibi a fronte per nasum ac faciem produxit. Illa hoc suae nutrici rubore perfusa nuntiavit. Cui nutrix sua ait: “Iste nisi ipse rex et sponsus tuus esset, te omnino tangere non auderet. Sed interim sileamus, ne hoc patri tuo fiat cognitum. Re enim vera digna persona est, quae tenere debeat regnum et tuo sociari coniugio”. Erat autem tunc Authari iuvenali aetate floridus, statura decens, candido crine perfusus et satis decorus aspectu. Qui mox a rege commeatu accepto iter patriam reversuri arripiunt...

...Igitur Authari cum iam prope Italiae fines venisset secumque adhuc qui eum deducebant Baioarios haberet, erexit se quantum super equum, cui praesidebat, potuit et toto adnisu securiculam, quam manu gestabat, in arborem, quae proximior aderat, fixit, eamque fixam reliquit adiciens haec insuper verbis: “Talem Authari feritam facere solet.” Cumque haec dixisset, tunc intellexerunt Baioarii,

qui cum eo comitabantur, eum ipsum regem Authari esse. Denique post aliquod tempus, cum propter Francorum adventum perturbatio Garibaldo regi advenisset, Theudelinda, eius filia, cum suo germano nomine Gunduald ad Italiam confugit seque adventare Authari suo sponso nuntiavit. Cui statim ille obviam cum magno apparatu nuptias celebraturus in campum Sardis, qui super Veronam est occurrens eandem cunctis laetantibus in coniugium Idus Maias accepit. Erat autem tunc ibi inter ceteros Langobardorum duces Agidulf, dux Taurinensium civitatis. Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agidulf quendam de suis aruspice puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum portenderent ictus fulminum, intellegebat. Qui secreto, cum Agidulf ad requisita naturae residebat, eidem dixit: “Mulier ista, quae modo rege nostro nupsit, tua non post multum tempus coniunx futura est”. Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est. Cui ille: “Ego quidem, inquit, occidi possum nam certe ad hoc ista in hanc patriam femina venit, ut tuis debeat nuptiis copulari.” Quod ita quoque post factum est.

cap. 35 Interim dum legati Authari regis in Francia morarentur, rex Athari apud Ticinum Nonas Septembris (590 a.) veneno, ut tradunt, accepto moritur, postquam sex regnaverant annos., ...Regina vero Theodelinda quia satis placebat Langobardis, permiserunt eam in regia consistere dignitate, suadentes ei, ut sibi quem ipsa voluisset ex omnibus Langobardis virum eligeret, talem scilicet, qui regnum regere utiliter possit. Illa vero consilium cum prudentibus habens, Agidulfum ducem Taurinatum et sibi virum et Langobardorum genti regem elegit. Erat enim isdem vir strenuus et bellicosus et tam forma, quam animo ad regni gubernacula coaptatus. Cui statim regina ad se venire mandavit, ipsaque ei obviam ad Laumellum oppidum properavit. Qui cum ad eam venisset, ipsa sibi post aliquot verba vinum propinari fecit. Quae cum prior bibisset, residuum Agidulfo ad bibendum tribuit. Is cum reginae accepto poculo manum honorabiliter osculatus esset, regina cum rubore subridens, non deberi sibi manum osculari ait, quem osculum ad os iugere oporteret. Moxque eum ad suum basium erigens ei de suis nuptiis deque regni dignitate aperuit. Quid plura? Celebrantur cum magna laetitia nuptiae; suscepit Agidulfus, qui fuerat cognatus regis Authari, incohante iam mense Novembrio regiam dignitatem...

Liber IV

cap. 22 Ibi (in Modicia) etiam praefata regina (Hedelinda) sibi palatium condidit, in aliquot et de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua pictura

manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondebant, vel qualis illis vestitus qualisque habitus erat, Siquidem cervicem usque ad os [capillos] dimissos habentes, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant lanea et maxime lineae, qualia Anglisaxonibus habere solent, ornata institis latioribus vario colore contextis. Calcei vero eis erant usque ad summam pollicem pene aperti et alternatim laqueis corrigiarum retenti.

cap. 37 Circa haec tempora rex Avarum, quern sua lingua Cacanum appellant, cum innumerabili multitudine veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic Gisulfus Foroiolanus dux cum Langobardis, quos habere poterat, audacter occurrit; sed quamvis forti animositate contra inmensam multitudinem bellum cum paucis gereret, undique tamen circumseptus cum omnibus pene suis extinctus est. Uxor vero eiusdem Gisulfi nomine Romilda cum Langobardis, qui evaserant, sive eorum uxoribus et filiis qui in bello perierant, intra murorum Foroiulani castris muniit septa. Huic erant filii Taso et Cacco iam adoliscetes, Roduald vero et Grimuald adhuc in puerili aetate constituti. Habebat vero et filias quattuor quarum una Appa, alia Gaila vocabatur, duarum vero nomina non retinemus. Communierant se quoque Langobardi et in reliquis castris quae his vicina erant... Pari etiam modo et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est Avaribus, praeda fierent, se communivere. Avars vero per omnes Foroiulanorum fines discurrentes omnia incendiis et rapinis vastantes Foroiulanorum oppidum obsidione claudunt et totis viribus expugnare moliuntur. Horum rex, id est cakanus, dum circa muros armatus cum magno equitatu perambulare, ut, qua ex parte urbem facilius expugnare posset, inquireret hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuvenili aetate florentem, meretrix nefaria concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus, qui aderant, traderet. Quod rex barbarus audiens eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit, eamque se in matrimonium accipere spondit. Illa vero nihil morata, portas Foroiulensis castris aperuit et ad suam cunctorumque qui aderant perniciem hostem introduxit. Ingressi vero Avars cum rege suo Foroiuli universa, quae invenire poterant rapinis diripiunt; ipsamque urbem flammis concremant, universos, quos reppererant, captivos adducunt, fallaciter tamen eis promittentes, quod eos, unde digressi fuerant, Pannoniae in finibus collocarent. Qui cum patriam revertentes ad campum, quem Sacrum nominant, pervenissent, omnes, qui iam in maiore aetate constituti erant, Langobardos gladio perimere statuum, mulieres vero et parvulos captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Cacco seu Raduald, filii Gisulfi et Romildae, cum hanc Avarorum malitiam cognovissent, statim ascensis equis fugam arripiunt. E quibus unus Grimualdum, puerulum fratrem suum, dum

existimaret utpote parvulum super equum currentem se tenere non posse, melius ducens eundem gladio perimere, quam captivitatis iugum sustinere, eum occidere voluit. Cum igitur, ut eum percuteret lanceam elevasset, puer lacrimans exclamavit dicens: “Noli me pungere, quia possum me super equum tenere.” Qui iniecta manu eum per brachium adprehendens super nudum equi dorsum posuit eundemque, ut si posset se continere, hortatus est. Puer vero frenum equi manu arripiens fugientes germanos et ipse secutus est. Quo conperto Avars mox ascensis equis eos persecuti sunt; sed reliquis veloci fuga evadentibus Grimald puerulus ab uno eorum, qui velocius cucurrerat, capitur. Nec tamen eum suus comprehensor gladio ferire propter parvitatem aetatis dignatus est, sed sibi eundem potius servitutum reservavit. Cumque eum ad castra revertens adpreheso eiusdem equi freno reduceret deque tam nobili praeda exultaret — erat enim ipse puerulus eleganti forma, micantibus oculis, lacteo crine perfusus — qui, cum se captivum trahi doleret, *Ingentes animos angusto in pectore versans*, ense, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahente Avarem, quantulo adnisi voluit, capitis in vertice percussit. Moxque ad cerebrum ictus perveniens hostis ab equo deiectus est. Puer vero Grimald verso equo fugam laetabundus arripiens, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua nuntiato insuper hostis interitu inestimabile gaudium fecit. Avars vero omnes Langobardos, qui iam in virili aetate erant, gladio perimunt, mulieres vero et parvulos captivitatis iugo addicunt. Romildam vero, quae totius malitiae caput extitit, rex Avarum propter iusiurandum, sicut eis sponderat, nocte una quasi in matrimonio habuit, novissime vero duodecim Avaribus tradidit, qui eam per totam noctem vicibus succedentes libidine vexarent. Postmodum quoque palum in medio campo configi praeciens eandem in eius acumine inseri mandavit, haec insuper exprobrando inquit: “Igitur dira proditrix patriae tali exitio periit, quae amplius suae libidini, quam civium et consanguineorum saluti prospexit. Filiae vero eius non matris libidinem secutae, sed civitatis amori studentes, ne a barbaris contaminarentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mammas sub fascis posuerunt, quae ex calore putrefactae odorem foetidum exhalabant. Cumque eos vellent Avars contingere, non sustinentes foetorem putabant eas naturaliter ita foetere, procul ab eis cum execratione recedentes atque dicentes omnes Langobardas foetidas esse. Hac igitur arte Avarum libidinem puellae nobiles evadentes et ipsae castae servatae sunt, et utile servandae castitatis, si quid tale feminis contingerit, mandaverunt exemplum. Quae postea per diversas regiones venundatae iuxta nobilitatem suam dignis sunt nuptiis petitae. Nam una earum Alemannorum regi, alia vero dicitur Baioariorum principi nupsisse...

cap. 51 Igitur Aripert postquam apud Ticinum per annos novem Langobardos rexerat diem obiens, regnum duobus filiis suis adhuc adolescentibus Perctarit et Godeperto regendum reliquit (661 a.). Et Godepert quidem Ticini sedem regni habuit, Perctarit vero in civitate Mediolanensi. Inter quos fratres facientibus malignis hominibus discordiae et odiorum fomes surrexit, in tantum, ut alter alterius regnum invaderse conaretur. Qua de re Godepertus Garipaldum Taurinatum ducem ad Grimuald Beneventanorum strenuum tum ductorem direxit, invitans eum, ut quantotius veniret et sibi adversus germanum suum Perctarit auxilium ferret, regisque filiam, suam germanam, ei se daturum promittens. Sed legatus ipse se fraudulenter contra suum dominum agens Grimualdum exhortatus est, ut veniret et Langobardorum regnum, quod adolescentes germani dissipabant ipse arriperet, qui aetate maturus, consilio providus et viribus fortis existeret. Grimuald haec audiens mox animum ad regnum Langobardorum obtinendum erexit. Ordinatique apud Beneventum Romualdum suum filium ducem, ipse cum electa manu Ticinum profecturus iter arripuit ac per omnes civitates, per quas viam habuit, sibi amicos et adiutores ad regnum percipiendum adscivit. Transemundum vero comitem Capuanum per Spoletium et Tusciam direxit, ut eius regionis Langobardos suo consortio coaptaret. Qui imperata sibi strenue perficiens; ei cum multis adiutoribus apud Aemiliam in itinere occurrit. Igitur Grimuald, cum prope Placentiam cum robusta virorum multitudine advenisset, Garipaldum, qui legatus ad eum missus a Godeperto fuerat, Ticinum praemisit, ut eidem Godeperto de suo adventu nuntiaret. Qui ad Godepertum veniens Grimualdum citius adventare dixit. Cumque Godepert ab eo quaereret, quo in loco eidem Grimualdo hospitium parare deberet, Garipald ita respondit: quod dignum esset, ut Grimualdus, qui pro eius causa venerat eiusque sororem accepturus esse hospitium inter palatium haberet. Quod ita quoque factum est. Nam adveniens Grimuald intra palatium mansionem accepit. Isdem vero Garipald, totius nequitiae seminator, Godeperto persuasit, ut non aliter quam lorica sub veste indutus cum Grimualdo locuturus veniret, asserens quia eum Grimuald occidere vellet. Rursus idem fallendi artifex ad Grimualdum veniens dixit, quod, nisi se fortiter praepararet, eum Godepertus suo gladio perimeret, asseverans Godepertum, quando cum eo ad conloquendum veniret, lorica sub veste gestare. Quid plura? Cum ad conloquium crastino venissent, et Godepertum post salutationem Grimualdus amplexatus esset, statim sensit, quod lorica sub veste gestaret. Nec mora evaginato gladio eum vita privavit. Regnumque eius et omnem potentiam invadens suae subdidit ditioni. Habebat autem tunc Godepert iam filium parvulum nomine Raginpertum, qui a Godeperti fidelibus sublatus et occulte

nutritus est. Nec eum Grimuald persequi curavit, quippe qui adhuc infantulus esset. Quo audito Perctarit, qui aput Mediolanum regnabat, quod germanus eius esset extinctus, quanta potuit velocitate fugam arripuit atque ad regem Avarum cacantum pervenit, uxorem Rodelindam et parvulum filium nomine Cunicpertum relinquens, quos Grimuald Beneventum in exilium direxit. His ita gestis Garipaldus, cuius instigatione et certamine ista patrata sunt — et non solum haec egerat, sed fraudem in legatione sua fecerat, dum munera, quae deferre Beneventum debuerat, non integra deportasset — talium ergo operum patrator non diu laetatus est. Erat quidam parvus homunculus ex propria familia Godeperti oriundus in civitate Taurinatum. Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laevaue manu se ad columellam tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginatum ensam sub amictu tenens cum iuxta Garipald venisset, ut pertransiret, ipse elevato amictu toto admisu eodem ense in cervice(m) percussit caputque eius protinus amputavit. Super quem, qui cum Garipaldo venerant inruentes multis eum ictuum vulneribus occiderunt. Qui licet occubuerit, tamen Godeperti, sui domini, iniuriam insigniter ultus est.

Liber V

cap. 2 Qui (Grimuald) postquam conperit Perctarit profugum Scithiam appetisse et aput cacantum demorari, eidem cacano, Avarum regi per legatos mandavit, ut, si Perctarit in suo regno detineret, cum Langobardis et secum pacem, quam hactenus habuerat, deinceps habere non possit. Haec Avarum rex audiens adscito Perctarit dixit ei, ut in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Avarum cum Langobardis inimicitias contraherent. Perctarit vero haec audiens Italiam ad Grimualdum reversurus repetiit, audierat enim eum clementissimum esse. Igitur, cum ad Laudensem civitatem venisset, misit ante se ad Grimualdum regem Unulfum sibi fidelissimum virum, qui suum ei adventum nuntiaret. Unulfus vero ad regem veniens Perctarit in eius fide adventare nuntiavit. Haec ille audiens fidenter promisit in sua eum fide venientem nihil mali passurum fore. Inter haec Perctarit adveniens ad Grimualdum ingressus, cum eius se vestigiis adolvere conatus esset, rex eum clementer retenuit atque ad suum osculum erexit. Ad quem Perctarit: “Servus tuus sum,” inquit, “sciens te christianissimum et pium esse, cum possim inter paganos vivere, fretus de tua clementia ad tua vestigia veni.” Cui rex, ut solebat, iureiurando ita repromisit dicens: “Per eum, qui me nasci fecit, postquam in meam fidem ad me venisti, nihil in aliquo mali patieris, sed ita te ordinabo, ut decenter vivere possis.” Tunc ei in speciosa domo hospitium praebens eum post viae laborem

habere requiem iussit, praecipiens eidem ex publico victum et quaeque essent necessaria largius ministrari. Perctarit vero, cum ad hospitium sibi a rege praeparatum venisset, mox ad eum Ticinensium civium coeperunt turmae concurrere, ut eum vel viderent, vel pristina notitia cognitum salutarent. Verum quid non mala lingua inrumpere potest? Mox namque venientes ad regem quidam maligni adolores regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius vita privaret, — ipse regnum protinus cum vita perderet; adseverantes ob hoc ad eum totam concurrere civitatem. His auditis Grimuald nimium credulus effectus et quod promiserat oblitus in innocentis Perctarit statim necem accenditur, consiliumque iniit, qualiter eum, quia iam hora tardior erat, in crastino vita privaret. Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina praecipua variaque potionum genera transmisit, ut eum inebriare possit, quatenus multa eadem nocte potatione resolutus vinoque sepultus de sua nihil salute cogitare valeret. Tunc unus, qui eius patris obsequio fuerat, cum eidem Perctarit ferculum regium adtulisset, quasi eum salutaturus sub mensam caput mittens eidem secreto, quia rex eum occidere disponderet, nuntiavit. Perctarit vero statim suo pincernae praecepit, ut sibi in fiala argentea non aliud, quam aliquantulum aquae propinaret. Cumque hi, qui diversi generis potiones ei a rege deferebant, de verbo regis eum rogarent, ut totam fialam biberet, ille in honorem regis se totam bibere promittens parum aquae libabat de argenteo calice. Qui ministri dum haec regi nuntiarent, quod ille avidissime biberet, rex laetus respondit: “Bibat ebriosus ille; cras enim pariter eadem vina mixta cum sanguine refundet.” Perctarit vero Unulfum citius ad se adscitum de suo? morte ei regis consilium nuntiavit. Qui statim ad domum suam puerum misit, ut sibi lectisternia deferret, lectumque sibi iuxta stratum Perctarit fieri praecepit. Nec mora rex Grimuald suos satellites direxit, qui domum, in qua Perctarit quiescebat, ne aliquo modo effugere possit, custodire deberent. Cumque coena finita esset, et egressis omnibus Perctarit tantum et Unulfus ac vestiarius Perctarit remansissent, qui utique eidem satis erant fideles, consilium ei aperiunt et obsecrant eum, ut, cum Perctarit fugeret, ipse eum quamdiu possit intra eodem cubiculo quiescere simularet. Cumque se ille hoc facturum spondisset, Unulfus pannos suos lectaricios et culcitram ursinamque pellem supra dorsum ac cervicem Perctarit imposuit, eumque ex consilio quasi rusticanum servum extra ianuam impellere coepit multosque ei iniurias faciens, fuste eum insuper percutere desuper et arguere non cessabat ita, ut impulsus atque ictus saepius ad terram corrueret. Cumque eundem Unulfum regii satellites, qui ad custodiam positi erant, requirerent, quid hoc esset: “Servus iste,” inquit, “nequam lectum mini in cubiculo ebriosi istius Perctari statuit, qui in tantum vino plenus est, ut quasi mortuus ita cubet. Sed satis est, quod eius

nunc usque amentiam secutus sum, iam deinceps in vita domini regis in domo propria manebo.” Haec illi audientes et vera, quae audierant esse credentes, laeti effecti sunt, et eum pariterque Perctarit, quem putabat servum et qui opertum, ne agnosceretur, habebat caput, locum illis dantes abire permiserunt. Illis autem abeuntibus vestiarius ille fidelissimus obserato diligenter ostio remansit intrinsecus solus. Unulfus vero Perctarit de muro anguli, qui est a parte Ticini fluminis, per funem deposuit eique quos potuit socios coniunxit. Qui arreptis, quos in pastu invenerant, equis eadem nocte ad Astensem properant civitatem, in qua Perctarit amici manebant et qui adhuc Grimualdo rebelles extabant. Deinde quantotius Perctarit Taurinensem urbem petens ac post claustra Italiae transgressus Francorum ad patriam pervenit. Sicque Deus omnipotens dispositione misericordiae innocentem a morte eripuit et regem ex animo bona facere cupientem a offensione servavit.

cap. 3 At vero rex Grimoald dum Perctarit in hospitio suo quiescere putaret, ab eodem hospitio usque ad palatium suum acies hominum hinc et inde adstare fecit, ut per eorum medio Perctarit deduceretur, quatenus effugere minime possit. Cumque a rege missi venissent, qui Perctarit ad palatium evocarent, et ad ostium, quo eum quiescere putabant, pulsassent, vestiarius ille, qui introrsus erat, rogabat eos dicens: “Misericordiam cum eo facite eumque paululum quiescere sinite, quia adhuc de itinere lassus gravissimo somno deprimitur.” Quod cum illi adquievissent (audivissent?), hoc ipsum regi nuntiaverunt, quia adhuc Perctarit gravi somno quiesceret. Tunc ille: “Sic,” inquit, “hesterna sera se vino opplevit, ut adhuc vigilare non possit.” Quibus tamen praecepit, ut mox eum excitatum ad palatium deducerent. Qui venientes ad ianuam cubiculi in quo Perctarit sperabant quiescere, coeperunt acrius pulsare. Tunc vestiarius ille rursum eos rogare coepit, ut quasi eundem Perctarit aliquantulum adhuc dormire permitterent. Qui irati vociferantes iam satis ebriosum illum quievisse mox calcibus eiusdem cubiculi ostium confringunt, ingressique Perctarit in lectulo requirunt. Quem cum non invenissent, ad requisita eum naturae residere suspicati sunt. Quem cum nec ibi repperissent, vestiarius illum interrogant, quid de Perctarit factum fuisset. Quibus ille fugisse eum respondit. Quem statim capillis adprehensum furentes eumque verberantes ad palatium pertrahunt. Eumque in regis praesentiam perducentes fugae Perctarit hunc esse conscium ideoque morte dignissimum dicunt. Quem rex dimitti praecepit eumque per ordinem, qualiter Perctarit effugisset, inquisivit. Ille regi universa sicut acta fuerant retulit. Tunc rex a circumstantibus requisivit dicens: “Quid vobis de homine isto videtur, qui talia perpetravit?” Tunc omnes una voce responderunt esse eum dignum multis suppliciis excruciatum interire.

At rex: “Per (eum), qui me nasci fecit,” inquit, “dignus est homo iste bene haberi, qui se pro fide sui domini morti tradere non recusavit.” Eumque mox inter suos vestiarios esse praecepit ammonens eum, ut sibi eandem fidem, quam Perctarit habuerat, servaret; multa se ei commoda largiturum promittens. Cumque rex requireret, quid de Unulfo factum fuisset, nuntiatum est ei, quod in beati archangeli Michahelis basilicam confugium fecisset. Qui mox ad eum misit sponte promittens, quod nihil pateretur mali, tantum in sua fide veniret. Unulfus vero talem promissionem audiens mox ad palatium venit atque ad regis vestigia provolutus, interrogatus ab eo est, quomodo aut qualiter Perctarit evadere potuisset. At ille cum ei cuncta ex ordine retulisset, rex eius fidem et prudentiam conlaudans omnes eius facultates et quidquid habere poterat eidem clementer concessit.

Liber VI

cap. 5 His temporibus per indictionem octavam luna eclypsin passa est. Solis quoque eclipsis eodem pene tempore, hora diei quasi decima, quinto Nonas Maias effecta est. Moxque subsecuta gravissima pestis est tribus mensibus, hoc est Iulio, Augusto et Septembrio; tantaque fuit multitudo morientium, ut etiam parentes cum filiis atque fratres cum sororibus, bini per feretra positi, apud urbem Romam ad sepulchra ducerentur. Pari etiam modo haec pestilentia Ticinum quoque depopulata est, ita, ut cunctis civibus per iuga montium seu per diversa loca fugientibus in foro et per plateas civitatis herbae et fructus nascerentur. Tuncque visibiliter multis apparuit, quia bonus et malus angelus noctu per civitatem pergerent, et ex iussu boni angeli malus angelus, qui videbatur venabulum manu ferre, quoties de venabulo hostium cuiuscumque domus percussisset, tot de eadem domo die sequenti homines interirent. Tunc cuidam per revelationem dictum est, quod pestis ipsa prius non quiesceret, quam in basilica Beati Petri, quae ad Vincula dicitur, sancti Sebastiani martyris altarium poneretur. Factumque est, et delatis ab urbe Roma beati Sebastiani martyris reliquiis mox in iam dicta basilica altarium constitum est, pestis ipsa quievit...

17. АЛКУИН (АЛЬБИН) (ок. 730—804)

ALCUINUS (ALBINUS)

Алкуин родился в Англии, в англосаксонской семье. Учился в школе кафедрального собора в Йорке (Eboracus), где изучал латинскую словесность (как древних авторов, особенно Вергилия, Овидия, Лукана, Цицерона, Плиния, так и Отцов Церкви), а впоследствии стал руководителем этой школы. Встретившись в 781 г. во время поездки в Рим с Карлом Великим, он прини-

мает приглашение Карла перейти к нему на службу и уже в следующем году приезжает в Аахен, где становится советником Карла и учителем его детей. Более десяти лет Алкуин периодически возвращается в Йорк и лишь в 793 г. окончательно переселяется во Францию, возглавив Академию Карла и его «Палатинскую школу». Помимо педагогической и литературной деятельности Алкуин недолгое время выполняет ряд дипломатических поручений Карла. Но уже в 796 г. он становится аббатом монастыря Св. Мартина и оставляет политическую деятельность, целиком посвятив себя литературе. С этого времени и до конца своих дней он безвыездно живет в монастыре.

Алкуин оставил после себя обширное и весьма разнообразное литературное наследие. Результатом его педагогической деятельности в Йоркской и «Палатинской» школах были многочисленные учебники, например, учебник грамматики в виде диалога двух учеников (использовался до XV века), учебник риторики (с приложением об этике), учебник диалектики в виде диалога Алкуина с королем Карлом, трактат об орфографии, комментарий к латинской грамматике Присциана, астрономический трактат о луне и високосном годе, сборник арифметических задач «для изощрения ума юношей».

Богословские труды включают трактат о Святой Троице, комментарии к Священному Писанию, Жития Святых, поэму «О Святых Йоркской церкви». Большую историческую ценность представляют его письма (ок. 300). Собственно литературную часть его наследия составляют многочисленные стихотворные послания (к королю, придворным, друзьям, ученикам и т.д.), надписи на книгах и зданиях и т.д. Алкуину приписывают и поэтический дебат «Словопрение зимы и лета», написанный в традиции буколической поэзии Вергилия.

Грамматика Grammatica

Discipulus. Audivimus, o doctissime magister, saepius te dicentem quod philosophia esset omnium virtutum magistra, et haec sola fuisset quae inter omnes saeculi divitias nunquam miserum se possidentem reliquisset. Incitasti nos, ut vere fatemur, his dictis ad tam excellentis felicitatis indagationem, scire cupientes quae esset hujus magisterii summa, vel quibus gradibus ascendi potuisset ad eam. Aetas [enim] nostra tenera est, et te non dante dexteram sola surgere satis infirma est. Animi vero nostri naturam esse intelligimus in corde, seu oculorum in capite. Oculi itaque si splendore solis, vel alia qualibet lucis praesentia asperguntur,

perspicacissime, quidquid obtutibus occurrit, discernere valent: caeterum sine lucis accessu in tenebris manere notissimum est. Sic animi vigor acceptabilis est sapientiae, si erit qui eam illustrare incipiat.

— **Magister.** Bene siquidem, filii, comparisonem oculorum et animi protulistis. Sed qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, illuminet mentes vestras, ut in ea proficere valeatis philosophia, quae nunquam, ut dixistis, deserit possidentem.

Discipulus. Scimus, magister, scimus certissime quod ab eo postulandum est qui dat affluenter et nulli improperat. Nos tamen morulis quibusdam instruendi sumus, et quasi infirmi tardiore gressu ducendi, quousque aliquid fortitudinis accrescat in nobis. Ignem siquidem silex naturaliter habet in se, qui solet exire ad ictus. Naturale itaque est mentibus humanis scientiae lumen, sed nisi crebra doctoris intentione excutiat, in se quasi scintilla in silice latet.

— **Magister.** Est equidem facile viam vobis demonstrare sapientiae, si eam tantummodo propter Deum, [propter rerum scientiam], propter puritatem animae, propter veritatem cognoscendam, etiam et propter seipsum diligatis; et non propter humanam laudem, vel honores saeculi, vel etiam divitiarum fallaces voluptates, quae omnia quanto plus amantur, tanto longius aberrare faciunt a vero scientiae lumine ista quaerentes: velut ebrius domum, quo tramite revertatur, ignorat.

Discipulus. Fatemur scilicet nos beatitudinem amasse: sed si qua possit in hoc saeculo esse ignoramus.

— **Magister.** Est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas: sed ad falsa quaedam plurimos eorum devius error abducit. Quorum quidem alii maximam felicitatem divitiis abundare credunt, alii honoribus gaudent, alii potentia congratulantur, alii voluptatibus delectantur, alii laudibus inhiant. Quae diligentius considerata tantis implicantur calamitatibus, ut vix aliquid beatitudinis habere videantur. Haec enim sibi somniantes veram aliqui felicitatem fore existimant, et dum eos ad verum bonum naturalis intentio ducit, multiplex tamen error propter ignorantiam abducit.

Discipulus. Quis sanum sapiens haec esse transitoria ignorat? tamen huius vitae viatorem horum abundantia adjuvari quis nesciat?

— **Magister.** Moderatus eorum usus adjuvat, nimius gravat. Unde philosophicum illud valet elogium: Ne quid nimis.

Discipulus. Notum est, omnia nimia nocere. Sed usque ad quem finem eorum est, quae paulo ante numerasti, abundantia petenda?

— **Magister.** Quantum necessitas corporis exigit, et quantum sapientiae expostulat studium.

Discipulus. Perfectorum esse arbitramur hujusmodi rationis frenis animarum cursus coercere.

— **Magister.** Ad hanc scilicet perfectionem, dum aetas floret, dum animus viget, vos, filii, cohortor.

Discipulus. Duc, age, et reduc per divinae vias rationis, et ad hujus cacumen perfectionis transfer. Nam, licet impari gressu, te ductorem sequimur.

— **Magister.** Quid homo, rationale animal, meliore parte immortalis, tui Conditoris imago, quid propria perdis? quid aliena petis? cur infima quaeris et summa relinquis?

Discipulus. Quae sunt propria, vel quae aliena?

— **Magister.** Aliena sunt, quae extra quaeruntur, ut divitiarum congregatio: intra, sapientiae decus. Igitur tu, o homo! si tui ipsius compos eris, possidebis quod nec unquam amittere dolebis, nec ulla tibi fortuna auferre valebit. Quid igitur, o mortales, extra petitis, dum intra habetis quod quaeritis?

Discipulus. Felicitatem quaerimus.

— **Magister.** Bene quaeritis, si manentem quaeritis, et non fugientem. Videtis quam multis amaritudinibus terrena felicitas aspersa est, quae nulli vel tota proveniet, vel fida permanet, quia nil non mutabile praesentis vitae inveniri potest. Quid pulchrius luce? et haec tenebris succedentibus obfuscatur. Quid floribus venustius aetatis? qui tamen hiemalibus frigoribus pereunt. Quid salute corporis suavius? et quis hanc perpetuam habere confidit? Quid tranquilla pace jucundius? et tamen saepe haec tristi discordiarum fomite irritatur.

Discipulus. Haec omnia sic se habere, sicut dicis, non dubitamus. Sed quorsum ista?

— **Magister.** Ut ex majoribus minora cognoscatis.

Discipulus. Quonam modo?

— **Magister.** Si coelum terra que suis sempervicissitudinibus mutantur, generalis omnium [mortalium] pulchritudo et utilitas; quanto magis cujuslibet rei specialis delectatio transitoria esse necesse est? Et cur ea amari debent quae permanere nequeunt? Quod vos homines de [nominis] laude, de honoris dignitate, de divitiarum congregatione cogitatis? Legistis Croesi divitias, Alexandri famam, Pompeii honorem? Et quid haec perituris proderunt? dum quisque illorum immatura morte cum magno quaesitam labore cito perdidit gloriam, minuit que quodammodo propriae integritatem scientiae, qui ex alienis sibi sermunculis laudem quaerit. Quid de divitiis congregandis studetis, quae vel deserunt, vel deseruntur? quae effundendo quam servando melius ditant? Siquidem avaritia odiosos, claros largitas facit. Quarum abundantia nonnisi ex aliorum indigentia

congeritur. Quid honores fomenta superbiae quaeritis? Nonne unus est omnium Pater? Et cur injuriam facitis Conditori vestro pejora amando, et meliora amittendo? Ille genus humanum terrenis omnibus praestare voluit, vos dignitatem vestram infra infima quaeque detruditis. Quanto melius est interius ornari, quam exterius, animam perpetuam splendore polire.

Discipulus. Quae sunt animae ornamenta [perpetua]?

— **Magister.** Primo omnium sapientia, cui vos maxime studere cohortor.

Discipulus. Unde scimus sapientiam esse perpetuam? Et si haec omnia quae ante numerasti, transitoria sunt, cur non et horum scientia pertransit?

— **Magister.** Animam putatis esse perpetuam?

Discipulus. Non solum putamus, sed etiam certissime scimus.

— **Magister.** Est ne sapientia decus et dignitas animae?

Discipulus. Est vere.

— **Magister.** Quomodo absque sapientia, decore suo, anima feliciter poterit esse perpetua? Nonne absque ratione est, animam absque decore et dignitate sua esse perpetuam? Consequens videtur utramque esse perpetuam, animam scilicet et sapientiam. Videtis ne quolibet casu saepissime divitias habentem deserere, et omnes saeculi honores multoties minui?

Discipulus. Videmus itaque ut ne regni quidem potentia perduret.

— **Magister.** Quid divitiae sine sapientia?

Discipulus. Quod corpus sine anima, Salomone dicente: Quid prosunt divitiae stulto, cum sapientiam emere non possit?

— **Magister.** Nonne haec est, quae humilem exaltat, et erigit de stercore pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriae teneat?

Discipulus. Est quidem, sed quam speciosa in habendo, tam laboriosa in acquirendo.

— **Magister.** Quis miles sine certamine coronabitur? Quis agricola sine labore abundat panibus? Nonne vetus proverbium, radices litterarum esse amaras, fructus autem dulces? Igitur et noster orator in Epist. ad Hebr. idem probat. Omnis quidem disciplina in praesenti non videtur esse gaudii sed moeroris; postea [vero] pacatissimum fructum exercitatis in ea affert iustitiae.

Discipulus. Duc, age, quo libeat, sequimur libenter, quia spes praemii solet laborem relevare. Omnis quippe qui arat, in spe arat percipiendi fructus. Fertur itaque, dum Diogenes magnus ille philosophus omnes suos a se expulit discipulos dicens: Ite, quaerite vobis magistrum, ego vero [inveni] mihi, ei solus Plato adhaesit, et quadam die lutulentis pedibus super exstructum magistri lectulum cucurrit assidere doctori, quem Diogenes baculo ferire minitabatur; cui puer

inclinato capite respondit: Nullus est tam durus baculus, qui me a tuo segregare possit latere. At si ille amore saecularis sapientiae flagrans, coelestis vero, quae ad vitam ducit perpetuam, ignarus, sic ardentem magistrum sequi persistebat, quanto magis nos tua, magister, ingredientem vel egredientem vestigia sequi debemus, qui non solum litterario nos liberalium studiorum itinere ducere nosti, sed etiam meliores sophiae vias, quae ad vitam ducit aeternam [pandere] poteris?

— **Magister.** Divina nos praecedat gratia, et in thesauros spiritualis deducat sapientiae, in qua divinae ubertatis fonte inebriari [possitis], ut sit in vobis fons aquae salientis in vitam aeternam. Sed quia Apostolo praecipiente legimus: Omnia vestra honesta cum ordine fiant, vos per quosdam eruditionis gradus ab inferioribus ad superiora esse ducendos reor, donec pennae virtutum paulatim accrescant, quibus ad altiora puri aetheris spectamina volantes dicere valeatis: Introduxit nos rex in cellaria sua, exultabimus et laetabimur in eis.

Discipulus. Da dexteram, magister, et nos ab humo imperitiae eleva, et in gradus sophiae nos te cum constitue, in quibus te ex morum dignitate, ex verborum veritate saepius consistere agnovimus, quo te rerum ratio pulcherrima ab ineunte, ut audivimus, aetate perduxit; et si poeticis licet aures accommodare fabulis, nobis non incongruum videtur, quod asserunt, epulas deorum esse rationes.

— **Magister.** Verius, o filii! dicere potestis, rationes esse angelorum cibum, animarum decorem, quam epulas deorum.

Discipulus. Quoquo modo haec dici debeant, primos precamur nobis sapientiae ostendi gradus, ut Deo donante et te edocente ab inferioribus ad superiora pervenire valeamus.

— **Magister.** Legimus, Salomone dicente, per quem ipsa se cecinit [Sapientia]: Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem. Quae sententia licet ad divinam pertineat sapientiam, quae sibi in utero virginali domum, id est corpus, aedificavit, hanc et septem donis sancti Spiritus confirmavit: vel Ecclesiam, quae est domus Dei, eisdem donis illuminavit; tamen sapientia liberalium litterarum septem columnis confirmatur; nec aliter ad perfectam quemlibet deducit scientiam, nisi his septem columnis vel etiam gradibus exaltetur.

Discipulus. Tandem aliquando pande quod promisisti, et propter fragilitatem nostrae aetatis nos mollioribus incipe lactare, ut ad solidiora, crescente aetate, facilius perveniamus.

— **Magister.** Divina praeveniente etiam et perficiente gratia faciam quod rogastis, vobis que ad videndum ostendam septem philosophiae gradus, per eosdem que Deo donante et vita comite prostrarum portione virium penes temporis et aetatis opportunitatem ad sublimiora speculativae scientiae deduxero.

Discipulus. Duc etiam, duc et tandem aliquando de nidulo ignaviae in ramos tibi a Deo datae sapientiae compone; unde aliquod veritatis lumen cernere valeamus: et quos toties promisisti, septenos theorasticae disciplinae gradus nobis ostende.

— **Magister.** Sunt igitur gradus, quos quaeritis, et utinam tam arduas sitis semper ad [ascendendum], quam curiosi modo estis ad videndum: grammatica, rhetorica [dialectica], arithmetica, geometrica, musica et astrologia. Per hos enim philosophi sua contriverunt otia atque negotia. Iis namque consulibus clariore effecti, iis regibus celebriores, iis videlicet aeterna memoria laudabiles: iis quoque sancti et catholici nostrae fidei doctores et defensores omnibus haeresiarchis incontentionibus publicis semper superiores exstiterunt. Per has vero, filii charissimi, semitas vestrae quotidie currat adolescentia, donec perfectior aetas et animus sensu robustior ad culmina sanctarum Scripturarum perveniat. Quatenus hinc inde armati verae fidei defensores et veritatis assertores omnimodis invincibiles efficiamini. Fuerunt in schola Albini magistri duo pueri, unus Franco, alter Saxo, qui nuperrime spineta grammaticae densitatis irruperunt. Quapropter placuit illis paucas litteralis scientiae regulas memoriae causa per interrogationes et responsiones excerpere. At prior illorum Franco dixit Saxoni: Eia, Saxo, me interrogante responde, quia tu majoris es aetatis. Ego XIV annorum; tu ut reor XV. Ad haec Saxo respondit: Faciam; ita tamen, ut si quid altius sit interrogandum, vel ex philosophica disciplina proferendum, liceat magistrum interrogare. Ad haec magister: Placet, filii, propositio vestra: et libens annuo vestrae sagacitati. Et primum dicite unde [primum] vestram convenientibus disputationem esse arbitramini incipiendam?

Discipulus. Unde, domine magister, nisi a littera?

— **Magister.** Bene arbitramini, si non philosophiae memoriam paulo prius fecissetis. Unde a voce, cujus causa litterae sunt inventae, inchoandam disputationem constat: vel magis primo omnium interrogandum est, quibus modis constet disputatio?

Discipulus. Et a te, magister, suppliciter rogamus exponi. Nam nos nescire confitemur quibus modis constet disputatio.

— **Magister.** Tria sunt quibus omnis collocutio disputatio quae perficitur, res, intellectus, voces. Res sunt, quae animi ratione percipimus. Intellectus, quibus res ipsas addiscimus. Voces, quibus res intellectas proferimus; cujus causa, ut diximus, litterae inventae sunt.

Discipulus. Sed quia disputationis modos dixisti, vocis differentias ut exponas, precamur.

— **Magister.** Quatuor sunt differentiae vocis: articulata, inarticulata; litterata, illitterata. Articulata est, quae copulata atque coarctata cum sensu profertur, ut: Arma virum que cano ... Inarticulata, quae a nullo sensu proficiscitur, ut crepitus, mugitus. Litterata, quae scribi potest; illitterata, quae scribi non potest.

Discipulus. Unde dicta vox?

— **Magister.** A vocando. Ecce habetis quae interrogastis. Nunc a littera incipite, filii...

ЗАДАЧИ

АЛКУИНА, НАСТАВНИКА КАРЛЯ ВЕЛИКОГО, ДЛЯ ИЗОЩРЕНИЯ УМА ЮНОШЕЙ

PROPOSITIONES

ALCUINI DOCTORIS CAROLI MAGNI IMPERATORIS AD ACUENDOS JUVENES

II. PROPOSITIO DE VIRO AMBULANTE IN VIA

Quidam vir ambulans per viam vidit sibi alios homines obviantes, et dixit eis: Volebam, ut fuissetis alii tantum, quanti estis; et medietas medietatis; et hujus numeri medietas; tunc una mecum fuissetis. Dicat, qui velit, quanti fuerunt, qui in primis ab illo visi sunt?

III. PROPOSITIO DE DUOBUS PROFICISCENTIBUS

Duo homines ambulantes per viam, videntesque ciconias, dixerunt inter se: Quot sunt? Qui conferentes numerum dixerunt: Si essent aliae tantae; et ter tantae et medietas tertii, adjectis duobus, C essent. Dicat, qui potest, quantae fuerunt, quae imprimis ab illis visae sunt?

IV. PROPOSITIO DE HOMINE ET EQUIS

Quidam homo vidit equos pascentes in campo, optavit dicens: Utinam essetis mei, et essetis alii tantum, et medietas medietatis; certe gloriarer super equos C. Discernat, qui vult, quot equis imprimis vidit ille homo pascentes?

IX. PROPOSITIO DE SAGO

Habeo sagum habentem in longitudine cubitos C, et in latitudine LXXX. Volo exinde per portiones sagulos facere, ita ut unaquaeque portio habeat in longitudine cubitos V, et in latitudine cubitos IIII. Dic, rogo, sapiens, quot saguli exinde fieri possint?

X. PROPOSITIO DE LINTEO

Habeo linteamen unum longum cubitorum LX, latum cubitorum XL. Volo ex eo portiones facere, ita ut unaquaeque portio habeat in longitudine cubitos senos,

et in latitudine quaternos, ut sufficiat ad tunicam consuendam. Dicat, qui vult, quot tunicae exinde fieri possint?

XI. PROPOSITIO DE DUOBUS HOMINIBUS SORORES ACCIPIENTIBUS

Si duo homines ad invicem, alter alterius sororem in conjugium sumpserit; dic, rogo, qua propinquitate filii eorum pertineant?

XII. PROPOSITIO DE QUODAM PATREFAMILIAS ET TRIBUS FILIIS EJUS

Quidam paterfamilias moriens dimisit haereditatem tribus filiis suis, XXX ampullas vitreas, quarum decem fuerunt plenae oleo. Aliae decem dimidiae. Tertiae decem vacuae. Dividat, qui potest, oleum et ampullas, ut unicuique eorum de tribus filiis aequaliter obveniat tam de vitro, quam de oleo.

XV. PROPOSITIO DE HOMINE

Quaero a te ut dicas mihi quot rigas factas habeat homo in agro suo, quando de utroque capite campi tres versuras factas habuerit?

XVI. PROPOSITIO DE DUOBUS HOMINIBUS BOVES DUCENTIBUS

Duo homines ducebant boves per viam, e quibus unus alteri dixit: Da mihi boves duos; et habeo tot boves quot et tu habes. At ille ait: Da mihi et tu duos boves, et habeo duplum quam tu habes. Dicat qui vult, quot boves fuerunt, quot unusquisque habuit.

XVII. PROPOSITIO DE TRIBUS FRATRIBUS SINGULAS HABENTIBUS SORORES

Tres fratres erant qui singulas sorores habebant, et fluvium transire debebant (erat enim unicuique illorum concupiscentia in sorore proximi sui), qui venientes ad fluvium non invenerunt nisi parvam naviculam, in qua non potuerunt amplius nisi duo ex illis transire. Dicat, qui potest, qualiter fluvium transierunt, ne una quidem earum ex ipsis maculata sit?

XVIII. PROPOSITIO DE HOMINE ET CAPRA ET LUPO

Homo quidam debebat ultra fluvium transferre lupum, capram, et fasciculum cauli. Et non potuit aliam navem invenire, nisi quae duos tantum ex ipsis ferre valebat. Praeceptum itaque ei fuerat ut omnia haec ultra illaesa omnino transferret. Dicat, qui potest, quomodo eis illaesis transire potuit.

XXI. PROPOSITIO DE CAMPO ET OVIBUS IN EO LOCANDIS

Est campus qui habet in longitudine pedes CC, et in latitudine pedes C. Volo ibidem mittere oves; sic tamen ut unaquaeque ovis habet in longo pedes V, et in lato pedes IV. Dicat, rogo, qui valet, quot oves ibidem locari possint?

II. Solutio de eadem propositione

Qui imprimis ab illo visi sunt, fuerunt XXXVI. Alii tantum LXXII. Medietas medietatis XVIII. Et hujus numeri medietas sunt VIII. Dic ergo sic: LXXII et XVIII fiunt XC. Adde VIII, fiunt XCVIII. Adde loquentem et habebis C.

III. Solutio de ciconiis

XXVIII et XVIII, et tertio sic; fiunt LXXXIII. Et medietas tertii fiunt XIII. Sunt in totum XCVIII. Adjectis duobus, C apparent.

IV. Solutio de equis

XL equi erant, qui pascebant. Alii tantum fiunt LXXX. Medietas medietatis hujus, id est, XX, si addatur, fiunt C.

IX. Solutio

De quadringentis octogesima pars V sunt; et centesima III. Sive ergo octuagies V, sive centies III duxeris, semper CCCC invenies. Tot sagi erunt.

X. Solutio

Decima pars sexagenarii VI sunt. Decima vero quadragenarii III sunt. Sive ergo decimam sexagenarii, sive decimam quadragenarii decies miseris, centum portiones VI cubitorum longas; et III cubitorum latas invenies.

XI. Solutio ejusdem

Verbi gratia: si ego accipiam sororem socii mei, et ille meam, et ex nobis procreentur filii; ego denique sum patruus filii sororis meae; et illa amita filii mei. Et ea propinquitate sibi invicem pertinent.

XII. Solutio

Tres igitur sunt filii, et XXX ampullae. Ampullarum autem quaedam X sunt plenae, et X mediae, et X vacuae. Duc ter decies; fiunt XXX. Unicuique filio veniunt X ampullae in portionem. Divide autem per tertiam partem, hoc est, da primo filio X semis ampullas, ac deinde da secundo V plenas et V vacuas. Similiter dabis tertio, et erit trium aequa germanorum divisio tam in oleo, quam in vitro.

XV. Solutio

Ex uno capite campi III. Ex altero III, quae faciunt rigas versuras VI.

XVI. Solutio

Prior, qui dari sibi duos rogavit, boves habebat IIII. At vero, qui rogabatur, habebat VIII. Dedit quippe rogatus postulanti duos, et habuerunt uterque

sex. Qui enim prius acceperat, reddidit duos danti priori, qui habebat sex, et habuit VIII, quod est duplum a quatuor, e illi remanserunt IIII, quod est simplum ab VIII.

XVII. Solutio

Primo omnium ego et soror mea introissemus in navem et transfretassemus ultra; transfretatoque fluvio dimissem sororem meam de nave, et reduxissem navem ad ripam. Tunc vero introissent sorores duorum virorum, illorum videlicet, qui ad littus remanserant. Illis igitur feminis navi egressis, soror mea, intraret, navemque reduceret ad nos. Illa egrediente foras, duo in navem fratres intrassent, utraque venissent. Tunc unus ex illis una cum sorore sua navem ingressi ad nos transfretassent. Ego autem et ille, qui navigaverat, sorore mea remanente foras, ultra venissemus. Nosque ad littora vectos, una ex illis duabus quaelibet mulieribus, ultra navem reduceret, sororque mea secum recepta pariter ad nos ultra venissent. Et ille, cuius soror ultra remanserat, navem ingressus eam secum reduceret. Et fieret expleta transvectio nullo maculante contagio.

XVIII. Solutio

Simili namque tenore ducerem prius capram et dimitterem foris lupum et caulum. Tum deinde venirem, lupumque transferrem: lupoque foris misso capram navi receptam ultra reducerem; capramque foris missam caulum transveherem ultra; atque iterum remigassem, capramque assumptam ultra duxissem. Sicque faciendo facta erit remigatio salubris, absquè voragine lacerationis.

XXI. Solutio

Ipse campus habet in longitudine pedes CC. Et in latitudine pedes C. Duc bis quinquenos de CC, fiunt XL. At deinde C divide per IIII. Quarta pars centenarii XXV. Sive ergo XL vicies quinquies; sive XXV quadragies ducti, millenarium implent numerum. Tot ergo ibidem oves collocari possunt...

Послание об изучении наук

[Короля Карла Великого, написанное от его имени Алкуином, Баугульфу, аббату монастыря в Фульде, и всем монастырям Франкского королевства]

Epistola de litterlis colendis

Karolus gratia dei rex Francorum et Langobardorum ac patrius Romanorum Baugulfo abbati nec non et omni congregationi, fidelibus oratoribus nostris, in omnipotentis dei nomine amabilem direximus salutem.

Notum igitur sit deo placitae devotioni vestrae, quia nos una cum fidelibus nostris consideravimus utile esse, ut per monasteria nobis Christo propitio ad gubernandum commissa praeter regularis vitae ordinem atque sanctae religionis conversationem etiam in litterarum meditationibus eis, qui donante domino discere possunt, secundum uniuscuiusque capacitatem discendi studium debeant impendere, qualiter, sicut regularis norma honestatem morum, ita quoque docendi et discendi instantia ordinet et ornet seriem verborum, ut, qui deo placare appetunt recte vivendo, ei etiam placere non neglegant recte loquendo. Scriptum est enim: *Aut ex verbis tuis iustificaberis, aut ex verbis tuis condemnaberis*²⁴. Quamvis enim melius sit bene facere quam nosse, prius tamen est nosse quam facere. Debet vero quisque discere, quod optat implere, ut tanto uberius, quid agere debeat, intelligat, anima, quanto in omnipotentis dei laudibus sine mendaciorum offendiculis concurrerit lingua. Nam cum omnibus hominibus vitanda constet esse mendacia, quanto magis illi secundum possibilitatem declinare debent, qui ad hoc solummodo probantur electi, ut servire specialiter debeant veritati.

Nam cum nobis in his annis a nonnullis monasteriis saepius scripta dirigerentur, in quibus, quid pro nobis fratres ibidem commorantes in sacris et piis orationibus decertarent, significaretur, cognovimus in plurimis praefatis conscriptionibus eorundem et sensus rectos et sermones incultos; quia, quod pia devotio interius fideliter dictabat, hoc exterius propter negligentiam discendi lingua inerudita exprimere sine repraehensione non videbat. Unde factum est, ut timere inciperemus, ne forte, sicut minor erat in scribendo prudentia, ita quoque et multo minor esset quam recte esse debuisset sanctarum scripturarum ad intellegendum sapientia. Et bene novimus omnes, quod, quamvis periculosi sint errores verborum, multi periculosiores sunt errores sensuum. Quamobrem (h)ortamur vos litterarum studia non solum non neglegere, verum etiam humillima et deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius divinarum scripturarum misteria valeatis penetrare. Cum enim in sacris paginibus scemata, figure, tropi et cetera his similia inserta inveniantur, nulli dubium, quod ea unusquisque legens tanto citius spiritualiter intelligit, quanto prius in litteraturae magisterio plenius instructus fuerit. Tales vero ad hoc opus viri eligantur, qui et voluntatem et possibilitatem discendi et desiderium habeant alios instruendi. Et hoc totum ea intentione agatur, qua devotione a nobis praecipitur. Operamus enim vos, sicut decet ecclesiae milites et interius devotos et exterius doctos, castos bene vivendo et scolasticos bene

²⁴ Ср. Евангелие от Матфея. 12. 37.

loquendo, ut, quicumque vos propter nomen domini et sanctae conversationis nobilitatem ad videndum expetierit, sicut de aspectu vestro aedificetur visus, ita quoque de sapientia vestra, quam in legendo seu cantando perciperit, instruat auditus et, qui ad videndum solummodo venerat, visione et auditione instructus omnipotenti domino gratias agendo gaudens recedat.

Рассуждение о риторике и добродетелях

Disputatio de rhetorica et de virtutibus

...(35) **Karolus.** Transeamus, sed primum dic, quid sit sophistica locutio?

Albinus. Si me alius quis de scola palatii tui interrogasset, forsan ostendissem ei.

Karolus. Cur alteri et non mihi? An invides me scire?

Albinus. Non invideo, sed parco et honoro.

Karolus. Non video honorem mihi esse, dum interrogata negas.

Albinus. Licet mihi interrogare te?

Karolus. Cur non? Nam interrogare sapienter est docere: et si alter sit, qui interrogat, alter qui docet, ex uno tamen, hoc est sapientiae fonte, utrisque sensus procedit.

Albinus. Etiam procedit, et si alter est, qui interrogat, alter, qui respondet: tunc tu quidem non es idem, qui interrogas, quod ego, qui respondeo.

Karolus. Nequaquam idem.

Albinus. Quid tu?

Karolus. Ego homo.

Albinus. Vides, quomodo potes me concludere.

Karolus. Quomodo?

Albinus. Si dicis, si non idem ego et tu, et ego homo, consequens est, ut et tu homo non sis.

Karolus. Consequens.

Albinus. Sed quot syllabas habet homo?

Karolus. Duas.

Albinus. Numquid tu duae syllabae es?

Karolus. Nequaquam, sed quorsum ista?

Albinus. Ut sophisticam intellegas versutiam et videas, quomodo concludi potes.

Karolus. Video et intellego ex prioribus concessis, dum concessi, ut et ego homo essem, et homo duae syllabae sunt, concludi me posse, ut ego hae duae syllabae sim. Et miror, quam latenter induxisti me prius, ut concluderem te, quod homo non esses, post et me ipsum, quod duae syllabae essem.

XI

Pectus amor nostrum penetravit flamma...
Atque calore novo semper inardet amor.
Nec mare, nec tellus, montes nec silva vel alpes
Huic obstare queunt aut inhibere viam,
Quominus alme pater? semper tua viscera lingat,
Vel lacrimis lavet pectus, amate, tuum.
Cur tu, dulcis amor, fletus generabis amarus,
Et de melle pio pocula amara fluunt?
Si tua iam, undis, miscentur dulcia amaris,
Adversis variant prospera cuncta cito.
Omnia tristifico mutantur gaudia luctu,
Nil est perpetuum, cuncta perire queunt
Te modo quapropter fugiamus pectore toto,
Tuque et nos, mundus iam periture, fugis
Deliciasque poli semperque manentia regna
Quaeramus toto pectore mente, manu.
Felix aula poli nunquam disiungit amicum;
Semper habet, quod amat, pectus amore calens.
Huc properare, pater, precibus rape me, rogo
Qua noster nunquam dissociatur amor.
Aspice laetifico gratanter corde, precamur,
Parvula quae magnus munera misit amor.
Nam duo praemittis laudaverat aera magister
Quae iniecit templi vidua nuda gazis.
Omnibus est donis melior dilectio sacra,
Atque fides firma quae viget atque manet.
Te divina, pater karissime, dona sequantur
Praeveniantque simul: semper ubique vale!

XXII

Cur rogo, nate, tuo patri irasceris, amate,
Longius optatum mox modo carpis iter?
Et tu tristis abis, patrem tristemque relinquis,
Ut sceleratus ego iudicor esse reus.
Iratu calido quicquam nec pectore dixi,
Mandavi placida dicere verba tibi.
Utere ceu propriis rebus feliciter illis,
Sunt mea quippe tua, sint tua queso mea.

XXX

Ianua parva quidem et parvus habitator in aede est
Non spernas nardum, lector, in corpore parvum,
Nam redolet nardus spicato gramine multum:
Mel apis egregium portat tibi corpore parvo.
Parva quidem res est oculorum, cerne, pupilla,
Sed regit imperio vivacis corporis actus.
Sed regit ipse domum totam sibi Nardulus istam
“Nardule”, dic lector pergens, “tu parvule, salve!”

XL

Nix ruit e caelo, gelidus simul ingruit imber:
Non fuit Albino “Expecta paulisper in urbe”
Qui iam dixisset, “donec pertranseat imber,
Et calido pectus Parnasi fonte refirma.”
Tristis abit senior ieiuno ventre poeta,
Et pueri tristes planxerunt carmine Flaccum,
Frigida quapropter taceat sibi fistula, carmen,
Has tantum paucas balbutiat ore camenas:
Carmina non curat David, nec Delia curat.
Dum redeunt iterum calidi bona tempora Phoebi,
Mox pristina redit virtus in carmine Flacco,
Tunc ruet in David Musarum laetior odis,
Tunc pax, vita, salus David, tunc proelia Musis.

LV

Dulcis amor lacrimis absentem plangit amicum,
Quem longingua negat terra videre oculis.
Rara fides hominum caros effecit amicos
Milia multa cient, pectore solus erit.
Argento melior, fulvo praetiosior auro,
Omnibus, et gazis clarior iste nitet,
Quem cupit et quaerit mentis sibi tota voluntas,
Ut habeat, teneat, diligat atque colat.
Iste eris ecce mihi magno coniunctus amore,
Tu requies mentis, tu mihi dulcis amor.
Te deus aeterno conservet tempore semper,
Tu memor Albini semper ubique vale.

- “Plangamus cuculum, Daphnin dulcissime, nostrum,
 Quem subito rapuit saeva noverca suis.
 Plangamus pariter querulosis vocibus illum,
 Incipi tu senior, quaeso, Menalca prior.”
 “Heu, cuculus nobis fuerat cantare suetus,
 Quae te nunc rapuit hora nefanda tuis?
 Heu cuculus, cuculus, qua te regione relinqui,
 Infelix nobis illa dies fuerat.
 Omne genus hominum, volucrum simul atque
 10 Conveniat nostrum querere nunc cuculum.
 Omne genus hominum cuculum conplangat ubique,
 Perditus est, cuculus, heu perit ecce meus.
 Non pereat cuculus, veniet sub tempore veris,
 Et nobis veniens carmina laeta ciet.
 Quis scit, si veniat; timeo, est summersus in undis
 Heu mihi, si cuculum Bacchus dimersit in undis,
 Qui rapiet iuvenes vortice pestifero.
 Si vivat, redeat, nidosque recurrat ad almos,
 Nec corvus cuculum dissecet ungue fero.
 20 Heu quis te, cuculus, nido rapit ecce paterno?
 Heu rapuit, rapuit, nescio si venias.
 Carmina si curas, cuculus, citus ecce venito,
 Ecce venito, precor, ecce venito citus.
 Non tardare, precor, cuculus, dum currere possis,
 Te Daphnis iuvenis optat habere tuus.
 Tempus adest veris, cuculus modo rumpe soporem,
 Te cupit, en, senior atque Menalca pater.
 Entondent nostri librorum prata iuveni,
 Solus abest cuculus, quis, rogo, pascit eum?
 30 Heu, male pascit eum Bacchus, reor impius ille,
 Qui sub cuncta cupit vertere corda mala.
 Plangite nunc cuculum, cuculum nunc plangite cuncti,
 Ille recessit ovans, flens redit ille, puto.
 Opto tamen, flentem cuculum hebeamus ut illum,
 Et nos plangamus cum cuculo pariter,
 Plange tuos casus lacrimis, puer inclite, plange,
 Et casus plangunt viscera tota tuos.
 Si non dura silex genuit, plange precamur,

- Te memorans ipsum plangere forte potes.
40 Dulcis amor nati cogit deflere parentem,
Natus ab amplexu dum rapitur subito.
Dum frater fratrem germanum perdit amatum,
Quid nisi idem faciat, semper et ipse fleat.
Tres olim fuimus, iunxit quos spiritus unus,
Vix duo nunc pariter, tertius ille fugit.
He, fugiet, fugiet, planctus quapropter amarus
Nunc nobis restat, carus abit cuculus.
Carmina post illum mittamus, carmina luctus,
Carmina deducunt forte, reor, cuculum.
50 Sis semper felix utinam, quocumque recedas,
Sis memor et nostri, semper ubique vale.”

Стихотворение о соловье
Versus de luscinia

- Quae te dextra mihi rapuit, luscinia, ruscis,
illa meae fuerat invida laetitiae.
tu mea dulcisonis implesti pectora musis,
atque animum moestum carmine mellifluo.
quapropter veniant volucrum simul undique coetus,
carmine te mecum plangere Pierio.
spreta colore tamen fueras non spreta canendo;
lata sub angusto gutture vox sonuit,
dulce melos iterans vario modulamine Musae,
10 atque creatorem semper in ore canens.
noctibus in furvis nusquam cessavit ab odis
vox veneranda sacris, o decus atque decor.
quid mirum cherubim, seraphim si voce tonantem
perpetua laudent, dum tua sic potuit?
felix o nimium, Dominum noctemque diemque
qui studio tali semper in ore canit.
non cibus atque potus fuerat tibi dulcior odis,
alterius volucrum nec sociale iugum.
hoc natura dedit, naturae et conditor almus,
quem tu laudasti vocibus assiduis,
20 ut nos instrueres vino somnoque sepultos
somnia mentis rumpere segnitiem,
quod tu fecisti, rationis et inscia sensus,
indice natura nobiliore satis,

sensibus hoc omnes magna et ratione vigentes
gessissent aliquod tempus in ore suo.
maxima laudanti merces in saecula manebit
aeternum regem perpes in arce poli.

К своей келье

Ad cellam suam

✓

- O mea cella, mihi habitatio dulcis, amata.
Semper in aeternum, o mea cella, vale.²⁵
Undique te cingit ramis resonantibus arbor,
Silvula florigeris semper onusta comis.
Prata salutiferis floreant omnia et herbis,
Quas medici quaerit dextra salutis ope.
Flumina te cingunt florentibus undique ripis,
Retia piscator qua sua tendit ovans.
Pomiferis redolent ramis tua claustra per hortos,
10 Lilia cum rosulis candida mixta rubris.
Omne genus volucrum matutinas personat odas,
Atque creatorem laudat in ore Deum.
In te personuit quondam vox alma magistri,
Quae sacro sophiae tradidit ore libros.
In te temporibus certis laus sancta tonantis
Pacifidis sonuit vocibus atque animis.
Te, mea cella, modo lacrimosis plango camenis,
Atque gemens casus pectore plango tuos.
Tu subito quoniam fugisti carmina vatum,
20 Atque ignota manus te modo tota tenet.
Te modo nec Flaccus nec vatis Homerus habebit²⁵,
Nec pueri musas per tua tecta canunt.
Vertitur omne decus saeculi sic namque repente,
Omnia mutantur ordinibus variis.
Nil manet aeternum, nihil immutabile vere est,
Obscurat sacrum nox tenebrosa diem.
Decutit et flores subito hiems frigida pulcros,
Perturbat placidum et tristior aura mare.
Qua campis cervos agitabat sacra iuventus,
30 Incumbit fessus nunc baculo senior.
Nos miseri, cur te fugitivum, mundus, amamus?

²⁵ Flaccus — Алкуин; Homerus — Ангильберт, ученик Алкуина.

Tu fugis a nobis semper ubique ruens.
Tu fugiens fugias, Christum nos semper amemus,
Semper amor teneat pectora nostra Dei.
Ille pius famulos diro defendat ab hoste,
Ad caelum rapiens pectora nostra, suos;
Pectore quem pariter toto laudemus, amemus;
Nostra est ille pius gloria, vita, salus.

[Послание к Карлу]

- Vivere me terris vix vix sinit improba febris,
Et me caeleste scandere vultis iter.
Per campos, colles, herbas et prata virentes
Quaerere suggessit dum mihi cara salus,
Vestra repente poli iussit me sidera summi
Infirmis pietas scandere nam pedibus,
Signaque zodiaci distinguere partibus alti,
Quis cui conveniat ordo, locus, numerus.
Hippocratis campos nonne esset pollice pluris
10 Cum pueris Flacco iam peragrarare suis,
Quam radio aurati caeli describere signa,
Vel lunae et solis dinumerare dies?
Sed tamen, ut cecinit praeclarus commate vates,
Omnia vincit amor, nos quoque vincat amor.
Descripsi paucis partes et sidera caeli,
Te mandante, meo pectore magnus amor.
Nunc videat pietas, si quid sit, vestra, probandum,
Pumice radendum an, pagina quicquid habet.
Iudice te nullum, si numquam fallit imago,
20 Iam metuens fugiam, David in orbe decus.
Haec vestro fuerint forsitan si digna favore,
Mox maiora, reor, incipit ipse senex;
Si deus aeternus vitae superadderit annos,
Est bonitas cuius quicquid habemus opis.
Cartula, percurrrens colles camposque liquentes,
Disticon hoc cantet semper in ore suo:
Augeat exaltet vestram benedictio vitam
Aeterni regis, David amate deo!

[Надпись на скриптории]

Hic sedeant sacrae scribentes famina legis,
Nec non sanctorum dicta sacrata patrum;

Hic interserere caveant sua frivola verbis,
Frivola nec propter erret et ipsa manus,
Correctosque sibi quaerant studiose libellos,
Tramite quo recto penna volantis eat.
Per cola distinguant proprios et commata sensus,
Et punctos ponant ordine quosque suo,
Ne vel falsa legat, taceat vel forte repente
Ante pios fratres lector in ecclesia.
Est opus egregium sacros iam scribere libros,
Nec mercede sua scriptor et ipse caret.
Fodere quam vites melius est scribere libros,
Ille suo ventri serviet, iste animae.
Vel nova vel vetera poterit proferre magister
Plurima, quisque legit dicta sacrata patrum.

Словопение зимы и лета

Conflictus veris et hiemis

Conveniunt subito cuncti de montibus altis
pastores pecudum vernali luce sub umbra
arborea pariter laetas celebrare Camenas.
adfuit et iuvenis Dafnis seniorque Palaemon;
omnes hi cuculo laudes cantare parabant.
Ver quoque florigero succinctus stemmate venit,
frigida venit Hiems, rigidis hirsuta capillis.
his certamen erat cuculi de carmine grande.
Ver prius adlusit ternos modulamine versus:

VER

- 10 “Opto meus veniat cuculus, carissimus ales.
omnibus iste solet fieri gratissimus hospes
in tectis, modulans rutilo bona carmina rostro.”

HIEMS

Tum glacialis hiems respondit voce severa:
“non veniat cuculus, nigris sed dormiat antris.
iste famem secum semper portare suescit.”

VER

“Opto meus veniat cuculus cum germine laeto,
frigora depellat, Phoebus comes almus in aevum.
Phoebus amat cuculum crescenti luce serena.”

HIEMS

“Non veniat cuculus, generat quia forte labores,

20 proelia congeminat, requiem disiungit amatam,
omnia disturbat: pelagi terraeque laborant.”

VER

“Quid tu, tarda Hiems, cuculo convicia cantas?
qui torpore gravi tenebrosis tectus in antris
post epulas Veneris, post stulti pocula Bacchi.”

HIEMS

“Sunt mihi divitiae, sunt et convivium laeta,
est requies dulcis, calidus est ignis in aede.
haec cuculus nescit, sed perfidus ille laborat.”

VER

“Ore feret flores cuculus et mella ministrat,
aedificatque domus, placidas et navigat undas,
30 et generat suboles, laetos et vestiet agros.”

HIEMS

“Haec inimica mihi sunt, quae tibi laeta videntur,
sed placet optatas gazas numerare per arcas
et gaudere cibus simul et requiescere semper.”

VER

“Quis tibi, tarda Hiems, semper dormire parata,
divitias cumulat, gazas vel congregat ullas,
si ver vel aetas ante tibi nulla laborant?”

HIEMS

“Non illis dominus, sed pauper inopsque superbus,
nec te iam poteris per te tu pascere tantum,
ni tibi qui veniet cuculus alimonia praestat”.

PALAEMON

40 Tum respondit ovans sublimi e sede Palaemon
et Dafnis pariter, pastorum et turba piorum:
“desine plura, Hiems — rerum tu prodigus, atrox—
et veniat cuculus, pastorum dulcis amicus.
collibus in nostris erumpant germina laeta,
pascua sint pecori, requies et dulcis in arvis,
et virides rami praestent umbracula fessis,
uberibus plenis veniantque ad mulctra capellae,
et volucres varia Phoebum sub voce saluent.
quapropter citius cuculus nunc ecce venito!
50 tu iam dulcis amor, cunctis gratissimus hospes:
omnes te expectant pelagus tellusque polusque,
salve, dulce decus, cuculus, per saecula salve!”

Родился в Испании, вестгот по национальности. Один из самых талантливых и образованных поэтов своего времени, по неизвестным причинам изгнанный из своей страны; был благосклонно принят Карлом, вошел в число его приближенных, хотя и не был, возможно, членом его Академии. В 798 г. стал Орлеанским епископом, а после 800 г. возведен был папой в сан архиепископа. В 811 г. он подписал завещание Карла. После смерти Карла Теодульф пользовался влиянием и у Людовика Благочестивого, но в 817 г. был обвинен в связях с мятежным Бернгардом, вице-королем Италии, лишен сана епископа и заключен в монастырь в Анжере (Andegavis), где прожил четыре года и умер осенью 821 года.

Среди его многочисленных (ок. 80-ти) произведений — стихотворения на религиозно-моралистические темы (например, «О лицемерах и глупцах, коих невозможно увещанием отвратить от порока», «О воздаянии Господнем, которое часто таинственно, но всегда справедливо», «О том, как на душу человека влияют место, время, причина и действие», «О признаках, предвещающих конец света», «О лицемерах и о том, что во времена апостольские и ближайшие к ним добродетели церкви были крепче, чем в наши дни» и пр.); послания («Послание к королю»); стихи-аллегии («О семи благородных искусствах, изображенных на некой картине», «О картине с изображением земли в виде круга») и даже басни («О потерянной лошади», «О лисице, воровавшей кур»). Приводимое здесь «Послание к королю» интересно подробным описанием королевского двора Карла и описанием его придворных.

О семи свободных искусствах, изображенных на некой картине

De septem liberalibus artibus in quadam pictura depictis

Discus erat tereti formatus imagine mundi,
 Arboris unius quem decorabat opus.
 Huius Grammatica ingens in radice sedebat,
 Gignere eam semet seu retinere monens.
 Omnis ab hac ideo procedere cernitur arbor,
 Ars quia proferri hac sine nulla valet.
 Huius laeva tenet flagrum, seu dextra machaeram
 Pigros hoc ut agat, radat ut haec vitia.
 Et quia primatum sapientia gestat ubique,
 10 Compserat illius hinc diadema caput.

- Et quia te sensus bonus, aut opinatio gignit,
Ambae hic adsistunt, celsa Sophia, tibi.
Arboris illius recto de stipite rami
Undique consurgunt e regione sibi.
Dexter Rhetoricam habet et, Dialectica, temet,
Virtutes laevus quatuor atque gerit.
Rhetorica atque foro dextram protensa sedebat,
Turritae atque urbis fabrica stabat ei,
Iura quod eloquio peragit civilia magno,
20 Litibus et populi dedere frena solet.
Corporis arx alas revehit, caput atque leonis,
Fecerat artificis quae bene docta manus.
Verborum levitas alis, virtusque leonis
In capite eloquii congrua signa dabant.
Sic capite et pedibus gestans caducifer alas,
In verbis cursum signat inesse levem.
Haud procul hinc sedit sensus Dialectica mater,
Illa videbatur stans, erat ista sedens,
Par quibus in sensu, dispar in pluribus actus,
30 Stando quod illa boat, ista sedendo legit.
Illa tumultifluas sedes petit, ista remotas,
Illa forum iugiter appetit, ista stilum.
Oribus illa modum componit, moribus ista,
Illaque fons verbis, sensibus ista manet.
Laeva caput monstrat, corpus tamen occulit anguis,
Dum nil dextra tenet, quis petit, illa petat.
Ouae proponit et assumit, concludit acute,
Incautum ut sollers mox petat angue suo.
Haec vera a falsis studio discernere magno
40 Aestuat, et veri scit reperire viam.
Hoc Logica, ast alio consederat Ethica ramo,
Haec ratione viget, moribus illa probis.
Hac in parte locum retinet Prudentia primum,
Quae sanctae vitae perdere nescit iter.
Stabat ibi gravitate pia, librumque tenebat,
Ut queat imbutus hoc suus esse sequax.
Proxima Vis illi stabat fortissima virtus,
Insignita armis, officiisque suis.
Altera namque manus sicam tenet, altera parmam,
50 Tectum erat et cono cassidis omne caput,

Quo queat horrendas vitiorum vincere larvas,
 Et pia libertas quo bene tuta fiat.
 Hanc prope Iustitia gladium palmamque tenebat,
 Libra erat in cuius sive corona manu,
 Quis tormenta ferat non iustis, praemia iustis,
 Pondere seu iusto dicta vel acta probet.
 Hanc prope temperiem praebens Moderatio stabat,
 Fortia frena vehens sive flagella manu,
 Quis pigros stimulet, veloces temperet, et quis
 60 Aequus ut aequatis cursibus ordo meet.
 Arboris at magnae sursum tendebat imago,
 Ibat et in celsum stips bene rectus ei,
 Quem numerorum ulnis Ars amplexata tenebat,
 Stare videbantur ramo in utroque pedes.
 Ista manus numeros retinehat, et illa volumen,
 Quam constat matrem, Physica, inesse tuam.
 Hanc super ex primis geminae procedere ramis
 Cernuntur, similes e regione sibi.
 Musica in unius residebat parte sonora,
 70 Arte videbatur fila movere lyrae.
 Et cui disparibus calamis est fistula septem,
 Qui numerus celebris mystica multa gerit.
 Stabat et acclinis laeva in Geometrica parte,
 Dextra manus radium, laeva vehit rotulam,
 Et radius teretem metitur comminus orbem,
 Aetherias zonas at rota quinque tenet.
 E quibus extremae geminae sunt frigore pressae,
 Torrida per medium temperat una duas.
 Inter quas medius stips surgens ibat in altum
 80 Ars et ab astrologis culta retentat eum.
 Huic caput alta petens onerabat circulus ingens
 Quem manibus geminis brachia tensa tenent:
 Circulus astriferi formatus imagine caeli,
 Quem signorum implet flammeus ordo decens.
 Signa quater terna hunc, sive astra errantia septem,
 Lege, vice exornant cursibus, orbe, locis.
 Hinc aries, taurus, gemini, cancerque, leoque,
 Virgoque cum curru, libraque, sive nepa,
 Arcitenens, capricornus, aquarius, et duo pisces
 90 Circumdant orbem per sua signa poli.

Sol, Luna et Mars, Cylleni, Iovis et Cytherea,
 Et Saturne gravis, itis in orbe dies.
 Nec tibi displiceant gentilia nomina, lector,
 Iste vetustatis mos datur a patribus.
 Septenis astris et signis his duodenis
 Dirigitur mensis, annus, et ipse dies.
 Illa diebus eunt aptata, et mensibus ista,
 Hebdomades istis, constat et annus eis.
 Arbor habebat ea, et folia, et pendentia poma,
 100 Sicque venustatem et mystica plura dabat.
 In foliis verba, in pomis intellige sensus,
 Haec crebro accrescunt, illa bene usa cibant.
 Hac patula nostra exercetur in arbore vita,
 Semper ut a parvis editiora petat,
 Sensus et humanus paulatim scandat ad alta,
 Huncque diu pigeat inferiora sequi.
 Ethica Grammaticae, Logica et mox iungitur illis,
 Physica cum sociis artibus atque sedet.
 Quarum suprema sedem sibi legit in arce,
 110 Quae legem astrorum continet atque poli,
 Eloquentium mores, Logica illos alma sequatur,
 Ut naturales res bene nosse queat.
 Et convexa poli cantus terrasque peragret,
 De mundi et rebus aethera celsa petat.

К королю Карлу
Ad Carolum regem

Te totus laudesque tuas, rex, personat orbis,
 Multaque cum dicat, dicere cuncta nequit.
 Si Mosa, Rhenus, Arar, Rodanus, Tiberisque, Padusque
 Metiri possunt, laus quoque mensa tua est.
 Res satis inmensa est tua laus, inmensa manebit,
 Dum pecori atque homini pervius orbis erit.
 Quam bene si nequeo studiis explere loquendi,
 Tantillus tantam temno tacere tamen.
 Ludicris haec mixta iocis per ludicra currat,
 10 Saepeque tangatur qualibet illa manu.
 Laude iocoque simul hunc illita carta revisat,
 Quem tribuente celer ipse videbo deo.
 O facies, facies ter cocto clarior auro,

Felix qui potis est semper adesse tibi,
 Et diademali sat dignam pondere frontem
 Cernere, quae simili cuncta per arva caret,
 Egregiumque caput, mentum, seu colla decora,
 Aureolasque manus, pauperiem quae abolent.
 Pectora, crura, pedes, est non laudabile cui nil,
 20 Omnia pulchra vigent, cuncta decora nitent.
 Atque audire tui perpulchra affamina sensus,
 Quo super es cunctis, est tibi nemo super.
 Est tibi nemo super, sollers prudentia cuius
 Tanta cluit, nullus cui puto finis inest.
 Latior est Nilo, glaciali grandior Histro,
 Maior et Euphrate est, non quoque Gange minor.
 Quid mirum, aeternus si talem pastor alendis
 Pastorem gregibus condidit ipse suis?
 Nomine reddis avum, Salomonem stemmate sensus,
 30 Viribus et David, sive Ioseph specie.
 Tutor opum es, vindex scelerum, largitor honorum,
 Atque ideo dantur haec bona cuncta tibi.
 Percipe multiplices laetanti pectore gazas,
 Quas tibi Pannonico mittit ab orbe deus.
 Inde pias celso grates persolve tonanti,
 Cui, solet ut semper, sit tua larga manus.
 Adveniunt gentes Christo servire paratae,
 Quas dextra ad Christum sollicitante vocas.
 Pone venit textis ad Christum crinibus Hunnus,
 40 Estque humilis fidei, qui fuit ante ferox.
 Huic societur Arabs, populus crinitus uterque est,
 Hic textus crines, ille solutus eat.
 Cordoba, prolixo collectas tempore gazas
 Mitte celer regi, quem decet omne decens.
 Ut veniunt Abares, Arabes Nomadesque venite,
 Regis et ante pedes flectite colla, genu.
 Nec minus hi, quam vos, saevique trucesque fuere,
 Sed hos qui domuit, vos domiturus erit:
 Scilicet in caelo residens, per Tartara regnans,
 50 Qui mare, qui terras, qui regit astra, polum.
 Ver venit ecce novum, cum quo felicia cuncta
 Teque, tuosque adeant, rex, tribuente deo.
 En renovatur ovans aeternis legibus annus,

- Et sua nunc mater germina promit humus.
Silvae fronde virent, ornantur floribus arva,
Sicque vices servant, en, elementa suas.
Undique legati veniant, qui prospera narrent,
Praemia sint pacis, omnis abesto furor.
Mox oculis cum mente simul manibusque levatis
60 Ad Caelum, grates fertque refertque deo.
Consilii celebretur honos, oretur in aula,
Qua miris surgit fabrica pulchra tholis.
Inde palatinae repetantur culmina sedis,
Plebs eat et redeat atria longa terens.
Ianua pandatur, multisque volentibus intrent
Pauci, quos sursum quilibet ordo tulit.
Circumdet pulchrum proles carissima regem,
Omnibus emineat, sol ut in arce solet,
Hinc adstent pueri, circumstent inde puellae,
70 Vineae laetificet sicque novella patrem.
Stent Karolus Hludowicque simul, quorum unus ephebus,
Iam vehit alterius os iuvenale decus.
Corpore praevalido quibus est nervosa iuventa,
Corque capax studii, consiliique tenax.
Mente vigent, virtute cluunt, pietate redundant,
Gentis uterque decor, dulcis uterque patri.
Et nunc ardentes acies rex flectat ad illos,
Nunc ad virgineum flectat utrimque chorum,
Virgineum ad coetum, quo non est pulchrior alter,
80 Veste, habitu, specie, corpore, corde, fide.
Scilicet ad Bertam et Chrodtrudh, ubi sit quoque Gisla,
Pulchrarum una, soror, sit minor ordo trium.
Est sociata quibus Leutgardis pulchra virago,
Quae micat ingenio cum pietatis ope.
Pulchra satis cultu, sed digno pulchrior actu,
Cum populo et ducibus omnibus una favet.
Larga manu, clemens animo, blandissima verbis,
Prodesse et cunctis, nemini obesse parat.
Quae bene discendi studiis studiosa laborat,
90 Ingenuasque artes mentis in arce locat.
Prompta sit obsequio soboles gratissima regis,
Utque magis placeat, certet amore pio.
Pallia dupla celer, manuum seu tegmina blanda

- Suscipiat Carolus, et gladium Ludoich.
Quo residente, suum grata inter basia munus
Dent natae egregiae, det quoque carus amor.
Berta rosas, Chrodtrudh violas dat, lilia Gisla,
Nectaris ambrosii praemia quaeque ferat;
Rothaidh poma, Hiltrudh Cererem, Tetdrada Liaeum,
100 Quis varia species, sed decor unus inest.
Ista nitet gemmis, auro illa splendet et ostro,
Haec gemma viridi praenitet, illa rubra.
Fibula componit hanc, illam limbus adornat,
Armillae hanc ornant, hancque monile decet.
Huic ferruginea est, apta huic quoque lutea vestis,
Lacteolum strophium haec vehit, illa rubrum.
Dulcibus haec verbis faveat regi, altera risu,
Ista patrem gressu mulceat, illa ioco.
Quod si forte soror fuerit sanctissima regis,
110 Oscula det fratri dulcia, frater ei.
Talia sic placido moderetur gaudia vultu,
Ut sponsi aeterni gaudia mente gerat.
Et bene scripturae pandi sibi compita poscat,
Rex illam doceat, quem deus ipse docet.
Adveniant procures, circumstent undique laeti,
Complere studeat munia quisque sua.
Thyrsis ad obsequium semper sit promptus herile,
Strenuus et velox sit pede, corde, manu.
Pluraque suscipiat hinc inde precantia verba,
120 Istaque dissimulet, audiat illa libens,
Hunc intrare iubens, hunc expectare parumper
Censeat, hunc intus, hunc tamen esse foris.
Regalique throno calvus hic impiger adstet,
Cunctaque prudenter, cuncta verenter agat.
Adsit praesul ovans animo vultuque benigno,
Ora beata ferens, et pia corda gerens.
Quem sincera fides, quem tantus culminis ordo,
Pectus et innocuum, rex, tibi, Christe, dicat.
Stet benedicturus regis potumque cibumque,
130 Sumere quin etiam rex velit, ille volet.
Sit praesto et Flaccus, nostrorum gloria vatum,
Qui potis est lyrico multa boare pede.
Quique sophista potens est, quique poeta melodus,

- Quique potens sensu, quique potens opere est.
Et pia de sanctis scripturis dogmata promat,
Et solvat numeri vincla favente ioco.
Et modo sit facilis, modo scrupula quaestio Flacci,
Nunc mundanam artem, nunc redibens superam:
Solvere de multis rex ipse volentibus unus
- 140 Sit bene qui possit solvere Flaccidica.
Voce valens, sensuque vigil, sermone politus,
Adsit Riculfus, nobilis arte, fide.
Qui et si longinqua fuerit regione moratus,
Non manibus vacuis iam tamen inde redit.
Dulce melos canerem tibi, ni absens, dulcis Homere,
Esses, sed quoniam es, hinc mea Musa tacet.
Non Ercambaldi sollers praesentia desit,
Cuius fidam armat bina tabella manum.
Pendula quae lateri manuum cito membra revisat,
- 150 Verbaque suscipiat, quae sine voce canat.
Lentulus intersit, laturus dulcia poma,
Poma vehat calathis, cordis in arce fidem
Cui sunt arguti sensus, alia omnia tarda:
Ocior esto, probus Lentule, voce, pede.
Nardulus huc illuc discurrat perpete gressu,
Ut formica tuus pes redit itque frequens.
Cuius parva domus habitatur ab hospite magno,
Res magna et parvi pectoris antra colit.
Et nunc ille libros, operosas nunc ferat et res,
- 160 Spiculaque ad Scotti nunc paret apta necem.
Cui dum vita comes fuerit, haec oscula tradam,
Trux, aurite, tibi quae dat, aselle, lupus.
Ante canis lepores alet aut lupus improbus agnos,
Aut timido muri musio terga dabit,
Quam Geta cum Scotto pia pacis foedera iungat,
Quae si forte velit iungere, ventus erit.
Hic poenasve dabit fugietve simillimus Austro
Utque sit hic aliud, nil nisi Scottus erit,
Cui si litterulam, quae est ordine tertia, tollas,
- 170 Inque secunda suo nomine forte sedet,
Quae sonat in "caelo" prima, et quae in "scando" secunda,
Tertia in "ascensu", quarta in "amicitiis",
Quam satis offendit, pro qua te, littera salvi,

Utitur, haud dubium quod sonat, hoc et erit.
 Stet levita decens Fredegis sociatus Osulfo,
 Gnarus uterque artis, doctus uterque bene.
 Nardus et Ercambald si coniungantur Osulfo,
 Tres mensae poterunt unius esse pedes.
 Pinguior hic illo est, hic est quoque tenuior illo,
 180 Sed mensura dedit altior esse pares.
 Pomiflua sollers veniat de sede Menalcas,
 Sudorem abstergens frontis ab arce manu.
 Quam saepe ingrediens, pistorum sive coquorum
 Vallatus cuneis, ius synodale gerit.
 Prudenter qui cuncta gerens, epulasque dapesque
 Regis honoratum deferat ante thronum.
 Adveniat pincerna potens Eppinus et ipse,
 Pulchraque vasa manu, vinaque grata vehat.
 Iam circumsedeant regalia prandia iussi
 190 Laetitiae detur munus ab axe poli.
 Et pater Albinus sedeat pia verba daturus,
 Sumpturusque cibos ore manuque libens.
 Aut si, Bacche, tui, aut Cerealis pocla liquoris
 Porgere praecipiat, fors et utrumque volet,
 Quo melius doceat, melius sua fistula cantet,
 Si doctrinalis pectoris antra riget.
 Este procul pultes, et lactis massa coacti,
 Sed pigmentati sis prope mensa cibi.
 Participent mensis epulas, et dulcia sumant
 200 Pabula, vina bibant stansque sedensque simul.
 His bene patrat, mensis dapibusque remotis,
 Pergat laetitia plebs comitante foras.
 Hacque intus remanente sonet Theodulfica Musa,
 Quae foveat reges, mulceat et proceres.
 Audiat hanc forsán memerosus Wibodus heros,
 Concutiat crassum terque quaterque caput.
 Et torvum adspiciens vultuque et voce minetur,
 Absentemque suis me obruat ille minis.
 Quem si forte vocet pietas gratissima regis,
 210 Gressu eat obliquo vel titubante genu.
 Et sua praecedat tumefactus pectora venter,
 Et pede Vulcanum, voce Iovem referat,
 Haec ita dum fiunt, dum carmina nostra leguntur,

- Stet Scottellus ibi, res sine lege furens,
Res dira, hostis atrox, hebes horror, pestis acerba,
Litigiosa lues, res fera, grande nefas.
Res fera, res turpis, res segnis, resque nefanda,
Res infesta piis, res inimica bonis.
Et manibus curvis, paulum cervice reflexa,
220 Non recta ad stolidum brachia pectus eant,
Anceps, attonitus, tremulus, furibundus, anhelus,
Stet levis aure, manu, lumine, mente, pede.
Et celeri motu nunc hos, nunc comprimat illos,
Nunc gemitus tantum, nunc fera verba sonet.
Nunc ad lectorem, nunc se convertat ad omnes
Adstantes procures, nil ratione gerens.
Et reprehendendi studio ferus aestuet hostis,
Cui sit posse procul, iam quia velle prope est.
Plurima qui didicit, nil fixum, nil quoque certum,
230 Quae tamen ignorat, omnia nosse putat.
Non ideo didicit, sapiens ut possit haberi,
Sed contendendi ut promptus ad arma foret.
Multa scis et nulla sapis, plura, inscie, nosti.
Quid dicam inde magis? non sapis atque sapis.
Rex sua fulcra petat, habeat sua mansio quemque,
Rex bene laetus eat, plebs bene laeta meet.
At tu posce pio reditum mea fistula regi,
Et cunctis veniam, quos ciet iste iocus.
Qui ne quem offendat, placeat dilectio Christi,
240 Omnia quae suffert, cui bona cuncta placent,
Hac ope qui vacuus, qui tanto est munere nudus,
Sit licet infensus, est mihi cura levis.
Qui te mundani regni rex extulit arce,
Praemia perpetui det meliora tibi.

Обманутое ожидание
Delusa expectatio

Grande habet initium cum res vilissima dictu,
Tunc gignis murem, magne elephante, brevem.
Sic patri quidam retulit sua somnia natus,
Depromens animo frivola dicta suo:
“O pater, in somnis dicam quae mira videbam,
Moverunt animum talia visa meum.

Bos dabat humanas nostras hac nocte loquelas,
Ille loquebatur, nos stupebamus”, — ait
Tum pater attonitus rem sic inquit ab illo:
“Dic, quod dicebat,” intulit ille: “Nihil.”

О потерянной лошади

De equo perduto

Saepe dat ingenium quod vis conferre negabat,
Compos et arte est, qui viribus impos erat,
Ereptum furto castrensi in turbine quidam
Accipe, qua miles arte recepit equum.
Orbus equo fit, preco ciet hac compita voce;
“Quisquis habet nostrum, reddere certet equum.
Sin alias, tanta faciam ratione coactus,
Quod noster Roma fecit in urbe pater.”
Res movet haec omnes, et equum fur sivit abire,
Dum sua vel populi damna pavenda timet.
Hunc herus ut reperit, gaudet potiturque reperto,
Gratanturque illi, quis metus ante fuit.
Inde rogant, quid equo fuerat facturus adempto,
Vel quid in urbe suus egerit ante pater.
“Sellae”, ait “adiunctis collo revehendo lupatis
Sarcinulisque aliis ibat onustus inops.
Nil quod pungat habens, calcaria calce reportans,
Olim eques, inde redit ad sua tecta pedes.
Hunc imitatus ego fecissem talia tristis,
Ni foret iste mihi, crede, repertus equus”.

19. ЭЙНХАРД (ок. 770—840)

EINHARD

Родился в Майнце в знатной франкской семье, учился в монастыре в Фульде, а затем — в «Палатинской школе» в Аахене, где был учеником Алкуина. Эйнхард был разносторонне одаренным человеком: не только писателем-историографом, но и художником, архитектором, за склонность к архитектуре получил прозвище Веселиил (строитель храма Соломона в Библии). Руководил постройкой дворца и базилики в Аахене и моста на Рейне. Был Эйнхард и советником короля, и дипломатом, выполнявшим важные поручения короля в поездках в Рим к папскому двору (806 г.). В конце жизни Эйнхард оставил политическую

деятельность и последние десять лет провел в монастыре, аббатом которого он стал.

Главным произведением Эйнхарда является написанная им спустя несколько лет после смерти Карла (ок. 821 г.) биография короля (*Vita Karoli Magni*), прославляющая его в веках как величайшего правителя, как человека, наделенного всеми возможными добродетелями. Это жизнеописание особенно ценно тем, что создано современником событий, многие годы проведенным в тесном общении со своим героем. Литературным образцом для этого сочинения послужили «Жизнеописания 12 Цезарей» (и особенно «Жизнеописание Августа») Гая Светония Транквилла, которому Эйнхард подражает, воспроизводя композицию произведения, схему последовательности жизнеописания, особенности стиля и языка.

Жизнь Карла Великого ***Vita Karoli Magni***

[Prologus]

Vitam et conversationem et ex parte non modica res gestas domini et nutritoris mei Karoli, excellentissimi et merito famosissimi regis, postquam scribere animus tulit, quanta potui brevitate complexus sum, operam impendens, ut de his quae ad meam notitiam pervenire potuerunt nihil omitterem neque prolixitate narrandi nova quaeque fastidientium animos offenderem; si tamen hoc ullo modo vitari potest, ut nova scriptione non offendantur qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta monumenta fastidiunt. Et quamquam plures esse non ambigam, qui otio ac litteris dediti statum aevi praesentis non arbitrentur ita neglegendum, ut omnia penitus quae nunc fiunt velut nulla memoria digna silentio atque oblivioni tradantur, potiusque velint amore diuturnitatis inlecti aliorum praeclara facta qualibuscumque scriptis inserere, quam sui nominis famam posteritatis memoriae nihil scribendo subtrahere, tamen ab huiusmodi scriptione non existimavi temperandum, quando mihi conscius eram nullum ea veracius quam me scribere posse, quibus ipse interfui, quaeque praesens oculata, ut dicunt, fide cognovi et, utrum ab alio scriberentur necne, liquido scire non potui. Satiusque iudicavi eadem cum aliis velut communiter litteris mandata memoriae posterorum tradere quam regis excellentissimi et omnium sua aetate maximi clarissimam vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles actus pati oblivionis tenebris aboleri. Suberat et alia non inrationabilis, ut opinor, causa, quae vel sola sufficere posset, ut me ad haec scribenda compelleret, nutrimentum videlicet in me inpensum et perpetua, postquam in aula eius conversari coepi, cum ipso ac

liberis eius amicitia; qua me ita sibi devinxit debitoremque tam vivo quam mortuo constituit, ut merito ingratus videri et iudicari possem, si tot beneficiorum in me conlatorum inmemor clarissima et inlustrissima hominis optime de me meriti gesta silentio praeterirem patererque vitam eius, quasi qui numquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere; cui scribendae atque explicandae non meum ingeniolum, quod exile et parvum, immo poene nullum est, sed Tullianam par erat desudare facundiam. En tibi librum praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem; in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo barbarus et in Romana locutione perparum exercitatus aliquid me decenter aut commode Latine scribere posse putaverim atque in tantam inpudentiam proruperim, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tusculanarum libro, cum de Latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur: “Mandare quemquam”, inquit, “litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec inlustrare possit nec delectatione aliqua adlicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris.” Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a scribendo detertere, nisi animo praemeditatum haberem hominum iudicia potius experiri et haec scribendo ingenio mei periculum facere quam tanti viri memoriam mihi parcendo praeterire.

1. Gens Meroingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, usque in Hildricum regem, qui iussu Stephani Romani pontificis depositus ac detonsus atque in monasterium trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit videri, tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferbat. Nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores domus dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur. Neque regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus crine profuso, barba summissa, solio resideret ac speciem dominantis effingeret, legatos undecumque venientes audiret eisque abeuntibus responsa, quae erat edoctus vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae stipendium, quod ei praefectus aulae prout videbatur exhibebat, nihil aliud proprii possideret quam unam et eam praeparvi redditus villam, in qua domum et ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae numerositatis habebat. Quocumque eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis et bubulco rustico more agente trahebatur. Sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni utilitatem celebrabatur, ire, sic domum redire solebat. At regni administrationem et omnia quae vel domi vel foris agenda ac disponenda erant praefectus aulae procurabat.

2. Quo officio tum, cum Hildricus deponeretur, Pippinus pater Karoli regis iam velut hereditario fungebatur. Nam pater eius Karolus, qui tyrannos per totam Franciam dominare temptantes duobus magnis proellis, uno in Aquitania apud Pictavium civitatem altero iuxta Narbonam apud Birram fluvium, ita devicit, ut in Hispaniam eos redire compelleret, eundem magistratum a patre Pippino sibi dimissum egregie administravit. Qui honor non aliis a populo dari consueverat quam his qui et claritate generis et opum amplitudine ceteris eminebant. Hunc cum Pippinus pater Karoli regis ab avo et patre sibi et fratri Karlomanno relictum summa cum eo concordia divisum, aliquot annis velut sub rege memorato tenuisset, frater eius Karlomannus — incertum quibus de causis, tamen videtur, quod amore conversationis contemplativae succensus —, operosa temporalis regni administratione relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu permutato monachus factus in monte Soracte apud ecclesiam beati Silvestri constructo monasterio cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota solvenda Romam sollemniter commearent et eum velut dominum quondam suum praeterire nollent, otium, quo maxime delectabatur crebra salutatione interrumpentes locum mutare compellunt. Nam huiusmodi frequentiam cum suo proposito officere vidisset, relicto monte in Samnium provinciam ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino secessit et ibi quod reliquum erat temporalis vitae religiose conversando complevit.

3. Pippinus autem per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii rex constitutus, cum per annos XV aut eo amplius Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarum ducem Aquitaniae ab eo susceptum per continuos novem annos gerebatur, apud Parisios morbo aquae intercutis diem obiit, superstitibus liberis Karlo et Karlomanno, ad quos successio regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem facto sollemniter generali conventu ambos sibi reges constituunt, ea conditione praemissa, ut totum regni corpus ex aequo partirentur, et Karolus eam partem, quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam, cui patruus eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet. Susceptae sunt utrimque conditiones, et pars regni divisi iuxta modum sibi propositum ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem separare molientibus, adeo ut quidam eos etiam bello committere sint meditati. Sed in hoc plus suspecti quam periculi fuisse ipse rerum exitus adprobavit, cum defuncto Karlomanno uxor eius et filii cum quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga petiit et nullis existentibus causis, spreto mariti fratre,

sub Desiderii regis Langobardorum patrocinium se cum liberis suis contulit. Et Karlomannus quidem post administratum communiter biennio regnum morbo decessit; Karolus autem fratre defuncto consensu omnium Francorum rex constituitur.

4. De cuius nativitate acque infantia vel etiam pueritia quia neque scriptis usquam aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum iudicans ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui; ita tamen, ut, primo res gestas et domi et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni administratione et fine narrando, nihil de his quae cognitu vel digna vel necessaria sunt praetermittam.

5. Omnium bellorum, quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum, sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur, fratre adhuc vivo, etiam et auxilium ferre rogato, suscepit. Et licet eum frater promisso frustrasset auxilio, susceptam expeditionem strenuissime executus non prius incepto desistere aut semel suscepto labori cedere voluit, quam hoc, quod efficere moliebatur, perseverantia quadam ac iugitate perfecto fine concluderet. Nam et Hunoldum, qui post Waifariorum mortem Aquitaniam occupare bellumque iam poene peractum reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam petere coegit. Quem tamen ibi consistere non sustinens, transmissa amne Garonna et aedificato castro Frontiaco, Lupo Wasconum duci per legatos mandat, ut perfugam reddat; quod ni festinato faciat, bello se eum expostulaturum. Sed Lupus saniori usus consilio non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat eius potestati permisit.

6. Conpositis in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque socio iam rebus humanis exempto, rogatu et precibus Hadriani Romanae urbis episcopi exoratus bellum contra Langobardos suscepit. Quod prius quidem et a patre eius, Stephano papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est; quia quidam e primoribus Francorum, cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius renisi sunt, ut se regem deserturos domumque redituros libera voce proclamarent. Susceptum tamen est tunc contra Haistulfum regem et celerrime completum. Sed licet sibi et patri belli suscipiendi similis ac potius eadem causa subesse videretur, haud simili tamen et labore certatum et fine constat esse completum. Pippinus siquidem Haistulfum regem paucorum dierum obsidione apud Ticenum compulit et obsides dare et erepta Romanis oppida atque castella restituere atque, ut reddita non repeterentur, sacramento fidem facere; Karolus vero post inchoatum a se bellum non prius destitit, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione

fatigaverat, in deditionem susciperet, filium eius Adalgisum, in quem spes omnium inclinatae videbantur, non solum regno, sed etiam Italia excedere compelleret, omnia Romanis erepta restitueret. Hruodgausum Foroiuliani ducatus praefectum res novas molientem opprimeret totamque Italiam suae ditioni subiugaret subactaeque filium suum Pippinum regem inponeret. Italiam intranti quam difficilis Alpium transitus fuerit, quantoque Francorum labore invia montium iuga et eminentes in caelum scopuli atque asperae cautes superatae sint, hoc loco describerem, nisi vitae illius modum potius quam bellorum, quae gessit, eventus memoriae mandare praesenti opere animo esset propositum. Finis tamen huius belli fuit subacta Italia et rex Desiderius perpetuo exilio deportatus et filius eius Adalgisus Italia pulsus et res a Langobardorum regibus ereptae Hadriano Romanae ecclesiae rectori restituae.

7. Post cuius finem Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est. Quo nullum neque prolixius neque atrocius Francorumque populo laboriosius susceptum est; quia Saxones, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces et cultui daemonum dediti nostraeque religioni contrarii neque divina neque humana iura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrabantur. Suberant et causae, quae cotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri et illorum poene ubique in plano contigui, praeer pauca loca, in quibus vel silvae maiores vel montium iuga interiecta utrorumque agros certo limite disterminant, in quibus caedes et rapinae et incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur adversus eos bellum, quod magna utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati ac supplices regi se dediderunt, imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties ita domiti et emolliti, ut etiam cultum daemonum dimittere et Christianae religioni se subdere velle promitterent. Sed sicut ad haec facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, non sit ut satis aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint; quippe cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat vel ab his quae agere coeperat defatigari. Nam numquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes inpune ferre passus est, quin aut ipse per se ducto aut per comites suos misso exercitu perfidiam

ulcisceretur et dignam ab eis poenam exigeret, usque dum, omnibus qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant cum uxoribus et parvulis sublatos transtulit et huc atque illuc per Galliam et Germaniam multimoda divisione distribuit. Eaque conditione a rege proposita et ab illis suscepta tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut, abiecto daemonum cultu et relictis patriis caerimoniis, Christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent et Francis adunati unus cum eis populus efficerentur.

8. Hoc bello, licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non amplius cum hoste quam bis acie conflixit, semel iuxta montem qui Osneggi dicitur in loco Theotmelli nominato et iterum apud Hasa fluvium, et hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus proeliis hostes adeo profligati ac devicti sunt, ut ulterius regem neque provocare neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione defensi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quam Saxonum et functi summis honoribus viri consumpti sunt. Tandemque anno tricesimo tertio finitum est, cum interim tot ac tanta in diversis terrarum partibus bella contra Francos et exorta sint et sollertia regis administrata, ut merito intuentibus in dubium venire possit, utrum in eo aut laborum patientiam aut felicitatem potius mirari conveniat. Nam biennio ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium, et cum sine intermissione gereretur, nihil tamen ex his quae aliubi erant gerenda dimissum aut ulla in parte ab aequo operoso certamine cessatum est. Nam rex, omnium qui sua aetate gentibus dominabantur et prudentia maximus et animi magnitudine praestantissimus, nihil in his quae vel suscipienda erant vel exsequenda aut propter laborem detractavit aut propter periculum exhorruit, verum unumquodque secundum suam qualitatem et subire et ferre doctus nec in adversis cedere nec in prosperis falso blandienti fortunae adsentiri solebat.

9. Cum enim assiduo ac poene continuo cum Saxonibus praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur; saltuque Pyrinei superato, omnibus, quae adierat, oppidis atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolomi exercitu revertitur; praeter quod in ipso Pyrinici iugo Wasconicam perfidiam parumper in redeundo contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut loci et angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Wascones in summi montis vertice positos insidiis — est enim locus ex opacitate silvarum, quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus — extremam impedimentorum partem et eos qui novissimi agminis incedentes subsidio praecedentes tuebantur desuper incursantes in subiectam vallem deiciunt, consertoque cum eis proelio usque ad unum omnes interficiunt, ac direptis impedimentis, noctis beneficio,

quae iam instabat, protecti summa cum celeritate in diversa disperguntur. Adiuuabat in hoc facto Wascones et levitas armorum et loci, in quo res gerebatur, situs, econtra Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per omnia Wasconibus eddidit impares. In quo proelio Eggihardus regiae mensae praepositus, Anshelmus comes palatii et Hruodlandus Brittannici limitis praefectus cum aliis conpluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari poterat, quia hostis re perpetrata ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam gentium quaeri potuisset.

10. Domuit et Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae super litus oceani residentes dicto audientes non erant, missa in eos expeditione, qua et obsides dare et quae imperarentur se facturos polliceri coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens Capuam Campaniae urbem accessit atque ibi positis castris bellum Beneventanis, ni dederentur, comminatus est. Praevenit hoc dux gentis Aragisus: filios suos Rumoldum et Grimoldum cum magna pecunia obviam regi mittens rogat, ut filios obsides suscipiat, seque cum gente imperata facturum pollicetur, praeter hoc solum, si ipse ad conspectum venire cogeretur. Rex, utilitate gentis magis, quam animi eius obstinatione considerata, et oblatos sibi obsides suscepit eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus gratia retento, maiorem patri remisit; legatisque ob sacramenta fidelitatis a Beneventanis exigenda atque suscipienda cum Aragiso dimissis Romam redit, consumptisque ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot diebus in Galliam revertitur.

11. Baioaricum deinde bellum et repente ortum et celeri fine completum est. Quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitavit; qui hortatu uxoris, quae filia Desiderii regis erat ac patris exilium per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere cum Hunis, qui Baioariis sunt ab oriente contermini, non solum imperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumaciam, quia nimia videatur, animositas regis ferre nequiverat, ac proinde copiis undique contractis Baioariam petiturus ipse ad Lechum amnem cum magno venit exercitu. Is fluvius Baioarios ab Alamannis dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, prius quam provinciam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri. Sed nec ille pertinaciter agere vel sibi vel genti utile ratus supplex se regi permisit, obsides qui imperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem, data insuper fide cum iuramento, quod ab illius potestate ad defectionem nemini suadenti adsentire deberet. Sicque bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis inpositus. Tassilo tamen postmodum ad regem evocatus neque redire

permissus, neque provincia, quam tenebat, ulterius duci, sed comitibus ad regendum commissa est.

12. His motibus ita conpositis, Sclavis, qui nostra consuetudine Wilzi, proprie vero, id est sua locutione, Welatabi dicuntur, bellum inlatum est. In quo et Saxones velut auxiliares inter ceteras nationes, quae regis signa iussae sequebantur, quamquam ficta et minus devota oboedientia, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, adsidua incursione lacescebant nec iussionibus coerceri poterant. Sinus quidam ab occidentali oceano orientem versus porrigitur, longitudinis quidem inconspertae, latitudinis vero quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis contractior inveniatur. Hunc multae circumsedent nationes; Dani siquidem ac Sueones, quos Nordmannos vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At litus australe Sclavi et Aisti et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc a rege bellum inferebatur, Welatabi. Quos ille una tantum et quam per se gesserat expeditione ita contudit ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum iudicarent.

13. Maximum omnium, quae ab illo gesta sunt, bellorum praeter Saxonicum huic bello successit, illud videlicet, quod contra Avars sive Hunos susceptum est. Quod ille et animosius quam cetera et longe maiori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam — nam hanc provinciam ea gens tum incolebat — expeditionem fecit, cetera filio suo Pippino ac praefectis provinciarum, comitibus etiam atque legatis perficienda commisit. Quod cum ab his strenuissime fuisset administratum, octavo tandem anno completum est. Quot proelia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua omni abitatore Pannonia et locus, in quo regia Kagani erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit, tota gloria decidit. Omnis pecunia et congesti ex longo tempore thesauri direpti sunt. Neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint. Quippe cum usque in id temporis poene pauperes viderentur, tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia pretiosa in proeliis sublata, ut merito credi possit hoc Francos Hunis iuste eripuisse, quod Huni prius aliis gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt: Ericus dux Foroiulani in Liburnia iuxta Tharsaticam maritimam civitatem insidiis oppidanorum interceptus, et Geroldus Baioariae praefectus in Pannonia, cum contra Hunos proeliaturus aciem strueret, incertum a quo, cum duobus tantum, qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus est. Ceterum incruentum poene Francis hoc bellum fuit et prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius sui magnitudine traheretur.

14. Post quod et Saxonicum suae prolixitati convenientem finem accepit. Boemanicum quoque et Linonicum, quae postea exorta sunt, diu durare non potuerunt. Quorum utrumque ductu Karoli iunioris celeri fine completum est.

Ultimum contra Nordmannos, qui Dani vocantur, primo pyriticam exercentes, deinde maiori classe litora Calliae atque Germaniae vastantes, bellum susceptum est. Quorum rex Godofridus adeo vana spe inflatus erat, ut sibi totius Germaniae promitteret potestatem. Frisiam quoque atque Saxoniam haud aliter atque suas provincias aestimabat. Iam Abodritos, vicinos suos, in suam ditionem redegerat, iam eos sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam se brevi Aquasgrani, ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum. Nec dictis eius, quamvis vanissimis, omnino fides abnuebatur, quin potius putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte praeventus. Nam a proprio satellite interfectus et suae vitae et belli a se inchoati finem acceleravit.

15. Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos XLVII — tot enim annis regnaverat — in diversis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate gessit, quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte suscepit, ita nobiliter ampliavit, ut poene duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae, quae inter Rhenum et Ligerem oceanumque ac mare Balearicum iacet, et pars Germaniae, quae inter Saxoniam et Danubium Rhenumque ac Salam fluvium, qui Thuringos et Sorabos dividit, posita a Francis qui Orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baioarii ad regni Francorum potestatem pertinerent: ipse per bella memorata primo Aquitaniam et Wasconiam totumque Pyrenei montis iugum et usque ad Hiberum amnem, qui apud Navaros ortus et fertilissimos Hispaniae agros secans sub Dertosae civitatis moenia Balearico mari miscetur; deinde Italiam totam, quae ab Augusta Praetoria usque in Calabriam inferiorem, in qua Graecorum ac Beneventanorum constat esse confinia, decies centum et eo amplius passuum milibus longitudine porrigitur; tum Saxoniam, quae quidem Germaniae pars non modica est et eius quae a Francis incolitur duplum in lato habere putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis; post quam utramque Pannoniam et adpositam in altera Danubii ripa Daciam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmaciam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum ac Visulam fluvios oceanumque ac Danubium positae, lingua quidem poene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Cermaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret; inter quas fere praecipuae sunt Welatabi, Sorabi, Abodriti, Boemani — cum his namque bello conflixit —; ceteras, quarum multo maior est numerus, in deditionem suscepit.

16. Auxit etiam gloriā regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam sibi conciliatis. Adeo namque Hade fonsum Galleciae atque Asturicae regem sibi societate devinxit, ut is, cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium suum appellari iuberet. Scottorum quoque reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam inclinatos, ut eum numquam aliter nisi dominum seque subditos et servos eius pronuntiarent. Extant epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus eorum erga illum indicatur. Cum Aaron rege Persarum, qui excepta India totum poene tenebat orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut is gratiam eius omnium, qui in toto orbe terrarum erant, regum ac principum amicitiae praeponeret solumque illum honore ac munificentia sibi colendum iudicaret. Ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad sacratissimum Domini ac Salvatoris nostri sepulchrum locumque Resurrectionis miserat, ad eum venissent et ei domini sui voluntatem indicassent, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus legatis suos adiungens inter vestes et aromata et ceteras orientalium terrarum opes ingentia illi dona direxit, cum ei ante paucos annos eum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret elephantum. Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus, Michahel et Leo, ultro amicitiam et societatem eius expetentes complures ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter susceptum a se imperatoris nomen et ob hoc eis, quasi qui imperium eis eripere vellet, valde suspectum foedus firmissimum statuit, ut nulla inter partes cuiuslibet scandali remaneret occasio. Erat enim semper Romanis et Grecis Francorum suspecta potentia. Unde et illud Grecum extat proverbium: TON FRANKON FILON ECIS, GITONA OUK ECIS.

17. Qui cum tantus in ampliando regno et subigendis exteris nationibus existeret et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit. Inter quae praecipua fere non inmerito videri possunt basilica Sanctae Dei Genetricis Aquisgrani opere mirabili constructa et pons apud Mogontiacum in Rheno quingentorum passuum longitudinis — nam tanta est ibi fluminis latitudo; qui tamen uno, antequam decederet, anno incendio conflagravit, nec refici potuit propter festinatum illius decessum, quamquam in ea meditatione esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaci civitate, iuxta villam cui vocabulum est Ingilenheim, alterum Noviomagi super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana praeterfluit. Praecipue tamen aedes sacras ubicumque in toto regno suo vetustate conlapsas conperit, pontificibus et patribus, ad quorum curam

pertinebant, ut restaurarentur, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent. Molitus est et classem contra bellum Nordmannicum, aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt oceanum. Et quia Nordmanni Gallicum litus atque Germanicum assidua infestatione vastabant, per omnes portus et ostia fluminum, qua naves recipi posse videbantur, stationibus et excubiis dispositis, ne qua hostis exire potuisset, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in litore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam Italiae litore usque Romam contra Mauros nuper pyriticam exercere adgressos; ac per hoc nullo gravi damno vel a Mauris Italia vel Gallia atque Germania a Nordmannis diebus suis adfecta est, praeter quod Centumcellae civitas Etruriae per prodicionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia quaedam insulae Germanico litori contiguae a Nordmannis depraedatae sunt.

18. Talem eum in tuendo et ampliando simulque ornando regno fuisse constat. Cuius animi dotes et summam in qualicumque et prospero et adverso eventu constantiam ceteraque ad interiorem atque domesticam vitam pertinentia iam ab hinc dicere exordiar. Post mortem patris cum fratre regnum partitus tanta patientia simultates et invidiam eius tulit, ut omnibus mirum videretur, quod ne ad iracundiam quidem ab eo provocari potuisset. Deinde cum matris hortatu filiam Desiderii regis Langobardorum duxisset uxorem, incertum qua de causa, post annum eam repudiavit et Hildigardam de gente Suaborum praecipuae nobilitatis feminam in matrimonium accepit; de qua tres filios, Karolum videlicet, Pippinum et Hludowicum, totidemque filias, Hruodtrudem et Berhtam et Gislam, genuit. Habuit et alias tres filias, Theoderadam et Hiltrudem et Hruodhaidem, duas de Fastrada uxore, quae de Orientalium Francorum, Germanorum videlicet, gente erat, tertiam de concubina quadam, cuius nomen modo memoriae non occurrit. Defuncta Fastrada Liutgardam Alamannam duxit, de qua nihil liberorum tulit. Post cuius mortem quattuor habuit concubinas, Madelgardam scilicet, quae peperit ei filiam nomine Ruothildem, Gersuindam Saxonici generis, de qua ei filia nomine Adaltrud nata est, et Reginam, quae ei Drogonem et Hugum genuit, et Adallindem, ex qua Theodericum procreavit. Mater quoque eius Berhtrada in magno apud eum honore consenuit. Colebat enim eam cum summa reverentia, ita ut nulla umquam invicem sit exorta discordia, praeter in divortio filiae Desiderii regis, quam illa suadente acceperat. Decessit tandem post mortem Hildigardae, cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset. Quam ille in eadem basilica, qua pater situs est, apud Sanctum Dionisium, magno cum honore fecit humari. Erat ei unica soror nomine Gisla, a puellaribus annis religiosae

conversationi mancipata, quam similiter ut matrem magna coluit pietate. Quae etiam paucis ante obitum illius annis in eo, quo conversata est, monasterio decessit.

19. Liberos suos ita censuit instituendos, ut tam filii quam filiae primo liberalibus studiis, quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios cum primum aetas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venatibus exerceri fecit, filias vero lanificio adsuescere coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere atque ad omnem honestatem erudiri iussit. Ex his omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur, amisit, Karolum, qui natu maior erat, et Pippinum, quem regem Italiae praefecerat, et Hruodtrudem, quae filiarum eius primogenita et a Constantino Grecorum imperatore desponsata erat. Quorum Pippinus unum filium suum Bernhardum, filias autem quinque, Adalhaidem, Atulam, Gundradam, Berhthaidem ac Theoderadam, superstites reliquit. In quibus rex pietatis suae praecipuum documentum ostendit, cum filio defuncto nepotem patri succedere et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac filiae pro magnanimitate, qua excellebat, minus patienter tulit, pietate videlicet, qua non minus insignis erat, compulsus ad lacrimas. Nuntiato etiam sibi Hadriani Romani pontificis obitu, quem in amicis praecipuum habebat, sic flevit, ac si fratrem aut carissimum filium amisisset. Erat enim in amicitiiis optime temperatus, ut eas et facile admitteret et constantissime retineret, colebatque sanctissime quoscumque hac adfinitate sibi coniunxerat. Filiorum ac filiarum tantam in educando curam habuit, ut numquam domi positus sine ipsis caenaret, numquam iter sine illis faceret. Adequitabant ei filii, filiae vero poene sequebantur, quarum agmen extremum ex satellitum numero ad hoc ordinato tuebantur. Quae cum pulcherrimae essent et ab eo plurimum diligerentur, mirum dictu, quod nullam earum cuiquam aut suorum aut exterorum nuptum dare voluit, sed omnes secum usque ad obitum suum in domo sua retinuit, dicens se earum contubernio carere non posse. Ac propter hoc, licet alias felix, adversae fortunae malignitatem expertus est. Quod tamen ita dissimulavit, ac si de eis nulla umquam alicuius probri suspicio exorta vel fama dispersa fuisset.

20. Erat ei filius nomine Pippinus ex concubina editus, cuius inter ceteros mentionem facere distuli, facie quidem pulcher, sed gibbo deformis. Is, cum pater bello contra Hunos suscepto in Baioaria hiemaret, aegritudine simulata, cum quibusdam e primoribus Francorum, qui eum vana regni promissione inlexerant, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et damnationem coniuratorum detonsum in coenobio Prumia religiosae vitae iamque volentem vacare permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio. Cuius auctores partim luminibus orbat, partim membris incolumes, omnes tamen

exilio deportati sunt; neque ullus ex eis est interfectus nisi tres tantum; qui cum se, ne comprehenderentur, strictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coerceri non poterant, interempti sunt. Harum tamen coniurationum Fastradae reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur. Et idcirco in ambabus contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati consentiens a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine inmaniter exorbitasse videbatur. Ceterum per omne vitae suae tempus ita cum summo omnium amore atque favore et domi et foris conversatus est, ut numquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota a quoquam fuisset obiecta.

21. Amabat peregrinos et in eis suscipiendis magnam habebat curam, adeo eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno non inmerito videretur onerosa. Ipse tamen prae magnitudine animi huiuscemodi pondere minime gravabatur cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede compensaret.

22. Corpore fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae tamen iustam non excederet — nam septem suorum pedum proceritatem eius constat. habuisse mensuram —, apice capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie pulchra, facie laeta et hilari. Unde formae auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima acquirebatur; quamquam cervix obesa et brevior venterque projectior videretur, tamen haec ceterorum membrorum celabat aequalitas. Incessu firmo totaque corporis habitudine virili; voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret. Valitudine prospera, praeter quod, antequam decederet, per quatuor annos crebro febribus corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat, quos poene exosos habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere et elixis adsuescere suadebant. Exercebatur assidue equitando ac venando; quod illi gentilicium erat, quia vix ulla in terris natio invenitur, quae in hac arte Francis possit aequari. Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens; cuius adeo peritus fuit, ut nullus ei iuste valeat anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani regiam extruxit ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim habitavit. Et non solum filios ad balneum, verum optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una lavarentur.

23. Vestitu patrio, id est Francico, utebatur. Ad corpus camisam lineam, et feminalibus lineis induebatur, deinde tunicam, quae limbo serico ambiebatur, et tibialia; tum fasciis crura et pedes calciamentis constringebat et ex pellibus lutrinis

vel murinis thorace confecto umeros ac pectus hieme muniebat, sago veneto amictus et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato ense utebatur, quod tamen nonnisi in praecipuis festivitibus vel si quando exterarum gentium legati venissent. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel Hadriano pontifice petente et iterum Leone successore eius supplicante longa tunica et clamide amictus, calceis quoque Romano more formatis induebatur. In festivitibus veste auro texta et calciamentis gemmatis et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat. Aliis autem diebus habitus eius parum a communi ac plebeio abhorrebat.

24. In cibo et potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abhominabatur. Cibo enim non adeo abstinere poterat, ut saepe quereretur noxia corpori suo esse ieiunia. Convivabatur rarissime, et hoc praecipuis tantum festivitibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Caena cotidiana quaternis tantum ferculis praebebatur, praeter assam, quam venatores veribus inferre solebant, qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur. Inter caenandum aut aliquod acroama aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiae et antiquorum res gestae. Delectabatur et libris sancti Augustini, praecipueque his qui de civitate Dei praetitulati sunt. Vini et omnis potus adeo parvus in bibendo erat, ut super caenam raro plus quam ter biberet. Aestate post cibum meridianum pomorum aliquid sumens ac semel bibens, depositis vestibus et calciamentis, velut noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat. Noctibus sic dormiebat, ut somnum quater aut quinquies non solum expergescendo, sed etiam desurgendo interrumperet. Cum calciaretur et amicitur, non tantum amicos admittebat, verum etiam, si comes palatii litem aliquam esse diceret, quae sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes introducere iussit et, velut pro tribunali sederet, lite cognita sententiam dixit; nec hoc tantum eo tempore, sed etiam quicquid ea die cuiuslibet officii agendum aut cuiquam ministrorum iniungendum erat expediebat.

25. Erat eloquentia copiosus et exuberans poteratque quicquid vellet apertissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis operam impendit. In quibus Latinam ita didicit, ut aequae illa ac patria lingua orare sit solitus, Grecam vero melius intellegere quam pronuntiare poterat. Adeo quidem facundus erat, ut etiam dicaculus appareret. Artes liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus magnis adiciebat honoribus. In discenda grammatica Petrum Pisanum diaconem senem audivit, in ceteris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum, item diaconem, de Brittania

Saxonici generis hominem, virum undecumque doctissimum, praeceptorem habuit, apud quem et rethoricae et dialecticae, praecipue tamen astronomiae ediscendae plurimum et temporis et laboris impertivit. Discebat artem computandi et intentione sagaci siderum cursum curiosissime rimabatur. Temptabat et scribere tabulasque et codicillos ad hoc in lecto sub cervicalibus circumferre solebat, ut, cum vacuum tempus esset, manum litteris effigiendis adsuesceret, sed parum successit labor praeposterus ac sero inchoatus.

26. Religionem Christianam, qua ab infantia fuerat inbutus, sanctissime et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani extruxit auroque et argento et laminaribus atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum validudo permiserat, inpigre frequentabat, curabatque magnopere, ut omnia quae in ea gerebantur cum qua maxima fierent honestate, aedituos creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permetterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento vestimentorumque sacerdotalium tantam in ea copiam procuravit, ut in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui ultimi ecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare necesse fuisset. Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus, quamquam ipse nec publice legeret nec nisi submissim et in commune cantaret.

27. Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Greci eleimosinam vocant, devotissimus, ut qui non in patria solum et in suo regno id facere curaverit, verum trans maria in Syriam et Aegyptum atque Africam, Hierosolimis, Alexandriae atque Cartagini, ubi Christianos in paupertate vivere conpererat, penuriae illorum compatiens pecuniam mittere solebat; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut Christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac relevatio proveniret. Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus locis apud Romam ecclesiam beati Petri apostoli; in cuius donaria magna vis pecuniae tam in auro quam in argento necnon et gemmis ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus munera missa. Neque ille toto regni sui tempore quicquam duxit antiquius, quam ut urbs Roma sua opera suoque labore vetere polleret auctoritate, et ecclesia sancti Petri per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae omnibus ecclesiis esset ornata atque ditata. Quam cum tanti penderet, tamen intra XLVII annorum, quibus regnaverat, spatium quater tantum illo votorum solvendorum ac supplicandi causa profectus est.

28. Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Romani Leonem pontificem multis affectum iniuriis, erutis scilicet oculis linguaque amputata, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco Romam veniens propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, ecclesiae statum ibi totum hiemis tempus extraxit. Quo tempore imperatoris et augusti nomen accepit. Quod primo in cantum aversatus est, ut adfirmaret se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, ecclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit patientia. Vicitque eorum contumacium magnanimitate, qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes et in epistolis fratres eos appellando.

29. Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret multa legibus populi sui deesse — nam Franci duas habent leges, in plurimis locis valde diversas — cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire, parva quoque ac perperam prolata corrigere, sed de his nihil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula, et ea imperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum, quae sub eius dominatu erant, iura quae scripta non erant describere ac litteris mandari fecit. Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit, Inchoavit et grammaticam patrii sermonis. Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula imposuit, cum ante id temporis apud Francos partim Latinis, partim barbaris nominibus pronuntiarentur. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quattuor ventorum vocabula possent inveniri...

30. Extremo vitae tempore, cum iam et morbo et senectute premeretur, evocatum ad se Hludowicum filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildigardae supererat, congregatis sollemniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortium sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, inpositoque capiti eius diademate imperatorem et augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus ei propter regni utilitatem videbatur inspiratum. Auxitque maiestatem eius hoc factum et exteris nationibus non minimum terroris incussit. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus, non longe a regia Aquensi venatum proficiscitur, exactoque in huiusmodi negotio quod reliquum erat autumnus, circa Kalendas Novembris Aquasgrani revertitur. Cumque ibi hiemaret, mense Ianuario febris valida correptus decubuit. Qui statim, ut in febribus solebat, cibi sibi abstinentiam indixit, arbitratus hac continentia morbum posse depelli vel certe mitigari. Sed accedente ad febrem lateris dolore,

quem Greci pleuresin dicunt, illoque adhuc in ediam retinente neque corpus aliter quam rarissimo potu sustentante, septimo, postquam decubuit, die, sacra communione percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo secundo et ex quo regnare coeperat quadragesimo septimo, V. Kalendas Februarii, hora diei tertia.

31. Corpus more sollemni lotum et curatum et maximo totius populi luctu ecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset. Tandem omnium animis sedit nusquam eum honestius tumulari posse quam in ea basilica, quam ipse propter amorem Dei et Domini nostri Iesu Christi et ob honorem Sanctae et Aeternae Virginis, Genetricis Eius, proprio sumptu in eodem vico construxit. In hac sepultus est eadem die, qua defunctus est, arcusque supra tumulum deauratus cum imagine: et titulo exstructus. Titulus ille hoc modo descriptus est: “SUB HOC CONDITORIO SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS, QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT ET PER ANNOS XLVII FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS ANNO DOMINI DCCCXIII, INDICTIONE. VII, V. KAL. FEBR.

32. Adpropinquantis finis conplura fuere prodigia, ut non solum alii, sed etiam ipse hoc minitari sentiret. Per tres continuos vitaeque termino proximos annos et solis et lunae creberrima defectio et in sole macula quaedam atrii coloris septem dierum spatio visa. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa mole construxerat, die ascensionis Domini subita ruina usque ad fundamenta conlapsa. Item pons Rheni apud Mogontiacum, quem ipse per decem annos ingenti labore et opere mirabili de ligno ita construxit, ut perenniter durare posse videretur, ita tribus horis fortuito incendio conflagravit, ut, praeter quod aqua tegebatur, ne una quidem astula ex eo remaneret. Ipse quoque, cum ultimam in Saxoniam expeditionem contra Giodofridum regem Danorum ageret, quadam die, cum ante exortum solis castris egressus iter agere coepisset, vidit repente delapsam caelitus cum ingenti lumine facem a dextra in sinistram per serenum aera transcurrere. Cunctisque hoc signum, quid portenderet, ammirantibus, subito equus, quem sedebat, capite deorsum merso decidit eumque tam graviter ad terram elisit, ut, fibula sagi rupta balteoque gladii dissipato, a festinantibus qui aderant ministris exarmatus et sine amiculo levaretur. Iaculum etiam, quod tunc forte manu tenebat, ita elapsum est, ut viginti vel eo amplius pedum spatio longe iaceret. Accessit ad hoc creber Aquensis palatii tremor et in domibus, ubi conversabatur, assiduus laqueariorum crepitus. Tacta etiam de caelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis

dissipatum et supra domum pontificis, quae basilicae contigua erat, proiectum est. Erat in eadem basilica in margine coronae, quae inter superiores et inferiores arcus interiorem aedis partem ambiebat, epigramma sinopide scriptum, continens, quis auctor esset eiusdem templi, cuius in extremo versu legebatur: KAROLUS PRINCEPS. Notatum est a quibusdam eodem, quo decessit, anno paucis ante mortem mensibus eas, quae PRINCEPS exprimebant, litteras ita esse deletas, ut penitus non apparent. Sed superiora omnia sic aut dissimulavit aut sprexit, ac si nihil horum ad res suas quo libet modo pertineret.

33. Testamenta facere instituit, quibus filias et ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata perfici non poterant. Divisionem tamen thesaurorum et pecuniae ac vestium aliaque suppellectilis coram amicis et ministris suis annis tribus, antequam decederet, fecit, contestatus eos, ut post obitum suum a se facta distributio per illorum suffragium rata permaneret. Quidque ex his quae suo reposito cum superscriptione civitatis, ad quam perferenda est, recondita iacet. Nomina metropoleorum, ad quas eadem eleimosina sive largitio facienda est, haec sunt: Roma, Ravenna, Mediolanum, Forum Iulii, Gradus, Colonia, Mogontiacus, Iuvavum quae et Salzburc, Treveri, Senones, Vesontio, Lugdunum, Ratumagus, Remi, Arelas, Vienna, Darantasia, Ebrodunum, Burdigala, Turones, Bituriges. Unius autem partis, quam integram reservari voluit, talis est ratio, ut, illis duabus in supradictas divisiones distributis et sub sigillo reconditis, haec tertia in usu cotidiano versaretur, velut res, quam nulla voti obligatione a dominio possidentis alienatam esse constaret, et hoc tamdiu, quoadusque vel ille mansisset in corpore vel usum eius sibi necessarium iudicaret. Post obitum vero suum aut voluntariam saecularium rerum carentiam eadem pars quattuor subdivisionibus secaretur, et una quidem earum supradictis XX et unaque partibus adderetur, altera a filiis ac filiabus suis filiisque ac filiabus filiorum suorum adsumpta iusta et rationabili inter eos partitione divideretur, tertia vero consueto Christianis more in usum pauperum fuisset erogata, quarta simili modo nomine eleimosinae in servorum et ancillarum usibus palatii famulantium sustentationem distributa veniret. Ad hanc tertiam totius summae portionem, quae similiter ut ceterae ex auro et argento constat, adiungi voluit omnia ex aere et ferro aliisque metallis vasa atque utensilia cum armis et vestibus alioque aut pretioso aut vili ad varios usus facto suppellectili, ut sunt cortinae, stragula, tapetia, filtra, coria, sagmata, et quicquid in camera atque vestiario eius eo die fuisset inventum, ut ex hoc maiores illius partis divisiones fierent et erogatio eleimosinae ad plures pervenire potuisset. Capellam, id est ecclesiasticum ministerium, tam id quod ipse fecit atque congregavit, quam quod ad eum ex paterna hereditate pervenit, ut integrum esset

neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem invenirentur aut vasa aut libri aut alia ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae ab eo conlata non fuisse, haec qui habere vellet dato iustae aestimationis pretio emeret et haberet. Similiter et de libris, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit, statuit, ut ab his, qui eos habere vellent, iusto pretio fuissent redempti, pretiumque in pauperibus erogatum. Inter ceteros thesauros atque pecuniam tres mensas argenteas et auream unam praeccipuae magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut una ex his, quae forma quadrangula descriptionem urbis Constantinopolitanae continet, inter cetera donaria, quae ad hoc deputata sunt, Romam ad basilicam beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda Romanae urbis effigie figurata est, episcopio Ravennatis ecclesiae conferatur. Tertiam, quae ceteris et operis pulchritudine et ponderis gravitate multum excellit, quae ex tribus orbibus conexa totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione conplectitur, et auream illam, quae quarta esse dicta est, in tertiae illius et inter heredes suos atque in eleemosinam dividendae partis augmento esse constituit. Hanc constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus comitibusque, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt, fecit atque constituit. Episcopi: Hildibaldus, Richolfus, Arn, Wolfarius. Bernoinus, Laidradus, Iohannes, Theoudulfus, Iesse, Heito, Waltgaudus. Abbates: Fridugisus, Adalungus, Engilbertus, Irmino. Comites: Walah, Meginherus, Otulfus, Stephanus, Unruocus, Burchardus, Meginhardus, Hatto, Rihwinus, Edo, Ercangarius, Geroldus, Bero, Hildigernus, Hroccolfus.”

Haec omnia filius eius Hludowicus, qui ei divina iussione successit, inspecto eodem breviario, quam celerrime poterat post obitum eius summa devotione adimplere curavit.

20. КАРОЛИНГСКИЕ РИТМЫ (IX в.)

Анонимные стихотворения разнообразного содержания, написанные не метрическим, а ритмическим (силлабо-тоническим) стихом, создававшиеся не в clerикальной, а в менее образованной среде горожан (главным образом Италии) и воинов-дружинников.

Плач о кончине Карла Великого *Planctus de obitu Karoli*

1. A solis ortu usque ad occidua
Littora maris planctus pulsat pectora.
Heu mihi misero!

2. Ultra marina agmina tristitia
Tetigit ingens cum merore nimio.
Heu mihi misero!
3. Franci, Romani atque cuncti creduli
Luctu punguntur et magna molestia.
Heu mihi misero!
4. Infantes, senes, gloriosi praesules,
Matronae plangunt detrimentum Caesaris.
Heu mihi misero!
5. Iamiam non cessant lacrimarum flumina,
Nam plangit orbis interitum Karoli.
Heu mihi misero!
6. Pater communis orfanorum omnium,
Peregrinorum, viduarum, virginum,
Heu mihi misero!
7. Christe, caelorum qui gubernas agmina,
Tuo in regno da requiem Karolo.
Heu mihi misero!
8. Hoc poscunt omnes fideles et creduli,
Hoc sancti senes, viduae et virgines.
Heu mihi misero!
9. Imperatorem iam serenum Karolum
Telluris tegit titulus tumulus.
Heu mihi misero!
10. Spiritus sanctus, qui gubernat omnia,
Animam suam exaltet in requiem.
Heu mihi misero!
11. Vae tibi Roma Romanoque populo
Amisso summo glorioso Karolo.
Heu mihi misero!
12. Vae tibi sola formonsa Italia,
Cunctisque tuis tam honestis urbibus,
Heu mihi misero!
13. Francia diras perpessa iniurias
Nullum iam talem dolorem sustinuit,
Heu mihi misero!

14. Quando augustum facundumque Karolum
In Aquisgrani glebis terrae tradidit.
Heu mihi misero!

15. Nox mihi dira iam retulit somnia,
Diesque clara non adduxit lumina.
Heu mihi misero!

16. Quae cuncti orbis christiano populo
Vexit ad mortem venerandum principem.
Heu mihi misero!

17. O Columbane, stringe tuas lacrimas,
Precesque funde pro illo ad dominum.
Heu mihi misero!

18. Pater cunctorum, misericors dominus,
Ut illi donet locum splendidissimum.
Heu mihi misero!

19. O deus cunctae humanae militiae
Atque caelorum, infernorum domine.
Heu mihi misero!

20. In sancta sede cum tuis apostolis
Suscipe pium, o tu Christe, Karolum.
Heu mihi misero!

О победе над аварами De victoria Avarica

1. Omnes gentes qui fecisti, tu Christe, Dei suboles,
Terras, fontes, rivos, montes et formasti hominem
Avaresque convertisti ultimis temporibus.

2. Multa mala iam fecerunt ab antico tempore,
Fana Dei destruxerunt atque monasteria,
Vasa aurea sacrata, argentea, fictilia.

3. Vestem sanctam polluerunt de ara sacratissima,
Linteamina levitae et sanctaemonialium
Muliebribus tradata suadente demone.

4. Misit deus Petrum sanctum, principem apostolum,
In auxilium Pippini magni regis filium,
Ut viam eius comitaret et Francorum aciem.

5. Rex accintus dei virtute Pippin, rex catholicus,
Castra figit super flumen albidum Danubium,
Hostibus accingens totum undique presidia.
6. Unguimeri satis pavens, Avarorum genere,
Regi dicens satis forte: "Tu Cacane perditel!"
Atque Catunae mulieri, maledictae coniugi:
7. "Regna vestra consumata, ultra non regnabitis,
Regna vestra diu longe cristianis tradita,
A Pippino demollita, principe catholico.
8. Adpropinquat rex Pippinus forti cum exercitu,
Fines tuos occupare, depopulare populum,
Montes, silvas atque colles ponere presidia.
9. Tolle cito, porta tecum copiosa munera;
Sceptrum regis adorare, ut paullum possis vivere,
Aurum, gemmas illi offer, ne te tradat funeri."
10. Audiens Cakanus rex, undique perterritus,
Protinus ascendens mulam cum Tarcen primatibus,
Regem venit adorare ut plagare munere.
11. Regi dicens: "Salve princeps, esto noster dominus,
Regnum meum tibi trado cum festucis et foliis,
Silvas, montes atque colles cum omnibus nascentiis.
12. Tolle tecum proles nostras, parent tibi obsequia,
De primatibus nec parcas, terga verte acie,
Colla nostra, proles nostras ditioni tradimus."
13. Nos fideles cristiani deo agamus gratiam
Qui regnum regis confirmavit super regnum Uniae,
Et victoriam donavit de paganis gentibus.
14. Vivat, vivat rex Pippinus in timore domini,
Avus regnet et senescat et procreet filios.
Qui palatia conservent in vita et post obitum.
15. Qui conclusit regnum crande, amplum, potentissimum
Quae regna terrae non fecerunt usque ad diem actenus
Neque cesar et pagani, sed divina gratia.
Gloria aeterna patri, gloria sit filio.

Стихотворение о битве при Фонтанете
Versus de bella quae fuit acta Fontaneto

1. Aurora cum primo mane tetram noctem dividet,
Sabbatum non illud fuit, sed Saturni dolium,
De fraterna rupta pace gaudet demon impius.
2. Bella clamat, hinc et inde pugna gravis oritur,
Frater fratri mortem parat, nepoti avunculus;
Filius nec patri suo exhibet quod meruit.
3. Caedes nulla peior fuit campo nec in Marcio;
Fracta est lex christianorum sanguinis proluvio,
Unde manus inferorum, gaudet gula Cerberi.
4. Dexter a prepotens dei prolexit Hlotharium,
Victor ille manu suo pugnavitque fortiter:
Ceteri si sic pugnassent, mox foret concordia.
5. Ecce olim velut Judas salvatorem tradidit,
Sic te, rex, tuique duces tradiderunt gladio:
Esto cautus, ne frauderis agnus lupo previo.
6. Fontaneto fontem dicunt, villam quoque rustici,
Ubi strages et ruina Francorum de sanguine:
Orrent campi, orrent silvae, orrent ipsi paludes.
7. Gramen illud ros et ymber nec humectat pluvia,
In quo fortes ceciderunt, proelio doctissimi,
Pater, mater, soror, frater, quos amici fleverant.
8. Hoc autem scelus peractum, quod descripsi ritmice,
Angelbertus ego vidi pugnansque cum aliis,
Solutus de multis remansi prima frontis acie.
9. Ima vallis retrospexi, verticemque inieri,
Ubi suos inimicos rex fortis Hlotharius
Expugnabat fugientes usque forum rivuli.
10. Karoli de parte vero, Hludovici pariter
Albent campi vestimentis mortuorum lineis,
Velut solent in autumnio albescere avibus.
11. Laude pugna non est digna, nec canatur melode.
Oriens, meridianus, Occidens et Aquilo
Plangant illos qui fuerunt illic casu mortui.

12. Maledicta dies illa, nec in anni circulo
Numeretur, sed radatur ob omni memoria,
lubar solis illi desit, aurora crepusculo.

13. Noxque illa, nox amara, noxque dura nimium,
In qua fortes ceciderunt, proelio doctissimi,
Pater, mater, soror, frater, quos amici fleverant.

14. O luctum atque lamentum! nudati sunt mortui,
horum carnes vultur, corvus, lupus vorant acriter:
Orrent, carent sepulturis, vanum iacet cadaver.

15. Ploratum et ululatum nec describo amplius:
Unusquisque quantum potest restringatque lacrimas,
Pro illorum animabus deprecemur dominum.

21. ХРАБАН МАВР (776—856)

HRABANUS MAURUS

Происхождение его неизвестно. С детских лет воспитывался в монастыре в Фульде. В 801 г. приезжает к Алкуину и учится в его школе. От него получает прозвище «Мавра». Вернувшись в Фульдский монастырь, основывает собственную школу, а затем становится аббатом этого монастыря.

Уделяя главное внимание религиозным проблемам, монастырской жизни, Храбан Мавр в то же время отнюдь не избегал политической жизни, поддерживая политику объединения франкского королевства, проводимую Людовиком Благочестивым и Лотарем. В 842 г. после поражения Лотаря отошел от политической деятельности и целиком посвятил себя литературе. Умер в 856 г., в сане архиепископа. Большинство произведений его носит сугубо религиозный характер.

[Молитва]

Omnipotens genitor, qui rerum es maximus auctor,
nate coaequalis spiritus atque Dei,
unus natura, personis trinus et ipse
vivificans cuncta, vita beata, Deus,
respice me miserum flenti et miseratus adesto,
qui graviter peccans aeger in orbe dego.
eripe me his, invicte, malis, procul omnia pelle,
quae mentem et corpus crimina dira tenent.
nam vitam variis macularam erroribus omnem

- 10 atque tuam legem spernere non timui.
lingua, mente, manu commisi noxia multa,
textus evangelii quaeque vetare solet.
et quid tunc volui deceptus fraude maligni,
quemve sequebar amens decipulam²⁶ hostis amans?
ac miser inferni redolentia sulfure stagna
ignem cum verme, perpete cum gemitu,
elegi amare magis quam dulcia gaudia caeli,
turiferos²⁷ campos quam, paradise, tuos.
heu miser, heu demens, ubi nunc tua vita periret,
- 20 quosve dares gemitus tortus in igne dire,
ni Deus immensae bonitatis, verus amator
humanae formae, retraheret miserans!
fit quoque, quod dudum psalmista ast voce canebat,
cum stupuit mirans dona superna Dei:
ni foret adiutor Dominus, iam infernus haberet
sontem trux animam et cruciaret eam.
nunc, Deus alme, tuum famulum pietate sueta
conversum recipe, quem dolor excruciat.
sana contritum, flentem solabere maestum,
indulgens, quaeso, crimina cuncta tuo.
- 30 da mihi spem veniae, fac corda maerentia laeta,
commutans lacerum iam facias placidum.
daque fidem plenam, da spem, da pignus amoris,
mandataque tua corde manuque geram.
strinxi me voto; comple hoc, pius arbiter orbis,
natura fragilis quod celerare nequit.
sitque opus omne tuum, quodcumque expendis alumno,
sit tibi laus soli gloria sitque tua.
cumque velis vitae finem finemque laboris
imponere, servo tunc miserere tuo,
- 40 ne occursus saevus noceat, ne Tartarus ardens,
missus sed lucis ducat ad astra poli.
dum iudex venias meritorum iura rependens,
iustifices servum tunc, precor, ipse tuum,
in dextra ponens, cum iustis praemia reddens,
cernam quod vultum lucis in arce tuum.
te, bone Iesu, precor, rector, salvator et auctor,

²⁶ Decipulam — капкан или силлок.

²⁷ Turiferos — «несущий ладан», язычник.

quidquid protuleram rite loquendo prece hic,
suscipias miserans famulum clementer et audi,
50 ardua poscenti des quoque regna poli.
portio sim plebis laudes et in ordine cantem
sanctorum gratulans cantica grata tibi.
gloria magna Deo, semper tibi gloria, Christe.
amen, in aeternum gloria magna Deo.

К папе Пасхалию

Ad Paschalem papam

Pontificalis apex, primus et in orbe sacerdos,
Petri successor, Pauli dignissimus heres,
Paschalis pastor, sanctorum civis in arce,
Bespice nos miseros, perduc ad pascua vitae.
Paschalem sequimur, Paschalis ad aethera pergat,
Christe deus noster, Christus rex suscipe votum.
Limina pande poli, Paschalis ut intret in aulam,
Greque suos secum, tu pastor sancte, valeto.

Вступление к книге

Prooemium ad librum

Rure morans flexo decerpsi pollice flores,
Qui mixtim spirant nectar odoriferum.
Arboribus celsis evulsi ex cortice ramos,
Qui foliis myrram, balsama rore dabunt.
Haec quoque collecta calathiscum, lector opime,
Cernas, non spernas, sed relegens teneas.
Hic quoque virtutum redolet gratissimus ordo,
Sordidus et foetor pellitur arte procul.
His tu deliciis frueris si, rite placebis
Altitrono et felix regna beata capis.
Collectoris enim nomen si noscere quaeris,
Maurus dicor ego: tu sine fine vale.

К Эгилию, о книге, которую написал

Ad Eigilium de libro quem scripserat

Nullum opus exsurgit quod non annosa vetustas
Expugnet, quod non vertat iniqua dies.
Grammata sola carent fato, mortemque repellunt
Praeterita renovant grammata sola biblis.

Grammata nempe dei digitus sulcabat in alta
Rupe, suo legem cum dederat populo.
Sunt, fuerant mundo venient quae forte futura,
Grammata haec monstrant fame cuncta suo.

Стихотворение к другу

Versus ad amicum

Salve, fidus amor, felix dilectio, salve,
Sospes in orbe mane, sospes in ore mone.
Carmina nempe tua dico meliora Maronis
Carminibus, celsi cantibus Ovidii;
Odis, quas cecinit Flaccus, verbosus Homerus,
Corduba quem genuit, Aifrica quem tenuit.
Hi quia protulerant pomposis falsa Camenis
Rite tabescentes morsibus invidiae.
Te devota piis connectis vincula verbis,
Decantans placide pectore, amica notans.
Hoc rogo, noster amor faciat, rogo versibus,oro,
Quod nostris scriptis sedulus ardor eat,
Sermo decorus ovet, servetur regula dictis,
Nexibus et certis versus in arte meet.
Sic tua tunc sobrio decoratur fistula cantu,
Laudaturque modo iure poeta bono.
Det tibi summa patris sermonem lingua loquella
Christus in arce deus, rector in urbe pius,
Spiritus atque suus faciat tibi corda benigna,
Mentibus ac verbis ut domino placeas.
Haec tibi nunc breviter festinus calle viator,
Scribere compulerat, tu sine fine vale!

22. ВАЛАХФРИД СТРАБОН (808/809—849)

WALAHFRID STRABO

Родился в Германии, незнатного происхождения. Воспитывался и учился в монастыре Райхенау. Здесь еще в юношеском возрасте он начал писать стихи, в монастыре написана и известная поэма “Hortulus sive de hortacultura” («Садик или о садоводстве»), где был воспет монастырский сад. Позднее Валахфрид переезжает в монастырь в Фульде, где учится у Храбана Мавра, известного богослова и поэта. В 829 г. становится воспитателем сына Людовика Благочестивого Карла, пользуясь расположением

короля. В 839 г. Страбон становится аббатом монастыря в Райхенау (Augia). После смерти Людовика поэт оказывается невольно вовлеченным в междоусобицу сыновей короля и на некоторое время изгоняется из монастыря. В 842 г. Валахфрид вновь становится аббатом, а в 849 г. скоропостижно умирает в возрасте 40 лет.

Страбон был известен и как богослов, составитель комментариев к Библии, и как талантливый поэт, автор ряда поэм: дидактической поэмы «Садик» (“Hortulus” или “De cultura horhorum”), поэмы «О статуе Теодориха». А также Страбону принадлежат стихотворные жития святых, многочисленные послания и гимны.

Страбон хорошо знал древних поэтов (Вергилия, Овидия, Пруденция, Фортуната) и старался учиться у них, а не переписывать их творения. Его поэтическое мастерство и свободное умение пользоваться различными лирическими размерами, его метрика создали ему репутацию образцового поэта.

[Роза и лилия]

Из поэмы «Садик» (Hortulus) или «О садоводстве» (De cultura hortorum)

Iam nisi me fessum via longior indupediret,
scrupeus atque novi terreret carminis ordo
debueram viburna rosae pretiosa metallo
Pactoli et niveis Arabum circumdare gemmis
haec quia non Tyrio Germania tinguitur ostro,
lata nec ardenti se Gallia murice iactat,
lutea purpurei reparat crementa quotannis
ubertim floris, tantum qui protinus omnes
herbarum vicisse comas virtute et odore
10 dicitur, ut merito florum flos esse feratur.
inficit hic oleum proprio de nomine dictum,
quod quam saepe fiat mortalibus utile curis,
nec meminisse potest hominum nec dicere quisquam.
huic famosa suos opponunt lilia flores,
longius horum etiam spirans odor imbuit auras,
sed si quis nivei candentia germina fructus
triverit, aspersi mirabitur ilicet omnem
nectaris ille fidem celeri periisse meatu,
hoc quia virginitas fama subnixa beata
20 flore nitet, quam si nullus labor exagitarit
sordis et illiciti non fregerit ardor amoris,

flagrat odore suo. porro si gloria pessum
integritatis eat, foetor mutabit odorem.
haec duo namque probabilium genera inclyta florum
ecclesiae summas signant per saecula palmas,
sanguine martyrii carpit quae dona rosarum,
liliaque in fidei gestat candore nitentis.
o mater virgo, fecundo germine mater,
virga fide intacta, sponsi de nomine sponsa,
30 sponsa, columba, domus regina, fidelis amica,
bello carpe rosas, laeta arripe lilia pace.
flos tibi sceptrigero venit generamine Iesse,
unicus antiquae reparator stirpis et auctor,
lilia qui verbis vitaque dicavit amoena,
morte rosas tinguens, pacemque et proelia membris
liquit in orbe suis, virtutem amplexus utramque,
praemiaque ambobus servans aeterna triumphis.

Сапфические строфы

Metrum Sapphicum

1. Musa, nostrum, plange, soror, dolorem,
Pande de nostro miserum recessum
Heu solo, quem continuo pudenda
Pressit egestas.

2. Nam miser pectus sapiens habere
Quaero; quam ob causam patriam relinquo.
Et malis tactus variis, perosus
Plango colonus.

3. Nulla solatur pietas docentum,
Nec bonus quisquam refovet magister:
Sola sustentant alimenta corpus
Vile ciborum.

4. Frigus invadit grave nuditatem,
Non calent palmae, pedibus retracta
Stat cutis, vultus hiemem pavescit
Valde severam.

5. In domo frigus patior nivale,
Non iuvat cerni gelidum cubile,
Nec foris lectove calens repertam
Prendo quietem.

6. Si tamen nostram veneranda mentem
Possidens prudentia contineret
Parte vel parva: ingenii calore
Tutior essem.

7. Heu pater, si solus adesse posses,
Quem sequens terrae petii remota,
Credo nil laesisse tui misellum
Pectus alumni.

8. Ecce prorumpunt lacrimae, recordor,
Quam bona dudum fruerer quiete,
Cum daret felix mihimet pusillum
Augia tectum.

9. Sancta sis semper nimiumque cara
Mater, ex sanctis cuneis dicata,
Laude, profectu, meritis, honore,
Insula felix.

10. Nunc item sanctam liceat vocare,
Qua dei matris colitur patenter
Cultus, ut laeti merito sonemus:
Insula felix.

11. Tu licet cingaris aquis profundis,
Es tamen firmissima caritate,
Quae sacra in cunctos documenta spargis,
Insula felix.

12. Te quidem semper cupiens videre,
Per dies noctesque tui recordor,
Cuncta quae nobis bona ferre gestis,
Insula felix.

13. Nunc valens crescas, valeas vigendo,
Ut voluntatem domini sequendo
Cum tuis natis pariter voceris
Augia felix.

14. Donet hoc Christi pietas tonantis,
Ut locis gaudere tuis reductus
Ordiam, dicens: vale, gloriosa
Mater, in aevum.

15. Christe, rex regum, dominus potentum,
Qui patris prudentia nominaris,
Nostra digneris refovere corda
Dogmate vitae.

16. Da, precor, vitae spatium, redemptor,
Donec optatos patriae regressus
In sinus, Christi celebrare laudis
Munera possim.

17. Gratias summo canimus parenti,
Prole coniuncta patulo favore,
Spiritu virtute pari regente
Tempora saeculi. Amen.

**23. ГОДЕСКАЛЬК (ок. 805 — между 866—869)
GODESCALCUS**

Родился в семье саксонского графа Берна. Рано лишившись отца, был ребенком взят в монастырь в Фульде и позднее (в 822 г.) насильно пострижен в монахи, а его наследственное имение перешло во владение монастыря. Учителем Годескалька был Храбан Мавр, известный религиозный деятель этого времени. В 829 г. Годескальк подает жалобу на Храбана Майнцскому собору и просит освободить его от монашеского звания. Но просьбу его отклонили и Годескальк вынужден был вернуться в монастырь.

В монастырях (Корби, Орбэ, а раньше — в Фульде и Райхенау) Годескальк изучает богословскую литературу, и прежде всего — творения Августина, на основании которых он выдвигает собственное учение; проповеди этого учения позже он посвятит всю жизнь. Это было учение о так называемом «двойном божественном предопределении» (*Gemina praedestinatio Dei*), то есть о соотношении божественного предопределения (воли Божьей) и свободы воли. Годескальк вслед за Августином отстаивал абсолютную предопределенность человека либо к добру, либо ко злу. Против Годескалька выступает Храбан Мавр, обвиняя его в ереси. Годескальк уезжает в Италию, где проповедуют свое учение, а изгнанный оттуда, направляется в Долмацию и Паннонию, а затем возвращается в Германию. Отказавшись признать на епископском соборе в Майнце ошибочность своего учения, он объявляется еретиком (848 г.), а спустя год его осуждают вторично, подвергают физическому наказанию как нераскаяв-

шегося еретика и заключают в тюрьму. Он отказывается принимать одежду, мыться и т.д. На него налагается обет молчания. Но даже под угрозой лишения причастия его не могут заставить отказаться от этого учения. Он умирает, так и не приняв причастия.

Немногие сохранившиеся стихотворения Годескалька свидетельствуют о подлинности поэтического дара этой незаурядной личности, во многом опередившей свой век, о разнообразии и богатстве метрики, глубине и искренности чувств напряженного и динамического стиха.

[Молитва к Господу]

Christe, mearum lux tenebrarum, memet in atrum criminis antrum sive barathrum respice lapsum. Unde per alium, te rogo, flatum, nobile verbum, 10 qui regis ipsum cum patre mundum compar in aevum, Erue servum valde misellum. pelle piaculum, tolle reatum, dirige gressum, redde paratum. Atque clientem 20 suscipe flentem teque timentem. da mihi mentem, fraude carentem, prava caventem, Ima sinentem, summa petentem teque colentem atque scientem, te venerantem,	30 quin et amantem. Tu Deus unus cum patre summus, flamine plenus, semper amandus, mente colendus seu venerandus. Tu metuendus rexque tremendus, tutor habendus 40 et reverendus duxque sequendus atque petendus, Inclitus omnis conditor orbis luxque perennis, tu pia cunctis norma ministris, forma salutis, Dextera fessis, 50 spes quoque lapsis, palma regressis, sedula iustis gloria servis et decus almis. Spes mea, Christe, rex benedicte, lux pia vitae duxque perite,
---	--

pastor amande,
60 quin venerande,
Respice nunc me,
da, sequar ut te;
iam miserere
iamque medere
et tibi fac me

[Покаянная молитва]

O Deus, miseri
miserere servi.
ex quo enim me iussisti
hunc in mundum nasci,
prae cunctis ego amavi
vanitate pasci.
heu, quid evenit mihi.
O Deus, miseri
miserere servi.
10 tu me, Domine, fecisti,
ut servirem tibi;
ego miser te dimisi
et longe abivi.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
tu me quoque redemisti
de iugo servili,
et ego te non agnovi
20 nec ad te redivi.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
mandata, quae praecepisti,
proh dolor, reliqui,
fateor voce lugubri,
nimium deliqui.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
30 miserere servi.
almam legem, quam dedisti,

iamque placere.
Gloria lausque
sit tibi, Christe,
cum genitore,
quin et amore
70 nunc utriusque,
quin sine fine.

denique neglexi
et illa, quae vetuisti,
avide dilexi.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
cuncta bona praeterivi
animo libenti
40 atque multa mala egi
pectore ferventi.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
voluptates non dimisi,
sed his me addixi
et totius me peccati
vinculis devinxi.
heu, quid evenit mihi!
50 O Deus, miseri
miserere servi.
iram tuam provocavi
crimine frequenti
ideoque te offendi
offensa ingenti.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
sed quid plura dicam tibi,
60 o pia lux saeculi?
mala quoque, quae permisi,
cuncta miser feci.

heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
ergo iam succurre flenti,
Domine, clienti,
scelera tibi fatenti,
veniam petenti.
70 heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
affer opem indigenti
iam manu clementi
vulneraque detegenti
medere languenti.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
80 subveni te invocanti
et in te speranti;
dextram da, quem redemisti,
iam periclitanti.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
igitur vos, omnes sancti,
coheredes Christi,
exorate prece dulci
90 pro me infelici.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
alma tu, Maria, tui
virgo mater Dei,
interventu nunc salubri
memor esto mei.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
100 miserere servi.
sancte Michael, insigni

supplicato regi,
deprecentur atque cuncti
angelorum chori.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
claviger quoque praecepsi,
sancte Petre, regni,
110 socios adiungens tibi
preces funde patri.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
martyrumque gloriosi
beatorum globi,
flagitate pro miselli
peccatis alumni.
heu, quid evenit mihi!
120 O Deus, miseri
miserere servi.
patriarchae quin electi
et prophetae sancti,
suffragamini petenti
precibus clienti.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
virgines o clarae, vestri
130 per amorem sponsi
memoramini nunc mei
delictis oppressi.
heu, quid evenit mihi!
O Deus, miseri
miserere servi.
insuper vos, summi Dei
confessores almi,
opem ferte, precor, mihi
oratu instanti.
heu, quid evenit mihi!

[К юноше]

Ut quid iubes, pusiole,
quare mandas, filiole,
carmen dulce me cantare,
cum sim longe exsul valde
intra mare?
o cur iubes canerel
Magis mihi, miserule,
flere libet, puerule,
plus plorare quam cantare
10 carmen tale, iubes quale,
amor care.
o cur iubes canere?
Mallem, scias, pusillule,
ut velles tu, fratercule,
pio corde condolere
mihi atque prona mente
conlugere,
o cur iubes canere?
Scis, divine tiruncule,
20 scis, superne clientule,
hic diu me exsulare,
multa die sive nocte
tolerare.
o cur iubes canere?
Scis captivae plebeculae
Israelii cognomine
praeceptum in Babylone
decantare extra longe
fines Iudae.
30 o cur iubes canere?

Non potuerunt utique
nec debuerunt itaque
carmen dulce coram gente
aliena nostrae terrae
resonare.
o cur iubes canere?
Sed quia vis omnimode,
consodalis egregie,
canam patri filioque
40 simul atque procedente
ex utroque.
hoc cano ultronee.
Benedictus es, Domine,
pater, nate, paraclite,
Deus trine, Deus une,
Deus summe, Deus pie,
Deus iuste.
hoc cano spontanee.
Exsul ego diuscule
50 hoc in mare sum, Domine,
annos nempe duos fere
nosti fore; sed iamiamque
miserere.
hoc rogo humillime.
Huic cano ultronee
interim cum pusione,
psallam ore, psallam mente
psallam die, psallam nocte
carmen dulce
tibi, rex piissime.

24. СЕДУЛИЙ СКОТТ (IX в.) SEDULIUS SCOTTUS

По происхождению ирландец. Известно о нем очень немного. Между 848 и 858 гг. жил в Льеже (Люттих), куда он приехал с посольством к королю Людовiku Лысому, пользуясь покровительством епископов Хартгария и Франкона. Главным жанром творчества Скотта являются панегирические послания к своим покровителям, а также письма к друзьям.

Среди его произведений эклоги, эпиграммы, «Книга о христианских правителях».

К Хартгарию
Ad Hartgarium

Nunc viridant segetes, nunc florent germine campi
Nunc turgent vites, est nunc pulcherrimus annus
Nunc pictae volucres permulcent ethera cantu,
Nunc mare, nunc tellus, nunc celi sidera rident.
At non tristificis perturbat potio sucis,
Cum medus atque Ceres, cum Bacchi munera desint
Heu, quam multiplicis desit substantia carnis,
Quam mitis tellus generat, quam roscidus ether.
Scriptor sum (fateor), sum musicus alter et Ortheus,
Sum bos triturans, prospera quaeque volo.
Sum vester miles sophie peditus armis;
Pro nobis nostrum, Musa, rogato patrem.

К тому же Хартгарию
Ad eundem Hartgarium

Tempora iam volitant cycnicis fugientia pennis,
Gliscit plaustrigeri concava sphaera poli,
Fugit September, properans October anhelat,
Autumnus finem tendit ad usque suum,
Cana hiemps celerat glacialibus horrida crustis
Et fert nubigenis nubila tristis aquis.
Tum solamen eras, spes nobis inclite praesul,
Adversus tumidi flamina dira Nothi.
Heu bruchus timidus fors his torpebo latebris
10 Visere dilectum non valeoque meum?
Horrida plus asperis sunt haec mihi tempora ramnis,
Quod mihi sophistae pastor amoenus abest
Pro tenebris lucem reputo, pro nocte lucernas,
Heu, quia nec claram lampada cerno meam.
At cum parebit cunctis praedulcior ille:
Cedite vos, ramni, nox et abito nocens;
Nubila tristitiae tunc linquent corda piorum,
Tunc pax et requies paschaque mentis erit.—
Gratia, vos domini multis comitetur in annis,
20 Gratis glorificet gratia vos domini.

Sum memor e^{cc}ce tui — testatur parva Camena—;
 Sis memor, or^o, mei: sum memor ecce tui.
 Floridus ecce^{venit}: campi, florente patentes;
 Florescant silv^{ae}: Floridus ecce venit
 Tempora veris^{aves} celebrant crispante susurro,
 Produnt organ^{ulis} tempora veris aves,
 Obsecro: pron^{ne} tonos, septimplex fistola Musae;
 Exuperans cig^{nos}, obsecro, prome tonos.
 Rex venit ecce^{pius}: regalem texe camenam;
 30 Dicite vos, M^{usae}: rex venit ecce pius.
 Quisquis amar^{us} ei, sit rauco pectore Codrus;
 Olli fel refluat^{, quisquis} amarus ei.
 Caesare de ge^{mino} floret haec tertia palma,
 Regia stella m^{icat} Caesare de gemino.
 Ostriger hic r^{utilat} bellis cornuque coruscat,
 Egregius princ^{eps} ostriper hic rutilat.
 Chrismata pa^{is} amat: pax olli semper habundet;
 Scep^{rectos}triger hic chrismata pacis amat.

К Хартгаруму **Ad Hartgarium**

Tytirus in silvi^{ego} tristis mente remansi:
 Absens pastor^{erat}, nulla quiesque fuit.
 Quis vos surri^{uit?} Zefirus? Rhenusne bicornis?
 Quadrupedale^{decus} vos rapuitne, pater?
 An vos punice^{is} nobis avexerat alis
 Splendidus Av^{rorae} currus Amorque volans?
 Te magis elegi^{terrarum} nobile sidus
 Ac Thitona su^{um} sprexit amore tui —
 An mage cred^{endum}, quod vos pia dextra tonantis
 10 Angelicusque^{simul} fertque refertque chorus?
 Gratia Franci^{enis} quo te praesente coruscet,
 Albicet eccles^{is} splendida doxa tuis:
 Sic et Apollo^{agans} rutilo decurrit Olimpo,
 Lampade mir^{ifica} lux ut ubique micet.
 Venisti tandem^{, patuli} lux aurea mundi,
 A domino lata^{spes} requiesque tuis:
 Dulcior es pul^{chris} Hybleo nectare verbis,
 Carior aurico^{nis} es, pater alme, gazis. —
 Aspice, quam^{subito} niveus chorus amplius et ordo

- 20 Leuticensis ovat te redeunte, pater:
Hoc ut ovile deus Lantberto tradidit almo,
Sic tibi Lantbertus mandat ovile suum.
Omnis ovans aetas ingentia gaudia gestat,
Exultando sonat te remeante melos:
Nec mea Musa tulit tacitis resilere labellis
Guttur sed liquido crispas amore tonos.
Optima Francigenum lampas, spes aurea nostri,
Heres Lantberti, quem decet altus honor,
Montibus aeternis, ubi divus pastor Iesus
30 Regnat, cum domino sis, bone pastor. Amen.

К Фегры

Ad Fergum

Ferge, decus vatum, formosae gloria Musae,
Grande thesauros artis inire sacros.
Nec te nequiquam rutilo prospexit Olimpo
Cicnea blandisonis Calliope modulis:
Glorificum Karoli decorasti carmine sceptrum,
Aureus ipse tuis fertur ad astra tropis;
Arte Maroneas vincit tua pagina Musas,
Fistola Nasonis qua resonante silet. —
Nec te parva manet pomposae gloria laudis,
Pro tantis ausis, praeco beate, vale!

[Образ жизни поэта]

Aut lego vel scribo, doceo scrutorve sophian:
obsecro celsithronum nocte dieque meum.
vescor, poto libens, rithmizans invoco musas,
dormisco stertens: oro Deum vigilans.
conscia mens scelerum deflet peccamina vitae:
parcite vos misero, Christe, Maria, viro.

25. САКСОНСКИЙ ПОЭТ (IX в.)

ПОЭТА SAXO

Из поэмы «О деяниях Карла Великого»

[1. Коронация Карла]

IV, 1—24

Festa dies caelis, eadem celeberrima terris
Virginei partus Christique refulserat ortus,

Post octingentos ex quo processerat annos
Tectus servilis Dominus velamine formae;
Et iam natalis tanti cumulaverat omnem
Laeticiam Romae Caroli praesentia regis.
Hic, cum missarum sacro sollempnia ritu
Incipienda forent, magnam processit in aulam,
Quae corpus mundo venerandum continet omni
Petri, cui claves Christus dedit ipse polorum.
Eius et ante sacros artus cum mente fideli
Effusis precibus sese rex inde levaret,
Ipsius imposuit capiti Leo papa coronam
Conclamat pariter populus, sacra personat aedes
Ingenti iubilo, vox fertur ad aethera plebis
Romanae, sic concordi simul ore canentis:
“Augusto Carolo magno pacemque ferenti,
Imperii merito Romani sceptrā tenenti
Gloria, prosperitas, regnum, pax, vita, triumphus!”
Post laudes igitur dictas et summus eundem
Praesul adoravit, sicut mos debitus olim
Principibus fuit antiquis, ac nomine dempto
Patricii, quo dictus erat prius, inde vocari
Augustus meruit, pius imperii quoque princeps.

[2. Битва с басками]

Cumque Pyrenei regressus ad intima saltus
Milite cum 1asso calles transcenderet artos,
Insidias eius summo sub vertice montis
Tendere Wascones ausi nova praelia temptant.
Denique postremos populi regalis adorti
Missilibus primo sternunt ex collibus altis;
Et Francos, quamvis armis animisque priores,
Impar fecit et angustus locus inferiores.
Rex iam praecessit, tardumque remanserat agmen,
Cura vehendarum quod rerum praepediebat.
Fit pavor hinc exercitibus subitoque tumultu
Turbantur; victrix latronum turba nefanda.
Ingentem rapuit praedam pluresque necavit:
Namque palatini quidam cecidere ministri,
Commendata quibus regalis copia gazae
Praedones illos spoliis ditavit opimis.

His gestis hostes vastis per devia saltus
Fugerunt celeres fuerant quibus ardua montis,
Abdita silvarum, vallis loca nota profunde;
Quos fuga dilapsos investigabilis et nox
Instans eripuit, aequaretur ut ultio nulla.
Ac facinus tantum quoniam permansit inultum,
Tristia regali subduxit nubila menti,
Prospera quam fecere prius complura serenam...

26. ГЕРАЛЬД (?) (IX в.)

GERALDUS (?)

Авторство знаменитой поэмы «Вальтарий» (IX в.) точно не установлено. В последнее время ее возможным создателем считают некоего Геральда, автора метрического Пролога к поэме. Содержание поэмы основывается на древнегерманских сказаниях. Вальтарий — латинизированная форма немецкого Вальтер. В поэме излагается история Вальтера Аквитанского, знатного вестгота. Поэма известна во многих вариантах и из многих источников: английских, исландских, германских; ее действие относится ко временам гуннского нашествия. Аквитанец Вальтер, франк Хаген и бургундка Хильдегунда являются заложниками Атиллы, вождя гуннов. Они задумывают, взяв с собой богатства Атиллы, бежать из плена в землю франков, которой правит король Гунтер. Но на другом берегу Рейна их встречает враждебный прием со стороны Гунтера, требующего от них сокровища. Вальтер отказывается отдать их и начинается битва. Хаген, связанный с Гунтером феодальными обязательствами, сначала не участвует в бою, не находя выхода из противоречия между долгом перед королем и дружбой с Вальтером. Когда же Вальтер убивает его племянника, Хаген вступает в бой против него. В сражении между Вальтером, Хагеном и Гунтером все оказываются ранеными и позже заключают взаимный мир. Вальтер возвращается в Аквитанию и женится на Хильдегунде. Здесь приводится отрывок из финала поэмы, в котором описывается бой Вальтера, Хагена и Гунтера.

Из поэмы «Вальтарий»

...Lucifer interea praeco scandeat Olympo
Dicens: "Taprobane clarum videt insula solem."
1190 Hora fuit, gelidus qua terram irrorat Eous.
Aggreditur iuvenis caesos spoliariet armis

- Armorumque habitu, tunicas et cetera linquens;
 Armillas tantum, cum bullis baltea et enses,
 Loricas quoque cum galeis detraxerat ollis.
 Quatuor his oneravit equos sponsamque vocatam
 Imposuit quinto, sextum conscenderat ipse
 Et primus vallo perrexerat ipse revulso.
 At dum constricti penetratur semita callis,
 Circumquaque oculis explorans omnia puris
 1200 Auribus arrectis ventos captavit et auras,
 Si vel mussantes sentiret vel gradientes
 Sive superbiorum crepitantia frena virorum,
 Seu saltim ferrata sonum daret ungula equorum.
 Postquam cuncta silere videt, praevortit onustas
 Quadrupedes, mulierem etiam praecedere iussit.
 Scrinia gestantem comprehendens ipse caballum
 Audet inire viam consueto cinctus amictu.
 Mille fere passus transcendit, et ecce puella
 — Sexus enim fragilis animo trepidare coegit —
 1210 Respicens post terga videt descendere binos
 Quodam colle viros raptim et sine more meantes
 Exanguisque virum compellat voce sequentem —.
 “Dilatus iam finis adest: fuge, domine, propinquant!”
 Qui mox conversus visos cognovit et inquit:
 “Incassum multos mea dextera fuderat hostes,
 Si modo supremis laus desit, dedecus assit.
 Est satius pulcrum per vulnera quaerere mortem
 Quam solum amissis palando evadere rebus
 Verum non adeo sunt desperanda salutis
 1220 Commoda cernenti quondam maiora pericla.
 Aurum gestantis tute accipe lora Leonis
 Et citius pergens luco succede propinquo.
 Ast ego in ascensu montis subsistere malo,
 Eventum opperiens adventantesque salutans.”
 Obsequitur dictis virguncula clara iubentis.
 Ille celer scutum collegit et excutit hastam,
 Ignoti mores equitis temptando sub armis.
 Hunc rex incursans comitante satellite demens
 Eminus affatu compellat valde superbo:
 1230 “Hostis atrox, nisu deluderis! ecce latebrae
 Protinus absistunt, ex quis de more liciscae

Dentibus infrendens rabidis latrare solebas.
En in propatulo, si vis, confligito campo,
Experiens, finis si fors queat aequiperari
Principio. scio, Fortunam mercede vocasti
Idcircoque fugam tempnis seu deditionem.”

Alpharides contra regi non reddidit ulla,
Sed velut hinc surdus alio convertitur aiens:

“Ad te sermo mihi, Hagano, subsiste parumper!

1240 Quid, rogo, tam fidum subito mutavit amicum,
Ut, discessurus nuper vix posse revelli
Qui nostris visus fuerat complexibus, ultro,
Nullis nempe malis laesus, nos appetat armis?
Sperabam, fateor, de te,— sed denique fallor —,
Quod si de exilio redeuntem nosse valeres,
Ipse salutatum mihimet mox obvius ires
Et licet invitum hospitii requiete foveres
Pacificeque in regna patris deducere velles;
Sollicitusque fui, quorsum tua munera ferrem.

1250 Namque per ignotas dixi pergens regiones:
“Francorum vereor Haganone superstite nullum”.
Obsecro per ludos, respiscito iam, pueriles,
Unanimes quibus assueti fuimusque periti
Et quorum cultu primos attrivimus annos.
Inclita quonam migravit concordia nobis
Semper, in hoste domique manens nec scandala noscens?
Quippe tui facies patris obliviscier egit,
Tecum degenti mihi patria viluit ampla.
Numquid mente fidem abradis saepissime pactam?

1260 Deprecor, hoc abscide nefas neu bella lacesas
Sitque inconvulsum nobis per tempora foedus.
Quod si consentis, iam nunc ditatus abibis
Eulogiis, rutilo umbonem complebo metallo.”
Contra quae Hagano vultu haec affamina torvo
Edidit atque iram sic insinuavit apertam:
“Vim prius exerces, Walthari, postque sopharis.
Tute fidem absideras, cum memet adesse videres
Et tot stravisses socios immoque propinquos.
Excusare neguis, quin me tunc affore nosses.

1270 Cuius si facies latuit, tamen arma videbas
Nota satis habituque virum rescire valebas.

Cetera fors tulerim, si vel dolor unus abesset:
Unice enim carum rutilum blandum pretiosum
Carpsisti florem mucronis falce tenellum.
Haec res est, pactum qua irritasti prior alnum,
Iccircoque gazam cupio pro foedere nullam.
Sitne tibi soli virtus, volo discere in armis,
Deque tuis manibus caedem perquiro nepotis.
En aut oppeto sive aliquid mcmorabile faxo”.

- 1280 Dixit et a tergo saltu se iecit equino,
Hoc et Guntharius nec segnior egerat heros
Waltharius, cuncti pedites bellare parati.
Stabat quisque ac venturo se providus ictu
Praestruxit: trepidant sub peltis Martia membra.
Hora secunda fuit, qua tres hi congregiuntur,
Adversus solum conspirant arma duorum...
- 1360 At vir Waltharius missa cum cuspidе currens
evaginato regem importunior ense
impetit et scuto dextra de parte revulso
ictum praevalidum ac mirandum fecit eique
crus cum poplite adusque femur decerpserat omne.
Ille super parmam ante pedes mox concidit huius.
palluit exanguis domino recidente satelles.
Alpharides²⁸ spatam tollens iterato cruentam
ardebat lapso postremum infligere vulnus.
immemor at proprii Hagano vir forte doloris
- 1370 aeratum caput inclinans obiecit ad ictum.
extensam cohibere manum non quiverat heros,
sed cassis fabrefacta diu meliusque peracta
excipit assultum mox et scintillat in altum.
cuius duritia stupefactus dissilit ensis,
proh dolor! et crepitans partim micat aere et herbis.
Belliger ut frameae murcatae²⁹ fragmina vidit,
indigne tulit ac nimia furit efferus ira
impatiensque sui capulum sine pondere ferri,
quamlibet eximio praestaret et arte metallo,
- 1380 protinus abiecit monumentaque³⁰ tristia sprevit;
qui dum forte manum iam enormiter exeruisset,

²⁸ Alpharides — Вальтер, сын Алфария (короля Аквитании).

²⁹ Murcatae — *здесь* сложенные.

³⁰ Monumenta — останки.

abstulit hanc Haganō sat laetus vulnere prompto.
 in medio iactus recidebat dextera fortis
 gentibus ac populis multis suspecta tyrannis,
 innumerabilibus quae fulserat ante trophaeis.
 sed vir praecipuus nec laevis cedere gnarus,
 sana mente potens carnis superare dolores,
 non desperavit neque vultus concidit eius,
 verum vulnigeram clipeo insertaverat ulnam
 1390 incolumique manu mox eripuit semispata³¹,
 qua dextrum cinxisse latus memoravimus illum,
 ilico vindictam capiens ex hoste severam.
 nam feriens dextrum Haganoni effodit ocellum
 ac timpus³² resecans pariterque labella revellens
 olli bis ternos discussit ab ore molares.
 Tali negotio dirimuntur proelia facto
 quemque suum vulnus atque aeger anhelitus arma
 ponere persuasit. quisnam hinc immunis abiret,
 qua duo magnanimi heroes tam viribus aequi
 1400 quam fervore animi steterant in fulmine belli?
 Postquam finis adest, insignia quemque notabant:
 illic Guntharii regis pes, palma iacebat
 Waltharii nec non tremulus Haganonis ocellus.
 sic sic armillas partiti sunt Avareses!..

27. ЭРМОЛЬД НИГЕЛЛ (IX в.)

ERMOLDUS NIGELLUS

Уроженец Аквитании, клирик. Был близок к королю Аквитании Людовику, впоследствии королю франков Людовику Благочестивому, и его сыну Пипину. В 824 г. сопровождает Пипина в походе против бретонцев. Участвует в придворных интригах, за что удален от Аквитанского двора и сослан в Страсбург под надзор епископа Бернольда. Сочиняет покаянные панегирики Людовику и Пипину: «Прославление Людовика», «Славословие Пипину». В эпической поэме «Прославление Людовика» (826 г.) наряду с традициями ученой поэзии Академии, в частности, ориентацией на героический эпос Вергилия, заметно влияние и франкской народной поэзии (дружинной песни).

³¹ Semispata — кинжал.

³² Timpus = tempus.

Позднее Нигелл был освобожден из-под надзора, возможно, в результате восстания сыновей против Людовика Благочестивого в 830 и 833 гг. Достоверные сведения о дальнейшей судьбе Эрмольда отсутствуют.

О деяниях Людовика Благочестивого

De rebus gestis Ludovici Pii

[Вступление к поэме]

I, 1—22

Augustos opibus celebres praecellis et armis,
Sed, Hludowice, dei, Caesar, amore magis.
Principis opto loqui praeconia promptulus almi,
Conferat omnipotens, qui valet, arma mihi.
Caesaris armigeri conor describere gesta,
Quae recitat merito mundus amore pio,
Forte foret satius coeptis insistere rebus,
Plangere delicti gesta nefanda mei,
Cum sim rusticulus, norim nec claustra Camenae,
Nec possim comptos promere in arte modos.
Sed me cunctantem refovet clementia regis,
Qui potius votum, munera quam recipit.
Cogit et exilium, fateor, nos talia nostrum;
Muneribusque carens porrigo quae mihi sunt.
Non ego gestorum per singula quaeque recurram:
Nec fas, nec potis est, nec valet ingenium.
Si Maro, Naso, Cato, Flaccus, Lucanus, Homerus,
Tullius, et Macer, Cicero, sive Plato,
Sedulius nec non Prudentius atque Iuvenius,
Seu Fortunatus, Prosper et ipse foret,
Omnia famosis vix possent condere cartis,
Atque suum celebre hinc duplicare melos.

28. НОТКЕР ЗАЙКА (840—912)

NOTKERUS BALBULUS

Родился в Германии; учился в Санкт-Галленском монастыре, где позднее стал библиотекарем и учителем в монастырской школе. Известен, прежде всего, как создатель жанра секвенций, особого жанра средневековой церковной поэзии. Секвенция является подтекстовкой юбилании (от лат. *iubilatio* — ликование; вокализ в конце аллелуии, распеваящий последний слог слова), то есть чтением ритмической прозы, положенным на пение

аллилуйи. Мелодии сочинял сам Ноткер. Он известен и как автор учебников по музыке и латинской патристике. Ноткер является автором «Деяний Карла»; материалом для этого произведения послужили исторические сочинения (Эйнхард и др.), а также народные рассказы и легенды о Карле Великом.

На Рождество Господа Нашего Иисуса Христа
In Natale Domini Nostri Jesu Christi

1. Natus ante saecula
Dei filius
invisibilis, interminus,

2. Per quem fit machina
caeli ac terrae,
maris et in his degentium,

3. Per quem dies et horae labant
et se iterum reciprocant,

4. Quem angeli in arce poli
voce consona semper canunt

5. Hic corpus assumpserat fragile
Sine labe
originalis criminis
de carne Mariae virginis,
quo primi parentis culpam
Aevaeque lasciviam tergeret,

6. Hoc praesens diecula loquitur
Praelucida,
adaucta longitudine,
quod sol verus radio sui
luminis vetustas mundi
depulerit genitus tenebras.

7. Nec nox vacat novi
sideris luce,
quod magorum oculos
terruiť scios:

8. Nec gregum magistris
defuit lumen,
Quos praestrinxit claritas
militum dei.

9. Gaude, dei genitrix,
quam circumstant obstetricum vice
concinentes angeli
gloriam deo.

10. Christe patris unice,
qui humanam nostri causa formam
assumpsisti, refove
supplices tuos,

11. Et quorum participem te fore
dignatus es, Jesu,
dignanter eorum
suscipe preces,

12. Ut ipsos divinitatis tuae
participes, deus,
facere digneris,
unice dei!

Деяния Карла Gesta Karoli

1(1) Omnipotens rerum dispositor ordinatorque regnorum et temporum, cum illius admirandae statuae pedes ferreos vel testaceos comminuisset in Romanis, alterius non minus admirabilis statuae caput aureum per illustrem Karolum erexit in Francis. Qui cum in occiduis mundi partibus solus regnare coepisset et studia litterarum ubique propemodum essent in oblivione ideoque verae deitatis cultura teperet, contigit duos Scottos de Hibernia cum mercatoribus Britannis ad litus Galliae devenire, viros et in saecularibus et in sacris scripturis incomparabiliter eruditos. Qui, cum nihil ostenderent venale, ad convenientes emendi gratia turbas clamare solebant: “Si quis sapientiae cupidus est, veniat ad nos et accipiat eam, nam venalis est apud nos”. Quam tamen idcirco venalem se habere professi sunt, quia populum non gratuita sed venalia mercari viderunt, ut sic vel sapientiae sicut caeteris rebus coemendis eos incitarent vel, sicut sequentia comprobant, per tale

praeecomum in admirationem verterent et stuporem. Denique tam diu clamata sunt ista, donec ab admirantibus vel insanos illos putantibus ad aures Karoli regis, semper amatoris et cupidissimi sapientiae, perlata fuissent. Qui cum omni celeritate ad suam eos praesentiam evocatos interrogavit, si vere, ut ipse fama comperit, sapientiam secum haberent. Qui dixerunt: “Et habemus eam et in nomine Domini digne quaerentibus dare parati sumus. Qui cum inquisisset ab illis, quid pro ipsa peterent, responderunt: “Loca tantum oportuna et annos ingeniosos, et sine quibus peregrinatio transigi non potest, alimenta et quibus tegamur”. Quo ille percepto, ingenti gaudio repletus, primum quidem apud se utrumque parvo tempore tenuit. Postea vero, cum ad expeditiones bellicas urgeretur, unum eorum nomine Clementem³³ in Gallia residere praecepit, cui et pueros nobilissimos mediocres et infimos satis multos commendavit et eis, prout necessarium habuerunt, victualia ministrari praecepit habitaculis opportunis ad meditandum deputatis; alterum vero nomine ... in Italiam direxit, cui et monasterium sancti Augustini iuxta Ticinensem urbem delegavit, ut illuc ad eum, qui voluissent, ad discendum congregari potuissent.

II (8) Per idem tempus etiam legati Persarum ad eum directi sunt. Qui situm Franciae nescientes pro magno duxerunt, si litus Italiae propter famositatem Romae, cui tunc illum imperare cognoverant, apprehendere valuissent. Cumque episcopis Campaniae vel Tusciae, Emiliae vel Liguria, Burgundieque sive Galliae, simul et abbatibus vel comitibus causam adventus sui indicassent dissimulanterque ab eisdem suscepti vel expulsi fuissent, tandem post anni revolutum circulum apud Aquasgrani famosissimum virtutibus Karolum defessi et nimio defecti reppererunt circuitu. Venerunt autem illuc in maioris quadragesimae ebdomada maiore nuntiatique imperatori dilati sunt ab eius conspectu usque in vigiliam paschae. Cumque in festivitate praecipua incomparabilis ille incomparabiliter adornatus fuisset, iussit introduci personas eius gentis, quae cuncto quondam esset orbi terribilis. Quibus tamen excellentissimus Karolus ita terrificus videbatur prae omnibus, quasi numquam regem vel imperatorem vidissent. Quos ille blande susceptos hoc munere ditavit, ut, quasi unus de filiis eius ubicumque vellent ambulandi et singula quaeque perspiciendi et quaecumque rogandi vel interrogandi licentiam haberent. Quo tripudio gestientes, ipsi adherere, ipsum inspicere ipsumque admirari cunctis orientalibus praeposuisse divitiis. Ascendentesque in solarium, quod ambit aedem basilicae, et inde despectantes clerum vel exercitum, iterumque et iterum ad imperatorem regredientes propterque leticiae

³³ Ирландский грамматик Клеменс Скотт.

magnitudinem risum retinere nequeunt complosis manibus aiebant: “Pruis terreos tantum homines vidimus, nunc autem aureum.” Deinde ad singulos procerum accedentes novitatemque vestimentorum sive armorum admirati ad mirabiliorem sunt augustum regressi. Quod cum eadem nocte et sequenti dominica iugiter in aeclesia facerent, in ipsa sacrosancta die ad opipare convivium opulentissimi Karoli cum Franciae Europaeve proceribus sunt invitati. Sed tamen rerum miraculo perculsi propemodum exsurrexere ieiuni.

29. ЭКЛОГА О ЛЫСЫХ (IX в.)

ECLOGA DE CALVIS

Один из опытов формалистического стихотворения, все слова которого начинаются на букву «с»; приписывается Хукбальду (?). Здесь приводится отрывок.

Carmina convitii cerritus, carpere calvos
Conatus, cecinit: celebrentur carmine calvi
Conspicuo clari; carmen cognoscite cuncti.
Carmina, clarisonae, calvis cantate, Camenae.
Canere condigno conabor carmina calvos,
Contra cirrosi crines confundere colli.
Cantica concelebrent callentes clara Camenae.
Collaudent calvos, concludant crimine cluras
Carpere conantes calvos crispante cachinno.
Conscendat caeli calvorum causa cacumen.
Conticeant cuncti concreto crine comati
Cerrito calvos calventes carmine cunctos.
Consona coniunctim cantentur cantica calvis.
Carmina clarisonae, calvis cantate, Camenae.
Cum crescit calvi capitis cervice corona,
Consortem cleri consignat confore calvum,
Capturum claram Cristo cedente coronam.
Ceu crines capitis convellens crimina cordis,
Corde creatorem cospectat, corpore caelum.
Caelicolas cives cupiens contingere cultu,
Crimina cum curis condemnant cuncta caducis;
Caeli consensum, concentum caelicolarum
Concupiens cupide collaudat cuncta creantem.
Carmina, clarisonae, calvis cantate, Camenae.
Conveniet claras claustris componere cannas.
Compleatur claris carmen cantabile calvis.

Ирландский поэт, живший на континенте. В традиционном для Средних веков жанре послания он обращается к своему другу, возвращающемуся на родину и говорит о своей любви к ней. Других сведений о нем нет.

[Прославление Ирландии]

Dum subito properas dulces invisere terras,
 deseris et nostrae refugis consortia, vitae,
 festinas citius precibus nec flecteris ullis,
 nec retinere valet blandae suggestio vocis.
 vincit amor patriae quis flectere possit amantem?
 nec sic arguerim deiectae taedia mentis.
 nam mihi praeteritae Christus si tempora vitae
 et priscas iterum renovaret ab ordine vires,
 si mihi quae quondam fuerat floresceret aetas
 10 et nostros subito faceret nigrescere canos,
 forsitan et nostram temptarent talia mentem.
 tu modo da veniam pigraeque ignosce senectae,
 quae nimium nostris obstat nunc aemula votis.
 audi doctiloquo cecinit quod carmine vates:
 omnia fert aetas, gelidus tardante senecta
 sanguis hebet, frigent effetae in corpore vires,
 siccae nec calido complentur sanguine venae.
 me maris anfractus lustranda et littora terrent.
 at tu rumpe moras celeri sulcare carina,
 20 Colmanique tui semper Colmane memento.
 iam iam nunc liceat fida te voce monere;
 pauca tibi dicam vigili quae mente teneto:
 non te pompiferi delectet gloria mundi,
 quae volucris vento vanoque simillima somno
 labitur et vacuas fertur ceu fumus in auras,
 fluminis et validi cursu fluit ocior omni.
 vade libens patriae quoniam te cura remordet.
 omnipotens genitor, nostrae spes unica vitae,
 qui maris horisonos fluctus ventosque gubernat,
 30 det tibi nunc tutas crispantis gurgitis undas,
 ipse tuae liquidis rector sit navis in undis,
 aequore nubiferi devectum flatibus Euri

reddat ad optatae Scottorum littora terrae.
tunc valeas fama felix multosque per annos
vivas egregiae capiens praeconia vitae.
sic ego praesentis nunc gaudia temporis opto
ut tibi perpetuae contingant praemia vitae.

31. АНОНИМНЫЕ СТИХИ

[Аахен — Второй Рим]

Отрывок из поэмы «Карл Великий и Папа Лев», созданной около 800 г. и приписываемой **Ангильберту**, ученику **Алкуина**. В описании строительства города автор подражает Вергилию («Энеида», I, 421—429).

Quis poterit tanti praeconia promere regis,
quisve putat sermone rudi se principis acta
posse referre, senes cum vincant omnia vates?
exsuperatque meum ingenium iustissimus actis
rex Karolus, caput orbis, amor populi decusque,
Europae venerandus apex, pater optimus, heros,
Augustus; sed et urbe potens, ubi Roma secunda
flore novo, ingenti, magna consurgit ad alta
mole, tholis muro praecelsis sidera tangens.
10 stat pius arce procul Karolus loca singula signans,
altaque disponens venturae moenia Romae.
hic iubet esse forum, sanctum quoque iure senatum,
ius populi et leges ubi sacraque iussa capessant.
insistitque operosa cohors; pars apta columnis
saxa secat rigidis, arcem molitur in altum;
ast alii rupes manibus subolvere certant,
effodiunt portus, statuuntque profunda theatri
fundamenta, tholis includunt atria celsis.
hic alii thermas calidas reperire laborant,
20 balnea sponte sua ferventia mole recludunt.
marmoreis gradibus speciosa sedilia pangunt,
fons nimio bullantis aquae fervere calore
non cessat; partes rivos deducit in omnes
urbis et aeterni hic alii bene regis amoenum
construere ingenti templum molimine certant.
scandit ad astra domus muris sacrata politis.

[Гимн Деве Марии]

Ave maris stella
Dei mater alma
atque semper virgo,
felix caeli porta.
Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace,
mutans nomen Evae.
Solve vincla reis,
10 profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.
Monstra te esse matrem,
sumat per te precem

qui pro nobis natus
tulit esse tuus.
Virgo singularis,
inter omnes mitis,
nos culpis solutos
20 mites fac et castos.
Vitam praesta puram,
iter para tutum,
ut videntes Iesum
semper collaetemur.
Sit laus Deo patri,
summum Christo decus,
spiritui sancto
honor, tribus unus.

[Аббат из Анжера]

Andecavis	abbas esse dicitur,
ille nomen	primi tenet hominum;
hunc fatentur	vinum vellet bibere
super omnes	Andechavis homines.
eia eia eia laudes,	
eia laudes dicamus Libero.	
iste mallet	vinum omni tempore;
quem nec dies	nox nec ulla preterit,
quod non vino	saturatus titubet
10 velut arbor	agitata flatibus.
eia eia eia laudes,	
eia laudes dicamus Libero.	
Iste gerit	corpus inputribile
vinum totum	conditum ut alove ³⁴ ,
et ut mire	corium conficitur,
cutis eius	nunc con vino tinguitur.
eia eia eia laudes,	
eia laudes dicamus Libero.	
Iste cupa	non curat de calicem
20 vinum bonum	bibere suaviter,

³⁴ Вино, настоящее на алое.

set patellis atque magnis cacabis
et in eis ultra modum grandibus.

 eia eia eia laudes,
eia laudes dicamus Libero.

Hunc perperdet Andechavis civitas,
nullum talem ultra sibi sociat,
qui sic semper vinum possit sorbere;
cuius facta, cives, vobis pingite!

 eia eia eia laudes,
eia laudes dicamus Li bero.

Святой сеятель Sancte sator

Sancte sator, suffragator,
legum lator, largus dator,
iure pollens, es qui potens,
nunc in aethra firma petra,
a quo creta³⁵ cuncta freta,
quae aplustra³⁶ verrunt flustra³⁷,
quando celox³⁸ currit velox:
cuius numen crevit lumen,
simul solum, supra polum.
10 prece posco, prout nosco,
caeliarche Christe, parce,
et piacla, dira jacla,
trude taetra tua cetra,
quae capesso et facesso.
in hoc sexu, sarcis³⁹ nexu,

Christe, umbo meo lumbo
sis, ut atro cedat latro
mox sugmento⁴⁰ fraudulento.
pater, parma, procul arma
20 arce hostis uti costis,
immo corde sine sorde:
tunc deinceps trux et anceps
catapulta cedat multa.
alma tutrix atque nutrix,
fulci, manus, me, ut sanus,
corde reo, prout queo,
Christo theo⁴¹ qui est leo
dicam: "Deo grates cheo⁴²,
sicque beo me ab eo".

³⁵ Creta (стяженная форма) = creata.

³⁶ Здесь корабль.

³⁷ Спокойное море.

³⁸ Здесь быстрый корабль.

³⁹ Из мяса или плотский.

⁴⁰ Sugmento = augmento.

⁴¹ Theo = theos.

⁴² Я изливаю.

Часть III

ЛИТЕРАТУРА

X—XI веков

32. КЕМБРИДЖСКИЕ ПЕСНИ (X—XI вв.) CARMINA CANTABRIGIENSIA

Собрание стихотворений разнообразного содержания (дошедшее до нас в рукописи XI в.), хранящееся в библиотеке Кембриджского университета. Сборник составлен неким клириком (вероятно, в Германии) и включает как произведения религиозного, так и светского характера. Особый интерес представляют стихотворения, в которых ощущается несомненное влияние народной поэзии. В Кембриджских песнях впервые в латинской средневековой поэзии появляется любовная тема, чуждая предшествующему периоду; метрика их изощрена и разнообразна. Кембриджские песни — предвестник расцвета латинской любовной лирики эпохи вагантов.

Verna feminae suspiria

1. Levis exsurgit Zephirus,
Iam terra sinus aperit,	et sol procecit tepidus,
dulcore suo diffluit.
2. Ver purpuratum exiit,
Aspergit terram floribus,	ornatus suos induit,
ligna silvarum frondibus.
3. Struunt lustra quadrupeds
Inter ligna florentia	et dulces nidos volucres,
sua decantat gaudia.
4. Quod oculis dum video
Heu pro tantis gaudiis	et auribus dum audio,
tantis inflor suspiriis.
5. Cum mini sola sedeo
Si forte capud sublevo,	et hec revolvens palleo.
nec audio, nec video.
6. Tu saltim Veris gratia
Frondes, flores et gramina,	exaudi et considera
nam mea languet anima.

Invitatio amicae

1. Iam, dulcis amica, venito,
Quam sicut cor meum diligo;
Infra in cubiculum meum
Ornamentis cunctis ornatum
2. Ibi sunt sedilia strata
Atque velis domus parata
Floresque in domo sparguntur
Herbeque fragrantis miscentur.
3. Est ibi mensa apposita
Universis cibis honesta,
Ibi clarum vinum habundat
Et quidquid te, cara, delectat.
4. Ibi sonant dulces simphonie
Inflantur et altius tibi,
Ibi puer et docta puella
Canunt tibi cantica pulchra.
5. Hic cum plectro citharam tangit,
Illa melos cum lira pangit

Modus liebinc

1a. Advertite,
Omnes populi,
Ridiculum
Et audite, quomodo
Suevum mulier
Et ipse illam
Defraudaret.

1b. Constantie
Civis Suevulus
Trans equora
Gazam portans navibus
Domi coniugem
Lascivam nimis
Relinquebat.

2a. Vix remige
Triste secat mare
Ecce subito
Orta tempestate

- Portantque ministri pateras
Diversis poculis plenas.
6. "Ego fui sola in silva
Et dilexi loca secreta
Fugique frequentius turbam
Atque... plebis catervam.
7. Non me iuvat tantum convivium,
Quantum predulce colloquium,
Nec rerum tantarum ubertas,
Ut cara familiaritas."
8. Quid iuvat differre, electa,
Que sunt tamen post facienda!
Fac cita, quod eris factura,
In me non est aliqua mora.
9. Iam nunc veni, soror electa
Ac omnibus... dilecta,
Lux mee clara pupille
Parsque maior anime mee.

Furit pelagus,
Certant flamina,
Tolluntur fluctus.
Post multaque exulem
Vagum littore
Longinguo Nothus
Exponebat.

2b. Nec interim
Domi vacat coniux;
Mimi aderant,
Iuvenes secuntur,
Quos et immemor
Viri exulis
Excepit gaudens
Atque nocte proxima
Pregnans filium
Iniustum fudit
Iusto die.

3a. Duobus
Volutis annis
Exul dictus
Revertitur.
Occurrit
Infida coniux
Secum trahens
Puerulum.
Datis osculis
Maritus illi:
“De quo, inquit, puerum
Istum habeas,
Dic, aut extrema Patieris.”

3b. At illa
Maritum timens
Dolos versat
In omnia.
“Mi, tandem,
Mi coniux, inquit
Una vice
In Alpibus
Nive sitiens
Extinxit sitim.
Inde ergo gravida
Istum puerum
Damnoso foetu
Heu, gignebam.”

4a. Anni post hec quinque
Transierunt aut plus
Et mercator vagus
Instauravit remos,
Ratim quassam reficit
Vela alligat

Modus florum

1. Mendosam quam cantilenam ago,
Puerulis commendatam dabo,
Quo modulos per mendaces risum
Auditoribus ingentem ferant.

Et nivis natum
Duxit secum.

4b. Transfretato mari
Producebat natum
Et pro arrabone
Mercatori tradens
Centum libras accipit
Atque vendito
Infante dives
Revertitor.

5a. Ingressusque domum
Ad uxorem ait:
“Consolare, coniux,
Consolare, cara;
Natum tuum perdidisti, gnaviter
Quem non ipsa tu
Me magis quidem
Dilexisti.

5b. Tempestste orta
Nos ventosus furor
In vadosa sirtes
Nimis fessos egit
Et nos omnes graviter
Torret sol, at ille
Nivis natus
Liquescebat.”

6. Sic perfidam
Suevus coniugem
Deluserat,
Sic fraus fraudem vicerat;
Nam quem genuit
Nix, recte hunc sol
Liquefecit.

2a. Liberalis et decora
Cuidam regi erat nata,
Quam sub lege huius modi
Procis obponit querendam.

2b. Si quis mentiendi gnarus
Usque ad eo instet fallendo,
Dum Caesaris ore fallax
Predicatur, is ducat filiam.

3a. Quo audito Suevus
Nil moratus inquit:
“Raptis armis ego
Dum venatum solus irem,
Lepusculus inter feras
Telo tactus occumbebat.
Mox effusis intestinus
Caput avulsum cum cute cedo.

3b. Cumque cesum manu
Levaretur caput,

Sacerdos et lupus

1. Quibus ludus est animo
Et iocularis cantio,
Hoc advertant ridiculum;
Est verum, non fictitium.

2. Sacerdos iam roricola
Aetate sub decrepita
Vivebat amans pecudis,
Hic enim mos est rusticis.

3. Ad cuius tale studium
Omne petebat commodum,
Nisi foret tam proxima
Luporum altrix silvula.

4. Hi minuentes numerum
Per eius summam generum
Dant impares ex paribus
Et pares ex imparibus.

5. Qui dolens sui fieri
Detrimentum peculii,
Quia diffidit viribus,
Vindictam quaerit artibus.

Lesae aure effunduntur,
Mellis modii centeni
Sotiaque auris tacta
Totidem pisarum fudit.
Quibus intra pellem strictis
Lepus ipse dum secatur,
Crepidine summa caude
Kartam regiam latentem cepi,

4. Que servum te firmat esse meum!”
“Mentitur, clamat rex, karta et tu!”
Sic rege deluso Suevus falsa
Gener regius est arte factus.

6. Fossam cavat non modicam,
Intus ponens agniculam,
Et ne pateret hostibus
Superne tegit frondibus,

7. Humano datum commodum
Nil maius est ingenio.
Lupus dum nocte circuit,
Spe praede captus incidit.

8. Accurrit mane presbiter
Gaudet vicisse taliter;
Intus protento baculo
Lupi minatur oculo.

9. “Iam”, inquit, “fera pessima,
Tibi rependam debita;
Aut hic frangetur baculus,
Aut hic crepabit oculus.”

10. Hoc dicto simul impulit,
Verbo, sed factum defuit;
Nam lupus servans oculum
Morsu retentat baculum.

11. At ille miser vetulus,
Dum sese trahit firmitus,
Ripa cedente corruit
Et lupo comes extitit.

12. Hinc stat lupo, hinc presbiter,
Timent, sed dispariliter;
Nam ut fidenter arbitror,
Lupo stabat securior.

13. Sacerdos secum misit
Septemque psalmos ruminat,
Sed revolvit frequentius:
“Miserere mei, Deus!”

14. “Hoc”, inquit, “infortunii
Dant mihi vota populi,
Quorum neglexi animas,
Quorum comedi decimas.”

15. Pro defunctorum merito
Cantat: “Placebo Domino”,
Et pro votis viventium
Totum cantat psalterium.

De abbate Iohanne brevis statura

1. In gestis patrum veterum
Quoddam legi ridiculum,
Exemplo tamen habile,
Quod vobis dico rithmice.

2. Iohannes abbas parvulus
Statura, non virtutibus,
Ita maiori socio,
Quicum erat in heremo.

3. “Volo”, dicebat, “vivere
Secure sicut angelus,
Nec veste nec cibo frui,
Qui laboretur manibus.”

4. Respondit maior: “Moneo,
Ne sis incepti properus,

16. Post completum psalterium
Commune praestat commodum
Sacerdotis timiditas
Atque lupi calliditas.

17. Nam cum acclinis presbiter
Perfiniret “Pater noster”
Atque clamaret Domino
“Sed libera nos a malo”,

18. Hic dorso eius insilit
Et saltu liber effugit
Et cuius arte captus est,
Illo pro scala usus est.

19. Ast ille laetus nimium
Cantat “Laudate Dominum”
Ac promittit pro populo
Se oraturum amodo.

20. Nina a vicinis quaeritur
Et inventus extrahitur,
Sed nunquam post devotius
Oravit nec fidelius.

Frater, quod tibi postmodum
Sit non cepisse sacius.”

5. At minor: “Qui non dimicat,
Non cadit neve superat!”
Ait et nudus heremum
Interiorem penetrat.

6. Septem dies gramineo
Vix ibi durat pabulo;
Octava fames imperat,
Ut ad sodalem redeat.

7. Qui sero clausa ianua
Tutus sedet in cellula,
Cum minor voce debili:
“Frater”, appellat, “aperi!”

8. Iohannes opis indigus
Notis assistit foribus;
“Ne spernat tua pietas,
Quem redigit necessitas.”

9. Respondit ille deintus:
“Iohannes factus angelus
Miratur celi cardines,
Ultra non curat homines.”

10. Iohannes foris excubat
Malamque noctem tolerat
Et prefer voluntariam
Hanc agit penitentiam.

11. Facto mane recipitur
Satisque verbis uritur,
Sed intentus ad crustula
Fert patienter omnia.

12. Refocillatus Domino
Grates agit ac socio;
Dehinc rastellum brachiis
Temptat movere languidis.

13. Castigatus angustia
De levitate nimia,
Cum angelus non potuit,
Vir bonus esse didicit.

33. ХРОТСВИТА ГАНДЕРСГЕЙМСКАЯ (ок. 935 — ок. 1002) HROSUTHA GANDERSHEIMENSIS

Хротсвита с ранних лет воспитывалась в Гандерсгеймском монастыре, где получила, судя по ее произведениям, отличное для того времени образование, которым она гордилась, и даже в произведениях старалась демонстрировать свою ученость.

Одним из ее любимых поэтов был знаменитый римский комедиограф Теренций, произведения которого пользовались в ту эпоху широкой известностью. Хротсвита рано начинает литературную деятельность и пишет стихотворные жития святых, почитаемых католиками. Но своей известностью она обязана своей второй книге, состоящей из шести написанных ритмической и рифмованной прозой пьес, которые она пишет, как сама говорит в предисловии, в подражание Теренцию. Восхищенная его стилем она использует этот стиль в нравоучительных, назидательных и благочестивых целях. Все пьесы Хротсвиты сюжетно основываются на позднеантичной агиографической литературе («Галликан», «Дульциций», «Каллимах», «Авраам», «Пафнутий», «Вера, Надежда и Благодать»). Пьесы Хротсвиты были первым образцом литературной драмы Средних веков, уже переставшей быть собственно литургическим жанром, но сохраняющей с ним тематические и образные связи.

Предисловие

Hrosuithae, illustris mulieris germanae, gente saxonica ortae, in sex comoedias suas
praefatio incipit feliciter

Plures inveniuntur Catcholici cuius nos penitus expurgare nequivimus facti,
qui, pro cultioris facundia sermonis, genfilium vanitatem librorum utilitati

praeferunt sacrarum scripturarum. Sunt etiam alii, sacris inhaerentes paginis, qui, licet alia genrilium spernant, Terentii tamen figmenta frequentius lectitant, et, dum dulcedine, sermonis delectantur, nefandarum notitia rerum maculantur. Unde ego, clamor validus Gandeshemensis, non recusavi illum imitari dictando, quem alii colunt legendo, quo, eodem dictationis genere, quo turpia lascivarum incesta feminarum recitabantur, laudabilis sacrarum castimonia virginum, iuxta mei facultatem ingenioli, celebraretur. Hoc tamen facit non raro verecundari, gravique rubore perfundi, quod, huiusmodi specie dictationis cogente, detestabilem illicite amantium dementiam, et male dulcia colloquia eorum, quae nec nostro auditui permittuntur, accommodari dictando mente tractavi, et styli officio designavi. Sed, si haec erubescendo negligerem, nec proposito satisfacerem, nec innocentium laudem adeo plene iuxta meum posse exponerem, quia, quanto blanditiae amantium ad illicitum promptiores, tanto et superni adiutoris gloria sublimior, et triumphantium victoria probatur gloriosior, praesertim cum feminea fragilitas vinceret, et virile robur confusione subiaceret. Non enim dubito, mihi ab aliquibus obiici, quod huius vilitas dictationis multo inferior, multo contractior, penitusque dissimilis eius, quem proponebam imitari, concedo sententiis. Ipsis tamen denuncio, me in hoc iure reprehendi non posse, quasi his vellem abusive assimilari qui mei inertiam longe praecesserunt in scientia sublimiori. Nec enim tantae sum ictantiae, ut vel extremis me praesumam conferre auctorum alumniis, sed hoc solum nitor, ut, licet nullatenus valeam apte, supplici tamen mentis devotione acceptum in datorem retorqueam ingenium. Ideoque non sum adeo amatrix mei, ut, pro vitanda reprehensione Christi, qui in sanctis operatur virtutem, quocunque ipse dabit, posse cessem praedicare. Si enim alicui placet mea devotio, gaudebo, si autem, vel pro mei abiectioe, vel pro vitiosi sermonis rusticitate, nulli placet, memet ipsam tamen iuvat quod feci, quia, dum proprii vilitatem laboris, in aliis meae inscientiae opufculis heroico ligatam strophio, in hac dragmatica iunctura serie colo, perniciosas Gentilium delicias abstinendo devito.

[Письмо ученым мужам, прочитавшим и оценившим ее книгу перед изданием]

Epistola eiusdem ad quosdam sapientes huius libri fautores et emendatores, priusquam libros suos ederet

Plene sciiis, et bene moratis, nec alieno profectui invidentibus, sed, ut decet vere sapientes, congratulantibus Hrosvitha, nesciola, nullaue probitate idonea, praesens valere, et perpes gaudere.

Vestrae igitur laudandae humilitatis magnitudinem satis admirari nequeo, magnificeque, circa mei utilitatem benignitatis atque dilectionis plenitudinem, condignarum recompensatione gratiarum remetiri non sufficio, quia, cum philosophicis apprime studiis enutriti, et scientia longe excellentius sitis perfecti, mei opusculum, vilis mulierculae, vestra admiratione dignum duxistis, et largitorem in me operantis gratiae fraterno affectu gratulantes laudastis, arbitantes, mihi inesse aliquantulam scientiam artium, quarum subtilitas longe praeterit meum muliebre ingenium. Denique rusticitatem meae dictatiunculae hactenus vix audebam paucis, ac solummodo familiaribus meis, oslendere. Unde paene opera cessavit dictandi ultra aliquid huiusmodi, quia, sicut pauci fuere, qui, me prodente, perspicerent, ita non multi, qui, vel, quid corrigendum inesset, enuclearent, vel ad audiendum aliquid huic simile provocarent. At nunc, quia trium testimonium constat esse verum, vestris corroborata sententiis fiducialibus, praesumo et componendis operam dare, si quando Deus annuerit posse, et quorumcunque sapientium examen subire. Inter hoc diversis affectibus, gaudio videlicet et metu, in diversum trahor. Deum namque, cuius solummodo gratia sum id, quod sum, in me laudari, cordetenus gaudeo, sed maior, quam sim, videri timeo, quia utrumque nefas esse, non ambigo, et gratuitum Dei donum negare, et, non acceptum accepisse, simulare. Unde non denego, praestante gratia Creatoris, per Dynamis me artes scire, quia sum animal capax disciplinae, sed per energiam, fateor, omnino nescire. Peripicax quoque ingenium divinitus mihi collatum esse, agnosco, sed magistrorum cessante diligentia, incultum, et propriae pigritia inertiae torpet neglectum. Quapropter, ne in me donum Dei annullaretur, ob negligentiam mei, si qua forte fila vel etiam floccos, de panniculis, a veste philosophiae abruptis, evellere quivi, praefato opusculo inserere curavi, quo vilitas meae inscientiae intermixtione nobilioris materiae illustraretur, et largitor ingenii tanto amplius in me iure laudaretur, quanto muliebris sensus tardior esse creditur. Haec mea in dictando intentio, haec sola mei sudoris causa est, neque simulando me nescita scire, iacto, sed, quantum ad me, tantum scio, quod nescio. Quia enim, attactu vestri favoris atque petitionis arundineo more inclinata, libellum, quem tali intentione disposui, sed usque huc, pro sui vilitate occultare, quam in palam proferre, malui, vobis perscrutandum tradidi decet, ut non minoris diligentia sollicitudinis eum emendando investigetis, quam proprii seriem laboris, et sic tandem ad normam rectitudinis reformatum mihi remittite, quo, vestro magisterio praemonstrante in quibus maxime peccasse, possim agnoscere.

Дульций
Dulcitius

Argumentum Passio sanctarum virginum / Agapis / Chioniae / et Hirenae /
quas sub nocturno silentio / Dulcitius praeses clam adiit, / cupiens earum
amplexibus saturari; / sed, mox ut intravit, / mente captus / ollas et sartagine /
pro virginibus amplectendo osculabatur, / donec facies et vestes horribili nigredine
inficiebantur. / — Deinde Sisinnio comiti ius super puniendas virgines cessit; /
qui, etiam miris modis illusus, tandem AG. et CHION. concremari / et HIR.
iussit perfodi. /

DIOCLETIANUS. AGAPES. CHIONIA. HIRENA. DULCITIUS.
MILITES.

interlocutores

I. DIOCLETIANUS. Parentelae claritas ingenuitatis / vestrumque serenitas
pulchritudinis / exigit, / vos nuptiali lege / primis in palatio copulari, / quod nostri
iussio annuerit fieri, / si Christum negare / nostrisque diis sacrificia velitis ferre. /

AGAPES. Esto securus curarum, / nec te gravet nostrum praeparatio
nuptiarum, / quia nec ad negationem / confitendi nominis, / nec ad corruptionem
/ integritatis / ullis rebus / compelli poterimus. /

DIOCLETIANUS. Quid sibi vult ista, / quae vos agitat, fatuitas? /

AGAPES. Quod signum fatuitatis / nobis inesse deprehendis? /

DIOCLETIANUS. Evidens / magnumque. /

AGAPES. In quo? /

DIOCLETIANUS. In hoc praecipue, / quod, relicta vetustae observantia
religionis, / inutilem christianae / novitatem / sequimini superstitionis. /

AGAPES. Temere calumpniaris / statum dei omnipotentis. / Periculum /

DIOCLETIANUS. Cuius? /

AGAPES. Tui / rei publicae, quam gubernas. /

DIOCLETIANUS. Ista insanit; / amoveatur! / CHIONIA. Mea germana non
insanit, / sed tui stultitiam iuste reprehendit. /

DIOCLETIANUS. Ista inclementius bachatur; / unde nostris conspectibus
aeque / subtrahatur, / et tertia discutiatur. /

HIRENA. Tertiam rebellem / tibi que penitus probabis renitentem. /

DIOCLETIANUS. Hirena, / cum sis minor aetate, / fito maior dignitate. /

HIRENA. Ostende, quaeso, / quo pacto! /

DIOCLETIANUS. Flecte cervicem diis / et esto sororibus exemplum
correctionis / et causa liberationis. /

HIRENA. Conquiniscant idolis, / qui velint incurrere iram celsitonantis! Ego quidem caput regali / unguento delibutum / non dehonestabo / pedibus simulachrorum submittendo. /

DIOCLETIANUS. Cultura deorum non adducit inhonestatem, / sed praecipuum honorem. /

HIRENA. Et quae inhonestas turpior, / quae turpitudine maior, / quam ut servus / veneretur ut dominus? /

DIOCLETIANUS. Non suadeo tibi venerari servos, / sed dominos principumque deos? /

HIRENA. Nonne is est cuiusvis servus, / qui ab artifice pretio comparatur ut empticius? /

DIOCLETIANUS. Huius praesumptio verbositatis / tollenda est suppliciiis. /

HIRENA. Hoc optamus, / hoc amplectimur, / ut pro Christi amore / suppliciiis laceremur. /

DIOCLETIANUS. Istae contumaces / nostrisque decretis / contraluctantes / catenis irretiantur / et ad examen Dulciti praesidis / sub carcerali squalore servantur. /

II. DULCITIUS. Producite, / milites, / producite, / quas tenetis in carcere! /

MILITES. Ecce, quas vocasti! /

DULCITIUS. Papae! / quam pulchrae, / quam venustae, / quam egregiae puellulae! /

MILITES. Perfectae decore. /

DULCITIUS. Captus sum illarum specie. /

MILITES. Credibile. /

DULCITIUS. Exaestuo illas ad mei amorem trahere. / MILITES. Diffidimus te praevalere. /

DULCITIUS. Quare? /

MILITES. Ouia stabiles fide. /

DULCITIUS. Quid, si suadeam blandimentis? / MILITES. Contempnunt. /

DULCITIUS. Quid, si terream suppliciiis? /

MILITES. Parvi pendant. /

DULCITIUS. Et quid fiet? /

MILITES. Praecogita. /

DULCITIUS. Ponite illas in custodiam / in interiorem / officinae aedem, / in cuius proaulio / ministrorum / servantur vasa. /

MILITES. Ut quid eo loci? /

DULCITIUS. Quo a me saepiuscule possint visitari. / MILITES. Ut iubes. /

III. DULCITIUS. Quid agant captivae / sub hoc noctis tempore? /

MILITES. Vacant hymnis. /

DULCITIUS. Accedamus propius. /

MILITES. Tinnulae sonitum vocis / a longe audiemus. /

DULCITIUS. Observate pro foribus cum lucernis, / ego autem intrabo / et vel optatis amplexibus me saturabo. / MILITES. Intra, / praestolabimur. /

IV. AGAPES. Quid strepit pro foribus? /

HIRENA. Infelix Dulcitus. / — Ingredditur. / CHIONIA. Deus nos tueatur! /

AGAPES. Amen. /

CHIONIA. Quid sibi vult collisio ollarum, / caccaborum / et sartaginum? /

HIRENA. Lustrabo. / Accedite, / quaeso, / per rimulas perspicite! /

AGAPES. Quidest? /

HIRENA. Ecce, iste stultus, / mente alienatus, / aestimat se nostris uti amplexibus. /

AGAPES. Quid facit? /

HIRENA. Nunc ollas molli foveat gremio, / nunc sartagine / et caccabos / amplectitur, / mitia libans oscula. /

CHIONIA. Ridiculum. /

HIRENA. Nam facies, / manus / ac vestimenta / adeo sordidata, / adeo coinquinata, / ut nigredo, quae inhaesit, / similitudinem Aethiopis exprimit. /

AGAPES. Decet, ut talis appareat corpore, / qualis a diabolo possidetur in mente. /

HIRENA. En, / parat egredi. / Intendamus, / quid illo egrediente agant milites / pro foribus expectantes. /

V. MILITES. Quis hic egreditur? / Daemoniacus. / Vel magis ipse diabolus. / Fugiamus! /

DULCITIUS. Milites, / quo fugitis? / state, / expectate; / ducite me / cum lucernis ad cubile. /

MILITES. Vox senioris nostri, / sed imago diaboli. / Non subsistamus, / sed fugam maturemus: / fantasma vult nos pessumdare. /

DULCITIUS. Ad palatium ibo / et, quam abiectioem patiar, / principibus vulgabo. /

VI. Hostiarii, introducite me in palatium, / quia ad imperatorem habeo secretum. /

OSTIARIUS. Quid hoc vile / ac detestabile / monstrum, / scissis et nigellis panniculis obsitum? / Pugnis tundamus, / de gradu praecipitemus, / nec ultra huc detur liber accessus. /

DULCITIUS. Vae, vae! quid contigit? / Nonne splendidissimis vestibus indutus / totoque corpore videor nitidus? / et quicumque me aspicit, / velut horribile monstrum fastidit! / Ad coniugem revertar, / quo ab illa, quid erga me actum sit, experiar. / En, solutis crinibus egreditur, / omnisque domus lacrimis prosequitur! /

VII. CONIUX. Heu, heu! mi senior Dulciti, / quid pateris? / Non es sanae mentis. / Factus es in derisum chisticolis. /

DULCITIUS. Nunc tandem sentio, me illusum illarum maleficiis. /

CONIUX. Hoc me vehementer confudit, / hoc praecipue contristavit, / quod, quid patiebaris, ignorasti. /

DULCITIUS. Mando, ut lascivae / praesententur puellae / et abstractis vestibus publice denudentur, / quo versa vice, quid nostra possint ludibria, experiantur. /

VIII. MILITES. Frustra sudamus, / in vanum laboramus: / ecce, vestimenta / virgineis corporibus inhaerent / velut coria; / sed et ipse, qui nos ad expoliandum urgebat, praeses stertit sedendo / nec ullatenus excitari potest / a somno. / Ad imperatorem adeamus / ipsique res, quae geruntur, propalemus. /

IX. DIOCLETIANUS. Dolet nimium, / quod praesidem Dulcitium / audio / adeo illusum, / adeo exprobratum, / adeo calumniatum. / Sed, ne viles mulierculae / iactent se impune nostris diis / deorumque cultoribus illudere, / Sisinnium comitem dirigam / ad ultionem exercendam. /

X. SISINNIUS. O milites, ubi sunt lascivae, / quae torqueri debent, puellae? /

MILITES. Affliguntur in carcere. /

SISINNIUS. Hireniam reservate / et reliquas producite. /

MILITES. Cur unam excipis? /

SISINNIUS. Parcens infantiae. / Forte facilius convertetur, / si sororum praesentia / non terrebitur. /

MILITES. Ita. /

XI. Praesto sunt, quas iussisti. /

SISINNIUS. Praebete assensum, Agapes / et Chionia, meis consiliis. /

AGAPES. Si praebebimus. /

SISINNIUS. Ferte libamina diis. /

AGAPES. Vero et aeterno patri / eiusque coaeterno filio/sanctoque amborum
paraclyto / sacrificium laudis sine intermissione libamus. /

SISINNIUS. Hoc vobis non suadeo, / sed poenis prohibeo. /

AGAPES. Non prohibebis, / nec umquam sacrificabimus daemoniis. /

SISINNIUS. Deponite / duritiam cordis / et sacrificate. / Sin autem: / faciam
vos interfectum iri / iuxta praeceptum imperatoris Diocletiani. /

CHIONIA. Decet, ut in nostri necem obtemperes / iussis tui imperatoris, /
cuius nos decreta contempnere nosis; / si autem parcendo moram feceris, /
aequum est, / ut tu interficiaris. /

SISINNIUS. Non tardetis, / milites, / non tardetis; / capite blasphemias / has
/ et in ignem proicite vivas! /

MILITES. Instemus construendis rogis / et tradamus illas bachantibus flammis,
/ quo finem demus conviciis. /

AGAPES. Non tibi, domine, / non tibi haec potentia insolita, / ut ignis vim
virtutis suae obliviscatur, / tibi obtemperando. / Sed taedet nos morarum; / ideo
rogamus solvi retinacula / animarum, / quo extinctis corporibus / tecum plaudant
/ in aethere nostri spiritus. /

MILITES. O novum, / o stupendum miraculum! / Ecce, animae egressae sunt
corpora, / et nulla / laesionis repperiuntur vestigia, / sed nec capilli, / nec vestimenta
/ ab igne sunt ambusta, / quo minus corpora. / SISINNIUS. Proferte / Hirenam. /

XII. MILITES. Eccam. /

SISINNIUS. Pertimesce, Hirena, necem sororum / et cave perire exemplo
illarum. /

HIRENA. Opto exemplum earum moriendo sequi, / quo merear cum eis
aeternaliter laetari. /

SISINNIUS. Cede, cede meae suasioni. /

HIRENA. Haut cedam / facinus suadenti. /

SISINNIUS. Si non cesseris, / non citum / tibi praestabo exitum, / sed differam
/ et nova in dies supplicia multiplicabo. /

HIRENA. Quanto acrius torqueor, / tanto gloriosius exaltabor. /

SISINNIUS. Supplicia non metuis? / Admovebo, quod horrescis. /

HIRENA. Quicquid irrogabis adversi, / evadam iuvamine Christi. /

SISINNIUS. Faciam te ad lupanar duci / corpusque tuum turpiter coinquinari. /

HIRENA. Melius est, / ut corpus quibuscumque iniuriis / maculetur, / quam
anima idolis polluat. /

SISINNIUS. Si socia eris meretricum, / non poteris polluta ultra intra contubernium / computari virginum.

HIRENA. Voluptas parit poenam, / necessitas autem coronam; / nec dicitur reatus, / nisi quod consentit animus. /

SISINNIUS. Frustra parcebam, / frustra miserebar / huius infantiae. /

MILITES. Praescivimus; / nullatenus / ad deorum culturam potest flecti, / nec terrore umquam potest frangi. /

SISINNIUS. Non ultra parcam. /

MILITES. Rectum. /

SISINNIUS. Capite illam sine miseratione / et, trahentes cum crudelitate, / ducite ad lupanar sine honore. /

HIRENA. Non perducent. /

SISINNIUS. Quis prohibere potent? /

HIRENA. Qui mundum sui providentia / regit. /

SISINNIUS. Probabo. /

HIRENA. Ac citius libito. /

SISINNIUS. Ne terreamini, milites, / fallacibus huius blasphemae praesagiis. /

MILITES. Non terremur, / sed tuis praeceptis parere nitimur. /

XIII. SISINNIUS. Qui sunt hi, / qui nos invadunt? / Quam similes sunt militibus, / quibus Hirenam tradidimus / Ipsi sunt. / — Cur tam cito revertimini? / Quo tenditis tam anhelis? /

MILITES. Te ipsum quaerimus. /

SISINNIUS. Ubi est, quam traxistis? /

MILITES. In supercilio montis. /

SISINNIUS. Cuius? /

MILITES. Proximi. /

SISINNIUS. O insensati et hebetes / totiusque rationis incapaces.

MILITES. Cur causaris? / cur voce et vultu nobis minaris? /

SISINNIUS. Dii vos perdant! /

MILITES. Quid in te commisimus? / Quam tibi hnuriam fecimus? / Quae tua iussa transgressi sumus? /

SISINNIUS. Nonne praecepi, / ut rebellem deorum / ad turpitudinis locum traheretis? /

MILITES. Praecepisti, / nosque tuis praeceptis / operam dedimus / implendis, / sed supervenere duo ignoti iuvenes, / asserentes se ad hoc ex te missos, / ut Hirenam ad cacumen montis perducerent. /

SISINNIUS. Ignorabam. /

MILITES. Agnoscimus. /

SISINNIUS. Quales fuerunt? /

MILITES. Amictu splendidi, / vultu admodum reverendi. /

SISINNIUS. Num sequebamini illos? /

MILITES. Sequebamur. /

SISINNIUS. Quid fecerunt? /

MILITES. A dextra laevaue Hirenae se locaverunt / et nos huc direxerunt, /
quo te exitus rei non lateret. /

SISINNIUS. Restat, / ut ascenso equo / pergam / et, qui fuerint, / qui nos
tam libere illuserunt, / perquiram. /

MILITES. Properemus pariler. /

XIV. SISINNIUS. Hem! ignore, quid agam; / pessumdatum sum maleficiis
chresticolarum: / en, montem circueo, / et, semitam aliquoties repperiens, / nec
ascensum comprehendere / nec reditum quo repeterem. /

MILITES. Miris modis omnes illudimur / nimiaque lassitudine fatigamur; / et
si insanum caput diutius vivere sustines, / te ipsum et nos perdes. /

SISINNIUS. Quisquis es meorum, / strenue extende arcum, / iace sagittam, /
perfode hanc maleficam. / MILITES. Decet. /

HIRENA. Infelix, erubescere, / Sisinni, / erubescere, / teque turpiter victum
ingemisce, / quia tenellae infantiam virgunculae / absque armorum apparatu
nequivisti superare. /

SISINNIUS. Quicquid dedecoris accedit, levius tolero, / quia te morituram
haut dubito /

HIRENA. Hinc mihi quam maxime gaudendum, / tibi vero dolendum, / quia
pro tui severitate malignitatis / in tartara dampnaberis; / ego autem, martirii palmam
/ virginitatisque receptura coronam, / intrabo aethereum / aeterni regis thalamum;
/ cut est honor et gloria / in saecula. /

FINIS DULCITII

34. ПЕТР АЛЬФОНСИ (кон. XI—XII вв.)

PETRUS ALFONSI

Испанский еврей, получивший при крещении имя в честь крестного
отца — короля Альфонса I. Ему принадлежит широко известная (первая в
средневековой латинской литературе) книга новелл — *Disciplina clericalis*
(«Поучение клирику»). Эта книга представляет собой сборник назидатель-

ных и одновременно развлекательных повествований или «примеров» (exempla) и поучительных сентенций, которые служили материалом для воспитания клирика и которые священник мог использовать во время проповеди. Особенно часто встречаются восточные сюжеты, впервые введенные в европейскую литературу. Композиционно сборник строится в виде беседы ученика с наставником, в роли которого выступает некий «араб» (мудрец, философ), и повторяет обрамляющую композицию сборников восточных (индийских, иранских, арабских) сказок. Сюжеты книг Петра Альфонса вошли в более поздние аналогичные сборники, в том числе и в книгу *Gesta Romanorum* (см. «Деяния римлян»).

Поучение клирику
Disciplina clericalis

Prologus

Dixit Petrus Alfonsus, servus Christi Ihesu, compositor huius libri: Gratias ago Deo, qui primus est sine principio, a quo bonorum omnium est principium, finis sine fine, totius boni complementum, sapiens qui sapientiam et rationem praebet homini, qui nos sua aspiravit sapientia et suae rationis admirabili illustravit claritate et multiformi sancti spiritus sui ditavit gratia. Quia igitur me licet peccatorem Deus multimoda vestire dignatus est sapientia, ne lucerna mihi credita sub modio tecta lateat, eodem spiritu instigante ad multorum utilitatem hunc librum componere admonitus sum, ipsum obsecrans ut huic mei libelli principio bonum finem adiungat meque custodiat, ne quid in eo dicatur quod suae displiceat voluntati. Amen.

Deus igitur in hoc opusculo mihi sit in auxilium, qui me librum hunc componere et in latinum transferre compulit. Cum enim apud me saepius retractando humanae causas creationis omnimodo scire laborarem, humanum quidem ingenium inveni ex praecepto conditoris ad hoc esse deputatum, ut quamdiu est in saeculo in sanctae studeat exercitatione philosophiae, qua de creatore suo meliorem et maiorem habeat notitiam, et moderata vivere studeat continentia et ab imminentibus sciat sibi praecavere adversitatibus eoque tramite gradiatur in saeculo, qui eum ducat ad regna caelorum. Quodsi in praefata sanctae disciplinae norma vixerit, hoc quidem pro quo creatus est complevit debetque perfectus appellari. Fragilem etiam hominis esse consideravi complexionem: quae ne taedium incurrat, quasi provehendo paucis et paucis instruenda est; duritiae quoque eius recordatus, ut facilius retineat, quodammodo necessario mollienda et dulcificanda est; quia

et obliuosa est, multis indiget quae oblitorum faciant recordari. Propterea ergo libellum compegi, partim ex proverbiiis philosophorum et suis castigationibus, partim ex proverbiiis et castigationibus Arabicis et fabulis et versibus, partim ex animalium et volucrum similitudinibus. Modum tamen consideravi, ne si plura necessariis scripserim, scripta oneri potius sint lectori quam subsidia, ut legentibus et audientibus sint desiderium et occasio ediscendi. Scientes uero per ea quae hic continentur, oblitorum reminiscantur. Huic libello nomen iniungens et est nomen ex re: id est Clericalis Disciplina; reddit enim clericum disciplinatum. Vitandum tamen decreui pro possibilitate sensus mei, nequid in nostro tractatu inueniatur quod nostrae credulitati sit contrarium uel a nostra fide diuersum. Ad quod adiuuet me omnipotens Deus cui supernitor. Amen.

Si quis tamen hoc opusculum humano et exteriori oculo percurrerit et quid in eo quod humana parum cavit natura uiderit, subtiliori oculo iterum et iterum relegere moneo et demum ipsi et omnibus catholicae fidei perfectis corrigendum appono. Nihil enim in humanis inuentionibus perfectum putat philosophus.

De timore Dei

Enoch philosophus, qui lingua arabica cognominatur Edric, dixit filiosuo: Timor Domini sit negotiatio tua, et ueniet tibi lucrum sine labore.

Dixit alius philosophus: Qui timet Deum, omnia timent eum; qui uero non timet Deum, timet omnia.

Dixit alius philosophus: Qui timet Deum, diligit Deum; qui diligit Deum, obedit Deo.

Dixit Arabs in uersu suo: Inobediens es Deo: simulas tamen te eum amare, et incredibile est; si enim uere amares, obedires ei. Nam qui amat, obedit...

Dicit alius philosophus: Si Deo firmiter inniteris, omnia erunt prospera quocumque ieris.

De ypocrisi

Dixit Socrates discipulis suis: Videte ne sitis Deo obedientes et inobedientes in eodem. Dicunt ei: Enuclea nobis quod dicis. Qui ait: Dimittite ypocrisim! Est enim ypocrisis coram hominibus simulare se obedire Deo, in occulto uero inobedientem esse. Dicit ei unus ex discipulis: Estne aliud genus ypocrisis, unde homini cavendum sit? Dicit Socrates: Est homo qui in aperto et in occulto obedire se Deo ostendit, ut sanctus ab hominibus habeatur et ab eis ideo plus honoretur. Est alius isto subtilior, qui hanc relinquit ypocrisim, ut maiori deserviat: Cum enim ieiunat uel elemosinam facit et ab eo quaeritur si fecerit, respondet: Deus

scit! vel: non, ut in maiori reverentia habeatur et dicatur quia ypocrita non est qui hominibus factum suum nolit propalari. Credo etiam paucos esse qui aliquo huius ypocrisis genere non participant. Videte igitur ne hac seducti laboris vestri praemio privemini! Quod ne contingat, omnia facite munda intentione; ne inde gloriam habere quaeratis!

Dicit alius philosophus: Si Deo firmiter inniteris, omnia erunt prospera quocumque ieris.

De formica. De gallo. De cane

Balaam, qui lingua arabica vocatur Lucaman, dixit filio suo: Fili, ne sit formica sapientior te, quae congregat in aestate unde vivat in hyeme.— Fili, ne sit gallus vigilantior te, qui in matutinis vigilat, et tu dormis.— Fili, ne sit gallus fortior te, qui iustificat decem uxores suas, tu solam castigare non potes. — Fili, ne sit canis corde nobilior te, quibenefactorum suorum non obliviscitur, tu autem benefactorum tuorum oblivisceris.

Exemplum de dimidio amico

Arabs moriturus vocato filio suo dixit: Dic, fili, quot tibi, dum vixi, adquisieris amicos! Respondens filius dixit: Centum, ut arbitror, mihi adquisivi amicos. Dixit pater: Philosophus dicit: Ne laudes amicum, donec probaveris eum! Ego quidem prior natus sum et unius dimidietatem vix mihi adquisivi. Tu ergo centum quomodo tibi adquisisti? Vade igitur probare omnes, ut cognoscas si quis omnium tibi perfectus erit amicus! Dixit filius: Quomodo probare consulis? Dixit pater: Vitulum interfectum et frustatim comminutum in sacco repone, ita ut saccus forinsecus sanguine infectassit. Et cum ad amicum veneris, dic ei: Hominem, care mi, forte interfeci; rogo te, ut eum secreto sepelias; nemo enim te suspectum habebit, sicque me salvare poteris. Fecit filius sicut pater imperavit. Primus autem amicus ad quem venit dixit ei: Fer tecum mortuum super collum tuum! Sicut fecisti malum, patere satisfactionem! In domum meam non introibis. Cum autem per singulos sic fecisset, eodem responso ei omnes responderunt. Ad patrem ergo rediens nuntiavit quae fecerat. Dixit pater: Contigit tibi quod dixit philosophus: Multi sunt dum numerantur amici, sed in necessitate pauci. Vade ad dimidium amicum meum quem habeo et vide, quid dicat tibi! Venit et sicut aliis dixerat huic ait. Qui dixit: Intra domum! Non est hoc secretum quod vicinis debeat propalari. Emissa ergo uxore cum omni familia sua sepulturam fodit. Cum autem ille omnia parata videret, rem prout erat disseruit gratias agens. Deinde patri retulit quae fecerat. Pater vero ait: Pro tali amico dicit philosophus: Hic est vere amicus qui te adiuvat, cum

saeculum tibi deficit. Dixit filius ad patrem: Vidisti hominem qui integrum sibi amicum lucratus fuerit? Tunc pater: Non vidi quidem, sed audivi. Tunc filius: Renuntia mihi de eo, si forte talem mihi adquisiero! At pater:

Exemplum de integro amico

Relatum est mihi de duobus negotiatoribus, quorum unus erat in Aegypto, alter Baldach, seque solo auditu cognoverant et per internuntios pro sibi necessariis mittebant. Contigit autem ut qui erat Baldach, in negotiationem iret in Aegyptum. Aegyptiacus audito eius adventu occurrit ei et suscepit eum gaudens in domum suam et in omnibus ei servivit sicut mos est amicorum per octo dies et ostendit ei omnes manerias cantus quas habebat in domo sua. Finitis octo diebus infirmatus est. Quod valde graviter dominus de amico suo ferens ascivit omnes medicos Aegyptiacos, ut amicum hospitem viderent. Medici vero palpato pulsu, iterum et iterum urina respecta, nullam in eo agnoverunt infirmitatem. Et quia per hoc nullam corporalem agnovere infirmitatem, amoris sciunt esse passionem. Hoc agnito dominus venit ad eum et quaesivit si qua esset mulier in domo sua quam diligeret. Ad haec aeger: Ostende mihi omnes domus tuae mulieres, et si forte inter eas hanc videro, tibi ostendam. Quo audito ostendit ei cantatrices et pedissequas: quarum nulla ei complacuit. Post haec ostendit ei omnes filias: has quoque sicut et priores omnino reppulit atque neglexit. Habebat autem dominus quandam nobilem puellam in domo sua, quam iam diu educaverat, ut eam acciperet in uxorem; quam et ostendit ei. Aeger vero aspecta hac ait: Ex hac est mihi mors et in hac est mihi vita! Quo audito dedit ei puellam nobilem in uxorem cum omnibus quae erat cum ea accepturus. Et preterea dedit ei ea quae erat daturus puellae, si eam acciperet in uxorem. His completis, accepta uxore cum his quae cum uxore acceperat et negotiatione facta rediit in patriam. —Contigit autem post haec ut Aegyptiacus omnia sua multis modis amitteret, et pauper effectus cogitavit apud se quod iret Baldach ad amicum quem ibi habebat, ut sui misereretur. Iter ergo nudus et famelicus arripuit atque Baldach intempestae noctis silentio pervenit. Pudor autem ei obstabat ne domum amici adiret, ne forte incognitus tali tempore domo expelleretur. Templum ergo quoddam antiquum intravit ut ibidem pernoctaret. Sed cum ibi anxius multa secum diu volveret, occurrerunt sibi duo viri prope templum in civitate, quorum unus alium interfecit clamque aufugit. Multi ergo cives pro strepitu decurrentes interfectum repperierunt, et quaerentes quisnam homicidium perpetrasset, intraverunt templum sperantes homicidam ibidem reperire. Aegyptiacum vero illic repperierunt et sciscitantes ab eo quisnam virum interfecisset, audierunt ab ipso quia ego illum interfeci. Paupertatem enim

suam morte saltem finire vehementer cupiebat. Captus itaque et incarceratus est. Mane autem facto producitur ante iudices et morte condemnatus ducitur ad crucem. Multi vero de more accurrerunt, quorum unus fuit amicus eius cuius causa Baldach adierat. Qui acutius eum intuensprehendit esse amicum quem in Aegypto reliquerat. Reminiscens itaque bonorum quae sibi in Aegypto fecerat, cogitans etiam quia post mortem retribuere illi non poterat, mortem pro ipso subire se decrevit. Voce igitur magna exclamavit: Quid innocentem condemnatis quove eum ducitis? Non mortem meruit, ego virum interfeci. At illi iniecerunt manus in eum atque ligatum secum ad crucem traxerunt aliumque a poena mortis absolverunt. Homicida vero in eodem agmine haec intuens gradiebatur atque secum ait: Hunc interfeci et iste dampnatur! Hic innocens supplicio deputatur, ego nocens libertate fruor! Quenam causa est huius iniusticiae? Nescio nisi sola sit Dei patientia. Verum Deus, iudex iustus, impunitum scelus nullum dimittit. Ne igitur posterius in me durius vindicet, huius me prodam criminis esse reum; sicque eos a morte absolvendo quod commisi luam peccatum. Obiecit se ergo periculo dicens: Me, me qui feci; istum dimittite innoxium! Iudices autem non parum admirantes hunc alio a morte absoluto ligaverunt. Iamque de iudicio dubitantes hunc cum reliquis prius liberatis ante regem duxerunt eique omnia ex ordine referentes ipsum etiam haesitare compulerunt. Communi itaque consilio rex eis omne crimen quod sibi imposuerant condonavit, eo tamen pacto ut criminis sibi impositi causas patefacerent. At illi rei veritatem ei exposuerunt. Communi autem consensu omnibus absolutis indigena qui pro amico suo mori decreverat ipsum in domum suam introduxit eique omni honore pro ritu facto inquit: Si mecum manere adquiescis, omnia nobis prout decet erunt communia; si vero repatriare volueris, quae mea sunt aequa lance partiamur. At ille natalis soli dulcedine irretitus partem totius substantiae quam ei obtulerat recepit sicque repatriavit. — His itaque sic relatis inquit filius ad patrem: Vix poterit talis reperiri amicus.

De consilio

Dixit alius philosophus propter amicos non probatos: Provide tibi semel de inimicis et milies de amicis, quia forsitan quandoque amicus fiet inimicus et sic levius poterit perquirere dampnum tuum.

Item alius philosophus: Cave tibi de consilio illius a quo petis consilium, nisi tibi sit fidelis comprobatus.

Item alius philosophus: Consule amico tuo in bonum quantum poteris, etsi tibi credere noluerit. Iustum est enim ut sibi bene consulas, licet rectum ut insulsus tuum non sequatur consilium.

Alius: Noli consilium tuum omni revelare homini. Qui enim consilium suum in corde suo retinet, sui iuris est melius eligere.

Alius: Consilium absconditum quasi in carcere tuo est reclusum, revelatum vero te in carcere suo tenet ligatum.

Alius: Ne te associaveris inimicis tuis, cum alios possis reperire socios. Quae enim male egeris, notabunt; quae vero bona fuerint, devitabunt.

Dixit quidam versificator: Est una de huius saeculi adversitatibus gravioribus libero homini quod necessitate cogitur ut sibi subveniat requirere inimicum. Quaesivit quidam a quodam Arabe: Quae maior adversitas contigit tibi in hoc saeculo? Arabs: Necessitas compulit me convenire inimicum, ut quae volebam mihi concederet.

De leccatore⁴³

Alius: Ne te associaveris leccatori, cuius societas est tibi dedecus.

Alius: Ne glories in laude leccatoris, cuius laus est tibi vituperium et vituperium laus. — Quidam philosophus transiens per viam alium repperit philosophum cum quodam leccatore iocantem atque ait: Simile sibi simile attrahere adamantis est. At ille inquit: Nunquam me sibi adiunxi. Ad haec transiens: Cur ergo ei applaudebas? At ille: Non, sed magna necessitate cogitur etiam honestus homo latrinam adire.

De sapientia

Alius philosophus: Fili, grave est arduas ascendere mansiones, et ab eisdem descendere facile est.

Alius philosophus: Melior est inimicitia sapientis quam amicitia insipientis.

Alius philosophus: Non habeas pro magno amicitiam stulti, quia non est permanens.

Alius philosophus: Melior est societas simplicis inter sapientes nutriti, quam prudentis cum leccatoribus educati.

Alius philosophus: Dulcior est sapienti aspera vita inter sapientes, quam dulcis vita inter insipientes.

Alius philosophus: Sapientiae duae sunt species: una naturalis, alia artificialis; quarum una non potest manere sine alia.

Alius: Ne committas stultis sapientiam quia eis esset iniuriosum; neque sapientibus eam deneges, quia quod suum est eis auferres.

⁴³ Лъстец, подхалим.

Alius: Huius mundi dona diversa sunt: quibusdam enim datur rerum possessio, quibusdam sapientia. Quidam loquens filio inquit: Quid malles tibi dari, an census an sapientiam? Cui filius: Horum quodlibet alio indiget. —Fuit quidam versificator egregius, sed egenus et mendicus, semper de paupertate sua amicis conquerens, de qua etiam versus composuit talem sensum exprimentes: Tu qui partiris partes monstra mea cur mihi desit! Culpandus non es, sed dic mihi: quem culpabo? Nam si constellatio mea est mihi dura, a te quoque id factum esse indubitabile est. Sed inter me et ipsam tu orator et iudex es. Tu dedisti mihi sapientiam sine substantia. Dic ergo mihi: quid faciet sapientia sine substantia? Accipe partem sapientiae et da mihi partem pecuniae! Ne patiaris me illo indigere cuius damnum erit mihi pudori!

Dixit quidam philosophus: Tribus modis indiget unus alio: Cuicumque benefeceris, in eo maior eo eris; quo non indigueris, par ipsius eris; quo vero indigueris, minor eo eris.

Alius: Claritas anime sapientia est, census vero claritas corporis est.

Alius: Sapientia corpora mortua sua claritate vivificat, velut terra arida humiditate pluviae virescit.

De silentio

Discipulus magistro: Quomodo habendo me inter sapientes discipulos computabor?

Magister: Serva silentium, donec sit tibi loqui necessarium. Ait enim philosophus: Silentium est signum sapientiae, et loquacitas est signum stultitiae.

Alius: Ne festines respondere donec fuerit finis interrogationis, nec quaestionem in conventu factam solvere temptes, cum sapientio rem te ibi esse prospexeris, nec quaestioni alii cuiquam factae respondeas, nec laudem appetas pro re tibi incognita. Philosophus enim dicit: Qui de re sibi ignota laudem appetit, illum mendacem probatio reddit.

— Alius: Adquiesce veritati sive a te prolatae sive tibi obiectae.

— Alius: Ne glorieris in sapientibus verbis tuis, quia prout philosophus testatur: Qui in suis verbis sapientibus gloriatur, stultus esse comprobatur.

— Haec omnia faciens connumeraberis inter discipulos sapientiae atque prudentiae.

Philosophus dicit: Qui prudenter inquirere voluerit solutionem prudenter intelliget.

Alius: Quicumque erubuerit sapientiam ab aliis investigare, magis erubescet eandem a semet ipso inquiri.

Alius: Qui brevi tempore pro pudore disciplinam non patitur, omni tempore in pudore insipientiae permanebit.

Alius: Non omnis qui sapiens dicitur sapiens est, sed qui discit et retinet sapientiam.

Alius: Qui in doctrina defecerit, parum generositas sua ei proderit. Dogmate indiget nobilitas, sapientia vero experientia.

Alius: In quo sua desinit nobilitas, avorum nobilitatem haut congrue reservat.

Alius: Nobilitas a me procedens est mihi cordi plus quam quae patrum procedit nobilitate.

Exemplum de tribus versificatoribus

Arabs: Quidam versificator prudens et facetus, sed ignobilis cuidam regi versus suos obtulit. Cuius notata prudentia rex eum honorifice suscepit. Huic igitur invidebant alii versificatores sua superbi generositate regemque convenientes inquirunt: Domine rex, cur hunc tam vili ortum prosapia adeo magnificas? Ad haec rex: Quem vituperare putastis, magis laudastis. Ipse vero qui vituperabatur, haec adiunxit: Rosa ex spinis orta nequaquam blasphematur. Rex autem maximis honoratum muneribus eum dimisit.

Contigit ut quidam versificator nobili ortus prosapia, parum autem disciplinatus regi cuidam versus suos offerret. Quos acceptos rex male quippe compositos sprexit nihilque sibi dedit. Inquit igitur versificator regi: Si non proversibus, saltem pro generositate aliquid mihi tribuas. Rex ergo: Quis est pater tuus? At ille sibi indicavit. Ait rex: Semen in te degeneravit. Cui versificator: Saepe, rex, ex frumento oritur siligo. Ad haec rex: Te minorem quam patrem tuum probasti. Illumque immunem sic dimisit.

Exemplum de mulo et vulpe

Alius versificator item venit ad regem, patre ignobili, sed matre generosa. Incompositus quidem incompositos obtulit versus. Cuius mater fratrem habebat litteratura et facetia splendidum. Rex autem nequaquam eum honorifice suscepit. Quaesivit tamen ab eo, cuius filius erat. At ille praetendit ei avunculum suum; unde rex in nimium risum se convertit. Aiunt ei sui familiares: Unde iste tantus risus procedit? Ait rex: Fabulam quandam in libro quodam legeram, quam hic oculis conspicio. At illi: Quae est illa? Ait rex: Mulum noviter natum vulpis in pascuis invenit atque admirans ait: Quis es tu? Mulus dicit se Dei creaturam esse. Cui vulpis: Habesne patrem aut matrem? Mulus ait: Avunculus meus est equus generosus. — Sicut ergo mulus non recognovit asinum patrem suum, eo quod

pigrum et deforme animal est, sic iste patrem suum confiteri erubescibat pro inertia sua incognitum. Rex tunc convertens se ad versificatorem ait: Volo ut indices mihi patrem tuum. At ille sibi indicavit. Cognovit ergo rex quia pater eius vilis et indisciplinatus erat, et ait servis suis: Demus huic de rebus nostris, quia non degenerat.

De vera nobilitate

Arabs ait patri: Miror me legisse in temporibus praeteritis nobiles, facetos, sapientes honorari, modo vero soli venerantur leccatores. Ad quod pater: Ne mireris, fili, quia clerici clericos, generosi generosos, faceti facetos honorant, leccatores a leccatoribus venerantur. Filius: Vidi et aliud: quod clerici pro sapientia sua non sunt honorati; unde facti sunt leccatores et ad magnum venere honorem. Tunc pater ait illi: Hoc quidem ex inertia temporis contigit. Ad quod filius: Edissere mihi, pater karissime, veram nobilitatis deffinitionem. Et pater: Ut, inquit, Aristotiles in epistola sua quam Alexandro regi composuit, meminit: qui cum ab eo quaereret quem sibi ex hominibus consiliarium faceret, taliter per epistolam respondit: Accipe, ait, talem qui septem liberalibus artibus sit instructus, industriis septem eruditus, septem etiam probitatibus edoctus, et ego hanc aestimo perfectam esse nobilitatem. — Et filius: Haec nobilitas in tempore meo non contingit, immo auri et argenti tota est quam video nobilitas, ut ait versificator:

Glorificant gazae privatos nobilitate

Paupertasque domum premit altam nobilitate.

Versificator quidam de adversitatibus saeculi quae super nobiles veniunt, versus fecit istos sub persona nobilium: Dic, inquit, illis qui pro adversitatibus quae nobis accidunt nos contempnunt quod saeculum nulli fecit Deus contrarium nisi nobilibus tantum. Nonne vides quod mare devehit stercora et paleas, et pretiosi lapides in fundum vadunt? Et nonne vides quod in caelo sunt stellae e quibus nescimus numerum? At insuper nulla quidem patitur eclipsim praeter solem et lunam. Et pater: Ex temporis inertia accidit quia homines in divitiis solum iudicant gloriandum.

De septem artibus, probitatibus, industriis

Unus ex discipulis interrogavit magistrum suum et dixit: Cum septemsint artes et septem probitates et septem industriae, vellem ut haec mihi sicut se habent enumerares. Magister: Enumerabo. Hae sunt artes: Dialectica, arithmetica, geometria, phisica, musica, astronomia. De septima vero diversae plurimorum sunt sententiae quatenam sit. Philosophi qui prophetias non sectantur, aiunt

nigromantiam esse septimam. Aliqui ex illis videlicet qui prophetiis non credunt, philosophiam volunt esse septimam, quae res naturales vel elementa mundana praecellit. Quidam qui philosophiae non student, grammaticam esse affirmant.

Probitates vero hae sunt: Equitare, natare, sagittare, cestibus certare, aucupare, scaccis ludere, versificari.

Industriae hae sunt: Ne sit vorax, potator, luxuriosus, violentus, mendax, avarus et de mala conversatione. Discipulus: Hoc tempore puto neminem huiusmodi esse.

De mendacio

Correxit quidam philosophus filium suum: Cave mendacium, quia dulcius est carmine volucrum.

Alius: Cum leve sit mendacium proferre, quare videtur grave veritatem dicere?

Alius philosophus: Si dicere metuas unde paeniteas, melius est dicere: non! quam: sic!

Alius: Verecundia negandi cave ne inferat tibi necessitatem mentiendi, quia honestius est rem negare quam longos terminos dare.

Alius: Terminum termino addere roganti est hoc tempore calliditas negandi.

Alius: Si mendacio quilibet salvatur, multo magis veritate salvatur. — Accusatus quidam ductus est ante regem iudicem negansque crimen impositum tandem convincitur. Cui rex: Duppliciter punieris: semel pro crimine commisso, secundo pro commisso negato.

Alter quidam consimiliter accusatus quod commiserat non negavit. Dixeruntque qui regi astiterunt: De crimine confesso iudicium sumet. Non ita, rex inquit, quia philosophus dicit: Confitenti peccatum ratio est relaxare iudicium. Sicque liber factus a rege discessit.

Socrates: Sicut homo mendax in principis comitatu non convenit, sic a regno caelorum excludendus erit.

Quidam philosophus dixit filio suo: Dic esse mentitum, qui malum dicit malo vincendum, quia sicut ignem ignis non perimit, sic malum malo non cedit. Ut igitur ignem aqua extinguit, sic bono malum quilibet destruit.

Alius: Ne reddas malum ne similis sis malo, sed redde bonum ut melior sis malo.

Alius: Ne confidas in malo si periculum evaseris, ut aliud in eas, quia illud non faciet ut simile pertranseas.

Dixit Arabicus filio suo: Si quemlibet videris malis operibus praegravari, ne te intromittas, quia qui pendulum solverit, super illum ruina erit.

Exemplum de homine et serpente

Transiens quidam per silvam invenit serpentem a pastoribus extentum et stipitibus alligatum. Quem mox solutum calefacere curavit. Calefactus serpens circa foveam serpere coepit et tandem ligatum grave strinxit. Tunc homo: Quid, inquit, facis? Cur malum pro bono reddis? Naturam meam, dixit serpens, facio. Bonum, ait ille, tibi feci, et illud malo mihi solvis? Illis sic contententibus vocata est inter eos ad iudicium vulpis. Cui totum ut evenerat est monstratum ex ordine. Tunc vulpis: De hac causa iudicare per auditum ignoro, nisi qualiter inter vos primum fuerit ad oculum videro. Religatur iterum serpens ut prius. Modo, inquit vulpis, o serpens, si potes evadere, discede! Et tu, o homo, de solvendo serpente noli laborare! Nonne legisti quod qui pendulum solverit, super illum ruina erit?

Dixit Arabs quidam filio suo: Si gravatus fueris aliquo modo et facile possis liberari, non expectes, quia dum expectabis liberari facilius, gravaberis amplius. Et ne tibi contingat quod contigit gibboso de versificatore. Et quomodo? filius inquit. Pater:

Exemplum de versificatore et gibboso

Quidam versificator versus faciens regi praesentavit, et laudavit rex ingenium illius iussitque ut pro facto donum exposceret. Qui donum tale expostulat ut se ianitorem suae civitatis per mensem faceret, et ab omni gibboso denarium et a scabioso denarium et de monoculo denarium et de impetiginoso denarium et de hernioso haberet denarium. Quod rex concessit et sigillocorroboravit. Qui ministerio suscepto portae assedit et ministerium suum egit. Quadam die gibbosus quidam bene cappatus cum baculo portam intravit. Cui versificator obviis denarium postulat. Qui denegat dare. Vim inferente versificatore, dum caputium de capite levat, gibbosum deprehendit monoculum esse: duos ergo denarios postulat, a quo prius unum expetiit. Noluit dare, retentus est. Non habens auxilium fugere voluit, sed per caputium retractus capite nudato apparuit scabiosus. Interrogat protinus ille tres denarios. Videns gibbosus neque fuga neque auxilio se posse defendi coepit resistere defendensque se nudatis brachiis apparuit habens in his impetiginem: quartum ergo denarium postulat. Cui defendenti cappam abstulit, et cadente illo in terram herniosum comperit: quintum ergo denarium ab eo extorsit. Sic contigit ut qui unum ultro dare noluit, quinque invitus dedit.

Exemplum de clerico domum potatorum intrante

Dictum enim est duos clericos de civitate quadam vespere ut exspatiarentur exisse. Venerunt ergo in locum ubi potatores convenerant. Dixit alter socio suo:

Divertamus alia via, quia philosophus dicit: Non est transeundum per sedem gentis iniquae. Respondit socius: Transitus non nocebit, si aliud non affuerit. Et transeuntes audierunt in domo cantilenam. Substitit alter retentus dulcedine cantus. Monuit socius ire: noluit. Recedente socio remansit solus illectusque cantu domum intravit. Undique vocatus sedit sedensque cum aliis potavit. Et ecce praeco exploratorem civitatis fugientem sequens post illum in domum potantium intravit. Invento exploratore in illa domo ipse et omnes capti sunt. Hic, inquit, hospitium huius exploratoris fuit: hinc exiit, huc rediit; omnes consciï et socii huius fuistis. Ducti sunt omnes ad patibulum, et clericus inter illos magna voce praedicabat omnibus: Quisquis iniquae gentis consortio fruitur, procul dubio mortis immeritae poenas lucratur.

Exemplum de voce bubonis

Fertur de duobus discipulis quod exeuntes de quadam civitate venerunt in locum ubi vox cuiusdam feminae valde sonora audiebatur, verbaque cantus bene composita erant et cantus ipse musice constructus valde delectabilis et amatorius insonuit. Substitit alter cantilena retentus. Cui socius: Divertamus hinc! — Et diverterunt inde — quia intantum volucris cantu decipitur, quod ad mortem perducitur. Item unus: Ista vox dulcior est illa quam ego et magister meus iam pridem audieramus. Et qualis erat illa, inquit alter, et quomodo illam audistis? Evenit, dixit socius, quod a civitate exieramus, et sic vox una asperrima audiebatur et cantus incompositus verbaque inordinate sonabant; quique cantaverat, saepius per idem repetebat et suo licet aspero cantu quasi delectabili detinebatur. Tunc mihi magister: Si verum est, quod homines dicunt vocem bubonis hominis mortem portendere, tunc ista sine dubio vox bubonis mortem annunciat. Cui ego: Miror, cum cantus sit tam horridus, cur iste tantum in illo delectatur. Et ille mihi: Non recordaris illius philosophi qui dicit: In tribus delectatur homo, et si bona non sint: in sua voce, in suo carmine et in suo filio? — Ut istud de se et de suo magistro narraverat, digressi sunt inde ambo.

Dixit quidam philosophus filio suo: Se quere scorpionem, leonem et draconem, sed malam feminam non sequaris!

Alius philosophus: Ora deum ut te liberet ab ingenio nequam feminarum, et tu ipse ne decipiaris provide tibi. — Dictum namque est de quodam philosopho, quod transiens iuxta locum quo aucups rete tetenderat avibus decipiendis vidit mulierculam cum eo lascivientem. Cui dixit: Qui aves decipere conaris, vide ne avicula factus huius visco tenearis.

Dixit quidam discipulus magistro suo: Legi in libris philosophorum quibus praecipunt, ut ab ingenio feminae perversae custodiat se homo. Et Salomon in proverbiiis hoc idem admonet. Sed tu si super ingenio illius sive de fabulis sive de proverbiiis aliquid memoriter tenes, vellem renarrando me instrueres.

Magister: Faciam, inquit, tui causa libenter. Sed vereor, ne si qui nostra simplici animo legentes carmina quae de mulierum artibus ad earum correptionem et tuam et aliorum instructionem scribimus viderint, videlicet quomodo quaedam earum nescientibus viris suos advocent amasios et complectentes deosculentur advocatos et quae illarum expetat lasciviam ipsis expleant, earum nequitiam in nos redundare credant.

Discipulus: Ne timeas hoc, magister, quia Salomon in libro proverbiorum et multi sapientes pravos earum corrigendo mores talia scripserunt nec culpam sed laudem inde promeruerunt. Tu similiter de illis scribens ad nostram utilitatem non vituperium, sed coronam promereberis. Et ob hoc rogata sine cunctatione demonstra.

Tunc magister:

Exemplum de vindemiatore

Perrexit quidam ut vindemiaret vineam. Quod uxor illius videns intellexit illum circa vineam diutius moraturum et misso nuntio convocat amicum conviviumque parat. Accidit autem ut dominus ramo vineae in oculo percussus domum cito rediret nihil de oculo percusso videns; veniensque ad portam suae domus hostium pulsavit. Quod uxor intelligens nimium turbata convocat amicum abscondit seorsum et domino suo hostium postea aperire cucurrit. Qui intrans et graviter pro oculo tristis et dolens iussit cameram parari et lectum sterni, ut posset quiescere. Timuit uxor ne intrans cameram amicum latitantem videret. Dixit ei: Quid tantum properas ad lectum? Dic mihi quid tibi sit prius! Narravitque ei totum ut acciderat. Permite, inquit illa, karissime domine, ut oculum sanum medicinali arte confirmem et carmine, ne ita eveniat de sano, ut mihi evenit de iam percusso, quia dampnum tuum commune est nobis. Apponensque os suum ad oculum sanum tantum fovit quousque amicus a loco, ubi absconditus erat viro nesciente discessit. Tandemque se erigens: Modo, inquit, karissime vir, sum segura ne simile de hoc oculo eveniat, quale de altero evenit. Iam potes, si placet, ad lectum descendere. —Tunc discipulus ait magistro: Bene me instruxisti, et quod de illarum artibus retulisti siticuloso et desideranti animo commendavi; nec quod inde scio pro divitiis Arabum commutare volo. Sed si placet progredere, et quod transferre in actum publicae administrationis futurorum valeamus edissere! —Faciam, inquit magister:

Exemplum de lintheo

Dictum est de quodam qui peregre proficiscens commisit uxorem suam suae socrui. Uxor autem sua alium quendam adamavit et matri hoc indicavit. Quae commota pro filia favit amoris et convocans procum eundem coepit cum illo et filia epulari. Epulantibus illis supervenit maritus et hostium pulsavit. Et consurgens mulier procum abscondit et hostium postea domino aperuit. Qui postquam intravit, ut lectus sibi pararetur praecepit; nam quiescere volebat, quia lassus erat. Turbata mulier dubitavit quid faceret. Quod videns mater: Ne festines, inquit, filia, lectum parare, donec monstremus marito tuo lintheum quod fecimus. Et extrahens lintheum vetula quantum potuit unum cornu illius sustulit et alterum filiae sublevandum dedit. Sicque lintheo extenso delusus est maritus, quousque qui latuerat egrederetur amicus. Tunc ait mulier filiae suae: Extende lintheum super lectum mariti tui, quia manibus tuis et meis est contextum. Cui maritus: Et tu, domina, scis tale lintheum parare? Et illa: O fili, multa huiusmodi paravi. —Adhaec discipulus: Mirabile quid audivi; sed vellem ut amplius me instrueres, quia quanto plus ingenium illarum attendo, tanto magis ad mei custodiam exacuor. Respondit magister: Adhuc tertium tibi dicam, et sic tibi ad instructionem exempla nostra sufficient. Discipulus: Ut placet.

Exemplum de gladio

Relatum est, inquit, iterum quod quidam proficiscens peregre commisit coniugem suam socrui suae servandam. Uxor autem clam iuvenem quendam amavit, quod suae matri protinus indicavit. Illa vero amoris consensit paratoque convivio ascivit iuvenem. Quibus epulantibus dominus veniens ianuam pulsavit. Surrexit itaque uxor et dimisit maritum intrare. Sed mater cum amasio filiae remanens, quia locus ubi absconderetur non erat, quid faceret prius dubitavit. Sed dum filia sua hostium aperiret marito, arripuit vetula nudum gladium et commisit amasio iussitque ut ante hostium in introitu mariti filiae suae stricto gladio staret, et si aliquid ei maritus loqueretur, nihil responderet. Fecit ut iusserat. Hostioque aperto ut illum maritus sic stare vidit, substitit et: Quis, inquit, tu es? Quo non respondente, cum primum obstupisset, tunc magis extimuit. Respondit intus vetula: Care gener, tace, ne aliquis te audiat! Ad haec ille magis mirans: Quid hoc est, inquit, cara domina? Tunc mulier: Bone fili, venerant huc tres persequentes istum, et nos aperto hostio hunc cum suo gladio intrare permisimus, donec discederent, qui illum interficere volebant. Qui nunc timens te aliquem ex illis esse stupefactus nihil tibi respondit. Et ait maritus: Bene habeas, domina, quae hoc modo hunc liberasti a morte. Et introiens advocavit amasium uxoris suae et

secum sedere fecit. Sicque dulcibus alloquiis delinitum circa noctem exire dimisit. —Discipulus: Miranda dixisti; sed nunc magis illarum praesumptuosam admiror audaciam. Volo tamen ut adhuc mihi de earum ingeniis, si non fuerit grave, dicas. Quanto enim magis dixeris, tanto maiora promereberis. Ad quem magister: Nonne tibi sufficiunt ista? Tria tibi narravi, et tu nondum desinis instigare? Discipulus: Tria dicendo nimium auges recitando numerum, sed pauca sonuerunt verba. Dic ergo unum quod longa verbositate meas repleat aures, et sic mihi sufficiet. Magister: Cave ne contingat inter nos quod inter regem et suum accidit fabulatorem. Discipulus: Quid, care magister, quid tandem accidit? Magister:

Exemplum de rege et fabulatore suo

Rex quidam suum habuit fabulatorem, qui singulis noctibus quinque sibi narrare fabulas consueverat. Contigit tandem quod rex curis quibusdam sollicitus minime posset dormire pluresque solito quaesivit audire fabulas. Ille autem tres super hoc enarravit, sed parvas. Quaesivit rex etiam plures. Ille vero nullatenus voluit; dixerat enim sicut iam visum fuerat sibi, multas. Ad haec rex: Plurimas iam narrasti, sed brevissimas. Vellem vero aliquam te narrare quae multis producat verbis, et sic te dormire permittam. Concessit fabulator et sic incepit:

De rustico

Erat quidam rusticus qui mille solidos habuit. Hic autem in negotiationem proficiscens comparavit bis mille oves, singulas senis denariis. Accidit eo redeunte quod magna inundatio aquarum succresceret. Qui cum neque per pontem neque per vadum transire posset, abiit sollicitus quaerens quo cum ovibus suis transvehi posset. Invenit tandem exiguam naviculam quae nisi duas oves una cum rustico ferre non valebat. Sed tandem necessitate coactus duas oves imponens aquam transiit. —His dictis fabulator obdormivit. Rex siquidem illum excitans ut fabulam quam inceperat finiret commonuit. Fabulator ad haec: Fluctus ille magnus est, navicula autem minima et grex ovium innumerabilis: permitte ergo supradictum rusticum suas transferre oves, et quam incepti fabulam ad finem perducam. —Fabulator etenim hoc modo regem longas audire fabulas gestientem pacificavit. Quodsi amplius me praedictis etiam subtexere alia compuleris, iam dicti praesidio exempli me deliberare conabor. Discipulus: Dictum est in antiquis proverbiiis quod non eadem compunctione dolet qui pro muneribus lacrimatur et qui sui dolore corporis gravatur. Neque regem adeo dilexit fabulator, sicut et tu me diligis. Voluit enim fabulis suis eum aliquantum seducere, tu vero me discipulum minime. Unde precor, ne iam promotam narrationem modo velis subducere; sed praelibata mulierum ingenia diligenter pande. Magister:

Exemplum de canicula lacrimante

Dictum est quod quidam nobilis progenie haberet uxorem castam nimium et formosam. Contigit forte quod orationis studio Romam vellet adire, sed alium custodem uxori suae nisi semet ipsam noluit deputare, illius castis moribus satis confisus et probitatis honore. Hic autem parato comitatu abiit. Uxor vero caste vivendo et in omnibus prudenter agens remansit. Accidit tandem quod necessitate compulsa a domo sua propria suam conventura vicinam egrederetur. Quae peracto negotio ad propria remeavit. Quam iuvenis aspectam ardenti amore diligere coepit et plurimos ad eam direxit nuntios, cupiens ab illa, qua tantum ardebat amari. Quibus contemptis eum penitus sprexit. Iuvenis cum se sic contemptum sentiret, dolens adeo efficitur, ut nimio infirmitatis onere gravaretur. Saepius tamen illuc ibat quo dominam egressam viderat, desiderans eam convenire; sed nequaquam praevaluit efficere. Cui prae dolore lacrimanti fit obvia anus religionis habitu decorata, quaerens, quaenam esset causa quae eum sic dolere compelleret. Sed iuvenis quae in sua versabantur conscientia minime detegere volebat. Ad quem anus: Quanto quis infirmitatem suam medico revelare distulerit, tanto graviori morbo attritus fuerit. Quo audito narravit ei ex ordine quae sibi acciderant et suum propalavit secretum. Cui anus: De his quae iam dixisti Dei auxilio remedium inveniam. Et eo relicto ad propria remeavit. Et caniculam, quam apud se habebat, duobus diebus ieiunare coegit et die tertio panem sinapi confectum ieiunanti largita est. Quae dum gustaret, prae amaritudine oculieius lacrimari coeperunt. Post haec vero anus illa ad domum pudicae feminae perrexit, quam iuvenis praedictus adeo adamavit. Quae honorifice pro magna religionis specie ab eo suscepta est. Hanc autem sua sequebatur canicula. Cumque vidisset mulier illa caniculam lacrimantem, quaesivit quid haberet et quare lacrimaretur. Anus ad haec: Cara amica, ne quaeras quid sit, quia adeo magnus dolor est quod nequeo dicere. Mulier vero magis instigabat, ut diceret. Cui anus: Haec quam conspicis canicula mea erat filia, casta nimis ac decora. Quam iuvenis adamavit quidam; sed adeo casta erat, ut eum omnino sperneret et eius amorem respueret. Unde dolens adeo efficitur, ut magna aegritudine stringeretur: pro qua culpa miserabiliter haec supradicta nata mea in caniculam mutata est. His dictis prae nimio dolore erupit in lacrimas anus illa. Ad haec femina: Quid ego, cara domina, similis peccati conscia, quid, inquam, factura sum? Me etenim dilexit iuvenis quidam, sed castitatis amore eum contempsi, et simili modo ei contigit. Cui anus: Laudo tibi, cara amica, ut quam citius poteris huius miserearis et quod quaerit facias, ne et tu simili modo in canem muteris. Si enim scirem inter iuvenem praedictum et filiam meam amorem, nunquam mea

mutaretur filia. Cui ait mulier casta: Obsecro, ut consilium huius rei utile dicas, ne propria forma privata efficiar canicula. Anus: Libenter pro Dei amore et animae remedio meae et quia miseret me tui, hunc supradictum iuvenem quaeram, et si quo inveniri poterit, ad te reducam. Cui gratias egit mulier. Et sic anus artificiosa dictis fidem praebuit, et quem promisit reduxit iuvenem et sic eos associavit. — Discipulus ait magistro: Nunquam audivi tam mirabile quid, et hoc puto fieri arte diaboli. Magister: Ne dubites! Discipulus: Spero quod si quis homo tam sapiens erit, ut semper timeat se posse decipi arte mulieris, forsitan se ab illius ingenio custodire valebit. Magister: Audivi de quodam homine qui multum laboravit ut suam custodiret uxorem, sed nihil profuit. Discipulus: Magister, dic mihi, quid fecit, ut melius sciam si quam duxero illam custodire. Magister:

Exemplum de puteo

Quidam iuvenis fuit, qui totam intentionem suam et totum sensum suum et adhuc totum tempus suum ad hoc misit ut sciret omnimodam artem mulieris, et hoc facto voluit ducere uxorem. Sed primitus perrexit quaerere consilium et sapientiore illius regionis adiit hominem et qualiter custodire posset, quam ducere volebat quaesivit uxorem. Sapiens vero hoc audiens dedit sibi consilium, quod construeret domum altis parietibus lapideis poneretque intus mulierem daretque sibi satis ad comedendum et non superflua indumenta faceret, queita domum quod non esset in ea nisi solum hostium solaque fenestra, per quam videret, et tali altitudine et tali compositione per quam nemo posset intrare vel exire. Iuvenis vero audito consilio sapientis, sicuti ei iusserat egit. Mane vero quando iuvenis de domo exhibat, hostium domus firmabat, et similiter quando intrabat; quando autem dormiebat, sub capite suo claves domus abscondebat. Hoc autem longo tempore egit. Quadam vero die, dum iuvenis ad forum iret, mulier sua, ut erat solita facere, ascendit fenestram et euntes et regredientes intente aspexit. Haec una die, cum ad fenestram staret, vidit quendam iuvenem formosum corpore atque facie. Quo viso statim illius amore succensa fuit. Mulier haec amore iuvenis succensa et, ut supradictum est, custodita coepit cogitare, quo modo et qua arte posset loqui cum adamato iuvene. At ipsa plena ingenio ac dolositatis arte cogitavit, quod claves domini sui furaretur, dum dormiret. Et ita egit. Haec vero assueta erat dominum suum unaquaque nocte vino inebriare, ut securius ad amicum suum posset exire et suam voluntatem explere. Dominus vero illius philosophicis iam edoctus monitis sine dolo nullos esse muliebres actus coepit excogitare, quid sua coniunx strueret frequenti et cotidiana potatione. Quod ut sub oculo poneret, se finxit ebrium esse. Cuius rei mulier

inscia de lecto nocte consurgens perrexit ad hostium domus et aperto hostio exivit ad amicum. Vir autem suus in silentio noctis suaviter consurgens venit ad hostium et apertum clausit et firmavit et fenestram ascendit stetitque ibi donec in camisia sua mulierem suam nudam revertentem vidit. Quae domum rediens hostium clausum invenit; unde animo multum condeluit et tandem hostium pulsavit. Vir mulierem suam audiens et videns ac si nesciret interrogavit, quis esset. At ipsa culpa veniam petens et nunquam amplius se hoc facturam promittens nihil profecit. Sed vir iratus ait, quod eam intrare non permetteret, sed esse suum suis parentibus ostenderet. At ipsa magis ac magis clamans dixit, quod nisi hostium domus recluderet, in puteum, qui iuxta domum erat, saliret et ita vitam finiret, sicque de morte sua amicis et propinquis rationem reddere deberet. Spretis minis dominus suae mulieris intrare non permisit. Mulier vero plena arte et calliditate sumpsit lapidem, quem proiecit in puteum hac intentione ut vir suus audito sonitu lapidis in puteum ruentis putaret sese in puteum cecidisse. Et hoc peracto mulier post puteum se abscondit. Vir simplex atque insipiens audito sonitu lapidis in puteum ruentis mox et absque mora de domo egrediens celeri cursu ad puteum venit, putans verum esse, quod mulierem audisset cecidisse. Mulier vero videns hostium domus apertum et non oblita suae artis domum intravit firmatoque hostio ascendit fenestram. Ille autem videns se esse deceptum inquit: O mulier fallax et plena arte diaboli, permitte me intrare et quicquid mihi foris fecisti me condonaturum tibi crede! At illa eum increpans introitumque domus omnimodo facto atque sacramento denegans ait: O seductor, tuum esse atque tuum facinus parentibus tuis ostendam, quia unaquaque nocte es solitus ita furtim a me exire et meretrices adire. Et ita egit. Parentes vero haec audientes atque verum esse existimantes increpaverunt eum. Et ita mulier illa liberata arte sua flagitium quod meruerat in virum retrusit. Cui nihil profuit, immo obfuit mulierem custodisse: nam iste etiam accidit cumulus miseriae quod existimatione plurimorum quod patiebatur meruisse crederetur. Unde quidem bonis compluribus pulsus, dignitatibus exutus, existimatione foedatus ob uxoris maliloquium incestitatis tulit supplicium.

Discipulus: Nemo est qui se a mulieris ingenio custodire possit, nisi quem Deus custodierit, et haec talis narratio, ne ducam uxorem, est magna dehortatio. Magister: Non debes credere omnes mulieres esse tales, quoniam magna castitas atque magna bonitas in multis reperitur mulieribus, et scias in bona muliere bonam societatem reperiri posse, bonaque mulier fidelis custos est et bona domus. Salomon in fine libri proverbiorum suorum composuit viginti duos versus de laude atque bonitate mulieris bonae.

Discipulus ad haec: Bene me confortasti! Sed audisti tamen aliquam mulierem quae sui sensus ingenium niteretur mittere in bonum?

Magister ait: Audiui.

Discipulus: Refer mihi de illa, quia videtur mihi res nova! Magister:

Exemplum de decem cofris

Dictum fuit mihi quod quidam Hyspanus perrexit Mech, et dum ibat pervenit in Aegyptum. Qui deserta terrae intrare volens et transire cogitavit quod pecuniam suam in Aegypto dimitteret. Et antequam dimittere voluisset, interrogavit si aliquis fidelis homo esset in illa regione cui posset pecuniam suam committere. Et ostenderunt ei antiquum hominem nominatum probitate fidelitatis. Cui de suo mille talenta commisit. Deinde perrexit factoque itinere ad illum rediit cui pecuniam commisit, et quod commiserat ab eo quaesivit. At ille plenus nequitia illum nunquam antea se vidisse dicebat. Ille vero sic deceptus perrexit ad probos homines regionis illius, et quomodo tractavisset eum homo ille cui pecuniam commiserat, eis retulit. Vicini vero illius de eo talia audientes credere noluerunt, sed nihil hoc esse dixerunt. Sed qui pecuniam perdiderat unaquaque die ad domum illius qui retinebat iniuste pecuniam, ibat blandisque precibus eum deprecabatur ut pecuniam redderet. Quod deceptor audiens increpavit eum dicens ne amplius tale quid de eo diceret vel ad eum veniret; quod si faceret, poenas ex merito subiret. Auditis minis illius qui eum deceperat tristis coepit redire. Et in redeundo obviavit cuidam vetulae pannis heremitalibus indutae. Haec autem baculo suo fragiles artus sustentabat et per viam lapides laudando Deum ne transeuntium pedes laederetur locabat. Quae videns hominem flentem — cognovit enim eum esse extraneum — commota pietate in angiportum vocavit et quid ei accidisset interrogavit. At ille ordine narravit. Femina vero auditis verbis illius hominis inquit: Amice, si vera sunt quae retulisti, feram tibi inde auxilium. Et ille: Quomodo potes hoc facere, ancilla Dei? At illa inquit: Adduc mihi hominem de terra tua, cuius factis et dictis fidem habere possis. At ille adduxit. Deinde decepti socio praecepit decem cofros exterius pretiosis depictos coloribus atque ferro deargentato ligatos cum bonis serraturis emere et ad domum sui hospitis afferre lapidibusque comminutis implere. At ipse ita egit. Mulier vero ut vidit omnia illa quae praeceperat esse parata ait: Nunc decem homines perquire, qui euntes ad domum illius qui te decepit mecum et cum socio tuo deferant cofros, unus post alium venientes ordine longo; et quam cito primus venerit ad domum illius hominis qui te decepit et requiescet ibi, veni et interroga pecuniam tuam! Et ego tantum confido in Deum quod reddita tibi tua pecunia erit. At ipse sicut vetula iusserat egit. Quae non oblita incepti quod

praedixerat iter incepit. Et venit cum socio decepti ad domum deceptoris et inquit: Quidam homo de Hispania mecum hospitatus fuit et vult Mech adire; quaeritque antea pecuniam suam quae est in decem cofris servandam alicui bono homini donec revertatur commendare. Precor itaque ut mei causa in aede tua illam custodias; et quia audivi et scio te bonum hominem esse et fidelem, nolo aliquem alium praeter te solum huius pecuniae commendationi adesse. Et dum ita loqueretur, venit primus deferens cofrum, aliis a longe iam apparentibus. Interim deceptus praeceptorum vetulae non oblitus post primum cofrum sicut ei praeceptum fuerat venit. Ille vero qui pecuniam celaverat, plenus nequitia ac mala arte, ut vidit hominem venientem cui pecuniam celaverat, timens ne, si pecuniam requireret, alius qui adducebat suam pecuniam non committeret, contra eum ita dicendo perrexit: O amice, ubi fuisti et ubi tantum diutinasti? Veni et accipe pecuniam tuam meae fidei iam diu commendatam, quoniam inveni et amodo taedet me custodire illam! At ille laetus atque gaudens recepit pecuniam gratias agens. Vetula autem ut vidit hominem pecuniam habentem, surrexit atque inquit: Ibimus ego et socius meus contra cofros nostros et festinare praecipiemus. Tu vero expecta donec redeamus et bene serva quod iam adduximus! Ille autem laetus animo quod acceperat servavit adventumque eorum — quod adhuc potest — expectavit. Et ita bono ingenio vetulae reddita fuit viro summa pecuniae.

Discipulus: Istud mirum fuit ingenium atque utile, nec puto quod aliquis philosophus subtilius cogitaret per quod levius vir pecuniam suarum recuperaret.

Magister: Bene posset philosophus suo facere naturali ingenio et artificiali, secreta etiam naturae rimando, quod mulier solo fecit naturali ingenio.

Discipulus: Hoc bene credo. Sed si aliquid philosophorum huiusmodi reposuisti in cordis armariolo, largire mihi discipulo, et ego fideli memoriae commendabo, ut quandoque condiscipulis lacte philosophico educatis delicatissimum largiri possum alimentum.

Magister:

Exemplum de tonellis olei

Contigit quod quidam homo habuit filium, cui post mortem suam nihil praeter domum dimisit. Iste cum magno labore corpori suo vix etiam quae natura exigit suppeditabat, et tamen domum suam licet magna coactus inedia vendere nolebat. Habebat autem puer iste quendam vicinum valde divitem, qui domum pueri emere cupiebat ut suam largiorem faceret. Puer autem nec prece nec pretio vendere volebat. Quod postquam dives ille comperit, quibus ingeniis et quibus artibus puero subtraheret domum cogitavit. At iuvenis secundum posse suum familiaritatem

eius devitavit. Denique contristatus dives ille causa domus et quod non posset puerum decipere, quadam die venit ad puerum et inquit ei: O puer, accommoda mihi parvam tuae partem curiae pretio, quoniam in ea sub terra decem tonellos cum oleo custodire volo; et nihil tibi nocebunt, et habebis inde aliquod sustentamentum vitae. Puer autem coactus necessitate concessit et dedit illi claves domus. Iuvenis vero interim more solito liberis liberaliter serviens victum perquisivit. At dives homo acceptis clavibus curiam iuvenis suffodiens quinque tonellos plenos oleo ibi recondidit et quinque dimidios. Et hoc facto iuvenem advocavit clavesque domus illi tribuens ait: O iuvenis, oleum meum tibi committo atque in tua custodia trado. Iuvenis simplex putans omnes tonellos esse plenos in custodia recepit. At post longum tempus contigit quod in terra illa oleum carum fuit. Dives hoc videns puero inquit: O amice, veni et iuva me oleum meum effodere quod tuae iam dudum mandavi custodiae, et laboris praemium accipies et tutelae. Iuvenis audita prece cum pretio diviti concessit, ut secundum posse suum eum iuvaret. Dives vero non oblitus fraudis suae nequissimae adduxit homines, ut oleum emerent. Quibus adductis terram aperuerunt et quinque plenos tonellos et quinque dimidios invenerunt. Perceptis talibus advocavit puerum ita dicendo: Amice, causa tuae custodiae amisi oleum: insuper quod tibi commisi, fraudulentè abstulisti. Quapropter volo ut mea mihi restituas. His dictis eum accepit et vellet nollet ad iustitiam deduxit. Iusticia eum videns accusavit, sed iuvenis quid contra diceret nescivit. Sed tamen indutias unius diei quaesivit. Quod iusticia, quia iustum erat, concessit. In civitate autem illa morabatur quidam philosophus, qui cognominabatur Auxilium Egentium, bonus homo atque religiosus. Iuvenis autem audito bonitatis illius praeconio perrexit ad eum quaesivitque ab eo consilium dicens: Si vera sunt quae multis referentibus de te mihi dicta sunt, more domestico fer mihi auxilium, etenim iniuste accusor. Philosophus audita prece iuvenis interrogavit si iuste vel iniuste accusarent eum. Iuvenis vero quod iniuste accusaretur, firmavit sacramento. Audita rei sinceritate philosophus pietate commotus ait: Auxiliante Deo feram tibi auxilium; sed sicut a iustitia respectum usque in crastinam diem accepisti, quin eas ad placita dimittere noli, et ero ibi paratus succurrere tuae veritati atque eorum nocere falsitati. Iuvenis autem quod philosophus ei iusserat egit. Mane autem facto venit philosophus ad iustitiam. Quem postquam vidit iustitia, et sapientem et philosophum vocavit vocatumque iuxta sesedere fecit. Inde iustitia vocavit accusantes et accusatum et praecepit quod suorum recordarentur placitorum; et ita fecerunt. Illis vero sic coram astantibus iustitia ait philosopho quod causas eorum audiret et inde iudicium faceret. Inde philosophus: Praecepte nunc, iustitia, clarum oleum de quinque tonellis

plenis mensurari, et scias quantum sit ibi clari olei; et similiter de quinque dimidiis, et scias quantum clari olei ibi fuerit. Deinde spissum oleum de quinque plenis tonellis sit mensuratum, et scias quantum spissi olei fuerit ibi; et similiter de dimidiis quinque facias mensurari, et scias quantum spissi olei in eis sit. Et si tantum spissi olei inveneris in dimidiis tonellis quantum et in plenis, scias oleum fuisse furatum. Et si in dimidiis tonellis inveneris talem partem spissitudinis qualem oleum clarum ibi existens exigit, quod quidem et in plenis tonellis invenire poteris, scias oleum non fuisse furatum. Iustitia haec audiens confirmavit iudicium, factumque est ita. Et hoc modo iuvenis evasit sensu philosophi. Finitis placitis iuvenis philosopho grates reddidit. Tunc philosophus ait illi: Nunquamne illud philosophi audisti: Non emas domum, antequam cognoscas vicinum? Ad haec iuvenis: Primum habuimus domum, antequam iuxta nos hospitaretur. Cui philosophus: Primum vendas domum quam maneat iuxta malum vicinum. —Discipulus: Tale iudicium apparet esse philosophi, et hoc est gratia Dei et merito vocatus est hoc nomine Auxilium Miserorum. —Tum discipulus: Etsi iam audita mente sedeant, ad audiendum plura animum incitant. Magister inquit: Libenter tibi dicam, et sic incipit:

Exemplum de aureo serpente

Dictum fuit de quodam divite in civitatem eunte quod sacculum mille talentis plenum deferret secum et insuper aureum serpentem oculos habentem iacinctinos in sacco eodem. Quod totum simul amisit. Quidam vero pauper iter faciens illud invenit deditque uxori et quomodo invenisset retulit ei. Mulier hoc audiens ait: Quod deus dedit, custodiamus! Alia die praeco per viam ita clamando perrexit: Qui talem censum invenit, reddat et absque aliquo foris facto centum talenta inde habeat! Hoc audiens inventor census dixit uxori: Reddamus censum, et absque aliquo peccato centum talenta inde habebimus! Ad haec mulier: Si Deus voluisset eum censum habere, non amisisset. Quod Deus donavit, custodiamus! Inventor census quod redderetur laboravit, at ipsa omnimodo denegavit. Et tamen vellet nollet mulier, dominus reddidit et quod praeco promiserat expetiit. Dives autem plenus nequitiae ait: Adhuc alium serpentem mihi deesse sciatis. Hoc prava intentione dicebat, ut pauperi homini talenta non redderet promissa. Pauper vero se nihil amplius invenisse dicebat. At homines civitatis illius diviti faventes, pauperi derogantes et inexorabile contra fortunam pauperis odium gerentes illum ad iustitiam detraxerunt. Pauper autem clamando, ut supradictum est, se nihil amplius invenisse iuravit. Sed dum sermo huiusmodi pauperum divitumque per ora discurreret, ministris referentibus tandem percussit aures regis. Quod simul

audivit, divitem et pauperem et pecuniam sibi praesentari praecepit. Adductis omnibus rex philosophum qui vocabatur Auxilium Miserorum cum aliis sapientibus ad se vocavit eisque accusatoris vocem et accusati audire et enodare praecepit. Philosophus hoc audiens commotus pietate pauperem ad se vocavit et ait ei secrete: Dic mihi, frater, si huius hominis pecuniam habueris; quod si non habueris, auxiliante Deo te liberare conabor. Ad haec pauper: Scit Deus quod reddidi quantum inveni! Inde philosophus ad regem: Si rectum inde iudicium vobis audire placuerit, dicam. Rex hoc audiens ut indicaret rogavit. Tunc philosophus regi: Iste homo dives bonus multum est et credibilis et veritatis magnum habet testimonium, et non est credibile eum aliquid interrogare quod non amisisset. Et ex alia parte credibile quidem mihi videtur quod iste pauper homo nihil amplius invenit quam quod reddidit, quia malus homo si esset, non quod reddidit redderet, immo totum celaret. Inde rex: Quid autem iudicas inde, philosophe? Philosophus: O rex, sume censum et da ex eo pauperi centum talenta, et quod remanserit serva donec veniat qui censum interroget, quia non est hic, cuius iste census sit; et iste dives homo eat ad praeconem et faciat interrogare sacculum cum duobus serpentibus. Regi autem placuit hoc iudicium atque omnibus ibi circumstantibus. Dives vero qui sacculum perdiderat, hoc audiens inquit: Bone rex, dico tibi in veritate censum istum fuisse meum, sed quia volebam pauperi homini quod praeco promiserat auferre, dixi adhuc mihi alium serpentem deesse. Sed modo, rex, mei miserere et quod praeco promisit reddam pauperi. Rex inde suum tradidit censum diviti, dives autem pauperi, et ita philosophus sensu atque ingenio pauperem liberavit.

Discipulus: Apparet hoc esse ingenium philosophiae, et hoc exemplo non est mirum quod de duabus mulieribus Salomon iudicavit.

De societate ignota

Philosophus ait: Ne aggrediaris viam cum aliquo, nisi eum prius agnoveris! Si quisquam tibi ignotus se in via associaverit iterque tuum investigaverit, dic te longius velle ire quam disposueris; et si detulerit lanceam, vade ad dexteram; si ensem, vade ad sinistram.

De sequendis magnis viis

Arabs filium suum castigavit dicens: Sequere calles, quamvis sint semitis longiores. Et item: Accipe puellam in uxorem, quamvis sit vetula. Et item: Fer merces tuas ad magnas civitates, quamvis ibi vilius vendere putes. Ad haec filius: Verum est quod dixisti de magnis viis.

Exemplum de semita

Nam quadam die cum ego et socii mei perrexissemus ad urbem sole ad occasum appropinquante et adhuc longe essemus a civitate, vidimus semitam quae secundum visum ad civitatem ituris promittebat compendium. Invenimus senem a quo requisivimus consilium de itinere illius semitae. At senex ait: Propius semita ducit ad civitatem quam magna via, et tamen citius per magnam viam ad civitatem venietis quam per semitam. Hoc audientes illum pro stulto habuimus et magnam viam pretermittentes semitae declinavimus. Quam insistentes ad dexteram et ad sinistram, quanta fuit nox, deerravimus nec ad civitatem pervenimus. Ac si per callem pergentes fuissetus, procul dubio moenia civitatis subintrassemus.

Exemplum de vado

Pater ad haec: Hoc alia vice nobis evenit, cum pergeremus ad civitatem per magnam viam: praerat nobis fluvius, quem quoquo modo transitori eramus, antequam civitatem intraremus. Sicque nobis iter agentibus in duas partes secta est via: quarum una ad civitatem per vadum, alia per pontem ducebat. Deinde quendam senem vidimus, quem de duabus viis quae propius duceret ad civitatem interrogavimus. Et senex ait quod brevior erat via per vadum ad civitatem duobus miliaribus quam via per pontem. Sed tamen citius, inquit, ad civitatem venire potestis per pontem. Et quidam ex nostris illum senem sicut vos vestrum antea deriserunt et per vadum iter aggressi sunt. Sed eorum alii socios submersos dimiserunt, alii equos et sarcinas perdiderunt, quidam vero pannos madefactos, alii omnino amissos defleverunt. Sed nos et senex noster qui per pontem transivimus, sine impedimento et absque omni incommodo processimus et eos super ripam fluminis adhuc iacturam deflentes repperimus. Quibus flentibus et yma fluvii cum rastris et sagena perscrutantibus senex ait: Si nobiscum per pontem perrexissetis, hoc impedimentum non haberetis. At illi dixerunt: Hoc fecimus, quia viam tardare nolebamus. Ad haec senex: Nunc magis tardati estis! Et illis relictis laeti subintravimus portas urbis. — Tale est proverbium quod audiui: Magis valet longa via ad paradysum quam brevis ad infernum.

Arabs castigavit filium suum: Fili, si fueris in via cum aliquo socio, dilige eum sicut te ipsum et non mediteris aliquem decipere, ne et tu decipiaris, veluti duobus contigit burgensibus et rustico. Filius: Pater, refer mihi, ut aliquid utilitatis inde capiant posteri. Pater:

Exemplum de duobus burgensibus et rustico

Dictum fuit de duobus burgensibus et rustico causa orationis Mechadeuntibus, quod essent socii victus, donec venirent prope Mech, et tunc defecit

illis cibus ita quod non remansit eis quicquam nisi tantum farinae qua solum panem et parvum facerent. Burgenses vero hoc videntes dixerunt ad invicem: Parum panis habemus, et noster multum comedit socius. Quapropter oportet nos habere consilium, quomodo sibi partem panis auferre possimus et quod nobiscum debet, soli comedamus. Deinde acceperunt consilium huiusce modi, quod facerent panem et coquerent et dum coqueretur dormirent, et quisquis eorum mirabilia sompniando videret, solus panem comederet. Hoc artificiose dicebant, quia rusticum simplicem ad huiusmodi ficticia deputabant. Et fecerunt panem miseruntque in ignem, deinde iacuerunt ut dormirent. At rusticus percepta eorum astutia dormientibus sociis de igne extraxit panem semicoctum et comedit et iterum iacuit. Sed unus de burgensibus sicut sompno perterritus esset evigilavit sociumque vocavit. Cui alter de burgensibus ait: Quid habes? At ille inquit: Mirabile sompnum vidi: nam mihi visum erat quod duo angeli aperiebant portas caeli et me sumentes ante Deum ducebant. Cui socius: Mirabile est hoc sompnum quod vidisti. At ego sompniavi, quod ego duobus angelis ducentibus et terram findentibus ducerer in infernum. Rusticus vero hoc totum audiebat et tamen se dormire fingeat. Sed burgenses decepti et decipere volentes, ut evigilaret rusticum vocaverunt. Rusticus vero callide et sicut territus esset, respondit: Qui sunt qui me vocant? At illi: Socii tui sumus. Quibus rusticus: Rediistis iam? At ipsi contra: Quo perreximus, unde redire debeamus? Ad haec rusticus: Nunc visum erat mihi quod duo angeli unum ex vobis accipiebant et aperiebant portas caeli ducebantque ante Deum; deinde alium accipiebant duo alii angeli et aperta terra ducebant in infernum. Et his visis putavi neminem vestrum iam amplius rediturum et surrexi et panem comedi. — Et pater: O fili, sic evenit eis qui socium decipere voluerunt, quia suo ingenio decepti fuerunt. Tunc filius: Ita evenit eis, sicut in proverbio dictum est: Qui totum voluit, totum perdidit. Haec autem natura est canis, cui faverunt illi: quorum unus alii cibum auferre cupit. Sed si naturam cameli sequerentur, mitiorem naturam imitarentur. Nam talis est natura cameli, quando insimul datur praebenda multis, quod nullus eorum comedit, donec omnes insimul edant; et si unus ita infirmatur, quod nequeat comedere, donec removeatur alii ieiunabunt. Et isti burgenses postquam volebant animalis naturam sibi assumere, mitissimi animalis naturam sibi debuissent vendicare; et merito cibum amiserunt. Quin etiam hoc eis evenisse voluisssem, quod magistro meo narrante iamdudum audivi evenisse incisori regis pro discipulo suo Nedui, videlicet, quod fustibus caederetur. Pater ad haec: Dic mihi, fili, quid audisti? Quomodo contigit discipulo, quoniam talis narratio animi erit recreatio? Filius:

Exemplum de regii incisoris discipulo Nedui nomine

Narravit mihi magister meus quendam regem habuisse unum incisorem qui diversos diversis aptos temporibus ei incidebat pannos. At ille discipulos sutores habebat, quorum quisquis artificiose suebat quod magister incisor regis artificiose scindebat. Inter quos discipulos unus erat nomine Nedui, qui socios arte sutoria superabat. Sed die festo veniente rex suorum ad se incisorem pannorum vocavit et pro tempore pretiosas vestes sibi et suis familiaribus parari praecepit. Quod ut citius et sine impedimento fieret, unum de camerariis suis eunuchum, cuius illud erat officium, sutoribus custodem addidit et ut eorum curvos unguis observaret et eis ad sufficientiam necessaria ministraret, rogavit. Sed in una dierum ministri calidum panemet mel cum aliis ferculis incisor et consociis comedendum dederunt. Et qui aderant, comedere coeperunt. Quibus epulantibus ait eunuchus: Magister, quare Nedui absente comeditis nec illum expectatis? Magister inquit: Quia mel non comederet, etiamsi adesset. Et comederunt. Deinde venit Nedui et ait: Quare me absente comedistis nec partem meam mihi reservastis? Cui eunuchus: Magister tuus dixit quod mel non comederes, etiamsi adesses. At ille tacuit et quomodo illud magistro suo recompensare posset, cogitavit. Et hoc facto magistro absente secreto dixit eunuchus: Domine, magister meus quandoque frenesim patiens sensum perdit et indiscrete circumstantes verberat atque interimit. Cui eunuchus: Si scirem horam, quando ei hoc contingit, ne quid inconsulte ageret, ligarem et loris corrigerem. At Nedui ait: Cum videris illum huc et illuc aspicientem terramque manibus verberantem atque sua sede surgentem et scamnum, super quod sedet, manibus rapientem, tunc eum scias insanum esse, et nisi tibi et tuis provideris, capud fuste dolabit. Ad hoc eunuchus: Tu bene dicaris, quia amodo mihi et meis providebo. Talibus dictis Nedui sequenti die magistri sui forfices secreto abscondit. At incisor quaerens forfices et non inveniens coepit manibus terram percutere et huc et illuc aspicere suaque sede surgere et scamnum, super quod sedebat, manu demovere. Hoc videns eunuchus statim suos vocavit clientes et praecepit incisorem ligari et ne aliquos verberaret, graviter verberari. Sed incisor clamabat ita dicendo: Quid forisfeci? Ut quid talibus me afficitis verberibus? At illi acrius verberando tacebant. Quando autem lassi fuerunt verberando et ipse vapulando, exosum vitae solverunt. Qui respirans, sed longo temporisintervallo quaesivit ab eunuchus, quid forisfecisset. Cui eunuchus: Dixit mihi Nedui discipulus tuus quod quandoque insanires nec nisi vinculis et verberibus correptus cessares; et ideo te ligavi et verberavi. Hoc audito incisor Nedui discipulum suum vocavit et ait: Amice, quando novisti me esse insanum? Ad haec discipulus:

Quando me mel non comedere scivisti? Eunuchus et alii hoc audientes riserunt et utrumque merito poenas suscepisse iudicaverunt.

Ad haec pater: Merito hoc illi accidit, quia si custodisset quod Moyses praecepit, ut diligeret fratrem suum sicut se ipsum, hoc ei non evenisset.

Castigavit sapiens filium suum: Vide ne imponas aliquod crimen socio tuo, serio vel ludo, ne ita tibi contingat, sicut duobus ioculatoribus contigit ante regem. Ad haec filius: Narra mihi, pater, obsecro. Pater: Fiat.

Exemplum de duobus ioculatoribus

Venit quidam ioculator ad regem. Quem vocatum rex cum alio ioculatore fecit sedere atque comedere. Sed qui prius aderat ioculator, coepit invidere supervenienti, quem rex iam sibi praeferebat et omnes aulici. Quod ne diu duraret, pudorem illi facere, ut sic saltem aufugeret, cogitavit. Itaque vescentibus aliis ossa latenter primus ioculator coadunavit et ante socium posuit finitoque prandio in obprobrium socii coniectam struem ossium regi ostendit et mordaciter inquit: Domine, socius meus omnium istorum ossium vestituram comedit. Rex vero eum torvis oculis respexit. Accusatus autem regi ait: Domine, feci quod natura mea, id est humana, requirebat, quia carnes comedi et ossa dimisi. Et socius meus fecit quod sua natura, videlicet canina, requirebat, quia carnes comedit et ossa.

De largo, avaro, prodigo

Dixit philosophus: Honora minorem te et da sibi de tuo, sicut tu vis quod maior te honoret et de suo tibi tribuat.

Alius: Turpe quidem est multum diviti homini esse avarum, mediocri autem homini pulchrum est esse largum.

Discipulus ait: Diffinitionem largi et avari et prodigi mihi subscribe. Pater: Qui dat quibus dandum est et retinet quibus retinendum est, largus est. Et qui prohibet quibus prohibendum est et quibus non est prohibendum, avarus est. Et qui dat quibus est dandum et quibus non est dandum, prodigus est.

De divitiis

Ait alius philosophus: Noli associari rei deficienti, et ne postponas te associari rei crescenti.

Alius: Magis valet parva beatitudo quam plena domus auro et argento.

Alius: Utilia perquire magno sensu, non magna velocitate.

Alius: Ne respicias ditiores te, ne in Deum pecces, sed respice pauperiorem te, et inde grates Deo redde.

Alius: Non deneges Deum pro paupertate, et pro divitiis noli superbire.

Alius: Qui multa cupit, semper maiorum fame tabescit.

Alius: Si vis in hoc saeculo tantum habere quantum sufficere poterit naturae, non multa decebit te congregare. Et si cupidus satisfacere volueris animo, licet congregatis quaecumque in toto mundi ambitu continentur divitiis, sitis tamen ardebit habendi.

Alius: Qui parce sua dispendit, diu durant ei possessa.

Alius: Radix pacis est aliena non cupere, et fructus eius est requiem habere.

Alius: Qui vult relinquere saeculum, videat ne aliquid retineat quodsi illius partium, quoniam tantundem valeret, ac si paleis ignem extingueret.

Alius: Qui pecuniam congregat, multum laborat et vigiliis tabescit ne perdat; ad ultimum dolet, quando perdit quod obtinuerat.

Dispiculus magistro: Laudas congregare pecuniam? Magister: Ita! Acquire, sed iuste et in bono dispende nec in thesauro reconde.

Alius: Ne desideres res alterius, et ne doleas de amissis rebus, quoniam dolore nihil erit recuperabile. Unde dicitur quod:

Exemplum de rustico et avicula

Quidam habuit virgultum, in quo rivulis fluentibus herba viridis erat et pro habilitate loci conveniebant ibi volucres modulamine vocum cantus diversos exercentes. Quadam die, dum in suo ille fatigatus quiesceret pomario, quaedam avicula super arborem cantando delectabiliter sedit. Quam ut vidit et eius cantum audivit, deceptam laqueo sumpsit. Ad quem avis: Cur tantum laborasti me capere, vel quod proficuum in mei captione sperasti habere? Ad haec homo: Solos cantus tuos audire cupio. Cui avis: Pro nihilo, quia retenta nec prece nec pretio cantabo. At ille: Nisi cantaveris, tecomedam. Et avis: Quomodo comedes? Si comederis coctam aqua, quid valebit avis tam parva? Et etiam caro erit hispida. Et si assata fuero, multo minor ero. Sed si me abire dimiseris, magnam utilitatem ex me consequeris. At ille contra: Quale proficuum? Avis: Ostendam tibi tres sapientiae manerias, quas maioris facies quam trium vitulorum carnes. At ille securus promissi avem abire permisit. Cui avis ait: Est unum de promissis: ne credas omnibus dictis! Secundum: quod tuum est, semper habebis! Tertium: ne doleas de amissis! Hoc dicto avicula arborem conscendit et dulci canore dicere coepit: Benedictus Deus qui tuorum oculorum aciem clausit et sapientiam tibi abstulit, quoniam si intestinorum plicas meorum perquisisses, unius ponderis unciaeiunctum invenisses. Hoc ille audiens cepit flere et dolere atque palmis pectus percutere, quoniam fidem dictis praebuerat aviculae. Et avis ait illi: Cito oblitus es sensus

quem tibi dixi! Nonne dixi tibi: non crede quicquid tibi dicetur? Et quomodo credis quod in me sit iacinctus qui situnius unciae ponderis, cum ego tota non sim tanti ponderis? Et nonne dixi tibi: Quod tuum est, semper habebis? Et quomodo potes lapidem habere de me volante? Et nonne dixi tibi: Ne doleas de rebus amissis? Et quare proiacincto qui in me est doles? Talibus dictis deriso rustico avis in nemoris avia devolavit.

De libris non credendis

Philosophus castigavit filium suum dicens: Quicquid inveneris, legas, sed non credas quicquid legeris. Ad haec discipulus: Credo hoc esse: non est verum quicquid est in libris. Nam simile huic iam legi in libris et proverbii philosophorum: Multae sunt arbores, sed non omnes faciunt fructum; multi fructus, sed non omnes comestibiles.

Castigavit Arabs filium suum dicens: Fili, ne dimittas pro futuris praesentia, ne forsan perdas utrumque, sicut evenit lupo de bobus promissis a rustico.

Exemplum de aratore et lupo iudicioque vulpis

Dictum namque fuit de uno aratore quod boves illius recto tramite nollent incedere. Quibus dixit: Lupi vos comedant! Quod lupus audiens adquevit. Cum autem dies declinaretur et iam rusticus ab aratro boves solvisset, venit ad eum lupus ita dicens: Da mihi boves quos mihi promisisti! Ad haec arator: Si verbum dixi, non tamen sacramento firmavi. Et lupus contra: Habere debeo, quia concessisti. Firmaverunt tandem pactum quod inde irent ad iudicem. Quod dum facerent, vulpi obviaverunt. Quibus euntibus ait callida vulpis: Quo tenditis? Illi quod factum fuerat narraverunt vulpi. Quibus dixit: Pro nihilo alium iudicem quaeritis, quoniam rectum inde vobis faciam iudicium. Sed prius permittite me loqui consilio uni ex vobis et deinde alii; et si potero vos concordare sine iudicio, sententia celabitur; sin autem, in commune dicetur. At ipsi concesserunt. Et vulpis primum locuta seorsum cum aratore ait: Da mihi unam gallinam et uxori meae alteram, et habebis boves! Arator concessit. Et hoc facto cum lupo locuta est dicens: Audi, amice, et meritis tuis praecedentibus pro te debet mea si qua est facundia laborare. Tantum locuta sum cum rustico quod, si boves illius dimiseris omnino quietos, dabit tibi caseum ad magnitudinem clipei factum. Hoc lupus concessit. Cui vulpis inde inquit: Concede aratorem boves suos abducere, et ego ducam te ad locum ubi parantur illius casei ut quem volueris de multis, eligere possis. Sed lupus astutae vulpis deceptus verbis quietumabire permisit rusticum. Vulpis vero vagando huc et illuc, quantum potuit, lupum deviaavit. Quem veniente

obscura nocte ad altum deduxit puteum. Cui super puteum stanti formam lunae semiplenae in yma putei radiantis ostendit et ait: Hic est caseus quem tibi promisi! Descende si placet et comede! Ad haec lupus: Descende tu primitus, et si sola deferre non poteris, utte iuvem faciam quae hortaris. Et hoc dicto viderunt cordam pendentem in puteum, in cuius capite erat urceola ligata et in alio capite cordae altera urceola, et pendebant tali ingenio quod una surgente altera desdendebat. Quod vulpis simulac vidit, quasi obsequens precibus lupi urceolam intravit et ad fundum venit. Lupus autem inde gavisus ait: Cur non affers mihi caseum? Vulpis ait: Nequeo prae magnitudine, sed intra aliam urceolam et veni sicut spopondisti! Lupo intrante urceola magnitudine ponderis ducta cito fundum petiit, altera surgente cum vulpe quae erat levis. Quae vulpecula tactoore putei foras exilivit et in puteo lupum dimisit. Et ita quia pro futuro quod praesens erat dimisit, lupus boves et caseum perdidit.

De consilio accipiendo et probando

Castigavit Arabs filium suum dicens: Accipe consilium ab eodem, de quorequiris experto, quod sic levius habere poteris quam si tu ipse periculose probaveris.

Alius castigavit filium suum dicens: Ne credas omni quod audies consilio, donec prius an sit utile probatum fuerit in aliquo, ne contingat tibi sicut latroni contigit, qui consilio domini domus cuiusdam credidit. Ad haec filius: Quomodo, pater, evenit ei? Pater:

Exemplum de latrone et radio lunae

Dictum fuit quod quidam latro ad domum cuiusdam divitis perrexerat intentione furandi. Et ascendens tectum ad fenestram per quam fumus exibat pervenit, et si aliquis intus vigilaret auscultavit. Quod dominus domus comperit et suaviter suae uxori ait: Interroga alta voce, unde venit mihi iste tam magnus quem habeo census! Quod ut rescias, multum labora! Tunc ipsa alta voce ait: Domine, unde tam magnum habuisti cenum, cum nunquam mercator fueris? At ille: Quod Deus donavit, serva et fac inde voluntatem tuam et non inquiras, unde mihi tanta pecunia venerit! At ipsa, sicut ei iniunctum fuerat, magis ac magis ut resciret instabat. Demum quasi coactus precibus suae uxoris inquit dicens: Vide ne cuiquam secreta nostra detegas: Latro fui. At ipsa: Mirum mihi videtur quomodo tam magnum cenum latrocinio potuisti acquirere, quod nunquam audivimus clamorem sive aliquam calumpniam inde. At ipse ait: Quidam magister meus carmen me docuit, quod dicebam, quando super tectum ascendebam; et veniens ad fenestram accipiebam radium lunae manu et carmen meum septies dicebam,

scilicet “saulem”, et ita descendebam sine periculo et quicquid pretiosum inveniebam in domo corradens sumebam; et hoc facto iterum ad radium veniebam lunae et eodem carmine septies dicto cum omnibus in domo sumptis ascendebam et quod sustuleram ad hospitium deferebam. Tali ingenio hunc quem possideo censum habeo. At mulier ait: Bene fecisti quod mihi talia dixisti; nam quando filium habuero, ne pauper degat, hoc carmen docebo. At dominus inquit: Permite me amodo dormire, quoniam sompno aggravatus volo quiescere. Et ut magis deciperet, quasi dormiens stertere coepit. Perceptis denique talibus verbis fur nimis inde gavisus est, et dicto septies carmine et assumpto manu radio lunae laxatis manibus et pedibus per fenestram in domum magnum faciens sonum cecidit et fracto crure ac brachio congemuit. At dominus domus quasi nesciens inquit: Tu quis es qui ita cecidisti? Cui latro: Ego sum ille fur infelix, qui tuis credidi fallacibus dictis. — Ad haec filius: Tu benedicaris, quoniam dolosa edocuisti me vitare consilia.

De consilio

Philosophus ait: Cave consilium azimum, donec sit fermentatum.

Alius: Ne credas consilium monentis quod deneges alterius benefactum, quoniam qui denegat benefactum coram oculis omnia cernentis se accusat.

Alius: Si fueris in aliquo bono, ne pecces serva, quoniam saepissime maximum comminuitur bonum vel amittitur.

De benefacto

Interrogavit discipulus magistrum suum: Prohibuit philosophus benefactum denegare; sed non divisit benefactum creatoris vel creaturae? Ad haec magister: Dico tibi quod ille qui denegat benefactum, denegat Deum; et ille qui non obedit regi vel rectori, est inobediens Deo. Discipulus: Ostende mihi rationem quomodo hoc possit esse. Magister: Nullum benefactum procedit ex creatura ad creaturam nisi ex deo procedat; et illi qui denegant benefactum, suos denegant benefactores et ita denegant Deum.

Item: Rex qui rector verax est, virga Dei in terra est; et ille qui obedit virgae, obedit rectori; et ille qui non obedit virgae, non obedit Deo.

De rege bono et malo

Alius philosophus ait: Custodi te a rege qui ferus est ut leo, et cui levis est animus ut puero.

Alius: Qui malum dicit de rege, ante tempus suum morietur.

Alius: Diutius patitur Deus regnum regis in sua persona peccantis, si bonus sit gentibus et mitis, quam faceret in sua persona iusto regi, si malus esset gentibus et crudelis. —Aristoteles in epistola sua castigavit regem Alexandrum ita dicens: Melius est cum paucis pace tuos regere quam magnam militiam tenere. —Item: Tene rectam iustitiam inter homines, et diligenter te; nec properes ulli reddere mutuum boni vel mali, quia diutius expectabit te amicus et diutius timebit te inimicus.

Exemplum de Mariano

Plato retulit in libro de prophetiis quod quidam rex erat in Graecia senex, gentibus crudelis. Huic crevit maximum multis e partibus bellum. Cuius ut sciret eventum, totius suae regionis et vicinae mandavit philosophos. Quibus congregatis ait: Videte quam magnum mihi et vobis ingruat bellum, quod propter meum credo evenire vobis peccatum. Sed si aliquid est in me quod sit reprehendendum, dicite et vestro iudicio corrigere festinabo. Philosophi: De criminalibus in corpore vestro nullum scimus nec quid nobis et vobis venturum sit cognoscimus. Sed hic prope viam trium dierum moratur quidam sapiens homo nomine Marianus, qui per spiritum sanctum loquitur. Ad eum ergo de philosophis vestris aliquos legat, per quos vobis quid in tota vita vestra sit venturum declarabit. His ita peractis septem philosophos ad eum misit. Qui postquam quam prius inhabitaverat intravere urbem, desertam illius invenere maximam partem. Sed illis quaerentibus hospitium Mariani dictum fuit quod ipse et multi de concivibus petiissent heremum. His auditis perrexerunt ad eum philosophi. Quos ut vidit sapiens ait: Venite venite, legati regis inobedientis! Deus enim ei in custodia diversas nationes subdidit, quarum non rectus gubernator, sed immitis exstitit. Deus tamen qui illum et illius subditos de eadem et non de diversa materia creavit, eius immoderatam diu passus nequitiam multimodis correptionibus ut converteretur admonuit. Sed tandem omnino ad malum eius pertinaci animo in illius necem immisericordes et barbaras suscitavit gentes. Et hoc dicto tacuit sapiens homo. Quod audientes philosophi mirabantur et universi qui aderant. Die autem tertia philosophis quaerentibus licitum repatriandi reverendus ille prophetico spiritu dixit: Revertimini, quoniam mortuus est dominus vester, et Deus iam novum regem ibi imposuit qui sit rectus gubernator et mitis gentibus subditis. Auditis talibus de septem qui venerant philosophis tribus cum praedicto sapiente in heremo remanentibus quatuor repatriaverunt. Qui omnia, sicut eis praedictum fuerat, vera et constituta invenerunt.

Arabs dixit filio suo: Ne moreris in civitate regis, cuius dispensa maior fuerit quam redditus.

Exemplum de duobus fratribus et regis dispensa

Dictum namque fuit quod quidam rex suorum communi assensu procerum cuidam suo familiari, quem antea cognoverat in saecularibus esse prudentem, totius regni habenas commisit, qui totius provinciae redditus susciperet, placita tractaret, domum domusque ministros et dispensas ordinaret. Eius frater alterius regni dives mercator remotam incolebat civitatem. Qui percepto rumore de fratris sublimatione parato comitatu prout decuit ut fratrem viseret, iter incepit. Praemisso tandem nuntio, ne subitus autim provisus veniret, qui de adventu suo fratri referret, civitati in qua frater aderat appropinquavit. Audito fratris adventu frater occurrit ei et hilari vultu accurate eum suscepit. Transactis vero aliquot diebus, proviso tempore et loco, regi inter cetera quae sciebat placere, etiam suum fratrem advenisse retulit. Cui rex: Si frater tuus tecum in meo regno remanere adquieverit, omnia tecum illi — etiam mearum custodiam rerum communia esse concedo. Quodsi laborem renuerit, in hac civitate largas possessiones ei dabo et omnes consuetudines et quae mihi facere deberet condonabo. Si vero demum tactus amore natalis soli repatriare voluerit, plurima vestimentorum mutatoria et quaecumque ei necessaria fuerint, largire cum habundantia. Auditis sermonibus regis frater fratrem convenit et quanta dominus promiserat, ordine retaxavit. Cui frater: Si vis ut tecum morer, ostende mihi quanti sint redditus regis. Ipse autem omnes ostendit. Deinde interrogavit quantas dispensas rex faceret. Quod et ipse indicavit. Tunc ipse computavit cum fratre quod tantus erat redditus quanta et dispensa. Et dixit fratri: Amice, video quod tanta est regis dispensa quantus et redditus. Sed si surrexerit bellum regi vestro vel aliquid tale, unde procurabit milites suos vel unde inveniet eis nummos? Frater: Aliquo consilio adquiremus. Cui frater: Timeo ne census meus sit pars huius consilii, et ideo vale, quia nolo hic amplius morari.

Dixit philosophus: Rex est similis igni: cui si nimis admotus fueris, cremaberis; si ex toto remotus, frigebis.

De familiaritate regis

Arabicus interrogavit patrem: Si credidero verbis philosophi, nunquam familiaris ero regi. Cui pater: Fili, regi placere magna prudentia est. Filius: Pater, erudi me, quomodo, si oportuerit me regi servire, ut prudens et bene doctus valeam placere. Pater: Ad huiusmodi instructionem multa essent necessaria, quae modo ad memoriam non revocamus, et fortasse si perscriberentur, tibi pusillo in taedium verterentur. Sed de multis pauca et quae si observaveris erunt utilia referemus. Ad quem filius: Etsi arrectis auribus multa cupio, promissa tamen audiendi avidus

vehementer efflagito. Pater: Qui vult regi esse familiaris, debet videre omni visu mentis quod, cum venerit ad regem, stare diu possit; nec unquam sedeat, donec rex praecipiat; nec loquatur nisi cum opus fuerit; nec moretur cum rege nisi ipse praeceperit morari; et fideliter consilium taceat; et semper sit intentus audire quod dicit rex, ne oporteat regem bis praeceptum repetere; quodcumque praecipiat rex, faciat; sed caveat ne regi mentiatur, et videat quod regem diligat et sit ei obediens; nec unquam associet se homini quem rex odio habebit. Et cum haec omnia et multa alia fecerit, forsitan de rege non magnum habebit proficuum. — Filius: Nihil peius contingit homini quam diu regi servire et nihil boni adquirere. Pater: Hoc multis iam evenit; et ideo praecipit philosophus ne quisquam nimis moretur in servitio regis. — Alius philosophus dixit: Qui servit regi ut ita dicam sine fortunio, hoc saeculum perdit et aliud.

De modo comedendi

Filius: O pater, quare oblitus es dicere quomodo debet homo comedere coram rege?

Pater: Non oblitus fui dicere, quia nulla differentia est intercomedere coram rege et alibi.

Filius: Dic ergo quomodo ubique debeam comedere.

Pater: Cum ablueris manus ut comedas, nihil tangas nisi prandium, donec comedas; nec comedas panem priusquam veniat aliud ferculum super mensam, ne dicaris impatiens; nec tantum ponas bolum in ore tuo, ut micae defluant hinc et inde, ne dicaris gluto; nec glutias bolum priusquam bene fuerit commasticatum in ore tuo, ne straguleris; nec pocula sumas donec os sit vacuum, ne dicaris vinosus; nec loquaris dum aliquid in ore tuo tenueris, ne aliquid intret de gutture in intimam arteriam et sic sit tibi causa mortis; et si videris bolum quod tibi placeat in parapside coram sodali, ne sumas, ne dicatur tibi prava rusticitas. Post prandium manus ablue, quia phisicum est et curiale; ob hoc enim multorum oculi deteriorantur, quoniam post prandia manibus non ablutis terguntur.

Filius: Si quis invitaverit me ad prandium, quomodo respondebo: concedam statim an non? Pater: Fac sicut auctoritas Iudaeorum praecipit! Dicit enim: Si quis invitaverit te, videas personam invitantis. Si enim magna persona fuerit, statim concede; sin autem, secundum quod erit vel secunda vel tertia vice. Hoc etiam refertur de Habraam: Quadam enim die dum coram sua staret ianua, transeuntes sub humana specie vidit tres angelos. Quos ipse suam domum intrare honesto vultu rogavit, pedes lavare, ciborum refectionem sumere, lassos artus sompno recreare. Ipsi vero, quoniam magna persona erat, concesserunt eius petitioni. Cum

autem ad Loth venissent et iterum atque iterum rogarentur quod tectum eius subintrarent, quia autentica non erat persona, velut coacti annuerunt.

Iuvenis senem interrogavit: Cum invitatus fuero ad prandium, quid faciam: parum vel nimis comedam? Cui senex: Nimis! Quoniam si amicus tuus fuerit, qui te invitavit, multum gaudebit; si autem inimicus, dolebit. Hoc audito risit puer.

Ad quem senex: Quid rides?

Puer: Recordatus sum verbi, quod audiui de Maimundo nigro.

Quidam enim senex quaesivit ab eo, quantum posset comedere.

Cui ipse: De cuius prandio, de meo vel de alterius?

At ille: De tuo.

Maimundus: Quantominus possum.

Senex: De alterius quantum?

Maimundus: Quanto magis possum.

Senex: Tu modo recordaris verborum cuiusdam gulosi, pigri, stulti, garruliet nugigeruli et quicquid tale de illo dicitur vel eo amplius in eo invenitur.

Iuvenis: Multum placet mihi de eo audire, quia quicquid de eo est, derisorium est; et si quid de eius dictis vel factis mente retines, eloquere, et habebo pro munere.

Senex:

Exemplum de Maimundo servo

Dominus suus praecepit ei quadam nocte ut clauderet ianuam. Ipse vero desidia pressus surgere non potuit et ideo dixit quia clausa erat ianua. Mane autem facto dixit dominus servo: Maimunde, aperi ianuam! Cui servus: Domine, sciebam quod volebas eam hodie esse apertam, et ideo nolui eam sero claudere. Tunc primum comperit dominus quod propter pigritiam dimiserat et ait: Surge, fac opus tuum, quia dies est et sol iam altus est! Cui servus: Domine, si sol iam altus est, da mihi comedere. Cui dominus: Pessime serve, vis nocte comedere? Cui servus: Si nox est, permitte me dormire! —Alia vice dixit dominus servo noctu: Maimunde, surge et vide utrum pluat necne! Ipse vero advocavit canem, qui iacebat extra ianuam, et cum venisset canis, palpavit pedes eius. Quibus inventis siccis domino inquit: Domine, non pluit. —Alia vice dominus interrogavit servum noctu an ignis esset in domo. Ipse vero vocato murilego temptavit an calidus esset an non. Et cum invenisset eum frigidum, ait: Domine, non. —Iuvenis: Pigritiam eius audiui; modo garrulitatem eius audire cupio. Senex: Dictum fuit quod dominus suus veniebat de foro laetus pro lucro, quia multum lucratus fuerat. Et exivit servus Maimundus contra dominum suum. Quem cum videret dominus, timuitne aliquos rumores ut mos suus erat diceret, et dixit: Cave ne dicas mihi rumores malos! Maimundus:

Non dicam rumores malos, sed canis nostra parvula Bispella mortua est. Cui dominus: Quomodo mortua est? Servus: Mulus noster exterritus fuit et rupit chamum suum et dum fugeret, sub pedibus suis canem suffocavit. Dominus: Quid actum fuit de mulo? Servus: In puteum cecidit mortuus est. Dominus: Quomodo exterritus fuit mulus? Servus: Filius tuus de solario cecidit ita quod mortuus est, et exinde exterritus fuit mulus. Dominus: Quid agit genitrix eius? Servus: Prae nimio dolorenati mortua est. Dominus: Quis custodit domum? Servus: Nullus, quoniam in cinerem vertitur et quicquid in ea erat. Dominus: Quomodo combusta fuit? Servus: Eadem nocte qua domina mortua fuit, pedissequa quae vigilabat pro domina, oblita fuit candelam in thalamo, et ita combusta est domus tota. Dominus: Pedissequa ubi est? Servus: Ipsa volebat ignem extinguere, et cecidit trabs super caput eius et mortua est. Dominus: Tu quomodo evasisti, cum tam piger sis? Servus: Cum viderem pedissequam defunctam, effugi. Tunc dominus contristatus valde ad vicinos suos venit orans eos, ut reciperetur in alicuius domo et hospitaretur. Interea obviavit cuidam amico suo. Qui, cum videret eum tristem, interrogavit, quare ita tristaretur. Ipse vero retulit sibi omnia, quae dixerat sibi servus. Amicus autem desolato retulit versus amico, ut consolaretur eum, dicens: Amice, noli desolari, quia multotiens contingit homini tam graves adversitatum inundationes sustinere quod desideret eas etiam inhonesta morte finire; et statim eveniunt ei tanta commoda quod prorsus dulce sit ei praeteritarum reminisci adversitatum. Sed humanarum rerum tam immensa fluctuatio variante meritorum ordine summi rectoris distinguitur arbitrio. Haec etiam prophetae Iob corroborantur exemplo: cuius animum non pessumdedit amissio rerum.

De saecularium instabilitate

Numquid etiam audisti quod dicit philosophus: Quis potest in saeculo isto, cum mutabile sit, aliquid stabile habere, vel quis potest in hac vita aliquid durable, cum sint omnia transitoria, habere?

Dixit Arabs filio suo: Fili, cum forte contigerit tibi aliquid adversi, noli nimis desolari nec nimis inde tristari, quoniam hoc est genus Deum negandi; sed Deum semper debes laudare tam de adversitate quam de prosperitate. Multa enim mala contingunt hominibus quae eveniunt eis ut maiora mala effugiant; et multa mala contingunt, quae in bono finiuntur. Et ideo laudare debes Deum in omnibus et in eo confidere, sicut dixit versificator: Cum fueris in tristitia, nihil inde sollicitus eris, sed omnia in dispositione Dei permitte et renuntia semper bonum futurum, et ita eris oblitus malorum, quia multa mala eveniunt, quae in bono finiuntur.

Philosophus ait: Huius saeculi bona sunt commixta; non enim comedes mel sine veneno.

Alius: Quaecunque in saeculo sunt, commutabilia sunt; et quae ex eis tibi bona sunt ventura, licet sis debilis, tamen habebis, et malum viribus devitare non poteris.

Alius: Quod pigro assequi desiderata donant, idem consequi cupita veloci negant.

Alius:

Se venustantem [semper] saeculum dedecorat,
Et peroptantem se terra deglutit et vorat.

Alius:

Quasi in ictu oculi finitur gloria mundi,
Et cum sit fragilis, non exoptanda videtur.

Exemplum de Socrate (= Diogene) et rege

Proverbialiter enim Socratem dicunt saeculares tumultus devitantes et agrestem vitam cupientem nemus incoluisse et tugurii loco dimidium inhabitasse dolium, cuius fundum vento opponebat et ymbri et quod erat apertum iocundo soli. Quem venatores regis inventum dum intuerentur et illuderent quoniam pediculos suffocantem, coeperunt avertere radiorum solis amenitatem. Quibus ille placido vultu ait: Quod mihi non datis, auferre mihi non praesumatis. Talibus irati eum de lare quo degebat expellere voluerunt et in devia abducere, ne praetereuntis oculos domini tam vilis persona offenderet. Quod non valentes minati sunt ei dicentes: Vade ne quid mali ex protervitatibus studio tibi contingat, quia rex noster et dominus cum familiaribus suis et primatibus est hac parte transiturus. Illos autem in se latrantes philosophus intuens: Non est, inquit, vester dominus meus dominus, sed potius mei est servi servus. Quod audientes et novercali vultu eum respicientes quidam eum detruncare proposuerunt, minus vero improbi donec sententiam regis audirent, parcere ei decreverunt. Dum vero in hunc modum decertarent, rex adveniens et quae causa litigii foret perquirens, quae gesta fuerant vel dicta famulis referentibus cognovit. Volens itaque rex quae sibi relata erant turpia verane an ficta fuissent cognoscere, ad philosophum properavit inquirens quid de se philosophus dixerit. Qui sicut prius famulis, ita nunc sibi eum sui servi servum esse asseruit. Quorum sententiam verborum rex benigno affatu diligenter enodari sibi postulavit. Ad quem philosophus servata vultus dignitate leniter inquit: Voluntas quidem subiecta est et servit mihi, non ego sibi. Tu e converso subiectus es voluntati et sibi servis, non ipsa tibi. Itaque servus es eius qui mihi servit. Tunc rex defixo paululum visu sic coepit loqui: Ut patet in verbis tuis, nihil meae potentiam gloriae vereris. Cui philosophus in angustam suae mentis sedem receptus ait: Scis ipse

nimum tibi ambitionem rerum mortalium dominatam fuisse et materiam gerendis rebus te optavisse, quo ne virtus tua ut ipse fateris consenesceret tacita; sed ob cupidinem gloriae sicut rei sinceritas est fecisti adipiscendae. Quae gloria quam sit exilis et totius vacua ponderis, sic considera: Tuae praeteritae gloriae potentia, utpote quae iam nulla est, metuenda non est; sed neque futura, cuius eventus dubitabilis et incertus est; de praesenti constat quod ita parva est quod momentanea quasi in ictu oculi sit annullanda: ob hoc ergo in nulla parte sui est formidanda. — Perceptis itaque philosophi verbis rex ait complicibus suis: Servus Dei est! Videte ne quid molestum ei faciatis aut inhonestum.

De vitae termino

Item discipulus magistro: Cum saecularia ita sint exilia, cur praeparamus tanta quasi durabilia?

Magister: Quoniam vitae terminus est incertus. Et philosophus ait: Operare pro futuro saeculo quasi nunc sis moriturus, et pro praesenti sicut semper victurus. Melius enim est quod post mortem tuam a te quaesita habeant inimici quam in vita tua egeas quod tibi subveniant amici.

Alius: Saeculum est quasi transitus: ob hoc itaque cum honestate tibi omnia provide, quia brevis est cursus vitae.

Alius: Saeculum est quasi pons: transi ergo, ne hospiteris.

Et alius: Saeculum est quasi pons instabilis: cuius introitus est matris uterus, et eiusdem mors erit exitus.

Dicit versificator:

Mors est porta patens terrenis pervia cunctis;

Sed quaero post hanc quae sit habenda domus.

Est enim domus delitiarum deo famulantium; est et diversa poenas promerentium.

Arabs interrogavit patrem: Quomodo domum delitiarum et gloriam eius lucrari potero? Pater: Quicquid melius et pretiosius habes, repone in ea custodiendum, et invenies cum illuc veneris tibi paratum. Filius: Quomodo possum in eam domum pecuniam praemittere, cuius hostium nondum novi adire? Pater: Audi quod fecit filius consilarii regis post obitum patris. Filius: Pater, fare, nec subterfugiam monitis obedire. Pater:

Exemplum de prudenti consilarii regis filio

Rex quidam sapientem habuit consiliarium et familiarem, qui tandem legibus naturae favens parvum reliquit heredem bene disciplinatum et curialem. Cui

totam quae magna erat possessionem et divitiarum acervos subscripsit et morticessit. Quo facto rex puerum ad se vocavit et de patris occasu ne plus iusto doleret admonuit, et quaecumque pater illi regenda dederat testamento, firmavit et insuper quod aetate eius exigente in patris locum susciperet eum promisit. Inde valedicto iuvenis laetus ad propria remeavit. Quem rex oblivioni tradidit, nec ipse ad regem remeare festinavit. Longo temporis intervallo in eadem regione qua puer inerat, coeperunt adeo egere quod ciborum inedia periclitarentur fame. Quod videns puer bonae indolis animo condoluit, condolens horrea deplevit et pauperibus distribuit et de penu vinum extraxit et carnes quas habebat egentibus erogavit. Et crescente penuria decrescens pecunia indigentibus non suffecit. Postea vero dato pro annonae thesauro vitam fame vel siti laborantium quousque potuit sustinere non distulit, nec suffecit. Hoc idem de vestibus et de lapidibus pretiosis egit. Et sic transiit circulus anni, in quo non paucos iam mortis nexibus irretitos liberavit. Erat autem in eadem regione quidam regis praescripti notarius, qui livoris macula tactus puero invidebat et graves inimicitias contra eum latenter exercebat. Qui regem erga puerum in iram exasperabat hiis verbis: Domine, lenitas vestrae maiestatis in vestri filium consilarii, cui pater infinitam reliquit pecuniam, ne dicam stulte, nimium mollis extitit: modo namque nec vos nec ipse pecuniam habetis, quam ipse insulsus superflue dilapidavit. Rex vero talibus in iram commotus pro puero legavit. Cui talia dixit: Insiapiens fili sapientis, iners artificiosi, prodige largi, ut quid divitias sapienter congregatas et tibi ad servandum commendatas dedisti perniciiei? Ad haec puer visu in terram defixo —principis etenim vultuositatem utpote torvis inflammata luminibus verebatur: Domine, si pace vestra licet dicere, non ut quibusdam videtur stultus patre sapienti vobis sum relictus. Pater etenim meus congregavit thesaurum, congregatum unde fures rapere possent collocavit et mihi cui possetis auferre vel ignis posset comburere vel aliquis casus eripere reliquit. Ego vero eundem ibi collocavi ubi fideliter sibi servabitur et mihi. Rex autem quid inde fecisset rogavit. Puer vero quid et qualiter egerat retaxavit. Comperta denique iuvenis astutia remuneratum prius rex eum coram circumstantibus laudavit, laudato patris servitium recompensavit. Qui exinde lucrando novas et maiores prioribus divitias adquisivit. —Hoc modo quod pretiosius habuit filius consilarii regis in domo delitiarum thesaurisavit.

Auditis sermonibus patris filius inquit: Iuvenis iste sapiente regit et magnae specimen bonitatis in se futurum indicavit. Et fecit sicut philosophus filio suo praecepit dicens: Fili, vende hoc saeculum pro futuro et utrumque lucraberis. Quod ita contigit.

Alius corrigens filium suum dixit: Fili, pro futuro saeculo operare, antequam mors segreget te ab opere corporali.

Alius: Vide ne decipiant te saeculares deliciae et irretitus fallaciissaecularibus mortis venturae obliviscaris, ne tibi contingat sicut latronidomum divitis ineunti. Cui filius: Ede, pater quid accidit? Pater:

Exemplum de latrone qui nimia eligere studuit

Domum divitis fur intravit et diversis eam gazis plenam invenit. Hinc stupefactus de diversis diversa et de pretiosis pretiosiora eligere studendo curavit; et quaeque vilia relinquens in eligendo tempus consumpsit, donec dies adveniens quid facere vellet detexit. Expergefecti de improvise vigiles domus in eligendo furem reperiunt, capiunt, inde loris et fustibus caesum in yma carceris detrudunt. Ad ultimum data sicut de iam confesso sententia amaras audiens historias capitalem subiit sententiam. Qui si tam propediem venturum praecogitasset, ne loris et fustibus caederetur, vel quod gravius extitit, ne capite privaretur praecavisset.

Alius philosophus: Huius saeculi divitiae sunt transitoriae sicut hominis sompnia dormientis: qui evigilans quaecumque habuerat in aperiendo oculos irrecuperabiliter perdidit, sicut vulgo dicitur:

Exemplum de opilione et mangone

Opilio quidam in sompnis mille oves habuit. Quas mango quidam cupiens emere, ut carius venderet, sicut sompnianti visum fuerat pro unaquaque ove duos solidos dare volebat. Sed qui vendebat, cum duobus solidis denarium pro unaquaque poscebat. Illis contendentibus de pretio hoc modo sompnus evanuit. Sed venditor dum esse sompnium comperit, nondum apertis oculis clamare coepit: Pro unaquaque mihi viginti denarios tribue, et quotquot sunt, tecum abduces!

De morte

Hunc vero in modum transeuntia mundi gaudia sectantes et diversis utretineant inhiantes de improvise veniens dies, id est finis vitae, intercipitet quaeque cupita velint nolint adimit.

Item filius: Mortis nexus aliquo modo fugere poterimus? Pater: Minime, quia illius incurabilis est morsus, nec medicis artibus eius avaras fugiemus manus.

Filius: Quomodo ergo ne nimis laedat sustinebimus? Pater: Fac sicut dicit versificator quidam:

Quod vitare nequis constanti sustine mente!
Sic quae dura fuit mors tibi mitis erit.

Exemplum de philosopho per cimiterium transeunte

Dictum est de quodam philosopho quod per antiquum transiens cimiterium laminam vidit marmoream cuiusdam mortui cineribus superpositam; sed in ea versus inscripti verba sepulti praetereuntibus loquentis exprimebant hoc modo:

Verba mortui cuiusdam

Tu prope qui transis nec dicis: aveto! resiste,
Auribus et cordis haec mea dicta tene:
Sum quod eris; quod es, ipse fui, derisor amarae
Mortis, dum licuit pace iuvante frui.
Sed veniente nece postquam sum raptus amicis
Atque meis famulis, orba parente domus.
Me contexit humo deploravitque iacentem
Inque meos cineres ultima dona dedit.
Inde mei vultus corrosit terra nitorem,
Quaeque fuit formae gloria magna iacet.
Meque fuisse virum nequeas agnoscere, si iam
Ad visum fuero forte reiectus humo.
Ergo Deum pro me cum pura mente precare,
Ut mihi perpetua pace frui tribuat.
Et quicumque rogant pro me, comportet in unum,
Ut mecum maneant in regione poli.

Relectis iterum et iterum versibus istis, saecularibus postpositis, factus est heremita philosophus.

Exemplum de aurea Alexandri sepultura

Item dictum est de Alexandro quod sepultura eius foret aurea et in pervio omnibus atrio posita. Ad quam plurimi convenerunt philosophi, de quibus unus ait:

Alexander ex auro fecit thesaurum: nunc e converso aurum de eo facit thesaurum.

Alius: Heri totus non sufficiebat ei mundus: hodie quatuor solae sufficiunt ei ulnae.

Alius: Heri populo imperavit: hodie populus imperat illi.

Alius: Heri multos potuit a morte liberare: hodie nec eius iacula valuit devitare.

Alius: Heri ducebat exercitus: hodie ab illis ducitur sepulturae.

Alius: Heri terram premebat: hodie eadem premitur ipse.

Alius: Heri gentes eum timebant: hodie vilem eum deputant.

Alius: Heri amicos habuit et inimicos: hodie habet omnes aequales.

Sed de triginta duobus philosophis circumstantibus quid quisque de potentissimo rege dixerit, memoriae longum est reducere.

Exemplum de heremita suam corrigente animam

Item heremita philophus hoc modo versibus suam correxerat animam: Anima mea, scias et cognoscas, dum potentia est in manu tua, quid opereris, antequam de tuo movearis loco ad domum, in qua manet iustitia et ad portam loci iudicii, ubi leges in rotulo quicquid tua manus egerit in hoc saeculo. Et angeli de caelo a dexteris et a sinistris discooperient et renuntiabunt consilium tuum et quicquid a te fuerit excogitatum. Et ante Deum veniet tuum iudicium et una lance quicquid boni et alia quicquid mali egeris, sed uno et eodem declarabitur examine. Et omnes tui fratres et amici non invenient tuam redemptionem, et ob hoc te deserent et omnino dimittent. Hodie itaque redemptionem accipe, id est: bonum fac assidue! Et antequam veniat dies summonitionis, ad Deum revertere et non dicas: cras revertar et non morabor, quia sic crastinam te impedit concupiscentia vel forsitan retinebit dies extrema. Itaque dierum saeculi reminiscere et generationum annorum antiquorum, qui omnes transierunt, et inde accipe sensum. Ubi sunt reges, ubi principes, ubi divites qui thesauros congregaverunt et inde superbi fuerunt? Modo sunt sicut qui non fuerunt, modo sunt finiti sicut qui non vixerunt, modo sunt sicut flos qui de arbore cecidit, quo ulterius non redit. Non timeas, anima mea, non timeas nimis! De saeculi adversitatibus non oriatur timor tuus! Time tui diem iudicii, paveas tuorum multitudinem peccatorum! Memento tui creatoris, qui tuus iudex est et testis.

De aliis heremitarum dictis

Heremita quidam quaesivit a quodam magistro: Quid faciam in hoc saeculo, quod me praecedat in alio? Respondit magister: Fac quod est bonum in genere tuo.

Alius heremita per vicos clamabat: Ne tradatis oblivioni durabilia pro finem habituris.

Alius vociferabatur: Diligite animas vestras quantum et corpora, et proficietis.

Alius: Nolite oblivisci eius qui non obliviscetur vestri, et servite gubernatori.

De timore Dei

Alius: Timete Deum, quia timor Domini clavis est ad omne bonum et ad percipiendam gloriam conductum. De quo Salomon in Ecclesiaste ait: Finem

loquendi omnes pariter audiamus: Deum time et mandata eius observa; hoc est enim omnis homo. Et cuncta quae fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum sit.

Epilogus

Ob hoc igitur immensam Dei omnipotentis clementiam supplices exoramus, quatinus bonis nostris operibus praecedentibus post districti diem iudicii dextris filii sui collocati aeterna requie cum suis fidelibus mereamur perfrui in aula caelesti, praestante domino nostro Jhesu Christo, cui est honor et gloria cum Patre et Spiritu Sancto per infinita saeculorum saecula.

AMEN.

35. САКСОН ГРАММАТИК (1150 — ок. 1206) SAXO GRAMMATICUS

Датский историк и поэт. Саксон был помощником архиепископа Абсалона (с 1182 по 1201 гг.), по предложению которого он начал писать историю датских христианских королей начиная с XI века. Но позже Абсалон поручил ему написать историю более раннего времени, что вылилось в большой труд «Деяния датчан, или История Дании» (*Gesta Danorum sive Historia Daniae*). Больше ничего о Саксоне не известно. Хроника 1265 года называет его «клириком удивительного и изящного красноречия» (*mirae et urbanae eloquentiae clericus*). Его называли также «выдающимся грамматиком» (*egregius grammaticus*). Прозвище же *Grammaticus*, вероятно, более позднего происхождения, едва ли ранее начала XVI века. Источниками работ Саксона были датские предания и легенды, а также и исторические документы: списки датских королей и хроники, — последние сделали его тексты достаточно достоверными. Девять первых книг *Gesta Danorum* содержат предания о королях и героях полумифического времени, приблизительно до середины X века, в том числе предание об Амлете (Гамлете) и Фенге и др. В этой ранней истории Саксон использовал мифы о национальных божествах, по преданию ставших датскими королями, также введены в датскую историю чужестранные герои (готские, английские, германские). Часто повествование Саксона прерывается переводами поэм, которыми он пользовался как достоверными источниками. В последних книгах своего труда (X—XVI) Саксон следует историческим документам, и чем ближе он приближается к своему времени, тем полнее и надежнее

делается его повествование. В хрестоматии приводится легенда об Амлете, послужившая сюжетной основой шекспировской трагедии.

История Дании
Historia Daniae
Liber III—IV

3.6.1

[1] Eodem tempore Horwendillus et Fengo, quorum pater Gerwendillus Iutorum praefectus exstiterat, eidem a Rorico in Iutiae praesidium surrogantur. [2] At Horwendillus, triennio tyrannide gesta, per summam rerum gloriam piraticae incubuerat, cum rex Norvagiae Colerus operum eius ac famae magnitudinem aemulatus decorum sibi fore existimavit, si tam late patentem piratae fulgorem superior armis obscurare quivisset. [3] Cuius classem varia fretum navigatione scrutatus offendit. [4] Insula erat medio sita pelago, quam piratae collatis utrimquese cus navigiis obtinebant. [5] Invitabat duces iucunda litorum species, hortabatur exterior locorum amoenitas interiora nemorum verna perspicere lustratisque saltibus secretam silvarum indaginem pererrare. [6] Ubi forte Colerus Horwendillumque invicem sine arbitris obvios incessus reddidit.

3.6.2

[1] Tunc Horwendillus prior regem percontari nisus, quo pugnae genere decernere libeat, praestantissimum affirmans, quod paucissimorum viribus ederetur. [2] Duellum siquidem ad capessendam fortitudinis palmam omni certaminis genere efficacius fore, quod propria virtute subnixum alienae manus opem excluderet. [3] Tam fortem iuvenis sententiam admirans Colerus: “Cum mihi,” inquit, “pugnae delectum permiseris, maxime utendum iudico, quae tumultuationis expers duorum operam capit. [4] Sane et audacior et victoriae promptior aestimatur. [5] In hoc communis nobis sententia est, hoc ultro iudicio convenimus. [6] At quoniam exitus in dubio manet, invicem humanitati deferendum est, nec adeo ingeniis indulgendum, ut extrema neglegantur officia. [7] Odium in animis est; adsit tamen pietas, quae rigori demum opportuna succedat. [8] Nam etsi mentium nos discrimina separant, naturae tamen iura conciliant. [9] Horum quippe consortio iungimur, quantuscumque animos livor dissociet. [10] Haec itaque pietatis nobis condicio sit, ut victum victor inferiis prosequatur. [11] His enim suprema humanitatis officia inesse constat, quae nemo pius abhorruit. [12] Utraque acies id munus, rigore deposito, concorditer

exsequatur. [13] Facessat post fatum livor, simultasque funere sopiatur. [14] Absit nobis tantae crudelitatis specimen, ut, quamquam vivis odium intercesserit, alter alterius cineres persequamur. [15] Gloriosum victori erit, si victi funus magnifice duxerit. [16] Nam qui defuncto hosti iusta persolverit, superstitis sibi favorem asciscit, vivumque beneficio vincit, quisquis extincto studium humanitatis impenderit. [17] Est et alia non minus luctuosa calamitas, quae vivis interdum, damnata corporum parte, contingit. [18] Huic non segnius quam ultimae sorti succurrendum existimo. [19] Saepe enim incolumi spiritu membrorum clades pugnantibus incidit; quae sors omni fato tristior duci solet, quod mors omnium memoriam tollat, vivens vero proprii corporis stragem negligere nequeat. [20] Hoc quoque malum ope excipiendum est. [21] Conveniat igitur alterius ab altero laesionem denis auri talentis sarciri. [22] Nam si pium est alienis calamitatibus compati, quanto magis propriis misereri? [23] Nemo naturae non consulit; quam qui negligit, sui parricida est.”

3.6.3

[1] In haec data acceptaque fide pugnam ineunt. [2] Neque enim iis aut mutui occursum novitas aut vernantis loci iucunditas, quo minus inter se ferro concurrerent, respectui fuit. [3] Horwendillus appetendi hostis quam muniendi corporis nimio animi calore avidior redditus, neglecta clipei cura, ambas ferro manus iniecerat. Nec audaciae eventus defuit. [4] Collerum siquidem scuto crebris ictibus absumpto spoliatum, desecto tandem pede exanimem occidere coegit. [5] Quem, ne pacto deesset, regio funere elatum magnifici operis tumulo ingentique exsequiarum apparatu prosecutus est. [6] Deinde sororem eius, Selam nomine, piraticis exercitum rebus ac bellici peritam muneris, persecutus occidit.

3.6.4

[1] Triennium fortissimis militiae operibus emensus, opima spolia delectamque praedam Rorico destinat, quo sibi propiorem amicitiae eius gradum conscisceret. [2] Cuius familiaritate fultus filiae eius Geruthae connubium impetravit, ex qua filium Amlethum sustulit.

3.6.5

[1] Tanta felicitatis invidia accensus Fengo fratrem insidiis circumvenire constituit. [2] Adeo ne a necessariis quidem secura est virtus. [3] At ubi datus parricidio locus, cruenta manu funestam mentis libidinem satiavit. [4] Trucidati quoque fratris uxore potitus incestum parricidio adiecit. [5] Quisquis enim uni se

flagitio dederit, in aliud mox proclivior ruit; ita alterum alterius incitamentum est. [6] Idem atrocitatem facti tanta calliditatis audacia texit, ut sceleris excusationem benevolentiae simulatione componeret parricidiumque pietatis nomine coloraret. [7] Gerutham siquidem, quamquam tantae mansuetudinis esset, ut neminem vel tenui laesione commoverit, incitatissimum tamen mariti odium expertam, salvandaeque eius gratia fratrem a se interfectum dicebat, quod mitissimam et sine felle feminam gravissimum viri supercilium perpeti indignum videretur. [8] Nec irrita propositi persuasio fuit. [9] Neque enim apud principes fides mendacio deest, ubi scurris interdum gratia redditur, obrectatoribus honos. [10] Nec dubitavit Fengo parricidales manus flagitiosis inferre complexibus, geminae impietatis noxam pari scelere persecutus.

3.6.6

[1] Quod videns Amlethus, ne prudentius agendo patruo suspectus redderetur, stoliditatis simulationem amplexus extremum mentis vitium finxit eoque calliditatis genere non solum ingenium texit, verum etiam salutem defendit. [2] Quotidie maternum larem pleno sordium torpore complexus abiectum humi corpus obsceni squaloris illuvie respergebat. [3] Turpatus oris color illitaque tabo facies ridiculae stoliditatis dementia figurabant. [4] Quicquid voce edebat, deliramentis consentaneum erat; quicquid opere exhibuit, profundam redolebat inertiam. [5] Quid multa? Non virum aliquem, sed delirantis fortunae ridendum diceres monstrum. [6] Interdum foco assidens favillasque manibus verrens ligneos uncus creare eosdemque igni durare solitus erat; quorum extrema contrariis quibusdam hamis, quo nexuum tenaciores exsisterent, informabat. [7] Rogatus, quid ageret, acuta se referebat in ultionem patris spicula praeparare. [8] Nec parvo responsum ludibrio fuit, quod ab omnibus ridiculi operis vanitas contemneretur, quamquam ea res proposito eius postmodum opitulata fuerit.

3.6.7

[1] Quae sollertia apud altioris ingenii spectatores primam ei calliditatis suspicionem iniecit. [2] Ipsa namque exiguae artis industria arcanum opificis ingenium figurabat, nec credi poterat obtusi cordis esse, qui tam exculto manus artificio calluisset. [3] Denique exactissima cura praeustorum stipitum congeriem asservare solebat. [4] Fuere ergo, qui eum vegetioris ingenii asserentes sapientiam simplicitatis praetextu occulere profundumque animi studium stoliditatis commento obscurare putarent, nec aptius astum deprehendi posse, quam si illi inter latebras usquam excellentis formae femina applicaretur, quae animum eius

ad amoris illecebras provocaret. [5] Natura siquidem tam praeceptum in Venerem esse ingenium, ut arte dissimulari non possit; vehementiorem quoque hunc motum fore quam ut astu interpellari queat, ideoque, si in inertiam fingeret, futurum, ut, occasione suscepta, voluptatis illico viribus obtemperaret. [6] Procurantur igitur, qui iuvenem in longinquas nemorum partes equo perductum eo tentamenti genere aggrederentur.

3.6.8

[1] Inter quos forte quidam Amlethi collacteus aderat, a cuius animo nondum sociae educationis respectus exciderat. [2] Hic praeteriti convictus memoriam praesenti imperio anteponebat Amlethum inter deputatos comites instruendi potius quam insidiandi studio prosequabatur, quod eum ultima passurum non dubitaret, si vel modicum sensati animi indicium praeberet, maxime vero, si Venereis palam rebus uteretur. [3] Quod ipsi quoque Amletho obscurum non fuit. [4] Equum siquidem conscendere iussus ita se de industria collocavit, ut suum ipsius cervici dorsum obvertens adversa caudam fronte spectaret. [5] Quam frenis quoque complecti coepit, perinde atque ea parte ruentis equi impetum moderaturus. [6] Qua astutiae meditatione patrum commentum elusit, insidias expugnavit. [7] Ridiculum satis spectaculum fuit, cum idem habenae expertus, regente caudam sessore, procurreret.

3.6.9

[1] Procedens Amlethus, cum obvium inter arbusta lupum habuisset, comitibus tenerioris aetatis equum occurrere dicentibus, perpaucos huiusmodi in Fengonis grege militare subiunxit, ut modesto, ita faceto imprecationis genere patrum divitias insecutus. [2] Qui cum illum prudenti responso usum astruerent, ipse quoque se de industria locutum asseverabat, ne aliqua ex parte mendacio indulgere videretur. [3] Falsitatis enim alienus haberi cupiens, ita astutiam veriloquio permiscebat, ut nec dictis veritas deesset, nec acuminis modus verorum indicio proderetur.

3.6.10

[1] Idem litus praeteriens, cum comites, invento periclitatae navis gubernaculo, cultum a se eximiae granditatis repertum dixissent: “Eo”, inquit, “praegrandem pernam secari convenit,” profecto mare significans, cuius immensitati gubernaculi magnitudo congrueret. [2] Arenarum quoque praeteritis clavis, sabulum perinde ac farra aspicere iussus, eadem albicantis maris procellis permolita esse respondit. [3] Laudato a comitibus responso, idem a se prudenter editum asseverabat. [4]

Ab iisdem, quo maiorem exercendae libidinis audaciam sumeret, de industria relictus, immissam a patruo feminam, perinde ac fortuito oblatam, obscuro loco obviam recepit constuprassetque, ni collacteus eius tacito consilii genere insidiarum indicium detulisset. [5] Considerans enim, quonam aptius modo occultum monitoris officium exsequi periculosamque iuvenis lasciviam praecurrere posset, repertam humi paleam oestri praetervolantis caudae submittendam curavit. [6] Egit deinde ipsum in ea potissimum loca, quibus Amlethum inesse cognovit, eoque facto maximum incauto beneficium attulit. [7] Nec callidius transmissum indicium quam cognitum fuit. [8] Siquidem Amlethus, viso oestro simulque stramine, quod caudae insitum gestabat, curiosius pernotato, tacitum cavendae fraudis monitum intellexit. [9] Igitur insidiarum suspicione conterritus, quo tutius voto potiretur, exceptam amplexibus feminam ad palustre procul invium protrahit. [10] Quam etiam peracto concubitu, ne rem cuiquam proderet, impensius obtestatus est. [11] Pari igitur studio petitum ac promissum est silentium: maximam enim Amletho puellae familiaritatem vetus educationis societas conciliabat, quod uterque eosdem infantiae procuratores habuerit.

3.6.11

[1] Domum itaque reductus, cunctis, an Veneri indulsisset, per ludibrium interrogantibus, puellam a se constupratam fatetur. [2] Interrogatus rursum, quo rem loco egerit quove pulvino usus fuerit, ungulae iumentum cristaeque galli, laquearibus quoque tecti innixum se dixit. [3] Horum enim omnium particulas vitandi mendacii gratia, cum tentandus proficisceretur, contraxerat. [4] Quae vox multo circumstantium risu excepta est, quamquam nihil rerum veritati per iocum detraxerit. [5] Puella quoque ea de re interrogata nihil eum tale gessisse perhibuit. [6] Fides negationi habita est eo quidem pronius, quo minus satellites facti conscios fuisse constabat. [7] Tum is, qui praestandi indicii gratia oestrum signaverat, ut salutem Amlethi vaframenti sui beneficio constitisse monstraret, nuper se eius unice studiosum exstitisse dicebat. [8] Nec inepta iuvenis responsio fuit: ne enim indicis meritum neglegere putaretur, quiddam straminis gerulum subitis allapsum pennis, quodque paleam posteriore corporis parte defixam gestaret, sibi conspectum retulit. [9] Quod dictum ut ceteros cachinno concussit, ita Amlethi fautorem prudentia delectavit.

3.6.12

[1] Superatis omnibus arcanamque iuvenilis industriae seram patefacere nequeuntibus, quidam amicorum Fengonis praesumptione quam sollertia

abundantior fore negabat, ut inextricabile calliditatis ingenium usitato insidiarum genere proderetur. [2] Maiorem quippe eius pervicaciam esse quam ut levibus experimentis attingi debeat. [3] Quamobrem multiplici illius astutiae simplicem tentationis modum afferri non oportere. [4] Subtiliorem itaque rationis viam altiore animi sensu a se repertam dicebat, executioni non incongruam et propositae rei indagationi efficacissimam. [5] Fengone siquidem per ingentis negotii simulationem de industria absentiam praestante, solum cum matre Amlethum cubiculo claudi oportere, procurato antea viro, qui ambobus insciis in obscura aedis parte consisteret, quid illis colloquii foret, attentius excepturus. [6] Futurum enim, ut, si quid filius saperet, apud maternas aures eloqui non dubitaret nec se genetricis fidei credere pertimeret. [7] Idem se explorationis ministrum cupidius offerebat, ne potius auctor consilii quam exsecutor videretur. [8] Delectatus sententia Fengo, facta longinquae profectionis simulatione, discedit.

3.6.13

[1] Is vero, qui consilium dederat, conclave, quo cum matre Amlethus recludebatur, tacite petivit submissusque stramento delituit. [2] Nec insidiarum Amletho remedium defuit: veritus enim, ne clandestinis cuiuspiam auribus exciperetur, primum ad ineptae consuetudinis ritum decurrens obstrepentis galli more occentum edidit, brachiisque pro alarum plausu concussis, consensu stramento, corpus crebris saltibus librare coepit, si quid illic clausum delitesceret, experturus. [3] At ubi subiectam pedibus molem persensit, ferro locum rimatus suppositum confodit egestumque latebra trucidavit. [4] Cuius corpus in partes conscissum aquis ferventibus coxit devorandumque porcis per os cloacae patens effudit atque ita miseris artubus caenum putre constravit.

3.6.14

[1] Taliter elusis insidiis, conclave repetit. [2] Cumque mater magno eiulatu questa praesentis filii socordiam deflere coepisset: “Quid,” inquit, “mulierum turpissima, gravissimi criminis dissimulationem falso lamenti genere expetis, quae scorti more lasciviens nefariam ac detestabilem tori condicionem secuta viri tui interfectorem pleno incesti sinu amplecteris et ei, qui prolis tui parentem extinxerit, obscenissimis blandimentorum illecebris adularis? [3] Ita nempe equae coniugum suorum victoribus maritantur; brutorum natura haec est, ut in diversa passim coniugia rapiantur; hoc tibi exemplo prioris mariti memoriam exolevisse constat. [4] Ego vero non ab re stolidi speciem gero, cum haud dubitem, quin is, qui fratrem oppresserit, in affines quoque pari crudelitate debacchaturus sit. [5]

Unde stoliditatis quam industriae habitum amplecti praestat et incolumitatis praesidium ab extrema deliramentorum specie mutuari. [6] In animo tamen paternae ultionis studium perseverat, sed rerum occasiones aucupor, temporum opportunitates opperior. [7] Non idem omnibus locus competit. [8] Contra obscurum immitemque animum altioribus ingenii modis uti convenit. [9] Tibi vero supervacuum sit meam lamentari desipientiam, quae tuam iustius ignominiam deplorare debueras. [10] Itaque non alienae, sed propriae mentis vitium defleas necesse est. [11] Cetera silere memineris.” [12] Tali convicio laceratam matrem ad excolendum virtutis habitum revocavit praeteritosque ignes praesentibus iuvenis praefere docuit.

3.6.15

[1] Reversus Fengo insidiosae explorationis auctorem nusquam repertum diutinae inquisitionis studio prosequatur, nemine se eum uspiam conspexisse dicente. [2] Amlethus quoque, an ullum ipsius vestigium deprehenderit, per iocum rogatus, in cloacam illum ivisse retulit perque eius ima collapsum ac nimia caeni mole obrutum a subeuntibus passim porcis esse consumptum. [3] Quod dictum, tametsi veri confessionem exprimeret, quia specie stolidum videbatur, auditoribus iudicio fuit.

3.6.16

[1] Cumque Fengo privignum indubitatae fraudis suspectum tollere vellet, sed id, tum ob avi eius Rorici, tum ob coniugis offensam exsequi non auderet, Britanniae regis officio necandum duxit, innocentiae simulationem alieno ministerio quaesiturus. [2] Ita dum occultare saevitiam cupit, amicum inquinare quam sibi infamiam consciscere maluit. [3] Discedens Amlethus matri tacite iubet, textilibus aulam nodis instruat suasque post annum inferias falso peragat, eoque tempore reditum pollicetur. [4] Proficiscuntur cum eo bini Fengonis satellites, litteras ligno insculptas (nam id celebre quondam genus chartarum erat) secum gestantes, quibus Britannorum regi transmissi sibi iuvenis occisio mandabatur. [5] Quorum Amlethus quietem capientium loculos perscrutatus litteras deprehendit. [6] Quarum perlectis mandatis, quicquid chartis illitum erat, curavit abradi, novisque figurarum apicibus substitutis, damnationem suam in comites suos, mutato mandati tenore, convertit. [7] Nec mortis sibi sententiam ademisisset in alios periculum transtulisse contentus, preces huiusmodi falso Fengonis titulo subnotatas adiecit, ut Britanniae rex prudentissimo ad se iuveni misso filiam in matrimonium erogaret.

3.6.17

[1] At ubi in Britanniam ventum, adeunt legati regem litterasque, quas alienae cladis instrumentum putabant, propriae mortis indices obtulerunt. [2] Quo dissimulato, rex hospitali illos humanitate prosequitur. [3] Tunc Amlethus omnem regiarum dapum apparatus perinde ac vulgare edulium aspernatus, summam epularum abundantiam miro abstinentiae genere aversatus est nec minus potioni quam dapibus pepercit. [4] Admirationi omnibus erat, quod alienigenae gentis iuvenis accuratissimas regiae mensae delicias et instructissimas luxu epulas tamquam agreste aliquod obsonium fastidiret. [5] Soluta convivio rex, cum amicos ad quietem dimitteret, per quendam cubiculo immissum nocturna hospitem colloquia clandestino explorationis genere cognoscenda curavit.

3.6.18

[1] Interrogatus igitur a sociis Amlethus, quid ita hesternis epulis perinde ac venenis abstinuisset, panem cruoris contagio respersum, potioni ferri saporem inesse, carneas dapes humani cadaveris oliditate perfusas ac veluti quadam funebris nidoris affinitate corruptas dicebat. [2] Addidit quoque regem servilibus oculis esse, reginam tria ancillaris ritus officia prae se tulisse, non tam cenam quam eius auctores plenis opprobrii conviciis insecutus. [3] Cui mox socii pristinum mentis vitium exprobrantes variis petulantiae ludibriis insultare coeperunt, quod probanda culparet, causaretur idonea, quod insignem regem excultamque moribus feminam parum honesto sermone lacesseret laudemque meritos extremi dedecoris opprobrio respersisset.

3.6.19

[1] Quibus rex ex satellite cognitis talium auctorem supra mortalem habitum aut sapere aut desipere testatus est, tam paucis verbis perfectissimam industriae altitudinem complectendo. [2] Accersitum deinde villicum, unde panem asciverit, percontatur. [3] Qui cum eum domestici pistoris opera confectum assereret, sciscitatur item, ubi materiae eius seges crevisset, et an ullum illic humanae stragis indicium exstaret. [4] Qui respondit haud procul abesse campum vetustis interfectorum ossibus obsitum et adhuc manifesta antiquae stragis vestigia prae se ferentem, quem a se perinde ac ceteris feraciorem opimae ubertatis spe verna fruge consitum dicebat. [5] Itaque se nescire, an panis hoc tabo vitiosi quicquam saporis contraxerit. [6] Quo audito, rex Amlethum vera dixisse coniectans, unde lardum quoque allatum fuisset, cognoscere curae habuit. [7] Ille sues suos per incuriam custodia elapsos putri latronis cadavere pastos asseverabat, ideoque forte eorum

carnibus corruptioni affinem incessisse saporem. [8] Cum rex in hoc quoque veracem Amlethi sententiam comperisset, quonam liquore potionem miscuisset, inquit. [9] Ut favis et aqua temperatam cognovit, demonstratum sibi scaturiginis locum in altum fodere aggressus, complures gladios rubigine adesos reperit, ex quorum odore lymphas vitium traxisse existimatum est. [10] Alii ideo potionem notatam referunt, quod in eius haustu apes abdomine mortui alitas deprehenderit, vitiumque referri gustu, quod olim favis inditum exstitisset.

3.6.20

[1] A quo rex culpato saporis causas competenter editas videns, cum ab eodem exprobratam sibi oculorum ignominiam ad generis foeditatem pertinere cognosceret, clam conventa matre, quis sibi pater exstitisset, inquit. [2] Qua neminem se praeter regem passam dicente, rem quaestione ex ea cognoscendam minatus, quod servo ortus esset, accepit, notatae originis ambiguitatem extorto confessionis indicio perscrutatus. [3] Igitur ut condicionis suae rubore confusus, ita iuvenis prudentia delectatus, eundem, cur reginam servilium morum exprobratione maculasset, interrogat. [4] Sed dum coniugis comitatem nocturno hospitis sermone lacescitam doluit, eandem ancilla matre creatam didicit. [5] Siquidem ille tria se circa eam servilis ritus vitia denotasse dicebat: unum, quod ancillae more pallio caput obduxerit, alterum, quod vestem ad gressum succinxerit, tertium, quod ciborum reliquias dentium angustis inhaerentes stipite eruerit erutasque commanducaverit. [6] Matrem quoque eius in servitutem captivitate redactam memorabat, ne potius servili more quam genere esse videretur.

3.6.21

[1] Cuius industriam rex perinde ac divinum aliquod ingenium veneratus filiam ei in matrimonium dedit, affirmationem quoque eius tamquam caeleste quoddam testimonium amplexatus est. [2] Ceterum comites ipsius, ut amici mandatis satisfaceret, proxima die suspendio consumpsit. [3] Quod beneficium Amlethus tamquam iniuriam simulata animi molestia persecutus, aurum a rege compositionis nomine recepit, quod postmodum igni liquatum clam cavatis baculis infundendum curavit.

3.6.22

[1] Apud quem annum emensus, impetrata profectionis licentia, patriam repetit, nihil secum ex omni regiarum opum apparatu praeter gerulos auri bacillos deportans. [2] Ut Iutiam attigit, praesentem cultum pristino permutavit, moribus,

quibus ad honestatem usus fuerat, in ridiculae consuetudinis speciem de industria conversis. [3] Cumque triclinium, in quo suae ducebantur exsequiae, squalore obsitus intrasset, maximum omnibus stuporem iniecit, quod obitum eius falso fama vulgaverat. [4] Ad ultimum horror in risum concessit, exprobrantibus sibi mutuo per ludibrium convivis, vivum affore, quem ipsi perinde ac defunctum inferiis prosequerentur. [5] Idem super comitibus interrogatus, ostensis quos gestabat baculis: “Hic,” inquit, “et unus et alius est.” [6] Quod utrum verius an iocosius protulerit, nescias. [7] Siquidem ea vox, quamquam a plerisque vana existimata fuerit, a veri tamen habitu non descivit, quae peremptorum loco pensionis eorum pretium demonstrabat.

3.6.23

[1] Pincernis deinde, quo maiorem convivis hilaritatem afferret, coniunctus, curiosiore propinandi officio fungebatur. [2] Et ne gressum laxior vestis offenderet, latus gladio cinxit, quem plerumque de industria destringens supremo digitos acumine vulnerabat. [3] Quamobrem a circumstantibus curatum, ut gladius cum vagina ferreo clavo traiceretur. [4] Idem quo tutiorem insidiis aditum strueret, petitam poculis nobilitatem crebris potionibus oneravit adeoque cunctos mero obruit, ut, debilitatis temulentia pedibus, intra regiam quieti se traderent eundemque convivii et lecti locum haberent.

3.6.24

[1] Quos cum insidiis opportunos animadverteret, oblatam propositi facultatem existimans, praeparatos olim stipites sinu excipit ac deinde aedem, in qua procures passim, fuis humi corporibus, permixtam somno crapulam ructabantur, ingressus, compactam a matre cortinam, quae etiam interiores aulae parietes obducebat, rescissis tenaculis decidere coegit. [2] Quam stertentibus superiectam, adhibitis stipitum curvaminibus, adeo inextricabili nodorum artificio colligavit, ut nemo subiectorum, tametsi validius adniteretur, consurgendi effectum assequi posset. [3] Post haec tectis ignem inicit, qui crebrescentibus flammis late incendium spargens totos involvit penates, regiam consumpsit omnesque aut profundum carpentes somnum aut frustra assurgere conantes cremavit.

3.6.25

[1] Inde petito Fengonis cubiculo, qui prius a comitibus in tabernaculum perductus fuerat, gladium forte lectulo cohaerentem arripuit suumque eius loco defixit. [2] Excitato deinde patruo, procures eius igne perire retulit: adesse

Amlethum veterum uncorum suorum ope succinctum et iam debita paternae cladi supplicia exigere avidum. [3] Ad hanc vocem Fengo lectulo desiliens, dum proprio defectus gladio nequicquam alienum destringere conatur, opprimitur. [4] Fortem virum aeternoque nomine dignum, qui stultitiae commento prudenter instructus augustiorem mortali ingenio sapientiam admirabili ineptiarum simulatione suppressit nec solum propriae salutis obtentum ab astutia mutuatus ad paternae quoque ultionis copiam, eadem ductum praebente, pervenit. [5] Itaque et se sollerter tutatus et parentem strenue ultus, fortior an sapientior existimari debeat, incertum reliquit.

4.1.1

[1] Peracta vitrici strage, Amlethus facinus suum incerto popularium iudicio offerre veritus, latebris utendum existimavit, donec, quorsum inconditae plebis vulgus procurreret, didicisset. [2] Igitur vicinia, quae noctu incendium speculata fuerat, mane causam conspecti ignis nosse cupiens, collapsam in cineres regiam animadvertit ruinasque eius adhuc tepidas perscrutata nihil praeter informes combustorum corporum reliquias reperit. [3] Adeo autem vorax flamma omnia perederat, ut ne index quidem exstaret, ex quo tantae cladis causa accipi posset. [4] Corpus quoque Fengonis ferro confossum inter cruentas spectabatur exuvias. [5] Aliis indignatio patens, aliis maeror, quibusdam gaudium occultum incesserat. [6] Hi ducis lamentabantur interitum, hi sopitam parricidae tyrannidem gratulabantur. [7] Ita regiae necis eventus dividua spectatorum sententia excipiebatur.

4.1.2

[1] Ea vulgi tranquillitate Amlethus relinquendarum latebrarum fiduciam adeptus, accersitis, quibus artiolem patris memoriam inhaerere cognoverat, contionem petit, in qua orationem huiusmodi habuit: “Non vos moveat, procures, praesens calamitatis facies, si quos miserabilis Horwendilli exitus movet; non vos, inquam, moveat, quibus in regem fides, in parentem pietas servata est. Parricidae, non regis, intuemini funus. [2] Luctuosior siquidem illa facies erat, cum ipsi regem vestrum ab iniquissimo parricida, ne dicam fratre, flebiliter iugulatum vidistis. [3] Ipsi laceros Horwendilli artus, ipsi corpus crebris vulneribus absumptum plenis miserationis oculis aspexistis. [4] Quem ab atrocissimo carnifice spiritu spoliatum, ut patria libertate exueretur, quis dubitet? [5] Una manus ei fatum et vobis servitutem iniecit. [6] Quis igitur tam amens, ut Fengonis crudelitatem Horwendilliana praefereat pietati? [7] Mementote, qua vos Horwendillus

benevolentia foverit, iustitia coluerit, humanitate dilexerit. [8] Memineritis ademptum vobis mitissimum regem, iustissimum patrem, subrogatum tyrannum, suffectum parricidam, erepta iura, contaminata omnia, pollutam flagitiis patriam, impositum cervicibus iugum, ereptum libertatis arbitrium.

4.1.3

[1] At nunc his finis, cum suis auctorem criminibus obrutum, suorum poenas scelerum parricidam pependisse cernatis. [2] Quis mediocriter prudens spectator beneficium iniuriae loco duxerit? Quis mentis compos proprium in auctorem scelus recidisse condoleat? [3] Quis cruentissimi lictoris cladem defleat aut crudelissimi tyranni iustum lamentetur interitum? [4] Praesto est auctor rei, quam cernitis. [5] Ego quidem et parentem et patriam ultione prosecutum me fateor. [6] Opus, quod vestris pariter manibus debebatur, exercui. [7] Quod vos mecum communiter condecebat, solus implevi. [8] Adde quod neminem tam praeclari facinoris socium habui, nec cuiuspian mihi comes opera fuit. [9] Quamquam haud ignorem, vos huic manum daturus negotio, si petissem, a quibus fidem regi, benevolentiam principi servatam non dubito. [10] Sed sine vestro discrimine nefarios puniri placuit. [11] Neque enim alienos humeros oneri subiciendos putabam, cui sustentando proprios suffecturos credebam.

4.1.4

[1] Incineravi ego alios, solum Fengonis truncum vestris manibus concremandum reliqui, in quo saltem iustae ultionis cupidinem exsatiare possitis. [2] Concurrите alacres, exstruite rogum, exurite impium corpus, decoquite scelestos artus, spargite noxios cineres, disicite immites favillas; non urna, non tumulus nefandas ossium reliquias claudat. [3] Nullum parricidii vestigium maneat, nullus contaminatis artubus intra patriam locus exsistat, nulla contagium vicinia contrahat; non mare, non solum damnati cadaveris hospitio polluatur. [4] Cetera ego prae bui, id solum vobis pietatis officium relictum est. [5] His exsequiis prosequendus tyrannus, hac pompa parricidae funus ducendum. [6] Sed neque eius cineres, qui patriam libertate nudaverit, a patria tegi convenit.

4.1.5

[1] Praeterea quid meas revolvam aerumnas? calamitates recenseam? retexam miserias? quas ipsi me plenius nostis. [2] Ego a vitrico ad mortem quaesitus, a matre contemptus, ab amicis consputus annos flebiliter exegi, dies calamitose duxi, incertum vitae tempus periculis ac metu refertum habui. [3] Postremo

omnem aetatis partem maxima cum rerum adversitate miserabiliter emensus sum. [4] Saepe me tacitis intra vos questibus sensu vacuum gemebatis; deesse ultorem patri, parricidio vindicem. [5] Quae res occultum mihi vestrae caritatis indicium attulit, in quorum animis necdum regiae cladis memoriam exolevisse cernebam. [6] Cuius itaque tam asperum pectus, tam saxeus rigor, quem non passionum mearum compassio molliat, aerumnarum miseratio non flectat? [7] Miseremini alumni vestri, movemini infortuniis meis, qui ab Horwendilli nece immunes geritis manus. [8] Miseremini quoque afflictae genetricis meae, et reginae quondam vestrae extincto congaudete dedecori, quae viri sui fratrem interfectoremque complexa geminum ignominiae pondus femineo perpeti corpore cogeatur.

4.1.6

[1] Quamobrem ut ultionis studium occultarem, obscuravi ingenium, adumbratum, non verum inertiae habitum amplexatus sum; stoliditatis figmento usus sapientiae commentum texui, quod nunc an efficax fuerit, utrum finis sui complementum attigerit, vestro conspectui patet; vos tantae rei arbitros habere contentus sum. [2] Ipsi parricidales favillas pedibus proculcate, despiciamini cineres eius, qui iugulati fratris uxorem polluit, flagitio temeravit, dominum laesit, maiestatem prodicionis scelere lacessivit, acerbissimam vobis tyrannidem intulit, libertatem ademit, incesto parricidium cumulavit.

4.1.7

[1] Me tam iustae vindictae ministrum, tam piae ultionis aemulum, patricio suscipite spiritu, debito prosequimini cultu, benigno refovet contuitu. [2] Ego patriae probrum dilui, matris ignominiam extinxi, tyrannidem repuli, parricidam oppressi, insidiosam patruī manum mutuis insidiis elusi, cuius, si superesset, in dies scelera percrebrescerent. [3] Dolebam et patris et patriae iniuriam; illum extinxi, vobis atrociter et supra quam viros decuerat imperantem. [4] Recognoscite beneficium, veneramini ingenium meum, regnum, si merui, date; habetis tanti auctorem muneris, paternae potestatis heredem non degenerem, non parricidam, sed legitimum regni successorem et pium noxae parricidalis ultorem. [5] Debetis mihi recuperatum libertatis beneficium, exclusum afflictantis imperium, ademptum oppressoris iugum, excussum parricidae dominium, calcatum tyrannidis sceptrum. [6] Ego servitute vos exui, indui libertate, restitui culmen, gloriam reparavi, tyrannum sustuli, carnificem triumphavi. [7] Praemium penes vos est; ipsi meritum nostis, a vestra merces virtute requiritur.”

4.1.8

[1] Flexerat hac oratione adolescens omnium animos; quosdam ad miserationem, alios ad lacrimas usque perduxit. [2] At ubi quievit maeror, rex alacri cunctorum acclamatione censetur. [3] Plurimum quippe spei in eius industria ab universis reponebatur, qui tanti facinoris summam profundissimo astu texuerat, incredibili molitione concluderat. [4] Mirari illum complures videres tanto temporis tractu subtilissimum texisse consilium.

4.1.9

[1] His apud Daniam gestis, ternis navigiis impensius adornatis socerum visurus ac coniugem Britanniam repetit. [2] In clientelam quoque armis praestantem iuventutem asciverat exquisito decoris genere cultam, ut, sicut cuncta despicabili dudum habitu gesserat, ita nunc magnificis ad omnia paratibus uteretur et, quicquid olim paupertati tribuerat, ad luxuriae impensam converteret. [3] In scuto quoque, quod sibi parare iusserat, omnem operum suorum contextum ab ineuntis aetatis primordiis auspicatus exquisitis picturae notis adumbrandum curavit. [4] Quo gestamine perinde ac virtutum suarum teste usus claritatis incrementa contraxit.

4.1.10

[1] Istic depingi videres Horwendilli iugulum, Fengonis cum incestu parricidium, flagitiosum patrum, fratruum ridiculum, aduncas stipitem formas, suspicionem vitrici, dissimulationem privigni, procurata tentamentorum genera, adhibitam insidiis feminam, hiantem lupum, inventum gubernaculum, praeteritum sabulum, initum nemus, insitam oestro paleam, instructum indiciis adolescentem, elusis comitibus rem seorsum cum virgine habitam. [2] Cerneret itaque adumbrari regiam, adesse cum filio reginam, trucidari insidiatorem, trucidatum decoqui, cloacae coctum infundi, infusum suibus obici, caeno artus insterni, instratos beluis absumendos relinqui. [3] Videres etiam, ut Amlethus dormientium comitum secretum deprehenderit, ut oblitteratis apicibus alia figurarum elementa substituerit, ut dapem fastidierit potionemque contempserit, ut vultum regis arguerit, ut reginam sinistri moris notaverit. [4] Aspiceret quoque legatorum suspendium, adolescentis nuptias figurari, Daniam navigio repeti, inferias convivio celebrari, comitum loco baculos percontantibus ostendi, iuvenem pincernae partes exsequi, dstricto per industriam ferro digitos exulcerari, gladium clavo pertundi, convivales plausus augeri, increbrescere tripudia, aulaeam dormientibus inici, iniectam uncorum nexibus offirmari, pertinacius sopitos involvi, tectis torrem immitti,

cremari convivas, depastam incendio regiam labefactari, Fengonis cubiculum adiri, gladium eripi, inutilem erepti loco constitui, regem privigni manu proprii mucronis acumine trucidari. [5] Haec omnia excultissimo rerum artificio militari eius scuto opifex studiosus illeverat, res formis imitatus et facta figurarum adumbratione complexus. [6] Sed et comites ipsius, quo se nitidius gererent, oblitis tantum auro clipeis utebantur.

4.1.11

[1] Quos Britanniae rex benignissime exceptos regii apparatus impensis prosequitur. [2] Qui inter epulandum, an Fengo viveret integrisque fortunis esset, cupide percontatus, cognoscit e genero ferro periisse, de cuius frustra salute perquireret. [3] Cumque interfectorem eius crebris percontationibus investigaret, eundem cladis eius auctorem ac nuntium exstare didicit. [4] Quo audito, tacitum animi stuporem contraxit, quod ad se promissam quondam Fengonis ultionem pertinere cognosceret. [5] Ipse siquidem ac Fengo, ut alter alterius ultorem ageret, mutua quondam pactione decreverant. [6] Trahebat itaque regem hinc in filiam pietas, in generum amor, inde caritas in amicum et praeterea iurisiurandi firmitas, ipsa quoque mutuae obtestationis religio, quam violare nefarium erat. [7] Tandem cum affinitatis contemptu iuratoria praeponderavit fides, conversusque ad ultionem animus necessitudini religionem anteposuit. [8] Sed quoniam hospitalitatis sacra violare nefas credebatur, aliena manu ultionis partes exsequi praeoptavit, innocentiae speciem occulto facinore praetenturus.

4.1.12

[1] Igitur insidias officiis textit laedendique curam adumbratis benevolentiae studiis obscuravit. [2] Et quia coniunx eius nuper morbo consumpta fuerat, Amlethum reparandarum nuptiarum legationem suscipere iubet, admodum se singulari ipsius industria delectatum praefatus. [3] Regnare siquidem in Scotia feminam asserebat, cuius vehementer connubium affectaret. [4] Sciebat namque eam non modo pudicitia caelibem, sed etiam insolentia atrocem, proprios semper exosam procos amatoribus suis ultimum irrogasse supplicium, adeo ut ne unus quidem e multis exstaret, qui procationis eius poenae capite non luisset.

4.1.13

[1] Proficiscitur itaque Amlethus, quamquam periculosa legatio imperaretur, iniuncti muneris obsequium non detrectans, sed partim domesticis servis, partim regis vernaculis fretus. [2] Ingressusque Scottiam, cum haud procul reginae

penatibus abesset, recreandorum equorum gratia iunctum viae pratum accessit ibique loci specie delectatus quieti consuluit, iucundiore rivi strepitu somni cupidinem provocante, ordinatis, qui stationem eminus observarent. [3] Quo audito, regina denos iuvenes exterorum adventum apparatusque speculatuos emittit. [4] Quorum unus vegetioris ingenii, elusis vigilibus, pervacacius subiens clipeum Amlethi, quem capiti forte dormiturus affixerat, tanta lenitate submovit, ut ne superiacentis quidem quietem turbaret aut cuiuspiam ex tanto agmine somnum perrumperet, dominam non modo nuntio, sed etiam rerum indicio certiore redditurus. [5] Delegatas quoque ei litteras loculis, quibus asservabantur, pari calliditate subduxit.

4.1.14

[1] Quibus regina ad se perlatis, clipeum curiosius contemplata, ex affixis notulis totius argumenti summam elicit eumque affore intellexit, qui exactissimo prudentiae consilio fretus de patruo paternae cladis poenas acceperit. [2] Litteras quoque nuptiarum suarum petitionem continentes intuita, totos oblitteravit apices, quod senum admodum connubium abhorreret, iuvenum complexus appeteret. [3] Inscripit autem mandatum perinde atque a Britanniae rege sibi transmissum et eius titulo pariter ac nomine consignatum, quo se latoris peti coniugio simularet. [4] Quin etiam facta, quae ex eius scuto cognoverat, scripto complectenda curavit, ut et clipeum litterarum testem et litteras clipei interpretes existimares. [5] Deinde eos, quorum exploratione usa fuerat, scutum referre litterasque loco suo restituere iubet, eodem fallaciae genere Amlethum insecuta, quo eum in cavillandis comitibus usum acceperat.

4.1.15

[1] Interea Amlethus clipeum capiti fraude subductum expertus, oclclisis de industria oculis, quietem callidius simulat, quod vero sopore amiserat, ficto recuperaturus. [2] Alteram quippe fallendi vicem hoc pronius ab insidioso quaerendam putavit, quo solam prosperius egerit. [3] Nec eum opinio fefellit. [4] Speculatorem quippe, clandestino aditu scutum ac chartam pristino loco reponere cupientem, prosiliens corripit captumque vinclosum poena coercuit. [5] Deinde, excitatis comitibus, reginae penates accedit. [6] Cui ex soceri persona consalutatae scriptum eiusdem sigillo obsignatum porrexit. [7] Quod cum accepisset Herminthruda (reginae id nomen erat) perlegissetque, operam Amlethi industriamque verbis impensoribus prosecuta iustas Fengonem poenas pependisse dicebat, ipsum vero Amlethum rem humana aestimatione maiorem incomprehensae

profunditatis ingenio molitum, quod non solum paterni exitii maternique concubitus ultionem inscrutabili sensus altitudine commentus fuisset, verum etiam regnum eius, a quo crebras insidias expertus fuerat, conspicuis probitatis operibus occupasset.

4.1.16

[1] Quamobrem mirari se tam eruditi ingenii virum uno nuptiarum errore labefactari potuisse, qui, cum humanas paene res claritate transscendat, in ignobilem obscuramque copulam prolapsus videatur. [2] Quippe coniugem eius servis parentibus esse, quamquam eos fortuna regiis honoribus exornasset. [3] In expetendis siquidem coniugiis prudenti non formae fulgorem, sed generis metiendum. [4] Quapropter, si rite copulam appetat, prosapiam aestimet nec specie capiatur, quae cum illecebrarum irritamentum sit, multorum candorem inaniter fucata deteraserit. [5] Esse vero, quam sibi nobilitate parem asciscere possit. [6] Se siquidem nec rebus tenuem nec sanguine humilem eius amplexibus idoneam fore, utpote quam nec regiis opibus vincat nec avito splendore praecellat. [7] Quippe reginam se esse et, nisi refragaretur sexus, regem existimari posse; immo, quod verius est, quemcumque toro suo dignata fuerit, regem existere, regnumque se cum amplexibus dare. [8] Ita et nuptiis sceptrum et sceptro nuptias respondere. [9] Nec parvi beneficii esse eam proprios offerre amplexus, quae circa alios ferro repulsam exsequi consueverit. [10] Hortatur itaque, placendi studium in se transferat, in se votum nuptiale deflectat genusque formae praeferre discat. Haec dicens astrictis in eum complexibus ruit.

4.1.17

[1] Ille tam comi virginis eloquio delectatus in mutua prorumpit oscula, alternos complexuum nodos conserit sibique, quod virgini, placitum protestatur. [2] Fit deinde convivium, accersuntur amici, corrogantur primores, nuptiae peraguntur. [3] Quibus expletis, cum nupta Britanniam repetit, valida Scottorum manu propius subsequi iussa, cuius opera adversum varios insidiarum obiectus uteretur.

4.1.18

[1] Redeunti Britannici regis filia, quam in matrimonio habebat, occurrit. [2] Quae quamquam se superductae pelicis iniuria laesam quereretur, indignum tamen aiebat maritali gratiae pelicatus odium anteferri neque se adeo virum aversaturam, ut, quod ei fraudulentius intentari sciat, silentio occultare sustineat. [3] Habere enim se pignus coniugii filium, cuius saltem respectus coniugalem matri caritatem commendare debuerit. [4] “Ipse enim,” inquit, “matris suae pelicem oderit, ego

diligam; meos in te ignes nulla calamitas sopiet, nullus livor exstinguet, quin et in te sinistre excogitata detegam et, quas deprehenderim insidias, pandam. [5] Quamobrem cavendum tibi socerum putes, quod ipse legationis proventum carpseris omnemque eius fructum in temet, eluso mittentis voto, pervicaci usurpatione transtuleris.” [6] Qua voce se coniugali quam paternae caritati propiorem ostendit.

4.1.19

[1] Haec loquente ea, adest Britanniae rex generumque artius quam affectuosius amplexatus convivio excipit, liberalitatis specie fraudis propositum celaturus. [2] Amlethus, cognita fraude, metum dissimulanter habuit, ducentisque equitibus in comitatum receptis, subarmalem vestem indutus obsequitur invitanti maluitque regiae simulationi periculose parere quam turpiter repugnare. [3] Adeo honestatem in cunctis observandam putabat. [4] Quem comminus obequitantem rex sub ipsa bipatentium portarum testudine adortus iaculo transegisset, ni ferrum subarmalis togae durities repulisset. [5] Amlethus, levi recepto vulnere, eo loci se contulit, ubi Scotticam iuventutem exspectandi officio fungi iusserat, captivo novae coniugis speculatore ad regem remisso, qui se destinatas dominae litteras loculorum custodiae furtim exemisse testando crimen in Herminthrudam refunderet ipsumque accurato genere excusationis reatu prodicionis absolveret.

4.1.20

[1] Quem rex avidius fugientem insequi non moratus maiore copiarum parte privavit, ita ut Amlethus die postero salutem proelio defensurus, desperatis admodum resistendi viribus, ad augendam multitudinis speciem exanima sociorum corpora partim subiectis stipitibus fulta, partim propinquis lapidibus affixa, alia viventium more equis imposita, nullo armorum detracto, perinde ac proeliatura seriatim in aciem cuneumque digesserit. [2] Nec rarius mortuorum cornu erat quam viventium globus. [3] Stupenda siquidem illa facies erat, cum exstincti raperentur ad proelia, defuncti decernere cogerentur. [4] Quae res auctori otiosa non fuit, cum ipsae exstinctorum imagines, lacessentibus solis radiis, immensi agminis speciem darent. [5] Ita enim inania illa defunctorum simulacra pristinum militum numerum referebant, ut nihil ex eorum grege hesterna strage deminutum putares. [6] Quo aspectu territi Britanni pugnam praecurrere fuga, a mortuis superati, quos vivos oppresserant. [7] Quae victoria nescio callidior an felicio existimanda sit. [8] Rex dum segnius fugam intendit, ab imminentibus perimitur Danis. [9] Victor Amlethus, ingenti praeda acta convulsisque Britanniae spoliis, patriam cum coniugibus petit.

Часть IV

ЛИТЕРАТУРА

XII—XIII веков

ПОЭЗИЯ ВАГАНТОВ

Вагантская поэзия (поэзия «бродяг») возникла в среде бродячих клириков, переходивших из монастыря в монастырь, и школяров, менявших университет в поисках необходимых знаний. В этой среде латинская лирическая поэзия достигает в XII—XIII вв. расцвета. Социальное положение вагантов, близость к низовым слоям общества предопределили несомненное и сильное влияние народной поэзии на их творчество. Вагантская поэзия сосредоточилась на определенных темах, повторявшихся в бесчисленных вариантах. Это тема любви и весны; тема вина и разгульной жизни; обличительно-сатирическая тема, осуждающая римскую курию и ее прелатов. В то же время, как показывают сборники вагантской лирики, немалое место в них занимают религиозные и политические темы.

Как правило, эта поэзия анонимна. Однако среди вагантских поэтов выделились с большей или меньшей определенностью три фигуры: Гугон Примас Орлеанский, Архипоэта и Вальтер Шатильонский.

Известно, что Гугон Примас вел вагантский образ жизни. Его стихи отличаются обилием бытовых подробностей, подчеркивается низменность избранных тем, среди которых большое место занимают жалобы на бедность и тема «попрошайничества».

Архипоэта, очевидно, принадлежит к другому социальному слою, и стихи его обращены к архиепископу Рейнальду Дассенскому, канцлеру императора Фридриха Барбароссы, которого поэт сопровождал во время военного похода. В его стихах есть те же темы бедности и скитальчества, но они подаются не в мрачно-саркастическом тоне, преобладающем у Примаса, а с легкой иронией и блеском. Архипоэта (самое имя которого означает «верховный поэт») мастерски владел стихом. Некоторые его стихотворения, приводимые здесь, пользовались особой популярностью в свое время, например, «Исповедь» (*Confessio*).

Вальтер Шатильонский был известен не только как поэт-вагант, — он, видимо, никогда и не вел такого образа жизни, — но и как автор популярной эпической поэмы «Александреида», в которой он пересказывает историю Александра Македонского, изображая его идеальным рыцарем и воином. В его вагантских стихах намечаются две темы: любовно-пасторальная и сатирическая, в которой обличается сребролюбие князей церкви.

Близость тематики вагантов иногда затрудняет определение авторства. Так, иногда некоторые строфы Архипоэты приписываются Шатильонскому.

Среди многочисленных сборников вагантской поэзии наибольшую известность приобрел сборник *Carmina Burana* (рукопись, найденная в Бенедиктинском монастыре в Баварии (*Benedictbeuern*; *Burana* — латинизированная форма названия местности *Beuern*). Он включает несколько тематических разделов, приведенных в нашем издании и связанных с уже известными постоянными темами вагантов. Кроме того, в этом сборнике были стихотворения политического и религиозного характера и несколько литургических драм.

К вагантской лирике тематически примыкает и так называемая *Антиклерикальная поэзия*, тексты которой заимствованы из рукописей, датированных XV—XVI вв.

36. ГУГОН ПРИМАС ОРЛЕАНСКИЙ (ок. 1093 — ок. 1160) HUGO PRIMAS ORLEANENSIS

[Изгнание из больницы Капитула]

Dives eram et dilectus
Inter pares preelectus
Modo curvat me senectus
Et etate sum confectus.
Unde vilis et neglectus
A deiectis sum deiectus,
Quibus rauce sonat pectus,
Mensa gravis, pauper lectus,
Quis nec amor nec affectus,
10 Sed horrendus est aspectus.
Homo mendax atque vanus
Infidelis et profanus

Me deiecit capellanus
Veteranum veteranus
Et iniecit in me manus
Dignus dici Dacianus.
Prius quidem me dilexit
Fraudulenter et illexit.
Postquam meas res transvexit
20 Fraudem suam tunc detexit.
Primas sibi non prospexit
Neque dolos intellexit,
Donec domo pulsus exit
Satis erat bonus ante

Bursa mea sonum dante
 Et dicebat mihi sancte:
 "Frater, multum diligam te."
 Hoc deceptus blandimento,
 Ut emunctus sum argento.
 30 Cum dolore, cum tormento
 Sum deiectus in momento,
 Rori datus atque vento.
 Vento datus atque rori
 Vite prima turpiori
 Redonandus et errori;
 Pena dignus graviori
 Et ut Judas dignus mori,
 Qui me tradens traditori
 Dignitatem vestri chori
 40 Tam honesti, tam decori
 Permutabat viliori.
 Traditori dum me trado
 Qui de nocte non est spado,
 Me de libro vite rado
 Et dum sponte ruens cado,
 Est dolendum, quod evado.
 Inconsulte nimis egi,
 In hoc malum me inepi.
 Ipse mihi collum fregi,
 50 Qui vos linquens preelegi,
 Ut servirem ergo gregi,
 Vili malens veste tegi,
 Quam servire summo regi,
 Ubi lustra tot peregi.
 Aberravi, sed pro deo
 Indulgete mini reo!
 Incessanter enim fleo,
 Pro peccato gemens meo.
 Fleo gemens pro peccatis,
 60 Iuste tamen et non gratis;
 Et non possum flere satis,
 Vestre memor honestatis
 Et fraterne caritatis.
 O, quam dura sors Primatis,

Quam adversis feror fati!
 Segregatus a beatis,
 Sociatus segregatis,
 Vestris tantum fidens datis,
 Pondus fero paupertatis.
 70 Paupertatis fero pondus
 Meus ager, meus fundus,
 Domus mea totus mundus,
 Quem pererro vagabundus.
 Quondam felix et fecundus,
 Movens iocos et iocundus,
 Quondam primus, nunc secundus,
 Victum quero verecundus.
 Verecundus victum quero,
 Sum mendicus. Ubi vero
 80 Victum queram nisi clero,
 Enutritus in Piero,
 Eruditus sub Homero?
 Sed dum mane victum quero
 Et reverti cogor sero.
 Jam in brevi — nam despero —
 Onerosus vobis ero.
 Onerosus et quo ibo?
 Ad laicos non transibo.
 Parum edo, parum bibo,
 90 Venter meus sine gibbo
 Et contentus paucis cibo
 Plenus erit parvo libo
 Et, si fame deperibo,
 Culpam vobis hanc ascribo.
 Vultis modo causam scire,
 Causam litis, causa ire,
 Que coegit nos exire?
 Brevi possum expedire,
 Si non tedet vos audire.
 Responsio sociorum:
 100 Nos optamus hoc audire
 Plus quam sonum dulcis lyre,
 Primas:
 Quidam frater claudio pede

Est eadem pulsus ede
Violenter atque fede,
Ut captivus et pars prede
Alligatus loris rede
A Willemo Palamede
Vel per noctem Ganimede.
Frater membris dissolutus,
110 Qui deberet esse tutus,
Iam pes erat preacutus,
Nihil mali prelocutus,
Sed mandata non secutus
Calciatus et indutus,
Est in luto provolutus
Provolutus est in luto
Frater pede preacuto.
Quem clamantem dum adiuto
Et putabam satis tuto,
120 Fui comes provoluto
Et pollutus cum polluto
Provoluto comes fui
Et in luto pulsus rui
Dum pro bono penas lui,
Nullus meus, omnes sui.
Adiuvabant omnes eum
Chananei Chananeum
Farezei Farezeum
Et me nemo preter deum,
130 Dum adiuto fratrem meum
Nil merentem neque reum.
Solus ego motus flevi,
Fletu genas adinplevi
Ob magistri scelus sevi
Et dolorem iam grandevi.
Quis haberet lumen siccum,
Cernens opus tam iniquum,
Sacerdotem inpudicum,
Corruptorem meretricum,
140 Matronarum et altricum,

Sevientem in mendicum,
Claudum senem et antiquum,
Dum distractus per posticum
Appellaret replens vicum
Adiutorem et amicum.
Nec adiutor est repertus,
Nec sacerdos est misertus,
Ita solus est desertus,
Totus luto coopertus,
150 Nec, quo pedem ferret, certus
Accusabam turpem actum
Propter fratrem sic confractum
Claudum senem et contractum
Et dum dico "malefactum",
Accusatus dedi saltum.
Accusatus saltum dedi
Post hec intus non resedi,
Neque bibi, nec comedi,
Capellani iussu fedi,
160 Qui quod sacre datur edi,
Aut inperitit Palamedi,
Aut largitur Ganimedi,
Aut asportat cytharedi,
Ut adquirat bonus credi.
Modo, fratres, iudicate
Neque vestro pro Primate
Aberrantes declinate
A sincera veritate!
An sit dignus dignitate,
170 Vel privandus potestate
Senex carens castitate
Et sacerdos honestate,
Caritate, pietate,
Plenus omni fedetate,
Qui exclusa caritate
Nos in tanta vilitate,
Quorum fama patet late,
Sic tractavit Iudicate!

[В эти майские иды...]

- Idibus his Mai miser exemplo Menelai
Flebam nec moram, quis sustulerat mihi Floram.
Tempus erat florum, cum flos meus, optimus horum,
Liquit Flora thorum, fons fletus, causa dolorum.
Nam dum, Flora, fugis, remanet dolor iraque iugis,
Et dolor et cure, nisi veneris, haut abiture.
Cur non te promis, dulcis comes et bene comis,
Ut redeunte pari comites pellantur amari?
Terris atque fretis vago, expers luce quietis,
10 Per noctem somni capto captivior omni.
Omni captivo vel paupere vel fugitivo
Pauperior vivo. Madet et iugi gena rivo
Nec fiet sicca, manus hanc nisi tergat amica.
Si remeare velis, tunc liber, tunc ero felix,
Maior ero vates quam Cyrus sive Phraates,
Vincam primates et regum prosperitates.
Quod si forte lates, aliquos ingressa penates,
Exi, rumpe moram, mora sit brevis hic et ad horam!
Alter fortassis precio te transtulit assis,
20 Vilis et extremus neque noscens, unde dolemus.
Et solet absque mare turtur gemebunda volare,
Que semel orba pari nec amat neque curat amari,
Sic vago et revolo recubans miser in lare solo,
Qui mutare dolo latus assuetum mihi nolo
Turturis in morem cui dat natura pudorem,
Quod, simul uxorem tulerit more sevo priorem,
Non sit iocundum thalamum temptare secundum.
Sed tu mendosa rides me flente dolosa,
Sola nec accumbis levibus par facta columbis,
Quis calor in lumbis mutare facit thalamum bis.

37. ВАЛЬТЕР ШАТИЛЬОНСКИЙ (ок. 1135—1200)

GUALTERUS DE CASTELLIONE

[Против продажности Римской курии]

1. Utar contra vitia	carminibus rebelli,
Mel proponunt alii	fel supponunt melli,
Pectus subest ferreum	deaurate pelli,
Et leonis spoliū	induunt aselli.

2. Disputant cum animo
Mel ab ore profluit,
Non est totum melleum,
Facies est alia	facies rebellis,
mens est plena fellis;
quod est instar mellis,
pectoris quam pellis.
3. Vitium in opere.
Tegunt picem animi
Membra dolent singula
Et radici consonat	virtus est in ore,
niveo colore,
capitis dolore,
ramus in sapore.
4. Roma caput mundi est,
Quod pendet a capite
Trahit enim vitium
Et de fundo redolet	sed nil capit mundum,
totum est inmundum,
primum et secundum:
quod est iuxta fundum.
5. Roma capit singulos
Romanorum curia
Rome sunt venalia
Et solvit contraria	et res singulorum,
non est nisi forum.
iura senatorum,
copia nummorum.
6. Si te forte traxerit
Et si te deponere
Qui te restituere
Vide, quod ibi fideliter	Romam vocativus,
vult acussativus,
possit ablativus,
presens sit dativus.
7. In hoc consistorio,
Suam vel alterius,
Nisi de pecuniam,
Qui plus dat pecunue,	si quis causam regat
hoc imprimis legat
Roma totum negat,
melius allegat.
8. Romani capitulum
Ut petentes audiant
Si das, tibi dabitur,
Qua mensura seminas,	habent in decretis,
manibus repletis.
petunt, quando petis,
hac eadem metis.
9. Munus et petitio
Opereris munere,
Tullium ne timeas,
Munus eloquentia	currunt passu pari,
si vis operari;
si velit causari,
pollet singulari.
10. Nummis in hac curia
Crux placet, rotunditas
Et cum ita placeat,
Ubi nummus loquitur,	non est qui non vacet;
placet, totum placet:
et Romanis placet,
et lex omnis tacet.

11. Si quo grandi munere
Frustra quis obiciat
Vel Sanctorum canones:
Transeunt has paleas,	bene pascas manum,
vel Iustinianum
quia tanquam vanum
ut bursa det granum.
12. Romam avaritie
Parcit danti munera,
“Nummus” est pro “Numine”
Et est minus celebris	vetet manus parca,
parco non est parca,
et pro Marco marca,
ara quam sit arca.
13. Cum ad papam veneris,
Non est locus pauperi,
Et si munus prestitum
Respondet “hic tibi sic”,	habe pro constanti:
soli favet danti,
non sit aliquanti,
non est mihi tanti.
14. Papa, si rem tangimus,
Quicquid habent alii,
Vel si nomen gallicum
Paga paga de le marc,	nomen habet a re,
solus vult papare,
vis apocopare,
si vis impetrare.
15. Sic papa, sic ianitor,
Cardinalis etiam
Et “si quid uni dederis
Totum “ius tunc falsum” est,	sic bullator querit,
grex hanc viam terit,
alteri deerit”,
tota causa perit.
16. Das iustis, das aliis,
Et cum satis dederis,
O, vos burse turgide,
Rome datur potio	addis dona datis:
querent ultra satis;
Romam veniatis,
bursis constipatis.
17. Praedantur marsupium
Magna, maior, maxima
Quid irem per singula?
omnes bursam strangulant,	singuli paulatim,
preda fit gradatim.
colligam summatim:
et expirat statim.
18. Bursa tamen Tityi
Fugit res, ut redeat,
Et hoc pacto loculum
Ut cum fiat vacuus	iecur imitatur;
perit, ut nascatur,
Roma depredatur,
magis repleatur.
19. Redeunt a curia
Ima tenet Iupiter,
Et accedit dignitas
Tanquam gemma stercore	capite cornuto,
summa regit Pluto,
animali bruto,
et pictura luto.

[Жалобы поэта]

1. Sepe de miseria
Conqueror in carmine
Laici non sapient
Et nil mihi tribuunt	mee paupertatis
viris litteratis
ea que sunt vatis,
quod est notum satis.
2. Poeta pauperior
Nihil prorsus habeo
Unde sepe lacrimor,
Nec me meo vitio	omnibus poetis
nisi quod videtis.
quando vos ridetis,
pauperem putetis.
3. Fodere non valeo;
Ortus ex militibus
Quia me nunc terruit
Malui Virgilium	quia sum scolaris,
prelior ignaris,
labor militaris,
quam te sequi, Paris.
4. Mendicare pudor est,
Fures multa possident,
Quid ergo miser faciam,
Qui nec fur nec mendicus	mendicare nolo,
sed non absque dolo.
qui nec agros colo,
neutrum esse volo.
5. Nullus ita parcus est,
Emat cappam, pallium,
Sed non statim dissipat,
Nec ducit ad quodlibet	qui non ad natale
pelles, vel quid tale.
nec custodit male,
festum, sed annale.
6. Parcus pelles perticat,(?)
Et indutas rarius
A lesurā, maculis,
Fumi, vini pulveris	et involvit pannis,
multis servat annis
notis et a damnis
et ignis et amnis.
7. Vidi quosdam divites
De festivis vestibus
Cum haberent pallia
Que Ulixes rediens	nuper convenire
gestu superbire,
vetustatis mire
posset reperire.
8. Color sepe palliis
Color, cum pro viridi
Vel quod est inertius
Vel cum a tinctoribus	et forma mutatur.
rubrum comparatur,
foris regiratur,
color coloratur.
9. Forma, cum in varias
Vestimenta divitum
In nova fert animus
Vetera, vel potius	formas sint mutata,
vice variata.
dicere mutata
sint inveterata.

10. Vidi quosdam divites Formas in multiplices Contra frigus hiemis Veris ad introitum	fame satis clare vestes variare, pallium cappare, cappam palliare.
11. Cum hoc tritum sepius Et respectum sepius Noluit abicere Sed parentem tunica	sepius refecit, sepius defecit, statim, nec abiecit, iuppam sibi fecit.
12. Sic in modum Gorgonis Immo minis artifex Masculavit feminam, Et vincens Tiresiam	formam transformavit, hermaphroditavit, marem feminavit sexum tertiavit.
13. Parum sibi fuerat E converso deinceps Recappatum pallium Si non tandem faceret	pallium cappare, cappam palliare, in iuppam mutare, iuppam caligare.
14. Hoc Gualterus subprior Ne mantellos veteres Renovari prohibens Hoc decretum vacat iam	iubet in decretis, vos refarinetis, calce vel in cretis. sicut vos videtis.
15. Excommunicamus hos Et capparum veterum Et omnes huiusmodi Omnes anathema sint,	et recappatores repalliatores reciprocatores donec mutant mores.

[Пастораль]

1. Sole regente lora Poli per altiora, Quedam satis decora Virguncula Sub ulmo patula Consederat, nam dederat Arbor umbracula.	Dum noto singula, Cesariem et faciem, Pectus et oscula.
2. Quam solam ut attendi Sub arbore, descendi Et Veneris ostendi Mox iacula,	3. “Quid, inquam, absque pari Placet hic spaciari, Dyones apta lari Puellula? Nos nulla vincula, Si pateris, a Veneris Disiungent copula.”

4. Virgo decenter satis
Subintulit illatis:
“Hec, precor, obmittatis
Ridicula,
Sum adhuc parvula,
Non nubilus nec habilis
Ad hec opuscula.

5. Hora meridiana
Transit, vide Tytana.
Mater est inhumana.
Iam pabula
Spernit ovicula.
Regrediar, ne feriar
Materna virgula.”

6. “Signa, puella, poli
Considerare noli.
Restant immensa soli
Curricula,

[Стих о светопреставлении]

1. Versa est in luctum
Cythara Gualtheri,
Non quia se ductum
Extra gregem cleri
Vel eiectum doleat
Aut abiecti lugeat
Vilitatem morbi,
Sed quia considerat,
Quod finis accelerat
Improvisus orbi.
Refl. *Libet intueri
Iudices ecclesie,
Quorum status hodie
Peior est quam heri.*

2. Umbra cum videmus
Valles operiri,
Proximo debemus
Noctem experiri;

Placebit morula,
Ni temere vis spernere
Mea munuscula.”

7. “Muneribus oblatis
Me flecti ne credatis,
Non frangam castitatis
Repagula.
Non hec me fistula
Decipiet nec exiet
A nobis fabula.”

8. Quam mire simulantem
Ovesque congregantem
Pressi nil reluctantem
Sub pennula,
†Flore et herbula

.....
Prebente cubicula.

Sed cum montes videris
Et colles cum ceteris
Rebus obscurari,
Nec fallis nec falleris,
Si mundo tunc asseris
Noctem dominari.

3. Per convalles nota
Laicos exleges,
Notos turpi nota
Principes et reges,
Quos pari iudicio
Luxus et ambitio
Quasi nox obscurat,
Quos celestis ulcio
Bisacuto gladio
Perdere maturat.

4. Restat, ut per montes
Figurate notes

Scripturarum fontes:
Christi sacerdotes
Colles dicti mystice,
Eo quod in vertice
Syon constituti
Mundo sunt pro speculo,
Si legis oraculo
Vellent non abuti.

5. Iubent nostri colles
Dari cunctis fenum
Et preferri molles
Sanctitati senum;
Fit hereditarium
Dei sanctuarium,
Et ad Christi dotes
Preponuntur hodie

Expertes scientie
Presulum nepotes.
*Refl. Si rem bene notes,
Succedunt in viciū
Et in beneficium
Terreni nepotes.*

6. Veniat in brevi,
Iesu bone deus,
Finis huius evi,
Annus iubilaeus!
Moriar, ne videam
Antichristi frameam,
Cuius precessores
Iam non sani dogmatis
Stant in monte crismatis
Censuum censores.

38. АРХИПОЭТА (XII в.) ARCHIPOETA

Исповедь Confessio

1. Estuans intrinsecus ira vehementi
In amaritudine loquar mee menti:
“Factus de materia levis elementi
Folio sum similis, de quo ludunt venti.”
2. Cum sit enim proprium viro sapienti
Supra petram ponere sedem fundamenti,
Stultus ego comparor fluvio labenti
“Sub eodem tramite numquam permanenti”.
3. Feror ego veluti sine nauta navis,
Ut per vias aeris vaga fertur avis.
Non me tenent vincula, non me tenet clavis;
Quero mei similes et adiungor pravis.
4. Mihi cordis gravitas res videtur gravis;
Locus est amabilis dulciorque favis.
Quicquid Venus imperat, labor est suavis,
Que numquam in cordibus habitat ignavis.

5. Via lata gradior more iuventutis;
Implico me vitiis immemor virtutis.
Voluptatis avidus magis quam salutis
Mortuus in anima curam gero cutis.
6. Presul discretissime, veniam te precor:
Morte bona morior, nece dulci necor:
Meum pectus sauciat puellarum decor,
Et quas tactu nequeo, saltem corde mechor.
7. Res est arduissima vincere naturam,
In aspectu virginis mentem esse puram.
Iuvenes non possumus legem sequi duram
Leviumque corporum non habere curam.
8. Quis in igne positus igne non uratur?
Quis Papie demorans castus habeatur,
Ubi Venus digito iuvenes venatur,
Oculis illaqueat, facie predatur?
9. Si ponas Hippolytum hodie Papie,
Non erit Hippolytus in sequenti die.
Veneris ad thalamos omnes currunt vie,
Non est in tot turribus turris Aricie.
10. Secundo redarguor etiam de ludo.
Sed cum ludus corpore me dimittit nudo,
Frigidus exterius mentis estu sudo,
Tunc versus et carmina meliora cudo.
11. Tertio capitulo memoro tabernam:
Illam nullo tempore spreui neque spernam,
Donec sanctos angelos venientes cernam
Cantantes pro mortuis "Requiem eternam".
12. Meum est propositum in taberna mori,
Ut sit vinum proximum morientis ori.
Tunc cantabunt letius angelorum chori:
"Sit Deus propitius huic potatori!"
13. Poculis accenditur animi lucerna,
Cor imbutum nectare volat ad superna.
Mihi sapit dulcius vinum de taberna,
Quam quod aqua miscuit presulis pincerna.

14. Ecce, mee proditor pravitatis fui,
De qua me redarguunt servientes tui.
Sed eorum nullus est accusator sui,
Quamvis velint ludere seculoque frui.
15. Iam nunc in presentia presulis beati
Secundum Dominici regulam mandati
Mittat in me lapidem neque parcat vati,
Cuius non est animus conscius peccati.
16. Sum locutus contra me quidquid de me novi,
Et virus evomui quod tam diu fovi.
Vita vetus displicet, mores placent novi:
Homo videt faciem, sed cor patet Iovi.
17. Iam virtutes diligo, vitiis irascor,
Renovatus animo spiritu renascor;
Quasi modo genitus lacte novo pascor,
Ne sit meum amplius vanitatis vas cor.
18. Electe colonie, parce penitenti,
Fac misericordiam veniam petenti
Et da penitentiam culpam confitenti!
Feram quidquid iusseris animo libenti.
19. Parcit enim subditis leo, rex ferarum,
Et est erga subditos immemor irarum.
Et vos idem facite, principes terrarum!
Quod caret dulcedine, nimis est amarum.

[Послание к Регинальду, архиепископу Кельнскому]

1. Archicancellarie, vir discrete mentis,
Cuius cor non agitur levitatis ventis
Aut morem transgreditur viri sapientis,
Non est in me forsitan id, quod de me sentis.
2. Audi preces, domine, veniam petentis,
Exaudi suspiria gemitusque flentis
Et opus inpositum ferre non valentis,
Quod probare potero multis argumentis.
3. Tuus in perpetuum servus et poeta
Ibo, si preceperis, etiam trans freta

Et, quodcumque iusseris, scribam mente leta,
Sed angusti temporis me coartat meta.

4. Vis, ut infra circulum parve septimane
Bella scribam fortia breviter et nane,
Qui vix in quinquennio scriberes, Lucane,
Vel tu, vatum maxime, Maro Mantuane.

5. Vir virorum optime, parce tuo vati,
Qui se totum subicit tue voluntati!
Precor, cum non audeam opus tantum pati,
Ut rigorem temperes ardui mandati.

6. Nosti, quod in homine non sit eius via.
Prophecie spiritus fugit ab Helya,
Helyseum deserit sepe propheta,
Nec me semper sequitur mea poetria.

7. Aliquando facio versus mille cito
Et tunc nulli cedere versuum perito.
Sed post tempus modicum cerebro sopito
Versus a me fugiunt carminis oblito.

8. Que simul emittitur, nescit vox reverti,
Scripta sua corrigunt etiam diserti.
Versus volunt corrigi denuoque verti,
Ne risum segnicies pariat inerti.

9. Loca vitant publica quidam poetarum
Et secretas eligunt sedes latebrarum
Student, instant, vigilant nec laborant parum
Et vix tandem reddere possunt opus clarum.

10. Ieiunant et abstinent poetarum chori,
Vitant rixas publicas et tumultus fori
Et, ut opus faciant, quod non possit mori,
Moriuntur studio subditi labori.

11. Unicuique proprium dat natura munus,
Ego nunquam potui scribere ieiunus,
Me ieiunum vincere posset puer unus.
Sitim et ieiunium odi quasi funus.

12. Unicuique proprium dat natura donum.
Ego versus faciens bibo vinum bonum

Et quod habent purius dolia cauponum,
Tale vinum generat copiam sermonum.

13. Tales versus facio, quale vinum bibo,
Nichil possum facere nisi sumpto cibo,
Nichil valent penitus, que ieiunus scribo,
Nasonem post calices carmine preibo,

14. Michi nunquam spiritus prophecie (poetrie) datur,
Nisi prius fuerit venter bene satur.
Dum in arce cerebri Bachus dominatur,
In me Phebus irruit et miranda fatur.

15. Scribere non valeo pauper et mendicus
Que gessit in Lacio Cesar Fridericus,
Qualiter subactus est Tuscus inimicus,
Prefer te, qui Cesaris integer amicus.

16. Poeta, pauperior omnibus poetis,
Nichil prorsus habeo, nisi quod videtis,
Unde sepe lugeo, quando vos ridetis,
Nec me meo vicio pauperem putetis;

17. Fodere non debeo, quia sum scholaris,
Ortus ex militibus preliandi gnaris;
Sed quia me terruit labor militaris,
Malui Virgilium sequi quam te, Paris.

18. Mendicare pudor est, mendicare nolo.
Fures multa possident, sed non absque dolo.
Quod ergo iam faciam, qui nec agros colo,
Nec mendicus fieri nec fur esse volo?

19. Sepe de miseria mee paupertatis
Conqueror in carmine viris litteratis,
Laici non capiunt ea, que sunt vatis,
Et nichil me tribuunt, quod est notum satis.

20. A viris Teutonicis multa solent dari,
Digni sunt pre ceteris laude singulari.
Presules Italie presules avari,
Pocius ydolatre debent nominari,
Vix quadrantem tribuunt pauperi scolari.
Quis per dona talia poterit ditari?

21. Doleo, cum video leccatores multos
Penitus inutiles penitusque stultos,
Nulla prorsus animi ratione fultos
Sericis et variis indumentis cultos.

22. Vellem soli milites eis ista darent,
Et de nobis presules nostri cogitarent,
Non leonum spoliis asinos ornarent,
Sed dum querunt gloriam, pietate carent,

23. Eia nunc pontifices pietatis mire,
Cum poeta soleat foris esurire,
Mimi solent cameras vestras introire,
Qui nil sciunt facere preter insanire.

24. Pereat ypocrisis omnium parcorum,
Scimus, quod avarus est cultor ydolorum,
Commendetur largitas presulum largorum,
Electus Colonie primus est eorum.

25. In regni negociis potens et peritus
A regni negotio nomen est sortitus,
Precepti dominici memor, non oblitus
Tribuit hilariter, non velut invitus.

26. Inde fit, ut aliquid petere presumam:
Nudus ego, metuens frigus atque brumam,
Qui vellus non habeo nec in lecto plumam,
Tam libenter michi det, quam libenter sumam.

27. Archicancellarie, spes es mea solus,
In te non est macula, non est in te dolus,
Longa tibi tempora det fatalis colus,
Cuius illustrabitur claritate polus,

28. Nummos, quos tu dederas, bene dispensavi,
Pauperem presbiterum hac estate pavi,
Ut te deus protegat in labore gravi
Et coram te corruant inimici pravi.

29. Largum habens dominum nolo parcus esse,
Nolo sine socio mea frui messe,
Nobilis est animi pluribus prodesse,
Largo nunquam poterit animo deesse.

30. Secundum quod habeo, tribuo libenter,
Neque panem comedo solus et latenter,
Et non sum, qui curias intrem impudenter,
Sicut illi faciunt, quorum deus venter.

31. Archicancellarie, spes et vita mea,
In quo mens est Nestoris et vox Ulixea,
Christus tibi tribuat annos et trophea
Et nobis facundiam, ut scribamus ea.

[Лечение в Солерно]

Laudibus eternum nullus negat esse Salernum;
Illuc pro morbis totus circumfluit orbis,
Nec debet sperni, fateor, doctrina Salerni,
Quamvis exosa michi sit gens illa dolosa.
Quid sim passus ibi, nequit ex toto modo scribi,
Iam febre vexatus nimioque dolore gravatus
Hic infirmabar, quod vivere posse negabar,
Et michi dicebant medici, qui signa videbant:
“Ecce poeta, peris, non vives, sed morieris,”
Sed febrem tandem medicina fugavit eandem.
Nostri languoris testis tibi sit color oris,
In vultu pallor apparet adhuc, nisi fallor.
Dum sapiens fieri cupio medicusque videri,
Insipiens factus sum, mendicare coactus.
Nunc mendicorum socius sum, non aedicatorum,
Nudus et incultus cunctis appareo stultus.
Pro vili panno sum vilis parque trutanno.
Nec me nudavit ludus neque fur spoliavit,
Pro solo victu sic sum spoliatus amictu,
Pro victu vestes consumpsi, dii michi testes.

39. CARMINA BURANA (XII—XIII вв.)

О серьезном
Seria

I

1. O Fortuna,
Velut luna
Statu variabilis

Semper crescis
Aut decrescis,
Vita detestabilis.
Nunc obdurat
Et tunc curat

Ludo mentis aciem,
Egestatem
Potestatem
Dissolvit ut glaciem..

2. Sors immanis
Et inanis
Rota tu volubilis,
Status malus;
Vana salus
Semper dissolubilis,
Obumbratam
Et velatam
Mihi quoque niteris,
Nunc per ludum

VI

1. Iste mundus
Furibundus
Falsa prestat gaudia,
Que defluunt
Et decurrunt
Ceum campi lilia.

2. Res mundana
Vita vana
Vera tollit premia,
Nam inpellit
Et submergit
Animas in tartara.

3. Quod videmus
Vel tacemus
In presenti patria,
Dimittemus

XX

Initium Sancti Evangelii secundum Marcas argenti. In illo tempore dixit Papa Romanis: “Cum venerit filius hominis ad sedem Maiestatis nostre, primum dicite: Amice, ad quid venisti. At ille si perseveraverit pulsans, nil dans vobis, eiicite eum in tenebras exteriores.

Dorsum nudum
Fero tui sceleris,

3. Sors salutis
Et virtutis
Mihi nunc contraria
Est affectus
Et defectus
Semper in angaria;
Hac in hora
Sine mora
Cordis pulsum tangite
Quod per sortem
Sternit fortem
Mecum omnes plangite.

Vel perdemus
Quasi quercus folia.

4. Res carnalis
Lex mortalis
Valde transitoria,
Frangit, transit
Velut umbra,
Que non est corporea

5. Conteramus
Confringamus
Carnis desideria,
Ut cum iustis
Et electis
Celestia nos gaudia
Gratulari
Mereamur
Per eterna secula.

Factum est autem, ut quidam pauper clericus venerit ad curiam domini Pape, et exclamavit dicens: “Miseremini mei saltem vos, hostiarii Pape, quia manus paupertatis tetigit me. Ego vero egenus et pauper sum, ideo peto, ut subveniatis calamitati et miserie mee”. Illi autem audientes indignati sunt valde et dixerunt: “Amice, paupertas tua tecum sit in perditione, vade retro, Satanas, quia non sapis ea, que sapiunt nummi. Amen, amen dico tibi: non intrabis gaudium domini tui, donec dederis novissimum quadrantem. Pauper vero abiit et vendidit pallium et tunicam et universa, que habuit, et dedit cardinalibus et hostiariis et camerariis. At illi dixerunt: “Et hoc quid est inter tantos? Et eiecerunt eum ante fores, et egressus foras flevit amare et non habens consolationem. Postea venit ad curiam quidam clericus dives incrassatus, inpinguatus, dilatatus, qui propter seditionem fecerat homicidium. Hic primo dedit hostiario, secundo camerario, tertio cardinalibus. At illi arbitrati sunt inter eos, quod essent plus accepturi. Audiens autem dominus Papa cardinales et ministros plurima dona a clerico accepisse infirmatus est usque ad mortem. Dives vero misit sibi electuarium aureum et argenteum, et statim sanatus est. Tunc dominus Papa ad se vocavit cardinales et ministros et dixit eis: “Fratres, videte, ne aliquis vos seducat inanibus verbis”. Exemplum enim do vobis, ut quemadmodum ego capio, ita et vos capiat.

Стихи о монете

Versus de nummo

LXXIII a

- In terra nummus rex est hoc tempore summus
Nummum mirantur reges, procures venantur.
Nummo venalis favet ordo pontificalis.
Nummus magnorum iudex est conciliorum.
Nummus bella gerit, si vult, pacem sibi querit.
Nummus agit lites, quia vult deponere dites.
Omnia nummus emit venditque, dat et data demit.
Nummus mentitur, nummus verax reperitur.
Nummus periuros, miseros facit et perituros.
10 Nummus avarorum deus est et spes avidorum.
Nummus in errorem mulierum ducit amorem.
Nummus venales dominas facit imperiales.
Nummus raptos facit ipsos nobiliores.
Nummus habet plures quam celum sidera fures.
Nummus ubi placitat, cito cuncta pericula vitat.
Si nummus loquitur, pauper tacet, hoc bene scitur.

- Nummus, ut est certum, stultum facit esse disertum.
 In nummi mensa sunt splendida fercula densa.
 Nummus habet medicos, blandos acquirut amicos.
- 20 Nummus barbatus pisces comedit piperatos.
 Francorum vinum nummus bibit atque marinum.
 Nummus dulce putat, quod eum gens tota salutat.
 Nummus formosas vestes gerit et pretiosas,
 Nummus adoratur, quia virtutes operatur.
 Nummus egros sanat, confirmat et aspera planat,
 Vile facit carum, predulceque reddit amarum,
 Et facit audire surdos, claudosque salire.
 De nummo quedam maiora prioribus edam:
 Vidi cantantem nummum missam celebrantem.
- 30 Nummus cantabat, nummus responsa parabat,
 Vidi, quod flebat, dum sermonem faciebat,
 Et subridebat, populum quia decipiebat.
 Nullus honoratur sine nummo, nullus amatur.
 Quem gens infamat, nummus “probus est homo” clamat.
 Ecce patet cuique, quod nummus regnat ubique.
 Nullus ei carus, nisi qui fore nescit avarus.
 Sed quia confundi poterit cito gloria mundi,
 Ex hac esse scola non vult sapientia sola.

О любви Amatoria

LXXV

1. Omittamus studia,
 Dulce est desipere,
 Et carparamus dulcia
 Iuventutis tenere!
 Res est apta senectuti
 Seriis intendere,
Velox etas preterit
Studio detenta
Lascivire suggerit
Tenera iuventa.

2. Ver etatis labitur
 Hiems nostra properat,
 Vita damnum patitur,

Cura carnem macerat.
 Sanguis aret, hebet pectus,
 Minuuntur gaudia,
 Nos deterret iam senectus
 Morborum familia.
Velox etas preterit etc.

3. Imitemur superos!
 Digna est sententia,
 Et amoris teneros
 Iam venantur retia
 Voto nostro serviamus!
 Mos est iste numinum.
 Ad plateas descendamus

Et horeas virginum.
Velox etas etc.

4. Ibi, que fit facilis,
Est videndi copia,
Ibi fulget mobilis

LXXIX

1. Estivali sub fervore
Quando cuncta sunt in flore
Totus eram in ardore,
Sub olive me decore
Estu fessum et sudore
Detinebat mora.

2. Erat arbor hec in prato
Quovis flore picturato
Herba, fonte, situ grato,
Sed et umbra, flatu dato
Stilo non pinxisset Plato
Loca gratiora.

3. Subest fons vivacis vene,
Adest cantus philomene
Naiadumque cantilene
Paradisus hic est pene;
Non sunt loca, scio plene,
His iocundiora.

CIII

1a. Vis amoris
Intus, foris
Me furoris
Sui vexat stimulis.
O Venus aurea!
Immitis es dea;
Nam face flammea.

1b. Me peruris
Quidnam furis?
Cur me duris

Membrorum lascivia
Dum puelle se movendo
Gestibus lasciviunt
Asto videns, et videndo
Me michi subripiunt
Velox etas preterit etc.

4. Hic dum placet delectari
Delectatque iocundari
Et ab estu relevari,
Cerno forma singulari
Pastorellam sine pari
Colligentem mora.

5. In amorem vise cedo
Fecit Venus hoc, ut credo.
“Ades!” inquam, “non sum predo,
Nihil tollo, nihil ledo,
Me meaue tibi dedo,
Pulchrior, quam Flora!”

6. Que respondit verbo brevi:
“Ludos viri non assuevi.
Sunt parentes michi Suevi;
Mater longioris evi
Irascetur pro re levi.
Parce nunc in hora!”

Sauciasti iaculis?
Igne demolior;
Mors mihi melior,
Quam vita longior.

2. Incessanter ardeo
Nexu vinctus igneo
Toto nisu studeo,
Ut haustu Venereo
Eius bibam puteo,
Nec tamen prevaleo.

Me Corinna
Iove digna
Nexuit.
Suis frenis
Et habenis
Domuit,
Que me vinxit
Et constrinxit
Artius,
Laxet parum
Vim flammaram
Citius!

CVI

1. Veneris vincula
Vinctus sustineo.
Pereant iacula,
Quibus sic pereor!
Fixus sum aureo,
Figitur plumbeo
Florens virgumcula,
Unde scintillula
Salit, de stipula
Qua totus ardeo.

2. Flora, iam noveris,
Quod sim sollicitus!
Tui spes muneris
Mihi fit exitus.
Nam tibi deditus
Mihi sum perditus.
Mollis in asperis,
Cecus plus ceteris
Ad iubar sideris
Tui sum territus.

CVII

1a. Dira vi amoris teror
Et Venereo axe feror
Igni ferventi suffocatus
Deme, pia, cruciatus!

3a. Lesa tempora,
Tusa pectora
Usta dehiscunt
Quassa tremiscunt
Sub tua Venere.

3b. Ut quid urgeor?
Ut quid torqueor?
Subveni oranti,
Parce precanti,
Diu ploranti
Sub tuo carcere!

3. Venus amplectitur
Nigros et niveos,
Sepe traducitur
Preter idoneos.
Mores nunc aureos,
Nunc habet ferreos.
Amans dum fallitur,
Amor subvertitur;
Merito dicitur
Metamorphoseos.

4. Amor mutabilis
Marcidus areat!
Verax et habilis
Floreus maneat!
Amor sic palleat,
Voto dum studeat:
Plus est amabilis.
Ergo sit similis
Animi vigilis:
Hoc signum teneat!

1b. Ignis vivi tu scintilla,
Discurrens cordis ad vexilla
Igni incumbens non pauxillo
Conclusi mentis te sigillo.

1c. Meret cor, quod gaudebat
Die, quo te cognoscebat
Singularem et pudicam,
Te adoptabat in amicam,

1d. Profero pectoris singultus
Et mestitie tumultus,
Nam amoris tui vigor
Urget me, et illi ligor.

2a. Virginale lilium,
Tuum presta subsidium!
Missus in exilium
Querit a te consilium.

2b. Nescit, quid agat; moritur,
Amore tui vehitur,
Telo necatur Veneris,
Sibi ni subvenieris.

3a. Iure Veneris orbata,
Castitas redintegrata,
Vultu decenti perornata,
Veste Sophie decorata:

3b. Tibi soli psallo; noli
Despicere...
Per me, precor, velis coli,
Lucens ut stella polli.

CXIII

1. Transit nix et glacies
Spirante Favonio
Terre nitet facies
Ortu florum vario;
Et michi materies
Amor est, quem sentio,
Ad gaudia
Temporis nos ammonet
Lascivia.

2. Agnosco vestigia
Rursus flamme veteris;
Planctus et suspiria
Nove signa Veneris,
A quo monet tristia
Amantes pre ceteris.
Ad gaudia
Temporis nos ammonet
Lascivia.

3. Illa, pro qua gravior
Mens amorem patitur,
Iusto plus asperior,
Nec michi compatitur.
Amans, et non mentior,

Nec vivit, nec moritur.
Ad gaudia
Temporis nos ammonet
Lascivia,

4. Hic amor, hic odium;
Quid eligam, nescio.
Sic feror in dubium;
Sed, cum hanc respicio,
Me furatur inscium,
Et prorsus deficio.
Ad gaudia
Temporis nos aromonet
Lascivia.

5. Non est finis precibus,
Quamvis cantu finiam:
Superis faventibus
Adhuc illi serviam,
Unde letis plausibus
Optata percipiam!
Ad gaudia
Temporis nos ammonet
Lascivia.

CXV

1. Nobilis, mei
Tua facies
Nam medullitus
Amor improbus	miserere, precor!
ensis est, quo necor,
amat meum te cor: <i>Subveni!</i>
omnia superat. <i>Subveni!</i>
2. Come sperulas
Cordi sedulas
Hebet animus
Amor improbus	tue eliciunt
flammas adiciunt;
vires deficiunt: <i>Subveni!</i>
omnia superat. <i>Subveni!</i>
3. Odor roseus
Speciosior
Melle dulcior,
Amor improbus.	spirat a labiis;
pre cunctis filiis,
pulchrior liliis, <i>Subveni!</i>
omnia superat. <i>Subveni!</i>
4. Decor prevalet
Ad pretorium
Ecce pereor,
Amor improbus	candior etheris,
presentor Veneris.
si non subveneris! <i>Subveni!</i>
omnia superat. <i>Subveni!</i>

CXVII

1. Lingua mendax et dolosa,
Lingua procax, venenosa,
Lingua digna detruncari
Et in igne concremari,	Iuro quoque te, Cupido,
Arcum cuius reformido;
2. Que me dicit deceptorem
Et non fidum amatorem,
Quam amabam, dimisisse
Et ad alteram transisse!	6. Arcum iuro cum sagittis,
Quas frequenter in me mittis;
Sine fraude, sine dolo
Fedus hoc servare volo!
3. Sciat deus, sciant dei:
Non sum reus huius rei!
Sciant dei, sciat deus:
Huius rei non sum reus!	7. Volo fedus observare!
Et ad hec dicemus, quare
Inter choros puellarum
Nihil vidi tam preclarum.
4. Unde iuro Musas novem,
Quod et maius est, per Iovem,
Qui pro Dane sumpsit auri,
In Europa formam tauri;	8. Inter quas appares ita
Ut in auro margarita.
Humeri, pectus et venter
Sunt formata tam decenter;
5. Iuro Phebum, iuro Martem,
Qui amoris sciant artem;	9. Frons et gula, labra, mentum
Dant amoris alimentum;
Crines eius adamavi,
Quoniam fuere flavi.

10. Ergo dum nox erit dies,
Et dum labor erit quies,
Et dum aqua erit ignis,
Et dum silva sine lignis,

11. Et dum mare sine veils,
Et dum Parthus sine telis,
Cara michi semper eris:
Nisi fallar, non falleris!

CXIX

1. Dulce solum
Domus ioci,
Vos relinquam
Periturus	natalis patriae,
thalamus gratie,
aut cras, aut hodie,
amoris rabie.
2. Vale, tellus,
Quos benigno
Et me dulcis
Deplangite,	valet, socii,
favore colui,
consortem studii
qui vobis perii!
3. Igne novo
Mens, que prius
Nunc fatetur
"Ubi amor,	Veneris saucia
non novit talia,
vera proverbialia:
ibi miseria."
4. Quot sunt apes
Quot vestitur
Et quot natant
Tot abundant	in Hyble vallibus,
Dodona frondibus
pisces equoribus,
amor doloribus.

CXX

1. Rumor letalis
Me crebro vulnerat
Meisque malis
Dolores aggerat.
Me male multat
Vox tui criminis,
Que iam resultat
In mundi terminis.
Invida Fama
Tibi novercatur;
Cautius ama,
Ne comperiatur!
Quod agis, age tenebris
Procul a fame palpebris!

Letatur amor latebris
Cum dulcibus illecebris
Et murmure iocoso.

2. Nulla notavit
Te turpis fabula,
Dum nos ligavit
Amoris copula.
Sed frigescente
Nostro cupidine
Sordes repente
Funebris crimine.
Fama letata
Novis hymeneis
Irrevocata

Ruit in plateis.
Patet lupanar omnium
Pudoris, en, palatium,
Nam virgine lilium.
Marcet a tactu vilium
Commercio probroso.

3. Nunc plango florem
Etatis tenere,
nitidiorem
Veneris sidere,
Tunc columbinam

CXXXV

1. Cedit, hiems, tua durities;
Frigor abit, rigor et glacies
Brumalis et feritas, rabies,
Torpor et improba segnities,
Pallor et ira, dolor, macies.

2. Veris adest elegans acies
Clara nitet sine nube dies
Nocte micant Pliadum facies,
Grata datur modo temperies,
Temporis optima mollities,

CLIX

1. Vacillantis trutine
Libramine
Mens suspensa fluctuat
Et estuat
In tumultus anxios
Dum se vertit et bipertit
Motus in contrarius.

*O languo,
Causam languoris video,
Videns et prudens pereor!*

2. Me vacare studio
Vult ratio;
Sed dum amor alteram
Vult operam

Mentis dulcedinem
Nunc serpentinam
amaritudinem.
Verbo rogantes
Removes hostili,
Munera dantes
Foves in cubili.
Illos abire precipis,
A quibus nihil accipis,
Viros illustres decipis
Cum melle venenoso.

3. Libera mundi superficies,
Gramineae redolent species,
Induitur foliis abies,
Picta canit volucrum series,
Prata virent, iuvenum requies.

4. Nunc, Amor aureus, advenies,
Indomitos tibi subicies.
Tendo manus; michi quid facies?
Quam dederas, rogo, concilies,
Et dabitur saliens aries!

In diversa rapior,
Ratione cum Dione
Dimicante crucior.
O languo etc.

3. Sicut in arbore
Frons tremula, navicula
Levis in equore
Dum caret anchore
Subsidio contrario
Flatu concussa fluitat
Sic agitat, sic turbine sollicitat
Me dubium
Hinc amor inde ratio.
O languo etc.

4. Sub libra pondero
Quid melius
Et dubius
Mecum delibero,
Dum menti refero
Delicias venereas;
Que mea mihi Florula
Det oscula,
Qui risus, que labellula,
Que facies,
Frons, naris, que cesaries.
O langueo etc.

CXXVI

1. Huc usque, me miseram!
Rem bene celaveram
Et amavi callide.

2. Res mea tandem patuit,
Nam venter intumuit,
Partus instat gravide.

3. Hinc mater me verberat,
Hinc pater improperat,
Ambo tractant aspere.

4. Sola domi sedeo,
Egredi non audeo,
Nec inpalam ludere.

5. Cum foris egredior
A cunctis inspicio,
Quasi monstrum fuerim.

6. Cum vident hunc uterum,
Alter pulsat alterum,
Silent dum transierim.

7. Semper pulsant cubito,
Me adsignant digito,
Ac si mirum fecerim.

5. His invitat et irritat
Amor me blanditiis
Sed aliis
Ratio sollicitat
Et excitat me studiis.
O langueo etc.

6. Nam solari me scolari
Cogitat exilio.
Sed, ratio,
Procul abi! Vinceris
Sub Veneris imperio.
O langueo etc.

8. Nutibus me indicant,
Dignam rogo iudicant,
Quod semel peccaverim.

9. Quid percurram singula?
Ego sum in fabula
Et in ore omnium.

10. Ex eo vim patior,
Iam dolore morior,
Semper sum in lacrimis.

11. Hoc dolorem cumulat,
Quod amicus exulat
Propter illud paullulum.

12. Ob patris sevitiā
Recessit in Franciam
A finibus ultimis.

13. Sum in tristitia
De eius absentia
In doloris cumulo.

CXXXVI

1. Omnia sol temperat
Purus et subtilis,
Novo mundo reserat
Faciem Aprilis,
Ad amorem properat
Animus herilis,
Et iocundis imperat
Deus puerilis.

2. Rerum tanta novitas
In sollemni vere
Et veris auctoritas
Iubet nos gaudere.

CXLIII

1. Ecce gratum
Et optatum
Ver reducit gaudia:
Purpuratum
Floret pratum,
Sol serenat omnia.
Iam iam cedant tristia!
Estas redit
Nunc recedit
Hiemis sevitia.

2. Iam liquescit
Et decrescit
Grando, nix et cetera;
Bruma fugit
Et iam sugit

CXXXIX

1. Tempus transit horridum
Frigus hiemale,
Redit, quod est placidum,
Tempus estivale.
Quod cum Amor exigit
Sibi principale,

Vices prebet solitas,
Et in tuo vere
Fides est et probitas
Tuum retinere.

3. Ama me fideliter!
Fidem meam nota:
De corde totaliter
Et ex mente tota.
Sum presentialiter
Absens in remota.
Quisquis amat aliter,
Volvitur in rota.

Veris tellus ubera.
Illi mens est misera,
Qui nec vivit,
Nec lascivit
Sub estatis dextera!

3. Gloriantur
Et letantur
In melle dulcedinis,
Qui conantur
Ut utantur
Premio Cupidinis.
Sumus iussu Cypridis
Gloriantes
Et letantes
Pares esse Paridis!

Qui Amorem diligit,
Dicat ei vale!

2. Mutatis temporibus
Tellus parit flores,
Pro diversis floribus
Variat colores.

Variis coloribus
Prata dant odores,
Philomena cantibus
Suscitat amores.

3. Quisquis amat, gaudeat
Tempus se videre,
In quo sua debeat
Gaudia tenere!
Et cum Amor floreat,
Qui iubet gaudere,
Iam non sit, qui audeat
Inter nos lugere!

4. Unam quidem postulo
Tantum michi dari,
Cuius quidem osculo
Potest mors vitari.
Huic amori vinculo
Cupio ligari;

CLVII

1. Lucis orto sidere
Exit virgo propere
Facie vernali,
Oves iussa regere
Baculo pastorali.
2. Sol effundens radium
Dat calorem nimium.
Virgo speciosa
Solem vitat noxium
Sub arbore frondosa.
3. Dum procedo paullulum,
Lingue solvo vinculum:
“Salve, rege digna!
Audi, queso, servulum,
Esto michi benigna!”
4. “Cur salutas virginem,
Que non novit hominem,
Ex quo fuit nata?

Dulce est, hoc iaculo
Velle vulnerari!

5. Si post vulnus risero
Dulcis est lesura;
Si post risum flevero
Talis est natura;
Sed cum etas venerit
Senectutis dura,
Lugeat, quod fecero,
Pro pena futura.

6. Sed quod eam diligo,
Mira res videtur;
Onus est, quo alligor,
Et vix sustinetur.
Unum de me iudico,
Quod verum habetur:
Merior, quam eligo
Nisi michi, detur.

Sciat Deus neminem
Inveni per hec prata.”

5. Forte lupus aderat
Quem fames expulerat
Gutturis avari.
Ove rapta properat
Cupiens saturari.

6. Dum puella cerneret,
Quod sic ovem perderet,
Pleno clamat ore:
“Si quis ovem redderet,
Me gaudeat uxore!”

7. Mox ut vocem audio,
Denudato gladio
Lupus inmolatur,
Ovis ab exitio
Redempta reportatur.

CLXI

1. Ab estatis foribus
Nos Amor salutat
Humus picta floribus
Faciem commutat.
Flores amoriferi
Iam arident tempori
Perit absque Venere
Flos etatis tenere.

CLXIX

1. Hebet sidus leti visus
Cordis nubilo,
Tepet oris mei risus
Carens iubilo
Iure mereo,
Occultatur nam propinqua,
Cordis vigor floret in qua,
Totus hereo.

CLXXI

1. De pollicito
Mea mens elata
In proposito
Vivit, animata
Spei merito;
Tamen dubito
Ne spes alterata
Cedat subito..

2. “Uni faveo,
Uni, dico, stelle,
Cuius roseo
Basia cum melle
Stillant oleo.
In hac rideo,
In ipsius velle
Totus ardeo.”

2. Omnium principiuin
Dies est vernalis,
Vere mundus celebrat
Diem sui natalis.
Omnes huius temporis
Dies festi Veneris.
Regna Iovis omnia
Hec agant sollemnia.

2. In Amoris hec chorea
Cunctis prenitet,
Cuius lumen a Phebea
Luce renidet
Et pro speculo
Servit solo, illam colo,
Eam volo nutu solo
In hoc seculo.

3. Amor nimius
Incutit timorem,
Timor anxius
Suscitat ardorem
Vehementius;
Ita dubius
Sentio dolorem
Certo certius

4. “Totus Veneris
Uror in camino;
Donis Cereris,
Satiatus vino
Presto ceteris,
Et cum superis
Nectare divino
Fruor.”
Frueris!

1. Volo virum vivere viriliter,
Diligam, si diligar equaliter;
Sic amandum censeo, non aliter.
Hac in parte fortior quam Iuppiter
Nescio procari
Commercio vulgari;
Amaturus forsitan volo prius amari.
2. Muliebris animi superbiam
Gravi supercilio despiciam,
Nec maiorem terminum subiciam
Neque bubus aratrum preficiam.
Displicet hic usus
In miseros diffusus;
Malo plaudens ludere, quam plangere delusus,
3. Que cupit, ut placeat, huic placeam;
Ipsa prior faveat, ut faveam.
Non ludemus aliter hanc aleam,
Ne se granum reputet, me paleam.
Pari lege tori
Deserviam amori,
Ne prosternar impudens femineo pudori.
4. Liber ego liberum me iactito,
Casto pene similis Hippolito,
Nec me vincit mulier tam subito.
Que seducat, oculis ac digito
Dicat me placere
Et diligat sincere;
Nec michi protervitas placet in muliere,
5. Ecce michi displicet, quod cecini,
Et meo contrarius sum carmini,
Tue reus, domina, dulcedini,
Cuius elegantie non memini.
Quia sic erravi,
Sum dignus pena gravi;
Penitentem corripe, si placet, in conclavi!

CLXXIX

1. Tempus est iocundum, o virgines!
Modo congaudete, vos, iuvenes!
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore virginali totus ardeo,
Novus, novus amor est, quo pereo!*

2. Cantat philomena sic dulciter,
Et modulans auditur; intus caleo.
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

3. Flos est puellarum, quam diligo,
Et rosa rosarum, quam sepe video.
Intus caleo.

O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

4. Mea me confortat promissio,
Mea me deportat negatio.
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

5. Mea mecum ludit virginitas,
Mea me detrudit simplicitas.
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

6. Sile, philomena, pro tempore!
Surge, cantilena, de pectore!
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

7. Tempus brumale vir patiens,
Animo vernali lasciviens,
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

8. Veni, domicella, cum gaudio!
Veni, veni, pulchra! iam pereo!
O!O!

Totus floreo!

Refl. *Iam amore etc.*

CLXXXVI

I. Suscipe, flos, florem, quia flos designat amorem!

Illo de flore nimio sum captus amore;

Nunc florem, Flora dulcissima, semper odora!

Nam velut aurora fiet tua forma decora.

Florem, Flora, vide! quem dum videas, michi ride!

Flori fare bene! tua vox cantus philomene.

Oscula des flori! rubeo flos convenit ori.

II. Flos in pictura non est flos, immo figura:

Qui pingit florem, non pingit floris odorem.

CLXXIII

1. Denudata veritate
Succinctaque brevitate
Ratione varia
Dico, quod non copulari
Debent, immo separari
Que sunt adversaria.
2. Cum in scypho reponuntur
Vinum, aqua, coniunguntur.
Talis coniunctio
Non est bona, nec laudari
Debet, immo nuncupari
Melius confusio.
3. Vinum sentit aquam secum,
Dolens inquit: "quis te mecum
Ausus est coniungere?
Surge, exi, vade foras,
Nec eodem loco moras
Mecum debes facere."
4. "Vilis et inverecunda
Rimas queris, ut inmunda
Mundi loca subeas;
Super terram debes teri,
Et cum terra commisceri.
Ut in lutum transeas."
5. "Mensa per te non ornatur,
Nullus homo fabulatur
In tua presentia,
Sed qui prius est iocundus,
Ridens verboque facundus,
Non rumpit silentia."
6. "Cum quis de te forte potat
Si sit sanus, tunc egrotat
Conturbas precordia,
Tonat venter, surgit ventus

- Qui inclusus, non ademptus
Multa dat supplicia.
7. "Sed cum venter est inflatus,
Tunc diversus reddit flatus
Ex utroque gutture,
Et cum ita dispensatur
Venter, aer perturbatur
A corrupto munere."
 8. Aqua contra surgit ita:
"Turpis iacet tua vita
In magna miseria.
Qui sunt tui potatores,
Vitam perdunt atque mores
Tendentes ad vitia.
 9. "Tu scis linguas impedire,
Titubando solet ire
Tua sumens basia,
Verba recte non discernens
Centum putat esse cernens
Duo luminaria."
 10. "Et qui tuus est amator,
Homicida, fornicator,
Davus, Geta, Birria:
Ales tibi famulantur
Tales de te gloriantur
Tabernali curia."
 11. Propter tuam pravitatem
Nullam habes libertatem,
Domos tenes parvulas;
Sed ego magna sum in mundo,
Dissoluta me diffundo
Per terre particulas:
Potum dono sitienti,
Ad salutem me querenti
Valde necessaria."

CLXXV

1. In taberna quando sumus,
Non curamus, quid sit humus,
Sed ad ludum properamus,
Cui semper insudamus.
Quid agatur in taberna,
Ubi nummus est pincerna,
Hoc est opus ut queratur,
Si quid loquar, audiatur.
2. Quidam ludunt, quidam bibunt,
Quidam indiscrete vivunt.
Sed in ludo qui morantur,
Ex his quidam denudantur;
Quidam ibi vestiuntur,
Quidam saccis induuntur.
Ibi nullus timet mortem,
Sed pro Baccho mittunt sortem:
3. Primo pro nummata vini.
Ex hac bibunt libertini:
Semel bibunt pro captivis,
Post hec bibunt ter pro vivis,
Quater pro christianis cunctis,
Quinques pro fidelibus defunctis,
Sexties pro sororibus vanis,
Septies pro militibus silvanis,
4. Octies pro fratribus perversis,
Novies pro monachis dispersis,
Decies pro navigantibus,
Undecies pro discordantibus,

CLXXVIII

1. Bacche, benevenies
Gratus et optatus,
Per quem noster animus
Fit letificatus.
Refl. *Istud vinum, bonum vinum,
Vinum generosum
Reddit virum curialem
Probum, animosum...*

Duodecies pro penitentibus,
Tredecies pro iter agentibus
Tam pro papa quam pro rege
Bibunt omnes sine lege.

5. Bibit hera, bibit herus,
Bibit miles, bibit clerus,
Bibit ille, bibit illa,
Bibit servus cum ancilla,
Bibit velox, bibit piger,
Bibit albus, bibit niger,
Bibit constans, bibit vagus,
Bibit rudis, bibit magus,
6. Bibit pauper et egrotus,
Bibit exul et ignotus,
Bibit puer, bibit canus,
Bibit presul et decanus,
Bibit soror, bibit frater,
Bibit anus, bibit mater,
Bibit ista, bibit ille.
Bibunt centum, bibunt mille.
7. Parum centum sex nummate
Durant, ubi immoderate
Bibunt omnes sine meta,
Quamvis bibant mente leta.
Sic nos rodunt omnes gentes,
Et sic erimus egentes.
Qui nos rodunt, confundantur.
Et cum iustis non scribantur.

5. Bacchus forte superas
Pectora virorum
In amorem concitat
Animos eorum. **Refl.**
6. Bacchus sepe visitans
Mulierum genus
Facit eas subditas
Tibi, o tu Venus. **Refl.**

7. Bacchus venas penetrans
Calido liquore
Facit eas igneas
Veneris ardore. **Refl.**

8. Bacchus lenis leniens
Curas et dolores
Confert iocum, gaudia,
Risus et amores. **Refl.**

9. Bacchus mentem femine
Solet his lenire
Cogit eam citius
Viro consentire... **Refl.**

CLVXXIX

1. Potatores exquisiti,
Licet sitis sine siti,
Et bibatis expediti,
Et scyphorum inobliti,
Scyphi crebro repetiti
Non dormiant,
Et sermones inauditi
Prosiliant.

2. Qui potare non potestis,
Ite procul ab his festis,
Non est locus hic modestis,
Inter letos mos agrestis
Modestie,
Et est sue certus testis
Ignavie.

3. Si quis latitat hic forte,
Qui non curat vinum forte,
Ostendantur illi porte,
Exeant ab hac cohorte:
Plus est nobis gravis morte,
Si maneat,
Si recedat a consorte,
Tunc pereat.

11. Bacchus, numen faciens
Hominem iocundum,
Reddit eum pariter
Doctum et facundum. **Refl**

12. Bacche, deus inclite,
Omnes hic astantes
Leti sumus munera
Tua prelibantes. **Refl.**

13. Omnes tibi canimus
Maxima preconia
Te laudantes merito
Tempora per omnia. **Refl.**

4. Cum contingat te prestare,
Ita bibas absque pare,
Ut non possis pede stare,
Neque recta verba dare,
Sed sit tibi salutare
Potissimum
Semper vas evacuare
Quam maximum.

5. Dea deo ne iungatur,
Deam deus aspernatur,
Nam qui Liber appellatur
Libertate gloriatur,
Virtus eius adnullatur
In poculis,
Et vinum debilitatur
In copulis.

6. Cum regina sit in mari,
Dea potest appellari,
Sed indigna tanto pari,
Quem presumat osculari.
Numquam Bacchus adaquari
Se voluit,
Nec se Liber baptizari
Sustinuit.

XCC

1. Tempus hoc letitie,
Dies festus hodie:
Omnes debent psallere,
Et cantilenas promere,
Et affectu pectoris,
Et toto gestu corporis,
Et scolares maxime,
Qui festa colunt optime.

Варанты о себе

Ordo vagorum

VIIIC

1. Cum in orbem universum
Decantatur: "Ite!"
Sacerdotes ambulant,
Currunt cenobite,
Et ab evangelio
Iam surgunt levite,
Sectam nostram subeunt,
Que salus est vite.

2. In secta nostra scriptum est:
"Omnia probate,
Vitam nostram optime
Vos considerate,
Contra prapos clericos
Vos perseverate,
Qui non large tribuunt
Vobis in caritate."

3. Et nos misericordie
Nunc sumus auctores,
Quia nos recipimus
Magnos et minores,
Recipimus et divites!
Et pauperiores,
Quos devoti monachi
Dimittunt extra fores.

2. Stilus nam et tabule
Sunt feriales epule
Et Nasonis carmina
Vel aliorum pagina.
Quicquid agant alii,
Iuvenes amemus,
Et cum turba plurima
Ludum celebremus.

4. Nos recipimus monachum
Cum rasa corona,
Et si venerit presbyter
Cum sua matrona,
Magistrum cum pueris,
Virum cum persona,
Scolarem libentius
Tectum veste bona.

5. Marchiones, Bawari,
Saxones, Australes,
Quotquot estis, nobiles
Vos precor sodales,
Auribus percipite
Novos decretales:
Quod avari pereant
Et non liberales.

6. Secta nostra recipit
Iustos et iniustos,
Claudos atque debiles
Senio combustos,
Bellosos, pacificos,
Mites et insanos,
Boemos, Teutonicos,
Sclavos et Romanos,
Stature mediocres,

Gigantes et gnanos (?),
In personis humiles
Et e contra vanos.

7. De Vagorum ordine
Dico vobis iura,
Quorum vita nobilis
Dulcis et natura,
Quorum delectat animos
Pinguis assatura,
Revera plus quam faciat
Hordei mensura.

8. Ordo noster prohibet
Matutinas plane
Sunt quedam phantasmata,
Que vagantur mane,
Perque nobis veniunt
Visiones vane;
Sed qui tunc surrexerit
Non est mentis sane.

9. Ordo noster prohibet
Semper matutinas
Sed statim, quum surgimus,
Querimus pruinas.
Illuc ferri facimus
Vinum et gallinas,
Nil hic expavescimus
Præter Hashardi minas.

10. Ordo procul dubio
Noster secta vocatur,
Quam diversi generis
Populus sectatur:
Ergo hic et hec et hoc
Ei preponatur,
Quod sit omnis generis
Qui tot hospitatur.

11. Ordo noster prohibet
Uti dupla veste.

Tunicam qui recipit,
Ut vadat vix honeste,
Pallium mox reicit
Decio conteste,
Cingulum huic detrahit
Ludus manifeste.

12. Quod de summis dicitur,
In imis teneatur:
Camisia qui fruitur
Braccis non utatur;
Caliga si sequitur,
Calceus non feratur;
Nam qui hoc transgreditur,
Excommunicatur.

13. Nemo prorsus exeat
Hospitium ieiunus,
Et si pauper fuerit,
Semper petat munus,
Incrementum recipit
Sepe nummus unus,
Cum ad ludum sederit
Lusor opportunus.

14. Nemo in itinere
Contrarius sit ventis,
Nec a paupertate
Ferat vultum dolentis,
Sed spem sibi proponat
Semper consulentis,
Nam post grande sequitur
Malum sors gaudentis.

15. Ad quos preveneritis,
Dicatis eis, quare
Singulorum cupitis
Mores exprobrare:
“Reprobare reprobos
Et probos probare,
Et probos ab improbis
Veni segregare.”

Gregis pastor Tityrus,
Asinorum dominus
Noster est episcopus
Eja, eja, eja
Applaudamus Tityro
Cum melodis organo
Cum chordis et tympano
Eja, eia, eja etc.
Vocant nos ad gaudia

Vinum bonum

1. Vinum bonum et suave
Bonis bonum, pravis prave,
Cunctis dulcis sapor, ave,
Mundana laetitia!
2. Ave felix creatura,
Quam produxit vitis pura,
Omnis mensa fit segura
In tua presentia
3. Ave, color vini clari,
Ave, sapor sine pari,
Tua nos inebriari
Digneris potentia!
4. Ave, placens in colore,
Ave, fragrans in odore,
Ave, sapidum in ore,
Dulcis linguae vinculum.

Сравни: Гимн Деве Марии

1. *Verbum bonum et suave
Personemus illud Ave
Per quod Christi fit conclave
Virgo, mater, filia.*
2. *Per quod Ave salutata
Mox concepit fecundata
Virgo, David stirpe nata,
Inter spinas lilia.*

Tityri cibaria.
Ad honorem Tityri
Festum colant baculi
Satrapae et asini
Eja, eia, eja etc.
Veneremur Tityrum,
Qui nos propter baculum
Invitat ad epulum
Eja, eia, eja etc.

5. Ave, sospes im modestis,
In gulosis mala pestis!
Post amissionem vestis
Sequitur patibulum.
6. Monachorum grex devotus,
Omnis ordo, mundus totus,
Bibunt ad aequales potus
Et nunc et in saeculum.
7. Felix venter, quem intrabis,
Felix lingua, quam rigabis,
Felix os, quod tu lavabis,
Et beata labia!
8. Supplicamus, hic abunda,
Per te mensa fit fecunda,
Et cum voce nos iucunda
Deducamus gaudia!

3. *Ave, veri Salomonis
Mater vellus Gedeonis,
Cuius magi tribus donis
Laudant puerperium.*
4. *Ave, solem genuisti,
Ave, prolem protulisti
Mundo lapso contulisti
Vitam et imperium.*

5. *Ave mater verbi summi,
Maris portus, signum dumi,
Aromatum virga fumi,
Angelorum domina.*

6. *Supplicamus, nos emenda,
Emendatos nos commenda
Tuo nato ad habenda
Sempiterna gaudia.*

40. АНТИКЛЕРИКАЛЬНАЯ ПОЭЗИЯ

[Жалобы клириков на запрещение браков духовенства]

А

1. Prisciani regula penitus cassatur,
Sacerdos per hic et haec olim declinabatur;
Sed per hic solummodo nunc articulatur,
Cum per nostrum praesulem haec amoveatur.

2. Ita quidam presbyter cepit allegare,
“Peccat criminaliter qui vult separare,
Quod deus coniunxerat: feminam a mare.
Tales dignum ducimus fures appellare.

3. O, quam dolor anxius! quam tormentum grave!
Nobis est dimittere quoniam suave.
O, Romane Pontifex! statuisti prave,
Ne in tantu crimine moriaris, cave!

4. Non est Innocentius, immo nocens vere,
Qui, quod facto docuit, verbo vult delere,
Et quod olim iuvenis voluit habere,
Modo vetus Pontifex studet prohibere.

5. Gignere nos praecipit Vetus Testamentum,
Novum quod non retinet, nusquam est inventum.
Praesul, qui contrarium donat documentum,
Nullum necessarium his dat argumentum!

6. Dedit enim Dominus maledictionem
Viro, qui non fecerit generationem:
Ergo tibi consulo per hanc rationem
Gignere, ut habeas benedictionem.

7. Nonne de militibus milites procedunt?
Et reges a regibus, qui sibi succedunt?
Fer locum a simili omnes iura laedunt
Clericos qui gignere crimen esse credunt.

8. Nobis adhuc praecipit Vetus Testamentum,
Quod nostrae iam legis est vere fundamentum,
Ut mares et feminae sciant instrumentum
Tale, per quod habeant prolis incrementum.

9. Zacharias habuit prolem et uxorem,
Per virum, quem genuit, adeptus honorem:
Baptizavit etiam nostrum Salvatorem.
Pereat qui teneat novum hunc errorem!

10. Paulus caelos rapitur ad superiores,
Ubi multas didicit res secretiores,
Ad nos tandem rediens, intricensque mores
“Suas, inquit, habeant quilibet uxores!”

11. Propter hoc et alia dogmata doctorum
Reor esse melius et magis decorum:
Quisque suam habeat et non proximorum,
Ne incurrat odium vel iram eorum,

12. Proximorum feminas, filias et neptes
Violare nefas est, quasi nil deceptes
Vere tuam habeas et in hac delectes,
Diem ut sic ultimum tutius expectes.

13. Ecce iam pro clericis multum allegavi,
Necnon pro presbyteris multa comprobavi.
“Pater noster” nunc pro me, quoniam peccavi,
Dicat quisque presbyter cum sua suavi!”...

1. Clerus et presbyteri nuper consedere
Tristes in capitulo simul et dixere:
“Nostras vult ancillulas presul remove.
Quid debemus super hoc ergo respondere?”

2. Questio proposita rite commendatur.
Decanus, collegii primus, sic profatur:
“Fratres, nobis omnibus Pontifex minatur;
Postque minas metuo ne pena sequatur!

3. Cur igitur pro famulis simus aggravati
Videamus providi quo simus parati:

Ad mandatum presidis nostri vel legati
Respondere fortiter, vel sumus damnati.”

4. Incipit capituli doctor et prelatus,
In iure canonici vir bene fundatus:
“Gravis hic est, domini, questionis status:
Remove famulas, non levis tractatus!

5. Non humana dirimit lex et prelatura
Quod inter se fragilis copulat natura.
Vite caste regula nimias est dura:
Vita sola angelica est pura.

6. Hinc est gradu senior tremulo sic fatus:
“Ergo credo, domini, quod sum fascinatus.
Remove famulam meam vult prelatus,
Impotens ut prelio, ero contentatus.”

7. Audit cantor callidus sonat cum clamore:
“Quid! si vos supponere non estis in valore,
“Vultis ergo reliquos privare hoc vigore?”
Confusus est senior magno cum rubore...

11. Increpat scholasticus: “Pulchras remove
Non est res ridicula, dico vobis vere!
Si vult noster dominus, potest prohibere,
Sed ego per animam non possum abstinere”...

18. Loquitur vicarius, ordine secundus
Qui natura minime vir fuit facundus:
“Sermo meus erit brevis et rotundus,
Non ego possum vivere sine coqua mundus!”...

30. Inde quartus decimus unus capellanus
Disputando iratas pretendebat manus.
“Actus est inutilis, frivolus et vanus:
Qui non amat famulam, non est mente sanus.”

31. Dixit quintus decimus: “Quando bibo vina,
Et me somnus recipit hora vespertina,
Tunc, ut mecum dormiat, volo concubina,
Ne mihi deficiat carnis medicina.”

32. Doctus sextus decimus in philosophia:
Omne “quare”, ait, habet suum “quia”;

Si mihi mea famula tollitur e via,
Extra volo alere scorta pulchra tria.”...

38. Tum conclusit monachus ita predicator:
“Quis scit, an hoc hominum cupiat Creator.
Ut sacerdos mulierum desinat esse amator,
Pro quibus est positus in cruce Salvator?..

44. Quod Papa concesserat quis potest vetare?
Cuncta potest solvere solus et ligare.
Laborare rusticos, milites pugnare
Iussit, at precipue clericos amare!

45. Habebimus, clerici, duas concubinas,
Monachi, canonici totidem, vel trinas,
Decani, prelati quatuor, vel quinas,
Sic tandem leges implebimus divinas!”

[Обличение монашества и священства]

A

Scire cupis, quid sit monachus, tam nobile vulgus?
In omnem terram exivit sonus eorum.
En mox post primam veniunt offare coquinam.
Sepulchrum patens est guttur eorum.
Vix psalmos dicunt et mox concumbere discunt,
Sicut equus et mulus, quibus non est intellectus,
Omnia consumunt, saturos nec reddere possunt.
Volucres caeli et pisces maris
Fercula multa petunt et longum tempus edendi.
Si non fuerint saturati, tunc murmurabunt.
Dicunt gaudenter, dum plurima fercula cernunt,
“Laetatus sum in his!”
Sed cum pauca, replicant miserabile carmen:
“Heu, heu! quam incolatus meus prolongatus est!”
Ubi bene pascatur monachus, nil amplius optat
Superbo et insatiabili corde.
Sic igitur sperant caelestia regna mereri?
Non sic, impii, non sic!

B

Universi audiant, que sum iam dicturus!
Omnes tangam pariter nullum dimissurus,

Servos atque dominos verbo puniturus
Veritatem cuique suam sum dicturus...
...Prelatorum etiam curias tenentes
Pleni sunt superbia, symoniam sectantes,
Semper pro iustitia munera petentes,
Parva nimis ponderant magna obmittentes.
Abbates, prepositi et omnes rectores
Dimiserunt pariter omnes bonos mores
Serviuntque Veneri, taxillorum lusores
Sunt effecti pariter caupones, lenones.
Moniales optime, Christo desponsate,
In otio nimium vivunt delicate,
Veils atque vestibis procedunt ornate,
Suis amatoribus ut sint semper grate...

Обличение голиардов Invectio contra goliardos

- Rura tibi, mannus, domus, esca, pecunia, pannus
Deficiunt, annus abit, hostis es, immo tyrannus.
Turpis es et lentus: te frigidus et violentus
Excruciat ventus: fluxit tua grata iuventus.
Corpore detecto plerumque iaces sine tecto.
In terre lecto resonas male venire refecto.
Corporis et mentis, utriusque malum cupientis,
Crimina que sentis pertranseo more tacentis,
Non urbs sive pagus retinent te, nec cava fagus,
10 Non plaga, non pelagus: degis in orbe vagus.
Discolor ut pardus, pungis sterilis quasi cardus,
Ad potum tardus non es, cum sis goliardus.
Verbum divinum qui potas ante caminum
Respuis et dominum, venerans super omnia vinum...
...Oscula materna fugis et documenta paterna,
Deseris eterna bona pro brevitae moderna
Vilis et ignotus, ab utroque parente remotus,
Nudus et illotus stas in putredine totus.
25 Per mare, per terras quasi pauper inutilis erras...
45 Spargitur ad multa sine preside mens tua stulta,
Cogitat inculta quod obest ratione sepulta.
Optima dogmata spernis, apostata, dicta priorum,
Munera dante Deo data perdis aromata morum,

Potibus ac escis nimis insistendo senescis,
Plenus torpescis et facta decentia nescis...
65 ...Cur aliquem laudas et per tua carmina fraudas?
Os decet ut claudas nec laudando tibi plaudas...
80 ...Est tua laus mala fraus, miseros laudare recusa!
Pacifice retice! Nulli noceat tua musa!

ПРОЗА

41. ЖАК ДЕ ВИТРИ (1160/1170—1240)

IACOBUS DE VITRY (JACQUES DE VITRY)

Проповедник и церковный деятель, достигший кардинальского сана. Составил сборник так называемых *Exempla* (буквально «примеров»), то есть рассказов и анекдотов из повседневной жизни, преследовавших как морально-дидактическую, так и развлекательную цель. Ряд сюжетов из *Exempla* был использован в более поздней литературе (Сервантес, Боккаччо, Шекспир, Мольер). Многие сюжеты аналогичны сюжетам *Disciplina clericalis*, *Gesta Romanorum*, а также сюжетам «Фацций» Поджо Браччолини.

Exempla

38. *Audivi de quodam iudici iniquo et venali, cum pauper muliercula ius suum ab ipso optinere non valebat, dixit quidam mulieri: “Iudex iste talis est, quod nisi manus eius ungantur, nunquam ab ipso iustitia optinetur”. Mulier autem simpliciter et ad litteram, quod ille dixerat intelligens, cum sagimine seu uncto porcino ad consistorium iudicis accedans, cunctis videntibus manum eius ungere coepit. Cum autem quereret iudex: “Mulier, quid facis?” Respondit: “Domine, dictum est mihi, quia, nisi manus vestros unxissem, iustitiam a vobis consequi non posse”. Ad ille confusus erubuit eo, quod ab omnibus notaretur et irrideretur. Vos autem, fratres karissimi, sive in iudicando, sive in advocando taliter vos habeatis, quod de talento vobis commisso, secure rationem reddere valeatis coram summo iudice Domino Nostro.*

51. *Quedam vetula, que, dum in urceo terreo ad forum lac portaret, cepit cogitare in via, quomodo posset fieri dives. Attendens autem, quod de suo lacte tres obolos habere posset, cepit cogitare, quod de illis tribus obolis emeret pullum*

galline et nutriret ita, quod fieret gallina, ex cuius ovis multus pullos acquireret, quibus venditis emeret porcum; quo nutrito et inpinguinato venderet illum, ut inde emeret pullum equinum. Et tamdiu nutriret ipsum, quoad aptus esset ad equitandum, et cepit intra se dicere: "Equitabo equum illum, et ducam ad pascua, et dicam ei io-io". Cum autem hec cogitabat, cepit movere pedes et, quasi calcaria in pedibus haberet, cepit talos movere et prae gaudio manibus plaudere; ita, quod motu pedum et plausu manuum urceum fregit, et lacte in terra effuso in manibus suis nihil invenit; et sicut prius pauper fueret, ita postea pauperior fuit. Milti enim multa proponunt et nihil faciunt.

53. De magistro, qui legit in aere et in aqua

Audivi, quod rex Francie valde commotus fuerat et iratus contra precipuum magistrum Petrum Balardum, qui Parisius legebat. Et prohibuit ei, ne de cetero legeret in terra sua. Ipse vero ascendit super arborem prominentem prope civitatem Parisiensem et omnes scholares Parisienses secuti sunt eum audientes sub arbore magistri sui lectiones. Cum autem rex quadam die de palacio suo videret multitudinem scholarium sub arbore residentium, quesivit, quid hoc esset; et dictum est ei, quod clerici erant, qui magistrum Petrum audiebant. Ille vero valde iratus fecit magistrum ad se venire et dixit ei: "Quomodo ita audax fuisti, quod contra prohibitionem meam in terra mea legisti?" Cui ille: "Domine, non legi post prohibitionem vestram in terra vestra; verumtamen legi in aere." Tunc rex inhibuit ei, ne in terra sua vel in aere suo doceret. At ille intravit in naviculam et de navicula docebat turbas discipulorum. Cumque rex quadam die videret scholares in ripa fluminis residentes, quesivit, quid hoc esset; et dictum est ei, quod magister Petrus in loco illo scholas regebat. Et cum magna indignacione fecit eum vocari et dixit ei: "Nonne tibi inhibueram, ne legeres in terra mea vel in aere?" Et illo respondente: "Nec in terra tua nec in aere legi, sed in aqua tua", rex subridens et in mansuetudinem iram convertens ait: "Vicisti me: de cetero, ubicumque volueris, tam in terra mea quam in aere vel in aqua lege!"

56. Proprium quidem est presumptuosi credere de se supra se et ea, que non habet, putare se habere. Audivi de quodam sacerdote, qui vocem asinariam et horribilem habebat, et tamen se bene cantare putabat. Cum autem quadam die cantabat, mulier quedam audiens eum plorabat. Presbiter vero credens, quod suavitate vocis sue ad devotionem et lacrimas mulier incitaretur, cepit adhuc altius clamare. Ad illa cepit magis flere. Tum sacerdos quisivit a muliere, quare fleret, credens audire, quod libenter audiebat. At illa dixit: "Domine, ego sum illa infelix

mulier, cuius asinum lupus illa die devoravit, et quando vos audio cantare, statim ad memoriam reduco, quod asinus meus ita cantare solebat”. Quo audito sacerdos erubuit, et unde putavit se reportare laudem confusionem reportavit.

248. Audivi de quadam mala muliere, cui maritus eius per omnia credebatur, quod cum ire vellet ad adulterum, dicebat viro suo: “Infirmus es, intra in lectum meum et sudabis et vide ne surgas, donec dixerō tibi”. Tunc illa firmans ostium camere et clavem secum portans ibat et non revertebatur usque ad vesperum. Ille vero credens se esse infirmum non audebat de lecto surgere donec rediret eius uxor et diceret: “Amice, potes surgere, video enim, quod curatus es ab infirmitate”. Quodam autem diem, cum illa diceret adultero, quod diligeret eum plus quam maritum suum, ille respondit: “In hoc probabo, quod verum est, quod dicis, si meliorem dentem, quem habet maritus tuus, dederis mihi”. At illa ad maritum reversa cepit plorare et tristitiam simulare. Cui maritus ait: “Quid habes? Quare luges?” Ad illa: “Non audeo dicere”. “Volo,— inquit,— ut dicas mihi”. Cumque ille multum instaret, tandem illa dixit: “Tantus fetor ex ore tuo procedit, quod iam non possum sustinere”. Ille vero ammirans et dolens ait: “Quare non dixeras mihi, possemne aliquid remedium adhibere?” Cui mulier: “Non est alium remedium, nisi ut facias extrahi dentem illum, de quo tantus fetor procedit”. Et ita ad hortationem uxoris fecit extrahi bonum et sanum dentem, quem illa ostendit illi et statim dentem illam asportavit et dedit leccatori. Non est facile credendi uxori nec consiliis adultere acquiescendi.

255. Audivi de quadam muliere, que conquerebatur coram iudice de iuvene, qui ei, ut dicebat, violentiam intulerat et ipsam oppresserat. Iuvenis autem negabat. Cui iudex ait: “Da illi decem marcas argenti, ut satisfacias de violentia, quam ei intulisti”. Quibus receptis illa gaudens recedebat. Tunc iudex ait iuveni: “Sequere eam et aufer illi pecuniam”. Illa vero cepit fortiter resistere et clamare ita, quod hominibus accurrentibus iuvenis et mulier adducerentur ante iudicem. Dixit iudex: “Mulier, quid habes, quid petis, quare modo ita fortiter clamabas?” Cui illam: “Domine, quia iste volebat mihi pecuniam auferre, sed ego fortiter restiti et clamavi ita, quod non potuit prevalere”. Cui iudex: “Redde pecuniam iuveni; si enim prius ita fortiter repugnasses et clamares, nunquam opprimere potuisset, sed tu plus diligis pecuniam, quam castitatem”. Et ita iuvenis a iudice cum pecunia recessit.

310. Audivi de quodam tabernario, qui subvertit urceum vini peregrino bibenti, ut iterum de vino suo emeret, et simulavit casu factum esse, dum ad pedes suos

non respiceret et ita in urceum impegit, et cepit verbis dolosis consolari peregrinum dicens: “Hospes, non cures de vini effusione, hoc est signum magne habundantie, multa bona hoc anno habebitis” et nolebat aliquid reddere perigrino. Exeunte autem tabernario peregrinus clepsidram a dolio extraxit ita, quod totum vinum effluxit. Cum autem tabernarius rediret, dixit peregrino: “Quare vinum meum effudisti? Oportet, quod reddas mihi”. Cui peregrinus ait: “Hospes, hec effusio magnam habundantiam prefigurat, multa bona tibi provenient in hoc anno”. Cumque reddere recusaret, et tabernarius peregrinum ad iudicem traheret, iudex, peregrini rationi [sic!] audiens ipsum liberavit incidente tabernario in foveam, quam fecit: ve, qui decipis, nonne et ipse decipieris?

42. ДЕЯНИЯ РИМЛЯН (XIII в.) GESTA ROMANORUM

Сборник разнообразных рассказов античного, восточного, фольклорного происхождения, предназначенный, как и книга Петра Альфонси, для нужд проповедников. Название сборника связано с тем, что события, о которых рассказывается в каждом «примере», всегда происходят в правление какого-нибудь произвольно названного римского императора. Каждый рассказ сопровождается моралистическим поучением, аллегорически толкующим в христианском духе сюжет повествования. Сюжеты «Деяний римлян» легли в основу известных литературных произведений Боккаччо, Маргариты Наваррской («Гептамерон»), Сакетти, Чосера, Ганса Сакса, Шекспира, Лафонтена, братьев Гримм, Вальтера Скотта и др.

5. Filia Piratae

Rex quidam regnavit, in cuius imperio erat quidam iuvenis a piratis captus, qui scripsit patri suo pro redemptione. Pater noluit eum redimere sic, quod iuvenis multo tempore in carcere erat maceratus. Ille, qui eum in vinculis habebat, quandam pulchram filiam ac oculis hominum gratiosam genuerat, que nutrita in domo erat, quousque viginti annos in etate sua compleverat, quae sepius incarcerationum visitatum ivit ac consolabatur. Sed ille in tantum desolatus erat, quod nullam consolationem recipere poterat, sed suspiria et gemitus continue emittebat.

Accidit quodam die, quod cum puella eum visitaret, ait iuvenis ei: “O bona puella, utinam velles pro mea liberatione laborare!” Quae ait: “Quomodo potero hoc attentare? Pater tuus, qui te genuit, non vult te redimere, ego vero, cum sim

tibi extranea, quomodo deberem hoc cogitare! Et si te liberarem, offensionem patris mei incurrerem, quia nimiam redemptionem perderet pater meus. Verumtamen mihi unum concede, et liberabo te.” Ait ille: “O bona puella, pete a me, quid tibi placuerit! Si mihi est possibile, ego concedam.” At illa: “Nihil aliud peto pro tua liberatione, nisi quod me in uxorem ducas tempore opportuno.” Qui ait: “Hoc tibi firmiter promitto.”

Statim puella, patre ignorante, ipsum a vinculis liberavit et cum eo ad patriam suam fugit. Cum vero ad patrem suum venisset, ait ei pater: “O fili, de tuo adventu gaudeo. Sed dic mihi, qualis est ista puella, quam tecum duxisti!” Ait ille: “Filia regis est, quam in uxorem habeo.” Ait pater: “Sub pena amissionis hereditatis tue nolo, ut eam in uxorem ducas.” Ait ille: “O pater, quid dicis! Plus ei teneor, quam tibi. Quando captus eram in manu inimici et fortiter vinculatus, tibi pro mea redemptione scripsi, et noluisti me redimere. Ipsa vero non tantum a carcere, sed a periculo mortis me liberavit; ideo eam in uxorem ducere volo.” Ait pater: “Fili, proba tibi, quod non possis in eam confidere et per consequens nullo modo in uxorem ducere. Patrem proprium decepit, quando, ipso ignorante, te a carcere liberavit. Pro qua liberatione pater eius multa perdidit, que pro tua redemptione habuisset. Ergo videtur, quod tu non possis in eam confidere et per consequens nullo modo in uxorem ducere. Item alia ratio est. Ista licet te liberavit, hoc fuit causa libidinis, ut posset te in virum habere, et ideo quia eius libido erat causa liberationis tue, non mihi videtur, quod uxor tua erit.”

Puella audiens istas rationes ait: “Ad primam respondeo, quando dicis, quod ego decepi patrem meum proprium, quod non est verum. Ille decipitur, qui in aliquo bono diminuitur. Sed pater meus tam locuples est, quod alicuius auxilio non indiget. Cum hoc perpendi, iuvenem istum a carcere liberavi, et si pater meus pro eo redemptionem acceperisset, non multum propter hoc ditior fuisset, et tu per redemptionem depauperatus esses. Ergo in isto actu te salvavi, quod redemptionem non dedisti, et patri meo nullam iniuriam feci. Ad aliam rationem, quando dicis, quod ego ex libidine hoc feci, respondeo: hoc nullo modo potest fieri, quia libido aut est propter pulchritudinem aut propter divitias aut propter fortitudinem. Sed filius tuus nullum istorum habuit, quia pulchritudo eius per carcerem erat annihilata; nec dives fuit, quia non habuit, unde se ipsum redimeret; nec fortis, quia fortitudinem perdidit per carceris macerationem. Ergo sola pietas me movebat, quod ipsum liberavi.

Pater hoc audiens non potuit filium arguere ulterius. Filius ergo cum magna solennitate eam in uxorem duxit et in pace vitam finivit.

6. De sequenda ratione

Erat quidam imperator potens sed tyrannus, qui quandam puellam, regis filiam, pulchram valde, desponsavit. Facta desponsatione ambo adinvicem iuramentum fecerunt, quod, si quis eorum prius moreretur, alter prae nimio amore se ipsum occideret.

Accidit semel, quod imperator iste ad partes longinquas se transtulit et diu moram ibidem traxit. Volens probare uxorem ad eam nuntium destinavit, ut ei de morte sua diceret. Audiens hoc uxor propter iuramentum, quod ante fecerat viro suo, de alto monte se praecipitavit, ut moreretur. Verumtamen mortua non est, sed infra breve tempus sanitati est restituta. Deinde iterato se ipsam volebat praecipitare, ut moreretur.

Pater eius hoc audiens ei praecepit, ut praecepto et iuramento viri non oboediret. Illa vero nolebat consentire. Ait pater: “Ex quo non vis mihi consentire et oboedire, celeriter extra societatem meam exeat!” At illa: “Nolo, et hoc per talem rationem probo. Cum autem quis iuramento est obligatus, tenetur adimplere. Ego iuravi viro meo, quod pro eius amore me ipsam occiderem. Ideo non deliqui, si iuramentum implere volo; ergo extra societatem tuam non debeo expelli. Item nullus debet puniri pro eo, quod est commendabile. Sed cum vir et uxor sint unum in carne secundum deum, commendabile est, quod uxor pro amore viri sui moriatur. Unde in India aliquando erat lex, quod uxor post mortem viri sui prae dolore et amore se ipsam comburere deberet, vel viva cum eo in sepulcrum poni. Et ideo, ut mihi videtur, non deliqui, quando me ipsam interficio propter amorem viri mei.”

Ait pater: “Quando prius dixisti, quod obligata iuramento fuisti etc., tale obligamentum non valet, quia praetendit ad malum finem, scilicet ad mortem. Iuramentum semper debet esse rationabile et ideo iuramentum tuum nullum est. Ad aliam rationem, quando dixisti, quod istud est commendabile, quod uxor moriatur pro viro, non valet, quia, licet sint unum in corpore per carnalem affectionem, tamen in anima duo sunt, quae abinvicem realiter differunt. Et ideo non valet, quod allegasti.” Puella haec audiens non poterat ulterius arguere, sed dictis patris adhaesit, nec ulterius se ipsam praecipitare volebat, nec amplius viro suo copulari.

15. De sancti Alexii filii Euphemiani

Quidam imperator erat, in cuius imperio scilicet in civitate Romana fuit quidam iuvenis nomine Alexius, filius Euphemiani nobilissimi Romani et in aula imperatoris primus. Cui multi pueri et servi assistebant, qui zonis aureis

cingebantur et vestimentis sericis induebantur. Erat autem praedictus Euphemianus valde misericors et singulis diebus in domo sua tres mensae pauperibus, orphanis, peregrinis et viduis parabantur, quibus strenue serviebat, et hora nona ipse cum viris religiosis cibum in timore domini capiebat. Cui uxor nomine Agaelis eiusdem religionis et propositi erat. Cum autem filium non haberent, ad preces tamen suas dominus contulit eis filium. Post quem ipsi deinceps in castitate vivere firmaverunt.

Traditur igitur puer liberalibus disciplinis imbuendus, et cum omnibus philosophiae artibus ipse floreret, et iam ad puberem aetatem veniens puella sibi de domo imperiali eligitur et in coniugem copulatur. Venit nox, in qua cum sponsa suscepit secreta silentia, tunc sanctus iuvenis sponsam suam coepit in dei timore instruere et ipsam ad virginitatis provocare pudorem. Deinde anulum suum aureum et caput baltei, quo cingebatur, sibi servandum tradidit dicens: “Suscipe haec et serva, donec Deo placuerit, et dominus sit inter nos!”

Post haec de substantia sua accipiens ad mare discessit, ascendensque occulte navim Laodiciam usque advenit. Inde pergens in Edissam, civitatem Syriae, profectus est, ubi imago domini nostri Iesu Christi sine humano opere facta in sindone habebatur. Quo perveniens omnia, quae secum detulerat, pauperibus distribuit et vestimenta vilia induens cum ceteris pauperibus in atrio dei genetricis Mariae sedere coepit, et de elemosynis, quantum sibi sufficere poterat, sibi retinebat, cetera vero aliis pauperibus erogabat.

At pater decessum filii ingemiscens per universas mundi partes pueros suos misit, qui eum inquirerent diligenter. Quorum dum aliqui ad civitatem Edissam pervenissent, ab eo cogniti minime eum cognoscentes eidem cum ceteris pauperibus elemosynas tribuerunt, quas ille accipiens Deo gratias egit dicens: “Gratias tibi ago, domine, quia a servis meis elemosynam recipere me fecisti.” Reversi pueri nuntiant, quod nusquam reperiri valeat.

Mater igitur sua a die recessus sui saccum in pavimento cubilis stravit, ubi eiulans lamantabiles voces dabat dicens: “Hic semper in luctu manebo, donec filium meum recuperavero.” Sponsa vero ad socrum suam dixit: “Donec audiam de sponso meo dulcissimo, ad instar turturis manebo tecum.”

Cum ergo Alexius in praedicto atrio XVII annis in servitio dei permansisset, imago tandem beatae virginis, quae ibidem erat, custodi ecclesiae dixit: “Fac introire hominem Dei, quia dignus est regno caelorum, et spiritus Dei requiescit super eum; nam oratio eius sicut incensum in conspectu Dei ascendit.” Cum autem custos, de quo diceret, ignoraret, iterum dixit ei: “Ille, qui sedet foris in atrio, ipse est.” Tunc custos festinus exiit et ipsum in ecclesiam duxit.

Quod factum cum cunctis innotesceret, et ab omnibus venerari coepisset, humanam gloriam fugiens inde recessit, ibique navim ascendens, cum in Tharsim Ciliciae vellet pergere, dispensante Deo navis a ventis pulsa in Romanum portum devenit. Quod cernens Alexius ait inter se: “In domo patris mei ignotus manebo nec alteri onerosus ero.”

Patrem vero a palatio redeuntem multitudine obsequentium circumdatum obvium habuit ac post eum clamare coepit: “Serve Dei, me peregrinum in domo tua suscipi iubeas et de micis mensae tuae nutriri facias, ut tui quoque peregrini dominus dignetur misereri.” Quod audiens pater ob amorem filii sui eum suscipi iussit et locum proprium in domo sua tribuit et cibum de mensa sua sibi constituit et ministrum proprium delegavit. Ipse autem in orationibus perseverabat et corpus suum ieiuniis macerabat. Famuli autem domus ipsum deridentes aquam utensilium domus super caput eius frequenter fundebant, sed ipse ad omnia valde patiens erat.

Alexius XVII annis in domo patris ignotus manebat. Videns ergo per spiritum, quod terminus vitae suae appropinquaret, chartam cum atramento petiit et totum ordinem vitae suae ibidem scripsit. Dominica igitur post missarum solennia in sanctuario de caelo vox intonuit dicens: “Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis.” Quod audientes omnes in facies suas ceciderunt. Et ecce vox secundo venit dicens: “Quaerite hominem Dei, ut oret pro Roma!” Quaerentibus illis et minime invenientibus iterum dictum est: “In domo Euphemiani quaerite!” Requisitus ille nihil se scire dicebat. Tunc imperatores Arcadius et Honorius una cum summo pontifice Innocentio ad domum praedicti viri venerunt, et ecce vox ministri Alexii ad dominum suum venit dicens: “Vide, domine, ne ille peregrinus noster sit, qui magnae vitae et patientiae homo est.” Currrens igitur Euphemianus eum defunctum invenit et vultum eius tamquam vultum angeli rutilantem vidit, voluitque chartam, quam in manu habebat, accipere, sed nequivit. Exeunte ergo eo cum hoc imperatoribus et pontifici rettulisset, et illi ad eum intrassent, dixerunt: “Quamvis peccatores sumus, gerimus tamen regni gubernacula et curam universalem regiminis pastoralis. Da ergo nobis chartam, ut sciamus, quae in ea scripta sunt.” Et accedens pontifex chartam in manu sumpsit et statim dimisit, fecitque eam legi coram omni populo et multitudine et patre eius.

Euphemianus hoc audiens nimio timore conturbatus obstupuit et factus exanimis resolutisque viribus in terram cecidit. Cum vero ad se aliquantulum redisset, vestimenta sua scidit, coepitque canos capitis sui evellere, barbam trahere atque semetipsum discerpere, ac super filium suum corruens exclamavit: “Heu

me, fili mi, quare sic me contristasti et per tot annos dolores et gemitus ac suspiria incurristi? Heu me miserrimum, quia video te custodem senectutis meae in grabato iacentem et non mihi loquentem! Heu me, qualem de cetero consolationem habere potero?”

Mater vero hoc audiens, quasi leaena rumpens rete, ita scissis vestimentis, coma dissoluta ad caelum oculos levabat, et cum prae nimia multitudine ad sanctum corpus adire non posset, clamavit dicens: “Date mihi aditum, ut videam consolationem animae meae, quae suxit ubera mea!” Et cum pervenisset ad corpus, incumbens super illud clamabat: “Heu me, fili mi carissime, lumen oculorum meorum, quare sic nobis fecisti? Quare tam crudeliter nobiscum egisti? Videbas patrem tuum et me miseram lacrimantes et non ostendebas te ipsum nobis. Servi tui iniuriabantur tibi et sustinebas.” Et iterum atque iterum prosternebat se super corpus et nunc brachia super illud extendebat, nunc autem manibus vultum angelicum contrectabat et osculans clamabat: “Plorate mecum omnes, qui adestis, quia per XVII annos eum in domo mea habui et non cognovi, qui unicus meus esset. Servi enim eius conviciabantur ei et alapis eum percutiebant. Heu me, quis dabit oculis meis fontem lacrimarum, ut plangam die ac nocte dolorem animae meae?”

Sponsa vero eius induta veste adriatica cucurrit plorans et dicens: “Heu me, quia hodie desolata sum et appareo vidua! Iam non habeo, in quem perspiciam, nec in quem oculos levem. Nunc raptum est speculum meum, periit spes mea. Amodo incepit dolor, qui finem non habet.” Populus autem audiens haec lacrimabiliter flebat.

Tunc pontifex cum imperatoribus posuerunt corpus in honorato feretro et duxerunt in civitatem mediam, et nuntiatum est populo inventum esse hominem Dei, quem civitas tota querebat, et omnes obviam currebant sancto. Si quis autem infirmus illud corpus sacratissimum tangebatur, protinus curabatur, caeci visum recipiebant, daemoniaci liberabantur et omnes infirmi a quacumque infirmitate detenti tacto corpore curabantur.

Imperatores tanta miracula videntes coeperunt per se cum pontifice lectum portare, ut et ipsi sanctificarentur ab eodem corpore sancto. Tunc imperatores iusserunt copiam auri et argenti in plateis spargi, ut turbae occuparentur amore pecuniarum et sinerent corpus sanctum perducere ad ecclesiam, sed plebs amore pecuniarum deposito magis ac magis ad tactum sanctissimi corporis irruebat, et sic cum magno labore ad templum sancti Bonifatii martyris tandem ipsum perduxerunt, et illic per septem dies in laudibus Dei persistentes operati sunt monumentum ex auro et gemmis pretiosisque lapidibus, in quo sanctissimum

corpus cum magna veneratione collocaverunt. De ipso quoque monumento ita suavissimus odor fragravit, ut omnibus videretur aromatibus plenum. Obiit circa annum domini tricentesimum vicesimum septimum.

28. De inextinguibili dolo vetularum

Imperatrix quaedam erat, in cuius imperio erat quidam miles, qui nobilem uxorem et castam atque decoram habebat. Contingit, quod miles ad peregrinandum perrexit, sed prius uxori dixerat: “Nullum custodem ultra tibi dimitto, quia satis credo, quod non indiges” Parato comitatu abiit, uxor vero caste vivendo domi remansit.

Accidit semel, quod precibus compulsa cuiusdam suae vicinae epulandi causa domum suam egrederetur, quo peracto ad propria remeavit. Quam quidam iuvenis aspectam ardenti amore coepit amare et plurimos nuntios ad eam direxit cupiens ab illa, quantum ardebat, amari. Quibus contemptis eum penitus sprexit. Ille vero se omnino contemptum videns adeo dolens efficitur, quod infirmabatur. Saepe tamen illuc ibat, sed nihil ei valuit, eo quod domina per omnia eum sprexit.

Accidit quodam die, quod versus ecclesiam perrexit dolens ac tristis, et obviam habuit quandam vetulam in proposito sanctam reputatam. Quae cum iuvenem tristem vidisset, causam tantae tristitiae ab eo quaesivit. At ille: “Quid prodest mini tibi narrare?” At illa: “O carissime, quamdiu infirmus abscondit a medico suam infirmitatem, non poterit curari. Ideo ostende mihi causam tanti doloris! Cum dei adiutorio te curabo.” Iuvenis cum hoc audisset, ostendit ei, quomodo dominam dilexit. Ait vetula: “Perge cito ad domum tuam, quia infra breve tempus te curabo.” His dictis iuvenis ad domum perrexit et vetula ad propria remeavit. Vetula ista quandam caniculam habebat, quam duobus diebus ieiunare coegit et die tertia panem sinapi confectum caniculae ieiunanti dedit. Quem cum gustasset, prae amaritudine oculi eius lacrimabantur tota die.

Tunc vetula ad domum dominae perrexit cum canicula, quam iuvenis dilexit tantum. Statim a domina est honorifice suscepta, eo quod reputabatur sancta. Dum autem adinvicem sederent, domina parvam caniculam lacrimantem respexit, admirabatur multum et quaesivit causam. Ait vetula: “O carissima amica, noli quaerere, quare lacrimatur, quia tantum dolorem habet, quod vix potero tibi intimari.” Domina vero magis ac magis instigabat, ut diceret. Cui vetula: “Haec canicula erat filia mea casta nimis et decora, quam iuvenis quidam vehementer adamavit, sed adeo casta erat, ut omnino sperneret eius amorem, unde iuvenis tantum dolens prae dolore mortuus est, pro qua culpa deus convertit filiam meam in caniculam, sicut tu vides.” His dictis incepit vetula flere dicens: “Quotiens filia

mea recolit, quod tam pulchra puella erat et modo est canicula, flet et consolari nequit, immo omnes ad fletum excitat prae nimio dolore.”

Audiens haec domina intra se cogitabat: “Heu me, simili modo me quidam iuvenis diligit et pro amore meo infirmatur”. Et totum processum vetulae narravit. Vetula haec audiens ait: “O carissima domina, noli amorem iuvenis spernere, ne forte et tu muteris in caniculam sicut filia mea, quod esset damnum intolerabile.” Ait domina vetulae: “O bona matrona, date mihi sanum consilium, ut non sim canicula!” Quae ait: “Cito pro illo iuvene mitte et voluntatem suam sine ulteriori dilatione facias!” At illa: “Rogo sanctitatem tuam, ut pergas ad eum et tecum ducas. Scandalum enim posset esse, si alius ad eum accederet.” Cui vetula: “Tibi compatiar et libenter tibi eum adducam.” Perrexit et iuvenem secum duxit, et cum domina dormivit. Et sic per vetulam domina adulterium commisit.

40. De modo temptationis et peritia

Legitur, ut dicit Macrobius, quod erat quidam miles, qui habuit uxorem suam suspectam, quod plus unum alium dilexit quam ipsum, propter aliqua audita et visa. Saepius ab uxore quaesivit, si verum esset. Illa simpliciter negavit, quod nullum alium praeter ipsum in tantum dilexit. Miles dictis eius non acquievit, sed quendam clericum peritum adiit et cum eo convenit, ut de hac re veritatem ei ostenderet. Qui ait: “Hoc non potero temptare, nisi dominam viderem et cum ea fabularem.” Et ille: “Rogo te cum affectu, ut hodie mecum cibum gustes, et ego te cum uxore mea collocabo.”

Clericus accessit ad domum militis, hora prandii venit, et iuxta dominam est collocatus. Finito prandio clericus incepit cum domina de diversis negotiis habere colloquia. Hoc facto clericus manum dominae accepit et pulsum suum tetigit, deinde sermonem de eo fecit, cum quo erat scandalizata et vehemens suspicio. Statim prae gaudio pulsus incepit velociter moveri et calefieri, quamdiu sermonem de eo traxit. Clericus cum percepisset hoc, incepit sermonem de viro suo habere, et pulsus statim ab omni motu et calore cessabat. Ex hoc percepit clericus, quod alium dilexit, de quo erat scandalizata, plus quam virum proprium, et sic miles per clericum ad rei veritatem evenit.

44. De invidia

Tiberius regnavit, qui ante sumptum imperium erat prudens ingenio, clarus eloquio, fortunatus in bello, sed post resolutus militiae artibus nulla bella gerens populum Romanum graviter afflixit, filios proprios pluresque patricos et consules interfecit. Huic quidam artifex vitrum ductile se posse fabricare obtulit, quod

Tiberius ad parietem proiciens non fractum sustulit, sed curvatum, et artifex malleum proferens et velut cuprum vitrum fabricans mox correxit.

Interrogante autem Tiberio ab eo, quomodo hoc posset fieri, ille dixit neminem hanc artem scire super terram. Quem Tiberius mox decollari iussit dicens: “Si haec ars venerit in consuetudinem, pro nihilo aurum et argentum reputabitur.”

53. De bonis rectoribus non mutandis

Valerius Maximus refert, quod, cum omnes Syracusani mortem Dionysii optarent regis Siciliae, quaedam femina senectutis ultimae sola matutinis horis deos oravit, ut sibi rex superstes fieret in hanc vitam, cuius orationis causam Dionysius admirans ab ea quaesivit. Quae respondit: “Cum essem puella, gravem tyrannum habens eo carere cupiens secundum recepi, quo iterum carere cupiens tertium recepi; timens ergo deteriorem tibi succedere ideo pro vita tua omni die rogo.” Dionysius haec audiens amplius molestiam non fecit.

57. De perfectione vitae

Titus in civitate Romana regnavit; qui statuit pro lege, quod dies primogeniti sui ab omnibus sanctificaretur, et quicumque diem nativitatis filii sui per opus servile violaret, morte moreretur.

Promulgata lege vocavit magistrum Virgilium et ait: “Carissime, talem legem edidi; verumtamen saepe in occulto poterunt peccata committi, ad quorum notitiam pervenire non potero. Rogamus ergo te, ut secundum industriam tuam aliquam artem invenias, per quam potero experiri, quales sint illi, qui contra legem delinquant.”

Ait ille: “Domine, fiat voluntas vestra.” Statim Virgilius arte magica statuam in medio civitatis fieri fecit. Statua illa omnia peccata occulta in illo die commissa imperatori dicere solebat, et sic per accusationem statuae quasi infiniti homines erant condemnati. Erat tunc quidam faber in civitate nomine Focus, qui in illo die sicut in ceteris operatus est. Cum autem semel in stratu suo iacuisset, intime cogitavit, quomodo per accusationem statuae multi moriebantur. Mane surrexit et ad statuam perrexit et ait: “O statua, statua, per tuam accusationem multi sunt positi ad mortem. Voveo deo meo, si me accusaveris, caput tuum frangam.” His dictis domum perrexit.

Hora prima imperator, sicut solitus erat, nuntios suos ad statuam destinavit, ut ab ea quaerent, si aliquis contra legem commisisset. Cum autem ad statuam venissent et voluntatem imperatoris dixissent, ait statua: “Carissimi, levate oculos vestros et videte, quae scripta sunt in fronte mea.” Illi vero cum oculos levassent,

tria in fronte eius clare viderunt, scilicet: “Tempora mutantur, homines deteriorantur, qui voluerit veritatem dicere, caput fractum habebit.” “Ite, domino vestro nuntiate, quae vidistis et legistis.”

Nuntii perrexerunt et omnia domino suo rettulerunt. Imperator cum hoc audisset, praecepit militibus suis, ut se armarent et ad statuam pergerent, et si aliquis contra statuam aliquid faceret, eum ligatis manibus et pedibus ad eum ducerent. Milites ad statuam perrexerunt dicentes: “Placet imperatori, ut ostendatis illos, qui contra legem commiserunt, et quales erant illi, qui minas fecerunt.” Ait statua: “Focum fabrum accipite! Ille est, qui in singulis diebus legem violat et mihi minas facit.” Illum comprehenderunt et coram imperatore duxerunt.

Ait imperator: “Carissime, quid est, quod audio de te? Quare legem editam violas?” Ait ille: “Domine, legem illam servare non possum, quia omni die octo denarios oportet me habere, et illos sine labore non potero acquirere.” Ait imperator: “Et quare octo denarios?” Qui ait: “Omni die per annum duos denarios teneor dare, quos mutuavi in iuventute, duos accomodo, duos perdo, duos expendo.” Ait imperator: “De istis manifestius debes mihi dicere.” Cui ait faber: “Domine mi, advertite me! Duos denarios omni die teneor patri meo, quia, cum essem puer parvulus, pater meus duos denarios super me singulis diebus expendit, iam pater meus in egestate est positus, unde ratio dictat, quod ei subveniam in sua paupertate, et ideo omni die duos denarios ei trado; duos alios denarios filio meo accommodo, qui iam ad studium pergit, ut, si contingat me ad egestatem pervenire, mihi illos duos denarios reddat, sicut ego iam patri meo facio; duos alios denarios omni die perdo super uxorem meam, quia semper est mihi contraria, aut propriae voluntatis aut callidae complectionis, et propter ista tria quicquid ei dederò, hoc perdo; duos alios denarios super me ipsum in cibis et potibus expendo. Levius bono modo transire non potero et istos denarios non possum obtinere sine continuo labore. Iam audistis rationem. Detis ergo iudicium rectum!”

Ait imperator: “Carissime, recte respondisti, vade et fideliter amodo labora!” Post hoc cito imperator defunctus est, et Focus faber propter suam prudentiam in imperatorem eligitur ab omnibus, qui imperium satis prudenter regebat. Ipso mortuo inter alios imperatores imago eius depingitur et ultra caput suum octo denarii.

59. De superbia nimia, et quomodo superbi ad humilitatem maximam saepe perveniunt; satis notabile

Iovinianus imperator regnavit potens valde; qui cum semel in stratu suo iacuisset, exaltatum est cor eius ultra quam credi potest, et in corde suo dixit:

“Estne aliquis alius deus quam ego?” His cogitatis somnum cepit. Mane vero surrexit et vocavit milites suos et ait: “Carissimi, bonum est cibum sumere, quia hodie ad venandum pergere volo.” Illi vero parati erant eius voluntatem adimplere. Cibo sumpto ad venandum perrexerunt.

Dum vero imperator equitasset, calor intolerabilis eum invasit, in tantum, quod videbatur ei, quod moreretur, nisi in aqua frigida balneari posset. Respexit a longe et aquam latam vidit, dixit suis militibus: “Hic remaneatis, quousque fuero liberatus.” Dextrarium cum calcaribus percussit, ad aquam festinanter equitabat, de equo descendit, omnia vestimenta deposuit, aquam intravit et tamdiu ibi remansit, quousque totaliter refrigeratus esset. Dum ibidem exspectasset, venit quidam homo ei per omnia similis in vultu et gestu et induit se vestimentis eius, dextrarium eius ascendit et ad milites equitavit, ab omnibus sicut persona imperatoris est receptus. Finito ludo ad palatium cum militibus perrexit.

Post haec cito Iovinianus de aqua exivit, vestes nec equum invenit. Admirabatur et tristatus est valde, quia nudus erat et neminem vidit. Cogitavit inter se: “Quid faciam? Ego miserabiliter sum ministratus.” Tandem ad se reversus dicebat: “Hic prope manet unus miles, quem ad militiam promovi. Ad eum pergam, vestes et equum acquiram et sic ad palatium meum ascendam et videbo, quomodo et per quem sum confusus.”

Iovinianus totaliter nudus ad castrum militis perrexit, ad ianuam pulsavit, ianitor autem causam pulsationis quaesivit. Ait Iovinianus: “Ianuam aperite, et qualis ego sum, videte!” Ille vero ianuam aperuit et cum eum vidisset, obstupuit et ait: “Qualis es tu?” At ille: “Iovinianus sum imperator, vade ad dominum tuum et dic ei, ut mihi vestes accommodet, quia vestes et equum perdi. Qui ait: “Mentiris, pessime ribalde! Iam ante adventum tuum dominus imperator Iovinianus ad palatium suum cum militibus suis transivit, et dominus meus secum perrexit et rediit et iam in mensa sedet. Sed quia imperatorem te nominasti, domino meo nuntiabo.”

Ianitor intravit et domino suo verba eius rettulit. Ille hoc audiens praecepit, ut introduceretur, et sic factum est.

Miles cum vidisset, notitiam eius non habebat, sed imperator peroptime eum cognovit. Ait ei miles: “Dic mihi, qualis es, et quod est nomen tuum?” Qui respondit: “Ego sum imperator Iovinianus, et ego te ad militiam promovisti tali tempore.” Ait ille: “O ribalde pessime, qua audacia audes te ipsum imperatorem nominare! Iam dominus meus imperator ante te ad palatium equitavit, et ego per viam ei associatus eram et iam sum reversus. Et quia te ipsum imperatorem nominasti, impune non transibis.” Fecit eum egregie verberari et postea expelli.

Ille vero sic flagellatus et expulsus flevit amare et ait: “O deus meus, quid hoc esse poterit, quod miles, quem ad militiam promovi, notitiam mei non habet, et cum hoc graviter me flagellavit!” Cogitavit autem apud se: “Prope est quidam dux consiliarius meus, ad eum pergam et necessitatem ei ostendam, per quem potero indui et ad palatium meum reverti.”

Cum vero ad ianuam ducis venisset, pulsavit. Ianitor audiens pulsationem ianuam aperuit, et cum hominem nudum vidisset, admirabatur et aiebat: “Carissime, qualis es tu, et quare sic totaliter nudus venisti?” Et ille: “Ego sum imperator, a casu equum et vestimenta perdidi et ideo ad ducem veni, ut mihi in hac necessitate succurrat. Ideo te rogo, ut negotium meum coram domino tuo facias.”

Ianitor cum verba eius audisset, admirabatur, aulam intravit et domino suo omnia rettulit. Ait dux: “Introducatur.” Cum introductus fuisset, nullus notitiam eius habebat, et dux ad illum: “Qualis es tu?” Et ille: “Imperator sum ego et te ad divitias et honores promovi, quando te ducem feci et consiliarium meum te constitui.” Ait dux: “Insane miser! Perrexisti parum ante cum domino meo imperatore versus palatium et reversus sum, et quia talem honorem tibi appropriasti, impune non transibis.” Confecit eum in carcerem includi et pane et aqua sustentari. Deinde ex carcere extraxit et egregie verberari et a tota terra post hoc eici fecit.

Ille sic eiectus ultra quam credi poterit gemuit et suspiria emittebat et intra se dixit: “Heu mihi, quid faciam, quia factus sum opprobrium omnium et abiectio plebis? Melius est mihi ad palatium meum pergere et mei de palatio meo notitiam habebunt; saltem si non, uxor mea notitiam meam habebit per certa signa.”

Solus ad palatium accessit, ad ianuam pulsavit, audita pulsatione ianitor ianuam aperuit. Quem cum vidisset, dixit: “Dic mihi, qualis es tu?” Et ille: “Miror de te, quia non novisti me, quia per tot tempora mecum fuisti.” Qui ait: “Mentiris; cum domino imperatore diu steti.” Et ille: “Ego sum ille, et si dictis non credis, rogo te dei amore, ut ad imperatricem accedas, et per ista signa illa mihi vestes imperiales per te mittet, quia a casu perdidi omnia. Ista signa, quae per te ei mitto, nullus nisi nos duo novit sub caelo.” Ait ianitor: “Non dubito, quin insanus sis, quia iam dominus meus imperator in mensa sedet et iuxta eum imperatrix; verumtamen ex quo dicis te imperatorem esse, imperatrici intimabo, et certus sum, quod graviter punieris.” Ianitor ad imperatricem perrexit et omnia audita ei intimavit. Illa non modicum contristata ad dominum suum conversa est et ait: “O domine mi, audite mirabilia! Signa privata inter nos saepius acta unus ribaldus in porta mihi per ianitorem recitat et dicit se imperatorem et dominum meum esse.” Ipse cum hoc audisset, praecepit ianitori, ut introduceretur in conspectu omnium.

Qui cum taliter nudus introductus fuisset, canis quidam, qui antea multum cum dilexerat, ad guttur suum saltabat, ut eum occideret, sed per familiam impeditus est, sic quod nullum ab eo accepit malum. Item quendam falconem habebat in pertica, qui cum eum vidisset, ligaturam fregit et extra aulam advolavit.

Ait imperator omnibus in aula sedentibus: “Carissimi, audite verba mea, quae de isto ribaldo dicam! Dic mihi, qualis es tu et ob quam causam venisti?” At ille: “O domine, ista est mirabilis quaestio, imperator sum et dominus istius loci.” Ait imperator omnibus sedentibus in mensa et circumstantibus: “Dicite mihi per iuramentum vestrum, quod mihi fecistis, quis nostrum imperator est et dominus?” Aiunt illi: “O domine, leviter respondemus per iuramentum, quod vobis fecimus, istum ribaldum numquam vidimus, sed vos estis dominus noster et imperator, quem a iuventute novimus, et ideo rogamus una voce, ut puniatur, ut omnes exemplum ab eo capiant et de tali praesumptione se non attemptent.” Imperator ille conversus ad imperatricem ait: “Dic, domina, mihi per fidem, qua teneris, nosti tu istum hominem, qui se dicit imperatorem et dominum tuum esse?” At illa: “O bone domine, cur talia a me quaeris? Nonne plus quam XXVI annis in societate tua steti et prolem per te genui? Sed unum est, quod miror, quomodo iste ribaldus pervenit ad nostra secreta inter nos perpetrata.”

Imperator ille dixit illi, qui introductus fuerat: Carissime, quare ausus fuisti te ipsum imperatorem nominare? Damus pro iudicio, ut ad caudam equi hodie sis tractus et si iterum sis ausus hoc dicere, te condemnabo morte turpissima.” Vocavit satellites suos et ait: “Ite et istum ad caudam equi trahite, sed nolite eum occidere!” Et sic factum est.

Post haec vero ultra quam credi potest commota sunt omnia interiora eius et quasi de se ipso desperatus dicebat: “Pereat dies, in qua natus sum! Amici a me recesserunt, uxor mea et filii mei non noverunt me.” Dum hoc dixisset, cogitabat: “Hic prope manet confessor meus, pergam ad ipsum. Forte ipse notitiam meam habebit, quia saepius confessionem meam audivit.”

Perrexit ad eremitam, ad fenestram cellulae suae pulsavit. At ille: “Quis ibi est?” Et ille: “Ego sum imperator Iovinianus, fenestram aperiās, ut loquar tecum!” Ille vero cum vocem eius audisset, fenestram aperuit; cum eum vidisset, cum impetu fenestram clausit et ait: “Discede a me, maledicte, tu non es imperator, sed diabolus in forma hominis.”

Ille hoc audiens ad terram prae dolore cecidit, crines capitis ac barbae dilaceravit et dixit: “Heu mihi, quid faciam ego!” His dictis recordatus fuit, quod in stratu suo exaltatum fuit cor eius dicens: “Estne deus alter praeter me?” Statim ad

fenestram eremitae pulsabat et dixit: “Amore illius, qui pependit in cruce, confessionem meam audite fenestra clausa!” At ille: “Mihi bene placet.”

Qui de tota vita sua cum lacrimis est confessus et praecipue, quomodo contra deum se erexit dicens, quod non credidit alium deum esse quam se ipsum. Facta confessione et absolutione eremita fenestram eius aperuit et notitiam eius habebat et ait: “Benedictus altissimus, iam novi vos. Pauca vestes hic habeo, induas te et ad palatium perge, et, ut spero, notitiam tuam habebunt.”

Imperator induit se, ad palatium suum perrexit, ad ianuam pulsabat, ianitor ostium aperuit et eum satis honorifice recepit. At ille: “Numquid notitiam meam habes?” Qui ait: “Etiam, domine peroptime, sed admiror, quod per totum diem hic steti et vos exire non vidi.” Ille vero aulam intravit, omnes eum videntes capita inclinabant.

Alius imperator erat cum domina in camera. Quidam miles exiens de camera eum intime aspexit et post haec in cameram reversus ait: “Domine mi, est quidam in aula, cui omnes capita inclinant et honorem faciunt, qui vobis in omnibus assimilatur, in tantum, quod, quis vestrum est imperator, penitus ignoro.”

Imperator ille hoc audiens ait imperatrici: “Exeas et videas, si eius notitiam habeas.” Illa vero foras perrexit, et cum eum vidisset, admirabatur, statim cameram intravit et ait: “O domine, vobis unum denuntio, quod, quis vestrum est dominus meus, penitus ignoro.” At ille: “Ex quo sic est, foris pergam et veritatem excutiam.”

Cum autem aulam intrasset, eum per manum cepit et iuxta eum stare fecit, vocavit omnes nobiles in aula existentes cum imperatrice et ait: “Per iuramentum, quod mihi fecistis, dicite, quis nostrum est imperator?” Imperatrix primo respondit: “Domine mi, mihi incumbit primo respondere; testis est mihi deus in caelis, quis vestrum est dominus meus, penitus ignoro.” Et sic omnes dixerunt.

At ille: “Carissimi, audite me! Iste homo est imperator vester et dominus. Nam aliquo tempore contra deum se erexit; propter quod peccatum deus eum flagellavit et hominis notitia ab eo recessit, quousque satisfactionem deo fecit; ego sum angelus eius, custos animae suae, qui imperium custodivi, quamdiu fuit in paenitentia. Iam eius paenitentia est completa et pro peccatis satisfecit, amodo ei sitis oboedientes, ad deum vos recomendo.”

Statim ab oculis eorum disparuit. Imperator vero deo gratias reddidit et toto tempore vitae suae in bona pace vixit et spiritum deo reddidit.

61. De praemeditatione semper habenda

Claudius regnavit, qui unicam filiam habebat gratiosam et decoram valde; qui cum semel in stratu suo iacuisset, intime de filia sua cogitabat, quomodo eam promovere

posset. Ait intra se: “Si eam in uxorem diviti stulto tradidero, filiam meam perdam, si vero pauperi sapienti, per eius sapientiam ei necessaria large acquirat.”

Erat tunc in civitate quidam philosophus nomine Socrates, quem rex dilexerat, vocavit eum et ait: “Carissime, numquid tibi placet filiam meam in coniugem accipere?” Et ille: Etiam, domine peroptime.” Et ille: “Ex quo ita est, dabo tibi eam et sub illa condicione, quod, si moriatur filia in tua societate, vitam tuam amittes. Eliges ergo eam accipere vel dimittere?” Et ille: “Mihi bene placet eam accipere sub ista condicione.” Rex nuptias celebravit cum magna solemnitate.

Per quaedam tempora vitam duxerunt in quiete et sanitate perfecta, post hoc uxor Socratis usque ad mortem infirmabatur. Haec audiens Socrates contristatus est valde, quandam forestam intravit et flevit amare.

Dum sic esset in dolore, rex Alexander in eadem foresta venabatur. Miles quidam Alexandri Socratem vidit, ad eum equitabat et ait ei: “Carissime, cuius homo es?”

Et ille: “Homo talis domini sum ego, quod servus domini mei est dominus domini tui.” Ait miles: “Non est maior domino meo in toto mundo; sed ex quo talia dicis, ducam te ad dominum meum et audiemus, quis est dominus tuus, de quo tot et tanta praesumis.”

Cum autem coram rege Alexandro ductus fuisset, ait ei rex: “Carissime, quis est dominus tuus, de quo talia dicis, quod servus eius est dominus meus?” Ait ille: “Dominus meus est ratio, servus eius voluntas, sic est ergo, quod tu per voluntatem tuam regnum tuum et non per rationem huc usque gubernasti. Ideo servus domini mei, hoc est voluntas, est dominus tuus.”

Audiens haec Alexander ait: “Carissime, prudenter respondisti, vade in pace!” Ab illa die coepit rex regnum suum ratione gubernare et non voluntate. Socrates vero solus forestam intravit et flevit amare pro sua coniuge. Senex quidam venit ad eum et ait: “O bone magister, ob quam rem affligitur anima tua?” Et ille: “Filiam regis sub tali condicione desponsavi, quod, quocumque tempore ipsa in societate mea moriatur, ego vitam meam amittam, et iam ad mortem infirmatur, et haec est causa doloris mei.”

Ait senex: “Fac consilium meum et post factum non paenitebis. Uxor tua est de sanguine regum; cum rex minutus fuerit, uxor tua pectus et ubera liniat de sanguine patris sui, deinde in ista foresta tres herbas invenies, de una ei potionem facies, de aliis duabus unum emplastrum ponas, ubi dolorem sentit, et si istam doctrinam impleverit, sanitatem perfectam inveniet.”

Socrates omnia implevit et uxor ab omni infirmitate convaluit. Rex vero cum audisset, quod Socrates tam sollicite pro infirmitate filiae suae laborabat, eum ad magnas divitias et honores promovit.

62. De pulchritudine fidelis animae

Caius regnavit prudens valde; in eius regno mulier quaedam erat nomine Florentina miro modo pulchra et gratiosa, unde tanta pulchritudo erat in ea, quod tres reges eam obsidebant et a quolibet rege erat violata. Post haec inter reges propter nimium amorem commissum est bellum et quasi infiniti homines ex omni parte occubuerunt. Satrapae imperii haec audientes omnes ad regem venerunt dicentes: “Domine, illa Florentina in regno tuo est tam pulchra, quod quasi infiniti cottidie pro eius amore occiduntur, et nisi citius remedium apponatur, quotquot sunt in regno, peribunt.”

Audiens haec rex litteras scribi fecerat anulo suo signatas, quod sine ulteriori dilatione illa ad eum veniret. Praeco cum litteris ad eam perrexit, et antequam ad eam pervenit, defuncta est. Rediit praeco, de morte Florentinae regi nuntiavit.

Rex contristatus est valde, quod eam videre non poterat in sua pulchritudine, et omnes pictores regni ad eum convocari fecit. Cum autem venissent, ait rex: “Carissimi, haec est causa, quare pro vobis misi: Erat quaedam mulier nomine Florentina in tanta pulchritudine, quod quasi infiniti occubuerunt pro eius amore; defuncta est et eam non vidi. Itē ergo et cum omni industria vestra imaginem eius depingite cum sua pulchritudine, per quam potero discernere, quomodo tot occubuerunt pro eius amore.”

At illi: “Domine, rem difficilem vos quaeritis; tanta erat in ea pulchritudo et decentia, quod omnes pictores orbis imaginem eius non depingerent quantum ad omnia, excepto uno pictore, qui latet in montibus. Ille solus est et non alius, qui voluntatem vestram adimplere poterit.” Haec audiens rex pro illo pictore destinavit.

Qui cum ad eum venisset, ait ei: “Carissime, de tua industria informati sumus, ite et imaginem Florentinae per omnia depingite in sua pulchritudine et condignam mercedem dabo tibi.” At ille: “Rem difficilem quaeritis, verumtamen mihi concede, ut in conspectu meo omnes pulchras mulieres totius regni saltem per unam horam habeam, et faciam quod vobis placebit.”

Rex vero fecit omnes convocari et in conspectu eius stare. Pictor quattuor pulchriores ex eis elegit et alias licentiavit, ut ad patriam suam redirent.

Pictor ille cum rubeo colore imaginem eius incepit depingere, et quae illarum quattuor mulierum habebat magis faciem gratiosam aut nasum, et sic de ceteris membris, hoc in imagine posuit, ita quod ex qualibet muliere aliquam partem accepit et imaginem complevit.

Cum vero completa fuisset imago, venit rex, ut eam videret. Quam cum vidisset, ait: “O Florentina, Florentina, si vixisses, ultra omnes istum pictorem deberes diligere, qui depinxit te in tanta pulchritudine.”

65. De cura animi

Rex quidem semel de uno civitate in aliam transitum fecerat, ad quandam crucem venit, in qua erat omni parte scriptum; ex una parte erat in ea scriptum: “O, rex, si per istam viam equitaveris, pro corpore tuo bonum hospicium habebis, sed equo tuo male ministrabitur”. Ex alia parte crucis erat scriptum: “Si per istam viam equitas invenies hospicium, in quo equus tuus satis laute habebit, sed tu male ministraberis”. Ex tertia parte erat scriptum: “Si per viam istam ambulaveris, tu et equus tuus satis habebunt, sed antequam recedis egregie eris verberatus”. Ex parte quarta erat scriptum: “Si per viam istam ambulaveris, laute vobis ministrabitur, sed equum tuum ibi dimittes et tunc te oportebit pedibus ambulare”. Rex cum omnia ista perlegisset admirabatur, intra se cogitabat, quam viam equitare vellet. Ait intra se: “Primam viam volo eligere, quia bene erit, mihi et male equo; nox una cito trasibit”. Percussit equum cum calcaribus et ad quoddam castrum venit, in quo erat miles, qui eum benigne recepit ac laute ministrabat, sed equus parum aut hichil habebat; mane vero surrexit, ad palacium suum equitavit omnia gesta, que viderat, narravit.

Moralisatio. Carissime, iste imperator potest dici quilibet bonus christianus, qui habet circa salutem anime sue equitare. Equus, qui eum oirtat, est corpus ex quatuor elementis compositum, crux que stat in medio vie est consciencia tua in modum crucis extensa, una pars, ut ad bonum te provocet, altera, ut contra malum fortiter pugnes; unde si ambulaveris [per viam,] in qua bene erit tibi et male equo tuo, optime facis. Carissimi, ista via est via penitencie, hospicium sancta mater ecclesia, in qua bene erit tibi in anima, sed oportet, ut equus tuus i. e. caro tua penitencie subiaceat. Qui ergo per istam viam ambulaverit, sapienter facit. Alia est via, in qua invenies hospicium, in quo equus tuus satis laute habebit, sed male ministrabitur tibi. Via ista est via gulosa et luxuriosa, qui hospicium suscipiunt in voluptate carnis, de quibus apostolus ait: Quorum deus venter est et gloria in confusione ipsorum. In isto hospicio anima erit pessime ministrata. Alia est via, ubi equus tuus laute habebit [et tu verberaberis]. Via ista est cupidi et avari, qui laute hic volunt vivere, parva opera meritoria perpetrare, sed cum mors eum ab hospicio hujus mundi expellit, tunc anima post mortem in inferno egregie verberabitur. Quarta est via, per quam si ambules, bene tibi erit, sed equum amittes. Via ista est via boni religiosi, qui de omnibus quantum ad victum et vestitum est contentus. Equum amittit scilicet omnes concupiscencias carnales propter deum ac mundi vanitates, et ideo dicit salvator: Qui perdiderit animam suam propter me etc. Qui reliquerit patrem aut matrem etc. centuplum accipiet et post hanc vitam eternam vitam possidebit.

66. De constantia

Quidam res regnavit, qui pulchram filiam habebat, quam multum dilexit, que post decessum regis regnum occupavit, quia unica est relicta. Hoc audiens quidam dux tyrannus ad eam venit, multa ei promisit, si ei consentiret. Illa vero seducta per eum est et deflorata; facta defloracione flevit amare, tyrannus vero eam ab hereditate sua expulit. Illa vero sic expulsa gemitus et suspiria emittebat et in via publica cunctis diebus sedebat, ut a transeuntibus elemosinam peteret. Cum una dierum flendo sedisset, quidam miles generosus juxta eam equitando venit, videns ejus pulchritudinem captus est in oculis ejus et ait: “Carissima, qualis es?” Et illa: “Filia regis sum unica, et post patris mei decessum jure hereditario regnum habui, sed per quendam tyrannum fui seducta et ab eo deflorata, et post hec privavit me hereditate mea”. Ait miles: “Utrum tibi placet esse sponsam meam?” Que ait: “Eciam, domine; hoc desidero ante omnia”. Qui ait: “Fidem tuam mihi trade, quod nullum alium accipies preter me, et ego contra tyrannum istum faciam bellum, et terram tuam acquiram. Si vero in bello mortuus fuero et hereditatem tibi adquisiero, nil aliud peto nisi quod arma mea sanguinolenta tecum custodias in signum amoris. Si vero aliquis veniat, ut in uxorem te ducat, cameram tuam intres, in qua arma pendent, et illa diligenter respicias, et memoriam habeas, quomodo propter tui amorem vitam meam amisi”. Ait illa: “Domine, firmiter hoc promitto; sed absit, ut in bello vitam amittas”. Armavit se et contra tyrannum perrexit. Audiens hoc dux toto conamine se contra eum opposuit, et adinvicem pugnabant. Miles victoriam obtinuit et caput tyranni amputavit, tamen in bello vulnus mortis recepit et hereditatem puelle quesivit, et tertia die est defunctus. Puella per dies multos mortem ejus planxit, arma ejus sanguinolenta pendebat in camera, et sepius visitavit ea, et quociens ea vidit, amare flevit. Multi nobiles ad eam venerunt, ut eam in conjugem haberent, et multa promiserunt; sed antequam alicui responsum daret, cameram intravit, ut arma diligenter respiceret, et dixit: “O, domine, pro meo amore mortuus es, et hereditatem meam michi restituisti; absit hoc a me, ut alteri consentirem!” Deinde foras exivit et dixit: “Votum deo vovi, nunquam viro copulari.” Illi hec audientes recesserunt, et sic toto tempore vite sue remansit in castitate.

Moralisacio. Carissimi, rex iste est pater celestis, filia tam pulchra est anima ad dei similitudinem creata, cui regnum paradisi dabatur, sed per suggestionem ducis i. e. diaboli illud amisit, et est deflorata, quando de pomo comedit. Deinde sedebat in platea i. e. in mundo, unde: In sudore vultus tui etc. Que a transeuntibus elemosinam petebat i. e. a quatuor elementis gratiam dei exspectabat. Miles, qui juxta eam equitabat, erat filius dei, qui in equo humanitatis mundum istum intravit

et humano generi complaciebatur. Tu, homo, firmiter in baptismo promisisti, nullum virum preter eum accipere; et ideo armavit se armis humanitatis et bellum contra diabolum pro te dedit, victoriam obtinuit, tamen vulnus mortis pro te accepit et nostram hereditatem nobis acquisivit. Fac ergo tu, sicut fecit puella, arma sanguinolenta in camera cordis tui habeas, i. e. semper memoriam recentem de Christi passione habeas, quam pro te sustinuit in cruce; et si venerint aliquae temptationes per diabolum aut mundum aut carnem, curre ad Christi passionem et recale, quomodo pro tuo amore mortem sustinuit in cruce et sic temptationes superabis et vitam eternam obtinebis.

68. De non subticenda veritate usque ad mortem

Gordianus regnavit, in cuius regno erat quidam miles gloriosus, qui pulchram uxorem habebat, que sub viro sepius erat adulterata.

Accidit semel, quod maritus ad peregrinandum perrexit, illa vero in continenti vocavit amasium suum. Domina illa quandam ancillam habebat, que cantus avium intellexit; cum vero amasius veniret, erant tunc temporis tres galli in curia. Media nocte cum amasius juxta dominam jacuisset, primus gallus cantare cepit. Domina cum hoc audisset, ait ancille: “Dic michi, carissima, quid dicit gallus in cantu?” Illa respondit: “Gallus dicit in cantu suo, quod tu facis injuriam domino tuo.” Ait domina: “Occidatur gallus iste!” Et sic factum est. Tempore debito post hec secundus gallus cantavit; ait domina ancille: “Quid dicit gallus in cantu suo?” Ait ancilla: “Socius meus mortuus est pro veritate, et ego paratus sum mori pro ejus veritate”. Ait domina: “Occidatur gallus!” Et sic factum est. Post hec tercius gallus cantavit. Domina cum audisset, dixit ancille: “Quid dicit gallus in cantu suo?” Illa respondit:

“Audi, vide, tace, si vis vivere in pace!”

Ait domina: “Non occidatur gallus iste!” Et sic factum est.

Moralisacio. Carissimi, imperator iste est pater celestis, miles Christus, uxor ejus anima per baptismum desponsata. Ille qui eam seducit est diabolum, qui per mundi fallacias decepit, unde, quociens peccato consentimus, adulteramus Christo. Ancilla est tua consciencia, que contra peccatum murmurat, continue hominem ad bonum stimulat. Primus gallus, qui cantavit, certe Christus est, qui primo contra peccatum arguebat; quod videntes Iudei ipsum occiderunt, et similiter nos ipsum occidimus, quantum in nobis est, quamdiu in peccatis delectamur. Per secundum gallum debemus martires intelligere. Sic erant et alii multi, qui viam et doctrinam ejus predicaverunt; ideo pro Christi nomine et veritate necati sunt. Per tercius gallum, qui dixit: “Audi, vide” etc. potest intelligi

predicator, qui debet esse sollicitus veritatem pronuntiando, sed diebus istis non audet veritatem dicere. Studeamus ergo magis deum timere, veritatem pronunciare, et sic ad Christum qui est veritas veniemus.

70. De compunctione fidelis anime

Quidam rex erat, qui filiam pulchram habebat et prudentem, quam pater viro tradere volebat, illa vero votum Deo fecerat, quod nunquam virum acciperet, quousque tria perpetraret. Primum erat, quod veraciter diceret, quot pedes in longitudine et latitudine ac profunditate quattuor elementorum essent, secundum, quod ventum ab aquilone mutaret, tertium, quod ignem in gremio sine lesione iuxta carnem portaret. Rex cum hec audisset, fecit ista tria per totum regnum promulgari, et si quis sine defectu perpetraret, filiam eius in uxorem haberet. Multi venerunt, sed defecerunt. Erat quidam miles in partibus longinquis, qui, cum de voto puellae aidiret, ad palacium regis venit ducensque secum famulum unum et unum equum furibundum coram rege intravit et ait: “Domine mi rex, filiam tuam peto in uxorem, quia paratus sum ista tria promulgata solvere”. Ait rex: “Michi bene placet.” Miles vero famulum suum vocavit et ait ei: “In terra iaceas!” Cum vero sic iaceret, miles a capite usque ad pedes mensuravit. Hoc facto ait regi: “Ecce, domine, in quatuor elementis vix ultra septem pedes invenio”. Ait rex: “Quid hoc ad quatuor elementa?” Et ille: “Domine, quilibet homo et omne animal ex quatuor elementis componitur, et sic per famulum quatuor elementa mensuravi.” Ait rex: “Amen dico tibi, satis clare probasti. Iam ad secundum procedamus, muta ventum” etc. Ille statim equum furibundum adduci fecit, cui pocionem ad gustandum dedit; de cuius pocione factus est totaliter sanus; hoc facto caput equi in oriente ponebat et ait: “Ecce, domine, ventus est mutatus ab aquilone in orientem”. Ait rex: “Quid est hoc ad ventum?” Ait ille: “Nonne constat vestre prudencie, quod vita cuiuslibet animalis non est nisi ventus. Quamdiu equus paciebatur malum, tamdiu erat in aquilone, sed iam ex virtute pocionis sanus factus est. Et caput eius ad orientem posui, ut sit paratus onus portare”. Ait rex: “Satis clare probasti. Iam ad tertium procedamus”. Ait ille: “Domine, paratus sum coram omnibus adimplere”; manus suas prunis ardentibus replevit et in sinu posuit, et caro eius ne quaquam est lesa. Ait rex: “Satis bene duo alia probasti, sed dic michi, quomodo verbera non ledunt te?” Ait ille: “Non est hoc ex virtute mea, sed ex virtute lapidis, quem mecum continue porto; quicumque illum lapidem secum in loco mundo portaverit, numquam ab igne ledi poterit; ecce lapis!” Et lapidem coram omnibus ostendit. Ait rex: “Probabiliter ista tria probasti.” Nuptias ordinavit, filiam suam cum divitiis multis ei dedit in coniugem et ambo in vita bona dies suas finierunt.

Moralisacio. Carissimi, rex iste dominus noster Ihesus Christus, filia tam pulchra anima ad dei similitudine creata, que deo in baptismo votum fecerat, quod nunquam viro conjungeretur, nisi tria perpetraret; primum est, quod mensuraret etc. hoc est famulum tuum i. e. carnem tuam mensurare debes, quantum deliquit et pro omni delicto penam agere, elementa mensurare, scilicet carnem tuam domare. Secundum est mutare etc. hoc est vitam tuam corrigere. Equus furiosus est peccator, qui in peccatis permanet, unde oportet ei pocionem dare, scilicet ut contricionem habeat in corde, confessionem in ore, satisfactionem in opere, et hoc est ventum mutare, unde Job: “Tamquam ventus est vita mea”. Tercium est ignem sine lesione portare; ignis iste est ignis luxurie, avaricie, superbie, que sepe animam et corpus consumunt; sed si desideras, ut ignis iste te non ledat, oportet ut lapidem in loculo scil. dominum nostrum Ihesum Christum in corde habeas per opera meritoria; et si munde portaveris, numquam ignis alicujus peccati ledet te et per consequens vitam eternam obtinebis.

79. Quod quis nescit, presumere non audebit

Erat quidam rex, qui miro modo parvos caniculos bene latrantes dilexerat, intantum quod in gremio suo eos quiescere permisit et ibidem pavit; illi vero sic consueti erant in gremio eius dormire et comedere [quod] vix alibi esse volebant et quandoque circa collum regis pedes ponebant, et sic rex solacium magnum et ludum cum eis habebat. Erat tunc quidam asinus, qui cum omnia ista vidisset, in corde suo cogitabat: si ego cantarem et ante regem saltarem et circa collum domini mei pedes ponerem, rex michi daret omnia fercula ad comedendum et gremium suum ad quiescendum. Hiis cogitatis extra stabulum perrexit, aulam intravit et coram rege cantare cepit, deinde hincinde saltavit et post hoc ad regem cucurrit et pedes circa collum eius posuit. Servi hoc videntes credebant asinum in furia[m] conversum, acceperunt eum et egregie verberaverunt et sic ad stabulum reduxerunt eum.

81. De mirabili divina dispensatione et ortu beati Gregorii papae

Marcus regnavit prudens valde. Qui tantum unicum filium et filiam habebat, quos multum dilexit. Cum vero ad senectutem pervenisset, infirmitas gravis eum apprehendit; qui cum vidisset, quod vivere non posset, fecit vocari omnes satrapas imperii et ait: “Carissimi, scire debetis, quod hodie spiritum deo debeo reddere; non habeo tantum periculum in anima mea, sicut de filia mea, quod eam matrimonio non tradidi, et ideo tu, fili, qui es heres meus, tibi praecipio sub mea benedictione, ut eam maritari facias tam honorifice, sicut decet, et medio tempore sicut te ipsum omni die eam in honore habeas.”

His dictis vertit se ad parietem et spiritum emisit. De cuius morte planctus magnus factus est in civitate et satis honorifice eum sepulturae tradiderunt.

Post hoc vero filius satis prudenter incepit regnare, sororem suam in omni honore habere, quam miro modo dilexit in tantum, quod omni die, licet nobiles secum essent in mensa, in una cathedra ex opposite eius sedebat et adinvicem comedebant et in eadem camera in lectis separatis iacebant.

Accidit una nocte, quod temptatio gravis eum accepit, quod ei videbatur spiritum emittere, nisi cum sorore sua libidinem suam posset implere. De lecto surrexit et ad sororem suam perrexit, quam dormientem invenit et excitavit eam. Illa sic excitata ait: “O domine, ad quid venisti ista hora?” Qui respondit: “Nisi tecum dormiam, amitto vitam meam.” Quae ait: “Absit a me tale peccatum perpetrare! Ad memoriam reducite, quomodo pater noster te oneravit sub benedictione ante mortem suam, quod me haberes in omni honore! Si tale peccatum perpetrasses, offensionem dei non evaderes nec hominum confusionem.” At ille: “Quomodocumque fiat, voluntatem meam adimplebo.” Dormivit cum ea.

Hoc facto ad proprium stratum rediit, puella vero amare flevit et consolari nolebat, imperator vero, quantum potuit, solacium ei praebebat, et miro modo magis ac magis eum dilexit.

Post hoc vero circa dimidium annum illa in cathedra sedebat in mensa, et frater eius eam intime aspexit et ait: “Carissima, quid tibi est? Iam facies tua est mutata in colore et oculi tui in nigredinem mutantur.” At illa: “Mirum non est, quia sum impraegnata et per consequens confusa.”

Ille hoc audiens ultra quam credi potest contristatus est; flevit amare et ait: “Pereat dies, in quo natus sum, et quid faciam ego, penitus ignoro.”

Quae ait: “Domine, fac consilium meum et post factum non paenitebis; nos non sumus primi, qui graviter deum offenderunt. Hic prope est unus miles senex consiliarius patris nostri, de cuius consilio pater noster semper est operatus. Vocetur ille et sub sigillo confessionis omnia ei dicemus. Ille vero utile consilium dabit nobis et quod satisfaciemus deo et opprobrium mundanum evadere poterimus.”

Ait rex: “Mihi bene placet, sed primo studeamus deo reconciliari!” Confessi sunt ambo corde puro cum contritione magna.

Facta confessione miserunt pro milite et totum private cum fletu rettulerunt. At ille: “Domine, ex quo estis deo reconciliati, audite consilium meum, ut confusionem mundanam evadere possitis. Pro peccatis vestris ac patris vestri terram sanctam debetis visitare et tali die omnes satrapas regni vestri in praesentia tua convocare, deinde haec verba per ordinem dicere: “Carissimi,

terram sanctam visitare volo; nullum heredem praeter sororem unam habeo, sicut scitis, cui in absentia mea sicut corpori meo debetis oboedire”, et post hoc mihi coram omnibus dicere: “Et tibi, carissime, dico sub poena vitae tuae, ut sororis meae custodiam habeas. Ego vero tam private et secure custodiam, quod nullus tempore partus nec ante nec post de casu vestro sciet, nec etiam uxor mea.”

Ait rex: “Bonum est consilium; omnia adimplebo, quae mihi dicitis.” Statim fecit omnes satrapas convenire et omnia a principio usque ad finem, sicut superius est scriptum, consilium militis adimplevit. Cum omnia verba consumasset, vale omnibus fecit, ad terram sanctam perrexit, miles vero dominam sororem regis ad castrum suum duxit.

Cum autem uxor militis hoc vidisset, domino suo occurrit et ait: “Domine mi reverende, qualis domina ista est?” Qui ait: “Domina nostra soror regis est. Iura mihi per deum omnipotentem sub poena vitae tuae, ut, quicquam tibi dixero, omnia habebis in secreto.” At illa: “Domine, praesto sum.” Cum autem iurasset, ait miles: “Domina nostra per dominum nostrum regem est impraegnata; quare tibi praecipio, ut nulla creatura ministret ei excepta tua persona, ita ut principium, medium et finis omnia sint secreta.” At illa: “Domine, omnia ista fideliter adimplebo.”

Domina ad cameram privatam est introducta et satis splendide ei ministrabatur. Cum tempus pariendi esset, filium formosum peperit. Miles cum hoc audisset, ait dominae: “O domina carissima, bonum est ac utile sacerdotem vocari, ut puerum baptizet.” Quae ait: “Deo meo voveo, quod ille, qui est inter fratrem et sororem genitus, per me baptismum non habebit.” Ait miles: “Scitis, grave peccatum est inter vos et dominum meum commissum; nolite propter hoc animam pueri occidere.” Ait domina: “Votum vovi, quod firmiter tenebo; sed tibi praecipio, ut dolium vacuum mihi apportes.” Qui ait: “Praesto sum.”

Dolium secum ad cameram portari fecit, illa vero decenter puerum in cunabulo reclinavit et in parvis tabellis haec, quae sequuntur, scripsit: “Carissimi, scire debetis, quod puer iste non est baptizatus, quia inter fratrem et sororem genitus est; ideo propter dei amorem baptizetur, et sub capite eius pondus auri invenietis, cum quo ipsum nutrirī faciatis. et ad pedes argenti pondus, cum quo studium exerceat.”

Cum omnia ista erant scripta, tabellas in cunabulo sub latere pueri ponebat, aurum sub capite, argentum ad pedes. Deinde cum pannis sericis ac deauratis cunabulum cooperuit.

Hoc facto militi praecepit, ut cunabulum infra dolium poneret et in mari proiceret, ut nateret, ubicumque deus disponderet. Miles vero omnia adimplevit.

Cum dolium proiectum in mari fuisset, miles tamdiu iuxta mare stetit, quamdiu dolium natare videret; hoc facto ad dominam rediit.

Sed cum iuxta castrum suum venisset, nuntius regis de terra sancta ei obviabat; ait ei: “Carissime, unde venis?” Qui ait: “De terra sancta venio.” “Et quales rumores habetis?” Et ille: “Dominus meus rex mortuus est et corpus suum ad unum de castris suis est ductum.”

Miles hoc audiens flevit amare. Uxor eius superveniens cum de morte imperatoris audisset, ultra quam credi potest dolebat. Miles surrexit et ait uxori suae: “Nolito flere, ne domina nostra percipiat. Nihil ei dicemus, quousque a puerperio resurgat.”

Miles post hos sermones ad dominam intravit. Uxor eius sequebatur eum. Cum domina eos respexisset et eos desolates perpendit, ait: “Carissimi, propter quam causam estis tristes?” At illa: “Domina, non sumus tristes, sed potius gaudentes, quod liberata estis a gravi periculo, in quo fuistis.” At illa: “Ita non est. Indicate mihi, nolite aliquid celare a me sive bonum sive malum!” Ait miles: “Quidam nuntius de terra sancta venit de domino nostro, rege fratre vestro, qui narrat rumores.” Quae ait: “Vocetur nuntius!” Qui cum venisset, ait ei domina: “Quomodo est de domino meo?” Qui respondit: “Dominus vester mortuus est et eius corpus de terra sancta translatum est ad castrum suum, et cum patre vestro sepelietur.”

Domina cum haec audisset, ad terram cecidit. Miles videns dolores dominae, in terram iacuit, uxor militis cum eis ac nuntius; omnes isti per magnum spatium iacebant, et in eis prae magno dolore non est vox neque sensus.

Domina vero post magnum spatium surrexit, crines capitis traxit, faciem usque ad sanguinis effusionem dilaceravit et alta voce clamavit: “Heu mihi, pereat dies, in qua concepta eram, non illa numeretur, in qua sum nata! Quantas habeo iniquitates et quanta in me sunt completa! Periit spes mea, fortitudo mea, frater meus unicus, dimidium animae meae. Quid faciam de cetero, penitus ignoro.”

Surrexit miles et ait: “O domina carissima, audite me! Si propter dolorem te ipsam necaveris, totum regnum peribit. Tu sola es derelicta et iure hereditario regnum tibi debetur. Si ergo te ipsam occideris, regnum ad extraneos convolabit. Surgamus ergo et ad locum, ubi corpus iacet, accedamus et honorifice eum sepeliemus, deinde studeamus, quomodo imperium regere debemus.”

Illam vero ex verbis militis confortata surrexit et cum honesta comitiva ad castrum fratris sui accessit. Cum autem intrasset, corpus regis super feretrum invenit, super corpus cecidit, a planta pedis usque ad verticem osculata est eum. Milites videntes

nimum dolorem in ipsa de funere dominam extraxerunt et in cameram introduxerunt et corpus satis honorifice sepulturae tradiderunt.

Post hoc quidam dux Burgundiae solemnes nuntios ad eam misit, ut ei in uxorem consentiret; illa vero statim respondit: “Quamdiu vixero, virum non habebo.” Nuntii haec audientes voluntatem eius domino nuntiabant; dux haec audiens indignatus est contra eam et ait: “Si eam habuissem, rex illius regni fuisset, sed ex quo me vili pendebat, de regno suo parum gaudebit.” Exercitum collegit, regnum intravit, comburebat et occidit et infinita mala perpetrabat et victoriam in omni bello obtinuit. Domina ad quandam civitatem bene muratam fugam petiit, in qua erat castrum fortissimum et in ea per multos annos permansit.

Iam ad puerum proiectum in mare redeamus. Dolium cum puero per multa regna transiit, quousque iuxta coenobium monachorum pervenit et hoc feria sexta. Eodem die abbas illius monasterii ad litus maris perrexit et piscatoribus suis ait: “Carissimi, estote parati ad piscandum!” Illi vero retia sua parabant. Dum vero praepararent, dolium cum fluctibus maris ad terram pervenit. Ait abbas servis suis: “Ecce dolium! Aperiat et videatis, quid ibi lateat!” Illi vero dolium aperuerunt et ecce puer parvus pannis pretiosis involutus abbatem respexit et risit, abbas vero totaliter de visu contristatus ait: “O deus meus, quid est hoc, quod invenimus puerum in cunabulo?” Propriis manibus eum levavit, tabellas sub latere eius invenit, quas mater ibidem posuit. Aperuit et legit, quod puer ille inter fratrem et sororem esset genitus nec baptizatus, sed propter dei amorem petitur, ut sacramentum baptismi ei daretur, deinde cum auro, quod ad caput eius inveniretur, nutrireretur, et ad pedes argentum, per quod studium exerceret. Abbas cum haec legisset et cunabulum pannis pretiosis ornatum vidisset, intellexit, quod puer de nobili sanguine esset, statim eum baptizari fecit et ei proprium nomen imposuit, scilicet Gregorius, et puerum ad nutriendum uni piscatori tradidit, dans ei pondus, quod invenit.

Puer vero crescebat, ab omnibus dilectus, quosque septem annos in aetatem complevisset. Abbas statim ad studium eum ordinavit, in quo miro modo profecit, omnes monachi coenobii tamquam suum monachum dilexerunt, puer vero infra pauca tempora omnes in scientia transcendit.

Accidit quodam die, ut, cum filius piscatoris cum pila quadam luderet — et dictum piscatorem patrem suum esse credidit —, a casu filium piscatoris cum pila laesit, ille sic percussus amare flevit, domi perrexit et matri conquestus est dicens: “Gregorius frater meus me percussit.” Mater haec audiens foras exivit et dure arguebat eum dicens: “O Gregori, qua audacia filium meum percussisti, cum tamen, qualis es et unde, ignoramus.”

Ait ille: “O mater dulcissima, nonne filius tuus sum ego? Quare talia mihi improperas?” Quae ait: “Filius meus non es et, unde sis, ignoro, sed unum scio, quod in quodam dolio inventus fuisti; abbas te mihi ad nutriendum dedit.”

Ille cum haec audisset, flevit amare, ad abbatem perrexit et ait: “O domine mi, diu vobiscum steti, credebam me filium piscatoris fuisse; cum tamen non sum, et ideo parentes meos ignoro, si placet, me ad militiam promoveas, quia hic amplius non manebo.”

Ait abbas: “O fili, noli talia cogitare! Omnes monachi in domo existentes miro modo te diligunt in tantum, quod post discessum meum in abbatem te promovebunt.” Ait ille: “Domine, sine dubio non exspectabo, donec ad parentes meos pervenero.” Abbas haec audiens ad thesaurum suum accessit et tabellas, quas in cunabulo suo invenit, ei ostendit dicens: “Nunc, fili, lege interius et, qualis es, clare invenies.”

Cum vero legisset, quod inter fratrem et sororem esset genitus, ad terram cecidit et ait: “Heu mihi, quales parentes habeo? Ad terram sanctam pergam et pro peccatis parentum pugnabo et ibi vitam finiam. Peto ergo, domine, instanter, ut me ad militiam promoveas.”

Quod et fecit. Cum autem licentiam de recessu recepit, factus est planctus magnus in coenobio, dolor in populo et in circuitu lamentatio. Ad mare se transtulit et convenit cum nautis, ut eum ad terram sanctam ducerent.

Cum vero navigassent, ventus erat eis oppositus et subito ducti sunt ad eandem civitatem, in qua erat mater eius in castro. Qualis erat civitas aut quod regnum, penitus nautae ignorabant.

Cum autem civitatem miles intrasset, quidam civis ei occurrebat et ait ei: “Domine, quo tenditis?” Et ille: “Hospitium quaero.” Civis vero ad domum suam cum tota familia sua duxit et splendide eis ministravit.

Cum vero in mensa sederent, dominus Gregorius hospiti dixit: “Domine, qualis est civitas illa et quis dominus istius terrae?” At ille: “Carissime, unum virum valentem imperatorem habuimus, qui mortuus est in terra sancta, qui nullum heredem praeter suam sororem post se reliquit; quidam dux eam in uxorem petiit, quae nullo modo copulari intendit. Ille ex hoc indignatus totum regnum istud excepta civitate ista manu forti acquisivit.”

Ait miles: “Numquid secretum cordis mei potero secure propalare?” At ille: “Domine, etiam cum omni securitate.” Qui ait: “Miles sum; si placet, die crastina ad palatium pergas et cum senescallo sermonem de me facias, quod, si salarium mihi dederit, pro iustitia dominae isto anno pugnabo.” Ait civis: “Non dubito, domine, quin de adventu tuo gaudebit toto corde; die crastina ad palatium pergam et finem huius rei faciam.”

Mane surrexit, ad senescallum perrexit et de adventu eius intimavit. Ille non modicum gaudens pro domino Gregorio nuntium destinavit. Cum eum vidisset, dominae est praesentatus et multum commendatus. Quem cum vidisset, intime eum respexit; sed quod erat filius eius, penitus ignorabat. Ipsa eum submersum a multis annis credidit. Senescallus in praesentia dominae eum conduxit, ut per integrum annum ei ministraret.

Die crastina ad bellum se parat, adest dux in campo cum exercitu magno, dominus Gregorius bellum aggreditur, omnes penetravit, quousque ad ducem pervenit, quem in eodem loco occidit et caput eius amputavit et victoriam obtinuit. Miles vero post haec de die in diem proficiebat, fama eius undique circuibat, sic quod, antequam annus fuisset completus, totum regnum a manibus inimicorum acquisivit.

Deinde ad senescallum venit et ait: “Carissime, vobis constat, in quo statu vos inveni et ad quem statum duxi; rogo ergo, trade mihi salarium, quia tendo pergere ad alium regnum.” Ait senescallus: “Domine, plus meruisti, quam ex conventionem tenemur tibi; ideo ad dominam nostram pergam, ut de statu ac mercede finem faciam.”

Cum autem ad dominam venisset, ait: “O domina carissima, dicam vobis aliqua verba proficua, ex defectu capitis omnia mala sustinuimus; ideo bonum est virum accipere, per quem poterimus de cetero securi esse. Regnum vestrum in divitiis abundat, et ideo virum propter divitias accipere non consulo; unde ignoro, ubi melius ad honorem vestrum et commodum totius populi poteritis virum accipere, quam dominum Gregorium.”

Ille vero solebat semper respondere: “Voveo deo, quod numquam copulabor viro.” Sed ad verbum senescalli diem deliberationis constituit ad respondendum.

Adest vero dies, cunctis audientibus domina dixit: “Ex quo dominus Gregorius valide nos et regnum nostrum de manibus inimicorum liberavit, eum in virum accipiam.”

Haec audientes gavisi sunt valde, diem nuptiarum constituit, ambo cum magno iubilo et consensu totius imperii in matrimonium sunt coniuncti, filius cum matre propria; sed quales essent, utrique ignorabant. Facta est inter eos dilectio magna.

Accidit quadam die, quod dominus Gregorius ad venandum perrexit; ait quaedam ancilla dominae: “O domina carissima, numquid dominum nostrum regem in aliquo offendisti?” Quae ait: “In nullo. Credo, quod in mundo non inveniuntur duo adinvicem ligati in matrimonio, qui tantum se diligunt mutuo, sicut dominus meus et ego. Sed dic mihi, carissima, quare protulisti talia verba?” At illa: “Omni die, quando ponitur mensa, dominus noster rex illam cameram

privatam intrat laetus; sed cum exit, lamentationes et fletus emittit; deinde faciem lavat; sed quare hoc fit, penitus ignore.”

Domina cum hoc audisset, cameram illam sola intravit, de foramine in foramen intime respexit, donec ad illud foramen venit, in quo tabellae erant, quas singulis diebus solebat legere, quomodo inter fratrem et sororem genitus esset; et tunc amare flevit. Illae enim erant tabellae, quae in cunabulo suo erant inventae. Domina vero cum tabellas invenisset, statim notitiam illarum habebat, aperuit, scripturam legit de manu propria, intra se cogitabat: “Numquam homo iste ad tabellas venisset, nisi filius meus esset.” Incepit alta voce clamare ac dicere: “Heu mihi, quod sum nata ac in mundo educata! Utinam in die conceptionis meae mater mea fuisset exstincta!”

Cumque esset in aula clamor, audientes milites dominae ad dominam cucurrerunt cum ceteris et illam iacentem in terra invenerunt et per longum tempus circa eam steterunt, antequam verbum ab ea habere potuerunt; deinde os aperuit et ait: “Si diligitis vitam meam, statim dominum meum quaerite!”

Milites haec audientes statim equos ascenderunt et ad imperatorem equitabant et ei dixerunt: “Domine, regina in periculo mortis iacet.” Ille hoc audiens lulum dimisit et ad castrum perrexit, cameram, in qua domina iacuit, intravit.

Domina cum illum vidisset, ait: “O domine, omnes exeant praeter vos, ut nullus audiat, quae vobis dixerō!” Cum autem omnes essent expulsi, ait domina: “O carissime, de qua progenie es tu, dicite mihi!” Qui ait: “Ista est mirabilis quaestio; scias sine dubio, quod de longinqua terra sum ego.” Et illa: “Deo voveo, quod nisi dixeris mihi veritatem, me cito morientem vides.” Qui ait: “Et ego dico tibi, quod pauper eram, nihil habens praeter arma mea, cum quibus vos et totum regnum a servitute liberavi.” At illa: “Dic mihi modo, de qua terra es oriundus et qui erant parentes tui, et nisi mihi veritatem dixeris, numquam cibum gustabo.” Et ille: “Vobis de veritate fateor. Quidam abbas ab infantia me nutrit et mihi saepius dixit, quod in quodam dolio me invenit infra cunabulum, et ab illo tempore usque in praesens me nutrit, quousque ad partes istas veni.”

Domina cum haec audisset, tabellas ei ostendit et ait: “Numquid tabellas istas nosti?” Ille cum tabellas vidisset, ad terram cecidit. Illa vero ait: “O fili dulcissime, tu es filius meus unicus, tu es maritus meus et dominus meus, tu es filius fratris mei et meus. O fili dulcissime, in dolio cum istis tabellis posui te, postquam peperisti te. Heu mihi, quare de vulva eduxisti me, domine deus meus, quia tot mala sunt per me perpetrata! Fratrem meum proprium cognovi et te ex me genui. Utinam consumpta essem ne oculus me videret! Fuissem quasi non essem de utero!” Ad murum caput percussit et ait: “O domine deus meus, ecce filius meus, maritus meus et filius fratris mei!”

Ait dominus Gregorius: “Credebam me evasisse periculum et iam in rete diaboli cecidi. Dimitte me, domina, ut plangam miseriam meam! Vae mihi, vae, ecce mater mea, amica mea, uxor mea! Ecce sic diabolus conclusit me.”

Mater cum in filio tantum dolorem vidisset, ait: “O fili dulcissime, pro peccatis nostris peregrinabor toto tempore vitae meae, tu vero regnum gubernabis.” Qui ait: “Non fiet ita! In regno mater expectabis, ego vero peregrinabor, donec a deo peccata nostra sint dimissa.”

De nocte surrexit, lanceam suam fregit, vestimentis se induit peregrini, matri valefecit et nudis pedibus ambulavit, quousque extra regnum pervenit, deinde ad quandam civitatem in noctis obscuritate venit ad domum unius piscatoris, a quo hospitium pro dei amore petivit. Piscator eum diligenter respexit et cum membrorum decentiam et corporis dispositionem vidisset, ait ei: “Carissime, verus peregrinus non es; hoc bene apparet in tuo corpore.” At ille: “Licet vere peregrinus non fuero, hospitium tamen dei amore nocte ista peto.” Uxor piscatoris, cum eum vidisset, pietate mota preces fundebat pro eo, ut introduceretur. Cum autem introductus fuisset, retro ostium grabatum parari iussit, piscator pisces cum aqua ei dedit et panem, et inter cetera ei dixit: “Tu peregrine, si sanctitatem cupis invenire, loca solitaria deberes accedere.” At ille: “Domine, libenter hoc attemptarem, sed locum talem ignoro.” Qui ait: “Die crastina mecum pergas et ad locum solitarium te ducam.” Et ille: “Deus sit tibi merces!”

Mane vero piscator peregrinum excitavit, in tantum enim festinabat, quod tabellas suas parvas retro ostium dimisit. Piscator cum peregrino mare intravit, per XVI miliaria in mari navigabant, donec ad quandam rupem pervenit habens circa pedes eius compedes, qui sine clave non poterant aperiri; sed postquam compedes serasset, claves in mari proiecit, deinde domum rediit.

Peregrinus iste per XVII annos in paenitentia remansit. Accidit, quod papa moritur. Ipso mortuo venit vox desuper de caelo dicens: “Quaerite hominem dei et illum in vicarium constituite, nomine Gregorium!”

Electores hoc audientes gavisii sunt valde, nuntios per diversas partes mundi miserunt, ut eum quaererent. Tandem in domo piscatoris hospitati sunt. Cum vero in cena fuissent, piscatori dixerunt: “O carissime, multum vexati sumus per regna et castra quaerendo unum sanctum virum nomine Gregorium, quem in summum pontificem constituere debemus et non invenimus.”

Ille vero cum de peregrino fuisset recordatus, ait: “Iam sunt XVII anni, quod unus peregrinus nomine Gregorius in domo ista est hospitatus, quem ad quandam rupem in mari duxi et ibidem dimisi; sed scio, quod a multo tempore mortuus est.”

Accidit, quod eadem die pisces accepit, et dum unum piscem extraxisset, clavem, quam XVII annis in mare proiecit, infra piscem invenit. Statim alta voce clamavit: “O carissimi, videte clavem, quam in mari proieci! Ut spero, de labore vestro non eritis frustrati.”

Nuntii haec audientes et videntes gavisii sunt valde, mane vero surrexerunt, piscatorem rogabant, ut eos ad rupem duceret, quod et factum est.

91. De accidia et pigricia

Polemius regnavit, qui tres filios legitur habuisse, quos multum dilexit. Unde per se cogitavit disponere de regno suo, vocavit tres filios suos et ait: “Quis vestrum est pigrior, ille regnum post meum decessum habebit.” Tunc ait primus filius: “Pater, michi ergo debetur regnum vestrum, quia adeo piger sum, quod ad ignem sedeo et prius crura permitto comburi, quam inde me retraherem.” Secundus filius ait: “Pater, michi debetur regnum vestrum, qui si circa collum meum funem haberem et mox suspendi deberem et gladium in manu mea tenerem, propter magnam pigriciam meam ad scindendam funem manum meam non extenderem.” Tercius filius dixit: “Pater, ego regnare debeo, quia in pigriciis ceteros precedo; dum superius in lecto jaceo et gutte aque propter magnam pigriciam super caput et super utrumque oculum cadunt, me movere nescio ad dextram vel sinistram, nec volo.” Rex cum hoc audisset, ei regnum legavit, reputans eum pigriciorem.

Moralisacio. Carissimi, iste rex est diabolus, qui est rex et pater super omnes filios superbie, ut Job dicit. Per primum filium bene designantur illi, qui sunt in societate perversa, scilicet in adulterio, in fornicacione, per quam ad malum intendunt; tamen magis eligunt in igne peccati cremari vel aduri, quam a tali pravo consorcio separari. Secundus filius signat illum, qui licet peccatorum suorum funibus videat se circumplexum et ligatum, quibus mox suspendendus est ad inferni patibulum, tamen ad eas scindendum non extendit, videlicet gladium lingue sue cum verbis in confessione. Tercius vero filius designat illum, qui doctrinam audit de paradisi gaudio et de inferni supplicio, et tamen pre nimia pigricia ducens statum suum parvum, scilicet peccatorum, et non deserit ad dextram premiorum amore et desiderio convertere, nec ad sinistram, ut peccatum dimittat saltem metu et terrore infernalium tormentorum.

106. Quod est vigilanduni contra fraudes diaboli, ne nos decipiat

Olim erant tres socii, qui ad peregrinandum pergebant. Accidit, quod cibaria praeter unum panem invenire non poterant, et erant famelici valde, dixerunt adinvicem: “Si iste panis in tres partes dividatur, unicuique pars non sufficeret ex

nostris ad saturandum; habeamus ergo sanum consilium, quomodo debeamus de isto pane disponere.” Ait unus: “Hic in via dormiemus et quilibet somnium habeat, et qui maius mirabile viderit, ille totum panem habeat.” Responderunt alii duo: “Bonum est consilium.” Et inceperunt dormire.

Ille, qui consilium dederat, surrexit et ipsis dormientibus panem totaliter comedit, nec unicam micam sociis suis dimisit. Hoc facto socios suos excitavit dicens: “Surgite velociter! Tempus est, ut quilibet somnium suum dicat.”

Ait primus: “Carissimi, mirabile somnium vidi, scilicet unam scalam auream de caelo descendentem, per quam angeli descenderunt et ascenderunt et animam meam usque ad caelum de corpore meo extraxerunt. Quando ibi eram, patrem et filium et spiritum sanctum vidi, et tantum gaudium circa animam meam erat, quod oculus non vidit nec auris audivit, quod ibidem percepi; et istud est somnium meum.”

Ait secundus: “Et ego vidi, quod daemones cum instrumentis ferreis ac igneis animam meam de corpore meo traxerunt et ibidem me male tractaverunt et dixerunt: “Quamdiu deus regnat in caelo, permanebis in isto loco.”

Ait tertius: “Audite somnium meum! Videbatur mihi, quod quidam angelus ad me venit et ait: “Carissime, vis videre, ubi sunt socii tui?” Respondi: “Etiam, domine, quia inter nos habemus unum panem dividere; timeo, quod cum pane recesserunt.” At ille: “Non est ita; sed panis iuxta vos est; sequamini me.” Duxit me ad portam caeli, caput meum tantum secundum praeceptum suum infra portam posui, et vidi te; et videbatur mihi, quod ad caelum raptus fuisti et sederes in throno aureo et multa cibaria ac vina optima ante te; dixitque angelus mihi: “Ecce, socius tuus abundat in omni gaudio et in cibariis, et ibidem in aeternum permanebit, quia, qui semel regnum caeleste intraverit, exire non poterit. Iam mecum veni, et ostendam tibi, ubi alius socius tuus est.” Cum vero secutus illum fuisset, duxit me ad portas inferni, et ibi vidi te, sicut dixisti, in poenis gravissimis, cum tibi antea cottidie ministrabatur panis et vinum in magna copia, tunc a te quaesivi: “<...>, o carissime socie, mihi displicet, quod in istis poenis iaces.” Tu vero respondisti mihi, quod, quamdiu deus regnat in caelo, hic permanebo, quia hoc merui. “Surge ergo cito et totum panem comede, quia amodo nec me nec socium nostrum videbis. Ego vero cum vidi, surrexi et, sicut dixisti, panem comedi.”

108. De promissionis fideli constantia

Erat quidam imperator, in cuius imperio erant duo latrones, adinvicem confoederati iuramento, ut nullus alium dimitteret in necessitate, sed quilibet pro

altero vitam poneret. Multa mala adinvicem perpetraverunt, scilicet furtum et homicidium.

Accidit semel, quod unus sine altero et eo absente cum furto captus erat et in carcere in compedibus positus. Quod audiens socius eius, alter latro, ad eum venit et dixit: “Carissime socie, dic mihi, <...>⁴⁴ in fide ligati sumus.” At ille: “Ut mihi videtur, mori debeo, quia comprehensus sum cum furto. Si velles tantum facere istud, quod tibi dixero, semper essem tibi obligatus. Uxorem et parvulos ac familiam habeo, de eis nihil ordinavi, nec de bonis meis. Si in loco meo posses expectare in carcere, et hoc poteris a iudice inquirere, domi vadam et de uxore et familia et de bonis meis ordinabo et tempore debito revertar et liberabo te.” At ille: “Istud satis fideliter adimplebo.”

Perrexit ad iudicem et ait: “Domine mi, amicus meus captus est et in carcere positus; mortem, ut credo, evadere non potest; si placet, tantum unam petitionem a vobis peto, ut eum licentietis, quod ad domum propriam accedere potest, ut ante mortem suam de uxore et familia poterit disponere. Ego vero, ut de eo sis securus, loco suo in carcere remanebo, donec venerit.”

Ait iudex: “Tali die iudicium de eo ac de aliis fiet; si vero eodem die non venerit, quid ad hoc respondebis?” At ille: “Domine, omnem securitatem, quae tibi placet, adimplebo. Quod si non venerit, pro eius amore mortem sustinebo.” Ait iudex: “Petitionem tuam exaudiam, ita tamen, quod te in vinculis habeam, quousque ipse redierit.” Et ille: “Bene placet mihi.” Tunc iudex istum in carcere posuit et alium libere misit abire.

Ille vero domi recessit, de uxore, prole et familia ordinavit, et tamdiu expectavit, quod ad tres dies iudicii, in quo omnes malefactores coram iudice sunt praesentati, et inter alios ille, qui prompte se carceri obtulit, pro amico suo est praesentatus.

Ait ei iudex: “Ubi est amicus tuus, qui hodie deberet redire et te liberare ac salvare?” At ille: “Domine, spero, quod non deficiet.” Iudex vero diu expectabat, si veniret, et non venit. Statim dedit pro sententia, ut ad patibulum duceretur; et sic factum est.

Cum vero ad patibulum venisset, ait ei iudex: “Carissime, imputes tibi et non mihi, quod nunc morieris. Dixisti, quod amicus tuus veniret et te liberaret.” Ait ille: “Domine, ex quo mori debeo, instanter peto, ut ante mortem meam pulsare potero.” Ait iudex: “Cuiusmodi pulsatio erit illa?” Qui ait: “Ante mortem meam tribus vicibus clamare.” Et ille: “Mihi placet.” Ille incepit alta voce clamare primo, secundo, tertio, et respexit circumquaque, et hominem agili cursu venientem vidit

⁴⁴ Здесь текст испорчен.

a longe et ait iudici: “Mortem meam differas! Ecce hominem venientem video. Forte ipse est socius meus, qui me hodie liberabit.”

Iudex vero cum ipsum venientem audisset, exspectavit. Et ecce socius eius venit et ait: “O domine, ego sum ille, qui de bonis meis, uxore et amicis meis disposui, et amicus meus interim in periculo mortis pro me stetit. Illum libere permittas abire, quia paratus sum, pro peccatis meis mortem sustinere.” Iudex respexit eum et ait: “O carissime, dic mihi causam, quare adinvicem estis tam fideles?” Et ille: “Domine, a pueritia quilibet alteri fidem dedit, ut in omnibus fideles essemus. Et haec est causa, quare ipse in loco meo se posuit, quousque de domo mea ordinassem.”

Iudex ait: “Ex quo ita est, tibi mortem remitto, et sitis mihi fideles. De cetero mecum manebitis, et de praebenda necessaria vobis providebo per omnia.” At ille: “Domine, omnem fidelitatem amodo promittimus vobis.” Iudex igitur eos recepit ad gratiam, et omnes iudicem laudabant, qui fecit eis talem misericordiam.

116. De dilectione Dei, quomodo omnes nos aequaliter diligit usque dum ipsum per peccata despiciamus

Pippinus regnavit, qui quandam pulchram puellam desponsavit, quae concepit et elegantem filium peperit, sed in partu mortua est. Duxit aliam et ex illa etiam filium genuit, utrumque filium ad nutriendum in longinquas partes misit. Isti duo per omnia sibi invicem erant similes.

Cum vero per longa tempora moram traherent, mater secundi filii suum filium videre cupiebat, preces regi fundebat, ut filium suum videre possit. Rex ei concessit, et nuntium pro duobus filiis destinavit.

Qui cum venissent, ita per omnia similes erant, licet tamen secundus esset minoris quantitatis et aetatis, quia forte unius anni, nihilominus tamen tantus erat secundus, quantus primus, sicut multotiens contigit, et forte uterque patrissabat in facie et in unanimitate mentis et corporis, ita quod regina, quis eius filius esset, ignorabat. A rege diligenter petivit, quis illorum esset filius eius; sed rex ei indicare noluit. Ipsa hoc audiens flevit amare.

Rex cum hoc audisset et vidisset, ait ei: “Noli flere! Ille est filius tuus.” Et demonstravit sibi filium, quem de prima uxore genuerat. Regina hoc audiens gavisata est valde, statim totam curam dedit filio isti ad nutriendum et de alio nihil curabat, qui erat eius proprius filius.

Rex cum hoc vidisset, dixit ei: “Quid facitis ei? Decepi vos; ille non est filius vester, sed unus istorum est.” At illa: “Quare sic mecum agis? Indica mihi! Rogo te.” Et ille: “Nolo, et haec est causa: Si veritatem tibi dixissem, unum scilicet

filiū tuū velles eū diligere et alterū odio habere, et ideo volo, quod ambo aequaliter diligas et nutrias, et cum ad aetatem legitimam veniunt, tunc tibi veritatem pandam, de qua gaudebit cor tuū.”

Hoc audiens regina ambo peroptime nutrit, donec ad aetatem legitimam pervenerunt; cum autem quis esset filius eius per regem fuerat experta, ultra modum fuit gavisā, et sic in pace vitam finierunt.

121. De gloria mundi et luxuria, quae multos decipit et ad interitum deducit

Olim erat quidam rex, qui habuit duos milites in una civitate; unus erat senex, alter iuvenis. Senex erat dives et pulchram puellam propter eius pulchritudinem in uxorem duxit. Iuvenis miles erat pauper et quandam vetulam locupletem propter divitias accepit, quam miles non multum dilexit.

Accidit semel, quod miles iuvenis per castrum senis militis ambularet et uxor senis militis in quadam fenestra in solario sedebat et dulciter cantabat. Iuvenis miles cum eam vidisset, captus est in amore eius et in animo cogitabat: “Melior esset combinatio inter me et illam iuenculam, quam inter ipsam et virum suum, qui est homo senex et impotens, et quod uxor mea esset uxor eius.”

Et ab illo die incepit eam diligere et clenodia dare. Domina vero etiam miro modo eum dilexit et, quando potuit, ad eum accessit, et omnibus viribus nitebatur, si possibile esset, in virum accipere post mortem viri sui.

Erat autem ante fenestram castrī senis militis arbor ficuum, in qua omni nocte philomena residebat, quae dulciter cantabat, quod propter cuius cantum domina singulis noctibus surrexit et ad fenestram perrexit, et per magnum spatium ibidem exspectabat, ut canticum philomenae audiret. Cum hoc percepisset vir eius, quod singulis noctibus surgeret, ait ei: “Carissima, qua de causa de lecto singulis noctibus surgis?” Quae respondit: “Super arborem fici omni nocte residet philomena, quae tam dulciter cantat, quod oportet me surgere et eam audire.” Miles hoc audiens de mane surrexit et cum arcu et sagitta ad arborem fici perrexit, philomenam occidit et cor extraxit et uxori praesentavit. Domina videns cor philomenae flevit amare dicens: “O bona philomena, fecisti, quod debuisti. Ego sum causa mortis tuae.”

Statim nuntium ad iuvenem militem misit, nuntiando ei crudelitatem mariti, eo quod philomenam interfecisset. Miles hoc audiens commota sunt omnia viscera eius, et ait in corde suo: “O si constaret isti crudeli, quantus est amor inter me et suam uxorem, peius me tractaret.”

Armavit igitur se duplici armatura et castrum intravit et senem militem occidit. Post hoc cito moritur uxor sua, et ipse cum gaudio uxorem senis militis occisi in matrimonium duxit, et ambo longo tempore vixerunt et in pace vitam finierunt.

122. De adulteris mulieribus et excecacione quorundam prelatorum

Miles quidam perrexit, ut vineam suam vindemiaret. Uxor autem ejus, putans ipsum diucius moraturum, amasium habuit, pro quo misit, ut cito veniret. Qui cum venisset, cameram intravit. Et cum ambo in stratu essent, venit miles, scilicet maritus, ramo vinee in oculo percussus et ostium percutit. At illa tremebunda aperuit, prius tamen amasium abscondit. Miles ergo intrans oculum doluit et lectum, ut quiesceret, parare jussit. Tunc uxor, timens ne amasium in camera latitantem videre posset, marito ait: “Quid festinas ad lectum? Dic michi, quid tibi accidit?” Illo ergo referente ipsa respondit: “Dimitte me, inquit, domine, ut sanum oculum arte medicinali confirmem, ne illo forsitan morbo alterum similiter amittas.” Quod ille sustinens os suum illa quasi pro medicina super mariti oculum sanum apposuit et manu amasio innuens ille recessit. Quo facto dixit uxor marito: Modo segura sum, quod nullum malum oculo sano eveniet; jam lectum ascende et quiesce!

Moralisacio. Carissimi, miles iste est prelatus ecclesie, qui habet sanctam ecclesiam custodire et oves sibi traditas regere. Uxor adulterata est anima, que sepius per peccatum diabolo adheret. Miles percutitur oculo, quociens prelatus muneribus excecatur, quia scriptum est Sapien. VI: Munera excecant oculos judicum. Sic quod necesse habeat cameram bone vite intrare et omnem avariciam et cupiditatem a se excutere per penitenciam. Tunc audacter debet ostium cordis sui percutere, et tunc uxor i. e. anima aperit, ut gloriam dei recipiet. Sed heu, sepe per carnales affectiones et mundi blandiciones oculus sanus, scilicet cordis, cum quo deberemus deum contemplari, offuscatur per mundi vanitates et carnis voluptates in tantum, quod periculum sui ipsius et subditorum [non] poterit advertere et per penitenciam emendare. Studeat ergo unusquisque, sic oculos mentis ad deum dirigere, ut poterit omne velamen peccati expellere.

123. Quod juvencule sunt per parentes a luxuriosis cohercende et voluntati proprie non relinquende

Miles quidam erat, qui peregre proficiscens commisit uxorem suam socrui sue servandam i. e. matri uxoris sue. Uxor autem post decessum mariti quendam juvenem amavit, quod matri indicavit. Illa vero statim sibi favens juveni accessivit; quibus epulantibus miles adveniens hostium pulsavit. Statim uxor surgens amasium in lecto abscondit, et post hoc ostium marito aperuit. Qui cum intravit, precepit, ut lectus pararetur, lassus namque quiescere voluit. Uxor turbata, quid faceret, cogitavit. Quod videns mater ait: “Ne festines, filia, lectum parare, donec monstremus marito tuo lintheum, quod fecimus.” Mater erigens lintheum,

quantum potuit, per unum cornu, alterum filie ad sublevandum dedit; et tamdiu lintheum extenderant, donec amasius est egressus. Et sic maritus delusus est per extensionem. Quo facto ait mater filie sue: “Nunc extende lintheum super lectum mariti tui, quod manibus tuis et meis contextum est.”

Moralisacio. Carissimi, miles iste est quilibet homo, qui post baptismum pergit tamquam peregrinus in mundo isto, quia, quamdiu hic sumus, peregrini sumus. Psalmista: Ego peregrinus sum et filius matris mee. Sed in illa peregrinatione uxor scilicet caro sepius adulteratur cum viciis et concupiscenciis. Miles ad ostium pulsatur, quociens recordatur, quid et quantum contra deum deliquit, et ideo tenetur pulsare i. e. orare, jejunare etc., opera bona facere; et sic poterit cameram bone vite intrare et in predictis divinis quiescere. Sed uxor i. e. caro sepe hoc percipiens, quod homo penitentiam proponit facere, turbatur, quia non sustinet libenter penitentiam. Statim mater i. e. mundus hoc percipiens erigit lintheamen i. e. mundi vanitatem, in quibus tantum homo delectatur, quod periculum proprium non advertit, quod est dolendum.

129. De amicitiae verae probatione⁴⁵

Quidam rex habuit tantum unicum filium, quem multum dilexit; qui filius a patre licentiam accepit, ut mundum visitaret et amicos sibi acquireret. Qui per septem annos vagabat in mundo et post haec ad patrem rediit. Pater gaudenter eum recepit et ab eo quaesivit, quot amicos acquisivisset. At filius: “Tres; primum amicum plus quam me ipsum diligo, secundum tantum sicut me ipsum, et tertium parum aut nihil.”

Cui pater: “Bonum est eos probare et temptare, antequam indigeas de eis. Porcum occide et in sacco pone et in domum amici, quem plus diligis quam te, perge de nocte et ei dic, quod a casu hominem occidisti; et si inventum fuerit corpus mecum, morte turpissima ero condemnatus. Rogo modo te, sicut te semper plus quam me ipsum dilexi, succurre mihi in hac maxima necessitate!” Quod et factum est.

At ille respondit: “Sicut eum occidisti, iustum est, ut poenae subiaceas. Sed si corpus mecum esset inventum, forte in patibulo ero suspensus. Verumtamen, quia amicus meus fuisti, ideo tecum pergam ad patibulum, et postquam mortuus fueris, tres vel quattuor ulnas panni tibi dabo ad corpus tuum involvendum.”

⁴⁵ Cp. Exemplum de dimidio amico, Exemplum de integro amico (cm. Petrus Alfonsi. Disciplina clericalis).

Ille hoc audiens ad secundum amicum accessit, et illum ut primum probavit. Ille sicut primus renuit dicens: “Credis me fatuum, quod in tali periculo me ponere vellem? Verumtamen, quia amicus meus fuisti, ideo ad patibulum tecum pergam et in via te consolabor, quantum potero.”

Ille ad tertium amicum accessit et eum probavit dicens: “Verecundor tibi loqui, quod numquam pro te aliquid feci et ecce nunc a casu hominem interfeci etc.” At ille: “Libenter hoc faciam et culpam mihi imponam, et patibulum, si necesse fuerit, pro te ascendam.”

Hunc expertus est meliorem amicum suum fuisse.

135. De conscientia nostra quae dum angustiat ad deum per confessionem et opera meritoria recurramus⁴⁶

Refert Augustinus de civitate dei, quod Lucretia, Romana nobilissima moribusque <prudicissima>, erat uxor Collatini, et cum ille Collatinus Sextum nomine filium imperatoris Tarquinii ad castrum suum invitasset, Sextus est statim captus in amore pulcherrimae Lucretiae. Tempus aptum, quo imperator et Collatinus de Roma simul recederent, observans et ad praedictum castrum reversus ibi pernoctavit et nocte illa non ut hospes, sed ut hostis cubiculum Lucretiae clam ingressus, manu sinistra opprimens pectus eius, dextra vero gladium tenens se prodidit dicens: “Sine mora mihi consentias vel morieris!” Illa vero nullo modo consentire volebat, dixitque Sextus: “Nisi mihi consentias, servum iugulatum nudum corpori tuo nudo etiam te iugulato sociabo, ut per orbem fama currat Lucretiam ob stupri causam cum servo in cubiculo iugulatam.” Illa vero timens de tali infamia coacta concessit.

Sextus vero completa libidine recessit. Ipsa vero multum dolens patrem et maritum, fratres et imperatorem, nepotes et proconsules vocavit per litteras, quos omnes praesentes sic alloquitur dicens: “Sextus domum meam intravit hostis pro hospite. Scias tu, o Collatine, vestimenta viri alieni in lecto tuo fuisse. Verumtamen licet corpus sit violatum, animus tamen est innocens. Ideo a culpa me absolvo, a poena tamen non liberabor.” Statim cum gladio occultato sub chlamyde propria manu se transfixit.

Quo facto amici eius gladio accepto iurant per sanguinem Lucretiae omnem progeniem Tarquinii de Roma eicere et extirpare, quod et fecerunt. Sextum vero auctorem criminis interfecerunt miserabiliter.

⁴⁶ Ср. с первоисточником текста о Лукреции: Titi Livii. Ab urbe conditi Libri, Liber I, cap. 57—60.

143. De timore extremi iudicii⁴⁷

Quidam rex erat, qui statuit pro lege, quod, quicumque subito mori deberet, mane ante ortum solis ante domum eius tubas canerent, et statim talis vestibus nigris se indueret et sic ad iudicium veniret.

Ille rex magnum convivium fecit et omnes nobiles satrapas regni vocari fecit, qui omnes venerunt. In convivio erant omni genere musicali periti, qui magnum solacium convivis fecerunt ex suavi melodia, rex vero nullum solacium nec signum laetitiae ostendit, sed vultum tristem habuit et suspiria et gemitus emittebat.

Haec videntes convivae mirati sunt et non fuerunt ausi petere ab eo causam tristitiae, sed dixerunt fratri regis, ut causam tantae tristitiae indicaret, qui et fecit dicens sibi, quod omnes in convivio mirarentur de tanta tristitia et causam libenter scirent. Ait rex: “Vade ad domum tuam! Die crastina responsum audies.” Quod et factum est. Rex praecepit bucinatoribus, ut sequenti mane venirent ante domum fratris sui et tubis canerent et ipsum ad eum ducerent secundum legem, quod et fecerunt.

Audiens frater regis de mane tubas ante domum suam commota sunt omnia viscera eius et surrexit, vestibusque nigris se induit, veniens ad regem, qui fecit fieri foveam profundam et ultra foveam cathedram fragilem, quae quattuor pedes fragiles habuit, et fecit fratrem suum exui vestibus et super cathedram poni. Cum autem in cathedra esset collocatus, ordinavit, ut gladius acutus ultra caput suum per filum sericum penderet; deinde ordinavit quattuor homines cum quattuor gladiis acutissimis, unam a parte ante, alium a parte posteriori, tertium a parte dextra et quartum a parte sinistra. Cum autem sic starent, ait rex illis quattuor: “Cum dixero, sub poena mortis gladios in eum infigite!” Et tubas omniaque genera musicalia fecit adduci coram fratre et mensam parari et diversa fercula apponi et ait: “O frater mi carissime, quare tantum doles et tantam tristitiam in corde habes? Ecce optima fercula, ecce melodia suavissima! Quare non gaudes et laetaris?” At ille: “Quomodo potero gaudere, cum in signum mortis hodie mane sonitum tubae ante domum meam audivi et modo corruptibili et fragili cathedra sum collocatus? Si indiscrete me moveam, ipsa cathedra frangitur et in puteum cado, de quo resurgere non potero; si caput meum erigo, gladius ultra caput meum petens et cadens usque ad cerebrum me interficiet; quattuor tortores in circuitu meo stant parati cum gladiis ad unicum verbum vestrum me occidere; istis consideratis, si dominus totius mundi essem, gaudere non possem.”

⁴⁷ Cp. Cicero. Tusculanae disputationes, V, 21 (Рассказ о Домокловом мече).

Cui rex ait: “Iam ad quaestionem hesternam, quare non gauderem, respondeo. Ego sum sicut tu es modo collocatus in cathedra corruptibili et fragili, quia in corpore fragili cum quattuor pedibus corruptibilibus, scilicet de quattuor elementis, et sub me est puteus infernalis; ultra caput meum gladius acutus scilicet divinum iudicium paratum animam meam a corpore separare; ante me gladius acutus scilicet mors, quae nulli parcat et, antequam speratur, veniet, et quomodo, ubi vel quando, penitus ignoro; a parte posteriori alius gladius paratus ad percutiendum, scilicet peccata mea, quae in hoc saeculo commisi, parata sunt ante tribunal me accusare; gladius a parte dextra est diabolus, qui circuit quaerens, quem devoret, et semper est paratus animam meam recipere et ad infernum deducere; gladius a parte sinistra sunt vermes, quae carnem meam post mortem corrodent; cum omnia ista considero, numquam gaudere potero; si ergo tu tantum hodie me timuisti, qui sum mortalis, multo plus creatorem meum deo timere. Vade ergo et noli amplius tales quaestiones quaerere a me!”

Ille vero surrexit et gratias de vita sua regi reddidit, promittens firmiter amodo se corrigere. Hoc audientes laudabant responsum regis.

144. De statu mundi actuali

Fertur de quodam rege, cuius regnum in tam subitam devenit mutationem, quod bonum in malum, verum in falsum, forte in debile, iustum in iniustum est mutatum. Quam mutationem rex admirans a quattuor philosophis sapientissimis causam huius quaesivit. Qui philosophi post sanam deliberationem ad quattuor portas civitatis pergentes, quilibet eorum tres causas ibidem scripsit. Primus scripsit: Potentia est iustitia, ideo terra sine lege; dies est nox, ideo terra sine via; fuga est pugna, ideo regnum sine honore. Secundus scripsit: Unus est duo, ideo regnum sine veritate; amicus est inimicus, ideo regnum sine fidelitate; malum est bonum, ideo terra sine pietate. Tertius scripsit: Ratio habet licentiam, ideo regnum sine nomine; fur est propositus, ideo regnum sine pecuniis; corrobola vult esse aquila, ideo nulla discretio in patria. Quartus scripsit: Voluntas est consiliarius, ideo terra male colitur; denarius dat iudicium seu sententiam, ideo terra male regitur; deus est mortuus, ideo totum regnum peccatoribus est repletum.

146. De principibus et aliis magnatibus fortiter arguendis pro eorum forefactis

Refert Augustinus in “De civitate Dei”, quod Dyonides pirata galea una longo tempore in mari homines spoliavit et cepit. Qui cum multis navibus iussu Alexandri fuisset quaesitus et tandem captus, et Alexandro praesentatus, eum interrogavit dicens: “Quare mare habet te infestum?” Ille statim respondit: “Quare te orbis

terrarum? Sed quia ego hoc ago una galea, latro vocor, tu vero mundum opprimens navium multitudine magna, diceris imperator; sed si circa me fortuna mansuesceret, fierem melior; e converso tu quanto fortunatior, tanto deterior.”

Alexander respondit: “Fortunam tibi mutabo, ne malitia tuae fortunae, sed meritis ascribatur.” Sicque ditatus est per eum et de latrone factus est princeps et zelator iustitiae.

151. De anima peccatrice per peccati lepram infecta quomodo curatur

Quidam rex nobilis in regno suo habuit duos milites; unus erat avarus et alter invidus. Avarus pulchram uxorem habuit, oculis omnium gratiosam, invidus vero uxorem valde turpem et omnibus odiosam, et quandam terram annexam militi avaro habuit, quam miles cupidus per omnia habere desiderabat. Saepius ad eum accessit et multa ei obtulit, si terram suam ei vendere vellet; miles vero invidus respondit se non velle vendere hereditatem suam pro auro vel argento. Attamen ex invidia coepit cogitare, quomodo pulchritudinem uxoris militi avaro posset denigrare, et dixit militi avaro: “Si desideras terram meam habere, nihil pro pretio desidero, nisi quod uxor tua mecum sit una nocte.”

Qui ei annuit et uxori dixit, quae repulsam dedit primo, sed tandem per virum inducta consensit.

At ille miles invidus, antequam ei condormiret, cum leprosa commiscuit, hoc facto ad dominam accessit et eam cognovit, quotiens voluit. Quo facto eidem intimavit, quod lepram incurreret, dicens, quomodo invidiam de hoc habuisset, quod uxor sua tam turpis esset et ipsa tam pulchra. Ideo eam sic deturpavit.

Quod audiens tristis facta est et flens amare marito suo intimavit, qui valde tristis factus dixit uxori suae: “Do tibi consilium: Adhuc nullum signum leprae in te apparet, hic prope extra regnum est magna civitas, in qua est universitas, ad illam pergas et omnibus venientibus sis communis, et qui prius ad te accessit, infirmitatem recipiet et ab omni lepra curaberis.”

Quod factum est. Venit filius imperatoris adamando eam fecitque eam venire ad se et eam rogavit, ut ei consentiret. Quae negavit dicens: “Absit a me, ut ego paupercula sim concubina filii imperatoris!” At ille magis ac magis eam propulsavit, ut ei consentiret. Illa cogitavit: “Hic filius imperatoris si lepram incurreret, magnum damnum esset.” Et ei proposuit, quomodo incideret in lepram, si eam cognosceret. At ille nolens desistere eam cognovit et lepram incurrit.

Altera die sentiens se liberatam ad patriam perrexit dicens ei: “Si vos contingat lepram incurrere, ad me declinate, et ego vobis in quantum possum de necessariis providebo.”

\ Post hoc non diu filius imperatoris leprosus factus est et tantum verecundabatur, quod nocte nullo sciente ad dominam ivit, ubi manebat. Hoc domina percipiens dixit marito suo: “Ille est, qui per me infectus est, et ego a lepra liberata sum.” Qui videns eum turpiter infectum flevit amare, cameram sibi ordinavit, in qua solitarius manebat, et domina personaliter ei ministrabat et in eodem loco septem annis manebat.

Accidit, quod in septimo anno erat calor intolerabilis et leprosus vas magnum cum vino pro refocillatione habebat, et quidam serpens in horto existens vas intravit et se balneavit et in profundum post lotionem iacuit. Leprosus cito a somno expergefactus multum sitiebat, vas cum vino accipiens ipso ignorante serpentem inbibit. Post hoc serpens omnia interiora eius coepit rodere tam graviter, quod leprosus gemitus et suspiria dabat. Domina ei maxime compatiebatur, et passio illa durabat per tres dies continue.

Quarto die vomitum fecit, et cum vomitu et veneno interiori serpentem proiecit. Statim dolor cessabat; de die in diem paullatim species leprae ab eo recessit, et post septem dies caro eius ab omni lepra est curata, sicut caro pueri, de quo domina multum est gavisata, et vestimentis pretiosis ipsum induebat, dextrarium optimum ei dedit, et ad imperium perrexit, ubi cum honore est receptus, et post mortem patris regnavit et vitam in pace finivit.

195. [сюжет, использованный позднее Шекспиром в «Венецианском купце»]

Lucius in Roma regnavit prudens valde; qui habebat filiam pulcherrimam, quam multum dilexit. Erat quidam miles in curia, qui puellam miro modo dilexit, et cum eam solam vidisset, ait ei: “Carissima, miro modo te diligo. Quid tibi dabo, quod possum una nocte tecum dormire?” Quae ait: “Mille marcas florenas.” Ille vero concessit et ei dedit.

Cum nox adesset, miles lectum intravit et statim dormire coepit, puella vero simili modo post eum. Miles per totam noctem dormivit nec a somno exitatus est. Mane vero cum sol oriretur, puella se vestimentis induit et eum a somno exitavit. Et ille: “O, bona puella, intra lectum!” Quae ait: “Non facio tibi, carissime, iniuriam tecum conveni pro mille marcis florenis, ut tecum tota nocte dormirem; hoc fideliter implevi. Sed tu fuisti ita ruralis, quod semel faciem tuam ad me non vertisti, et ideo de incurialitate te comprehendo”. At ille: “Somnum cepi et per hoc deceptus fui; sed rogo, ut ad me iam intres”. At illa: “Certe non faciam”.

Ait miles: “Quid tibi dabo, ut secunda vice possum tecum dormire?” Quae ait: “Tantum sicut prius.” Ille vero concessit.

Cum vero nox adesset, miles lectum intravit et statim dormivit et per omnia fecit sicut prius. Miles vero ultra quam credi potest dolens dixit puellae: “Dic mihi, bona puella, quomodo tecum dormiam tertia nocte?” Quae ait: “Certe pro mille marcis florenis.” Ille assensit. Miles intra se cogitabat: “Primo perdidit mille marcas florenas, secundo terras meas obligavi pro aliis milibus, iam vero oportet me acquirere per aliquam viam, si debeo habere puellam.”

Perrexit ad quandam civitatem et obviavit uni mercatori et ait ei: “Domine, potes mihi mille marcis florenis commodare in necessitate?” Qui ait: “Quam securitatem mihi praestabis?” Et ille: “Quidquid vis.” Cui mercator: “Volo, ut chartam de proprio sanguine tuo facias sub tuo sigillo, quod, si unum diem constitutum inter nos frangas, sine condicione potestatem habeam tantum de carnibus tuis scindere ac a corpore vellere, ubicumque mihi placeat in tuo corpore, ita tamen, quod carnes tuae pecuniam meam ponderent.” At ille: “Mihi bene placet.” Statim fecit sibi chartam de proprio sanguine suo sigillatam cum suo sigillo. Hoc facto tradidit mercatori chartam et recepit pecuniam.

Miles cum pecuniam accepisset, intra se cogitabat: “Si illam pecuniam perdidero sicut priorem, ero pauper perpetuo.”

Perrexit ad quandam philosophum et ait ei: “Bone magister, tibi habeo secretum pandere quoddam, et filiam imperatoris diligo et cum ea conveni, ut mecum una nocte dormiret pro mille marcis florenis. Et prima nocte et secunda dormivi et sic voluntatem in nullo implevi. Iam pecuniam a quodam mercatore mutuavi et, si illam sicut prius perdidero, confusus sum ego. Iam ad te veni, ut sciam, quomodo possim me ipsum salvare a dormitione, ne tam leviter amittam, quod tam care mutuavi.”

Ait philosophus: “Inter coopertorium puellae et linteamen, dico tibi, iacet una charta habens illam virtutem, quod, quicumque intrat lectum, statim oppressus sit somno, donec a puella excitetur. De hoc sum expertus, quia chartam ordinavi. Sed dicam tibi, quomodo habeas puellam. Antequam ascendas lectum, chartam diligenter quaeras private, et cum inveneris, longe a lecto proicias et tunc audacter intra et voluptatem tuam obtinebis.”

Miles vero perrexit ad puellam, tradidit ei pecuniam. Cum vero nox adesset, miles vestimenta deposuit et, antequam lectum ascenderit, inter coopertorium et linteamen chartam invenit, quam longe a lecto proiecit. Hoc facto lectum ascendit et se finxit dormire.

Puella vero simili modo vestimenta deposuit et ignorans, quod charta fuisset ablata. Statim autem cum lectum ascendisset, miles manum ad eam posuit. Puella autem ait: “O domine, decepta sum, totam pecuniam, quam mihi dedisti, tibi

reddam, et me illaesam permittas abire!” Qui ait: “In vanum loqueris.” Quae ait: “Tibi pecuniam duplicabo.” Ait miles: “Et si imperium patris tui mihi dares, tibi non concedam.” Fecit cum ea voluntatem suam.

Statim conglutinata est anima puellae cum eo et ultra modum eum dilexit, miles vero in tantum eam adamavit, quod transiit unam quindenam ultra diem constitutum inter illum et mercatorem et tradidit oblivioni, quomodo mercatori esset obligatus.

Cum autem semel in lecto suo iacuisset, ad memoriam reduxit, quomodo mercatori obligatus esset. Suspiria, gemitus et fletus misit. Audiens haec puella ait: “O domine, quid est tibi? Cur tantum affligitur anima tua?” Qui ait: “Heu mihi, tantum te dilexi, quod pro tuo amore filius mortis sum!” At illa: “Dic, quomodo?”

Respondit miles: “Obligatus sum uni mercatori in tali forma: Defecit mihi pecunia, ut tibi solverem, mutuavi ab uno mercatore mille marcas auri, ita quod, si non solverem die assignata, ipse potestatem haberet, ubicumque vellet, in toto corpore meo tantum pondus de carnibus meis abscidere. Quindena iam transiit de conventionem, propter nimium amorem, quem habeo ad te, oblitus fui et haec est causa doloris mei.” At illa: “Noli tantum contristari, ad illum perge et pecuniam eius ei duplica! Si vero ei non placuerit, quaere, quidquid ei placeat, et hoc ego tibi dabo.”

Miles hoc audiens ad mercatorem perrexit et eum satis honorifice salutavit dixitque ei: “Domine, diem meum non tenui, igitur graviter deliqui et pro delicto tibi pecuniam duplicabo.” Ait mercator: “Carissime, scire debes, quod conventionem meam servare volo, quam per litteras es mihi obligatus.” Qui ait: “Si ergo ad hoc non vis assentire, pete a me, quantum volueris, et obtinebis.” Ait mercator: “Quid verba multiplicias? Iam dixi tibi, crede mihi, conventionem asscriptam inter nos habere volo.” Statim fecit eum capi et ad iudicium duci. Lex autem erat, quod, sicut homo voluntarie se obligaret, ita et iudicium reciperet.

Interim puella exploratores habebat, quomodo de amasio suo tractaretur. Exploratores revertentes nuntiaverunt ei, quod ad iudicium ductus fuerit. Puella hoc audiens ait intra se: “Si ille morietur, ego ero rea; non fiet ita.” Statim crines capitis sui perscidit ad modum viri, vestes mulieris mutavit et sicut vir per omnia se praeparavit ascendensque dextrarium ad iudicium equitavit. Cum autem iudex eam vidisset, notitiam eius in nullo habebat, quia credebatur eam esse virum. Et dixit ei: “Carissime, unde venis?” Quae ait: “De partibus marinis venio a causa, per istam civitatem transitum feci et a viris fide dignis audiui, quod quidam miles

hic inter vos per quendam mercatorem male sit tractatus, et ideo iudicium intravi, ut militem a morte liberarem.”

Ait iudex: “Carissime, illum iuvare non potes, quia lex huius regni dictat, quod, sicut homo se voluntarie obligaverit, sic sine contradictione iudicium recipiat, si conventionem non impleverit. Miles iste convenit cum mercatore illo pro quadam summa pecuniae, quod, si non solveret die statuto, habeat potestatem plenariam in toto corpore, ubicumque ei placuerit, tantum pondus, quantum sit de pecunia, abscidere, et ideo hoc nullo modo potest fieri, nisi occidatur.”

At illa: “Domine, si mercator hoc tantum concederet, ut vita eius redimi posset, numquid tibi placeret?” Qui ait: “Peroptime.”

Conversa puella ad mercatorem ait: “Care, quid prodest tibi, si occidatur ille? Nonne melius est tibi, aurum et argentum recipere pro eo pro tua voluntate, quam mortem eius videre?” Ait mercator: “Bone domine, si posses mihi totum imperium dare, vitam eius non concederem.” Quae ait: “O bone mercator, ex quo iudex vitam eius desiderat, fac tu similiter!” At ille: “Quod dixi, dixi et hoc in corde meo affirmavi.” Quae ait: “Domine iudex, ex quo ita est, quod nec prece nec pretio iste mercator potest flecti, peto instanter, ut legem exerceas tam pro milite quam pro mercatore.” Dixit iudex: “Quidquid lex iubet, hoc implebo.”

Ait illa mercatori: “Dic mihi, in qua parte corporis carnes eius velis abscidere!” Et ille: “In pectore, ubi cor iacet.” Quae dixit iudici: “Domine mi, coram omnibus dixisti, quod iustitiam velis tenere pro milite sicut pro mercatore. Ex quo ita est, peto instanter beneficium legis. Rex dicit, quod, quicumque sanguinem alicuius effuderit, sanguis eius pro eo effundatur. Miles iste tantum conventionem fecerat de carnibus abscindendis, non de effusione sanguinis. Tu ergo mercator impleas conventionem tuam, ubicumque volueris in toto corpore eius, sed videas, ne sanguinem eius effundas, quia, si hoc feceris, beneficium legis recipies.”

Dicit ei mercator: “Ex quo ita est, da mihi pecuniam meam, et tibi remitto omnem actionem, quam contra te habeo.” Quae ait: “Dico tibi, quia non denarium ab eo obtinebis. Coram omnibus tibi obtuli et renuisti.” Et conversa ad iudicem ait: “Carissime, da iudicium!” Qui ait: “Vita est salvata militis; numquam evelli potest sine sanguinis effusione, dementionem fecit in conventionem; et quia mercator renuit, quod suum erat, transeat ergo sine solutione.”

Illam cum hoc audisset, gratias iudici reddidit et ait: “Domine, ad Dominum te recomendo”, exivit et equum ascendit et domum equitavit. Omnes autem iuxta iudicem sedentes dixerunt: “Miles iste recedens miro modo et sapienter militem illum salvavit, et omnes credebant eam esse virum. Finite autem iudicio omnes

recesserunt et mercator ad domum suam confusus abiit. Miles autem ad domum puellae ivit.

Illa autem interim ornavit se sicut prius ad modum mulieris et amplexata est eum et ait: “Carissime, quomodo evasisti hodie?” Qui ait: “Ego eram adiudicatus morti et subito intravit quidam miles iuvenis valde et sapiens et generosus et eloquens, qui per sapientiam suam me liberavit et hoc non obstante ita sapienter loquebatur, quod etiam nihil mercatori teneor solvere, quia iudex pro me sententiam dedit et mercator sine solutione abiit.” Dixit puella: “Ex quo te deus per sapientiam huius militis salvavit, quare ipsum ad prandium non vocasti?” Respondit miles: “Subito intravit et finite iudicio exivit nec postea potui ipsum videre.” Respondit iuencula: “Si eum videres, numquid notitiam eius haberes?” Qui dixit: “Optime.” Illa cameram intravit et sicut prius se ornavit; quo facto exivit. Miles cum eam vidisset, ultra quam credi potest gaudebat et osculatus est eam et ait: “Benedicatur hora, in qua fuisti nata.” Post hoc cum magno iubilo eam in uxorem duxit et in pace dies suos finierunt.

273. [сюжет, использованный позднее Шекспиром в «Короле Лире»]

Theodosius in civitate Romana regnavit prudens valde et potens; qui tres filias pulchras habebat, dixitque filiae seniori: “Quantum diligis me?” At illa: “Certe plus quam me ipsam.” Ait ei pater: “Et te ad magnas divitias promovebo.” Statim ipsam dedit uni regi opulento et potenti in uxorem.

Post haec venit ad secundam filiam et ait ei: “Quantum diligis me?” At illa: “Tantum sicut me ipsam.” Imperator vero eam cuidam duci tradidit in uxorem.

Et post haec venit ad tertiam filiam et ait ei: “Quantum me diligis?” At illa: “Tantum sicut vales et non plus neque minus.” Ait ei pater: “Ex quo ita est, non ita opulenter ero maritare sicut et sorores tuae.” Tradidit eam cuidam comiti in uxorem.

Accidit cito post haec, quod imperator bellum contra regem Aegypti habebat. Rex vero imperatorem de imperio fugabat, unde bonum refugii habere non poterat. Scripsit litteras anulo suo signatas ad primam filiam suam, quae dixit, quod patrem suum plus quam se ipsam dilexit, ut ei succurreret in sua necessitate, eo quod de imperio expulsus erat. Filia cum has litteras eius legisset, viro suo regi casum primo narrabat. Ait rex: “Bonum est, ut succurramus ei in hac sua magna necessitate. Colligam exercitum meum et cum toto posse meo adiuvabo eum.” Ait illa: “Istud non potest fieri sine magnis expensis. Sufficit, quod ei concedatis, quamdiu est extra imperium suum, quinque milites, qui ei associentur.” Et sic factum est. Filia patri rescripsit, quod aliud auxilium ab ea habere non posset nisi quinque milites de sumptibus regis in societate sua.

Imperator cum hoc audisset, contristatus est valde et infra se dicebat: “Heu mihi, tota spes mea erat in seniore filia mea, eo quod dixit, quod plus me dilexit quam se ipsam, et propter hoc ad magnam dignitatem ipsam promovi.” Scripsit statim secundae filiae, quae dixit: “Tantum te diligo quantum me ipsam”,— quod succurreret ei in tanta necessitate. At illa cum audisset, viro suo denuntiabat et ipsi consiliavit, ut nihil aliud ei concederet nisi victum et vestitum, quamdiu viveret, honeste pro tali rege, et super hoc litteras patri suo rescripsit.

Imperator cum hoc audisset, contristatus est valde, dicens: “Deceptus sum per duas filias. Iam temptabo tertiam, quae mihi dixit: “Tantum te diligo, quantum vales.” Litteras scripsit ei, ut ei succurreret in tanta necessitate, et quomodo sorores suae ei respondebant. Tertia filia cum vidisset inopiam patris sui, ad virum suum dixit: “Domine mi reverende, mihi succurre in hac necessitate! Iam pater meus expulsus est ab hereditate sua.” Ait ei vir eius: “Quid vis tu, ut ei faciam?” At illa: “Exercitum colligas et ad debellandum inimicum suum pergas cum eo!” Ait comes: “Voluntatem tuam adimplebo.”

Statim collegit magnum exercitum et sumptibus suis propriis cum imperatore perrexit ad bellum. Victoriā obtinuit et imperatorem in imperio suo posuit. Tunc ait imperator: “Benedicta hora, in qua genui filiam meam iuniorem. Ipsam minus aliis filiabus dilexi et mihi in magna necessitate succurrit, et aliae filiae meae defecerunt, propter quod totum imperium reliquero post decessum meum filiae meae iuniori.” Et sic factum est. Post decessum patris filia junior regnavit et in pace vitam finivit.

283. Mamertinus in civitate Romana regnavit, qui filium patris sui cum eo tenebat quem multum dilexit, cui nomen erat Fulgencius, qui singulis diebus de pota ejus propinabat. Erat tunc temporis in aula quidam senescallus socius imperii sub imperatore et avunculus ejus, qui erat invidus contra puerum Fulgencium eo quod puerum imperator multum diligebat. Die ac nocte studebat, qualiter discordiam inter imperatorem et puerum poneret et faceret. Accidit quod cum senescallus ad lectum ire vidisset, accessit ad eum et ait: “Domine, habeo vobis secretum pandere inter vos et me.” Ait imperator: “Dic mihi quod tibi videtur.” At ille: “Fulgencius, qui est vester nepos et consanguineus meus vos viliter per totum imperium diffamavit, sc. quod lepra estis infecti et quod propter fetorem inde mors est sibi de potu vobis ministrare.” Imperator cum hoc audisset iratus valde et ait: “Rogo te, dic mihi veritatem, utrum lepra percussus sum.” Cui senescallus: “Non vere, domine; crede mihi, nunquam fetorem lepre a vobis percepi.” Ait imperator: “Quomodo ad veritatem huius rei perveniam?” Ait senescallus:

“Domine, die crastina in prandio vel alia hora, quando de potu vobis ministrat, respicite ad eum et videbitis, quod quando offert vobis potum faciem suam a vobis avertet, ne senciet anelimum lepre, et hoc est verissima probatio hujus rei.” Ait imperator: “Verius non potest fieri. “ Statim senescallus adiit Fulgencium et traxit eum ad parietem et dixit: “Karissime, tu es nepos meus et consanguineus domini mei imperatoris; si mihi grates reddideres tibi denunciarem de vicio tuo, de quo dominus meus multum conqueritur et gravatur in tantum, quod paratus est te removere a servicio et verecundatur de hoc tibi loqui.” Ait Fulgencius: “Pro illius amore qui pependit in cruce, dic mihi quid est, de quo tantum dominus meus contra me aggravatur, quia paratus sum in omnibus emendare et bono consilio acquiescere.” Ait senescallus: “Quadam lepra es infectus; quando citharum domino meo tradis, videtur quod potum projicere deberet pro fetore lepre.” Ait Fulgencius: “Cum effectu rogo vestrum consilium et auxilium.” Ait senescallus: “Si consilium perpetrare volueris, totum ad bonum finem perducam.” At ille: “Hoc desidero toto conamine.” Et ille: “Quocienscunque propinaveris domino imperatori de potu, faciem tuam averte, ne fetorem lepre senciat, donec remedium aliquod habeas pro fetore lepro.” Fulgencius ei fidem dedit et in omnibus ait: “vestrum consilium adimplebo.” Cum imperatori ministraret et manum ad eum extendit, faciem suam ab eo avertit. Cum imperator hoc vidisset, eum contra pectus cum pede percussit dicens ei: “O ribalde pessime, illa sunt vera, que de te audiui. Vade extra visum meum quia ammodo non eris infra palacium meum.” Fulgencius flevit amare; imperator vocavit ad se senescallum et ait ei: “Quomodo possum istum ribaldum, qui me sic diffamavit, de mundo tollere?” Ait senescallus: “Eciam domine, satis bene. Vos habetis qui semper copiosum ignem faciunt ad comburendum lapides pro cemento faciendo. Nuncium ad eos ista nocte destinabitis, ut quicumque summo mane ad eos venerit et dixit: “Precipit dominus meus vobis implere voluntatem suam, quod illum sub pena mortis et vite accipiant et in ignem projiciant.” Fulgencio ista nocte precipere debetis, ut in aurora surgat et ad operarios pergat et ut eis dicat: “Numquid voluntatem domini mei fecistis?” Tunc illi secundum jussum vestrum eum in ignem projicient, et sic mala morte morietur. Ait imperator: “Re vera optimum est consilium tuum.” Imperator vocavit ad se Fulgencium et ait ei: “Tibi precipio sub pena mortis, ut in aurora surgas et ad operarios pergas ad tres Cucas ubi lapides comburuntur pro calce facienda, et cum eis sis ante solis ortum et dic eis ex parte mea, ut preceptum meum impleant, aliter mala morte eos condempnabo.” Fulgencius vero intime cogitabat mane surgere et preceptum domini adimplere. Imperator vero nuncium misit media nocte super equum ad operarios, qui eis dixit: sub pena mortis et vite vestre

quicumque presens ad vos venerit mane et ex parte imperatoris vobis dixerit: “Dominus meus imperator vobis precepit, ut preceptum ejus faciatis, illum accipiatis et in ignem projiciatis, donec omnia ossa ejus fuerint combusta.” At illi: “Parati sumus omnia implere.” Rediit nuncius ad diem denuncians imperatori quod nuncium ejus fecerat et quod ejus operarii precepto ejus obedire vellent. Fulgencius vero in aurora surrexit et ad iter se paravit et nihil de malicia imperatoris scivit. Dum vero per viam ambulavit versus operarios unam campanam pulsanter audivit ad missam. Ecclesiam intravit et post elevationem sompnum cepit, unde per magnum spacium ibi dormivit, sacerdos nec aliquis eum escitare volebat. Senescallus de morte ejus scire volens perrexit ad operarios; cum autem venisset ad eos dixit: “Numquid preceptum domini fecistis?” At illi: “Nondum fecimus, sed modo volumus.” Statim manus in eum injecerunt, at ille clamavit: “Nolite sic facere, quia dominus meas precepit de Fulgencio.” At illi dixerunt: “Hoc non nunciavit nobis, sed dixit, quicumque ad vos post die isto veniret et diceret: Numquid preceptum domini mei implestis etc., illum caperemus et in ignem projicemus, donec ossa ejus combusta”, et sic fecerunt. Cito post hoc venit Fulgencius ad eos et dixit: “Numquid preceptum domini mei implestis?” At illi: “Parum ante preceptum domini implevimus.” Ait Fulgencius: “Pro Cristi amore dicatis mihi, quod preceptum erat illud?” At illi: “Sub pena mortis habuimus, quod quicumque post hodie mane ad nos veniret et dixerit sicut tu dixisti, illum acciperemus et in ignem projiceremus; sed ante te venit senescallus et ei secundum preceptum ministravimus et combustus est in igne.” Fulgencius hoc audiens laudavit Dominum, qui eum a morte salvavit, valefecit operariis et perrexit ad palacium. Imperator quando eum vidit admirabatur et dixit: “Numquam preceptum meum implevisti ad operarios meos hodie mane?” Ait Fulgencius: “Domine, ibi eram. Sed antequam veni preceptum vestrum erat impletum.” Ait imperator: “Dic mihi quomodo.” Ait Fulgencius: “Senescallus ante me venit et eis dixit: Numquid preceptum domini mei implevistis? Illi hoc audientes ipsum acceperunt et in ignem projecerunt, et si ego prius venissem, sic essem ministratus; ideo regracior deo, qui me a morte liberavit.” Ait imperator: “Sub juramento quod mihi fecisti dic mihi veritatem de hoc quod queram a te.” Ait Fulgencius: “Domine ut credo falsitatem nunquam invenisti mecum, ideo miror talem mortem mihi ordinastis et ego sum filius fratris vestri.” Ait imperator: “Mirum non est et hoc bene scires per illud, quod a te petere volo. Per consilium seneschalli illam mortem ordinavi, eo quod me per totum imperium scandalizasti, quod percussus fui lepra que tantum ferebat quod abhominabile erat, et in signum hujus faciem tuam a me avertisti quando potum mihi optulisti, et hoc oculis meis vidi, propter quod talem mortem

ordinavi et adhuc ordinabo nisi aliud audiero.” Ait Fulgencius: “Si vobis placet audite et conspiracionem pessimam videbitis. Senescallus qui jam mortuus est venit ad me et dixit, quod vos ei dixistis, quod ego lepra percussus fui quod multum fetebat, et hoc ab ore vestro audivit et consilium mihi dedit, quod quando potum vobis ministrarem, faciem meam a vobis averterem. Testis est mihi deus, quod non mentior.” Imperator cum hoc audisset credidit per omnia et dixit: “O fili, justo dei iudicio Senescallus mortuus est, nequicia ejus cecidit super caput ejus proprium; ipse istam maliciam contra te causa invidie ordinavit. Esto bonus homo, quia multum teneris deum diligere qui te a morte salvavit.”

Moraliter. Karissimi, iste imperator potest dici prelatus ecclesie, Fulgencius Cristianus clericus sub disciplina prelati positus, qui debet prelato in omnibus juste acquisitis decimas offerre et hoc est de caphora ministrare, eo quod prelati et viri ecclesiastici per decimas debent vivere. Fulgencius bonus Cristianus, qui fideliter domino ministrat, multum a deo diligitur et remuneratur. Senescallus invidus est quilibet reprobis a deo maledictus sicut Caym; talis sepe pervertit corda justorum per falsam doctrinam dicendo quod prelatus percussus est lepra i. e. vita prelati non est hominibus nec deo acceptabilis, hoc est contra sacram scripturam dicentem: “Nolite judicare.” Sepe tales apud iudicem electos accusant per phas et nephas et tales tandem in ignem eternum mittentur et justi ibunt in vitam eternam.

РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЭЗИЯ

43. STABAT MATER (XIII в.)

Stabat Mater — это так называемая «секвенция», вид католической церковной поэзии, близкий гимнам. Литургический жанр секвенций появился в IX в., а в XVI в. Папа Пий V отменил исполнение секвенций, оставив лишь несколько. Среди них была и секвенция Stabat Mater, занимавшая свое место в мессе на Успение Богородицы.

Возникновение текста Stabat Mater датируют XIII в. и связывают с францисканским орденом. Помимо всем известного названия по первой строке она имеет название **Sequentia de septem doloribus Mariae Virginis**. На текст, предположительно написанный Джакопоне да Тоди (Giacopone da Todi, ум. 1306), европейские композиторы XVI—XIX вв. создали множество музыкальных сочинений. Наибольшей известностью и сейчас пользуется Stabat Mater Перголезе, написанная в форме кантаты. Моцарт, Гайдн и Шуберт также обращались к тексту Stabat Mater как церковному жанру, а Россини, Дворжак, Лист, Верди писали на этот текст светские концертные произведения. Из русских композиторов к Stabat Mater обращался А.Н.Серов.

1. Stabat mater dolorosa
Iuxta crucem lacrimosa,
Dum pendebat filius,
Cuius animam gementem
Contristans et dolentem
Pertransivit gladius.

2. O quam tristis et afflicta
Fuit illa benedicta
Mater unigeniti!
Que merebat et dolebat

Et tremebat, dum videbat
Nati poenas incliti.

3. Quis est homo qui non fleret,
Matrem Christi si videret
In tanto supplicio?
Quis non posset contristari
Piam matrem contemplari
Dolentem cum filio?

4. Pro peccatis sui gentis
Vidit Iesum in tormentis

Et flagellis subditum;
Vidit suum dulcem natum
Morientem, desolatum,
Dum emisit spiritum.

5. Eia mater, fons amoris,
Me sentire vim doloris
Fac, ut tecum lugeam.
Fac, ut ardeat cor meum

In amando Christum Deum,
Ut sibi complaceam.

6. Sancta mater, istud agas,
Crucifixi fige plagas
Cordi meo valide;
Tui nati vulnerati,
Tam dignati pro me pati,
Poenas mecum divide.

44. DIES IRAE (XIII в.)

Авторство приписывается Томмазо де Челано (ум. 1256), францисканцу, создателю жизнеописания Франциска Ассизского (основателя ордена францисканцев). *Dies irae* — средневековая секвенция, входящая в состав Реквиема (заупокойной мессы в католической церкви, так называемой *Missa defunctorum*). *Requies* — покой, отдых. Название *Requiem* происходит от начальных слов молитвы: “*Requiem aeternam dona eis, Domine*”. «Заупокойная секвенция» (*Sequentia defunctorum*), входившая в «Реквием», известна как *Dies irae*. (Ср. с Гимном о страшном суде).

В XVIII в. канонический церковный музыкальный жанр Реквиема претерпел изменения, сближаясь со светской концертной музыкой. Таков, например, «Реквием» Моцарта. В XIX—XX вв. текст секвенции по-прежнему используется в нелитургических музыкальных сочинениях: к *Dies irae* обращались Берлиоз, Лист, Сен-Санс, из русских композиторов — Чайковский, Рахманинов, Шостакович, Глазунов, Мясковский.

1. *Dies irae, dies illa*
Solvat seclum in favilla,
Teste David cum Sibilla.

2. *Quantus tremor est futurus,*
Quando iudex est venturus,
Cuncta stricte discussurus!

3. *Mors stupebit et natura,*
Cum resurgit creatura
ludicanti responsura.

4. *Liber scriptus proferetur,*
In quo totum continetur
Unde mundus iudicetur.

5. *Tuba, mirum spargens sonum*
Per sopulchra regionum,
Coget omnes ante thronum.

6. *Iudex ergo cum sedebit,*
Quicquid latet, apparebit;
Nil inultum remanebit.

7. *Quid sum miser tunc dicturus,*
Quem patronum rogaturus,
Cum vix iustus sit securus?

8. *Rex tremendae maiestatis,*
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis.

9. Recordare, Iesu pie,
Quod sum causa tue viae;
Ne me perdas ilia die.

10. Quaerens me sedisti lassus,
Redemisti crucem passus;
Tantus labor non sit cassus.

11. Iuste iudex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis.

12. Ingemisco tamquam reus,
Culpa rubet vultus meus;
Supplicanti parce, Deus.

13. Qui Mariam absolvisti,
Et latronem exaudisti,
Mihi quoque spem dedisti.

14. Preces meae non sunt dignae,
Sed tu bonus fac benigne

Ne perenni cremer igne.

15. Inter oves locum praesta,
Et ab hedis me sequestra,
Statuens in parte dextra.

16. Confutatis maledictis,
Flammis acribus addictis,
Voca me cum benedictis.

17. Oro supplex et acclinis,
Cor contritum quasi cinis,
Gere curam mei finis.

18. Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla
Iudicandus homo reus;

19. Huic ergo parce, Deus.
Pie Iesu Domine,
Dona eos requiem.
Amen.

Часть V

ЛИТЕРАТУРА ВОЗРОЖДЕНИЯ

45. ДАНТЕ АЛИГЬЕРИ (1265—1321)

DANTE ALIGHIERI

Величайший итальянский поэт, создатель книги сонетов и канцон «Новая жизнь», посвященных возлюбленной Беатриче, поэмы «Божественная комедия» (1307—1321), в произведениях которого сформировался итальянский литературный язык. Между тем, в философских и политических трактатах Данте обращается к латинскому языку. Здесь мы приводим фрагменты из трактата «О народном красноречии» (1304—1307) и «Монархия» (1311—1313). В первом трактате Данте отстаивает право национального (итальянского) языка быть языком литературы и науки, до этого принадлежавшее главным образом латыни. Сочинение «Монархия» называют *этической утопией*, с большой полнотой впитавшей принципы гуманизма: в трактате Данте выступает противником теократии как принципа устройства государства, предлагая Вселенскую монархию. Поскольку главная цель государства — человек, то средство к достижению идеала — человечность, которую нельзя достичь в пределах власти одного правителя и которая достижима лишь при власти вселенского монарха, долженствующего объединить все человечество. Таким образом Данте устанавливает иерархию: человек — монарх. Следовательно, идеология «Монархии» отрицает папскую власть, всю ответственность взаимоотношений человека с государством перенося на светскую власть.

О народном красноречии

De vulgari eloquentia

Книга первая

Liber primus

I

1. Cum neminem ante nos de vulgaris eloquentie doctrina quicquam inveniamus tractasse, atque talem scilicet eloquentiam penitus omnibus necessariam videamus,

cum ad eam non tantum viri sed etiam mulieres et parvuli nitantur, in quantum natura permittit, volentes discretionem aliquam lucidare illorum qui tanquam ceci ambulant per plateas, plerumque anteriora posteriora putantes, — Verbo aspirante de celis — locutioni vulgare gentium prodesse temptabimus, non solum aquam nostri ingenii ad tantum poculum aurientes, sed, accipiendo vel compilando ab aliis, potiora miscentes, ut exinde potionare possimus dulcissimum ydromellum.

2. Sed quia unamquamque doctrinam oportet non probare, sed suum aperire subiectum, ut sciatur quid sit super quod illa versatur, dicimus, celeriter actendentes, quod vulgarem locutionem appellamus eam qua infantes assuefiunt ab assistentibus cum primitus distinguere voces incipiunt; vel, quod brevius dici potest, vulgarem locutionem asserimus quam sine omni regula nutrices imitantes accipimus.

3. Est et inde alia locutio secundaria nobis, quam Romani gramaticam vocaverunt. Hanc quidem secundariam Greci habent et alii, sed non omnes: ad habitum vero huius pauci perveniunt, quia non nisi per spatium temporis et studii assiduitatem regulamur et doctrinamur in illa.

4. Harum quoque duarum nobilior est vulgaris: tum quia prima fuit humano generi usitata; tum quia totus orbis ipsa perfruitur, licet in diversas prolationes et vocabula sit divisa; tum quia naturalis est nobis, cum illa potius artificialis existat.

5. Et de hac nobiliori nostra est intentio pertractare.

II

1. Hec est nostra vera prima locutio. Non dico autem ‘nostra’ ut et aliam sit esse locutionem quam hominis: nam eorum que sunt omnium soli homini datum est loqui, cum solum sibi necessarium fuerit.

2. Non angelis, non inferioribus animalibus necessarium fuit loqui, sed nequicquam datum fuisset eis: quod nempe facere natura aborret.

3. Si etenim perspicaciter consideramus quid cum loquimur intendamus, patet quod nichil aliud quam nostre mentis enucleare aliis conceptum. Cum igitur angeli ad pandendas gloriosas eorum conceptiones habeant promptissimam atque ineffabilem sufficientiam intellectus, qua vel alter alteri totaliter innotescit per se, vel saltem per illud fulgentissimum Speculum in quo cuncti representantur pulcherrimi atque avidissimi speculantur, nullo signo locutionis indiguisse videntur.

4. Et si obiciatur de hiis qui corrueant spiritibus, dupliciter responderi potest: primo quod, cum de hiis que necessaria sunt ad bene esse tractemus, eos preferre debemus, cum divinam curam perversi expectare noluerunt; secundo et melius quod ipsi demones ad manifestandam inter se perfidiam suam non indigent nisi

ut sciat quilibet de quolibet quia est et quantus est; quod quidem sciunt: cognoverunt enim se invicem ante ruinam suam.

5. Inferioribus quoque animalibus, cum solo nature instinctu ducantur, de locutione non oportuit provideri: nam omnibus eiusdem speciei sunt iidem actus et passiones, et sic possunt per proprios alienos cognoscere; inter ea vero que diversarum sunt specierum non solum non necessaria fuit locutio, sed prorsus dampnosa fuisset, cum nullum amicabile commercium fuisset in illis.

6. Et si obiciatur de serpente loquente ad primam mulierem, vel de asina Balaam, quod locuti sint, ad hoc respondemus quod angelus in illa et dyabolus in illo taliter operati sunt quod ipsa animalia moverunt organa sua, sic ut vox inde resultavit distincta tanquam vera locutio; non quod aliud esset asine illud quam rudere, neque quam sibilare serpenti.

7. Si vero contra argumentetur quis de eo quod Ovidius dicit in quinto Metamorphoseos de picis loquentibus, dicimus quod hoc figurate dicit, aliud intelligens. Et si dicatur quod pice adhuc et alie aves locuntur, dicimus quod falsum est, quia talis actus locutio non est, sed quedam imitatio soni nostre vocis; vel quod nituntur imitari nos in quantum sonamus, sed non in quantum loquimur. Unde si expresse dicenti ‘pica’ resonare, etiam ‘pica’, non esset hec nisi representatio vel imitatio soni illius qui prius dixisset.

8. Et sic patet soli homini datum fuisse loqui. Sed quare necessarium sibi foret, breviter pertractare conemur.

III

1. Cum igitur homo non nature instinctu, sed ratione moveatur, et ipsa ratio vel circa discretionem vel circa iudicium vel circa electionem diversificetur in singulis, adeo ut fere quilibet sua propria specie videatur gaudere, per proprios actus vel passiones, ut brutum animal, neminem alium intelligere opinamur. Nec per spiritualem speculationem, ut angelum, alterum alterum introire contingit, cum grossitie atque opacitate mortalis corporis humanus spiritus sit obiectus.

2. Oportuit ergo genus humanum ad comunicandas inter se conceptiones suas aliquod rationale signum et sensuale habere: quia, cum de ratione accipere habeat et in rationem portare, rationale esse oportuit; cumque de una ratione in aliam nichil deferri possit nisi per medium sensuale, sensuale esse oportuit. Quare, si tantum rationale esset, pertransire non posset; si tantum sensuale, nec a ratione accipere nec in rationem deponere potuisset.

3. Hoc equidem signum est ipsum subiectum nobile de quo loquimur: nam sensuale quid est in quantum sonus est; rationale vero in quantum aliquid significare videtur ad placitum.

IV

1. Soli homini datum fuit ut loqueretur, ut ex premissis manifestum est. Nunc quoque investigandum esse existimo cui hominum primum locutio data sit, et quid primitus locutus fuerit, et ad quem, et ubi, et quando, nec non et sub quo ydiomate primiloquium emanavit.

2. Secundum quidem quod in principio Genesis loquitur, ubi de primordio mundi Sacratissima Scriptura pertractat, mulierem invenitur ante omnes fuisse locutam, scilicet presumptuosissimam Evam, cum dyabolo sciscitanti respondit: ‘De fructu lignorum que sunt in paradiso vescimur; de fructu vero ligni quod est in medio paradisi precepit nobis Deus ne comederemus nec tangeremus, ne forte moriamur’.

3. Sed quanquam mulier in scriptis prius inveniatur locuta, rationabilius tamen est ut hominem prius locutum fuisse credamus, et inconvenienter putatur tam egregium humani generis actum non prius a viro quam a femina profluxisse. Rationabiliter ergo credimus ipsi Ade prius datum fuisse loqui ab Eo qui statim ipsum plasmaverat.

4. Quid autem prius vox primi loquentis sonaverit, viro sane mentis in promptu esse non titubo ipsum fuisse quod ‘Deus’ est, scilicet *El*, vel per modum interrogationis vel per modum responsionis. Absurdum atque rationi videtur orrificum ante Deum ab homine quicquam nominatum fuisse, cum ab ipso et in ipsum factus fuisset homo. Nam sicut post prevaricationem humani generis quilibet exordium sue locutionis incipit ab ‘heu’, rationabile est quod ante qui fuit inciperet a gaudio; et cum nullum gaudium sit extra Deum, sed totum in Deo, et ipse Deus totus sit gaudium, consequens est quod primus loquens primo et ante omnia dixisset ‘Deus’.

5. Oritur et hinc ista questio, cum dicimus superius per viam responsionis hominem primum fuisse locutum, si responsio fuit ad Deum: nam, si ad Deum fuit, iam videretur quod Deus locutus extitisset, quod contra superius prelibata videtur insurgere.

6. Ad quod quidem dicimus quod bene potuit respondisse Deo interrogante, nec propter hoc Deus locutus est ipsa quam dicimus locutionem. Quis enim dubitat quicquid est ad Dei nutum esse flexibile, quo quidem facta, quo conservata, quo etiam gubernata sunt omnia? Igitur cum ad tantas alterationes moveatur aer

imperio nature inferioris, que ministra et factura Dei est, ut tonitrua personet, ignem fulgoret, aquam gemat, spargat nivem, grandinea lancinet, nonne imperio Dei movebitur ad quedam sonare verba, ipso distinguente qui maiora distinxit? Quid ni?

7. Quare ad hoc et ad quedam alia hec sufficere credimus.

V

1. Opinantes autem non sine ratione, tam ex superioribus quam inferioribus sumpta, ad ipsum Deum primitus primum hominem direxisse locutionem, rationabiliter dicimus ipsum loquentem primum, mox postquam afflatus est ab animante Virtute, incunctanter fuisse locutum. Nam in homine sentiri humanius credimus quam sentire, dumunodo sentiatur et sentiat tanquam homo. Si ergo faber ille atque perfectionis principium et amator afflando primum nostrum omni perfectione complevit, rationabile nobis apparet nobilissimum animal non ante sentire quam sentiri cepisse.

2. Si quis vero fatetur contra obiciens quod non oportebat illum loqui, cum solus adhuc homo existeret, et Deus omnia sine verbis archana nostra discernat etiam ante quam nos, — cum illa reverentia dicimus qua uti oportet cum de eterna Voluntate aliquid iudicamus, quod licet Deus sciret, immo presciret (quod idem est quantum ad Deum) absque locutione conceptum primi loquentis, voluit tamen et ipsum loqui, ut in explicatione tante dotis gloriaretur ipse qui gratis dotaverat. Et ideo divinitus in nobis esse credendum est quod in actu nostrorum effectuum ordinato letamur.

3. Et hinc penitus elicere possumus locum illum ubi effutita est prima locutio: quoniam, si extra paradisum afflatus est homo, extra, si vero intra, intra fuisse locum prime locutionis convicimus.

VI

1. Quoniam permultis ac diversis ydiomatibus negotium exercitatur humanum, ita quod multi multis non aliter intelligantur verbis quam sine verbis, de ydiomate illo venari nos decet quo vir sine matre, vir sine lacte, qui nec pupillarem etatem nec vidit adultam, creditur usus.

2. In hoc, sicut etiam in multis aliis, Petramala civitas amplissima est, et patria maiori parti filiorum Adam. Nam quicumque tam obscene rationis est ut locum sue nationis delitiosissimum credat esse sub sole, hic etiam pre cunctis proprium vulgare licetur, idest maternam locutionem, et per consequens credit ipsum fuisse illud quod fuit Ade.

3. Nos autem, cui mundus est patria velut piscibus equor, quanquam Sarnum biberimus ante dentes et Florentiam adeo diligamus ut, quia dileximus, exilium patiamur iniuste, rationi magis quam sensui spatulas nostri iudicii podiamus. Et quamvis ad voluptatem nostram sive nostre sensualitatis quietem in terris amenior locus quam Florentia non existat, revolventes et poetarum et aliorum scriptorum volumina quibus mundus universaliter et membratim describitur, ratiocinantesque in nobis situationes varias mundi locorum et eorum habitudinem ad utrumque polum et circulum equatorem, multas esse perpendimus firmiterque censemus et magis nobiles et magis delitiosas et regiones et urbes quam Tusciam et Florentiam, unde sumus oriundus et civis, et plerasque nationes et gentes delectabiliori atque utiliori sermone uti quam Latinos.

4. Redeuntes igitur ad propositum, dicimus certam formam locutionis a Deo cum anima prima concreatam fuisse. Dico autem 'formam' et quantum ad rerum vocabula et quantum ad vocabulorum constructionem et quantum ad constructionis prolationem: qua quidem forma omnis lingua loquentium uteretur, nisi culpa presumptionis humane dissipata fuisset, ut inferius ostendetur.

5. Hac forma locutionis locutus est Adam; hac forma locutionis locuti sunt omnes posteri eius usque ad edificationem turris Babel, que 'turris confusionis' interpretatur; hanc formam locutionis hereditati sunt filii Heber, qui ab eo dicti sunt Hebrei.

6. Hiis solis post confusionem remansit, ut Redemptor noster, qui ex illis oriturus erat secundum humanitatem, non lingua confusionis, sed gratie frueretur.

7. Fuit ergo hebraicum ydioma illud quod primi loquentis labia fabricarunt.

VII

1. Disputet, heu, nunc humani generis ignominiam renovare! Sed quia preferire non possumus quin transeamus per illam, quanquam rubor ad ora consurgat animusque refugiat, percurremus.

2. O semper natura nostra prona peccatis! O ab initio et nunquam desinens nequitatrix! Num fuerat satis ad tui correptionem quod, per primam prevaricationem eluminata, delitiarum exulabas a patria? Num satis quod, per universalem familie tue luxuriam et trucitatem, unica reservata domo, quicquid tui iuris erat cataclismo perierat, et [que] commiseras tu animalia celi terreque iam luerant? Quippe satis extiterat. Sed, sicut proverbialiter dici solet 'Non ante tertium equitabis', misera miserum venire maluisti ad equum.

3. Ecce, lector, quod vel oblitus homo vel vilipendens disciplinas priores, et avertens oculos a vibicibus que remanserant, tertio insurrexit ad verbera, per superbam stultitiam presumendo.

4. Presumpsit ergo in corde suo incurabilis homo, sub persuasione gigantis Nembroth, arte sua non solum superare naturam, sed etiam ipsum naturantem, qui Deus est, et cepit edificare turrim in Sennaar, que postea dicta est Babel, hoc est ‘confusio’, per quam celum sperabat ascendere, intendens inscius non equare, sed suum superare Factorem.

5. O sine mensura clementia celestis imperii! Quis patrum tot sustineret insultus a filio? Sed exurgens non hostili scutica sed paterna et alias verberibus assueta, rebellantem filium pia correctione nec non memorabili castigavit.

6. Siquidem pene totum humanum genus ad opus iniquitatis coierat: pars imperabant, pars architectabantur, pars muros moliebantur, pars amussibus regulabant, pars trullis linebant, pars scindere rupes, pars mari, pars terra vehere intendebant, partesque diverse diversis aliis operibus indulgebant; cum celitus tanta confusione percussi sunt ut, qui omnes una eademque loquela deserviebant ad opus, ab opere multis diversificati loquelis desinerent et nunquam ad idem commercium convenirent.

7. Solis etenim in uno convenientibus actu eadem loquela remansit: puta cunctis architectoribus una, cunctis saxa volventibus una, cunctis ea parantibus una; et sic de singulis operantibus accidit. Quot quot autem exercitii varietates tendebant ad opus, tot tot ydiomatibus tunc genus humanum disiungitur; et quanto excellentius exercebant, tanto rudius nunc barbariusque locuntur.

8. Quibus autem sacratum ydioma remansit nec aderant nec exercitium commendabant, sed graviter detestantes stoliditatem operantium deridebant. Sed hec minima pars, quantum ad numerum, fuit de semine Sem, sicut conicio, qui fuit tertius filius Noe: de qua quidem ortus est populus Israel, qui antiquissima locutione sunt usi usque ad suam dispersionem.

VIII

1. Ex precedenter memorata confusione linguarum non leviter opinamur per universa mundi climata climatumque plagas incolendas et angulos tunc primum homines fuisse dispersos. Et cum radix humane propaginis principalis in oris orientalibus sit plantata, nec non ab inde ad utrumque latus per diffusos multipliciter palmites nostra sit extensa propago, demumque ad fines occidentales protracta, forte primitus tunc vel totius Europe flumina, vel saltim quedam, rationalia guctura potaverunt.

2. Sed sive advene tunc primitus advenissent, sive ad Europam indigene repedassent, ydioma secum tripharium homines actulerunt; et afferentium hoc alii meridionalem, alii septentrionalem regionem in Europa sibi sortiti

sunt; et tertii, quos nunc Grecos vocamus, partim Europe, partim Asye occuparunt.

3. Ab uno postea eodemque ydiomate in vindice confusione recepto diversa vulgaria traxerunt originem, sicut inferius ostendemus.

4. Nam totum quod ab hostiis Danubii sive Meotidis paludibus usque ad fines occidentales Anglie Ytalorum Francorumque finibus et Oceano limitatur, solum unum obtinuit ydioma, licet postea per Sclavones, Ungaros, Teutonicos, Saxones, Anglicos et alias nationes quamplures fuerit per diversa vulgaria dirivatum, hoc solo fere omnibus in signum eiusdem principio remanente, quod quasi predicti omnes *jo* affermando respondent.

5. Ab isto incipiens ydiomate, videlicet a finibus Ungarorum versus orientem, aliud occupavit totum quod ab inde vocatur Europa, nec non ulterius est protractum.

6. Totum vero quod in Europa restat ab istis, tertium tenuit ydioma, licet nunc tripharium videatur: nam alii *oc*, alii *oil*, alii *sII* affirmando locuntur, ut puta Yspani, Franci et Latini. Signum autem quod ab uno eodemque ydiomate istarum trium gentium progrediantur vulgaria, in promptu est, quia multa per eadem vocabula nominare videntur, ut Deum, celum, amorem, mare, terram, est, vivit, moritur, amat, alia fere omnia.

7. Istorum vero proferentes *oc* meridionalis Europe tenent partem occidentalem, a Ianuensium finibus incipientes. Qui autem *sII* dicunt a predictis finibus orientalem tenent, videlicet usque ad promuntorium illud Ytalie qua sinus Adriatici maris incipit, et Siciliam. Sed loquentes *oil* quodam modo septentrionales sunt respectu istorum: nam ab oriente Alamannos habent et ab occidente et settentrione anglico mari vallati sunt et montibus Aragonie terminati; a meridie quoque Provincialibus et Apenini devexione clauduntur.

Книга вторая Liber secundus

I

1. Sollicitantes iterum celeritatem ingenii nostri et ad calamum frugi operis redeunt, ante omnia confitemur latium vulgare illustre tam prosayce quam metricae decere proferri. Sed quia ipsum prosaycantes ab avientibus magis accipiunt et quia quod avietum est prosaycantibus permanere videtur exemplar, et non e converso (que quendam videntur prebere primatum), primo secundum quod

metricum est ipsum carminemus, ordine pertractantes illo quem in fine primi libri polluximus.

2. Queramus igitur prius, utrum omnes versificantes vulgariter debeant illud uti. Et superficietenus videtur quod sic, quia omnis qui versificatur suos versus exornare debet in quantum potest; quare, cum nullum sit tam grandis exornationis quam vulgare illustre, videtur quod quisquis versificator debeat ipsum uti.

3. Preterea: quod optimum est in genere suo, si suis inferioribus misceatur, non solum nil derogare videtur eis, sed ea meliorare videtur; quare si quis versificator, quanquam rude versificetur, ipsum sue ruditati admisceat, non solum bene facit, sed ipsum sic facere oportere videtur: multo magis opus est adiutorio illis qui pauca, quam qui multa possunt. Et sic apparet quod omnibus versificantibus liceat ipsum uti.

4. Sed hoc falsissimum est; quia nec semper excellentissime poetantes debent illud induere, sicut per inferius pertractata perpendi poterit.

5. Exigit ergo istud sibi consimiles viros, quemadmodum alii nostri mores et habitus; exigit enim magnificentia magna potentes, purpura viros nobiles: sic et hoc excellentes ingenio et scientia querit, et alios aspernatur, ut per inferiora patebit.

6. Nam quicquid nobis convenit, vel gratia generis, vel speciei, vel individui convenit, ut sentire, ridere, militare. Sed hoc non convenit nobis gratia generis, quia etiam brutis conveniret; nec gratia speciei, quia cunctis hominibus esset conveniens, de quo nulla questio est — nemo enim montaninis rusticana tractantibus hoc dicet esse conveniens —; convenit ergo individui gratia.

7. Sed nichil individuo convenit nisi per proprias dignitates, puta mercari, militare ac regere; quare si convenientia respiciunt dignitates, hoc est dignos, et quidam digni, quidam digniores, quidam dignissimi esse possunt, manifestum est quod bona dignis, meliora dignioribus, optima dignissimis convenient.

8. Et cum loquela non aliter sit necessarium instrumentum nostre conceptionis quam equus militis, et optimis militibus optimi convenient equi, ut dictum est, optimis conceptionibus optima loquela conveniet. Sed optime conceptiones non possunt esse nisi ubi scientia et ingenium est; ergo optima loquela non convenit nisi illis in quibus ingenium et scientia est. Et sic non omnibus versificantibus optima loquela conveniet, cum plerique sine scientia et ingenio versificentur, et per consequens nec optimum vulgare. Quapropter, si non omnibus competit, non omnes ipsum debent uti, quia inconvenienter agere nullus debet.

9. Et ubi dicitur, quod quilibet suos versus exornare debet in quantum potest, verum esse testamur; sed nec bovem epiphiatum nec balteatum suem dicemus

ornatum, immo potius deturpatum ridemus illum: est enim exornatio alicuius convenientis additio.

10. Ad illud ubi dicitur, quod superiora inferioribus admixta profectum adducunt, dicimus verum esse quando cesset discretio: puta si aurum cum argento conflamus; sed si discretio remanet, inferiora vilescunt: puta cum formose mulieres deformibus admiscentur. Unde cum sententia versificantium semper verbis discretive mixta remaneat, si non fuerit optima, optimo sociata vulgari non melior sed deterior apparebit, quemadmodum turpis mulier si auro vel serico vestiatur.

II

1. Postquam non omnes versificantes, sed tantum excellentissimos illustre uti vulgare debere astruximus, consequens est astruere, utrum omnia ipso tractanda sint aut non; et si non omnia, que ipso digna sunt segregatim ostendere.

2. Circa quod primo reperiendum est id quod intelligimus per illud quod dicimus dignum. Et dicimus dignum esse quod dignitatem habet, sicut nobile quod nobilitatem; et si cognito habituante habituatum cognoscitur in quantum huiusmodi, cognita dignitate cognoscemus et dignum.

3. Est etenim dignitas meritorum effectus sive terminus: ut, cum quis bene meruit, ad boni dignitatem profectum esse dicimus, cum male vero, ad mali; puta bene militantem ad victoriae dignitatem, bene autem regentem ad regni, nec non mendacem ad ruboris dignitatem, et latronem ad eam que est mortis.

4. Sed cum in bene merentibus fiant comparationes, et in aliis etiam, ut quidam bene quidam melius quidam optime, quidam male quidam peius quidam pessime mereantur, et huiusmodi comparationes non fiant nisi per respectum ad terminum meritorum, quem dignitatem dicimus (ut dictum est), manifestum est ut dignitates inter se comparentur secundum magis et minus, ut quedam magne, quedam maiores, quedam maxime sint; et per consequens aliquid dignum, aliquid dignius, aliquid dignissimum esse constat.

5. Et cum comparatio dignitatum non fiat circa idem obiectum, sed circa diversa, ut dignius dicamus quod maioribus, dignissimum quod maximis dignum est (quia nichil eodem dignius esse potest), manifestum est quod optima optimis secundum rerum exigentiam digna sunt. Unde cum hoc quod dicimus illustre sit optimum aliorum vulgarium, consequens est ut sola optima digna sint ipso tractari, que quidem tractandorum dignissima nuncupamus.

6. Nunc autem que sint ipsa venemur. Ad quorum evidentiam sciendum est, quod sicut homo tripliciter spirituatus est, videlicet vegetabili, animali et rationali,

triplex iter perambulat. Nam secundum quod vegetabile quid est, utile querit, in quo cum plantis comunicat; secundum quod animale, delectabile, in quo cum brutis; secundum quod rationale, honestum querit, in quo solus est, vel angelice sociatur [nature]. Propter hec tria quicquid agimus, agere videmur.

7. Et quia in quolibet istorum quedam sunt maiora, quedam maxima, secundum quod talia, que maxima sunt maxime pertractanda videntur, et per consequens maximo vulgari.

8. Sed disserendum est que maxima sint. Et primo in eo quod est utile: in quo, si callide consideremus intentum omnium querentium utilitatem, nil aliud quam salutem inveniemus. Secundo in eo quod est delectabile: in quo dicimus illud esse maxime delectabile quod per pretiosissimum obiectum appetitus delectat: hoc autem venus est. Tertio in eo quod est honestum: in quo nemo dubitat esse virtutem. Quare hec tria, salus videlicet, venus et virtus, apparent esse illa magnalia que sint maxime pertractanda, hoc est ea que maxime sunt ad ista, ut armorum probitas, amoris accensio et directio voluntatis...

Монархия Monarchia

(Заключительная глава книги III)

XVI. Duos igitur fines Providentia illa inenarrabilis homini proposuit intendendos: beatitudinem scilicet huius vite, quae in operatione propriae virtutis consistit et per terrestrem paradisum figuratur; et beatitudinem vitae aeternae, quae consistit in fruitione divini aspectus ad quam propria virtus ascendere non potest, nisi lumine divino adiuta, quae per paradisum celestem intelligi datur. Ad has quidem beatitudines, velut ad diversas conclusiones, per diversa media venire oportet. Nam ad primam per philosophica documenta venimus, dummodo illa sequamur secundum virtutes morales et intellectuales operando; ad secundam vero per documenta spiritualia quae humanam rationem transcendunt, dummodo illa sequamur secundum virtutes theologicas operando, fidem scilicet spem et caritatem. Has igitur conclusiones et media, licet ostensa sint nobis (haec ab humana ratione quae per philosophos tota nobis innotuit, haec a Spiritu Sancto qui per prophetas et agiographos, qui per coeternum sibi Dei filium Iesum Christum et per eius discipulos supernaturalem veritatem ac nobis necessariam revelavit), humana cupiditas postergaret nisi homines, tanquam equi sua bestialitate vagantes in campo et freno) compescerentur in via. Propter quod opus fuit homini duplici directivo secundum duplicem finem: scilicet summo Pontifice, qui secundum

revelata humanum genus perduceret ad vitam eternam, et Imperatore, qui secundum philosophica documenta genus humanum ad temporalem felicitatem dirigeret. Et cum ad hunc portum vel nulli vel pauci, et hii cum difficultate nimia, pervenire possint, nisi sedatis fluctibus blandae cupiditatis genus humanum liberum in pacis tranquillitate quiescat, hoc est illud signum ad quod maxime debet intendere curator orbis, qui dicitur Romanus Princeps, ut scilicet in areola ista mortalium libere cum pace vivatur. Cumque dispositio mundi huius dispositionem inherentem coelorum circulationi sequantur, necesse est ad hoc, ut utilia documenta libertatis et pacis commode locis et temporibus applicentur de curatore isto, dispensari ab Illo qui totalem coelorum dispositionem presentialiter intuetur. Hic autem est solus Ille qui hanc preordinavit, ut per ipsam ipse providens suis ordinibus quaeque connecteret. Quod si ita est, solus eligit Deus, solus ipse confirmat, cum superiorem non habeat.

Ex quo haberi potest ulterius quod nec isti qui nunc, nec alii cuiuscumque modi dicti fuerunt electores, sic dicendi sunt: quin potius denuntiatores divinae providentiae sunt habendi. Unde sit quod aliquando patiantur dissidium quibus denuntiandi dignitas est indulta, vel quia omnes vel quia quidam eorum, nebula cupiditatis obtenebrati, divinae dispensationis faciem non discernunt. Sic ergo patet quod auctoritas temporalis Monarchae sine ulto medio in ipsum de Fonte universalis auctoritatis descendit: qui quidem Fons, in arce sue simplicitatis unitus, in multiplices alveos influit ex abundantia bonitatis.

Et iam satis videor metam attigisse propositam. Enucleata namque veritas est questionis illius qua querebatur utrum ad bene esse mundi necessarium esset Monarchae officium, ac illius qua querebatur an Romanus populus de iure Imperium sibi adsciverit, nec non illius ultimae qua querebatur ad Monarchae auctoritas a Deo vel ab alio dependeret immediate. Quae quidem veritas ultimae questionis non sic stricte recipienda est, ut Romanus Princeps in aliquo Romano Pontifici non subiaceat, cum mortalis ista felicitas quodam modo ad immortalem felicitatem ordinetur. Illa igitur reverentia Caesar utatur ad Petrum qua primogenitus filius debet uti ad patrem: ut luce paternae gratiae illustratus virtuosius orbem terrae irradiet, cui ab Illo solo praefectus est, qui est omnium spiritualium et temporalium gubernator.

46. ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА (1304—1374) FRANCISCUS (FRANCESCO) PETRARCA

Великий лирический поэт Италии эпохи раннего Ренессанса; автор знаменитого сборника «Канцоньере». Родился в г. Ареццо в семье нотариуса,

изгнанного из Флоренции, и вскоре вместе с семьей, оставившей Флоренцию, перебрался в Авиньон; учился в университетах Монпелье (Франция) и Болоньи (Италия). Оставляя за пределами внимания итальянскую часть художественного наследия Петрарки, скажем, что значительную его долю составляют произведения на латинском языке. Самое первое стихотворение Петрарки написано на латинском. К раннему периоду творчества относятся такие латинские сочинения, как неоконченная поэма «Африка» (1339—1341), трактат «О знаменитых людях» (1338—1358), стихотворные «Послания» (1350—1352), «Буколические песни» (1346—1348), диалог «Тайна» (*Secretum*; 1342—1343), «Об уединенной жизни» (1346), «О монашеском досуге» (1347). Образцы раннего латинского творчества Петрарки представлены в данной книге.

ПИСЬМА К БЛИЗКИМ EPISTOLAE FAMILIARES

О восхождении на гору Мон Венту⁴⁸

De ascensione in montem Ventosum

(1) *Altissimum regionis huius montem, quem non immerito Ventosum vocant, hodierno die, sola videndi insignem loci altitudinem cupiditate ductus, ascendi. Multis iter hoc annis in animo fuerat; ab infantia enim his in locis, ut nosti, fato res hominum versante, versatus sum; mons autem hic late undique conspectus, fere semper in oculis est.*

(2) *Cepit impetus tandem aliquando facere quod quotidie faciebam, precipue postquam relegenti pridie res Romanas apud Livium forte ille michi locus occurrerat, ubi Philippus Macedonum rex — is qui cum populo Romano bellum gessit — Nemum montem thessalicum conscendit, e cuius vertice duo maria videri, Adriaticum et Euxinum, fame crediderat, vere ne an falso satis comperti nichil habeo, quod et mons a nostro orbe semotus et scriptorum dissensio dubiam rem facit. Ne enim cunctos evolvam, Pomponius Mela cosmographus sic esse nichil hesitans refert; Titus Livius falsam famam opinatur; michi si tam prompta montis illius experientia esset quam huius fuit, diu dubium esse non sinerem.* (3) *Ceterum, ut illo omisso, ad hunc montem veniam, excusabile visum est in iuvene privato quod in rege sene non carpitur. Sed de socio cogitanti, mirum dictu, vix amicorum quisquam omni ex parte ydoneus videbatur adeo etiam inter caros exactissima illa voluntatum omnium morumque concordia rara est.* (4) *Hic segnior, ille vigilantior;*

⁴⁸ Ventosus — овеваемый ветрами.

hic tardior, ille celerior; hic mestior, ille letior; denique hic stultior, prudentior ille quam vellem; huius silentium, illius procacitas; huius pondus ac pinguedo, illius macies atque imbecillitas terrebat; huius frigida incuriositas, illius ardens occupatio dehortabatur; que, quanquam gravia, tolerantur domi — omnia enim suffert caritas et nullum pondus recusat amicitia verum hec eadem fiunt in itinere graviora. (5) Itaque delicatus animus honesteque delectationis appetens circumspiciensque librabat singula sine ulla quidem amicitie lesione, tacitusque quicquid proposito itineri providebat molestum fieri posse, damnabat. Quid putas? tandem ad domesticā vertor auxilia, germanoque meo unico, minori natu, quem probe nosti, rem aperio. Nil poterat letius audire, gratulatus quod apud me amici simul ac fratris teneat locum.

(6) Statuta die digressi domo, Malausanam venimus ad vesperam; locus est in radicibus montis, versus in boream. Illic unum diem morati, hodie tandem cum singulis famulis montem ascendimus non sine multa difficultate: est enim prerupta et pene inaccessibilis saxose telluris moles; sed bene a poeta dictum est:

*labor omnia vincit
Improbis.*

Dies longa, blandus aer, animorum vigor, corporum robur ac dexteritas et siqua sunt eiusmodi, euntibus aderant; sola nobis obstabat natura loci. (7) Pastorem exacte etatis inter convexa montis invenimus, qui nos ab ascensu retrahere multis verbis enisus est, dicens se ante annos quinquaginta eodem iuvenilis ardoris impetu supremum in verticem ascendisse, nichilque inde retulisse preter penitentiam et laborem, corpusque et amictum lacerum saxis ac vepribus, nec unquam aut ante illud tempus aut postea auditum apud eos quenquam ausum esse similia. (8) Hec illo vociferante, nobis, ut sunt animi iuvenum monitoribus increduli, crescebat ex prohibitione cupiditas. Itaque senex, ubi animadvertit se nequicquam niti, aliquantulum progressus inter rupes, arduum callem digito nobis ostendit, multa monens multaue iam digressis a tergo ingeminans. Dimisso penes illum siquid vestium aut rei cuiuspiam impedimento esset, soli duntaxat ascensui accingimur alacresque conscendimus. (9) Sed, ut fere fit, ingentem conatum velox fatigatio subsequitur; non procul inde igitur quadam in rupe subsistimus. Inde iterum digressi provehimur, sed lentius: et presertim ego montanum iter gressu iam modestiore carpebam, et frater compendiaria quidem via per ipsius iuga montis ad altiora tendebat; ego mollior ad ima vergebam, revocantique et iter rectius designanti respondebam sperare me alterius lateris faciliorem aditum, nec horrere longiorem viam per quam planius incederem. (10) Hanc excusationem ignavie

pretendebam, allisque iam excelsa tenentibus per valles errabam, cum nichilo mitior aliunde pateret accessus, sed et via cresceret et inutilis labor ingravesceret. Interea, cum iam tedio confectum perplexi pigeret erroris, penitus alta petere disposui, cumque operientem fratrem et longo reffectum accubitu fessus et anxius attigissem, aliquandiu equis passibus incessimus. (11) Vixdum collem illum reliqueramus, et ecce prioris anfractus oblitus, iterum ad inferiora deicior, atque iterum peragratis vallibus dum viarum facilem longitudinem sector in longam difficultatem incido. Differebam nempe ascendendi molestiam, sed ingenio humano rerum natura non tollitur, nec fieri potest ut corporeum aliquid ad alta descendendo perveniat.

Quid multa? non sine fratris risu, hoc indignanti michi ter aut amplius intra paucas horas contigit. (12) Sic sepe delusus quadam in valle consedi. Illic a corporeis ad incorporea volucris cogitatione transiliens, his aut talibus me ipsum compellabam verbis: “Quod totiens hodie in ascensu montis huius expertus es, id scito et tibi accidere et multis, accedentibus ad beatam vitam; sed idcirco tam facile ab hominibus non perpendi, quod corporis motus in aperto sunt, animorum vero invisibiles et occulti. (13) Equidem vita, quam beatam dicimus, celso loco sita est; *arcta*, ut aiunt, *ad illam ducit via*⁴⁹. Multi quoque colles intereriment et de virtute in virtutem preclaris gradibus ambulandum est; in summo finis est omnium et vie terminus ad quem pererinatio nostra disponitur. Eo pervenire volunt omnes, sed, sed ut ait Naso:

*Velle parum est; cupias, ut re potiaris, oportet*⁵⁰

(14) Tu certe — nisi, ut in multis, in hoc quoque te fallis — non solum vis sed etiam cupis. Quid ergo te retinet? nimirum nichil aliud, nisi per terrenas et infimas voluptates planior et ut prima fronte videtur, expeditior via; veruntamen, ubi multum erraveris, aut sub pondere male dilati laboris ad ipsius te beate vite culmen oportet ascendere aut in convallibus peccatorum tuorum segnem procumbere; et si — quod ominari horreo — ibi te tenebre et umbra mortis invenerint, eternam noctem in perpetuis cruciatibus agere”.

(15) Hec michi cogitatio incredibile dictu est quantum ad ea que restabant et animum et corpus erexerit. Atque utinam vel sic animo peragam iter illud, cui diebus et noctibus suspiro, sicut, superatis tandem difficultatibus, hodiernum iter corporeis pedibus peregi! Ac nescio annon longe facilius esse debeat quod per ipsum animum agilem et immortalem sine ullo locali motu in ictu trepidantis oculi

⁴⁹ Евангелие от Матфея. 7. 14.

⁵⁰ Овидий. Ex Ponto, III, 1, 35.

fieri potest, quam quod successu temporis per moribundi et caduci corporis obsequium ac sub gravi membrorum fasce gerendum est.

(16) Collis est omnium supremus, quem silvestres “Filiolum”, — vocant; cur, ignoro; nisi quod per antiphrasim, ut quedam alia, dici suspicor: videtur enim vere pater omnium vicinorum montium. Illius in vertice planities parva est; illic demum fessi conquievimus. Et quoniam audiisti quenam ascendentis in pectus ascenderint cure, audi, pater, et reliqua; et unam, precor, horam tuam relegendis unius diei mei actibus tribue.

(17) Primum omnium spiritu quodam acris insolito et spectaculo liberiore permotus, stupenti similis steti. Respicio: nubes erant sub pedibus; iamque michi minus incredibiles facti sunt Athos et Olympus, dum quod de illis audieram et legeram, in minoris fame monte conspicio. (18) Dirigo dehinc oculorum radios ad partes italicas, quo magis inclinatur animus; Alpes ipse rigentes ac nivose, per quas ferus ille quondam hostis Romani nominis transivit, aceto, si fame credimus, saxa perrumpens, iuxta michi vise sunt, cum tamen magno distent intervallo. Suspiravi, fateor, ad italicum aerem animo potius quam oculis apparentem, atque inextimabilis me ardor invasit et amicum et patriam revidendi, ita tamen ut interim in utroque nondum virilis affectus mollitiem increparem, quamvis excusatio utrobique non deforet magnorum testium fulta presidio. (19) Occupavit inde animum nova cogitatio atque a locis traduxit ad tempora. Dicebam enim ad me ipsum: “Hodie decimus annus completur, ex quo, puerilibus studiis dimissis, Bononia excessisti; et, o Deus immortalis, o immutabilis Sapiencia, quot et quantas morum tuorum mutationes hoc medium tempus vidit! Infinita pretereo; nondum enim in portu sum, ut securus preteritarum meminerim procellarum. (20) Tempus forsitan veniet quando eodem quo gesta sunt ordine universa percurram, prefatus illud Augustini tui: “Recordari volo transactas feditates meas et carnales corruptiones anime mee, non quod eas amem, sed ut amem te, Deus meus”. (21) Michi quidem multum adhuc ambigui molestique negotii superest. Quod amare solebam, iam non amo mentior amo, sed parcius; iterum ecce mentitus sum: amo, sed verecundius, sed tristius; iantandem verum dixi. Sic est enim; amo, sed quod non amare amem, quod odisse cupiam; amo tamen, sed invitatus, sed coactus, sed mestus et lugens. Et in me ipso versiculi illius famosissimi sententiam miser experior:

Odero, si potero; si non, invitatus amabo.

(22) Nondum michi tertius annus effluxit, ex quo voluntas illa perversa et nequam, que me totum habebat et in aula cordis mei sola sine contradictore

regnabat, cepit aliam habere rebellem et reluctantem sibi, inter quas iandudum in campis cogitationum mearum de utriusque hominis imperio laboriosissima et anceps etiam nunc pugna conseritur”. Sic per exactum decennium cogitationeolvebar.

(23) Hinc iam curas meas in anteriora mittebam, et querebam ex me ipse: “Si tibi forte contingeret per alia duo lustra volatilem hanc vitam producere, tantumque pro rata temporis ad virtutem accedere quantum hoc biennio, per congressum nove contra veterem voluntatis, ab obstinatione pristina recessisti, nonne tunc posses, etsi non certus at saltem sperans, quadragesimo etatis anno mortem oppetere et illud residuum vite in senium ab euntis equa mente negligere?”

(24) Hec atque his similes cogitationes in pectore meo recursabant, pater. De propectu meo gaudebam, imperfectum meum flebam et mutabilitatem communem humanorum actuum miserabar; et quem in locum, quam ob causam venissem, quodammodo videbar oblitus, donec ut omissis curis, quibus alter locus esset oportunior, respicerem et viderem que visurus adveneram — instare enim tempus abeundi, quod inclinaret iam sol et umbra montis excresceret, admonitus et velut expergefactus — verto me in tergum, ad occidentem respiciens. (25) Limes ille Galliarum et Hispanie, Pireneus vertex, inde non cernitur, nullius quem sciam obicis interventu, sed sola fragilitate mortalis visus; Lugdunensis autem provincie montes ad dexteram, ad levam vero Massilie fretum et quod Aquas Mortuas verberat, aliquot dierum spatio distantia, preclarissime videbantur; Rodanus ipse sub oculis nostris erat. (26) Que dum mirarer singula et nunc terrenum aliquid saperem, nunc exemplo corpo animum ad altiora subveherem, visum est michi Confesionum Augustini librum, caritatis tue munus, inspicere; quem et conditoris et donatoris in memoriam servo habeoque semper in manibus: pugillare opusculum, perexigui voluminis sed infinite dulcedinis. Aperio, lecturus quicquid occurreret; quid enim nisi pium et devotum posset occurrere? (27) Forte autem decimus illius operis liber oblatus est. Frater expectans per os meum ab Augustino aliquid audire, intentis auribus stabat. Deum testor ipsumque qui aderat, quod ubi primum defixi oculos, scriptum erat: “*Et eunt homines admirari alta montium et ingentes fluctus maris et latissimos lapsus fluminum et oceani ambitum et giros siderum, et relinquunt se ipsos*”.

(28) Obstupui, fateor; audiendique avidum fratrem rogans ne michi molestus esset, librum clausi, iratus michimet quod nunc etiam terrestria mirarer, qui iam pridem ab ipsis gentium philosophis discere debuissem nichil preter animum esse mirabile, cui magno nichil est magnum.

(29) Tunc vero montem satis vidisse contentus, in me ipsum interiores oculos reflexi, et ex illa hora non fuit qui me loquentem audiret donec ad ima pervenimus; satis michi taciti negotii verbum illud attulerat. (30) Nec opinari poteram id fortuito contigisse, sed quicquid ibi legeram, michi et non alteri dictum rebar; recolens quod idem de se ipso suspicatus olim esset Augustinus, quando in lectione codicis Apostolici, ut ipse refert primum sibi illud occurrit: “*Non in comessionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et emulatione; sed induite Dominum Iesum Christum, et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis vestris*”. (31) Quod iam ante Antonio acciderat, quando audito Evangelio ubi scriptum est: “*Si vis perfectus esse, vade et vende omnia tua quecumque habes et da pauperibus, et veni et sequere me et habebis thesaurum in cellis*”⁵¹, veluti propter se hec esset scriptura recitata, ut scriptor rerum eius Athanasius ait, ad se dominicum traxit imperium.

(32) Et sicut Antonius, his auditis, aliud non quesivit et sicut Augustinus, his lectis, ulterius non processit, sic et michi in paucis verbis que premisi, totius lectionis terminus fuit, in silentio cogitanti quanta mortalibus consilii esset inopia, qui, nobilissima sui parte neglecta diffundantur in plurima et inanibus spectaculis evanescent, quod intus inveniri poterat, querentes extrinsecus; admirantique nobilitatem animi nostri, nisi sponte degenerans ab originis sue primordiis aberrasset, et que sibi dederat in honorem Deus, ipse in opprobrium convertisset.

(33) Quotiens, putas, illo die, rediens et in tergum versus, cacumen montis aspexi! et vix unius cubiti altitudo visa est pre altitudine contemplationis humane, siquis eam non in lutum terrene feditatis immergeret. Illud quoque per singulos passus occurrebat: si tantum sudoris ac laboris, ut corpus celo paululum proximus fieret, subire non piguit, que crux, quis carcer, quis equuleus deberet terrere animum appropinquantem Deo, turgidumque cacumen insolentie et mortalia fata calcantem?

(34) Et hoc: quotocuique accidet, ut ab hac semita, vel durarum metu rerum vel mollium cupidine, non divertat? O nimium felix! siquis usquam est, de illo sensisse arbitrer poetam:

*Felix, qui potuit rerum cognoscere causas
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari!*⁵²

O quanto studio laborandum esset, non ut altiore terram, sed ut elatos terrenis impulsibus appetitus sub pedibus haberemus!

⁵¹ Евангелие от Матфея. 19. 21.

⁵² Вергилий. Георгики, II, 490—492.

(35) Hos inter undosi pectoris motus, sine sensu scrupulosi trinitis, ad illud hospitium rusticum unde ante lucem moveram, profunda nocte remeavi, et luna pernox gratum obsequium prestabat euntibus. Interim ergo, dum famulos apparande cene studium exercet, solus ego in partem domus abditam perrexi, hec tibi, raptim et ex tempore, scripturus; ne, si distulissem, pro varietate locorum mutatis forsitan affectibus, scribendi propositum deferret.

(36) Vide itaque, pater amantissime, quam nichil in me oculis tuis occultum velim, qui tibi nedum universam vitam meam sed cogitatus singulos tam diligenter aperio; pro quibus ora, queso, ut tandiu vagi et instabiles aliquando subsistant, et inutiliter per multa iactati ad unum, bonum, verum, certum, stabile se convertant. Vale.

VI Kal. Maias, Malausane.

К Филиппу, епископу Кавайонскому,

О быстротечности времени

Ad Philippum Cavallicensem episcopum, de inextimabili fuga temporis

Erat in oculis mihi aetas florentissima lumenque iuvene purpureum, ut ait Maro; sed legebam apud Flaccum:

Inesperata tuae cum veniet pluma superbia

Et, quae nunc humeris involitant, deciderint comae, Nunc et qui color est puniceae flore prior rosae Mutatus Ligurinum in faciem verterit hispidam; Dices: "heu" quotiens te in speculo videris alterum.

Legebam apud alium Satyricum:

Festinat enim decurrere velox

Flosculus angustae miseraeque brevissima vitae Portio; dum bibimus, dum certa unguenta puellas Poscimus, obrepat non intellecta senectus.

Haec et his similia legebam, non, ut mos aetatis est illius, soli inhians grammaticae et verborum artificio, sed nescio quid aliud illic abditum intelligens, quod non modo condiscipuli sed nec magister attenderet, primitiarum licet artium doctus vir. Audiebam divino clamantem ore Vergilium:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi

Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,

Et labor et durae rapit inclementia mortis;

et alibi:

Breve et irreparabile tempus

Omnibus est vitae;

et iterum:

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus;

vix satis fugam temporis exprimere posse videbatur irreparabilemque iacturam, nisi saepius repetendo. Audiebam Ovidium, cuius quo lascivior Musa eo mihi severior graviorque confessio et incorruptius testimonium veri erat; dicebat ille autem:

Labitur occulte fallitque volatilis aetas

Et nihil est annis velocius;

et alio loco:

Tempora labuntur tacitisque senescimus annis,

Et fugiunt freno non remorante dies.

Ipsam quern dixi Flaccum audiebam:

Currit enim ferox

Aetas,

dum de adolescentia loqueretur; et iterum de omni aetate:

Eheu! fugaces, Postume, Postume,

Labuntur anni, nec pietas moram

Rugis et instanti senectae

Afferet, indomitaeque morti;

et iterum:

Vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam;

et rursus:

Spatio brevi

Spem longam reseces;

Dum loquimur fugerit invida

Aetas;

et preterea:

Fugit retro

Levis iuventus et decor, arida

Pellente lascivos amores

Canitie facilemque somnum;

et nequando redituram cum semel fugisset expectarem, audiebam:

Nec Coae referunt iam tibi purpurae,

Nec clari lapides tempora, quae semel

*Notis condita fastis,
Inclisit volucris dies.*

Nimis apud Flaccum moror. Audiebam Senecam: “Corpora nostra rapiuntur fluminum more; quicquid vides currit cum tempore; nihil ex his quae videmus manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum”. Audiebam Ciceronem: “Volat enim” inquit, “aetas”. Et iterum: “Quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit explorarum se ad vesperum esse victurum?”. Nec multo post: “Moriendum enim certe est: et id incertum an hoc ipso die”. Et rursus idem alibi: “An id exploratum cuiquam potest esse quomodo sese habiturum sit corpus non dico ad annum sed ad vesperum?”

Mitto alios; operosum est enim singulos et singula prosequi et puerile potiusquam senile studium flosculos decerpere; verum haec et his mille similia saepe ex me, saepe mecum in his ipsis quorum erant auctorum pratis, ex commodo decerpisti. Ego autem adolescens quanto his interlegendis ardore flagrauerim aliquot per annos, quando necdum aliud scriptorum genus tam familiariter noram, libelli indicant qui mihi illius temporis supersunt et signa meae manus talibus praesertim affixa sententiis, ex quibus eliciebam et supra aetatem ruminabam presentem futurumque illico statum meum. Notabam certa fide non verborum phaleras sed res ipsas, miserae scilicet vitae huius angustias, brevitatem velocitatem festinationem lapsum cursum volatum occultasque fallacias, tempus irreparabile, caducum et mutabilem vitae florem, rosei oris fluxum decus, irrediturae iuventutis effrenam fugam et tacitae obrepentis insidias senectutis; ad extremum rugas et morbos et tristitiam et laborem et indomitae mortis inclementiam implacabilemque duritiem. Quae cum scholae atque aevi comitibus quaedam quasi somnia viderentur, mihi iam tunc — omnia videntem tester Deum — et vera et paene presentia videbantur. Et seu ille oris verus decor seu error esset aetatis — ferme enim omnes adolescentes sibi formosissimi videntur etsi deformes sint — mihi non alteri dictum rebar, quotiens pastorium illud vel legerem vel audirem:

O formose puer, nimium ne crede colori.

Hoc inter me et coaequaeuos meos, quin etiam senes nostros intererat, quod id ipsum illis certum et immensum, mihi, ut erat, exiguum atque ambiguum videbatur; deque hoc crebri sermones et iuvenilis altercatio, in qua senum preponderabat autoritas, et ego prope iam amentiae suspectus eram. Nam nec quod in animo erat exprimere noveram, et si nossem, nova aetas, nova opinio parum fidei morebantur; itaque fando victus in arcem silentii confugeram.

Лiber II

...Augustinus. — Habet te funesta quaedam pestis animi, quam Accidiam moderni, veteres Aegritudinem dixerunt.

Franciscus. — Ipsum morbi nomen horreo.

Augustinus. — Nimirum, diu per hunc graviterque vexatus es.

Franciscus. — Fateor, et illud accedit quod omnibus ferme, quibus angor, aliquid, licet falsi, dulcoris immixtum est; in hac autem tristitia, et aspera et misera et horrenda omnia, apertaue semper ad desperationem via et quidquid infelices animas urget in interitum. Ad haec, et reliquarum passionum ut crebros sic breves et momentaneos experior insultus; haec autem pestis tam tenaciter me arripit interdum, ut integros dies noctesque illigatum torqueat, quod mihi tempus non lucis aut vitae, sed tartareae noctis et acerbissimae mortis instar est. Et (qui supremus miseriarum cumulus dici potest) sic lacrimis et doloribus pascor atra quadam cum voluptate, ut invitus avellar.

Augustinus. — Morbum tuum nosti optime; modo causam nosces. Dic ergo: quid est quod te adeo contristat? temporaliumne discursus, an corporis dolor, an aliqua fortunae durioris iniuria?

Franciscus. — Non unum horum aliquod per se tam validum foret. Si singulari certamine temptarer, starem utique; nunc autem toto subruor exercitu.”

Augustinus. — Distinctius, quid te urgeat, eloquere. Franciscus. — Quotiens unum aliquod fortunae vulnus infligitur, persisto interritus, memorans saepe me ab ea graviter perculsum abiisse victorem. Si mox illa vulnus ingeminet, titubare parumper incipio; quod si duobus tertium quartumve successerit, tunc coactus non quidem fuga praecipiti, sed pede sensim relato in arcem rationis evado. Illic si toto circum agmine incubuerit fortuna, meque ad expugnandum conditionis humanae miserias et laborum praeteritorum memoriam futurorumque formidinem congesserit, tum demum pulsatus undique et tantam malorum congeriem perhorrescens ingemisco. Hinc dolor ille gravis oritur. Veluti si quis ab innumeris hostibus circumclusus, cui nullus pateat egressus, nulla sit misericordiae spes, nullumque sollatium, sed infesta omnia, erectae machinae, defossi sub terram cuniculi: tremuntque iam turres; stant scalae propugnaculis admotae, haerent moenibus vineae et ignis tabulata percurrit. Undique fulgentes gladios, minantesque vultus hostium cernens vicinumque cogitans excidium quidni paveat et lugeat, quando, hiis licet cessantibus, ipsa amissio viris fortibus maestissima est?

Augustinus. — Quamquam confusius ista percurreris, intelligo tamen opinionem tibi perversam causam esse malorum omnium, quae innumerabiles olim stravit sternetque. Male tibi esse arbitraris?

Franciscus. — Immo vero pessime.

Augustinus. — Quam ob causam?

Franciscus. — Non unam quidem sed innumeras.

Augustinus. — Idem tibi accidit, quod his qui ob levissimam quambibet offensam in memoriam redeunt veterum simultatum.

Franciscus. — Nullum in me adeo vetustum vulnus ut oblivione deletum sit; recentia sunt cuncta quae cruciant. Et si quid tempore potuisset aboleri, tam crebro locum repetiit fortuna, ut hians vulnus nulla unquam cicatrix astruxerit. Accedit et humanae conditionis odium atque contemptus, quibus omnibus oppressus non maestissimus esse non valeo. Hanc sive aegritudinem, sive accidiam, sive quid aliud esse diffinis haut magni facio; ipsa de re convenit.

Augustinus. — Quoniam, ut video, altis radicibus morbus innititur, superficie tenus hunc substulisse non sufficiet: repullulabit etenim celeriter; radicitus evellendus est; unde autem incipiam incertus sum, tam multa me tenent. Sed ut facilius sit distincti operis effectus, discurram per singula. Dic ergo: quid in primis tibi molestum putas?

Franciscus. — Quidquid primum video, quicquid audio, quicquid sentio.

Augustinus. — Pape! nil ne tibi placet ex omnibus? Franciscus. — Aut nihil aut perpauca quidem. Augustinus. — Utinam saltem salubriora delectent! Sed quid apprime displicet? Responde mihi, quaeso.

Franciscus. — Iam respondi.

Augustinus. — Totum est hoc eius quam dixi accidia. Tua omnia tibi displicent.

Franciscus. — Aliena non minus...

Африка

Africa

кн. VI, 885—918 (Смерть Магона)

Hic postquam medio iuvenis stetit aequore Poenus,

Vulneris increscens dolor et vicinia durae

Mortis agens stimulis ardentibus urget anhelum.

Ille videns propius supremi temporis horam,

Incipit: “Heu qualis fortunae terminus altae est!

Quam laetis mens caeca bonis! furor ecce potentum

Praecipiti gaudere loco. Status iste procellis

Subiacet innumeris et finis ad alta levatis

Est ruere. Heu tremulum magnorum culmen honorum,
 Spesque hominum fallax et inanis gloria fictis
 Illita blanditiis! heu vita incerta labori
 Dedita perpetuo, semperque heu certa nec umquam
 Sat mortis provisa dies! Heu sortis iniquae
 Natus homo in terris! animalia cuncta quiescunt;
 Irrequietus homo, perque omnes anxius annos
 Ad mortem festinat iter. Mors, optima rerum,
 Tu retegis sola errores, et somnia vitae
 Discutis exactae. Video nunc quanta paravi,
 Ah miser, in cassum; subii quot sponte labores,
 Quos licuit transire mihi. Moriturus ad astra
 Scandere quaerit homo; sed Mors docet omnia quo sint
 Nostra loco. Latio quid profuit arma potenti,
 Quid tectis inferre faces? quid foedera mundi
 Turbare atque urbes tristi miscere tumultu?
 Aurea marmoreis quidve alta palatia muris
 Erexisse iuvat, postquam sic, sidere laevo,
 Sub divo periturus eram? Carissime frater,
 Quanta paras animis? heu fati ignarus acerbi
 Ignarusque mei!” Dixit; tum liber in auras
 Spiritus egreditur, spatii unde altior aequis
 Despiceret Romam simul et Carthaginis urbem;
 Ante diem felix abiens, ne summa videret
 Excidia et claris quod restat dedecus armis
 Fraternosque suosque simul patriaeque dolores...

47. ДЖОВАННИ БОККАЧЧО (1313—1375)

GIOVANNI BOCCACCIO

В середине 50-х годов XIV века Джованни Боккаччо, величайший писатель Возрождения, уже после завершения знаменитых «Декамерона», «Физюологических трактатов», «Фьяметты», обращается к латинскому языку, чтобы долгие годы работать над несколькими трактатами, тоже, как и художественные произведения, получившими признание. Таков трактат «Генеология языческих богов» (1350—1363), развивающий эстетическую теорию Возрождения. В трактате «О злосчастиях знаменитых людей» (1355—1365) он формулирует свою концепцию *божественного человека*. В трактате «О знаменитых женщинах» (1360—1362), в который включены новеллы, описывающие жизнь исторических и легендарных женских фигур, Боккаччо

теоретически обосновал гуманистическое отношение к женщине. Некоторые новеллы этого сочинения близки по духу к новеллам «Декамерона». Одна из них представлена в данном издании.

О знаменитых женщинах

De claris mulieribus

(91) De Paulina Romana femina

Paulina Romana mulier quadam ridicula simplicitate sua fere indelebile nomen consecuta est. Hec Tyberio Cesare Augusto imperante uti pre ceteris matronis formositate oris et corporis venustate habebatur insignis, sic nupta inclite pudicitie specimen reputabatur a cunctis nec aliud, preter virum, studio curabat precipuo, quam ut Anubi Egyptiorum deo, quem tota veneratione colebat, obsequi posset et eius promereri gratiam. Sane cum ubique a iuvenibus speciose amentur et he potissime, quibus est solers castimonie cura, pulchritudinis huius iuvenis unus Romanus, cui Mundus nomen erat, eam impense, nunc oculis, gestibus, facetiis, nunc promissionibus atque muneribus, nunc precibus et blanditiis sollicitare ceperat, si forte posset obtinere, quod ardentem optabat. Sed omnia frustra: castissima mulier soli viro dicata amantis cuncta sinebat in auras. Qui dum ceptis insisteret adverteretque aperto calle sibi mulieris constantia viam preripi, in fraudes vertit ingenium. Consueverat autem Paulina Ysidis templum singulis diebus visitare sacrisque continuis placare Anubem. Quod cum novisset iuvenis, amore ostendente dolum inauditum excogitavit; et ratus Anubis sacerdotes votis suis plurimum posse conferre, eos adivit illosque amplissimis donis in suam deduxit sententiam; actumque est eo premonstrante, ut ex eis senectute venerabilior venienti more solito Pauline placida voce diceret noctu ad se venisse Anubem eique iussisse, ut eidem diceret se devotione sua delectatum plurimum seque eo in templo per quietem eius desiderare colloquium. Que cum audisset Paulina ob sanctitatem suam hoc contingere arbitrata, in immensum ex dictis gloriata secum est; adeoque vera credidit, uti a deo Anube auribus suis percepisset ipsa mandata, viroque suo retulit omnia. Qui stolidior coniuge annuit petenti, ut pernoctaret in templo. Stratur ergo ede in sacra ignaris omnibus preter eam et sacerdotes lectus deo dignus; et tenebris in terram obumbrantibus intrat Paulina locum arbitrisque remotis post orationem et sacra deum expectatura lectum adit. Cui iam soporate Mundus a sacerdotibus intromissus et ex composite ornatu Anubis tectus affuit; et cupidus amare a se mulieris ruit in oscula iubetque excusse somno atque obstupescenti bono animo esse; se Anubem a se tam diu veneratum fore, e celo suis precibus atque devotione lapsum et in

eius venisse concubitum, ut ex se eaque similis gigneretur deus. Que ante alia petiit ab amasio deo, numquid superi aut possent aut consuevissent misceri mortalibus. Cui e vestigio Mundus respondit posse Iovemque per tegulas in gremium Danis lapsum dedit exemplum et ex eo accubitu genuisse Perseum, qui postmodum in celum assumptus est. Quibus auditis Paulina letabunda petito annuit: intrat Mundus nudus pro Anube lectum et amplexu coituque fruitur optato. Sed cum iam nox iret in diem, abiens luse dixit eam filium concepisse. Mane autem facto, sublato e templo a sacerdotibus lecto, Paulina viro, que acta sunt, retulit. Credidit insulsus homo et applausit coniugi enixure deum; nec dubium quin ab ambobus fuisset expectatum pariendi tempus, ni iuvenis ardens nimium minus caute dolum aperuisset. Is quidem forte conscius eam avide in amplexus et coitum venisse arbitratus, si prostratam a se ingenio suo eius ostendisset pudicitiam, flexibilem magis et avidam eque noctis futuram; et sic faciliori via iterum et sepius in concupitos posse redire amplexus eunti ad templum Pauline factus est obviis dixitque voce submissa: “Beata, inquam, es Paulina, cum ex me Anube deo conceperis.” Verum longe aliter, quam arbitraretur, successit ex verbo. Nam cum obstupuisset Paulina et in mentem ex gestis auditisque revocasset plurima, confestim fraudem sensit et turbata se ad virum retulit eique Mundi atque sacerdotum dolum, ut ipsa percipiebat, aperuit. Ex quo subsecutum est, ut, vir conquereretur Tyberio; a quo comperta fraude actum est, ut sacerdotes afficerentur supplicio et Mundus multaretur exilio et lusa Paulina in Romani vulgi verteretur fabulam: clarior simplicitate sua et Mundi fraude facta quam ex Anubis devotione et servata castimonia tam solerter.

48. КОЛЮЧЧО САЛЮТАТИ (1331—1403) COLUCCIO SALUTATI

Один из первых итальянских гуманистов XIV века, которого называли «общим отцом всех ученых» (*communis pater omnium doctorum*), ставший в 1375 году канцлером Флоренции. Колюччо Салютати собирал и изучал рукописи римских античных писателей (в частности, им были открыты «Письма к близким» (*Epistolae ad familiares*) Цицерона. Сам он писал только на латинском языке. Его сочинения серьезно повлияли на гуманистов как XIV, так и XV века. Основная идея его жизни — божественная природа человека и его божественное предназначение. Салютати говорил, что занимая срединное положение между животными и ангелами, человек по своей природе способен достичь божественного совершенства, если его свободная воля устремлена к добру и получит должное направление. Пи-

сатель связывал гуманистическую филологию с политикой, а свои занятия древностями — с воспитанием гражданского демократического воспитания общества.

ПИСЬМА EPISTOLAE

I. Колуччо Салютати — Джакомо Анджели да Скарпериа.
Coluccio Salutati a Iacopo Angeli da Scarperia.

25 marzo 1396

Postquam Dei et dominorum nostrorum gratia factum est, dilectissime fili, quod vir optimum Chrysoloras docendis graecis litteris Florentiam est ascitus, sicuti per meas litteras recepisti, te simul et illum personaliter hic videre spero; pauca igitur dicenda sunt. Erat enim in animo te ad studium exhortari, ne labor aut difficultas aliqua te, sicut plurimos vidi, deterreret; quod facillime contingit quotiens praecurrit ingenium et transvolat intellectus disciplinam, quotiensque plus intelligimus quam docemur, pluraque mente capimus quam memoria teneamus. Sed *labor omnia vincit Improbis*, ut ille ait. Puto quidem, cum scientiae sint eadem penes omnes, in doctrina percipienda Graecorum difficile tibi difficileque solummodo cunctis fore cognoscere terminos et vocabulorum tenere cum significationibus proprietates; ut in hac parte sit maxime laborandum, ut cognoscas et in promptu teneas dictiones quid dicant quidve consignent, ut actutum videas qualis sint inflexionis, qualique ratione, si primitivum non extiterit, derivetur, percipiarisque canones omnium declinationum et compositionum, quibus significative voce vel arte vel usu coniunguntur et generantur, quo facile possis non solum inventa cognoscere, sed etiam per temet tum vocabula cudere tum, si fuerit commodum, combinare. Ista, crede michi, proficient quod per legitimas causas facili labore maximoque lumine venias in effectus, non ab effectuum tenebris cum difficultate dispendioque temporis ascendas in lumen quaesitae diuque vestigatae rationis; certus apud ipsos esse digesta illa principia, quae si per posteriora requiras, vix valeas invenire. Sed quid ista nunc scribo, cum te sim e vestigio personaliter allocuturus? Tunc video quantum profeceris et si spes michi concipienda fuerit, ut vel sero possim graecas litteras balbutire. O quanto tibi quantoque etiam Manuelli patientiae labore stabunt ineptiae meae; quanto qualique vos quotidie movebo cachinno! Scis mores meos, scis quod quiescere non possim, scis quam semper iuverit docere que tenui quamque importune exigam quae non novi quamque semper gratus michi sit etiam de non cognitis disputare;

ut iam tecum metiri possis quantum ex me solo laboris sitis, cum huc attigeritis, subituri. Nescio quid erit; sed spes maxima me fovet haec studia complectendi. Nunc autem quid te deceat vide. Primum est ut Manuelem horteris; scis etenim sine mutatione veritatis id te facere posse. Alterum, ut adventu quam celeri nostram expectationem et famem, quae quanta sit non facile dixerim, expleatis. Tertium ut quam maiorem potes librorum copiam afferas. Nullus qui reperiri queat fac desit hystoricus, nullusque poeta vel qui fabulas tractaverit poetarum. Fac etiam versificandi regulas habeamus. Platonica velim cuncta tecum portes et vocabulorum auctores quot haberi possunt, ex quibus pendet omnis huius perceptionis difficultas. Michi vero fac Plutarchum et omnia Plutarchi quae poteris emas. Emas et Homerum grossis litteris in pergameno et si quem mythologum invenies emito. Precium solvent socii Iohannozii de Biliottis; et etiam si forte Manuel pecuniis indigeret, fac meo nomine sibi subvenias. Mater enim, vitricus et patruelis tuus et ego, qui pater et compater tibi sum, et ceteri tui cultores, Nicolaus atque Robertus, te plusquam avide demoramur. Commater tua migravit ad Dominum: hic dies vigesimus quintus depositionis suae est. In qua quidem re nolim te permoveri. Nam, ut inquit Aurelius, si divina providentia pertenditur usque ad nos, quod minime dubitandum est, sic tecum agi oportet, ut agitur. Si tamen memineris vice mea optimum patrem Dimitrium et Manuelem amicabilem salutationis officio venerare.

Florentiae, octavo kalendas aprilis.

II. Письмо Флорентийской Синьории, переданное Эмануилу Хрисолору через Колюччо Салютати.

Lettera della Signoria di Firenze, per mano di Coluccio Salutati, ad Emanuele Crisolora. 1396

Maiores nostri semper eruditionem et scientiam veneratione maxima coluerunt... Nos autem, sine invidia dictum sit, satis credimus, et Graecos Latinis et Latinos Graecis additis litteris semper eruditiores evasisse. Qua permoti sententia, volentes iuventutem nostram posse de utroque fonte bibere, latinisque graeca miscere, uberius doctrinae causa decrevimus aliquem utriusque linguae peritum qui nostros graeca docere possit adsciscere, et florentissimus Florentinae civitatis Studium, huius utilitatis commodo et gloriae splendoribus exornare. De tua igitur sufficientia moribusque quorundam nostrorum civium assertionibus informati, sperantes fore quod te talem exhibeas qualem ipsi testati sunt, et quod huic rei possis, velis et scias egregie respondere, te ad docendum Grammaticam et litteras Graecas in urbe nostra, pro termino decem annorum... solemniter duximus

eligendum, cum salario florenorum centum, quolibet anno tibi de sex mensibus in sex menses annis singulis persolvendo, sicut in electione tua plenius continetur. Pro quo salario venire stareque debes, et hinc, finito tempore, si voles, discedere tuo periculo tuisque sumptibus et expensis; et toto dicto decennio litteras et grammaticam graecam quoscumque volentes addiscere, sine remuneratione quapiam, edocere. Poteris tamen a volentibus exhibere recipere et quicquid decreverint tibi dare; nec tamen, ob huius liberalitatis redundantiam, aliquid tibi de salario minuetur. Venias igitur, vir perite, quam celerius potes, lucrum et gloriam inventure; nec grave sit relinquere patriam, quam gaudebis apud nos (sic indubitatam spem gerimus) invenisse.

Die XVII mens. Apr. anno MCCC IVC

III. Преславному господину Людовику Алидосскому, властителю Имолы
Magnifico domino Ludovico de Alidosiis Imolae domino

...Quo te exhortor, mi Ludovice, ut tibi persuadeas nihil honestius nihil pulchrius nihilque laude dignius esse, quam vacare litteris quam habitos istos acquirere, quamque per hos doctrinae gradus super alios scandere, teque supra te tam honestis laboribus elevare. Sapientia quidem et eloquentia propriae dotes hominis sunt, quibus a ceteris animantibus separatur. Et quam excellens, quam gloriosum quamque decorum est illis naturae donis hominibus antecellere, quibus constat hominem animantibus aliis eminere! Fecisse mihi videntur sapientes et eloquentes sibi super alios homines illum excellentiae gradum, quem Deus et natura constituit inter homines et animalia rationis expertia; tantoque excelsiorem, quanto fortunae benignitas donum hoc potentia, dignitate vel sanguine supereminenter collocavit.

49. ПОДЖО БРАЧЧОЛИНИ (1380—1459)
POGGIUS (POGGIO) BRACCIOLINI

Известнейший гуманист XV века. Учился во Флоренции. С 1403 г. служил в папской канцелярии в Риме в высокой должности апостолического секретаря, а в 1453 г. стал канцлером Флорентийской республики.

Поджо является автором многочисленных научных трактатов: «О скупости» (De avaritia), «О благородстве» (De nobilitate), «О различии судеб» (De varietate Fortunae), «О несчастье людской участи» (De miseria humanis conditionis), «Флорентийская история» (Historia Florentina) и «Писем к друзьям» (Epistolae ad familiares).

Поджо прославился и как собиратель древних рукописей, часто оказывавшихся затерянными в хранилищах монастырских библиотек. Именно ему наука обязана открытием текстов Квинтилиана («Наставление оратора» (*Institutio oratoris*), Колумеллы («О земледелии» *De agricultura*), Лукреция («О природе вещей» *De rerum naturae*), Стация (*Silvae*), речей Цицерона и др.

Но больше всего Поджо известен «Книгой фацетий» (*Liber Facetiae*) — собранием анекдотов, шуток, веселых историй, услышанных им в беседах папских секретарей. Многие фацетии представляют собой пересказ известных сюжетов мирового фольклора.

Фацетии

Facetiae

Ne aemuli carpant facetiarum opus, propter eloquentiae tenuitatem.

Multos futuros esse arbitror qui has nostras confabulationes, tum ut res leves et viro gravi indignas reprehendant, tum in eis ornatorem dicendi modum et maiorem eloquentiam requirant. Quibus ego si respondeam, legisse me nostros Maiores, prudentissimos ac doctissimos viros, facetiis, iocis et fabulis delectatos, non reprehensionem, sed laudem meruisse, satis mihi factum ad illorum existimationem putabo. Nam quid mihi turpe esse putem hac in re, quandoquidem in ceteris nequeo, illorum imitationem sequi, et hoc idem tempus quod reliqui in circulis et coetu hominum confabulando conterunt, in scribendi cura consumere, praesertim cum neque labor inhonestus sit, et legentes aliqua iucunditate possit afficere? Honestum est enim ac ferme necessarium, certe quod sapientes laudarunt, mentem nostram variis cogitationibus ac molestiis oppressam, recreari quandoque a continuis curis, et eam aliquo iocandi genere ad hilaritatem remissionemque converti. Eloquentiam vero in rebus infimis, vel in his in quibus ad verbum vel facetiae exprimendae sunt, vel aliorum dicta referenda, quaerere, hominis nimium curiosi esse videtur. Sunt enim quaedam quae ornatius nequeant describi, cum ita recensenda sint, quemadmodum protulerunt ea hi qui in confabulationibus coniiciuntur.

Existimabunt aliqui forsitan hanc meam excusationem ab ingenii culpa esse profectam, quibus ego quoque assentior. Modo ipsi eadem ornatius politiusque describant, quod ut faciant exhortor, quo lingua Latina etiam levioribus in rebus hac nostra aetate fiat opulentior. Proderit enim ad eloquentiae doctrinam ea

scribendi exercitatio. Ego quidem experiri volui, an multa quae Latine dici difficulter existimantur, non absurde scribi posse viderentur, in quibus cum nullus ornatus, nulla amplitudo sermonis adhiberi queat, satis erit ingenio nostro, si non inconcinne omnino videbuntur a me referri.

Verum facessant ab istarum confabulationum lectione (sic enim eas appellari volo) qui nimis rigidi censores, aut acres existimatores rerum existunt. A facetis enim et humanis (sicut Lucilius a Consentinis et Tarentinis) legi cupio. Quod si rusticiores erunt, non recuso quin sentiant quod volunt, modo scriptorem ne culpent, qui ad levationem animi haec et ad ingenii exercitium scripsit.

1. Fabula prima cuiusdam Caietani pauperis naucleri

Caietani, qui plebei sunt, ut plurimum navigio victum quaerunt. Nauclerus ex eis admodum pauper, cum ad varia loca lucri causa, relictā domi uxore iuvenula, et tenui suppellectile, navigasset, post quintum ferme annum rediit. E navi e vestigio ad visendam uxorem (quae interim viri reditum desperans cum alio convenerat), domum proficiscitur. Ingressus, cum eam majori ex parte instauratam in meliusque auctam vidisset, admiratus, uxorem quaesivit quo modo domuncula, antea informis, esset perpolita. Respondit statim mulier, sibi in ea re ejus, qui omnibus fert opem, Dei gratiam affuisse: — “Benedicatur,— inquit vir,— Deus, pro tanto hoc beneficio erga nos suo!” Videns insuper cubile, lectumque ornatiorem, reliquamque suppellectilem mundam ultra quam ferret uxoris condicio, cum percontatus esset, unde illa quoque provenissent, et Dei indulgentiam illa sibi subministrasse asseveravit: gratias iterum vir Deo egit, qui tam liberalis in se fuisset. Eodem modo, et aliis quibusdam, quae nova domi et insueta videbantur, conspectis, cum largioris Dei munificentiam affuisse diceret, virque ipse tam profusam erga se Dei gratiam admiraretur, supervenit scitulus puer triennio major, blandiens (ut mos est puerorum) matri. Conspicanti hunc marito sciscitantique, quisnam puer esset, suum etiam uxor respondit. Stupenti, quaerentique viro, unde se absente puer provenisset, Dei quoque in eo acquirendo sibi astitisse gratiam mulier affirmavit. Tunc vir indignatus divinam gratiam etiam in procreandis filiis sibi adeo exuberasse: “Multas iam,— inquit,— gratias Deo habeo agoque, qui tot cogitationes suscepit de rebus meis.” Visum est homini, Deum nimium curiosum fuisse, qui etiam de comparandis, se absente, liberis cogitarit.

10. De muliere quae virum defraudavit

Petrus contribulis meus olim mihi narravit fabulam ridiculosam et versutia dignam muliebri. Is rem habebat cum femina nupta agricolae haud multum

prudenti, et is foris in agro saepius ob pecuniam debitam pernoctabat. Cum aliquando amicus intrasset ad mulierem, vir insperatus rediit in crepusculo: tum illa, subito collocato subtus lectum adultero, in maritum versa, graviter illum increpavit, quod redisset, asserens velle eum degere in carceribus: “Modo,— inquit,— Praetoris satellites ad te capiendum universam domum perscrutati sunt, ut te abriperent ad carcerem: cum dicerem te foris dormire solitum, abierunt, comminantes se paulo post reversuros.” Quaerebat homo perterritus abeundi modum: sed jam portae oppidi clausae erant. Tum mulier: “Quid agis, infelix? Si caperis, actum est.” Cum ille uxoris consilium tremens quaereret, illa ad dolum prompta: “Ascende,— inquit,— ad hoc columbarium: eris ibi hac nocte, ego ostium extra occludam, et removebo scalas, ne quis te ibi esse suspicari queat.” Ille uxoris paruit consilio. Ea, obserato ostio, ut viro facultas egrediendi non esset, amotis scalis hominem ex ergastulo eduxit, qui simulans lictores Praetoris iterum advenisse, magna excitata turba, muliere quoque pro viro loquente, ingentem latenti timorem incussit. Sedato tandem tumultu, ambo in lectum profecti ea nocte Veneri operam dederunt; vir delituit inter stercorea et columbos.

19. Exhortatio cardinalis ad armigeros Pontificis

Cardinalis Hispaniensis, bello, quod eo auctore gestum est in Piceno adversus Pontificis hostes, cum aliquando ad aciem ventum esset, in qua vincere vel vinci eos qui Pontificem sequebantur necesse erat, hortabatur milites ad pugnam pluribus verbis, asserens qui in illo proelio cecidissent, cum Deo et Angelis pransuros; peccatorum enim omnium veniam propositam occumbentibus affirmabat, quo morti se alacrius offerrent. His exhortationibus usus, excedebat pugna. Tum unus ex astantibus militibus: “Cur tu,— inquit,— non et ad hoc prandium una nobiscum accedis?” At ille: “Tempus prandii nondum est mihi, quoniam nondum esurio.”

22. De sacerdote qui, loco ornatus, capones episcopo portat

Episcopus Aretinus, Angelus nomine, quem novimus, aliquando convocavit ad Synodum sacerdotes suos, praecipiens, ut qui aliqua in dignitate essent, cum cappis et cottis (sunt enim hae vestes sacerdotales) ad Synodum proficiscerentur. Quidam Presbyter, cui haec vestimenta deerant, maestus domi erat, ignorans undenam ea sibi pararet. Hunc cogitabundum vultu demisso conspicata ancilla, quam domi nutrieat, cum quaesisset maeroris causam, dixit sibi cum cappis et cottis, secundum Episcopi edictum, eundem ad Synodum esse: “Atqui,— inquit,— o bone vir, non recte vim mandati hujus cognovisti: non enim cappas et cottas, sed capones coctos Episcopus postulat, qui tibi sunt deferendi.”

Apprehendit Sacerdos muliebre consilium, et secum capones coctos deferens, optime ab Episcopo fuit susceptus, qui per risum retulit hunc sacerdotem solum rectius quam ceteros edicti sententiam cognovisse.

28. Sigismundi imperatoris dictum

Sigismundus quoque Imperator cuidam coram eo querenti Constantiae libertatem non esse: “Atqui,— inquit,— nisi hic summa esset libertas, tu tam libere minime loquereris.” Libere enim loqui magnae libertatis signum.

34. Aliud de monstro

Aliud [prodigium] insuper constat allatam esse Ferrariam imaginem marini monstri nuper in litore Dalmatico inventi. Corpore erat humano umbilico tenus, deinceps piscis, ita ut inferior pars quae in piscem desinebat, esset bifurcata. Barba erat profusa, duobus tanquam cornibus super auriculas eminentibus, grossioribus mammis, ore lato, manibus quattuor tantum digitos habentibus, a manibus usque ad ascellam atque ad imum ventrem alae piscium protendebantur, quibus natabat. Captum hoc pacto ferebant. Erant complures feminae iuxta litus lavantes lineos pannos. Ad unam earum accedens piscis, ut aiunt, cibi causa, mulierem manibus apprehendens ad se trahere conatus est: illa reluctans (erat enim aqua modica), magno clamore auxilium ceterarum imploravit. Accurrentibus quinque numero, monstrum (neque enim in aquam regredi poterat) fustibus ac lapidibus perimunt: quod in litus abstractum, haud parvum terrorem aspicientibus praebuit. Erat corporis magnitudo paulo longior ampliorque forma hominis. Hanc ligneam ad nos Ferrariam usque delatam conspexi. Cibi gratia mulierem comprehensam argumento fuere pueri nonnulli, qui cum diversis temporibus ad litus lavandi causa accessissent, nusquam postea comperti sunt, quos postmodum ab eo monstro necatos captosque crediderunt.

35. Pulchra facetia histrionis ad bonifacium papam

Bonifacius, Pontifex Nonus, natione fuit Neapolitanus ex familia Tomacellorum. Appellantur autem vulgari sermone tomacelli cibus factus ex jecore suillo admodum contrito, atque in modum pili involuto interiore pinguedine porci. Contulit Bonifacius se Perusium secundo sui Pontificatus anno. Aderant autem secum fratres et affines ex ea domo permulti, qui ad eum, ut fit, confluerant bonorum ac lucri cupiditate. Ingresso Bonifacio urbem sequebatur turba primorum, inter quos fratres erant, et ceteri ex ea familia. Quidam cupidiores noscendorum hominum, quaerebant, quinam essent qui sequerentur. Dicebat

unus, item alter: “Hic est Andreas Tomacellus”; deinde: “Hic Joannes Tomacellus”, tum plures deinde Tomacellos nominatim recensendo. Tum quidam facetus: “Hohe! permagnum nempe fuit jecur istud,” inquit, “ex quo tot Tomacelli prodierunt et tam ingentes.”

36. De sacerdote qui caniculum sepelivit

Erat sacerdos rusticanus in Tuscia admodum opulentus. Hic caniculum sibi carum, cum mortuus esset, sepelivit in coemeterio. Sensit hoc Episcopus, et, in ejus pecuniam animum intendens, sacerdotem veluti maximi criminis reum ad se puniendum vocat. Sacerdos, qui animum Episcopi satis noverat, quinquaginta aureos secum deferens, ad Episcopum devenit. Qui sepulturam canis graviter accusans, jussit ad carceres sacerdotem duci. Hic vir sagax: “O Pater,— inquit,— si nosceres qua prudentia caniculus fuit, non mirareris si sepulturam inter homines meruit; fuit enim plus quam ingenio humano, tum in vita, tum praecipue in morte.” “Quidnam hoc est?”— ait Episcopus. “Testamentum,— inquit sacerdos,— in fine vitae condens, sciensque egestatem tuam, tibi quinquaginta aureos ex testamento reliquit, quos mecum tuli.” Tum Episcopus et testamentum et sepulturam comprobans, accepta pecunia, sacerdotem absolvit.

40. Eiusdem Minacii lusoris responsio

Idem Minacius, cum aliquando nummulos et vestes insuper ad taxillos lusisset (egenus enim erat), flens ad ostium tabernae cujuspiam sedebat. Videns maerentem flentemque amicus: “Quidnam est tibi?”— inquit. “Nihil”,— Minacius ait. “Curnam ergo, si nihil habes, ploras?” “Hoc solum quod nihil habeo,”— inquit. Admiratus ille: “Quare ergo si nihil habes, ploras?”— ait. “Ob hanc ipsam causam,— respondit, quoniam nihil est mihi.” Alter nihil causae esse cur ploraret intelligebat; alter nihil sibi reliquum superesse a ludo plorabat.

44. De praedicatore, qui potius decem virgines quam nuptam unam eligebat

Praedicabat Tibure Frater parum consideratus ad populum, aggravans multis verbis ac detestans adulterium, dixitque inter cetera, adeo esse grave peccatum, ut mallet decem virgines cognoscere quam unicam mulierem nuptam. Hoc et multi, qui aderant, elegissent.

47. Responsio mulieris faceta

Interrogata semel a viro mulier, quaenam causa esset, cur, cum in coitu voluptatis ita particeps esset femina sicut et vir, tamen homines citius peterent

sequerenturque mulieres quam illae viros? Tum illa: “Summa cum ratione hoc institutum est,” inquit, “ut potius nos requiramus a viris. Constat enim paratas ac promptas nos ad concubitum semper esse, vos autem non: frustra igitur viri peterentur a nobis cum essent imparati.” Scita facetaque responsio.

56. De illo qui aratrum super humerum portavit

Alter, Pierus nomine, admodum incultus, cum usque ad meridiem arasset, fessis bobus, et ipse labore fatigatus, rediturus in oppidum, aratrum super asellum alligat, deinde asellum, praemissis bobus, ascendit. Qui cum nimio onere gravatus sub pondere deficeret, sentit tandem Pierus asellum ire non posse. Tum descendens atque aratrum super humerum ponens, rursus asellum ascendit, inquiring: “Nunc recte ambulare potes, non enim tu, sed ego aratrum fero.”

57. Responsio elegans Dantis, poetae Florentini

Dantes Alligerius, poeta noster Florentinus, aliquamdiu sustentatus est Veronae opibus Canis veteris Principis de la Scala, admodum liberalis. Erat autem et alter penes Canem Florentinus, ignobilis, indoctus, imprudens, nulli rei praeterquam ad iocum risumque aptus, cujus ineptiae, ne dicam facetiae, Canem perpulerant ad se ditandum. Cum illum veluti beluam insulsam, Dantes, vir doctissimus, sapiens ac modestus, ut aequum erat, contemneret: “Quid est,— inquit ille,— quod tu, cum habearis sapiens ac doctissimus, tamen pauper es et egenus, ego autem stultus et ignarus divitiis praesto?” Tum Dantes: “Quando ego reperiam dominum,— inquit,— mei similem et meis moribus conformem, sicuti tu tuis, et ipse similiter me ditabat.” Gravis sapiensque responsio! Semper enim domini eorum consuetudine qui sibi sunt similes delectantur.

58. Ejusdem poetae faceta responsio

Huic ipsi inter seniorelem aliquando junioremque Canes prandenti, cum ministri utriusque, dedita opera, ante pedes Dantis, ad eum lacessendum, ossa occulte subiecissent, remota mensa, versi omnes in solum Dantem, mirabantur, cur ante ipsum solummodo ossa conspicerentur. Tum ille, ut erat ad respondendum promptus: “Minime,” inquit, “mirum, si Canes ossa sua comederunt: ego autem non sum Canis.”

59. De muliere obstinata, quae virum pediculosum vocavit

Colloquebantur aliquando de pertinacia mulierum, quae ita quandoque perstant animo indurato, ut se mori malint quam cedere ex sententia. Tum unus: “Mulier

quaedam e nostris,— inquit,— admodum viro contraria, semper verbis eius obiurgando refragabatur, perstans in eo quod coeperat, ita ut superior esse vellet. Habita semel cum viro gravi altercatione, maritum pediculosum vocavit. Ille, ut verbum id retractaret, uxorem verberibus contendebat, pugnis caedens ac calcibus. Quo magis caedebatur, eo plus illa pediculosum appellabat. Vir tandem verberando lassus, ut uxoris pertinaciam superaret, per funem in aquae puteum demisit, suffocaturum se dicens, nisi verbis ejusmodi abstineret. Instantius perseverabat, etiam in aqua mentum usque constituta, verbum illud continuans. Tum vir, ne amplius loqui posset, in puteum demersit, tentanssi eam mortis periculo a verborum pertinacia posset avertere. At illa, loquendi facultate adempta, etiam dum suffocaretur, quod loqui nequibat, digitis exprimebat; nam manibus super caput erectis, atque ungulis utriusque pollicis conjunctis, saltem quod potuit gestu, viro pediculos obiciebat. Unguibus enim eorum digitorum pediculi a feminis occidi consueverunt.”

60. De eo qui uxorem in flumine peremptam quaerebat

Alter, uxorem quae in flumine perierat quaerens, adversus aquam proficiscebatur. Tum quidam admiratus, cum deorsum secundum aquae cursum illam quaeri admoneret: “Nequaquam hoc modo reperietur,— inquit,— Ita enim, dum vixit, difficilis ac morosa fuit, reliquorumque moribus contraria, ut nunquam nisi contrario et adverso flumine etiam post mortem ambulasset.”

61. De rustico qui nobilem se fieri quaerebat

Petebat a Duce Aurelianensi subrusticus moribus et vita incultus quidam, qui ei serviebat, ut se nobilem faceret. Id fit apud Gallos emptis possessionibus, ex quibus solis ruri vitam nobiles ducant. Tum Dux, qui naturam hominis callebat: “Divitem,” inquit, “te facillime possem facere; nobilem nunquam possem.”

68. De viro stolido qui simulantem vocem credidit se ipsum esse

Pater cujusdam amici nostri cognoscebat mulierem viro insulso ac balbutienti nuptam. Semel cum noctu ad eam accederet, credens virum abesse, ostium palam pulsavit, simulans viri vocem, ac sibi aperiri ostium petiit. Vir autem stolidus, domi existens, audita illius voce: “Joanna, aperi, Joanna, introduc illum,” inquit: “nam videtur idem, qui ego, esse.”

79. De gallo et vulpe

Esuriens quondam Vulpes, ad decipiendas gallinas, quae Gallo duce arborem excelsiorem quo sibi aditus non erat, ascenderant, ad Gallum blande accessit,

quem comiter cum salutasset: “Quid in excelso agis?”— inquit. “Numquid non audisti nova haec recentia tam salutaria nobis?” “Nequaquam,— Gallus cum respondisset,— atque praenuntia,” — “Huc accessi,— ait,— ad communicandum tecum alacritatem. Animalium omnium concilium celebratum est, in quo pacem perpetuam omnium animantium inter se firmarunt, ita ut omni sublato timore nulli ab altero insidiae aut injuriae fieri amplius queant, sed pace et concordia omnes fruantur. Licet abire unicuique, vel soli, quo velit, secure. Descendite igitur, et hunc festum agamus diem.” Agnita Vulpis fallacia Gallus: “Bonum,— inquit,— affers nuntium et mihi gratum,” et simul collum altius protendens, prospecturoque longius et admiranti similis in pedes se erexit. “Tu quidnam aspicias?” Vulpes cum dixisset, — “Duos,— inquit,— magno cursu, ore patulo adventantes canes.” Tum tremebunda Vulpes: “Valete,— inquit,— mihi fuga expedit, antequam illi adveniant,” et simul coepit abire. Hic Gallus: “Quonam fugis, aut quid times?— ait, siquidem pace constituta nihil est timendum.” “Dubito,— inquit Vulpes,— an canes isti audierunt decretum pacis.” Hoc pacto, dolo illusus est dolus.

82. Comparatio Antonii Lusci

Ciriacus Anconitanus, homo verbosus et nimium loquax, deplorabat aliquando, astantibus nobis, casum atque eversionem Imperii Romani, inque ea re vehementius angi videbatur. Tum Antonius Luscus, vir doctissimus, qui in coetu aderat, ridens hominis stultam curam: “Hic persimilis est,” inquit, “viro Mediolanensi, qui, die festo, cum audisset unum e grege cantorum (qui gesta heroum ad plebem decantant) recitantem mortem Rolandi, qui septingentis jam ferme annis in proelio occubuit, coepit acriter flere, atque inde, cum uxor domum reversum maestum ac gementem vidisset, rogassetque quidnam accidisset novi: “Heu! mea uxor,” inquit, “defunctus sum!” “Mi vir,” uxor ait, “quid tibi adversi evenit? Solare, atque ad cenam veni.” At ille cum in gemitu perseveraret, neque cibum vellet sumere, tandem instantius maeroris causam percontanti mulieri: “An nescis,” respondit, “quae nova hodie audiui?” “Quaenam, vir?” uxor inquit. “Mortuus est Rolandus, qui solus tuebatur Christianos!” Solata est mulier insulsam maestitiam viri, et vix tandem ad cenam potuit illum perducere.

83. De cantore qui praedixit se “mortem Hectoris” recitaturum

Subjunxit alter similis fabellam stultitiae: “Quidam,” inquit, “vicinus meus, homo simplex, audiebat quempiam ex ejusmodi cantoribus, qui in fine sermonis ad illiciendam audientium plebem, praedixit se postridie “Mortem Hectoris” recitaturum. Hic noster, antequam cantor abiret, pretio redemit, ne tam cito

Hectorem virum bello utilem interficeret. Ille “Mortem” postero die distulit. Alter vero saepius pretium dedit sequentibus diebus pro vitae dilatione. Et cum pecuniae defuissent, tandem mortem ejus multo fletu ac dolore narrari audivit.”

84. De muliere, quae se viro semimortuam ostendit

Sarda oppidum est in montibus nostris situm. In eo cum vir simplex uxorem cum altero coeuntem deprehendisset, illa statim se semimortuam simulavit, prosternens se ad terram, similis defunctae. Accedens vir propius, ac mortuam credens, coepit illacrimans brachia uxoris fricare. Tum illa, subapertis oculis, tanquam ad se paululum reversa, cum petisset vir quidnam accidisset, se nimio timore percussam dixit, et cum eam consolari stultus coepisset, ac si quid vellet petere jussisset: “Volo,” inquit illa, “jures te nihil vidisse.” Statim cum id jurasset, mulieri valetudo restituta est.

100. Facetissimum de sene quodam qui portavit asinum super se

Dicebatur inter Secretarios Pontificis, eos, qui ad vulgi opinionem viverent, miserrima premi servitute, cum nequaquam possibile esset, cum diversa sentirent, placere omnibus, diversis diversa probantibus. Tum quidam ad eam sententiam fabulam retulit, quam nuper in Alemannia scriptam pictamque vidisset.

Senem ait fuisse, qui cum adolescentulo filio praecedente absque onere asello, quem venditurus erat, ad mercatum proficiscebatur. Praetereuntibus viam quidam in agris operas facientes senem culparunt, quod asellum nihil ferentem neque pater, neque filius ascendisset, sed vacuum onere sineret, cum alter senectute, alter aetate tenera vehiculo egeret. Tum senex adolescentem asino imposuit, ipse pedibus iter faciens. Hoc alii conspicientes increparunt stultitiam senis quod adolescente qui validior esset super asinum posito ipse aetate confectus pedes asellum sequeretur. Immutato consilio atque adolescente deposito ipse asinum ascendit. Paulum vero progressus, audivit alios se culpantes, quod parvulum filium nulla ratione aetatis habita tanquam servum post se traheret, ipse asello, qui pater erat, insidens. His verbis permotus filium asello secum superimposuit. Hoc pacto iter sequens, interrogatus inde ab aliis, an suus esset asellus, cum annuisset, castigatus est verbis, quod eius tanquam alieni nullam curam haberet, minime apti ad tantum onus, cum satis unus ad ferendum esse debuisset. Hic homo perturbatus tot variis sententiis, cum neque vacuo asello, neque ambobus, neque altero superimpositis absque calumnia progredi posset, tandem asellum pedibus iunctis ligavit, atque baculo suspensum, suo filiique collo superpositum, ad mercatum deferre coepit. Omnibus propter novitatem spectaculi ad risum effusis, ac stultitiam

amborum, maxime vero patris, increpantibus, indignatus ille, supra ripam fluminis consistens, ligatum asinum in flumen dejecit, atque ita amisso asino domum rediit. Ita bonus vir, dum omnibus parere cupit, nemini satisfaciens, asellum perdidit.

120. De homine, qui mille florenos vult expendere, ut cognoscatur, et responsio in eum facta

Quidam e nostris Florentinis adolescens, haud magni consilii, amico narravit peragrandi orbis cupiditate se mille florenos velle expendere, ut quanti esset nosceretur. Tum alter, cui probe notus erat: “Satius est,— inquit,— duo millia expendas, ut des operam ne cognoscaris.”

153. Facetum dictum pauperis ad divitem frigentem

Dives quidam suffultus vestibus hieme Bononiam proficiscens, reperto inter montana rustico, qui unica tantum et ea contrita tunica indutus erat, admirans in tanta vi frigoris (nives enim et ventus erant) hominis patientiam rogavit, numquid non frigeret? — “Minime” alter cum laeto respondisset vultu; stupenti responsum dicentique,— “Ego sub pellibus algeo; tu seminudus non sentis frigus”. “Si tu,— inquit ille,— omnes tuas vestes ferres, sicuti ego meas, tu quoque nequaquam frigeres”.

190. Facetum cuiusdam Petrilli ut liberaret hospitale a sordidis

Cardinalis Barensis, Neapolitanus genere, tenebat hospitale Vercellis a Gallia Citeriori, ex quo parum percipiebat emolumenti, propter impensas quae in pauperes ibi fiebant. Misit ergo de suis quemdam, Petrillum nomine, ad colligendum pecunias. At ille, cum hospitale refertum variis languidis ac morbosis, qui bona illius loci absumebant, conspexisset, vestimentis Medici indutus, hospitale ingressus est, visisque diversi generis ulceribus, cum omnes convocasset: “Nulla,— inquit,— medela utilis ad sanandum ulcera vestra adhibere potest, nisi ex pinguedine hominis unguentum fiat. Itaque inter vos hodie sortem iactam, quis pro salute caeterorum vivus in aqua poni ac coqui debeat”. Singuli his verbis territi aufugerunt, ne mortis sors in eum caderet: eo modo hospitale impensa sordidorum hominum liberavit.

200. De praedicatore quodam

Praedicator ad populum in festo sancti Christophori multis verbis extollebat sanctum, quod Christum suis humeris portasset, saepius interrogans: “Equis tantam habuisset in terra praerogativam, ut Salvatorem ferret?” Et cum molestius

in hac interrogatione perseveraret: “Quis,— inquam,— simili fuiset gratia?” Ex astantibus facetus quidam frequenti interrogatione pertaesus: — “Asinus,— inquit,— qui et filium et matrem portavit”.

204. Exploratio ad hominem tristem ob pecuniam debitam

Deambulabat Perusinus quidam per vicum cogitabundus ac maestus, quem cum obuius interrogasset quid eum torqueret, atque ille respondisset se pecuniam debere, quam nequiret exsolvere: “Vah,— inquit,— stulte, relinque has cogitationes creditori”.

207. De quodam, qui vovit candelam Virgine Mariae

Cum essem in Anglia, audiui facetum dictum cuiusdam magistri onerariae navis, qui erat Hibernicus. Iactabatur magnis in mari fluctibus navis et tempestate quassabatur adeo, ut salutem omnes desperarent. Magister, si salva navis evaderet tempestatem, cuidam ecclesiae Dei Genetricis Virginis Mariae, quae ante ob similia miracula insignis erat, vovit candelam ceream, instar mali navis. Tum socius cum votum culparet ut difficillimum factu, cum in tota Anglia tantum cerae non esse affirmaret, ut talis candela posset confici:— “Oho! tace,— inquit Magister,— et quantum libet Matri Dei pollicear, dummodo periculum evadamus, sine. Nam si salvabimur, candela parvi nummuli contenta erit”.

211. Cuiusdam pueri miranda responsio in Angelottum cardinalem

Angelotto, cardinali Romano, homini mordaci et ad iurgandum prompto verborum satis, prudentiae parum erant. Ad eum, cum Pontifex Eugenius esset Florentiae, accessit visitandi gratia puer decennis admodum scitus, usus paucis verbis, oratione satis luculenta. Admiratus Angelottus pueri gravitatem suavitatemque dicendi, ac nonnulla percunctatus, ad quae puer scite respondit, versus ad astantes: “Simili ingenio et ita docti a pueritia,— inquit,— crescentibus annis decrescunt intellectum, et stultiores provecta aetate evadunt”. Tum puer extemplo: “Doctissimus ergo profecto sapientissimusque prae caeteris vos in teneris annis esse debuistis”. Obstupit subito faceteque responso Cardinalis, stultitiae ab illo reprehensus, quem ferme infantem videbat.

216. De episcopo Hispano, qui comedit perdices pro piscibus

Episcopus Hispanus iter faciens die Veneris ad hospitium divertit, missoque servo, qui pisces emeret, hic non reperit venales, sed duas perdices patrono retulit. Ille eas emi et simul coqui, ac in mensam deferri iussit. Admiratus servus, qui eas

emptas pro die Dominico crederet, quaesivit ab episcopo, num eas esset esurus, cum tali die carnes essent prohibitae. Tum episcopus: “Pro piscibus,— inquit,— utar”. Multoque id magis admiranti responsum: “An nescis,— ait,— me sacerdotem esse? Quid est maius ex pane corpus Christi facere, an ex perdicibus piscis?” Factoque crucis signo, cum eas in pisces verti imperasset, pro piscibus usus est”.

226. Sacerdos offerentibus quid dicens audiverint

Cum quidam sacerdos castri florentini in offertorio, quod die solemni ex consuetudine recipiebat a populo, illud de more diceret offerentibus: “Centum pro uno accipietis, et vitam aeternam possidebitis”. Unus senex nobilis, qui nummum dabat, auditis his verbis: “Satis dicerem,— inquit,— si tantum capitale (ut vulgo dicitur) redderetur mihi”.

227. Sacerdos praedicavit et in numero erravit. “centum” pro “mille” dicens

In eandem sententiam sacerdos quidam, cum exponeret populo suo Evangelium, referens Salvatorem nostrum quinque panibus quinque milia hominum saturasse, errore dixit pro quinque milibus quingentos. Tum clericus suus cum submurmurans dixisset eum in numero errasse, cum quinque milia Evangelium referret: “Tace,— inquit,— stulte, nam vix numerum, quem dixi, credent”.

232. De reliquiis bracarum cuiusdam Minoritis

Res digna risu et ut cofabulationibus inseratur nuper accidit Ameliae. Nupta mulier et mota, ut existimo, bene agendi conscientia, confitebatur peccata sua religioso ex ordine Minorum. Hic, inter loquendum, exarsit in concupiscentiam carnis, et tandem multis verbis muliere in voluntatem suam traducta quaerebatur facultas et locus rei conficiendae. Placuit ut mulier, se aegram fingens, hunc Fratrem pro confessore ad se vocaret: consuesse enim solos eiusmodi homines relinqui, ut, remotis arbitris, quae ad animam spectant libera sit loquendi facultas. Illa, ficta aegritudine corporis, lectum ingreditur, dolorem pergrandem simulat, confessorem accersit, qui, ut ad eam venit, cum caeteri abissent, solus solam saepius cognovit. Cum diutius morarentur, interventu aliorum, Frater, veluti nondum perfecta confessione, abiit, postridie reversurus. Redit, mulieris supra lecticam bracis positus, priorique modo peccata examinat. Vir nonnihil suspicans de tam longa confessionis mora, cubiculum ingreditur. Ille, subito interventu percussus, bracas oblitus abiit. Maritus, bracis visis, exclamat adulterum, non Fratrem esse, totaque domus ad bracarum aspectum facinus indignum conclamat.

E vestigio Primarium conventus Fratrum vir clamitans convenit, indignum factum queritur, mortem malefico minatur. Alter, qui senex erat, iram comprimit, asserens illum in propriae familiae suumque dedecus exclamare; taciturnitate et reticentia esse opus, ut contegeretur crimen. Ille ita rem palam esse repertis braxis ait, ut nequeat celari. Senex ad id remedium profitetur: asserturum se enim illas S. Francisci bracas esse, quas Frater ad liberandam mulierem portavit: accessurumque eo cum processione et pompa, bracasque publice exinde reportaturum. Probato consilio, Primarius Fratres convocat, ac cum cruce vestibisque sacris domum illius accedit bracasque devote capiens, et, tanquam reliquias religiosas, super peplum sericum suspensis manibus ferens, tum viro, tum matri, tum reliquis obviis exosculandas porrexit, et magna cum caerimonia et cantibus ad conventum deductas in sacrario cum caeteris reliquiis locavit. Detecto postmodum dolo, oratores eius urbis questum eam iniuriam venerunt.

250. Facetum hominis dictum asinum erudire promittentis

Tyrannus ad exhauriendum bona subditi, qui se multa facturum iactabat, sub gravi poena praecepit, ut asinum litteras doceret. Ille impossibile ait fore, nisi multum temporis sibi in erudiendo asino concederetur; petere quantum vellet iussus decennium impetravit. Deridebatur ab omnibus, quoniam rem impossibilem suscipisset. Ille amicos solatus: “Nil timeo,— inquit,— nam interim aut ego moriar, aut asinus, aut dominus”. Quibus verbis ostendit salutare esse rem difficilem in longum protrahi ac differri.

262. Ridenda de paucitate amicorum Dei responsio

Ad aegrum quemdam civem nostrum perfacetum, qui gravi morbo diutius torquebatur, accessit religiosus, hortandi gratia. Cum vero inter cetera consolationis verba dixisset solere Deum quos diligeret hoc pacto castigare et incommodis afficere: “Non mirum est,— inquit aegrotus,— si tam paucos amicos habet, habiturus, si ita tractaret eos, etiam pauciores”.

267. Callida consilia Florentinae feminae in facinore deprehensae

Mulier prope Florentiam publici hospitis uxor, admodum liberalis, cum quodam, cuius usu tenebatur, cubabat in lecto. Accessit interim de improvviso et alter, idem quod prior facturum, quem praesentiens scalas ascendentem mulier, atque obviam facta acriter eum iurgare, et ulteriore aditu arcere coepit, asserens non esse tempus quo et satisfieri posset, rogansque ut e vestigio abiret. Renitendo altercandoque cum aliquandiu tempus tereretur, superveniens vir, quid sibi ea

vellet concertatio, quaesivit. Femina ad fallendum prompta: “Hic,— inquit,— irato animo vult superius ingredi, ad vulnerandum quemdam, qui in domum confugit, quem adhuc continui, ne tantum facinus hic patraretur.” Ille qui latebat his auditis verbis, sumpto animo coepit minari, se ulturum iniuriam dictitans. Alter interim priori vim et minas intentare se simulabat. Vir stultus, quaesita causa dissentionis, onus rei componendae suscepit, et cum ambobus una collocutus, pacem composuit, solvens etiam de suo vinum, ut uxoris adulterio adderet iacturam potus. Callida profecto sunt foeminae consilia in facinore deprehensae.

Conclusio

Visum est mihi eum quoque nostris confabulationibus locum adiicere, in quo plures earum, tanquam in scena, recitatae sunt. Id est Bugiale nostrum, hoc est, mendaciorum veluti officina quaedam, olim a Secretariis institutum iocandi gratia. Consuevimus enim, Martini Pontificis usque tempore, quemdam eligere in secretiori aula locum, in quo et nova referebantur, et variis de rebus, tum laxandi ut plurimum animi causa, tum serio quandoque, colloquebamur. Ibi parcebatur nemini, in lacescendo ea quae non probabantur a nobis, ab ipso persaepe Pontifice initio reprehensionis sumpto: quo fiebat ut plures eo convenirent, veriti ne ab eis ordiremur. Erat in eo princeps fabulator Razellus Bononiensis, cuius nonnulla in confabulationes coniecimus; Antonius item Luscus, qui saepius inseritur, vir admodum facetus; Cinciusque Romanus, et ipse iocis deditus. Nos quoque plura e nostris addidimus non insulsa. Hodie, cum illi diem suum obierint, desiit Bugiale tum temporum, tum hominum culpa, omnisque iocandi confabulandique consuetudo sublata.

Письмо к Гварино Вероненси

Poggius Florentinus Secretarius Apostolicus pl. sal. dicit Guarino suo Veronensi.

Licet inter quotidianas occupationes tuas, pro tua in omnes humanitate, et benivolentia in me singulari, iucundum semper tibi litterarum mearum adventum esse non ignorem, tamen ut in hisce praecipuam quandam praestes attentionem, te maiorem in modum obsecro; non quidem ob eam causam, ut aliquid in me sit quod vel summe ociosus requirat; sed propter rei dignitatem de qua scripturus sum, quam certe scio, cum sis longe peritissimus, non parvam tibi caeterisque studiosis hominibus esse allaturam animi iucunditatem. Nam quid est, per Deum immortalem, quod aut tibi aut caeteris doctissimis viris possit esse iucundius, gratius, acceptius, quam cognitio earum rerum quarum commercio doctiores efficimur et, quod maius quiddam videntur, elegantiores?

Nam cum generi humano rerum parens natura dederit intellectum atque rationem, tanquam egregios duces ad bene beateque vivendum, quibus nihil queat praestantius excogitari; tum haud scio, an sit omnium praestantissimum quod ea nobis elargita est, usum atque rationem dicendi, sine quibus neque ratio ipsa, neque intellectus quicquam ferme valerent. Solus est enim sermo, quo nos utentes ad exprimendam animi virtutem ab reliquis animantibus segregamur. Permagna igitur habenda est gratia, tum reliquarum liberalium artium inventoribus, tum vel praecipue iis qui dicendi praecepta et normam quandam perfecte loquendi, suo studio et diligentia nobis tradiderunt. Effecerunt enim ut qua in re homines caeteris animantibus maxime praestant, nos ipsos etiam homines antecelleremus.

Huius autem sermonis exornandi atque excolendi cum multi praeclari, ut scis, fuerint Latinae linguae auctores, tum vel praecipuus atque egregius M. Fabius Quintilianus, qui ita diserte, ita absolute summa cum diligentia exequitur ea quae pertinent ad insrituendum vel perfectissimum oratorem, ut nihil ei vel ad summam doctrinam, vel singularem eloquentiam meo iudicio deesse videatur. Quo uno solo, etiam si Cicero Romanae parens eloquentiae deesset, perfectam consequeremur scientiam recte dicendi. Is vero apud nos antea, Italos dico, ita laceratus erat, ita circumcisis, culpa, ut opinor, temporum, ut nulla forma, nullus habitus hominis in eo recognosceretur. Tute hominem vidisti hactenus

Lacerum crudeliter ora,

Ora manusque ambas populataque tempora raptis

Auribus, et truncas inhoneste vulnere nares.⁵³

Dolendum quippe erat, aegre ferendum, nos tantam in hominis tam eloquentis foeda laceratione iacturam oratoriae facultatis fecisse; sed quo tunc plus erat doloris et molestiae, ex eius viri mutilatione, eo magis nunc est congratulandum, cum sit in pristinum habitum et dignitatem, in antiquam formam, atque integram valetudinem, nostra diligentia restitutus. Nam si Marcus Tullius magnum prae se fert gaudium pro M. Marcello restituto ab exilio, et eo quidem tempore quo Romae plures erant Marcelli similes, domi forisque egregii ac praestantes viri quid nunc agere docti homines debent, et praesertim studiosi eloquentiae, cum singulare et unicum lumen Romani nominis, quo extincto nihil praeter Ciceronem supererat, et eum modo simili lacerum ac dispersum, non tantum ab exilio, sed ab ipso paene interitu revocaverimus? Nam mehercule nisi nos

⁵³ Вергилий. Энеида, VI, 495—497.

auxilium tulissemus, necesse erat illum propediem interiturum. Neque enim dubium est virum splendidum, mundum, elegantem, plenum moribus, plenum facetiis, foeditatem illius carceris, squalorem loci, custodum saevitiam diutius perpeti non potuisse. Moestus quidem ipse erat ac sordidatus, tamquam mortis rei solebant, squalentem barbam gerens, et concretos pulvere crines, ut ipso vultu, atque habitu fateretur ad immeritam sententiam se vocari. Videbatur manus tendere, implorare Quiritum fidem, ut se ab iniquo iudicio tuerentur, postulare et indigne ferre quod, qui quondam sua ope, sua eloquentia, multorum salutem conservasset, nunc neque patronum quempiam inveniret, quem misereret fortunarum suarum, neque qui suae consuleret saluti aut ad iniustum rapi supplicium prohiberet. Sed quam temere persaepe eveniunt, quae non audeas optare! ut inquit Terentius noster.

Fortuna quaedam fuit cum sua tum maxime nostra, ut cum essemus Constantiae ociosi cupido incesset videndi eius loci quo ille reclusus tenebatur. Est autem Monasterium Sancti Galli prope urbem hanc milibus passuum XX. Itaque nonnulli animi laxandi et simul perquirendorum librorum, quorum magnus numerus esse dicebatur, gratia eo perreximus. Ibi inter confertissimam librorum copiam, quos longum esset recensere, Quintilianum comperimus adhuc salvum et incolumem, plenum tamen situ et pulvere squalentem. Erant enim non in bibliotheca libri illi, ut eorum dignitas postulabat, sed in teterrimo quodam et obscuro carcere, fundo scilicet unius turris, quo ne capitalis quidem rei damnati retruderentur. Atqui ego pro certo existimo, si essent qui haec barbarorum ergastula, quibus hos detinent viros, rimarentur ac recognoscerent amore maiorum, similem fortunam experturos in multis de quibus iam est conclamatum.

Reperimus praeterea libros tres primos et dimidiam quarti C. Valerii Flacci *Argonauticon*, et expositiones tanquam thema quoddam super octo Ciceronis orationibus Q. Asconii Pediani eloquentissimi viri, de quibus ipse meminit Quintilianus. Haec mea manu transcripsi, et quidem velociter, ut ea mitterem ad Leonardum Aretinum et Nicolaum Florentinum; qui cum a me huius thesauri adinventionem cognovissent, multis a me verbis Quintilianum per suas litteras quam primum ad eos mitti contenderunt. Habes, mi suavissime Guarine, quod ab homine tibi deditissimo ad praesens tribui potest. Vellem et potuisse librum transmittere, sed Leonardo nostro satisfaciendum fuit. Verum scis quo sit in loco ut, si eum voles habere (puto autem te quam primum velle), facile id consequi valeas. Vale et me, quando id mutuum fit, ama.

Constantiae, XVIII Kalendas Ianuarias, Anno Christi 1417.

Пико делла Мирандола, философ и филолог, был близок к идеям Платоновской Академии, которой руководил Марсилио Фичино, известный философ-неоплатоник. В мировоззрении Мирандолы особенно ярко проявились пантеистические тенденции. Владея тремя языками (латинским, греческим и древнееврейским), он пытался совместить в учении некоторые свои материалистические идеи с идеализмом Платона, Плотина и Прокла, а также с тайной мудростью Кабалы. Мирандола считал, что универсальный человек нуждается в универсальной философской религии. В 1487 году философ намеревался защищать в Риме 900 тезисов по проблемам всех «свободных наук» (логики, философии, математики и пр.). Тексту его тезисов предшествовала речь на латинском языке «О достоинстве человека», фрагмент которой приводится здесь. В речи Пико развивал учение о свободе воли. Целью философии Мирандола считал уничтожение теологических споров и создание внутреннего идейного единства человечества на основе идейного мира и дружбы, «благодаря которой все души живут не только согласованно в едином разуме, стоящем выше всех разумов, но сливаются в единое целое». Тезисы были запрещены Папой — Пико делла Мирандола бежал во Францию, но там был арестован и заключен в тюрьму, из которой был освобожден благодаря Лоренцо Медичи. После освобождения он поселился во Флоренции, где им было написано еще несколько философско-филологических трактатов, в которых он пытался согласовать самые различные философские учения и вероисповедания с помощью тонких историко-филологических наблюдений.

Речь о достоинстве человека

De hominis dignitate

(О СВОБОДЕ СУЖДЕНИЯ)

(DE LIBERO ARBITRIO)

Iam summus Pater architectus Deus, hanc quam videmus mundanam domum divinitatis, templum augustissimum, arcanæ legibus sapientiae fabrefecerat: supercaelestem regionem mentibus decoraverat, excrementarias ac faeculentas inferioris mundi partes omni-gena animalium turba compleverat. Sed, opere consummato, desiderabat artifex esse aliquem qui tanti operis rationem perpenderet, pulchritudinem amaret, magnitudinem admiraretur. Idcirco iam

rebus omnibus (ut Moses Timaeusque testantur) absolutis, de producendo homine postremo cogitavit. Verum nec erat in archetypis unde novam subolem effingeret, nec in thesauris quod novo filio haereditarium largiretur, nec in subselliis totius orbis ubi universi contemplator iste sederet. Iam plena omnia: omnia summis, mediis, infimisque ordinibus fuerant distributa. Sed non erat paternae Potestatis in extrema fetura quasi effetam defecisse; non erat Sapientiae consilii inopia in re necessaria fluctuasse; non erat benefici Amoris ut qui in aliis esset divinam liberalitatem laudaturus in se illam damnare cogeretur.

Statuit tandem optimus opifex ut cui dari nihil proprium poterat, commune esset quicquid privatum singulis fuerat. Igitur hominem accepit, indiscretae opus imaginis, atque in mundi positum meditullio, sic est allocutus: “Nec certam sedem, nec propriam faciem, nec munus ullum, peculiare tibi dedimus, o Adam, ut quam sedem, quam faciem, quae munera tute optaveris, ea pro voto, pro tua sententia, habeas et possideas. Definita ceteris natura intra praescriptas a nobis leges coercetur. Tu, nullis angustiis coercitus, pro tuo arbitrio in cuius manu te posui, tibi illam praefinies. Medium te mundi posui ut circumspiceres inde commodius quidquid est in mundo. Nec te caelestem neque terrenum, neque mortalem neque immortalem fecimus, ut tui ipsius quasi arbitrarius honorariusque plastes et fictor, in quam malueris, tute formam effingas. Poteris in inferiora quae sunt bruta degenerare; poteris in superiora quae sunt divina, ex tui animi sententia, regenerari”.

O summam Dei Patris liberalitatem, summam et admirandam hominis felicitatem! cui datum id habere quod optat, id esse quod velit. Bruta simul atque nascuntur id secum afferunt (ut ait Lucilius) e bulga matris quod possessura sunt. Supremi spiritus, aut ab initio aut paulo mox, id fuerunt quod sunt in perpetuas aeternitates. Nascenti homini omnifaria semina et omnigenae vitae germina indidit Pater, quae quisque excoluerit, illa adolescent et fructus suos ferent in illo.

51. ЭРАЗМ ДЕЗИДЕРИЙ РОТТЕРДАМСКИЙ (1469—1536)
ERASMUS DESIDERIUS ROTERODAMENSIS

Выдающийся голландский гуманист, знаменитый филолог, а также философ, писатель и педагог. Родился в Роттердаме и воспитывался в монастыре, где получил великолепное знание греческого и латинского языков. Все сочинения Эразма написаны на латинском языке. Он ввел новое произношение древнегреческого языка, частично восстанавливающее античное звучание и получившее название «эразмовского». Это произношение принято в науке.

Эразм Роттердамский осуществил научно-филологическую редакцию Нового Завета и сделал новый перевод его на латинский язык. Ему же принадлежит первое научное издание всех сочинений Иеронима. Получил широкую популярность изданный Эразмом сборник пословиц и изречений, главным образом, античных авторов, а также Отцов церкви, — «Пословицы» (*Adagia*, 1500). Это направление работы Эразма было позднее продолжено сборниками «Параболы» (т.е. «притчи», «пословицы», 1514) и «Апофтегмата» (т.е. «изречения», 1531).

Одно из главных мест в его творчестве принадлежит сатирическому произведению «Похвала Глупости» (1511), где в пародийной форме панегирика, в котором Глупость прославляет самое себя, затрагиваются едва ли не все стороны общественной жизни (политика, религия, философия и т.д.), подвергаясь беспощадной критике и осмеянию. Широкую известность приобрело также его сочинение «Дружеские разговоры», дающее в форме диалогов картины современной Эразму жизни. «Дружеские разговоры» оказались также своего рода «разговорником» на латинском языке, широко представляющим богатство разговорной латыни, потребность в которой не уменьшилась и в эпоху Гуманизма.

Похвала Глупости

Moriae Encomium

Письмо Эразма Роттердамского Томасу Морю

ERASMVS ROT. THOMAE MORO SVO S. D.

Superioribus diebus cum me ex Italia in Angliam recepissem, ne totum hoc tempus quo equo fuit insidendum *amusois*⁵⁴ et illitteratis fabulis tereretur, malui mecum aliquoties uel de communibus studiis nostris aliquid agitare, uel amicorum, quos hic ut doctissimos ita et suauiissimos reliqueram, recordatione frui. Inter hos tu, mi More, uel in primis occurrebas; cuius equidem absentis absens memoria non aliter frui solebam quam presentis presens consuetudine consueueram; qua dispeream si quid unquam in uita contigit mellitius. Ergo quoniam omnino aliquid agendum duxi, et id tempus ad seriam commentationem parum uidebatur accommodatum, uisum est Moriae Encomium ludere.

Que Pallas istuc tibi misit in mentem? inquires. Primum admonuit me Mori cognomen tibi gentile, quod tam ad Moriae uocabulum accedit quam es ipse a re

⁵⁴ Здесь и далее греческие слова, передаваемые латиницей, выделяются курсивом: «чуждых музам».

alienus; es autem uel omnium suffragiis alienissimus. Deinde suspicabar hunc ingenii nostri lusum tibi precipue probatum iri, propterea quod soleas huius generis iocis, hoc est nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis, impendio delectari, et omnino in communi mortalium uita Democritum quendam agere. Quanquam tu quidem, ut pro singulari quadam ingenii tui perspicacitate longe lateque a uulgo dissentire soles, ita pro incredibili morum suauitate facilitateque cum omnibus omnium horarum hominem agere et potes et gaudes. Hanc igitur declamatiunculam non solum lubens accipies ceu *mnemosunon*⁵⁵ tui sodalis, uerum etiam tuendam suscipies, utpote tibi dicatam iamque tuam non meam.

Etenim non deerunt fortasse utilitigatores, qui calum nientur partim leuiores esse nugas quam ut theologum deceant, partim mordaciores quam ut Christiane conueniant modestie; nosque clamitabunt ueterem comediam aut Lucianum quempiam referre atque omnia mordicus arripere. Verum quos argumenti leuitas et ludicrum offendit, cogitent uelim non meum hoc exemplum esse, sed idem iam olim a magnis auctoribus factitatum; cum ante tot secula Batrachomuomachian luserit Homerus, Maro Culicem et Moretum, Nucem Ouidius; cum Busyriden laudarit Polycrates et huius castigator Isocrates, iniustitiam Glauco, Thersiten et quartanam febrim Fauorinus, caluitiem Synesius, muscam et parasiticam Lucianus; cum Seneca Claudii luserit apothetin, Plutarchus Grylli cum Ulysse dialogum, Lucianus et Apuleius Asinum, et nescio quis Grunnii Coro cottae porcelli testamentum, cuius et diuus meminit Hieronymus Proinde, si uidebitur, fingant isti me laterunculis interim animi causa lusisse, aut si malint equitasse in arundine longa. Nam que tandem est iniquitas, cum omni uite insti tuto suos lusus concedamus, studiis nullum omnino lusum permittere, maxime si nuge seria ducant, atque ita tractentur ludicra ut ex his aliquanto plus frugis referat lector non omnino naris obese, quam ex quorundam tetricis ac splendidis argumentis? ueluti cum alius diu consarcinata oratione rhetorice aut philosophiam laudat, alius principis alicuius laudes describit, alius ad bellum aduersus Turcas mouendum adhortatur, alius futura predicit, alius nouas de lana caprina comminiscitur questiunculas. Ut enim nihil nugacius quam seria nugatorie tractare, ita nihil festiuius quam ita tractare nugas ut nihil minus quam nugatus fuisse uidearis. De me quidem aliorum erit iudicium; tamen si, nisi plane me fallit philautia, Stulticiam laudauimus, sed non omnino stulte.

Iam uero ut de mordacitatis cauillatione respondeam, semper hec ingeniis libertas permissa fuit, ut in communem hominum uitam salibus luderent impune,

⁵⁵ «Напоминание».

modo ne licentia exiret in rabiem. Quo magis admiror his temporibus aurium delicias que nihil iam fere nisi solemnes titulos ferre possunt. Porro nonnullos adeo prepostere religiosos uideas, ut uel grauissima in Christum conuicia ferant citius quam pontificem aut principem leuissimo ioco aspergi, presertim si quid *pros ta alphita*⁵⁶ id est ad questum, attinet. At enim qui uitas hominum ita taxat ut neminem omnino perstringat nominatim, queso utrum is mordere uidetur an docere potius ac monere? Alioqui quot obsecro nominibus ipse me taxo? Preterea qui nullum hominum genus pretermittit, is nulli homini, uiciis omnibus iratus uidetur. Ergo si quis extiterit qui sese lesum clamabit, is aut conscientiam prodet suam aut certe metum. Lusit hoc in genere multo liberius ac mordacius diuus Hieronymus, ne nominibus quidem aliquoties parcens. Nos preterquam quod a nominibus in totum abstinemus, ita preterea stilum temperauimus ut cordatus lector facile sit intellecturus nos uoluptatem magis quam morsum quesisse. Neque enim ad Iuuenalis exemplum occultam illam scelerum sentinam usquam mouimus, et ridenda magis quam foeda recensere studuimus. Tum si quis est quem nec ista placare possunt, is saltem illud meminerit, pulchrum esse a Stulticia uituperari; quam cum loquentem fecerimus, decoro persone seruiendum fuit. Sed quid ego hec tibi, patrono tam singulari ut causas etiam non optimas optime tamen tueri possis? Vale, disertissime More, et Moriam tuam gnauiter defende.

Ex Rure Quinto Idus Iunias, [AD. MDVII].

*Мориас энкомион*⁵⁷

То есть: Похвала глупости

Дезидерия Эразма Роттердамского

Декламация .

Morias encomion

id est: Stultitiae laus

Desiderii Erasmi Roterodami

Declamatio

Stultitia loquitur

1. Vt cumque de me uulgo mortales loquuntur, neque enim sum nescia, quam male audiat STULTITIA etiam apud stultissimos, tamen hanc esse, hanc, inquam, esse unam, quae meo numine Deos atque homines exilaro, uel illud abunde magnum est argumentum, quod simulatque in hunc coetum frequentissimum dictura prodii, sic repente omnium uultus noua quādam atque

⁵⁶ «Ради пропитания».

⁵⁷ «Похвала глупости».

insolita hilaritate enituerunt, sic subito frontem exporrexistis, sic laeto quodam et amabili applausistis risu, ut mihi profecto quotquot undique praesentes intueor, pariter deorum Homericorum nectare non sine *nepenthe*⁵⁸ temulenti esse uideamini, cum antehac tristes ac solliciti sederitis, perinde quasi nuper e Trophonii specu reuersi. Caeterum quemadmodum fieri consueuit, ut cum primum sol formosum illud et aureum os terris ostenderit, aut ubi post asperam hiemem, nouum uer blandis adspirarit Fauoniis, protinus noua rebus omnibus facies, nouus color ac plane iuuenta quaedam redeat, ita uobis me conspecta, mox alius accessit uultus. Itaque quod magni alioqui Rhetores, uix longa diuque meditata oratione possunt efficere, nempe ut molestas animi curas discutiant, id ego solo statim adspectu praestiti.

2. Quamobrem autem hoc insolito cultu prodierim hodie, iam audietis, si modo non grauabimini dicenti praebere aures, non eas sane quas sacris Concionatoribus, sed quas fori circulatoribus, scurris ac morionibus consueuistis arrigere, quasque olim Midas ille noster exhibuit Pani. Lubitum est enim paulisper apud uos Sophistam agere, non quidem huius generis quod hodie nugas quasdam anxias inculcat pueris, ac plusquam muliebrem rixandi pertinaciam tradit, sed ueteres illos imitabor, qui quo infamem Sophorum appellationem uitarent, Sophistae uocari maluerunt. Horum studium erat, Deorum ac fortium uirorum laudes encomiis celebrare. Encomium igitur audietis, non Herculis, neque Solonis, sed meum ipsius, hoc est, STVLTITIAE

3. Iam uero non huius facio sapientes istos qui stultissimum et insolentissimum esse praedicant, si quis ipse laudibus se ferat. Sit sane quam uolent stultum, modo decorum esse fateantur. Quid enim magis quadrat, quam ut ipsa Moria suarum laudum sit buccinatrix, et *Autee heautes aule*⁵⁹. Quis enim me melius exprimat quam ipsa me? Nisi si cui forte notior sim, quam egomet sum mihi. Quamquam ego hoc alioqui, non paulo etiam modestius arbitror, quam id quod optimum ac sapientum uulgus faetitat, qui peruerso quodam pudore uel Rhetorem quempiam palponem, uel Poetam uaniloquum, subornare solent, eumque mercede conductum, a quo suas laudes audiant, hoc est, mera mendacia, et tamen uerecundus interim ille, pauonis in morem pennas tollit, cristas erigit, cum impudens assentator nihili hominem Diis aequiparat, cum absolutum omnium uirtutum exemplar proponit, a quo sciat ille se plusquam dis *diapason*⁶⁰ abesse:

⁵⁸ Упоминаемое в «Одиссее» растение, усиливающее действие вина.

⁵⁹ «Сама себе играющая на флейте».

⁶⁰ «Сверх всего».

cum corniculam alienis conuestit plumis: cum *ton Aithiopa leucainei*⁶¹, denique cum *ec muias ton elephanta poiet*⁶². Postremo sequor tritum illud vulgi prouerbum, quo dicitur is recte laudare sese, cui nemo alius contigit laudator. Quamquam hic interim demiror mortalium, ingratitudinem dicam, an segnitiam, quorum cum omnes me studiose colant, meamque libenter sentiant beneficentiam, nemo tamen tot iam saeculis exstitit, qui grata oratione STVLTITIAE laudes celebrarit, cum non defuerint, qui Busirides, Phalarides, febres quartanas, muscas, caluitia, atque id genus pestes, accuratis magnaue et olei et somni iactura elucubratis laudibus uexerint. A me extemporariam quidem illam et illaboratam, sed tanto ueriores audietis orationem...

5. Quamquam quid uel hoc opus erat dicere, quasi non ipso ex uultu fronteque, quod aiunt, satis quae sim prae me feram, aut quasi si quis me Mineruam, aut Sophiam esse contendat, non statim solo possit obtutu coargui, etiam si nulla accedat oratio, minime mendax animi speculum. Nullus apud me fucis locus, nec aliud fronte simulo, aliud in pectore premo. Sumque mei undique simillima, adeo ut nec ii me dissimulare possint, qui maxime Sapientiae personam ac titulum sibi uindicant, *kai tee porphura pithekoi, kai in tee leontee onoi*⁶³, obambulant. Quamuis autem sedulo fingant, tamen alicunde prominentes auriculae Midam produnt. Ingratum mehercle et hoc hominum genus, qui cum maxime sint nostrae factionis, tamen apud uulgum cognominis nostri sic pudet, ut id passim aliis magni probri uice obiciant. Proinde istos cum sint *morotatoi*⁶⁴, caeterum sophi ac Thales uideri uelint, nonne iure optimo morosophous illos appellabimus?..

10. Genus, educationem, et comites audistis. Nunc, ne cui sine causa uidear mihi Deae nomen usurpare, quantis commoditatibus Deos simul et homines adficiam, quamque late meum pateat numen arrectis auribus accipite. Etenim si non inscite scripsit qui iam, hoc demum esse Deum, iuuare mortales, et si merito in Deorum senatum adsciti sunt, qui uinum, aut frumentum aut unam aliquam huiusmodi commoditatem mortalibus ostenderunt, cur non ego iure, Deorum omnium alpha dicar, habearque, quae una omnibus largior omnia?

11. Principio quid esse potest uita ipsa uel dulcius, uel pretiosius? At huius exordium cui tandem acceptum ferri conuenit, nisi mihi? Neque enim aut

⁶¹ «Стараемся отмыть эфиопа».

⁶² «Делает из мухи слона».

⁶³ «И обезьяны в пурпуре, и ослы в львиной шкуре».

⁶⁴ «Самые глупые».

*obrimopates*⁶⁵ hasta Palladis, aut *nephelegetou*⁶⁶ Iouis aegis hominum genus uel proignit, uel propagat. Verum ipse Deum pater atque hominum Rex, qui totum nutu tremefactat Olympum, fulmen illud trisulcum ponat oportet, et uultum illum Titanicum, quo, cum lubet, Deos omneis territat, planeque histrionum more, aliena sumenda misero persona, si quando uelit id facere, quod numquam non facit, hoc est *paidopoiein*⁶⁷. Iam uero Stoici se Diis proximos autumant. At date mihi terque quaterque, aut si libet, sexcenties Stoicum, tamen huic quoque, si non barba insigne sapientiae, etiam si cum hircis commune, certe supercilium erit ponendum, explicanda frons, abicienda dogmata illa adamantina, ineptiendum ac delirandum aliquantisper. In summa, me, me inquam, sapiens accersat oportet, si modo pater esse uelit. Et cur non apertius meo more uobiscum fabuler? Quaeso num caput, num facies, num pectus, num manus, num auris, quae partes honestae putantur, progenerant Deos aut homines? Non, opinor, imo ea pars adeo stulta. adeoque ridicula, ut nec nominari citra risum possit, humani generis eque propagatrix. Is est sacer ille fons, unde uitam hauriunt omnia uerius quam illi Pythagoricus quaternio. Age uero, qui uir, obsecro, matrimonii capistro ueli praebere os, si quemadmodum isti sapientes facere consueuerunt, prius eius uitae incommoda secum perpenderit: aut quae tandem mulier uirum admissura sit, si partus periculosos labores, si educationis molestiam, uel norit, uel cogitarit? Porro si coniugiis debetis uitam, coniugium autem debetis *anoia*⁶⁸ pedissequae, mihi nimirum quid debeatis, intelligitis. Tum quae semel haec experta, denuo repetere uelit nisi *Lethes*⁶⁹ praesens nomen adfuerit? Neque uero id Venus ipsa, uel reclamante Lucretio, umquam inficias iuerit, sine nostri numinis accessione, suam uim mancamae atque irritam esse. Itaque ex nostro illo temulento ridiculoque lusu, proueniunt, et superciliosi Philosophi, in quorum locum nunc successere, quos uulgi Monachos appellat, et purpurei reges et pii sacerdotes, et ter sanctissimi Pontifices. Postremo totus etiam ille Deorum Poeticorum coetus, adeo frequens, ut turbam uix iam ipse capiat Olympus, tametsi spatiosissimus...

13. Principio quis nescit primam hominis aetatem multo laetissimam, multoque omnibus gratissimam esse? Quid est enim illud in infantibus, quod sic exosculamur, sic amplectimur, sic fouemus, ut hostis etiam huic aetati ferat opem, nisi stultitiae lenocinium, quod data opera prudens natura, recens natis adjunxit, ut aliquo

⁶⁵ «Дочь могучего отца».

⁶⁶ «Тучегонителя».

⁶⁷ «Делать детей».

⁶⁸ «Безумие».

⁶⁹ Богиня Лета.

uoluptatis uelut auctoramento, et educantium labores delinire queant, et tuentium fauores eblandiantur? Deinde quae succedit huic adolescentia, quam est apud omnes gratiosa, quam candide fauent omnes, quam studiose prouehunt, quam officiose porrigunt auxiliares manus? At unde, quaeso, ista iuuentae gratia? unde, nisi ex me? Cuius beneficio quam minimum sapit, atque ob id quam minime ringitur. Mentior, nisi mox ubi grandiores facti, per rerum usum, ac disciplinas uirile quiddam sapere coeperint, continuo deflorescit formae nitor, languescit alacritas, frigescit lepos, labascit uigor. Quoque longius a me subducitur, hoc minus minusque uiuit, donec succedat *to chalepon geras*⁷⁰, id est, molesta senectus, non iam aliis modo, uerum etiam sibimet inuisa. Quae quidem prorsum nulli mortalium foret tolerabilis, nisi rursum tantorum miserta laborum dextra adessem, et quemadmodum Dii Poetarum solent pereuntibus aliqua metamorphosi succurrere, itidem ego quoque iam capulo proximos denuo quoad licet, ad pueritiam eos reuocarem. Vnde non abs re uulgius eos *palimpaidas*⁷¹ appellare consueuit. Porro si quis transformandi rationem requirat, ne id quidem celarim. Ad *Lethes* nostrae fontem, nam Insulis Fortunatis oritur (siquidem apud Inferos tenuis modo riuulus labitur), eos produco, ut simul atque illic longa potarint obliuia, paulatim dilutis animi curis repubescant. At isti iam delirant, inquiunt, iam desipiunt. Esto sane. Sed istud ipsum est repuerascere. An uero aliud est puerum esse quam delirare, quam desipere? An non hoc uel maxime in ea delectat aetate, quod nihil sapit? Quis enim non ceu portentum oderit, atque exsecretur puerum uirili sapientia? Adstipulatur et uulgo iactatum prouerbium: Odi puerulum praecoci sapientia. Quis autem sustineret habere commercium aut consuetudinem cum eo sene, qui ad tantam rerum experientiam, parem animi uigorem iudiciiue acrimoniam adiunxisset? Itaque delirat senex meo munere. Sed tamen delirus iste meus interim miseris illis curis uacat, quibus sapiens ille distorquetur. Interim non illepidus est compotor. Non sensit uitae taedium, quod robustior aetas uix tolerat. Nonnumquam cum sene Plautino ad tres illas litteras reuertitur, infelicissimus si sapiat: At interim meo beneficio felix, interim amicis gratus, ne congerro quidem infestiuus. Quandoquidem et apud Homerum e Nestoris ore fuit oratio melle dulcior, cum Achillis sit amarulenta, et apud eundem, senes in moenibus considentes, *ten leirioessan*⁷² uocem edunt. Quo quidem calculo ipsam etiam superant pueritiam, suauem quidem illam, sed infantem, ac praecipuo uitae oblectamento, puta garrulitate carentem. Addite huc quod pueris quoque gaudeant

⁷⁰ «Тяжкая старость».

⁷¹ «Возвращение в детство».

⁷² «Шелест лилий».

impensius senes, ac pueri uicissim senibus delectantur, *hos aiei ton homoion agei theos hos ton homoion*⁷³. Quid enim inter illos non conuenit, nisi quod hic rugosior et plures numerat natales? Alioqui capillorum albor, os edentulum, corporis modus minor, lactis appetentia, balbuties, garrulitas, ineptia, obliuio, incogitantia, breuiter omnia caetera congruunt. Quoque magis accedunt ad senectam, hoc propius ad pueritiae similitudinem redeunt, donec puerorum ritu, citra uitae taedium, citra mortis sensum emigrant e vita.

14. Eat nunc qui uolet, et hoc meum beneficium cum reliquorum Deorum metamorphosi comparet. Qui quid irati faciant, non libet commemorare: sed quibus quam maxime propitii sunt, eos solent in arborem, in auem, in cicadam aut etiam in serpentem transformare: quasi uero non istud ipsum sit perire, aliud fieri. Ego uero hominem eundem optimae ac felicissimae uitae parti restituo. Quod si mortales prorsus ab omni sapientiae commercio temperarent, ac perpetuo mecum aetatem agerent, ne esset quidem ullum senium, uerum perpetua iuuenta fruerentur felices. An non uidetis tetricos istos et uel Philosophiae studiis, uel seriis et arduis addictos negotiis plerumque priusquam plane iuuenes sint, iam consenuisse, uidelicet curis, et assidua acrique cogitationum agitatione sensim spiritus et succum illum uitalem exhauriente? Cum contra Moriones mei pinguiculi sint, et nitidi, et bene curata cute, plane *choiroi*⁷⁴, quod aiunt, *Akaranioi*⁷⁵, numquam profecto senectutis incommodum ullum sensuri, nisi nonnihil, ut fit, sapientum: contagio inficerentur. Adeo nihil patitur hominum uita, omni ex parte beatum esse. Accedit ad haec uulgati prouerbi non leue testimonium, quo dictitant, STULTITIAM unam esse rem, quae et iuuentam alioqui fugacissimam remoretur, et improbam senectam procul arceat. Vt non temere de Brabantis populari sermone iactatum sit. Cum caeteris hominibus aetas prudentiam adferre soleat, hos quo propius ad senectam accedunt, hoc magis atque magis stultescere. Atqui hac gente non est alia, uel ad communem uitae consuetudinem festiuior, uel quae minus sentiat senectutis tristitiam. His quidem ut loco, ita et uitae instituto confines sunt Hollandi mei, cur enim non meos appellem, usque adeo studiosos mei cultores, ut inde uulgo cognomen emeruerint? cuius illos adeo non pudet, ut hinc uel praecipue sese iactitent. Eant nunc stultissimi mortales, et Medeas, Circes, Veneres, Auroras, et fontem, nescio quem, requirant, quo sibi iuuentam restituant, cum id sola praestare et possim et soleam. Apud me succus est ille mirificus, quo

⁷³ «Сходные вещи привыкли сближать великие боги» (Одиссея, 17. 218; пер. В.А.Жуковского).

⁷⁴ «Свинки».

⁷⁵ «Акайранские».

Memnonis filia Tithoni aui sui iuuentam prorogauit. Ego sum Venus illa, cuius fauore Phaon ille repubuit, ita ut a Sapphone tantopere deamaretur. Meae sunt herbae, si quae sunt, mea precamina, meus ille fons, qui non solum reuocat elapsam adolescentiam, sed quod est optabilius, perpetuam seruat. Quod si omnes huic sententiae subscribitis, adolescentia nihil esse melius, senectute nihil detestabilius, quantum mihi debeatis uidetis opinor, quae tantum bonum retineat, tanto excluso malo...

18. Sed sunt nonnulli, cumprimis autem senes bibaces quidem illi magis quam mulierosi, qui summam uoluptatem in compotationibus constituunt. Equidem an sit ullum lautum conuiuium, ubi mulier non adsit, uiderint alii. Illud certe constat, citra Stultitiae condimentum, nullum omnino suaue esse. Adeo ut si desit, qui seu uera, seu simulata STVLITIA risum moueat, *geletoipoion*⁷⁶ quempiam uel mercede conductum accersant, aut ridiculum aliquem parasitum adhibeant, qui ridendis, hoc est, stultis dicteriis, silentium ac tristitiam compotationis discutiat. Quorsum enim attinebat tot bellariis, tot lautitiis, tot cupediis onerare uentrem, nisi et oculi pariter et aures, nisi totus animus, risu, iocis, leporibus pasceretur? At istiusmodi tragematum ego sum architectrix unica. Quamquam illa ipsa iam in conuiuuiis solennia, regem sortiri talis, lusitare tesseris, Philotesiis inuitare, certare *sumperiphorais*⁷⁷ ad Myrtum canere, saltare, gesticulari, non a septem Graeciae Sophis, uerum a nobis ad humani generis salutem reperta sunt. Atqui omnium huiusmodi rerum ea natura est, ut quo plus habeant stultitiae, hoc plus conferant uitae mortalium, quae si tristis sit ne uita quidem appellanda uideatur. Tristis autem euadat oportet, nisi cognatum taedium, hoc genus oblectamentis absterseris...

21. In summa usque adeo nulla societas, nulla uitae coniunctio sine me uel iucunda, uel stabilis esse potest, ut nec populus Principem, nec seruum herus, nec heram pedissequa, nec discipulum praeceptor, nec amicus amicum, nec maritum uxor, nec locator conductorem, nec contubernalis contubernalem, nec conuictor conuictorem diutius ferat, nisi uicissim inter sese nunc errent, nunc adulentur, nunc prudentes conniueant, nunc aliquo stultitiae melle sese deliniant. Iam haec scio uideri maxima, sed audietis maiora...

23. An non omnium laudatorum facinorum seges ac fons est bellum? Porro quid stultius, quam ob causas, nescio quas, certamen eiusmodi suscipere, unde

⁷⁶ «Шута».

⁷⁷ «Круговая чаша».

pars utraque semper plus aufert incommodi quam boni? Nam eorum qui cadunt, veluti Megarensium *oudeis logos*⁷⁸. Dein cum iam utrimque constitere ferratae acies, et rauco crepuerunt cornua cantu, quis, oro, Sapientum istorum usus, qui studiis exhausti, vix tenui frigidoque sanguine spiritum ducunt, crassis ac pinguibus opus est, quibus quam plurimum adsit audaciae, mentis quam minimum. Nisi si quis Demosthenem militem malit, qui Archilochi sequutus consilium, vix conspectis hostibus, abiecto clypeo fugit tam ignavus miles, quam orator sapiens. Sed consilium, inquiunt, in bellis plurimum habet momenti. Equidem fateor in duce, verum id quidem militare, non philosophicum, alioqui parasitis, lenonibus, latronibus, sicariis, agricolis, stupidis, obaeratis, et huiusmodi mortalium fece res tam praeclara geritur, non Philosophis lucernariis...

26. Verum ut ad id quod institueram, revertar: quae vis saxeos. quernos, et agrestes illos homines in civitatem coegit, nisi adulatio? Nihil enim aliud significat illa Amphionis et Orpheil cithara. Quae res plebem Romanam iam extrema molientem, in concordiam civitatis revocavit? Num oratio philosophica? Minime. Imo ridiculus ac puerilis apologus de ventre, reliquisque corporis membris confictus. Idem valuit Themistoclis apologus consimilis de vulpe et ericio. Quae Sapientis oratio tantumdem potuisset, quantum commentitia illa cerva Sertorii potuit quantum Laconis illius de duobus canibus deque vellendis equinae caudae pilis ridendum commentum? Ut ne quid dicam de Minoe, deque Numa, quorum uterque fabulosis inventis stultam multitudinem rexit. Huiusmodi nugis commovetur ingens ac potens illa bellua, populus.

27. At rursum, quae civitas umquam Platonis, aut Aristotelis leges, aut Socratis dogmata recepit? Tum autem quae res Deciis persuasit, ut ultro sese Diis Manibus devoverent? Quod Q. Curtium in specum traxit, nisi inanis gloria, dulcissima quaedam Siren, sed mirum quam a Sapientibus istis damnata? Quid enim stultius, inquiunt, quam supplicem candidatum blandiri populo, congiariis favorem emere, venari tot stultorum applausus, acclamationibus sibi placere, in triumpho veluti signum aliquod populo spectandum circumferri, aeneum in foro stare? Adde his nominum et cognominum adoptiones. Adde divinos honores, homuncioni exhibitos, adde publicis cerimoniis in Deos relatos etiam sceleratissimos tyrannos. Stultissima sunt haec, et ad quae ridenda non unus sufficiat Democritus. Quis negat? Atqui hoc fonte nata sunt fortium Heroum facinora, quae tot eloquentium virorum litteris in coelum tolluntur. Haec stultitia parit civitates, hac constant

⁷⁸ «Не надо слов».

imperia, magistratus, religio, consilia, iudicia, nec aliud omnino est vita humana, quam stultitiae lusus quidam.

28. Iam vero ut de artibus dicam, quid tandem mortalium ingenia ad excogitandas prodendasque posteris, tot egregias, ut putant disciplinas excitavit, nisi gloriae sitis? Tantis vigiliis, tantis sudoribus, famam, nescio quam, qua nihil esse potest inanius, redimendam putarunt homines vere stultissimi. Sed interim Stultitiae tot iam egregia vitae commoda debetis, quodque est longe dulcissimum, aliena fruimini insania.

29. Ergo posteaquam mihi fortitudinis et industriae laudem vindicavi, quid si prudentiae quoque vindicem? Sed dixerit aliquis eadem opera ignem aquae misceas, licebit. Verum hoc quoque successurum, arbitror, si vos modo, quod antehac fecistis, auribus atque animis favebitis. Principio si rerum usu constat prudentia, in utrum magis competet eius cognominis honos, in sapientem, qui partim ob pudorem, partim ob animi timiditatem nihil aggreditur, an in stultum, quem neque pudor quo vacat, neque periculum, quod non perpendit, ab ulla re deterret? Sapiens ad libros Veterum confugit, atque hinc meras vocum argutias ediscit. Stultus adeundis cominusque periclitandis rebus, veram, ni fallor, prudentiam colligit. Id quod vidisse videtur Homerus, etiamsi caecus, cum ait *rechthen de te nepios egno*⁷⁹. Sunt enim duo praecipua ad cognitionem rerum parandam obstacula, pudor qui fumum offundit animo, et metus, qui ostenso periculo, dehortatur ab adeundis facinoribus. At his magnifice liberat Stultitia. Pauci mortales intelligunt ad quam multas alias quoque commoditates conducat, numquam pudescere, et nihil non audere... Ut nihil est stultius praepostera sapientia, ita perversa prudentia nihil imprudentius. Siquidem perverse facit, qui sese non accommodet rebus praesentibus, foroque nolit uti, nec saltem legis illius convivialis meminerit, *ê pithi*, *ê apithi*⁸⁰, postuletque ut fabula iam non sit fabula. Contra, vere prudentis est, cum sis mortalis, nihil ultra sortem sapere velle, cumque universa hominum multitudine vel connivere libenter, vel comiter errare. At istud ipsum, inquit, stultitiae est. Haud equidem inficias iverim, modo fateantur illi vicissim hoc esse, vitae fabulam agere.

30. Caeterum illud, o Dii immortales! eloquarne, an sileam? Cur autem sileam, cum sit vero verius? Sed praestiterit fortassis in re tanta, Musas ex Helicone accersere, quas Poetae saepius ob meras nugas advocare solent. Adeste igitur

⁷⁹ «Событие зрит и безумный!» (Гомер «Илиада», 17, 32; пер. Н.И. Гнедича).

⁸⁰ «Либо пей, либо уходи».

paulisper, Iovis filiae, dum ostendo nec ad egregiam illam sapientiam, ac felicitatis, ut ipsi vocant arcem, aditum esse cuiquam, nisi STULTITIA duce. Iam primum illud in confesso est, affectus omnes ad Stultitiam pertinere. Quandoquidem hac nota a stulto sapientem discernunt, quod illum affectus, hunc ratio temperat. Eoque Stoici perturbationes omnes ceu morbos a sapiente semovent, verum affectus isti non solum paedagogorum vice funguntur ad sapientiae portum properantibus, verum etiam in omni virtutis functione, ceu calcaria stimuli que quidam adesse solent, velut ad bene agendum exhortatores. Quamquam hic fortiter reclamation bis Stoicus Seneca, qui prorsum omnem affectum adimit sapienti. Verum cum id facit, iam ne hominem quidem relinquit, sed novum potius Deum quemdam *demiourgei*⁸¹, qui nusquam nec exstitit umquam, nec exstabit: imo ut apertius dicam, marmoreum hominis simulacrum constituit, stupidum, et ab omni prorsus humano sensu alienum. Proinde, si libet, ipsi suo sapiente fruantur, citraque rivalem ament licet, cumque eo vel in civitate Platonis, vel si malint, in idearum regione, vel in Tantaliis inhabitent hortis. Quis enim non istiusmodi hominem ceu portentum ac spectrum fugitet horreatque, qui ad omnes naturae sensus obsurduerit, qui nullis sit affectibus, nec amore, nec misericordia magis commoveatur, quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes, quem nihil fugiat, qui nihil erret, sed ceu Lynceus quispiam nihil non perspiciat, nihil non ad amussim perpendat, nihil ignoscat, qui solus se ipso sit contentus, solus dives, solus sanus, solus rex, solus liber, breviter, omnia solus, sed suo solius iudicio, qui nullum moretur amicum, ipse amicus nemini, qui Diis quoque ipsis non dubitet mandare laqueum, qui quidquid in omni vita geritur, velut insanum damnet rideatque? Atqui huiusmodi animal est absolutus ille sapiens. Quaeso, si res agatur suffragiis, quae civitas istiusmodi magistratum sibi velit, aut quis exercitus talem optet ducem? imo quae mulier id genus maritum, quis convivor eiusmodi convivam, quis servus talibus moribus dominum vel optet, vel ferat? Quis autem non malit vel unum quemvis de media stultissimorum hominum plebe, qui stultus stultis vel imperare possit, vel parere, qui sui similibus placeat, sed quam plurimis, qui comis sit in uxorem, iucundus amicis, bellus conviva, victor facilis, postremo qui nihil humani a se alienum putet? Sed me quidem iam dudum istius sapientis piget. Quare ad reliqua commoda sese recipiat oratio...

33. Quamquam inter has ipsas disciplinas, hae potissimum in pretio sunt, quae ad sensum communem, hoc est, ad stultitiam, quam proxime accedunt. Esuriunt Theologi, frigent Physici, ridentur Astrologi, negliguntur Dialectici. Solus *iatros*

⁸¹ «Творит, создает».

*aner pollon antaxios andron*⁸². Atque in hoc ipso genere, quo quisque indoctior, audacior, incogitantiorque, hoc pluris fit etiam apud torquatos istos Principes. Atqui Medicina, praesertim ut nunc a compluribus exercetur, nihil aliud est quam assentationis particula, non minus profecto quam rhetorica. Secundum hos proximus datur locus leguleiis: Et haud scio, an primus, quorum professionem, ne quid ipsa pronunciem, velut asininam philosophi magno consensu ridere solent. Sed tamen horum asinorum arbitrio maxima minimaque negotia transiguntur. His latifundia crescunt, cum theologus interim excussis totius divinitatis scriniis, lupinum arrodit, cum cimicibus ac pediculis assidue bellum gerens. Ut igitur feliciores sunt artes, quae maiorem habent cum STULTITIA affinitatem, ita longe felicissimi sunt hi, quibus prorsus licuit ab omnium disciplinarum commercio abstinere, solamque naturam ducem sequi, quae nulla sui parte manca est, nisi forte mortalis sortis pomeria transilire velimus. Odit natura fucos, multoque felicius provenit, quod nulla sit arte violatum...

42. Equidem tametsi propero, tamen haud possum istos silentio praetercurrere qui cum nihil ab infimo cerdone differant, tamen inani nobilitatis titulo, mirum quam sibi blandiuntur. Alius ad Aeneam, alius ad Brutum, alius ad Arcturum genus suum refert. Ostendunt undique sculptas et pictas maiorum imagines. Numerant proavos atque atavos, et antiqua cognomina commemorant, cum ipsi non multum absint a muta statua, pene iis ipsis, quae ostentant signis, deteriores. Et tamen hac tam suavi Philautia felicem prorsum vitam agunt. Neque desunt aequae stulti, qui hoc belluarum genus perinde ut Deos suspiciunt. Sed quid ego de uno aut altero genere loquor, quasi vero non passim haec Philautia plurimos ubique miris modis felicissimos efficiat. Cum hic quavis simia deformior, sibi plane Nireus videtur? Alius simulatque treis lineas circinno duxerit, prorsum Euclidem sese putat: hic *oonos pros luran*⁸³, et “Quo deterius, nec ille sonat, quo mordetur gallina marito”, tamen alterum Hermogenem esse se credit. Est autem illud longe suavissimum insaniae genus, quo nonnulli, quidquid ulli suorum dotis adest, eo non aliter atque suo gloriantur. Qualis erat ille bis beatus apud Senecam dives, qui narraturus historiolum quampiam, servos ad manum habebat, qui nomina suggererent, non dubitaturus, vel in pugilum certamen descendere, homo alioqui adeo imbecillus, ut vix viveret, hac re fretus, quod multos haberet domi servos egregie robustos. Porro de artium professoribus, quid attinet commemorare? quando peculiaris est horum omnium Philautia, adeo ut reperiatis citius, qui velit

⁸² «Из всех людей только врач не останется без денег».

⁸³ «Осел, играющий на лире».

agello paterno, quam ingenio cedere, verum praecipue histrionum, cantorum, oratorum ac poetarum, quorum quo quisque est indoctior, hoc sibi placet insolentius, hoc sese magis iactat ac dilatat. Et inveniunt similes labra lactucas, imo quo quidque est ineptius, hoc plures admiratores nanciscitur, ut pessima quaeque semper plurimis arrident, propterea quod maxima pars hominum, ut diximus, Stultitiae obnoxia est. Proinde si quis est imperitior, et sibi ipsi multo iucundior est, et pluribus admirationi, quid est quod is veram eruditionem malit, primum magno constaturam, deinde reddituram et putidiorem et timidiorem, postremo multo paucioribus placituram?

43. Iam vero video naturam, ut singulis mortalibus suam, ita singulis nationibus, ac pene civitatibus communem quamdam inesse Philautiam: Atque hinc fieri, ut Britanni praeter alia, formam, musicam, et lautas mensas proprie sibi vindicent. Scoti, nobilitate, et Regiae affinitatis titulo, neque non dialecticis argutiis sibi blandiantur: Galli morum civilitatem sibi sumant: Parisienses, Theologicae scientiae laudem omnibus prope submotis, sibi peculiariter arrogant: Itali bonas litteras et eloquentiam asserant: Atque hoc nomine sibi suavissime blandiantur omnes, quod soli mortalium barbari non sint. Quo quidem in genere felicitatis, Romani primas tenent, ac veterem illam Romam adhuc iucundissime somniant: Veneti nobilitatis opinione sunt felices. Graeci tamquam disciplinarum auctores, veteribus illis laudatorum heroum titulis sese venditant: Turcae totaque illa vere barbarorum colluvies etiam religionis laudem sibi vindicat, Christianos perinde ut superstitiosos irridens. At multo etiam suavius Iudaei etiamdum Messiam suum constanter exspectant, ac Mosen suum, hodieque mordicus tenent: Hispani bellicam gloriam nulli concedunt: Germani corporum proceritate, et magiae cognitione sibi placent.

44. Ac ne singula persequar, videtis, opinor, quantum ubique voluptatis pariat singulis et universis mortalibus Philautia, cui prope par est Assentatio soror. Nihil enim aliud Philautia, quam cum quis ipse sibi palpat. Idem si alteri facias, *kolakia*⁸⁴ fuerit. At hodie res quaedam infamis est adulatio, sed apud eos, qui rerum vocabulis magis, quam rebus ipsis commoventur. Existimant cum adulatione fidem male cohaerere: quod multo secus sese habere, vel brutorum animantium exemplis poterant admoneri. Quid enim cane adulantius? At rursum quid fidelius? Quid sciuro blandius? At hoc quid est homini magis amicum? Nisi forte vel asperi leones, vel immites tigres, vel irritabiles pardi magis ad vitam hominum conducere videntur. Quamquam est omnino pernicioosa quaedam adulatio, qua nonnulli perfidiosi et

⁸⁴ «Лестъ».

irrisores, miseros in perniciem adigunt. Verum haec mea, ab ingenii benignitate, candoreque quodam proficiscitur, multoque virtuti vicinior est, quam ea qua huic opponitur, asperitas, ac morositas inconcinna, ut ait Horatius, gravisque. Haec deiectiones animos erigit, demulcet tristes, exstimulat languentes, expergeficit stupidos, aegrotos levat, feroces mollit, amores conciliat, conciliatos retinet. Pueritiam ad capessenda studia litterarum allicit, senes exhilarat, principes citra offensam sub imagine laudis, et admonet et docet. In summa, facit, ut quisque sibi ipse sit iucundior et carior, quae quidem felicitatis pars est vel praecipua. Quid autem officiosius, quam cum mutuum muli scabunt? Ut ne dicam interim hanc esse magnam illius laudatae eloquentiae partem, maiorem Medicinae, maximam Poeticae: denique hanc esse totius humanae consuetudinis mel et condimentum.

45. Sed falli, inquiunt, miserum est; imo non falli, miserrimum. Nimium enim desipiunt, qui in rebus ipsis felicitatem hominis sitam esse existimant. Ex opinionibus ea pendet: Nam rerum humanarum tanta est obscuritas, varietasque, ut nihil dilucide sciri possit, quemadmodum recte dictum est ab Academicis meis, inter philosophos quam minimum insolentibus. Aut si quid sciri potest, id non raro officit etiam vitae iucunditati. Postremo sic sculptus est hominis animus, ut longe magis fucis, quam veris capiatur. Cuius rei si quis experimentum expositum et obvium quaerat, conciones ac templa petat, in quibus si quid serius narratur, dormitant, oscitant, nauseant omnes. Quod si clamator ille (lapsa sum, declamator dicere volebam) ita ut saepe faciunt, anilem aliquam fabellam exordiat, expergiscuntur, eriguntur, inhiant omnes. Item si quis sit Divus fabulosior et poeticus, quod si exemplum requiris, finge huius generis Georgium aut Christophorum, aut Barbaram, videbitis hunc longe religiosius coli, quam Petrum, aut Paulum, aut ipsum etiam Christum. Verum haec non huius sunt loci. Iam quanto minoris constat haec felicitatis accessio? Quandoquidem res ipsas aliquoties magno negotio pares oportet, vel levissimas, uti Grammaticen. At opinio facillime sumitur. Quae tamen tantumdem, aut amplius etiam ad felicitatem conducat. Age si quis putribus vescatur salsamentis, quorum alius nec odorem ferre possit, et tamen huic ambrosiam sapiant, quaeso, quid interest ad felicitatem? Contra, si acipenser alicui nauseam sapiat, quid referet ad vitae beatitudinem? Si cui sit uxor egregie deformis, quae tamen marito, vel cum ipsa Venere certare posse videatur, nonne perinde fuerit, ac si vere formosa foret? Si quis tabulam minio lutoque male oblitam, suspectet, ac demiretur, persuasum habens, Apellis aut Zeuxidis esse picturam, nonne felicius etiam fuerit eo, qui eorum artificum manum magno emerit, fortassis minus ex eo spectaculo voluptatis percepturus?

Novi ego quemdam mei nominis, qui novae nuptae gemmas aliquot adulterinas dono dedit, persuadens, ut erat facundus nugator, eas non modo veras ac nativas esse, verum etiam singulari atque inaestimabili pretio. Quaeso, quid intererat puellae, cum vitro non minus iucunde pasceret et oculos, et animum, nugas, perinde ut eximium aliquem thesaurum, conditas apud sese servaret? Maritus interim et sumptum effugiebat, et uxoris errore fruebatur, nec eam tamen sibi minus habebat devinctam, quam si magno emptā donasset. Num quid interesse censetis inter eos, qui in specu illo Platonico variarum rerum umbras ac simulacra demirantur, modo nihil desiderent, neque minus sibi placeant? et sapientem illum qui specum egressus, veras res adspicit? Quod si Mycillo Lucianico dives illud et aureum somnium perpetuo somniare licuisset, nihil erat cur aliam optaret felicitatem. Aut nihil igitur interest, aut si quid interest, potior etiam stultorum conditio. Primum quod iis sua felicitas minimo constat, id est, sola persuasiuncula. Deinde, quod ea fruuntur cum plurimis communiter...

49. Sed ipsa stultissima sim, planeque digna, quam multis cachinnis rideat Democritus, si pergam popularium stultitiarum, et insaniarum formas enumerare. Ad eos accingar, qui sapientiae speciem inter mortales tenent, et aureum illum ramum, ut aiunt, aucupantur, inter quos Grammatici primas tenent, genus hominum profecto, quo nihil calamitosius, nihil afflictius, nihil aequae Diis invisum foret, nisi ego miserrimae professionis incommoda dulci quodam insaniae genere mitigarem. Neque enim *pente katarais*,⁸⁵ id est, quinque tantum diris obnoxii sunt isti, quemadmodum indicat epigramma Graecum, verum sexcentis, ut qui semper famelici, sordidique in ludis illis suis, in ludis dixi, imo in *phrontisteriois*⁸⁶ vel pistrinis potius, ac carnificinis inter puerorum greges, consenescent laboribus, obsurdescant clamoribus, foetore paedoreque contabescant, tamen meo beneficio fit. ut sibi primi mortalium esse videantur. Adeo sibi placent, dum pavidam turbam, minaci vultu voceque territant: dum ferulis, virgis, lorisque conscindunt miseros, dumque modis omnibus suo arbitratu saeviunt, asinum illum Cumanum imitantes. Interim sordes illae, merae munditiae videntur, paedor amaricinum olet, miserrima illa servitus regnum esse putatur, ut tyrannidem suam nolint cum Phalaridis aut Dionysii imperio commutare. Sed longe etiam feliciores sunt, nova quadam doctrinae persuasionē. Siquidem cum mera deliramenta pueris inculcent, tamen, Dii boni, quem non illi Palaemonem, quem non Donatum prae sese contemnunt?

⁸⁵ «Пятью проклятиями».

⁸⁶ «В мыслительнях».

idque nescio quibus praestigiis mire efficiunt, ut stultis materculis et idiotis patribus tales videantur, quales ipsi se faciunt. Iam adde et hoc voluptatis genus, quoties istorum aliquis Anchisae matrem, aut voculam vulgo incognitam, in putri quapiam charta deprehenderit, puta bubsequam, bovinatorem aut manticulatorem, aut si quis vetusti saxi fragmentum, mutilis notatum litteris, alicubi effoderit: O Iupiter, quae tum exsultatio, qui triumphus, quae encomia, perinde quasi vel Africam devicerint, vel Babylonas ceperint. Quid autem cum frigidissimos et insulsissimos versiculos suos passim ostentant, neque desunt qui mirentur, iam plane Maronis animam in suum pectus demigrasse credunt. At nihil omnium suavius, quam cum ipsi inter sese mutua talione laudant ac mirantur, vicissimque scabunt. Quod si quis alius verbulo lapsus sit, idque forte fortuna hic oculatior deprehenderit, *Herakleis*, quae protinus tragoediae, quae digladiationes, quae convitia, quae invectivae? Male propitios habeam omnes Grammaticos, si quid mentior. Novi quemdam *polutechnotaton*⁸⁷, graecum, latinum, mathematicum, philosophum, medicum, *kai tauta basilikon*⁸⁸, iam sexagenarium, qui caeteris rebus omissis, annis plus viginti se torquet ac discrutiat in Grammatica, prorsus felicem se fore ratus, si tam diu liceat vivere, donec certo statuatur, quomodo distinguendae sint octo partes orationis, quod hactenus nemo Graecorum aut Latinorum ad plenum praestare valuit. Perinde quasi res sit bello quoque vindicanda, si quis coniunctionem facit dictionem ad adverbiorum ius pertinentem. Et hac gratia, cum totidem sint grammaticae quot grammatici, imo plures: quandoquidem Aldus meus unus, plus quinquies grammaticam dedit, hic nullam omnino quantum vis barbare aut moleste scriptam praetermittit, quam non evolvat, excutiatque: nemini non invidens, si quid quantumlibet inepte moliatur in hoc genere, misere timens, ne quis forte gloriam hanc praeripiat, et pereant tot annorum labores. Utrum insaniam hanc vocare mavultis, an stultitiam? Nam mea quidem haud magni refert, modo fateamini meo beneficio fieri, ut animal omnium alioqui longe miserimum, eo felicitatis evehatur, ut sortem suam neque cum Persarum regibus cupiat permutare.

50. Minus mihi debent Poetae, tametsi vel ex professo meae sunt factionis, quippe liberum genus, ut habet proverbium, quorum omne studium non alio pertinet, quam ad demulcendas stultorum aures, idque meris nugamentis, ac ridiculis fabulis. Et tamen his freti dictu mirum, ut cum sibi polliceantur immortalitatem, et Diis parem vitam, tum aliis eandem promittant. Huic ordini

⁸⁷ «Ученейшего».

⁸⁸ «И в этом [науках] — царственного».

prae caeteris familiares *philautia kai kolakia*⁸⁹, nec ab ullo mortalium genere color neque simplicius, neque constantius. Porro rhetores, quamquam nonnihil illi quidem praevaricantur, colliduntque cum philosophis, tamen hos quoque nostrae factionis esse, cum alia multa, tum illud in primis arguit, quod praeter alias nugas, tam accurate, tam multa de iocandi ratione conscripserunt. Atque adeo stultitiam ipsam inter facetiarum species numerat, quisquis is fuit, qui ad Herennium dicendi artem scripsit: Quodque apud Quintilianum, huius ordinis longe principem, caput est de risu, vel Iliade prolixius: tantumque stultitiae tribuunt, ut saepenumero quod nullis argumentis dilui possit, risu tamen eludatur. Nisi et si quis hoc arbitretur ad Stultitiam non pertinere, ridiculis dictis excitare cachinnos, idque arte. Huius farinae sunt et isti, qui libris edendis famam immortalem aucupantur. Hi cum omnes mihi plurimum debent, tum praecipue qui meras nugas chartis illinunt. Nam qui erudite ad paucorum doctorum iudicium scribunt, quique nec Persium, nec Laelium iudicem recusant, mihi quidem miserandi magis, quam beati videntur, ut qui sese perpetuo torqueant: addunt, mutant, adimunt, reponunt, repetunt, recidunt, ostendunt, nonum in annum premunt, nec umquam sibi satisfaciunt, ac futile praemium, nempe laudem, eamque perpauorum, tanti emunt, tot vigiliis, somnique, rerum omnium dulcissimi, tanta iactura, tot sudoribus, tot crucibus. Adde nunc valetudinis dispendium, formae perniciem, lippitudinem, aut etiam caecitatem, paupertatem, invidiam, voluptatum abstinentiam, senectutem praeproperam, mortem praematuram, et si qua sunt alia eiusmodi. Tantis malis sapiens ille redimendum existimat, ut ab uno aut altero lippo probetur. At meus ille scriptor, quanto delirat felicius, dum nulla lucubratione, verum utcumque visum est animo, quidquid in calamum incidit, vel somnia sua, statim litteris prodit, levi dumtaxat chartarum iactura, non ignarus futurum, ut quo nugaciores nugas scripserit, hoc a pluribus, id est, stultis et indoctis omnibus probetur. Quid enim est negotii, treis illos doctos, si tamen ea legerint, contemnere? Aut quid valebit, tam paucorum sapientum calculus, in tam immensa reclamantium turba? sed magis etiam sapiunt, qui aliena pro suis edunt, et alieno magnoque partam labore gloriam, verbis in se transmovent, hoc videlicet freti, quod arbitrentur futurum, ut etiam si maxime coarguantur plagii, tamen aliquanti temporis usuram sint interim lucrifacturi. Videre est operae pretium, quam hi sibi placent, cum vulgo laudantur, cum digito ostenduntur in turba, houtos estin ho deinos ekeinos cum apud bibliopolas prostant, cum in omnium paginarum frontibus leguntur tria nomina, praesertim peregrina, ac magicis illis similia. Quae,

⁸⁹ «Себялюбие и лесть».

per Deum immortalem, quid aliud sunt quam nomina? Deinde quam a paucis cognoscenda, si mundi vastitatem respicias: tum a quanto paucioribus laudanda, ut sunt etiam indoctorum diversa palata. Quid quod ea ipsa nomina non raro confinguntur, aut e priscorum libris adoptantur? Cum alius sese Telemachum, alius Stelenum aut Laertem, hic Polycratem, ille Thrasymachum sese nominari gaudet: ut nihil iam referat, etiam si chamaeleonti aut cucurbitae, sive quemadmodum solent philosophi loqui, alpha aut beta librum inscribas. Illud autem lepidissimum, cum mutuis epistolis, carminibus, encomiis sese vicissim laudant, stulti stultos, indoctos indocti. Hic illius suffragio discedit Alceus, ille huius Callimachus: ille huic est M. Tullio superior, hic illi Platone doctior. Nonnumquam etiam antagonistam quaerunt, cuius aemulatione famam augeant. Hic scinditur incertum studia in contraria vulgus, donec uterque dux re bene gesta victor discedit, uterque triumphum agit. Rident haec sapientes, ut, veluti sunt, stultissima. Quis enim negat? Sed interim meo beneficio suavem vitam agunt, ne cum Scipionibus quidem suos triumphos commutari. Quamquam docti quoque interim dum haec magna cum animi voluptate rident, et aliena fruuntur insania, non paulum mihi debent et ipsi, quod inficari possunt, nisi sint omnium ingrattissimi.

51. Inter eruditos iurisconsulti sibi vel primum vindicant locum, neque quisquam sibi placet, dum Sisyphei saxum assidue volvunt, ac sexcentas leges eodem spiritu contextunt, nihil refert quam ad rem pertinentes, dumque glossematis glossemata, opiniones opinionibus cumulantes, efficiunt ut studium illud omnium difficillimum esse videatur. Quidquid enim laboriosum, idem protinus et praeclarum existimant. Adiungamus his dialecticos ac sophistas, hominum genus quovis aere Dodonaeo loquacius, ut quorum unusquisque cum vicinis delectis mulieribus garrulitate decertare possit, feliciores tamen futuri, si tantum linguaces essent, non etiam rixosi, adeo ut de lana caprina pertinacissime digladiantur, et nimium altercando plerumque veritatem amittant. Hos tamen sua Philautia beatos reddit, dum tribus instructi syllogismis incunctanter audent quavis de re, cum quovis manum conserere. Caeterum pertinacia reddit invictos, etiamsi Stentorem opponas.

52. Sub hos prodeunt philosophi, barba pallioque verendi, qui se solos sapere praedicant, reliquos omnes mortales, umbras volitare. Quam vero suaviter delirant, cum innumerabiles aedificant mundos, dum solem, dum lunam, stellas, orbis, tamquam pollice filove metiuntur, dum fulminum, ventorum, eclipsium ac caeterarum inexplicabilium rerum causas reddunt, nihil usquam haesitantes,

perinde quasi naturae rerum architectrici fuerint a secretis, quasive e Deorum consilio nobis advenerint: quos interim Natura cum suis coniecturis, magnifice ridet. Nam nihil apud illos esse comperti, vel illud satis magnum est argumentum, quod singulis de rebus inexplicabilis inter ipsos est digladiatio. Ii cum nihil omnino sciant, tamen omnia se scire profitentur: cumque se ipsos ignorent, neque fossam aliquoties, aut saxum obvium videant, vel quia lippiunt plerique, vel quia peregrinantur animi, tamen ideas, universalialia, formas separatas, primas materias, quidditates, ecceitates videre se praedicant, res adeo tenues, ut neque Lynceus, opinor, possit perspicere. Ium vero praecipue profanum vulgus adspersantur, quoties, triquetris, et tetragonis, circulis, atque huiusmodi picturis mathematicis, aliis super alias inductis, et in labyrinthi speciem confusis, praeterea litteris velut in acie dispositis, ac subinde alio atque alio repetitis ordine, tenebras offundunt imperitioribus. Neque desunt ex hoc genere qui futura quoque praedicant consultis astris, ac miracula plusquam magica polliceantur, et inveniunt homines fortunati, qui haec quoque credant...

61. Nam id quo pacto fieri queat, cum ipsa etiam Rhamnusia, rerum humanarum fortunatrix, mecum adeo consentiat, ut sapientibus istis semper fuerit inimicissima? contra stultis etiam dormientibus omnia commoda adduxerit? Agnoscitis Timotheum illum, cui hinc etiam cognomen, et proverbium e *heudontos kurtos hairei*⁹⁰. Rursum aliud *glauux hiptatai*⁹¹. Contra in sapientes quadrant illa, en *tetradi genneethentes*⁹², et equum habet Seianum, et aurum Tolosanum. Sed desino *paroimiazesthai*⁹³, ne videar Erasmi mei commentaria suppilasse. Ergo ut ad rem: Amat Fortuna parum cordatos, amat audaciores, et quibus illud placet *pas erriphthoo kubos*⁹⁴. At Sapientia timidulos reddit, ideoque vulgo videtis sapientibus istis cum paupertate, cum fame, cum fumo rem esse, neglectos, inglorios, invisos vivere: Stultos affluere nummis, admoveri reipublicae gubernaculis, breviter, florere modis omnibus. Etenim si quis beatum existimet principibus placuisse viris, et inter meos illos, ac gemmeos Deos versari, quid inutilius sapientia, imo quid apud hoc hominum genus damnatius? Si divitiae parandae sunt, quid tandem lucri facturus est negotiator, si sapientiam secutus: periurio offendetur, si in mendacio deprehensus erubescet, si anxios illos de furtis, atque usuris sapientum scrupulos,

⁹⁰ «Счастье приходит к нему и во сне».

⁹¹ «Высоко взлетевшая сова».

⁹² «Родятся они на ущербе луны».

⁹³ «Говорить пословицами».

⁹⁴ «Будь, что будет».

vel tantuli faciet. Porro si quis honores, atque opes ambiat Ecclesiasticas, ad eas vel asinus, vel bubalus citius penetrabit quam sapiens. Si voluptate ducaris, puellae, maxima huius fabulae pars, stultis toto pectore sunt addictae, sapientem haud secus ac scorpionum horrent fugiuntque. Denique quicumque paulo festivius ac laetius vivere parant, sapientem inprimis excludunt, ac quodvis animal potius admittunt. Breviter quoque te vertas, apud pontifices, principes, iudices, magistratus, amicos, hostes, maximos, minimos, omnia praesentibus nummis parantur: quos uti contemnit sapiens, ita illum sedulo fugere consueverunt. Sed cum laudum mearum nullus sit modus, neque finis, tamen oratio aliquando finem habeat, necesse est. Itaque desinam dicere, sed si prius ostendero paucis, non deesse magnos auctores, qui me litteris suis pariter ac factis illustrarint, ne cui forte stulte mihi soli videar placere, neve legulei calumnientur, me nihil allegare. Ad ipsorum igitur exemplum allegabimus, hoc est, *ouden pros epos*⁹⁵.

62. Principio illud omnibus vel notissimo proverbio persuasum est: Ubi res abest, ibi simulationem esse optimam. Eoque recte statim traditur hic versus pueris: Stultitiam simulare loco, sapientia summa est. Vos iam ipsi coniicite, quam ingens sit bonum Stultitia, cuius etiam fallax umbra, et imitatio sola tantum laudis meretur a doctis. Sed multo candidius pinguis ille ac nitidus Epicuri de grege porcus miscere stultitiam consiliis iubet, tametsi brevem non admodum scite addidit. Item alibi: “Dulce est desipere in loco.” Rursum alio in loco, mavult “delirus, inersque videri, quam sapere, et ringi.” Iam apud Homerum Telemachus, quem modis omnibus laudat poeta subinde *nepios*⁹⁶ appellatur, atque eodem praenomine tamquam felicitis ominis libenter pueros et adolescentes vocare solent tragici. Quid autem sacrum Iliadis carmen, nisi stultorum regum et populorum continet iras? Porro quam absoluta laus illa Ciceronis? Stultorum sunt plena omnia. Quis enim ignorat, unumquodque bonum, quo latius patet, hoc esse praestantius?..

67. Quod quidem magis perspicuum fiet, si quemadmodum pollicita sum, paucis demonstraro, summum illud praemium nihil aliud esse, quam insaniam quamdam. Primum igitur existimate, Platonem tale quiddam iam tum somniasse, cum, amantium furorem omnium felicissimum esse, scriberet. Etenim qui vehementer amat iam non in se vivit, sed in eo quod amat, quoque longius a se ipso digreditur, et in illud demigrat, hoc magis ac magis gaudet. Atque cum

⁹⁵ «Как захочется».

⁹⁶ «Глупые», «несмысленные».

animus a corpore peregrinari meditatur, neque probe suis utitur organis, istud haud dubie furorem recte dixeris. Alioqui quid sibi vult, quod vulgo etiam dicunt: “Non est apud se”, et, “ad te redi”, et, “sibi redditus est?” Porro quo amor est absolutior, hoc furor est maior, ac felicior. Ergo quaenam futura est illa coelitum vita, ad quam piaе mentes tanto studio suspirant? Nempe spiritus absorbebit corpus, utpote victor ac fortior. Idque hoc faciet facilius, partim quod iam velut in suo regno est, partim quod iam olim in vita corpus, ad huiusmodi transformationem repurgarit, atque extenuarit. Deinde spiritus a mente illa summa mire absorbebitur, quippe infinitis partibus potentiore. Ita ut iam totus homo extra se futurus sit, nec alia ratione felix futurus, nisi quod extra sese positus, patietur quiddam ineffabile a summo illo bono, omnia in se rapiente. Iam haec felicitas quamquam tum demum perfecta contingit, cum animi receptis pristinis corporibus, immortalitate donabuntur: Tamen quoniam piorum vita nihil aliud est, quam illius vitae meditatio, ac velut umbra quaedam, fit ut praemii quoque illius aliquando gustum aut ardorem aliquem sentiant. Id tametsi minutissima quaedam stillula est, ad fontem illum aeternae felicitatis, tamen longe superat universas corporis voluptates, etiam si omnes omnium mortalium deliciae in unum conferantur. Usque adeo praestant spiritualia corporalibus, invisibilia visibilibus. Hoc nimirum est quod pollicetur Propheta: “Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt, quae praeparavit Deus diligentibus se”. Atque, haec est Moriae pars, quae non aufertur commutatione vitae, sed perficitur. Hoc igitur quibus sentire licuit, contingit autem perpaucis, ii patiuntur quoddam dementiae simillimum, loquuntur quaedam non satis cohaerentia, nec humano more, sed dant sine mente sonum, deinde subinde totam oris speciem vertunt. Nunc alacres, nunc deiecti, nunc lacrymant, nunc rident, nunc suspirant; in summa, vere toti extra se sunt. Mox ubi ad sese redierint, negant se scire, ubi fuerint, utrum in corpore, an extra corpus, vigilantes an dormientes, quid audierint, quid viderint, quid dixerint, quid fecerint, non meminerunt, nisi tamquam per nebulam, ac somnium, tantum hoc sciunt se felicissimos fuisse, dum ita desiperent. Itaque plorant sese resipuisse, nihilque omnium malint, quam hoc insaniae genus perpetuo insanire. Atque haec est futurae felicitatis tenuis quaedam degustatiuncula.

68. Verum ego iam dudum oblita mei *huper ta eskammena pedo*⁹⁷. Quamquam si quid petulantius aut loquacius a me dictum videbitur, cogitate et Stultitiam, et

⁹⁷ «Я позабыла всякую меру».

mulierem dixisse. Sed interim tamen memineritis illius Graecanici proverbii *pollaki toi kai moros aner katakairion eipen*⁹⁸, nisi forte putatis hoc ad mulieres nihil attinere. Video vos epilogum expectare, sed nimium desipitis, siquidem arbitramini, me quid dixerim etiam dum meminisse, cum tantam verborum farraginem effuderim. Vetus illud, *misoo mnamona sumpotan*⁹⁹. Novum hoc, *misoo mnamona akroaten*¹⁰⁰. Quare valete, plaudite, vivite, bibite, Moriae celeberrimi Mystae.

Telos.

Дружеские разговоры

Colloquia familiaria

In primo congressu

Non temere docet quidam, ut salutemus libenter. Comis enim et blanda salutatio saepe conciliat amicitiam, inimicitiam diluit: certe mutuam benevolentiam alit augetque. Quidam usque adeo Demeae sunt, ingenioque agresti, ut vix salutati resalutent.

Nonnullis hoc vitii conciliavit educatio verius, quam natura.

Urbanitatis est, salutare obvios, aut eos, qui nos adeunt, aut quos adimus ipsi colloquendi gratia. Item operis aliquid agentes, coenantes, oscitantes, singultientes, sternutantes, tussientes. In ructu crepitue ventris salutare, hominis est plus satis urbani.

Sed incivilius etiam, eum salutare, qui reddit urinam, aut alvum exonerat.

Salve pater, salve matercula, salve mi frater, salve praeceptor observande, salve multum, mi patruē, salve dulcissime nepos.

Urbanum est, addere cognationis aut affinitatis titulum, nisi quum habent aliquid odii: tum enim praestat abuti minus quidem propriis, sed plausibilioribus: veluti, quum novercam salutamus matrem; privignum, filium; vitricum, patrem; sororis maritum, fratrem; fratris uxorem, sororem. Idem in aetatis aut officiorum titulis faciendum. Gratius enim fuerit, si senem patrem, aut virum eximium salutes, quam aetatis cognomine; etiamsi olim honoris causa dicebatur, γέρον. Salve praefecte, salve tribune. Non autem, salve caligarie, aut calcearie. Salve adolescens, salve iuvenis. Senes ignotos adolescentes filiorum cognomento salutant, adolescentes vicissim illos patres aut dominos.

⁹⁸ «Часто и глупец произносит меткое слово».

⁹⁹ «Ненавижу памятливого сотрапезника».

¹⁰⁰ «Ненавижу памятливого слушателя».

Auspicanti quippiam

Sit felix et faustum reipublicae. Bono sit omnibus, quod instituis. Bene vertat, quod agis. Bene fortunet Deus tuos labores. Faveant superi tuis conatibus. Quaeso, ut, quod instituisti, superis bene fortunantibus, feliciter absolvas. Bene fortunet Christus opt. max. quod in manibus est. Feliciter cedat, quod instituisti. Feliciter exeat, quod aggressus es. Rem sanctam aggressus es; precor, ut felix sit exitus, ac prosperum numen adspiret pulcherrimis coeptis. Christus bene coepta secundet. Prospere succedat, quod auspicatus es. Deum opt. maximumque precor, ut istud consilium, quam est honestum, tam sit et felix. Bonis avibus coepta res est, melioribus exeat. Precor, ut bonis avibus Italiam adeas, melioribus redeas. Opto tibi felicem cursum, et recursum feliciorum. Faxit Deus, ut, itinere hoc feliciter peracto, brevi tibi prosperum reditum gratulemur. Contingat tibi feliciter et navigare et renavigare. Sit iter laetum, reditus laetior. Utinam ista profectio tibi succedat ex animi tui sententia. Utinam tibi tam iucunda sit ista profectio, quam nobis erit interim molestum tui desiderium. Bonis auspiciis solvas ancoram. Precor, ut ex utriusque votis succedat hoc iter. Precor, ut hic contractus commodo bonoque sit utrisque. Precor, ut hoc matrimonium voluptati sit omnibus nobis. Sospitet te Iesus opt. max. Superi propitii te nobis incolumem restituant. Servet te Deus animae dimidium meae. Opto tibi reditum incolumem. Precor, ut hic annus tibi laetis auspiciis ineat, laetioribus procedat, laetissimis exeat, ac saepius recurrat semper felicior.

RESPONSIO. At ego vicissim tibi multa saecula felicissima precor, ne tu gratis sis nobis bene precatus. Precor, ut hic dies tibi candidus illuxerit. Precor, ut hic sol tibi felix surrexerit.

RESPONSIO. Tantundem tibi reprecor. Sit felix exortus huius diei, et sit utrique nostrum prosperimus. Opto tibi noctem prosperam, pater. Precor tibi noctem placidam. Contingat tibi felix somnus. Det Deus placidam quietem. Det somnum absque somniis. Faxit Deus, ut aut placide dormias, aut feliciter somnias. Sit tibi fausta nox.

RESPONSIO. At ego tibi, quando gaudere soles lucro, pro una fausta mille precor faustissimas.

Беседа о кораблекрушении

Colloquium naufragium

(collocutores: Antonius et Adolphus)

ANTONIUS: Horrenda narras. Est istuc navigare? Prohibeat deus ne mihi quicquam unquam tale veniat in mentem.

ADOLPHUS: Immo quod hactenus commemoravi, lusus merus est prae his quae nunc audies.

ANTONIUS: Plus satis malorum audiui: inhorresco te memorante, quasi ipse periculo intersim.

ADOLPHUS: Immo mihi iucundi sunt acti labores. Ea nocte quiddam accidit quod magna ex parte spem salutis ademit nauclero.

ANTONIUS: Quid, obsecro?

ADOLPHUS: Nox erat sublustris et in summo malo stabat quidam e nautis in galea (sic enim vocant, opinor), circumspectans si quam terram videret; huic coepit adsistere sphaera quaedam ignea: id nautis tristissimum ostentum est, si quando solitarius ignis est, felix cum gemini. Hos vetustas credidit Castorum et Pollucem.

ANTONIUS: Quid illis cum nautis, quorum alter fuit eques, alter pugil?

ADOLPHUS: Sic visum est poetis. Nauclerus qui clavo adsidebat, “Socie,” inquit (nam eo nomine se mutuo compellant nautae), “videsne quod sodalicium tibi claudat latus?” “Video,” respondit ille, “et precor ut sit felix”. Mox globus igneus delapsus per funes devolvit sese usque ad nauclerum.

ANTONIUS: Num ille exanimatus est metu?

ADOLPHUS: Nautae adsuevere monstris. Ibi paulisper commoratus, volvit se per margines totius navis, inde per medios foros dilapsus evanuit. Sub meridiem coepit magis ac magis incrudescere tempestas. Vidistine unquam Alpes?

ANTONIUS: Vidi.

ADOLPHUS: Illi montes verrucae sunt, si conferantur ad undas maris. Quoties tollebamur in altum, licuisset lunam digito contingere: quoties demittebamur, videbamur dehiscere terra recta ire in Tartara.

ANTONIUS: O insanos, qui se credunt mari.

ADOLPHUS: Nautis frustra luctantibus cum tempestate, tandem nauclerus totus pallens nos adiit.

ANTONIUS: Is pallor praesagit aliquod magnum malum.

ADOLPHUS: “Amici”, inquit, “desii esse dominus navis meae; vicere venti: reliquum est ut spem nostram collocemus in Deo et quisque se paret ad extrema”.

ANTONIUS: O vere Scythicam contionem!

ADOLPHUS: “In primis autem, inquit, exoneranda est navis; sic iubet necessitas, durum telum: praestat consulere vitae dispendio rerum quam simul cum rebus interire”. Persuasit veritas: proiecta sunt in mare plurima vasa plena pretiosis mercibus.

ANTONIUS: Hoc erat vere iacturum facere.

ADOLPHUS: Aderat Italus quidam qui legatum egerat apud regem Scotiae; huic erat scrinium plenum vasis argenteis, anulis, panno ac vestimentis sericis... qui cupiebat aut perire cum amicis opibus suis aut simul cum illis servari. Itaque refragabatur.

ANTONIUS: Quid naucerus?

ADOLPHUS: "Per nos", inquit, "liceret tibi cum tuis perire solum: sed aequum non est, ut non omnes tui scrinii causa periclitemur: alioqui te una cum scrinio dabimus in mare praecipitem".

ANTONIUS: Orationem vere nauticam.

ADOLPHUS: Sic Italus quoque iacturam fecit, multa mala precans et superis et inferis, quod suam vitam elemento tam barbaro credidisset.

ANTONIUS: Agnosco vocem Italicam.

ADOLPHUS: Paulo post venti, nihilo mitiores facti nostris muneribus, rupere funes, disiecere vela.

ANTONIUS: O calamitatem!

ADOLPHUS: Ibi rursus nos adit nauta.

ANTONIUS: Contioniturus?

ADOLPHUS: Salutans. "Amici", inquit, "tempus hortatur ut unusquisque Deo se commendet ac morti se praeparet." Rogatus a quibusdam nauticae rei non imperitis ad quot horas se crederet posse tueri navem, negavit se posse polliceri quicquam, sed ultra tres horas non posse.

ANTONIUS: Haec contio durior etiam erat priore.

ADOLPHUS: Haec ubi locutus est, iubet incidi funes omnes ac malum usque ad thecam cui inseritur, incidi serra, ac simul cum antennis devolvi in mare.

ANTONIUS: Cur hoc?

ADOLPHUS: Quonian sublato aut lacero velo erat oneri, non usui: tota spes erat in clavo.

ANTONIUS: Quid interea vectores?

ADOLPHUS: Ibi vidisses miserum rerum faciem: nonnulli procumbentes in tabulas adorabant mare, quicquid erat olei effundentes in undas, non aliter illi blandientes quam solemus irato principi.

ANTONIUS: Quid aiebant!

ADOLPHUS: O elementissimum mare, o generosissimum mare, o formosissimum mare, mitesce, serva; huiusmodi multa occinebant surdo mari.

ANTONIUS: Ridicula superstitio. Quid alii?

ADOLPHUS: Plerique vota nuncupabant. Aderat Anglus quidam, qui promittebat montes aureos Virgini Walshinghamicae, si vivus attigisset terram. Erant, qui se promitterent fore Carthusianos. Erat unus, qui polliceretur se aditurum divum Iacobum, qui habitat Compostellae, nudis pedibus et capite, corpore tantum lorica ferrea tecto, ad haec cibo emendicato.

ANTONIUS: Nemo meminit Christophori?

ADOLPHUS: Unum audivi non sine risu, qui clara voce ne non exaudiretur, polliceretur Christophoro, qui est Lutetiae in summo templo — mons verius quam statua — cereum tantum quantus esset ipse. Haec cum vociferans quantum poterat identidem inculcaret, qui forte proximus adsistebat illi notus, cubito tetigit eum ac submonuit, “Vide quid pollicearis; etiamsi rerum omnium tuarum auctionem facias, non fueris solvendo.” Tum illi voce iam pressiore, ne videlicet exaudiret Christophorus, “Tace,” inquit, “fatue, an credis me ex animi sententia loqui? Si semel contigero terram, non daturus sum illi candelam sebaceam.”

ANTONIUS: O crassum ingenium! suspicor fuisse Batavum.

ADOLPHUS: Non, sed erat Zelandus. Inter omnes nullus se tranquillius agebat quam mulier quaedam cui erat infantulus in sinu.

ANTONIUS: Quid illa?

ADOLPHUS: Sola nec vociferabatur nec flebat nec pollicitabatur: tantum complexa puellam, precabatur tacite. Interea dum navis subinde illideretur vado, nauclerus metuens ne tota solveretur, rudentibus eam cinxit a prora et a puppi.

ANTONIUS: O misera praesidia!

ADOLPHUS: Interim exoritur quidam sacrificus senex, annos natus sexaginta; nomen erat Adamus: is abiectis vestibus usque ad indusium, abiectis etiam ocreis et calceis, iussit ut omnes itidem paremus nos ad natandum. Atque ita stans in medio navis, contionatus est nobis ex Gersone quinque veritates de utilitate confitendi; hortatus omnes ut se quisque praepararet et vitae et morti. Aderat et Dominicanus quidam. His confessi sunt qui volebant. Dum haec aguntur, redit ad nos nauta lacrimabundus. “Paret,” inquit, “se quisque, nam navis non erit usui ad quartam horae partem.” Iam enim locis aliquot convulsa hauriebat mare. Paulo post nauta renuntiat nobis se videre procul turrim sacram, adhortans ut divi, quisquis esset eius templi praeses, auxilium imploraremus. Procumbunt omnes et orant ignotum divum.

ANTONIUS: Si nomine compellassetis eum, fortassis audisset.

ADOLPHUS: Erat ignotum. Interim nauclerus quantum potest, eo navem dirigit iam laceram, iam undique combibentem undas ac plane dilapsuram, ni rudentibus fuisset succincta.

ANTONIUS: Dura rerum condicio.

ADOLPHUS: Eo propecti sumus ut eius loci incolae prospicerunt nos periclitantes ac procurentes catervatim in extremum litus, sublati togis et galeris in lanceas impositis, invitabant ad sese, ac iactatis in caelum bracchiis significabant se deplorare nostram fortunam.

ANTONIUS: Exspecto quid evenerit.

ADOLPHUS: Iam mare totam navem occuparet ut nihilo tutiores essemus futuri in navi quam mari.

ANTONIUS: Hic ad sacram ancoram confugiendum erat.

ADOLPHUS: Immo ad miseram. Nautae scapham exonerant aqua ac demittunt in mare. In hanc omnes sese conantur conicere, nautis magno tumulto reclamantibus scapham non esse capacem tantae multitudinis, arriperet sibi quisque quod posset ac nataret. Res non patiebantur lenta consilia, alius arripit remum, alius contum, alius alveum, alias situlam, alius tabulam ac suo quisque praesidio nitentes committunt se fluctibus.

ANTONIUS: Quid interim accidit illi mulierculae quae sola non eiulabat?

ADOLPHUS: Illa omnium prima pervenit ad litus.

ANTONIUS: Qui potuit?

ADOLPHUS: Imposueramus eam repandae tabulae et sic alligaveramus ut non facile posset decidere: dedimus illi tabellam in manum, qua vice remi uteretur, ac bene precantes exposuimus in fluctus, conto protrudentes ut abesset a navi unde erat periculum: illa laeva tenens infantulum, dextra remigabat.

ANTONIUS: O viraginem!

ADOLPHUS: Cum iam nihil superesset, quidam avulsit ligneam statuam Virginis matris, iam putrem atque excavatam a soricibus, eamque complexus coepit natare.

ANTONIUS: Scapha pervenit incolumis?

ADOLPHUS: Nulli prius periere. Porro triginta sese in eam coniecerant.

ANTONIUS: Quo malo fato id factum est?

ADOLPHUS: Priusquam posset se liberare a magna navi, illius vacillatione subversa est.

ANTONIUS: O factum male! Quid tum?

ADOLPHUS: Ego, dum alius consulo, paene perieram.

ANTONIUS: Quo pacto?

ADOLPHUS: Quia nihil supererat aptum natationi.

ANTONIUS: Illic subera fuissent usui.

ADOLPHUS: In eo rerum articulo maluissem vile suber quam candelabrum aureum. Circumspicienti tandem venit in mentem de ima mali parte: eam quoniam solus eximere non poteram, adscisco socium; huic ambo innixi committimus nos mari, sic ut ego dextrum cornu tenerem, ille laevum. Dum sic iactamus, sacrificus ille, contionator nauticus, medium iniecit se in humeros nostros. Erat autem ingenti corpore. Exclamamus, “Quis ille tertius? Is perdet nos omnes.” Ille contra placide, “Sitis,” inquit, “bono animo: sat spatii est, Deus aderit nobis.”

ANTONIUS: Cur ille tam sero coepit esse natator?

ADOLPHUS: Immo futurus erat in scapha una cum Dominicano, nam omnes hoc honoris illi deferebant; sed quamquam erant invicem confessi in navi, tamen obliti nescioquid circumstantiarum, rursus ibi in ora navis confitentur et alter alteri manum imponit; interim scapha perit: nam haec mihi narravit Adamus. Dum adhuc volveremur iuxta navem, arbitrio fluctuum huc et illuc se volventem, clavus illis fregit femur eius qui tenebat laevum cornu. Sic ille revulsus est: sacrificus precatus illi requiem aeternam, successit in locum illius, adhortans me ut tuerer cornu meum ac strenue moverem pedes. Interim potabamus multum aquae salsae. Adeo Neptunus nobis non balneum tantum salsum sed potionem etiam salsam temperarat, quamquam sacrificus ei rei monstraret remedium.

ANTONIUS: Quod, obsecro?

ADOLPHUS: Quoties unda nobis occurreret, ille opposuit occipitium, ore clauso.

ANTONIUS: Strenuum senem mihi narras.

ADOLPHUS: Ubi iam aliquamdiu sic natantes nonnihil promovissemus, sacrificus, quoniam erat mirae proceritatis, “Bono,” inquit, “es animo: sentio vadum.” Ego non ausus tantum sperare felicitatis, “Longius,” inquam, “absumus a litore quam ut vadum sperandum sit.” “Immo,” inquit, “sentio pedibus terram.” “Est,” inquam, “fortassis e scriniis aliquod quod huc devolvit mare.” “Immo,” inquit, “scalptu digitorum plane sentio terram.” Cum adhuc aliquamdiu natassemus ac rursus sentiret vadum, “Tu fac,” inquit, “quod tibi videtur factu optimum, ego tibi cedo malum totum et vado me credo,” simulque exspectato fluctuum decessu, pedibus secutus est quanto potuit cursu. Rursus accedentibus undis, utraque manu complexus utrumque genu, obnitebatur fluctui, occultans sese sub undis quem ad modum solent mergi et anates, rursus abeunte fluctu promicabat et currebat. Ego videns hoc illi succedere, sum imitatus. Stabant in arena qui porrectis inter se praelongis hastilibus fulciebant sese adversus impetum

undarum, viri robusti et fluctibus adsueti, sic ut ultimus hastam porrigeret adnatanti. Ea contacta, omnibus in litus se recipientibus, tuto pertrahebatur in siccum. Hac ope servati sunt aliquot.

ANTONIUS: Quot?

ADOLPHUS: Septem, verum ex his duo soluti tepore, admoti igni.

ANTONIUS: Quot eratis in navi?

ADOLPHUS: Quinquaginta octo.

ANTONIUS: O saevum mare! saltem decimis fuisset contentum, quae sufficiunt sacerdotibus. Ex tanto numero tam paucos reddidit?

ADOLPHUS: Ibi experti sumus incredibilem gentis humanitatem, omnia nobis mira alacritate suppenditantis, hospitium, ignem, cibum, vestes, viaticum.

ANTONIUS: Quae gens erat?

ADOLPHUS: Hollandica.

ANTONIUS: Ista nihil humanius, cum tamen feris nationibus cincta sit. Non repetes, opinor, posthac Neptunum.

ADOLPHUS: Non, nisi mihi Deus ademerit sanam mentem.

ANTONIUS: Et ego malim audire tales fabulas quam experiri.

Гостиница в Германии

Diversoria in Germania

(collocutores: Bertulphus et Gulielmus)

GULIELMUS: Mihi nunquam contigit videre Germaniam; quare te quaeso ne gravare commemorare quibus modis accipiant hospitem.

BERTULPHUS: An ubique sit eadem tractandi ratio, nescio: quod ego vidi narrabo. Advenientem nemo salutat, ne videantur ambire hospitem. Id enim sorditum et abiectum existimant et indignum Germanica severitate. Ubi diu inclamaveris, tandem aliquis per fenestellam aestuarii (nam in his degunt fere usque ad solstitium aestivum) profert caput, non aliter quam e testa prospicit testudo. Is rogandus est an liceat illic diversari. Si non renuit, intelligis dari locum. Rogantibus ubi sit stabulum, mota manu commonstrat. Illic licet tibi tuum equum tractare tuo more. Nullus enim famulus manum admovet. Si celebrius est diversorium, ibi famulus commonstrat stabulum atque etiam locum equo minime commodum. Nam commodiora servant venturis, praesertim nobilibus. Si quid causeris, statim audis, "Si non placet, quaere aliud diversorium." Foenum in urbibus aegre ac perparce praebent nec multo minoris vendunt quam ipsam avenam. Ubi consultum est equo, totus

commigras in hypocaustum, cum ocreis, sarcinis, luto; id est unum omnibus commune.

GULIELMUS: Apud Gallos designat cubicula, ubi sese exuant, extergant, calefaciant, aut quiescant etiam, si libeat.

BERTULPHUS: Hic nihil tale. In hypocausto exuis ocreas, induis calceos, mutas, si voles, indusium; vestes pluvia madidas suspendis iuxta hypocaustum, ipse te admoves ut sicceris. Est et aqua parata, si libeat lavare manus, sed ita munda plerumque ut tibi post alia quaerenda sit aqua, qua lotionem eam abluas.

GULIELMUS: Laudo viros nullis deliciis effeminatos.

BERTULPHUS: Quod si tu appuleris ad horam a meridie quartum, non cenabis tamen ante nonam, nonnunquam et decimam.

GULIELMUS: Quam ob rem?

BERTULPHUS: Nihil apparant nisi videant omnes, ut eadem opera ministretur omnibus.

GULIELMUS: Quaerunt compendium.

BERTULPHUS: Tenes. Itaque frequenter in idem hypocaustum conveniunt octoginta aut nonaginta, pedites, equites, negotiatores, nautae, aurigae, agricolae, pueri, sani, aegroti.

GULIELMUS: Istuc vere coenobium est.

BERTULPHUS: Alius ibi pectit caput, alius abstergit sudorem, alius repurgat perones aut ocreas, alius eructat allium. Quid multa? Ibi linguarum ac personarum non minor est confusio, quam olim in turri Babel. Quod si quem conspexerint peregrinae gentis qui cultu dignitatis nonnihil prae se ferat, in hunc intenti sunt omnes defixis oculis, contemplantes quasi novum aliquod animantis genus adductum sit ex Africa: adeo ut posteaquam accubuerint, reflexo in tergum vultu, continente adspiciant nec dimoveant oculos, cibi immemores.

GULIELMUS: Romae, Lutetiae ac Venetiae nemo quicquam miratur.

BERTULPHUS: Nefas est interim tibi quicquam petere. Ubi iam multa est vespera nec sperantur plures adventuri, prodit famulus senex, barba cana, tonso capite, vultu torvo, sordido vestitu. Is circumactis oculis tacitus dinumerat quot sint in hypocausto; quo plures adesse videt, hoc vehementius accenditur hypocaustum, etiamsi alioqui sol aestu sit molestus. Haec apud illos praecipua pars est bonae tractationis, si sudore diffluant omnes. Si quis, non adsuetus vapor, aperiat rimam fenestrae, ne praefocetur, protinus audit, "Claude." Si respondeas, "Non fero," audis, "Quaere igitur aliud diversorium." Post redit ille barbatus Ganymedes ac linteis internit mensas, quot putat esse satis illi

numero. Sed ob deos immortales, quam non Milesiis! cannabea diceret ex antennis detracta. Destinavit enim unicuique mensae convivas ut minimum octo. Iam quibus est notus mos patrius, accumbunt ubi cuique libitum fuerit. Nullum enim discrimen inter pauperem et divitem, inter erum ac famulum. Postquam accubuerunt omnes, rursus prodit torvus ille Ganymedes, ac denuo dinumerat sua sodalicia: mox reversus adponit sine gulis pinacium ligneum et cochleare ex eodem argento factum, deinde cyathum vitreum, aliquanto post panem: eum sibi quisque per otium repurgat, dum coquuntur pultes. Ita nonnumquam sedetur ferme horae spatio. Tandem adponitur vinum, mehercule quam non fumosum! Non aliud oportebat bibere Sophistas, tanta est subtilitas et acrimonia. Quod si quis hospes, etiam oblata privatim pecunia, roget ut aliunde paretur aliud vini genus, primum dissimulat sed eo vultu quasi interfectori; si urgeas, respondent, “Hic diversati sunt tot comites et marchiones neque quisquam questus est de vino meo: si non placet, quaere tibi aliud diversorium.” Solos enim nobiles suae gentis habent pro hominibus et horum insignia nusquam non ostentant. Iam igitur habent offam quam obiciant latranti stomacho; mox magna pompa veniunt disci. Primus ferme habet offas panis madefactas iure carniū, aut si dies est pisculentus, iure leguminum. Deinde aliud ius, post aliquid carniū recoctarum aut salsa mentorū recalfactorum. Rursus pultis aliquid, mox aliquid solidioris cibi, donec probe domito stomacho adponant carnes assas aut pisces elixos, quos non possis omnino contemnere; sed hic parci sunt et subito tollunt. Hoc pacto totum convivium temperant, quem ad modum solent actores fabularum qui scenis admiscent choros; ita isti alternis miscent offas ac pultes. Curant autem ut extremus actus sit optimus.

GULIELMUS: Et hoc est boni poetae.

BERTULPHUS: Quod si quis ex itinere lassus cupiat mox a cena petere lectum, iubetur expectare donec ceteri quoque eant cubitum.

GULIELMUS: Videor mihi videre civitatem Platoniam

BERTULPHUS: Tum suus cuique nidus ostenditur et vere nihil aliud quam cubiculum, tantum enim ibi lecti sunt et praeterea nihil quo utaris aut quod fureris.

GULIELMUS: Illic mundities est?

BERTULPHUS: Eadem quae in convivio: linthea forte lota ante menses sex.

GULIELMUS: Quid interim fit de equis?

BERTULPHUS: Ad eandem disciplinam tractantur ad quam homines.

GULIELMUS: Sed est eadem ubique tractatio?

BERTULPHUS: Alicubi civilior est, alicubi durior quam narravi, verum in genere talis est.

О Карле Великом и Роланде
De Karolo Magno et Rolando

Karolus semper habuit in amicitia Grecos, ne insidias ex invidia sui molirentur. Illo tempore vocatus est Karolus ad liberandam terram sanctam, quia revelatum fuit divinitus Constantino Sexto filio Honoris, ut vocaret Karolum regem Francorum pro recuperacione terre sancte; quod factum est. Et expulsis paganis venit in Constantinopoli, ubi cum maxima gloria susceptus est, et oblata sunt illi plura munera et thesauri, sed noluit, quia propter Deum omnia fecit, tamen petivit reliquias post victoriam, et date sunt illi de corona Christi et de ligno Crucis, de camisia Beate Marie et fascia, qua ligavit Christum incunabulis, et innovata sunt signa et floruit signum crucis et innumerabilis infirmi sunt sanati ibi et in via et [has reliquias] adduxit Aquisgrani, ubi Idibus Iunii solent ostendii fidelibus, nunc autem, ne vilescent, tantum septimo anno ostenduntur ibidem fidelibus, quos rex hortatur, ut cofiteantur prius, sicut et ipse fecit hoc. Karolus Magnus habet festum Aquisgrani et colitur, quamvis ab ecclesia non sit canonizatus. Dicit Ioannes in capitulo primo de reliquiis et veneratione sanctorum. Et postquam multa bella gessit quiescere voluit, sed vidit tribus noctibus viam albam in celo transeuntem usque ad sanctum Iacubum [dicentem]: Surge et expelle paganos de loco sepulchri mei et ero adiutor tuus atque pro mercede habebis regnum celorum. Et surrexit et disposuit exercitum copiosum, cum quo intravit Hispaniam et ibi omnia idola destruxit uno excepto, quod dicitur Sanacades, quod Machamet consuevit adorare, et est legio demonum in illo, quando Christiani illi appropinquant, videtur perire, quando autem Sarraceni accedunt videtur gaudere. Positum est super littus maris opere sarracenco mirabiliter erectum. Non potuit extingui. Cepit autem omnes civitates, scilicet XXVI, precipuas in Hispania. Quidam sponte se dederunt, quidam confidentes in fortitudine murorum restiterunt diu. Quandoque sex menses iacuit ante unam rebellium civitatum, sed invocans sanctum Iacubum muri penitus corruerunt. Et rex maledixit civitatibus illis rebellibus et facte sunt inhabitabiles et sunt: Lucerna, Adama, Ventosa et Piriata. Purgavit locum sepulchri Sancti Iacobi Apostoli, quem Herodes decollavit, et constituit in loco canonicos ac redditus totam Hispaniam posuit sub tributo. Et reversus est post hoc rex Sarracenorum collecto exercitu magno expulit custodes et Christianos, quos posuit Karolus, qui statim preparato exercitu abiit contra eos et venit Agcogolandus Saracenus cum innumerabili multitudine omnium orientalium et primo pugnabant XX contra XX, post hoc centum etc. Semper Franci victores extiterunt pre totis exercitibus

et ceciderunt XL milia de exercitu Karoli et plures de altera parte. Et digressi sunt abinficem¹⁰¹ et statim de Italia venerunt quatuor milia et auxilium Karoli. Quo audito fugit Aigolandus¹⁰² et Karolus reversus est in patriam suam iterum disposita Hispania. Aigolandus collegit in numerabilem exercitum omnium regum orientalium excepto rege Indie contra Karolum. Qui hec audiens dimisit servos liberos, incarceratos liberavit, hostes reconciliavit et adduxit secum reges Anglie, Dacie regem Argerum, duces et principes Italie, Burgundie, Frisie et quasi ex omni populo Christiano. Et habuit in exercitu suos episcopos, presbiteros et religiosos ad sacramenta ministranda, quia fuit mos, ut omnes confitentur et communicarent¹⁰³ ante ingressum belli. Et habuit de suis bellatoribus CLXXIII milia exceptis aliis in auxilium sibi venientibus regibus, qui erant innumerabilis, et XII miliariam occupavit exercitus in longitudine, quando transivit. Et promisit Aigolandus plura bona clari Karolo, si illi subderetur. Et Karolus cum uno milite quasi nuncius ibat ad illum et omnia secreta eius exploravit et tandem vicit et occidit illum taliter, quod postquam multos rex occidit Sarracenos, voluit Aigolandus baptisari et fieri Christianus, quia credidit forciolem esse Deum Christianorum. Et veniens quasi ad baptismum vidit inter cetera XIII pauperes, qui Christum et Apostolos figurabant. Ideo indignatus dixit: Non bene colit Suum Deum, qui nuncios suos tam viliter vestit et pascit. Et indixit altera die illi bellum, ubi cecidit ipse Aigolandus et sui occisi sunt et alii fugierunt. Post hoc misit rex Babilonis Terracuntum gigantem XII pedes longitudinis. Hic habuit fortitudinem XL hominum et ledi non potuit in corpore nisi in umbilico, quia linitus sanguine draconis induratus in toto corpore non potuit sagittis ledi aut alias.

Ad singulare bellum provocavit Karolum, qui misit illi regem Dacie primo, quem accipit manu et induxit in carcerem, et post hoc alios multos. Tandem Rolandus, filius Milonis comitis, filius sororis Karoli, princeps milicie, petivit a rege licenciam pugnandi, quod rex invitus concessit. Tandem eodem modo, ut primos captivavit et super equum traxit in via. Conversus Rolandus proiecit se cum illo de equo et equum occidit et tandem pedestres pugnauerunt et fatigati alia die reversi sunt. Et fatigatus gigas petivit inducias ad dormiendum, et posuit Rolandus sub capite eius lapidem et tunc interrogavit illum, quomodo hoc esset, quod ledi non posset, et illi omnem expressit modum. Post hoc captus iterum Rolandus perforavit umbilicum eius sedens secum in equo et sic occisus gigas est. Invocant Machameten et fugerunt XX milia de exercitu illius et Christiani

¹⁰¹ Вместо abinvicem; вариант текста, видимо, написан на слух.

¹⁰² Так в тексте.

¹⁰³ Здесь причастились.

persecuti sunt eos et captivos suos de carceribus eduxerunt. Quibus superatis duo alii principes Marserius et Gelibandus, fratres pagani, dolose pacem faciebant cum Karolo et misis auro, argento, vino optimo cum mille Sarracenis puellis quasi pro dono. Et inebriati sunt Christiani et sicut homines peccaverunt, et superaverunt pagani et de Christianis innumerabilis occiderunt. Rolandus fugit et tuba Hebraica insonuit et collegit socios, cum quibus persecutus est illos et occidit Marserium et socios eius et perdidit centum, qui secum erant, et ipse vulneratus est graviter; inde et montem ascendit cum equo et spata[m], que vocata est Duranda, incomparabilis in fortitudine et valore sicut et Karoli, que vocata est Speciosa, cum qua innumerabilis occidit. Sed se videns moriturum voluit eam frangere super lapidem, sed non potuit; unde et tuba cecinit tam fortiter, ut vene colli rumperentur, et ducto angelico sonus perductus est ad VIII miliaria, ubi erat Karolus constitutus, et voluit reverti rex, quia audivit lamentabilem vocem et sonum. Et erat ibi traditor Rolandi Analongus, qui dixit ipso: Est in venatione. Turpinus episcopus tunc missam celebravit pro defunctis et vidit magnum exercitum demonum et ait: Qui estis et quod portatis? Et illi: Diaboli sumus et portamus Marserium et alios paganos ad inferos. Michael autem tubionem vestrum, scilicet Rolandum, cum aliis ducit ad superos. Et quando hoc narravit Karolo statim venit frater Rolandi et nunciavit mortem eius. Et reversus Karolus flevit super corpus illius et iuravit non velle quiescere, donec vindicaret in paganos. Et stetit sol tribus diebus immobilis, donec se vindicaret de hostibus suis. Et reversus gloriose sepelivit corpus Rolandi et aliorum regum Anglie, Dacie, Ytalie et principum in civitatibus Hispanie et dotavit ecclesias et fecit ibi perpetuas illorum memorias regis Dacie, Britannie et aliorum. Et sepe antequam ad bellum transierent, apparuerunt lancee posite vespera in terram mane florere. Et aliis crux apparuit et fuit signum, qui casuri erant martires futuri. Karolus reversus egrotavit continue. Post hec fecit per monachum Ysuardum martirologium colligi et alia utilia scribi, et V monasteria fundavit, ecclesias instauravit, scilicet Maguntiensem, Salsburgensem, Coloniensem et alias. Tandem anno etatis sue LXXII in presentia Leonis pape, episcoporum et principum multorum susceptis sacramentis feliciter in Domino mortuus est. Et positus in arcu marmoreo Aquisgrani cum dyademata aureo in sede maiestatis sue habens in genibus quatuor Evangelia aureis literis, super que manum dexteram positam tenet, et in sinistra sceptrum regni, et sic sedet quasi in sepulchro. Et defunctus est anno XIII imperij sui, sed anno regni Francorum XLVI, plenus operibus bonis. Vidit autem Turpinus, archiepiscopus Remensis, qui scripsit vitam eius, quod tunc multi dyaboli transirent per aera, quos adiuravit. Et illi

dixerunt: Transimus ad mortem Caroli¹⁰⁴, ut deducemus ad inferos. Quos adiuravit reverti ad se. Qui dixerunt: Nos panem obiecimus illi, sed venit unus sine capite, cui Herodes capud abstulit, scilicet Iacobus apostolus, et demonibus nostris eripuit illum adducens innumerabiles elemosinas et thesauros, quos dedit ecclesijs pro redemptione peccatorum.

О монахе, который влюбился в козу
De monacho, qui capram dilexit

Cum duo heremite simul sederent extra fenestram prospicientes, transivit quedam mulier strennue ornat. Et unus illorum, qui nunquam viderat mulieram, quesivit ab alio, quale animal esset. Hic respondit, quod esset capra. Alii dicunt, quod appellavit eam oculum diaboli. Alius vero accensus amore eius ita, quod in cena pro nimio ardore libidinis cibum sumere non potuit cum alio socio suo. Et quesitus, quare non commederet, respondit, quod tanta pietate erga capram illam ducebatur, quod commedere non posset.

О медведе, который захотел попробовать мед
De urso, qui mel gustare voluit

Similes illi [supersticiosi] urso, de quo dicitur fabulose, quod dum ad mel trahebatur per aures, valde se difficilem reddebat ad mel gustandum, ita, quod aures medie remanserunt in manibus trahencium. Sed dum mel gustasset, retrahebant eum per cauda. Sed a melle retro cedere nolens in tantum trahebatur, quod cauda mansit in manibus trahencium. Et sic ursus propter mellis dulcedinem perdidit aures et caudam. Et inde est, quod omnes alii ursi iam sic nascuntur, qui tamen olym secundum eandem fabulam alio modo nascebantur.

Волк-монах
Lupus monachus

Dicitur, quod lupus, ut posset carnibus agninis saturari fecit se tondi et monachus effectus est. Deficientibus vero carnibus cucullam reliquit, ad silva reversus est.

¹⁰⁴ Так в тексте.

Латинский язык — прародитель многих современных европейских языков. Знание латинского языка значительно ускоряет освоение таких языков, как французский, итальянский, испанский, английский, немецкий и др. На латинском языке говорили древние римляне, писали свои бессмертные стихи Овидий, Гораций, Катулл, произносил пламенные речи Цицерон, изрекал мудрые мысли Сенека, отдавал приказы Юлий Цезарь. Не только в античности, но и в эпоху Средних веков и Возрождения в странах Европы создавались разнообразные сочинения на латинском языке. Данное издание впервые представляет российскому читателю обширный корпус некогда популярных латинских текстов с IV по XV в. и знакомит его с религиозными гимнами, фрагментами ученых (философских, нравственно-этических) и исторических трактатов, а также с бытовыми новеллами, легендами и с любовной и шуточной поэзией. Здесь собраны фрагменты поэзии вагантов и «Исповеди» Блаженного Августина, «Похвалы Глупости» Эразма Роттердамского и писем Франческо Петрарки, трактата «Монархия» Данте.

Книга представляет большой интерес для всех, кто изучает латинский язык и интересуется западноевропейской культурой.

ISBN 5-17-018103-5

9 785170 181032